

c-5.4

or bibliotheca ff. predicatorum aurea nra. lxxxv

etiam hanc tunc.

et q. d. tunc et que nra. lxxxv

IOANNIS

LODOVICI VIVIS

VALENTINI DE ANIMA

ET VITA LIBRI TRES,

*Opus insigne, nuncq; denuo quàm
diligentiſſimè excuſum.*

Acceſſerunt eiufdem argumenti de
Anima, PHILIPPI MELANCHTHONIS
Commentarius, & MAGNI AVRELII
CASSIODORI Senatoris Liber unus.

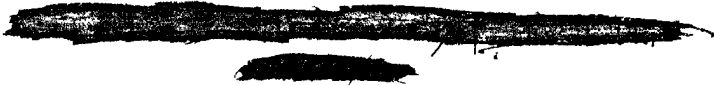
*Rerum & Verborum in iſdem memoria-
bilium copioſiſſimus Index.*

Cum Cæſ. Maieſt. gratia & priuilegio
ad quinquennium.

B A S I L E A E, A P V D

ROBERTVM VVINTER,

ANNO M D XLIII.

IO. LODOVICI VIVIS
IN SVOS LIBROS DE ANIMA
ET VITA, AD FRANCISCVM DVCEM
Beiaris, comitem Belalcazaris, &c.
P R A E F A T I O .

NVLLA est rei alicuius uel
præstabilior cognitio, quàm
de Anima, uel iucundior
uel admirabilior, quæcūq;
tantum adferat ad res ma-
ximas utilitatis. Nam quòd Anima ex-
cellentissima sit omnium, quæ sub cœlo
sunt condita, atq; adeò cœlis quoq; ipsis
potior atq; excellentior, fit, ut quæcūq;
de illa possimus assequi. permagnè æsti-
mentur. Accedit tanta in illa uarietas, is
concentus ornatusq; ut nec terræ ipsæ,
nec cœli adeò sint depicti & descripti.
Est quoq; ipsa tam admirabiliū uitæ to-
tius operum inuentrix & artifex, ut spe-
ctari nec sine ingenti uoluptate possit,
nec sine grandi admiratione. Iam uerò
quod illic fons est atq; origo bonorum
omnium

omnium nostrorum, & malorum, nihil est conducibilius, quàm probè nosci: ut purgato fonte, puri dimanēt riuulī omnium actionum. Neq; enim poterit animus gubernare, & semetipsum ad rectè agendum habere in sua potestate, qui se non explorarit. Artifex uidelicet est noscendus ante omnia, ut sciamus quæ simus ab illo expectaturi opera, quibus rebus siue agendis, siue patiendis sit idoneus, quibus contrà. Idcirco uetustum illud oraculū toto orbe celebratissimū, in progressu sapientiæ primū poni gradum illum iubebat, ut quisque sese nos- *nosce te ipsum* set: haud utique ossa & carnem, & nervos, & sanguinem, quanquam & hæc quoq; sed animi naturam, qualitatem, ingenium, uires, affectiones præcipiebat inspicī, & tam uarios & longos recessus ambagesq; quantum fieri possit, explorari. Quibus de causis uisum est mihi, tanta de re commentari nonnulla: atque eò magis, quòd recentes Philosophi, ut in cæteris disciplinarū argumentis, ita & in isto segniter sunt uersati, cō-

a 2 tenti

tenti ijs quæ essent à ueteribus relicta. ipsi uerò ne nihil omnino agerent, eas addiderunt quæstiones, quas tum explicare esset propè impossibile, tum explicatæ nihil adferrent fructus: tanta erat libido in rebus prorsum inanibus se defatigare. Porro antiqui in rebus tam reconditis statuendis, magnis se inuoluerunt atque intricarunt absurditatibus. Nec mirandum profectò est de anima illos prauè sensisse, quæ sub nullum corporis sensum cadit: qui ineptissima de ijs rebus affirmarint, quas sensibus usurpamus. Stoici molestissima loquacitate infinita deblaterarunt, dum omnia cupiunt definire, & ad subriles redigere captiunculas. Aristoteles more suo tectus est, & uaser. Ego, quæ sentiam, tradam explicatius, ad normam nō luminis naturalis, quod imperiti somniant: sed ueritatis, quæ & in natura, & supra naturam unica est, non duæ. De quo errore & loquutus sum de Corruptis artibus disputās diffuse satis, & loquar in libris de Veritate fidei Christianæ. Itaque nec
in

in refellendis falsis de Anima opinatio-
nibus, quæ plures sunt quàm in alia qua-
cunq; quæstione, operam sumant: quod
esset laboriosum admodum, & immen-
sum, plusq; adferret spinarum, quàm
fructus. Cum uerbis autem non solum
à populo inuentis receptisq;, sed usu
etiam doctorum tritis, multum fuit no-
bis negocij: dum parum congruentia,
aptare tamen conamur nostræ structu-
ræ. Nam ut nihil est magis quàm anima
reconditum, magisq; ad omnes obscu-
rum atq; ignoratum: minimè omnium
quæ res ad illam pertinerent, accommo-
dis potuerūt uocabulis exprimi, ac con-
signari. Nos tamen quædam toleraui-
mus, alia expolui, & adaptaui, nonnulla
sustulimus, ut maximè discen-
tium uidebatur referre. Opus hoc tri-^{pauisio operis}
bus uoluminibus explicatum, de Ani-
ma brutorum, de Rationali, & de Affe-
ctionibus, nomini tuo dicare constitui
FRANCISCÆ, Dux præclarissime,
me, non tam ob tua in me beneficia, ma-
gna alioqui, & (quod ego pluris facio)

plenissima egregiæ tuæ in me uoluntatis: quàm quod excellens ingenium tuum huiusmodi tractatione admirabiliter delectari solere noui. Adde, quod est de Affectibus speculatio, quæ tertio libro continetur, fundamentum uniuersæ moralis disciplinæ, siue priuatæ, siue publicæ, qua tu una disciplina, quod ex te ipso, quum Bruxellæ unà essemus, intellexi, præter cæteras caperis, ac teneris: iure id quidem optimo, nam nec alia ulla est æquè uiro Principi conueniens, ad se ac suos, totamq; rempublicam ritè gubernandam.

IOANNIS

LODOVICI VIVIS

VALENTINI,

DE ANIMA ET VITA

LIBER PRIMVS.

VAE NEC SVNT
adhaerentia cognitioni sensuū
exposita, neq; ijs ipsis adhæ-
rentibus teguntur, cognosci à
nobis possunt ex solis opera-
tionibus. Cernere est in rerū

Rerum
diuisio.

natura quædam torpida, motus sui penitus exper-
tia, non ali, aut crescere, non loco sua sponte cede-
re, sed perpetuum in suo uestigio fixa, quomodo à
prima sua origine sunt ab autore suo condita, nisi
quod extrinsecus uel accessione aliorum fiunt maio-
ra, uel detractiōe minuuntur, sicuti est à nobis in
Prima philosophia explicatū. Alia uidemus nutriri,
augeri, decrescere intrinsecus. Sunt quæ ui sua atq;
impete mouentur. sunt quæ præter hæc sensus ha-
bent externos & internos. postremo quæ ratione
utūtur, ac mēte ualent. Prima illa, quia ui & uigore

prorsum carent, non dicuntur uiuere, reliqua pro-
 pter internam illam uim censentur uiuere: quorum
Corum quæ uiuunt gradus quatuor annotantur. Nam quæ solum nutri-
quatuor sunt gradus mentum recipiunt, idq; ad uitam propagandam & au-
 gendam molem in corpus diffundunt, uitam siue fa-
 cultatē altricem nutrientemq; dicuntur sortita: quo
 in genere stirpes omnes continentur. Quæ uerò
 præter eam sensus quoq; sunt nactæ, hæc ad uitam
 referuntur sensilem siue sentiētem. huiusmodi sunt
 spongiæ marinæ, conchæ, & quæ stirpanimantia
 dicuntur, Græcè ζωόφυτα. Alia porro uitam co-
 gitatiuam habent, quæ præter externos sensus ui-
 quadam animi sunt prædita ad memoriam & cogi-
 tationem, sicut aues & quadrupedes. Vita rationa-
 lis seu humana summa est inter uitas, media inter
 spirituales naturas & corporales, qua solus est do-
 natus homo. quo autem nomine insignitur uita, eo-
 dem & anima, ut sit in alijs anima alens, in alijs sen-
 tiens, in alijs cogitans, in homine rationabilis. Dica-
 mus sigillatim de unaquaq;. Nutritio est conuersio
 nutrimenti, qua est potestate corpus animatum, in
 corpus iam re ipsa animatum. Potestas hæc facilis
 & propinqua debet intelligi, quæ ex effectione &
 qualitatibus consideratur materiæ: quæ aptæ sunt,
 ut ad eam mutationem utatur illis facultas ea, quæ
 est

Nutritio.

est uiuenti indita ad se alendum. neque enim aridum
 lignum uel cineres eius sunt rationis, tametsi per
 transitus actionum Naturæ aliquando in herbam
 & fruges possint conuerti: sed eiusmodi potestas
 procul est sita, et iam alia prorsum res essent, quàm
 prius. Vitæ huius seu animæ altricis duo sunt in-
 strumenta præcipua in corpore, calor & humor: ta-
 met si ex his duobus calor propriè ad uim altricem **Calor.**
 pertinet, humor ad calorem. Anima omnis conser- **Humor**
 uatur in corpore per calorem: hoc est illius instru-
 mentum potissimum. sicut uita nostrorum animo-
 rum calore quoquè propagatur, nempe charitate
 Dei. Torpent scilicet omnia, & emoriuntur, calo-
 re semoto. & quoniam hic uelut alimento quopiam
 indiget, ne euanescat subito, & restinguatur, id-
 circo additus est humor uiuentibus corporibus, ue-
 lut frenum caloris ad prorogationem uitæ. Arripit
 humorem calor, & exugit: uicissim humor refri-
 gerat calorem, & rapiditatem eius retardat, ac co-
 hibet. nec alia est reductio aquæ ad frigiditatem, **Reductio**
 quam Philosophi aliqui comminiscuntur, qua di- **aque ad fri-**
 cunt aquam excelsam referre sensim se ad quali- **giditatem.**
 tatem suæ naturæ, hoc est ad frigorem, utique non
 magis aqua, si ab igne separetur, ad frigus sese re-
 cipit, quàm uinum & oleum, & quicunque humor.

alius. humidum enim ui naturæ suæ calorem refrēnat primum: hinc, si nimius est, consumit: unde humidum omne quamlibet facultate calidum, amoto extrinsecus calfaciente, refrigerescit. Sed redeamus ad corpus animantis. Si in eo inualeſcat calor, nascitur sitis: quæ est humidi & frigidi appetentia, contrarij scilicet: tum confirmandus est humor, ad sedandos ardores. Sin calor in humorem, & hic in illum agens delassentur, refocillatione utrique est opus, & sumministratione uirium. ea fames nominatur, appetitus calidi atque humidi: nisi quod humor, quem sitis expetit, tenuior est, quam quem fames. Sin uerò immodicè auctus sit humor. flaccescit calor, & desiderium alimenti languet, reparandus est fomentis: tametsi nutrimentum omne quodammodo fotio est, ac medicina. sed nutrimentum reparat animans, medicina autem instrumenta facultatis, quæ sunt ulterioris contemplationis. Appetitus autem inditus est uiuentibus ad conseruationem sui, nempe ut sequatur utilia, fugiat à noxijs. itaq; in libramento humidi & calidi conseruatur, dum uel æqualitatem obtinent, uel eam inæqualitatem quæ facile possit æquari cibo indito aut potu: quæ profecto inæqualitas gratissima est, quippe naturalium uoluptatum, & incitamentum ad eas expendas,

Sitis.

Fames.

tendas, & condimentum, ut uideantur suauissimæ.
Ex his quæ diximus perspicuum fit, familiaribus
nos & similibus nutriri, contrarijs curari. nam si
quod potestate est hoc, facile transit in reipsa hoc,
quo potestas erit propinquior, eo etiam expeditior
nutritio: ideoq; animantes recens natæ congruen-
ter lacte nutriuntur, quod est ei moli quàm simil-
limum, unde habent coagmentata corpuscula. Con-
stant naturæ corpora ex elementis naturæ, quæ
quatuor esse in confesso est: ignem, spiritum, a-
quam, terram. hisce omnibus alimur, uel in eo-
rum natura, uel in facultatum ratione. aqua &
aere per se, in similitudine autem rebus aqueis,
spirituosis, calidis, solidis, & duris: uelut cer-
uisia, uino, oleo, carnibus, fructibus, aroma-
tis. Et sicut animantis corpus solidum esse oportet,
ut quæ à facultate uitæ in eo exercentur con-
tineat, ne diffugiant ilico, & dilabantur omnia:
ita in cibus conuenit aliquid esse solidum, quasiq;
terreæ qualitatis, quod alia cohibeat liquida, &
in quo hæreat uis caloris, transeat que in molem
animantis: alioqui semper animans appeteret, nec
finis esset edendi ullus. In mari pisces alij alijs
uescuntur: & quæ marina aqua sola putantur
sustentari, ut mænæ, crassiusculum ex ea su-
munt

Fundamen-
tum ciborū

munt. unde etiam est in conchis & ostreis feces deprehendere, quod acidulus sapor manifesto prodit. Stirpes solo affixæ, terrenum succum per radicem sugunt: ex cuius parte subtiliore sunt frondes & flores, ex densiore fructus, ex densissima radix, truncus & brachia. Observatum est etiam, nationes omnes pane uti & obsonio, uel re aliqua quæ panis uicem impleat: nempe castaneis, glandibus, radicibus, piscibus exiccatis. Et inter animata, ut quæq; sunt crassissima, ualidioremq; habent in densa materie calorem: ita rudissimo est eis & crassissimo alimento opus: ut sub septentrione, & equi & asini. quin equus poturus aquam pede turbat, si forte sit liquidior: scilicet non est conueniens ei alimentum adeò tenue. Asianorum quidam solis odoribus frugum dicuntur uiuere. & nostri Hispani frequentes moriuntur in insulis Noui orbis, & altera parte continentis, ob cæli & alimentorum subtilitatem: unde solida corpora, aere & cibis densioribus assuecta, non queunt uitam producere. Eadem de causa aqua pura non dicitur alere, sed eluere. nec potus per se in rationem alimenti uenit, nisi ex adiuncto, quum alia immiscentur, quæ excogitauit partim necessitas, partim gula. & alia genera potionum sunt inuēta, succis uarijs è frugibus expressis: uelut uinis, pyris,

pyris, malis. Sed hic potus noster est. naturæ uero Potus.

est ille, quo promiscue animantes utuntur omnes,
 & homines, qui sine artibus solo naturæ nutu ac
 magisterio reguntur. idcirco uidemus eum in com-
 mune uitis uniuersis largissimè proposuim. Et sicut
 humor calorem detinet, ita calor quoad potest effi-
 cere, carpit atq; exorbet humidum, coquens dissol-
 uensq; ui atq; operatione naturæ suæ. Inter coquen-

Concoctio.

dum separat utile corpori à redundant, ac proinde
 noxio. Vtile corpori est, succus corpori congruens,
 quia similis: noxium est, uel arida materia, uel suc-
 cus alienus, & ideo saluti corporis officiens. Vtile
 distribuitur primum in membra, hinc conuertitur
 in corpus animantis, quod uis animæ complectitur,
 quasiq; agnoscit, ut partem iam sui corporis. Huu-

Partes ani-
 mæ uegeta-
 tiuæ.

scæ altricis facultatis multa sunt munia, & tanquam
 particulares functiones, quæ illi uniuersali subser-
 uiunt: nempe uis attrahens alimentum ad se, quam
 etiam in stirpibus deprehendimus, quæ fibras radi-
 cum uelut digitos quosdam quoquo uersum porri-
 gunt ad capiendum, quo se alant. ideoq; radix om-
 nis uim habet quandam perrumpendi, atque ape-
 riendi à natura insitam: ut quandoquidem humi
 est affixa, in duris & densis locis possit sibi lo-
 cum facere, tum ad se dilatandum, tum ad for-
 bendum,

Actus uis

*Retentrix**Purgatrix**Expultrix**Distributiva**Incorporatrix*

bendum, si quid est alimenti in uicino. Sed facultas hæc arripiendi non multum prodesset, si quod admissum est, continuo efflueret. itaque retentrix additur, quæ continet alimentum, & cohibet, donec perfecta sit congruens eius mutatio per potentiam coëtricem. Huic adiuncta est purgatrix, quæ purum ab impuro secernit, impurum uerò expultrici, ut foras eijciat, traditur: purum uerò distributivæ, ut diffundat in membra. Postrema omnium est, quæ succum illum siue alimentum conuertit, & incorporat in ipsum uiuens: incorporatrix sanè nuncupetur. Hæ functiones mutuo expectant, & adiuuant. prius enim alimentum coquitur, quàm discernatur: & hoc, antequàm expellatur noxium: neque attrahens suo fungetur munere, ni euacuatum sit corpus: nec coëtrix, nisi prioris cibi facta sit expurgatio, sed si quæ earum cesset in officio, statim in alijs quoque sentitur segnities quædam & desidia: tanta est inter illas conuentio, & cuncto corpore diuinitus temperata proportio, quæ facile nos in admirationem duxerit tanti Artificis, cuius opus tale est, ut non dico imitari (id enim nulla potest alia uel uis, uel sapientia) sed uel mente & ratione assequi, magnum & pulcherrimum sit. Hæ facultates non certas

tas habent sedes in animato corpore, ut unaquæq; in aliquo uno sit membro, non in alijs. fusæ sunt enim in omni parte & membro, tametsi in alijs maiores, & magis annotationi nostræ expositæ: in alijs minores, & magis obscuræ, adde etiam diuersarum rationum. Cernere est in perfectis animantibus, in quorum uentriculo cōcoctio fit in modum ptisanæ, in iecore uerò sanguinis, in membris autem substantiæ animantis. Et primum quidem substantia est uniformis, ac sui similis: tum diuersa ac dissimilans: nec est unquam coquendi, & purgandi, & pellendi finis, aut ocium aliquod. calor enim continenter feruefacit humidum: nec ullum est adeò purum, quin habeat feces, quæ separantur. Idcirco uniuersum animantis corpus meatibus est quasi perforatum, & peruium expulsionioni purgamentorum, quæ fit dies & noctes, primum per patentes illas cloacas suprâ & infrâ ore, naribus, auribus, oculis: dehinc ijs, quæ uocantur emunctoria sub alis, & ad inguina. cuncto denique corpore exhalant subtiliores feces: quod declarant capitis furfures, & scabries, ablutio quoque manuum, quæ semper inuenit quod eluat. ad eundem modum in pedibus, & in omni parte corporis. Hac de causa toties necesse habet animans cibū sumere,
ut quod

ut quod perpetuò perit, instauretur. Hæc facultas nutriendi prima est, & simplicissima omnium, ad sustentationem animantis à Deo tributa.

DE AVCTRICE FACULTATE.

Vluentia omnia aliquousq; uidemus crescere, & plurima illorum gignere sibi simile. itaq; nutrici facultati addita est auctrix quidem in omnibus, generatrix in plerisque. Auctricem ut omnibus inesse diximus, ita non semper. nam & sistunt aucta, & relabuntur retrò. minuuntur enim, quasiq; contrahuntur, quemadmodum augendo sese exporrexerant. Generatrix certo aduenit tempore, adultis uiribus: quæ uicissim decremento potentiae debilitatur omnino, ac perit. Altrix ergo potentia, perpetua est in uiuente: auctrix uerò, & quæ simile generat, temporaria. auctrix statim ab ortu, usque ad certum limitem: gignens uerò, posteaquam ad certam magnitudinem & uires peruenit. De augente dicamus prius. ea non est additio extrinsecus, ut quum lignorum & lapidum aggregatione surgit domus, & uestis assuendis pannis: sed eodem tacito atq; occulto artificio, quo nutrimur, nempe conuersione alimenti per intima extenditur quantitas extrinsecus. Itaque uis hæc ex nutriente manat, & cibis nutrit, quæ est substantia congruis qualitatibus

qualitatibus prædita: & auget, qua moles. ideo ani-
 mantium corpora in spongiæ modum finxit Deus:
 & si alia densiora alijs, minusq; perforata, omnia ta-
 men poros habent, per quos alimentum se insinuet,
 & moles se diffundat. Sunt qui metalla inter res nu- Metalla.
 meret anima prædita, quod uideamus ea crescere,
 & quidem intrinsecus, ut appareat non fieri absque
 alimēto. quæ opinio haud prorsum est absurda. neq;
 est quod prohibeat, illa quoq; recipi inter uiuentia.
 nec ea suis carent meatibus, tamen si illorum auctus
 ad applicationē molis possunt magis referri, quàm
 ad actionem altricis. quemadmodum crescunt fon-
 tes ac fluuij humore accedente: saxa itē in imis ter-
 ræ, & scrupi ac lapides in superficie. Ignem quoq;
 uiuentem esse existimarunt olim quidam, unde reli-
 gio eum extinguere apud ueteres Romanos (uti Plu-
 tarchus tradit) scilicet ali eum, & crescere autuma-
 bant. sed profectò non tam est ignis animans, quàm
 quiddam altrici uirtuti, & augenti simillimum: nem-
 pe earum facultatum in corpore animato non causa
 utiq;, sed instrumentum. nam causam non esse, pro-
 bē Aristoteles colligit. quoniam quidem ignis incre-
 menti non habet terminū: extenditur, quantum sup-
 petit, quod comburatur. animantis uerò meta, est ali Crescendū
 qua ex ratione animæ: alijs autem citerior, alijs ulte terminus.

rior, pro vi & magnitudine caloris & humoris, tū naturalium & p̄viorum, quos in ipsa corporatione natura in seuit: tum eorū quæ postea ex alimentis, & loci, & habitudinis qualitate accesserunt. hæc omnia intra certos limites Cōditori Deo cognitos, naturæ autē à Deo ipso præfinitos: de quibus facilius nobis fuerit statuere, qui non sint, q̄ qui sint. neq; enim ulmi aut quercus proceritatem homo unquam pertinget, nec formicæ exiguitate humana anima cōtinebitur, suis quidem facultatibus & instrumentis apta atq; adornata. Legi, qui statim in ortu pueri, quam sit habiturus staturam prædicāt. sed id magis in generibus quātitatis, quā in definito aliquo puncto: ut ex membrorum cōstitutione & ossibus, & totius proportionē dicant, pusilla statura eum fore, aut mediā & iustā, aut longā atq; enormi, quadrato corpore, & bene compacto, aut è contrario. Quid, quod illa quæ deinceps accedunt, aliquid sæ penumero eam ad rem faciunt? ut nutriri aridis, an humidis: in calido & siticuloso loco, an frigido & humento. humor enim auget corpora: eoq; maiores sunt marinæ beluæ, q̄ terrestres: & hæ, quā uolucres: & in locis humidis ampliores homines, quā in arentibus, ut ad septentrionem q̄ ad meridiem: & potus magis extendit corpora, quā cibus. Hæc augendi

gendi functio ad perfectionem uniuscuiusq; uiuentis est tributa. Visum est enim auctori omnium, eas le-
ges operæ suæ naturæ imponere, ut quæ ex his ele-
mentis mundi inferioris in apertum edat, adolescât
paulatim ex paruis initijs, tum adulta iam & quasi
plena sistant paulisper gradum, hinc recidant sen-
sim in suam originem: quemadmodum bis per singu-
los dies animaduertere est in motu Oceani. Hæc Oceani
productio rerum à natura facta, imago est mundi à motus.
primo conditi. Non potest natura, res è nihilo pro-
creare: solus id potest Deus. producit autem tam te-
nui principio, ut iudicio nostro non ualde uideatur
abesse à nihilo: tum productū sustentat, atq; auget.
in quo admiramur & bonitatem & potētiam Con-
ditoris in ea, quæ est uelut secūda creatio. Tum ex-
haustis uiribus, quum iam sustinere se non potest,
quod creuerat, diminuitur. est enim cuiusq; rei cur-
sus & duratio uelut iactus quidā, sicut in Prima phi-
losophia est declaratū. Hæc uadunt omnia, quæ sub
luna cernimus, & contrectamus, tū Dei opera, tum
hominum inuenta. Prima illa corporis animati con-
stitutio, & contēperatio caloris humorisq; opificio
naturæ indita, postquā se totā ceu inuolutam euol-
uit, atq; explicauit, pugnantibus in eam loci & ali-
mentorum qualitatibus deteritur indies, fitq; imbe-

cillior, quousq; succumbit manibus aduersantium, hoc quidem naturaliter. Nam casus permulti intercurrunt, qui non sinunt eam constitutionem aliàs euolui, aliàs sistere, aliàs paulatim relabi: sed subito, aut breuiter, certè uiolentia sua opprimūt. Fit etiam non rarò, ut ea constitutio imbecilla sit admodum, materia nō satis obsequēte actioni naturæ: uel quia parua & malignè suppeditata, uel quia infecta noxia qualitate. Instrumentum animæ altricis & augeſcentis est calor, paſtus caloris humor. est autem calor quidem à natura ingenitus, est etiam humor ei additus: qui fusus quidem est per cunctum corpus, sed fundamentū habet in nervis, in ossibus. Hic multus est initio. quæ causa est, ut infantes inualidi sint, nec sensibus & ingenio utātur, tum somno indigeant diuturno. hunc calor paulatim carpit, & emendat. Sed ad uim caloris auertendam, ne breui tempore totū humidum conficiat, tribuit Deus esculenta & poculenta. humidum tamen illud indies fit minus: calor autē ut in sicco acrior, quoad fatiscat deficiente alimonia, unde & uires corporis flaccescūt. ita relabitur deorsum paulatim corpus eisdem ferè gradibus, quibus ascenderat.

P DE GENERATIONE.
 Oſtea quā adoleuit corpus uiuens, incipitq;
 interitus

interitus appetere, ne genus rei pereat, concessit Deus Naturæ, ut uim generandi sibi simile, & propagandi genus uiuentibus possit indere. Primum natura iniitjs rei, unde est officium nutriendi, tum incrementis augendi, postremò conseruandi singula, quamdiu potest, certæ speciei per procreationē similis: ita generationē uidemus esse opus animantis, iam pleni & adulti. hoc non solum in animalibus est annotare, sed etiam in stirpibus. Veris enim tempore tota uis est in radice, hinc in folijs & ramis, post ea in flore & fructu, ad postremum in semine, ex quo sato prodit planta priori similis. Itaq; generatio est conuersio animati corporis, quod re ipsa est semen, in aliud simile illi, ex quo fuit desumptum, & quoniam nutriri, adolescere, gignere, ex alimento sunt: idcirco sub animæ uegetātis nomine clauduntur, eamq; Aristoteles definiuit facultatem, quæ alimentum in corpus animatum conuertit ad eius salutem, & ex eo auget ad complendam iustam eius molem: & generat corpus animatum suæ formæ ac rationis. Semen in parua molis portione uim effectiōnis suæ cōtinet: quæ nacta congruentem materiam, profert se atq; explicat. Itaq; magis id ad rationem effectiōnis pertinet, quàm molis. Ideoq; postremum accedit, uidelicet posteaquàm uis uegetatiua functa

Generatio.

Anima
uegetatiua.

est suo munere in augēdo corpore, tunc enim uacat ei de ijs qualitibus, quæ animā in corporis administratione cōtinent, multū exiguo in loco colligere, unde mox similis effectio arcessatur. quantū quidē materiæ qualitates patiuntur. nam quum hæ repugnātes sunt ijs qualitibus, quæ effectiōni congruunt, degenerat quod producitur: ut in terra, quū diuersi generis stirpes edit ab ijs, unde erat semen desumptum: & in monstris animantiū, & in muliere, quum pro puero edit beluam nō unius formæ. quod frequens est Neapoli Italiæ, & in Flandria Belgicæ: in quarum mulierū locis gignuntur beluæ multiiformes, sæpe solæ. aliàs cum infante, interdum puero à belua uel semeso uel exuctio. Craßissimo uidelicet, maximeq; putri humore eiusmodi mulieres abūdant ex alimentis brassicarum, & ceruisiarū potu. nec secus eiusmodi procreantur in illis beluæ, q̄ lumbrices in utero pueri ex crudis fructibus. prauitas enim receptaculi adfert uim facultati specificæ seminis, & cogit uel non producere rem suæ speciei, uel aliquid aliud cum ea. Mola quoq; ab eadem est causa. Ex semine non raro prouenit degeneratio, quum est corruptū deprauatione interna, in sua productione: uel

Varia gene externa, à loco, tempore, uel adiecto aliquo. De uiratio. uentibus alia generationem habent spontaneam, ut muscæ

muscæ, culices, formicæ, apes: quæ nec sexū ullum habent. Alia ex cōmixtione sexuum prodeūt: ut homo, equus, canis, leo. Sunt quæ ambiguā habēt procreationem, ut mures. nam eorum alij ex sordibus sine concubitu, alij ex concubitu proveniunt. Stirpes omnes spontaneam habent originem: primū ex suo ipsarū semine, deinde etiam ui terræ, in quam sparsit mundi Conditor semina herbarum omnium, fruticum, arborum, alia alijs locis, nam frumenta & uineta, quæ tanta nostra cura excoluntur, naturalia sunt, & à primo sponte ex terra orta. neq; enim ipsi fecimus. Ferunt in Sicilia triticum ultro provenire, absq; hominum cura, nos tamen industriam adhibuimus, ut usui nostro aptiora fiāt. Idcirco qui cultum hunc uel excogitarūt, uel alios docuerūt. pro inuentoribus eiusce rei celebrātur: uelut Ceres tritici, uini Noe, oleæ Minerva. Sunt quædā arborū, nec fructum ferētes, nec semē, ut tamarix et populus: quæ ideo infelices appellātur. sed quæ nō propagātur semine, ijs pro semine est surculus ex ipsis decerptus, aut terræ natura ac uis. Quæ cōmixtione sexuum procreāt, in ijs est mas, unde semē deciditur: & fœmina, quæ illud in se recipit, ideo generatio pfecto iam animāte aduenit, ut sit unde ex mare sine dāno possit subtrahi, & fœmina sine incōmodo suo ex-

Mas.
Fœmina.

Differentia
inter sexus
parua.

cipere, deq; sua substantia alere atq; augere. Quod est in uiuente corpore præcipuum, quasiq; animæ proximum, ex semine patris suboritur: quod autem crassius, ex materia matris. eamq; ob causam mas calore præstat, tum ad expellendum ex se semen, tum illis spiritibus communicandis: fœmina autem frigidior est & humidior, ad continendum semen, alendumq; fœtum. nec aliter uiri semen, & materia fœminæ se habent, quàm granum seminis stirpis alicuius, & terræ substantia. uis enim procreandi hoc genus arboris, est in semine: moles autē, qua arbor alitur augeturq; ex facultate terræ. itaq; expromit se atq; explicat uis & natura seminis in materia, quam terra suggerit. Differentia autem inter sexus parua est. nihil enim aliud est fœmina, quàm mas imperfectus: nempe cui iusta defuit caloris mēsurā. itaq; ex inopia uidetur nasci fœmina. Sed ea est tamen principis naturæ institutio, ut utroq; sexu sit opus in animalibus, alter ex uiribus nascatur, alter ex imbecillitate: nec desit unquam utraq; causa ad utrūq; procreandum. & qui ex malis nouit bona elicere, idem profectò ex infirmitate educit robur: tāta est huius Conditoris sapientia. Quæ animalia proportionē suæ corporationis multum de paterno acceperūt semine, ualent spiritibus, agilitate, uiribus, subtilitate animi

animi: quæ cōtrā plus de matris materia, tarda sunt, & laxa. In stirpium propagine magna est inter genitum & gignēs similitudo figuræ atq; ingenij, minor in animalibus, sed maior in brutis q̄ in hominibus: propterea quod in illis stabilior est imaginatio, q̄ in nobis, nos enim magis uagamur animo. Genitricis facultatis hæ sunt uires particulares. Expultrix in mare, qua semen effunditur, & in fœminā immittitur: in fœmina autē, continens & asseruans. tum im- Partes ani-
mæ genera-
tiuæ. mutatrix, quæ semē maris cum materia matris comiscet & tēperat, quatenus & corporis & cuiusq; membri contemperationi conducit. formatrix, quæ mēbra format & signat: postremò, quæ stato naturæ legibus tempore fœtum excudit. Hæc est anima uegetatrix, cum suis functionibus: quæ quoniā sunt tot, tam uariæ, par est ut uaria sint ei instrumēta & loci, quibus exerceātur: unde partes in animāte existunt, & mēbra, nō uniusmodi, & similiaria, sed facie et qualitatibus uariè atq; admirabiliter distincta.

DE SENSIBVS.

Hæc uitæ ratio, & plantæ & animalibus est cōmunis. sed in animalibus quiddā uidemus inesse, cuius plantæ sunt expertes: nempe cognitionem, intueri, audire, tangere, gustare, odorari, quæ ad externa pertinent: quum tota plantæ uita intror-

- Cognitionis** sum spectet, exterorum orba & ignara. Cognitionis tria sunt genera: unum, quod novit corpora tantummodo præsentia: alterum, quod etiam absentia: tertium, quod res incorporeas. Primi generis cognitio, sensio uel sensus nuncupatur, & si nomine parum apto, quippe quod non minus patet latè, q̃ ipsa cognitio. Sed utendū erit receptis uerbis. nisi forte planius fiat, si quis corporalem sensationem dixerit:
- Sensio.** quod equidem nō impedio. Ea uerò est cognitio animæ, per externū corporis instrumentum. Animaduertimus in animali oculos, per quos cernit: aures, per quas audit: nares, per quas odoratur: palatum, quo sapores dijudicat: & totū corpore sensum quendam diffusum calidi & frigidi, humidi et aridi. hæc sensoria uocantur, quasi organa & instrumenta sentiendi, uel sensationū receptacula: in quibus uis illa sentiendi artifex, & effeatrix sensus nominetur. quod uerò sentitur, sensile dicitur. Ita sunt in sensioe duo prima, uigor & sensoriū, hæc utiq; naturæ potestate, ut uerò ea potestas se exerat, additur aliquid in quod, obiectum scilicet, ac uelut sensationis materia. Iunguntur ergo sensus & sensile, ad sensationē. Quæ porro in natura iunguntur diuersa, medio aliquo utriq; consentaneo applicatur: ut quum os carni annectitur per cartilaginem, mediū est ergo, quod & sensili

sensili congruit & sensui: ut in visu uel auditu, aere aut aqua. Habet quoque medium causam aliam, ut sensile quodammodo extenuetur distantia, minusque ueniat materiale ad sensorium, magisque sensus naturæ congruens, quæ est spiritalior, quam ipsum sensile. Consentanea uero exigitur distantia. nam si procul absit, extenuatur siue missa à sensili imago, siue ea uis quæ in sensu imprimitur à sensibili, nulla ut iam sensio possit existere. Cuius imaginem intueri licet in sigillo ceræ impresso: quæ si sit crassa, non adeò in medio eius hærebit forma atque in summo, quod est annulo proximum. Sed distantia non simplex est, & ubique eadem, alia enim est alibi pro portione sensus, & sensilis, & qualitatis mediæ. Oportet ite siue analogiam siue proportionem esse aliquam inter uim sentiëtem, & suum sensile: ut hoc intra limites illius concludatur, nec sit tamè adeò tenue ut fallat: quæ admodum minuta grana, molare saxum effugiunt in moletra.

DE VISU.

DE uidendi sensu primum est differendum. is enim simplicissimus est, ac notissimus, adeò ut eius appellatio ad reliquos sensus, adque animi cognitionem extendatur. Vides ne, inquit omnes, quæ suaue pomum, quam graue æs, quæ dulcis concentus, quam teter odor atque auersandus, ut acutè confe-

Etum

Etum est argumētum? ita reliquæ omnes notitiæ ex hac una intelligūtur, & oculi sunt in animo non minus quàm in corpore: & quæ de visu dicuntur, ut acutus sit uel hebes, ad cæterorum quoq; sensuum functiones accōmodantur. Auctor rerum omnium lucem suam per uniuersum mundum diffudit, spiritali in spiritalia, corporalem uerò in ea quæ essent corporata, ut eius beneficio et spiritus intelligerēt, & oculi corporei cernerent, sic in angelo spiritalis est lux Dei, in sole autem corporalis. Lux hæc, quæ corporis in modum per moles est recepta, quum in raro hæsit corpore, efficit illud pellucidum, ut cunctum possit conspici: uelut uitrū, aquā, aerem, quod *διαφανές* Græci nūcuparunt. quum uerò densiorem nacta est materiā, exclusa ab intimis hæsit circa summa: eaq; tenuis lux, quod in extima facie conspicitur, uocatur color, nō quin colorata sint etiam corporum intima, sed coloris effectus in superficie est. Color autem pro lucis portione uariè temperatur, nam uel plurimū lucis retinet, quod uocatur album: uel minimū, quod atrum, in quo sunt etiam distinctiones, & ceu gradus quidam, nam est albū & candidum, est atrum nigrum & fuscum: ex quorum commixtione & temperamēto, alij atq; alij colores apparent, quidam albo, quidam nigro uicini: alij tanquam

quam in meditullio amborū, quæ omnia esset recensere penè infinitum. Nam sub ipsis formis sunt aliæ uelut minores formæ, quas nō sit persequi numero. Declaratur hoc, quòd in solo uiridi nulla est herba, nulla arbor, quæ non proprium quendam habeat uirorem, & suum ab alijs omnibus distinctum. Sensorium uisus exterius quidem sunt oculi, interius uerò duo nerui à cerebro pertingentes ad oculos. Itaque exterior lux cum illa oculorum coniūgitur, ad notitiam uidendi: sicut lux spiritalis cum luce mētis, ad intelligentiam. Nec uideri quicquam & discerni potest, ni adsit certius quidam uel lucis uel luminis modus, pro ui & potentia oculorum, neq; enim quantuluscunq; sufficit, ut de nocte. sicut rursum immodica lux obruit oculorū uires: ut si quis nostrorum solem serenum occidentem conspiciat, quod incommodum aquila nō sentit. Lux uerò, seu lumen, quod hic non distinguo, haud adeò est necessaria propter interuallum oculi & uisilis, q̃ propter ipsum uisile, ut tenuis lux à maiore adiuuetur. nam si circa uisile non sit lux, tametsi in reliquo sit interstitio, sint tenebræ: circa uisile autem lux, cernetur. itaq; qui de nocte faces aut laternas gestāt, ipsi uisi ab alijs, non uident eos. Quapropter res quæ plus participant lucis, facilius in tenebris cernūtur, ut prunæ, adaman-
tes

tes, pyropi, nix, specula, aurum, argētum, cuprum, orichalcum, læuigata & polita, & animalcula quæ cicindellæ nominantur: quorū omnīū lux diei splendore obruitur, de nocte existit, ut aliorū minorum luminum in maioribus. Nec solum sibi ipsa suppeditant hæc lumen in tenebris ad sui conspectum, sed

Spacium. impartiantur uicinis rebus. Spacium autem oportet esse aliquod, et quasi interuallum, inter colorem & oculum, oculus enim nihil cernit primum & per se, nisi lucem: ideo hunc absque interuallo intuetur. Quod si color oculo superponatur, nō cernet eum: quia excluditur lumē, cuius ope fit notitia uisus. Sin uerò longius color recedat, nō intuebitur: siue quod uisus potētia imbecillior est, quā ut eō pertingat: siue quod radij qui à uisili ad oculum tendunt, tanta loci intercapedine contabescūt. Princeps uisile, uti modò dicebam, est lux: & quæ uidētur reliqua, modo quodam rationeque lucis cernuntur, nempe radiatione in formam pyramidis: cuius basis est quod spectatur. conus autem attingit pupulam, sæpe non totus: neque enim rei magnæ uniuersus conus sub magnitudinem pupulæ potest cadere. ideo pupula diligenter se circumuoluit, mira celeritate, ut omnes lineas coni, quoad eius facere possit, perlustret. Quæ de causa uisile quod agitur, minus certo conspici-

citur

citur, quod lineæ conï non tam fixè feriūt centrum pupulæ, q̃ ad uisionem conuenit. Turbatur quoq; uisus in commotione interualli, ut in aere: sed manifestius in ijs quæ densiora sunt, uelut aqua & uitro. Qui oculi hebeti sunt uisu, ijs maiore opus est cono ad uidendum: idcirco procul non uident, adhibetur pro remedio conspìcula, ut res appareat maior, quone debilem aciem subterfugiat. Alij quū quid intensius uolūt intueri, cōtrahunt genas, ut simul uis oculorum in sese recepta sit efficacior, simul imago rei arctius coacta, ne se effundat, sed amplior sensorio imprimatur, atq; stabilior: quod in speculis atq; oculis animaduertimus usu euenire. specula enim, & oculi concaui imaginem concipiūt maiorem: tumētia uerò specula, & oculi extantes, minorē. Oculi nullum ex se habent colorē. nam si quē haberēt, omnia putarentur esse eiusdē coloris: ut qui per uitrū ceruleum intuentur, aut rubeum, omnia iudicāt eius esse coloris. & in uehemēti atrabili multa esse cēsentur nigra, & in iracundia sanguinea uel lutea, quæ non sunt. Ergo primū uisile est lux, secundum color, tertium adiacentis gratia, quod luce aut colore est conuestitū. Tamen si ea quæ solā obtinent lucē, uelut aer rarus et liquidus, nō dicūtur spectari, propterea qđ quale sit, nemo facile dicat: sicut aquam uel uitrum dixeris

dixeris, in quibus densior materia lucem reddidit, ad naturam coloris propius accedentem.

DE AUDITU.

Sonus. **E**st & alter sensus, quo percipiuntur soni. neque enim oculis sonos dinoscimus. Sonus quid sit, difficile est explicare. Gignitur ex plaga duorum corporum, qua aer pellitur usque ad aurem. Sitne aer ita impulsus sonus, an ea corporum commissio, an aliquid adhærens essentiae, difficilis ad explicandum quaestio, & minime necessaria. Nec aliter in aere fit sonitus, quam orbes illi in aqua, iactato in eam lapide: & in orbem sonus porrigitur, magis ac magis sese extenuans & hebesceus, qui orbes si frangantur, priusquam ad aurem pertingant, imperfectus auditur, ideoque molem esse solidam, duramque est necesse, qua pellatur aer: nam molles non habent eam vim, ut linum & lana. Leuior autem, & latior & complanator materies, si durities adsit, ualide aerem ferit, & procul pellit integrum: ideo latius sonat, ut in aere. latius adhuc, & integrius, si sit caua: sicut in lebetibus & cymbalis, propter crebrum percussum, plaga enim congeminitur. Aspera uero superficies aerem diffringit, & raucum confusumque quiddam sonat. Oportet autem aerem tum impelli, tum non dissolui. Itaque
simul

simul & ictu est & celeritate opus, ne si remisse
 committantur corpora, lentus aer circulos suos con-
 tinuo dissipet. præuertenda est ea dissipatio celerita-
 te plagæ: ut quum uirga aut scutica aer intente cæ-
 datur, uelocitas ictus non patitur orbes aeris distur-
 bari, existitq; sonus. in quo percussus aer est pro mo-
 le icta: proximus uero, interualli habet uicem. Sen-
 soriū est exterius quidem auris, & crassus quidam
 in ea aer, quasiq; humor: interius uero, nerui ab auri-
 bus ad cerebrum pertinentes. Hic aer auricularis
 cum externo illo coniungitur, qui est uerberatu cor-
 porū pulsus: unde fit auditio, sicut ad uisum lux cum
 luce. Naturalis huius aeris indicium esse aiunt, quod
 si quis auriculam manu compresserit, sentiet intus
 strepitum, scilicet moto illo aere. Cæterum si quis
 sit illic aer, quem ego potius tenuem humorem ac
 spongiosum esse arbitror: sed is tamen motu omni-
 no caret, & sonitu, qui de reliquis est sonis cognitu-
 rus, bombus uero ille ex aere est externo, qui admo-
 ta manu cōclusus inter auriculæ mæandros sinusq;
 & exitum quærens, sonum illum ædit, quemadmo-
 dum in retorta buccina. In aqua etiā audiri, sunt qui
 affirmant, quod pisces audiant sonitus: quod mihi
 uerum nō uidetur, neq; enim pisces in aqua audiunt,
 sed motum aquæ tactu sentiunt. Non quod abnuant
 e audire

audire pisces aliquos, quorū annotamus ad officium audiendi perforata capita in modum aurium: & extra aquam sonitus exaudiunt, quos attente auscultant, aliàs admirantes, aliàs territi, aliàs quoq; illice facti, uerum naturæ arcana sunt, nobis incomprehensibilia. Fieri potest ut pisces aliqui sub aquas audiant, & hoc sit illorum ingenium: itaq; hoc sit relictum in medio. in cæteris autem, quæ non est aeri aditus, nec sono: ut per densissimos parietes. Vidi tamen in cæmeliarchio Menciæ principis Zeneticæ globum aureum absq; ulla rima operis temistitanici, qui intrinsecus edebat sonum ab scrupulis, uel auri bracteolis. sed auri lamina exterior erat prætenuis, quæ ab scrupulis internis icta, ipsa aerem uerberabat, unde existebat sonus. Aër ictu molliū disiliens, si occursum solidi corporis integer reflectatur, unde uenerat, fit sonus reflexus, siue reciprocus, qui à

Echo. Græcis ἠχώ nominatur. quanto uerò uicinius est, quò impingit, & integrius resultat, tanto fit maior echo, & plenior: minor autem & confusior, quo uel corpus est longius, uel confractior est aer. & quia postrema impingunt potius quàm prima, idcirco echo semper quod ultimum est soni, explicatiùs reciprocatur. Reflecti semper aerē percussū, ideòq; semper etiam echū fieri, merito Aristoteles affir-

mat: sed nō percipi à nobis, propter tenuē reflexionem, aer enim, etiā si nullū corpus solidū occurrat, nō impellit aerem uicinū, quin ab illo iucissim repelatur: sed uincit aer cæsus proximū aerem quietum, impete ac uiolentia, quā ei corporū concussus dedit. quo fit, ut ualidis uentis spirātibus, minus soni audiātur, noctesq; sint ad audiēdum aptiores q̄ dies: quippe in motu uenti aer cæsus, non se t̄r inde expādi, sicuti quum queta sunt omnia, quod cernere est in aqua fluctuante, in qua orbes iactæ rei continuo disturbantur. Sonus est, sensile-auditus: corpora autem, quæ sonant propter sonum, ita quæ corpora sonum non emittūt, ut lana & linum, inaudibilia nuncupātur. Sonus in actione ipsa uel tardus est, uel celer: in sensione autē acutus aut grauis, & quæ sunt inter hæc duo interualla graduum complura.

Sonus.

DE TACTV.

Constitutio prima naturalis corporis, elementa naturæ complectitur. quorum qualitates ac uires principes ac simplicissimæ sunt, calidū, frigidum, humidum, aridum: ex quibus aliæ coniugationes existūt, duri ac mollis, asperi & leuis, grauis & leuis. Hæc qui dignoscit, unus est sensus, isq; tactus nominatur, diffusus p̄ omnes corporis neruos, uel p̄ ea quæ uice sunt neruorū. Cōmunicatur ea tā-

gendi uis carni quoq; ex uicinitate, sed tenuius atq; hebetius. Interuallum quidem tactus & tactilis per se est caro, sed ipsa quoq; communitate quadam sensorium. si quid superponatur carni, sentiet quidem per illud nerui spiritus, in quo est tangendi facultas: ut calidum uel frigidum, durum aut molle per chirothecam, sed non prius quam ad carnem penetrarit ea

Tactilia. qualitas. Verum ex illis tactilibus, quæ de communi omnium sententia posuimus, si quis rem subtilius expendat, inueniet solas primas qualitates elementares ad hunc sensum proprie pertinere: reliquas autem, ad uires & robur. itaq; alia alijs & molliora, et duriora censeretur: sicut magis aut minus, uel grauiora uel leuiora. Asperum autem & læue ex arido sunt & humecto, per æqualitatem aut inæqualitatem superficiem. Vnus ergo est tangendi sensus, & unum tactile: nempe elementaris qualitas, cuius ope naturale corpus compingitur. Eæ uero qualitates, quoniam ex proportionem ac congruentiam uel noxiæ sunt, uel salutares corpori animantis, idcirco ad eas noscendas tactus est uniuerfis animantibus tributus, & per uniuersum corpus, quo facilius declinetur damnosum. Sed in homine in extremis potissimum digitis manuum: non quod illic caro sit mollissima, sed partim ex contemperatione, partim ex assuefactione. atq;

eo natura-

eo naturaliter ducimur, ut digitis illis prætentemus, & faciamus periculum primarum qualitatuum: quod ut expeditissimum est, ita & leuissimi detrimenti, se quid accidat. Adiecit hoc quoq; beneficium natura, ut moles quæ tanguntur, segnius irritarent sensum, quàm uisile, uel audibile: ne quoniam ipsæ per se tangunt animal, nocumentum esset ab illis paratius & grauius, quod enim corpus uidetur, uel auditur, non attingit ipsum per se oculum, uel aurem. Est & beneficium aliud, quòd breuioribus terminis actiones tactus gustusq; sunt circumscriptæ. quàm auditus & uisus. celerius enim tangendo gustandoq;, quàm uel cernendo uel audiendo delassamur. Nam quod tactus & gustus ad essentiam animalis pertinent, non item auditus & uisus: moderatio est illorum actionibus adhibita à Natura, ne per effusas operationes corrumpetur sensus, & periret animal, quod periculum alijs ex sensibus non impendet.

DE GUSTU.

Non omnia quæ natura ex solo profert, esui sunt animantibus. sunt quædam illis congruentia, ut fructus & panis triticeus homini, gramen pecori. Sunt quædam aliena, ut lutum uel ligna: quorum alia sunt omnino fatua et insipida, alia prorsum aduersa atq; inimica, uel insuauitate, ut fel & absynthium

thium: uel damno, ut uenena. Quæ nocumento essent futura, ijs qualitatem indidit gustui inimicam: sicuti contrà salutaribus, congruam & placentem, salutaria autē uoco, non tam affecto corpori, quàm recte habenti. nec refert, si qui ex peculiari quodam ingenio, uel assuefactione, amaris rebus aut fatuis, aut alienis gustatui capiuntur: sicuti homines uoraces & ebriosi, & mulieres prægnantes, & qui laborant atra bili. Qualitas hæc quæ gustui uel allubescit, uel displicet, sapor nominatur. Gustatus sensorium, est neruus supra linguam expansus, ad quem sapor peruenit, ductus à saliuâ. & quemadmodum in extremis digitis acutissimus est tangendi sensus, ita in extrema lingua gustandi propter subtilitatem spiritus nerui: non tamen per se (nam uerus ac certissimus sensus fit in radice linguæ, qua palato coniungitur:) sed quia quod linguæ mucronem attingit, celerrimè ad palatum perfertur. Humor saliuæ uelut medium quoddam uidetur sensationis, isq; à sapore immutatur, ut reliqua media à suis qualitatibus, est enim ex se saporis cuiuscunq; expers, ut omnes facile recipiat, idcirco quum lingua est arefacta, nihil gustamus: tum si saliuâ sapore ullo imbuta fuerit, non recte alios recipiet, ut in febris: quemadmodum omnia uidentur cerulea, intuentibus per

nitrum ceruleum. Addunt etiam nonnulli medium alterum paulo penitius, & coniunctius cum ipso sensorio, carnem linguæ: quæ sit potius sanè organi pars, quàm medium. Quæ animata lingua carent, hæc ore illo suo gustant: aut ea certe parte, quæ illis est oris uice, nempe qua alimentum recipiunt. Et quandoquidem saliuæ est medium, eo sola gustantur, quæ traducere saliuam possunt ad suam qualitatem: nempe calida atq; humida. ex resolutione namque humidi à calido, fit sapor. calor enim saliuam extenuat, ut subtilius accipiat humidum rei sapidæ. Quæ de causa sapidissima sunt temperata ex calido & humido, uelut saccarum & uinum. mel uero, & si efficacitate abstergit atq; arefacit, habet tamen multū humoris in materia. quæ uero plurimum caloris obtinent, humoris parum, acutius gustantur propter causam, quam modo attigimus: uelut piper, gariophylli, cinnamomū, & aromata. quæ humoris multum, & parum caloris, insipida sunt, hebetemq; reddunt gustum: ut aquosa. incrassatur enim saliuæ, unde sensus fit obtusior: ut uisus in caligine, aut nebula. tupa & ligna arefacta non afficiunt gustum, sicuti nec aqua, si qua modo est purum elementum: illa quòd humore penitus careant, hæc quòd calore.

ODORATVS.

Multa sunt in natura, quæ uel gustata ingentem protinus adferunt perniciem, atq; etiam pestem interdum capitalem, sicut uenena præsentanea, ea gratia data est animantibus odorandi facultas, ut quæ congruere, quæ secus uiderentur, prænunciaret gustui ante periculum, ne animal aut edendi auaritia in discrimen ueniret uitæ, aut suspicione ac metu à salutaribus abstineret. Ita hic sensus magnam habet cum gustu non solum confinitatem, sed & congruentiam. nam cuiq; quæ bene sapiunt, bene olent: & quæ male sapiunt, male etiam olent: & si non, uice uersa, multa enim odorifera gustus auersatur, neq; est hoc in utilitate perpetuum. Sunt enim in gustatu atq; odoratu utilitates, sunt lelectationes, & hæc aliàs utilitatibus conducunt, aliàs aduersantur: non in morbo tantum, ut absinthium & aloë, sed in recta etiam ualitudine. In quo elucatio & consuetudo multum detorsit naturam. Olin nihil habebatur suauius, quam odor messis, odor campi uerni: sicuti nunc hominibus rusticanis nihil uerinde allubescit, & senibus odor panis triticei recens cocti. postmodum quæ sita sunt alia, amaracinus, muscus, nardus, & aquæ ex floribus distillatæ: tum arte mista & confecta, præ quibus sordent iam naturalia

ralia. Eundem ad modum in epulis: ut quum sit nihil naturæ inimicius q̄ popinaria, multi tamen nequeāt iam sine illa uiuere. Qui à dulcibus abhorrent, nec odorum præstantia delectantur: adeò ut non paucis suauissimus odor grauitè offendat caput, quod accidit etiā in quibusdam ex imbecillitate cerebri, aut uolentia caloris, quo abundant odores excellentes: ut thus, cupressus, muscus. Sensorium est in carunculis narium, aut quod in alijs animantibus uicem earum obtinet, unde nerui ad cerebrum pertingunt. Odores alijs sunt suaues & blandi, alijs acres, quem- Odores. admodum in coloribus sunt grati quidam, ut uiridis: alijs excellentes, ut candidissimus & præfulgens. In ratione sensibilis præstans est prior, sicut lux: sed in fine sensorij suaue, quoniam ad gustum refertur. Quod odori congruenti aduersum est, uocatur fœtor: sicut amarum, quod dulci, & ut arida & frigida non gustantur, ita nec olent: tametsi olfactus magis ad calida & sicca uergit, quàm gustus. calida enim euaporatio acerrimum odorem gignit, ut in aromatis: & Aethiopiæ Arabiaq; stirpes omnes odoratissimi sunt.

DE SENSIBVS IN GENERE.

Sunt ergo perfectiorū animalium sensus quinque, uidendi, audiendi, tangendi, gustandi, odorandi: qui

di: qui à Deo tributi sunt animali ad salutem ipsius. Nam quod corporeum esset omne animans, & inter corpora uitam acturum, uoluit ei Deus notitiam quandam indere corporū, ut salubria appeteret, deuiteret nocitura. Quæ intra quanq; rem sunt abdita, ea per externa noscuntur. sensus ergo sunt dati, in quibus esset omnium exteriorum inhaerentiū cognitio, nullum enim uidetur exterum adhærens restare, quod sub horum sensuū notitiam non sit comprehensum: ut appareat, nec pauciores debuisse sensus absoluto animanti tribui, nec oportuisse plures. quanquam definitio hæc sit sanè nostra coniectura, cum ueneratione sapiētiae ac potentiæ Dei, qui solus nouit quid expediat, & quatenus. Sed pergamus infirmis nostris ac tenebrosis uti collectionibus. Ex ui & qualitatibus quatuor elementorum, uires quinque sensuum sumus sortiti, ut ex proportionem quadam ac similitudine singula sentiamus. Terreus est tactui uigor, spissus uidelicet et tenax, fortiusq; apprehēdens: aqueus, gustus, ex crasso aere est odoratus, qualis est fumus: qui quoniam ui caloris ab humido exhalat, ad partem igneam retulerunt principes scholæ Peripateticæ, Aristoteles & Theophrastus, fundamentum quidem illud est, & quasi origo: sed in euaporatione situs est odor ipse, qui est
uelut

uelut aer densior . Auditus est aereus, uisus igneus.
 oculi quidem certè corporatio aquea est, uis autem
 & efficacia ignea: & quæ sunt ijs naturis consen-
 tanea, melius sentiunt . Primus sensuum est tactus,
 postremus uisus : quæ prima est coniunctio, similis
 mundanæ illi materiali, quo ignis & terra princi-
 pes coierunt, reliqua sunt deinceps interiecta . Distinctio
sensuum.
 Distinctio & separatio sensuum ex sensibus uidetur
 sumenda, omnis enim facultas eò referretur, in quo
 se exercet . ut si sunt sensilia quædam aliquot sen-
 sibus communia, uelut motus, magnitudo, numerus,
 figura seu forma, & situs, aut in loco positio, &
 quæ sub his clauduntur : quæ ferè sunt uisui & ta-
 ctui communia, quandoq; etiam auditui . Quæ uero
 ex horum sensuum cognitione facultas interior eli-
 cit, nihil ad sensus pertinent : sicut pulchritudo in
 forma, aut fœditas, similitudo & dissimilitudo . quæ-
 admodum in pomo prius gustato saporem oculus ui-
 detur iudicare, & in igne calorem . Sed non est is
 qui hoc censet, uerū animus ex memoria . nam si de-
 sit memoria, rursum ad experimentū cuiusq; sensus
 redibitur : ut in pueris, & quibusdā animantiū . Hæc
 quidē sunt germana & uera sensilia, quæ καὶ αὐ-
 τὰ nominantur, hoc est per se . nā substantia per suū
 inhærens sentitur : ideo aliena sensatione, quæ magis
 est

est mentis quàm sensus. eaq; de causa qui minus ualent mente, ægrius penetrant per inhærentia ad speculationem essentia: ut beluæ, & rudes homines, ac tardi. Nam illa iam in infinitum abeunt, quæ coniecturis & ratiocinatione colliguntur: intueri me hominem musicum, & regem quidem intueor. sed notitia musici ac regis non est oculi, haud magis quàm concentus, etiamsi libros aspiciam cum notis musicis, sed loquendi consuetudo obtinuit, quam ut in sermone non observari absurdum fuerit, ita in iudicando nihil est necesse ualere pro lege, aut regula: nec finis unquam esset, si illam adeo uiciosam ubiq; uellemus distinctiūculis, aut nouitate nominum tue ri, ac fulcire. Iam ad alias trāseamus loci huius quæ stiones. Dubitatum est, an ne species aliqua à rebus uenirent ad sensoria, quæstio non tam necessaria, quàm rixosa: ideoq; circulis scholarum, & loquacitate contentionum mire plausibilis. Sensus nostri omnes ita sunt à Deo compositi instructiq;, ut ceu receptacula quædam essent eorum, quæ foris inciderent. hauriunt enim illi manifestò extrinsecus, non emittunt, hoc ostendit forma ipsa organorum omnium caua, excipiendis quæ foris appellerent ac commodata. nec aliter in sensibus usu uenit, quàm in animo: qui ipse nihil foras mittit, sed aliunde ad se attrahit

attrahit, quod cognoscat, atq; in se agat. Facile est hoc animaduvertere in ipsis sensorijs. qui si occupati fortè sint extrà mittendo, non funguntur sua sensione: ut gustus si expuat, odoratus si respiret, oculus si lachrymetur. Enumuero si sensiones extrà mittendo fierent, nimis defatigaretur animans actione tam continua. at in illa receptione, de lassatio est longemior, & reparatio leuioris operæ. Quod si in cognitione omni, ut existimatur, cognoscens sit ratione ac modo quodam cognitum, ut speculum obiectæ rei imago, uel sigillum cæra: hoc certe non extrà prolatio, sed intrò receptio præstabit. idq; uideo satis conuenire, quod ferè natura ipsa docet, siue constitutione sensoriij, siue actionibus sentiendi. Restat controuersia, an aliquid ex se emittant sensilia ad sensum, quæ species dicantur. Venire aliquid ex sensilibus ad sensoria manifestissimum, & quidem cum ipsis corporibus in quatuor sensionibus, ad nares suffitum, ad palatum saporem, ad tactum qualitates illas principes, ad aures aerem motum, ad oculos uerò luces seu lumina, cuiusmodi superius ostendimus, nec est dubitandum, quin hæ sic pertingant ad pupulam oculi, quemadmodū ad speculum: & uidemus effectum consimilem. Istæ sunt species, nec alias esse necessarias intelligo. Dictu quidē mirabile,

An sint species.

rabile, uenire aliquid à corpore ad oculum tanta ce-
 leritate, ut momento temporis uideatur longissima
 spacia penetrare, quæ consideratio multos pertur-
 bauit: sed motus hos pro cuiusq; elementi qualitate
 ac ingenio oportet existimari. Maior est in uidendo
 celeritas, quàm in audiendo: quia illud est igneum,
 hoc aereum, ignis autem rapidissima est concitatio:
 & quæadmodum colores nominamus luces tenues,
 ita lucis natura colorum naturam explanabit, lux
 enim simul ut apparuit, puncto temporis immensa
 spacia percurrit, & complet. tali sunt ingenio colo-
 res, quali est lux, fons illorum & parens. Quæ ani-
 mæ quædam mantia & pluribus rebus ad se tuendum indigent,
 habent sensus. & pluribus sunt nocuentis obnoxia, plures acce-
 perunt sensus: tanquam instrumenta uel quærendæ
 salutis, uel pestis euitandæ. Tactus tributus est om-
 nibus, item gustus, quoniam necessarij sunt ad ui-
 tam propagandam: ideoq; & medium eis astructum
 est intestinum, gustatu enim utile atq; inutile nutri-
 mentum discernitur, tactu uero perimens & inno-
 xium. qua de causa nō uno aliquo in loco tactus est
 à natura collocatus, ut cæteri: sed sparsus per cor-
 pus uniuersum, ut partes singulæ ad sui conseruatio-
 nem tanquam in statione excubarent. Gustui odo-
 ratus est utilis, idcirco et illum antecedit, ut quid co-
 gnouerit

cognonerit renunciaret, alliciens eum, uel auertens. non erat is admodum necessarius in scientia rerum, idcirco homini hebetissimus contingit: pro quo est notitia epularum. quin & facile in nobis tum obstupescit sensus hic, defluxu humoris craffi: tum etiam corrumpitur penitus. itaq; multi eo carent, haud parua sanè molestia liberi, praesertim ut nunc sunt mores priuati & publici. Quæ animalia procul erant uictum petitura, hæc auditum & uisum acceperunt: qui sensus alias quoq; utilitates præbent complures. Visus monstrat faciem ipsam uniuersitatis ac naturæ, dux & magister suus cuique domesticus: ideo præstantissimus habetur. quod testatur locus in capite celsissimus, tanquam in specula: & charissimus cuiq;, quod ex eo ad uitam omnem ingentes commoditates capiuntur. hic autor atq; inuentor fuit omnium ferè disciplinarum, & artium: cuius demonstratione cognoscimus corporum & in proximo, et procul disitorum lucem, colorem, magnitudinem, figuram, numerum, situm, motum. Auditus ad transfundendam ab alijs ad alios peritiam aptissimus, ideoq; sensus disciplinæ nominatur: quo quæ animæ carent, nec doctrinæ intelligendæ sunt idoneæ, ut uerbes. Quibus sensum aliquem natura detraxit, dictum incredibile q̃ sedula sit in compensando, partim in aliorum

aliorum sensuum uigore, partim in cognitione interna: ut cæcis ac surdis dedit acumen tactus, celerem ac firmam memoriam, intelligentiæ subtilitatem. accedit etiam necessitas, cuius stimulo ingenium expergiscitur. Et quoniam uisus & auditus cognitioni seruiunt interiori, non est eos in omni animali reperire, ut reliquos tres, qui corpori. Magnam habent uisus & tactus communionem, quasiq; amicitiam, ut alterius errores alter corrigat, in sensili utiq; ambobus communi. ut in pictura oculus sibi eminentias quasdam uidetur conspiciere: tactus uerò accedens, qui est sensus in homine certissimus, errorem hunc eximit, si modo oculorū est ea fraus, & non animi.

An possint
sensus falli.

Nam & illud à Philosophis disputatur, possint ne sensus falli. uetus quæstio, iam inde ab Stoicis, Epicureis, & Academicis tractata. Sed mihi nō uidentur sensus posse falli, & si possunt fallere. fallitur enim, qui falsum recipit pro uero, aut è contrario: uerum porro & falsum in compositione sunt ac diuisione, quæ in sensus non cadunt: qui sensus sensilia sua simpliciter cognoscūt, absq; adiectione ulla, quod hoc aut illud sit tale, aut non tale. isthuc enim cogitationis est. Quæ mente existimo dictum illud esse olim, abstrahentium non esse mentiri. sensuum uerò notitia, receptio tantum est quædam, ac uelut imaginis

imaginis impressio, sicut annuli in cæra, aut formæ
 in speculo. Sed reliqua est iam illa dubitatio, an ex *An sensus*
 sensuum nunciatione possit animus decipi. In sen- *fallant.*
 sione insunt, sensorium, sensile, & medium. fallit
 sensorium, prauè affectum: ut lippus, aut lusciosus
 oculus. fallit obiectum longinquum, uel agitatum,
 uel repente oblatum. fallit medium, non satis consen-
 taneum: ut fumus, nebula, aqua, aer commotus, ui-
 trum colore infectum. Quod si omnia in recto na-
 turæ constent habitu, sensorium bene affectum,
 sensile commodè oblatum, tempore ac loco medium
 congruens: non fallit animum attendentem, quod
 in reliquis omnibus contingit, ut quæ integram se-
 quuntur naturam minimum aberrant. Additum est,
 animum attendere oportere. nam is si aliò sit inten-
 tus, recte quidem fungetur sensus suo munere, ani-
 mus tamen ipse prauè statuet: sicuti quum nuncius
 uerum refert, non audienti. ita existimamus non ui-
 disse nos, quæ uidimus, aut aliter uidisse. Hoc esse
 in animo facile intelligitur. nam quidam audientes
 quæ non animaduenterunt, sine intelligentia dicti
 tacent: paulò post uelut à somno experrecti, repe-
 tunt illud idem à memoria, & declarant se audiuis-
 se atque intelligere.

d De cogni-

50 IO. LODOVICI VIVIS
DE COGNITIONE IN-
TERIORE.

PRæter hanc rerum præsentium exteriorem no-
titiā, aliam intus esse rerum absentium mani-
festo deprehenditur. nam & dormientes multa cer-
nimus, & uigilantes ab omni prorsum functione
sensuum abducti cogitatione uoluimus, quæ uidi-
mus, audiuius, tetigimus, gustauimus, olfecimus:
quæ sunt uel in mutis ad animaduersionem exposi-
ta, & perspicua. Et quemadmodum in altrice facul-
tate uidere est inesse uim quandam, quæ cibum reci-
piat, aliam quæ contineat, aliā quæ conficiat, quæq;
distribuat & dispense: ita in animis & hominum
& brutorum est functio, quæ imagines sensibus im-
pressas recipit, quæ inde Imaginatiua dicitur. est
quæ continet, hæc memoria: quæ conficit, phanta-
sia: quæ distribuit ad assensum aut dissensum, exti-
matrix. Sunt enim spiritalia imagines Dei, corpora
lia uero spiritalium quædam ueluti simulachra: ut mi-
randum non sit, ex corporalibus spiritalia colligi,
Imaginatio ceu ab umbris aut picturis corpora expressa. Imagi-
natiuæ actio est in animo, quæ oculi in corpore, re-
cipere imagines intuendo: estq; uelut orificiū quod-
Phantasia. dam uasis, quod est memoria. Phantasia uero cōiun-
git, & disiungit ea, quæ singula & simplicia imagi-
natio

natio acceperat. Equidem haud sum nescius, cōfundi duo hæc à plerisq; ut imaginationem phātasiam, & uice uersa hanc imaginationem nominēt, & eandem esse functionem quidam arbitrentur. Sed nobis tum ad rem aptius, tum ad docendum accommodatius uisum est ita partiri: propterea quòd actiones uidemus distinctas, unde facultates censentur. tametsi nihil erit quandoq; periculi, si istis utamur promiscue. Accedit his sensus, qui ab Aristotele cōmunis dicitur, quo iudicantur sensilia absentia: & discernuntur ea, quæ uariorum sunt sensuum, hic sub imaginationem & phantasiam uenire potest. Phantasia est mirifice expedita & libera: quicquid collibitum est, fingit, refingit, componit, deuincit, dissoluit, res disiunctissimas connectit, coniunctissimas autem longissime separat. Itaq; nisi regatur, & cohibeatur à ratione, haud secus animum percellit ac perturbat, quàm procella mare. Administratio hæc à sensibus mouetur, tum à corporis affectione, qua uia spirituales essentia, ut angeli boni & mali, insinuant sese ad uim illam concitandam, effectibus rerum naturalium subtilissime, quicquid facile & sensuum & iudicij nostri cognitionem frustrentur, adhibitis. Habent quoq; mentes illæ actiones quasdam nobis incognitas, ut homines inter se, quas bruta non capiunt.

Sensus communis.

Spiritus agūt in phantasia.

nam quemadmodum homines alij aliorum & phantasiam commouent, & mentem, uerbis, nutibus, gestibus, literis, signis, quod brutorum cognitionem excedit: sic spirituales essentiae phantasiam nostram possunt agitare, actione aliqua sibi solis propria & cognita, mota prius facultate imaginatrice. Colligata est admodum imaginatio cum corpore: nam & a sensibus mouetur, & mirabiles uires edit in corpore, ut quicquid in alterutro imprimatur, redundet in alterum. corpus enim eam recipit, et reddit formam actionemq; quam imaginatio concepit, quod in rebus Veneris, sed manifestissimum atq; expressissimum in praequantibus foeminis animaduertitur: in quibus ea efficit imaginatio concitata, quod facere nulla intelligentia aut ratio possent. Extimatiua autem facultas est, quae ex sensibus speciebus impetum iudicii parit. Iudicium hoc ad profuturum aut laesurum tendit: quippe ad salutem retulit natura, uel cognitionem sensorum, uel stimulum suum. Itaq; iudicatur prius, quale quidq; in se existimetur: hinc q congruens aut damnosum. In priore censura sequitur animus sensum, uel uisum: in posteriore occulto naturae stimulo agitur, & rapitur impete, ut quum ouis fugit lupum nunquam antea uisum, & gallinaeceus aquilam uel accipitrem, & homo draconem ac monstra

monstra rerum: quin etiam ad primum quorundam hominum aspectum congressumq; cohorrescimus. De memoria mox dicetur. Sensa exteriora dubium non est, quin proportionem quandam, hoc est analogiam habeāt cum interioribus. sunt enim crassa & terrea, subtilium atq; spiritalium imagines: & animo nihil est perinde de sensibus simile, atq; oculus. itaq; imagines animi proportionē rerum tales videntur illic esse, quales externæ, istæ in oculis imprimuntur, interiores illæ in lucido spiritu, qui eas & retinet diutius, & offert animi oculo purius ac manifestius: quæ impressio ceu passio quædam est, at quum in eas animas componendo aut diuidendo incumbit, actio fit illius. Hisce facultatibus diuersa attribuit natura instrumenta, & ceu diuersas officinas in cerebri partibus, nam in anteriore cerebro dicunt esse sensuum fontem sedemq; ibiq; imaginatio nem constitui: in medio phantasiam, & extimatiuam: in occipitio memoriam. idq; inde colligunt, quod ut quæq; harum partium afficitur, ita & illa functio, reliquis non mutatis, haud aliter quàm in corporis membris experimur. pede enim læso ambulare non ualemus: quoniam & si ingrediendi principium & uis est in animo, in pede tamen est instrumentum & fabrica. Ex cognitione censuraq; noxiij

Et benefici, appetitus nascitur congruentis, fuga autem dāni Et auersio : tum motus animi de bono praesenti, ac malo, deq; eisdem uenturis aut iam appetentibus. qui affectus dicuntur, seu perturbatiōes, Graecè πάθη, de quibus diffusè est à nobis separatim

Motus. differendum. Appetitus qui est in aliquid, Et auersio quæ ab aliquo, ut animum commouent, ita etiam corpus motu illo suo, ut uel ad utile feratur, uel ab obfuturo discedat. id fit ingressu, uolatu, natatu, serpendo. Sunt tamen animantes imminutæ, quæ affixæ semper in uestigio, quoniam quod sibi expediat, alibi non quærunt, expertes sunt horum motuum: uelut conchæ Et spongiæ. contrahuntur tantum, Et extenduntur, quatenus satis est illarum saluti. **Palpitatio.** Palpitatio autem in quocunq; animali, non est motus ex appetitu proficiscēs, sed nutritionis, dum calor agit in humidum : quod cernere est in ijs, quæ igni sunt admota.

DE VITA RATIONABILI.

Hæc sensuum siue exteriorū siue interiorum facultates supremæ sunt in brutis, in homine uerò menti deseruiūt, quæ innixa cognitione imaginationis Et phantasiæ, altius sese erigit, nempe ad intelligentiā rerum spiritaliū: Et assequitur, se clausam obscuro carcere, obseptamq; tenebris, eoq; à re

rum plurimarum intellectu arceri, nec posse planius
intueri ac cognoscere, quæ uellet: siue essentiam re-
rum materia contactarum, siue qualitatem ingeniumque
immaterialium, nec posse per hanc corporis caligi-
nem acumine ac celeritate sua uti, huc usque uerò nul-
la uis animantium se attollit, quæ nec in se unquam
reflêctitur, nec quicquam supra sensus corporis co-
gnat, aut considerat. Ex hac cognitione rerum su-
premarum, atque in natura excellentissimarum, ita ut
etiam ad autorem omnium mens pertingat, oritur
amor erga illas. Vnde pugna et contêtio inter men-
tem ac phantasiam, dum hæc deorsum trahit ani-
mum ad corporea, mens ad superna et res præstan-
tissimas erigit: et fertur mens ad ea quæ neque sensu
ullo, nec phantasia comprehenduntur, errantemque
et diuagantem longissime per deuia phantasiam co-
hibet, atque in uiam reducit. Neque est uniuersus eius
nutus ad præsentem utilitatem aut noxam pronus:
sed præterita recordatur, et futura cõiectat, et ue-
ri falsique censuram inquirit: quod bruto non est cu-
ræ. tantum quid expediat corpori, quidque illud lædat,
considerat, actus solo raptu phantasie. Ex hoc
mentis uigore manat sermo, eorum quæ mente ca-
piuntur index: quo munere, non minus carent
bruta, quam mente ipsa, origine sermonis ac fonte.

Mentis et
phantasie
certamen.

ideoq; muta nominantur : quæ sigillatim in sequentibus explicabimus. hoc enim ordine sunt ista declaranda, ne difficile atq; abstrusarum rerum intelligentia confundatur. Hæc est uita mente prædita, id est consilio, iudicio, ratione, quæ λογικήν nuncupatur, à nobis autem rationalis : quæ cognoscendo Deo, ac proinde amando condita, finem per hos gradus habet immortalem beatitudinem.

QVID SIT ANIMA.

HActenus de uita animantium. dicamus nunc quatenus inuestigari à nobis poterit, quid illud sit, per quod quidq; uiuit. Repetamus quod initio est à nobis positum, hisce uitæ ac uigoris actionibus liquidò patefieri, aliquid in his uiuentibus inesse, quod desit torpentibus: scilicet quod uitam illis præstet, non item his alteris. Id uero fieri non potest, ut sit ea moles, quæ sylua seu materies dicitur. hæc enim æquè est in uniuersis corporibus bruta, semper torpens, & sui similis, nec ulla ex ingenio & natura sua uires sortita. Quod si facultatem illam materia tribueret, ubi materia abundaret, largius quoque de eiusmodi facultate esset inuenire, quod multo secus usu comperimus. Nam nō minus est & animi & mentis in mediocri corpore, quàm in uasto ac enormi. Quid quod nec minus esset homo cor-
pus ex-

pus extinctum, quàm dum uiueret, sed neq; uires illas tantas adhærens potest aliquod præstare: quippe quod extremum & tenuissimum est rerum omnium cunctæ naturæ, proximum nihilo, ac penè nihil ipsum, sæpenumero etiam nihil prorsum, sola mentis nostræ cognitione consistens. Porro ex ui & facultate hac uitæ admirabilia cernimus proficisci opera quæ etiam à substantia existere magnum sanè est ac mirandum, ut non immerito homines sapientissimi illud à quo hæc tanta ederentur, in supremo substantiarum ordine reposuerint. Est ergo ab omni ratione alienum, ab inhærentibus ea nasci, quæ uel de celsissimis uenire substantijs iure miramur. Cedò uerò, quæ tandem sunt ista inhærentia? qualitates elementorum, quæ nominantur primæ seu principes, tum membrorum intus ac foris conformatio. At uerò non quo quis habet plus caloris, aut frigoris, eo etiam plus mētis. Nec quæ ex illa qualitatum diuersitate constat, nexus atq; harmonia potest esse effectio naturæ. illa enim & augeri potest, & minui. effectiones porro eadem semper sunt, ac uniusmodi: alioqui uariari posset ratio ac natura speciei, quod nulli unquam Philosopho uenit in mentem affirmare. Compositio autem & figuratio corporis, nihil ad hoc faciunt: quippe quæ est in cada-

Qualitates
primæ.

uere & uiuente eadem. Adde quod maior est sensus, & humano uicinior, in quibusdam quæ longissime ab hominis formatione recesserūt: uelut in elephanto, quàm in sue, quo ferunt nihil esse homini similis intrinsecus, et contēperatione carnis: quod declarat gustus, nam quidam in extremis rebus pasti cadaueribus, retulerunt eam carnem saporis esse suillæ. Ad hæc, mens nostra non solum non sequitur naturam corporis, sed regit illud, & flectit, & torquet quò uult, repugnatq; affectionibus, quæ maximæ ex illa molis uelut pīnsione existunt. Quid quod sentiendi uis omnem corporis & adhærētium uim ac potentiam excedit, ut illius actiones nulla corporis facultas possit exprimere, quanto magis functio illa in nobis suprema intelligendi? Scien-
ter Empedoclem Aristoteles interrogat, quid tandem illud sit, quo adiuncta illa uniuersa ad tantam functionum uarietatem contineantur in corpore, & quasi coerceantur, nisi substantia quæpiam, & quidem non de postremis generibus essentia. Manifestum est etiam in diuersis animantium corporibus eadem esse, siue primæ, siue secundæ notæ inherētia, siue etiam tertiæ, ac infimæ: operationes tamen longe diuersissimas annotari, uelut in puero & simio, in leone & fele, in coruo & gracculo, rursum

sum diuersa esse adiuncta, quum actiones sint persimiles, ut in sene & iuene. Sed isti qui ad insensilium rerum scrutationem aliquam non se attollunt, facile ad inhærentia referunt, quicquid altius & reconditius est sensuum iudicio. Itaque superflua istis fuerit omnis effectio, imò uel materia ipsa, ut relinquatur eis solum moles quæpiam de genere quantitatis, cuiusmodi sunt geometricæ. Neq; uero hanc sentiendi atq; intelligendi uim corpus esse dixeris, ex materia & effectione conflatum. nam quod primum in uiuente mouet illud ad operationes uitæ, est uitæ fons ille atq; origo, de qua iamdudum uerba facimus. Atqui in omni corpore initiū & origo actionum, est ipsa effectio. fuerit igitur satius, effectionem esse id, per quod uiuimus, quàm corpus ex materia & specie. quippe corpus eiusmodi animatum citius quicuis appellarit, quàm animam: nempe per suam effectionem uiuens, sicut cādidum per cando rem est tale. Ex his quæ diximus, facile est colligere, quid non sit anima: deinceps uero quid sit, aperiamus. quod quidem fieri non potest recta, id est ipsa rei essentia denudata, ac uelut ob oculos proposita: sed uestitā, & quasi depictam q̄ fieri per nos poterit aptissimis maximeq; proprijs coloribus, pponemus spectādā ex illius actionibus, ipsa enim sub sensus nostros

nostros non uenit, opera autem omnibus penè sensibus & internis & externis cognoscimus. Profecto benignitas Domini Naturæ erga nos magnis se undiq; argumentis profert, quod nobis expedit, & in promptu posuit, & in copia: nullumq; est signum euidentius, nobis non conducere, quam remotum esse, rarum, difficile paratu. Anima quid sit, nihil interest nostra scire: qualis autem, & quæ eius opera, permultum, nec qui iussit, ut ipsi nos nossemus, de essentia animæ sensit, sed de actionibus ad compositionem morum: ut uitio depulso, uirtutem sequamur: quæ nos eò perducet, ubi sapientissimi atq; immortales beatissimum æuum degamus. Sed ut de eo quod propositum est, pergamus dicere: neque de ijs ipsis operationibus potest semel in totum definiri, ut quæ paulatim se per partes ad intelligentiam totius proferant. Ergo brutæ materiæ, ac inertis, addidit effectiones Deus: siue illas species nūcupare sit collibitum, seu formas, de quibus est alibi à nobis disputatum. Eæ sunt participes diuinæ præstantiæ, unaquæq; pro modo suo & captu, ut uideri possint, tanquam radij quidam sempiternæ illius & infinitæ lucis. Suprema Dei excellentia, est conditio uitæ illius æternæ, omni felicitate cumulata, quæcūq; uel excogitari potest, uel optari. Hanc ille bonitate sua
 impulsus

impulsus communicare uoluit cum mentibus, quas in id conderet tanti boni capaces. Itaq; in rebus conditis, uniuersæ perfectionis uelut extrema quædam manus est beatitudo. Secundum hanc uero bonitas, per quam uelut instrumentū quoddam beatitudo & communicatur nobis à Deo, & à nobis accipitur. Ea enim & illum ad communicationem induxit, & nos ad participationem extollit. Bonitas autem esse nulla potest, ubi non sit cognitio eius quod faciendum est: uidelicet quod tenendum, & à quo fugiendum. Ad hæc tanta & tam excelsa fastigia per effectiones ascenditur, tanquā per gradus inter se coniunctos, connexosq; nihil ut inane relinquatur inter extrema à Deo disiunctissimis ad coniunctissima. coniunctionem & propinquitatem uoco, similitudine magis præstantiæ ad nostra iudicia, quam applicatione essentiae, ut coniunctio hæc & separatio non simpliciter sumantur, sed ad quippiam: nempe collatione non ad Deum, uerum inter res conditas ex participatione diuinæ excellentiæ. Quapropter sunt, quibus res uiuunt effectiones siue species uiuentium. sicut id per quod res hæc est charta, est chartæ effectio: per quod adamas, per quod lana, lapis, effectio speciei cuiusq;. haud aliter per humanam effectiōnem ego sum homo, per equinam hoc est equus

Beatitudo:
Bonitas.

est equus, per caninā illud est canis. Quæ effectio nomen ex singulis rerum generibus sumit, quæ genera & partes seu formas ratio ipsa effectiois facit: uelut adamantina, chartacea, lapidea, per quas sunt adamantes, chartæ, lapides. Hanc in animantibus liceret uitam nominare, nisi uerbum hoc usus cōmunis ad actionem potius uertisset, quā ad speciei essentiam. Nec aliter anima est suo corpori uel connexa, uel (sicuti quibusdam placet) annexa & adiuncta, q̄ reliquæ formæ suis materijs, nisi quod in nexus ratione ac modo permagnū est discrimen, quale est in naturæ ordine, quo superiora inferioribus iunguntur, terra aquæ, hæc aeri, aer igni, ignis cœlo, cœlestia supercœlestibus, ac quodammodo diuinis. Quæ in natura coniungūtur & colligantur, ea omnia medio quopiam deuinciuntur, id uero est, uel participatione essentiae extremorum, quo nodo connectuntur corpora, terra aeri per aquam, aqua igni per aerem, caro ossi per chartilaginem. uel congruentia quadam functionis atq; operationis, ut artifex operi suo per instrumenta: uelut pictor tabulæ per penicillum uel carbonē, faber ligno per asciam & dolabram. sic effectio omnis artifex est in sua materia. instrumenta sunt qualitates, & conformatio materiæ: per has unitur species moli. nec aliter anima

anima corpori inuestitur, quàm lux aeri: in quo complexu fit aer lucidus, utrūq; uero & lux & aer integrum manet. non enim miscentur ut elementa, in misto naturali, uel ut herbæ pulueres, ac oleum in pharmaco. Sed in alijs effectiōibus nexus est substantiæ utriusq; partis uicinior, in anima distat longissime. Cuius naturæ sit quæq; species, ex eius officijs atq; actionibus intelligitur. Saxa & lapides nihil habent omnino, nisi frigidum & torpens ex terra: & aqua est illis effectio, nexus autem ex earundem ingenio & qualitatibus. plumæ et stipulæ, aeræ naturæ quiddam sunt naturæ. anima uero, quæ altrix dicitur, ignea est, omniāq; eius munia sunt uis igneæ. brutorum animi superiores sunt, cœlestes scilicet: ideo & sensus, & notitiā quādam sortitæ, qua uices cursusq; cœlorum & siderum non sentiunt modo, sed quādamtenus etiam intelligunt: ut diei ac noctis, hyemis & æstatis. nec est facultatis horum elementorum, sensum & cognitionē præbere: cœlestis est potentia. Homo uero supra cœlos etiam ascendit ad Deum ipsum, diuina est ergo illius origo. Materies in imo omniū iacet, nulla potest ad eam effectio descendere, nisi rapiat secum media: nempe earum formarum, quæ in medio sunt, conditionem atq; ingenium. ita species animalis uim animæ uegetabilis continet,

Hominis diuina origo.

Homo mi-
crocosmus.

continet, humana uero uim utriusq; simul cum inferiorum quoq; elementorum uiribus. In sensibus hoc idem annotamus, ignei sunt oculi, aures aereæ, nares itidem, gustus aqueus, tactus terreus. Cui sunt oculi concessi, huic & sensus reliqui: cui gustus & tactus, non protinus & auditus & aspectus. Nec immerito illud ferè placuit, hominem paruum quendam mundum appellari, quod uim naturamq; rerum omnium sit complexus. non est tamen ignorandum, uitas inferiores non esse superioribus agendi principia & origines, ut ex inferioribus superiores nascantur: sed adminicula quædam, & uelut gradus, per quos superiora & descendant, & ascendant. ut u egetatio nō est sensuum origo, sed gradus, per quem sensus uenit ad corpus, & paulatim ad functiones suas scandit. habet enim unaquæq; uita originem ex se suam, & metam in qua sistit. Instrumentorū animæ alia sunt liquores, ad certam quandam rationem & legem temperati: alia uero membra siue interna, siue externa, ad hunc uel illum modum conformata & descripta: quæ illi, prius quàm sese corpore induat, eatenus a natura aptantur, quatenus perficere id ipsa per se non ualeret, reliqua enim quæ præsentia suæ uiribus potest, illi ceu primum relinquuntur munus, in quo se exerceat, & occupetur, antea q̃
functiones

functiones illas suas præcipuas explicet: sicuti res nos docet in paruulis animantibus. Liquet igitur ex his, animam esse agens præcipuum, habitans in corpore apto ad uitam. Declaranda sunt horum singula paulò apertius: & ratio, cur quidq; sit à nobis positum, breuiter reddenda. Agens nominatur, & quasi artifex, nam quod agit quippiã per instrumenta, in eo ipso uis inest agendi illud ipsum: ut in pictore pingendi, in me scribendi, tametsi nec pictor sine penicillo pingat, & coloribus, nec ego sine penna & atramento scribam, in quo enim non est uis & facultas aliquid agendi, nec instrumentis adhibitis illud aget. An uero aliqua sit animæ actio, quam illa hisce armis semotis exequeretur, commodius differemus in sequentibus. Præcipuum autem additur, nam si quis calorem, uel humorem, uel spiritus aliquid dicat agere in corpore, sciat illa omnia non per se agere, sed ab anima id habere, ut agant: ueluti quod atramentum hasce literas effingat, & penna exaret, à me est, non ab ipsis. Est ergo anima ipsa artifex, est agens, non aliunde in eo utiq; corpore uim suã mutuans. Habitare dicitur in corpore, nam Deus in illo est corpore, non tamen habitat: & dæmon se insinuare potest in corpus animatis, sed habitat anima, quod illic eius est mansio, tanquam in ædibus

bus, cum tota sua supellectile & domestico instrumento. Cæterum corpus hoc aptum descriptumq; esse conuenit, quæadmodum illius speciei effectiõni consentaneum est. neq; enim promiscuè in quacũq; forma & figura corporis, quæuis anima posset hærere, ad uitæ operationes edendas, hoc certe naturæ ordinẽ, & his legibus, quas Autor uniuersitatis à condito orbe sanxit. Sed cõtemperatio liquorum & qualitatum, quia in corpore & ipso naturæ opificio penitior est, idcirco appositius est animæ organum, & maior artificis nexus cum illo: ut siue hoc deficiat, recedit anima: siue recedat anima, cõtinuo illud deficere sit necesse. Membra autem post animæ abcessum manent, conformatio enim membrorum, & interiorum & exteriorum remotior est, & separatio: commixtio uero humorum in illis, intima. Quid quod qualitates illæ membrorum administræ sunt, & ceu instrumentorum instrumenta. per has enim anima utitur membris. quæ si absint, nulla est membrorum utilitas: ut in aridis, aut tumefactis, seu quo alio affectis morbo. est enim membrum ad exteriorem exercitationem idoneum. con-temperatio autem humorum, ad organum illud in ea aptitudine continendum. Qua de causa humores illi semper sunt in motu, non item membra. semper enim

enim debent continere membrum actioni, si usus possit, paratum. Qui artifices unicū & simplex exercent opus, ijs unum instrumentum sufficit: uelut ad instrumentum aquam de fonte hauriendam, urna uel urceus; ad sciendū gladius, ad ferrandum ferra. qui uero multa, aut unū uarium, ijs opus est pluribus, sicut ijs qui cælant & pingunt, aut qui ædificant. Eodem modo de anima est sentiendum, cui & membra sunt foris attributa ad externas molitiones, & liquores ad uitæ munera. Confert sanguis ad salutarem irrigationem corporis, unde exhalent spiritus, uelut aurulæ ex fluuijs & fontibus salubres. atra bilis ad sistendos uagantes spiritus, cohibendosq; , ne subtilitate sua nimium disrarati, cōtrā quā corpori expedit, euanescent. flaua bilis ad concoctionem redundantium humorum, & incitationem corporis, ne obtorpescat. Pituita alimentum est rapacitatis igneæ, & quasi frenum, ne cuncta ilico corripiat. Nec aliter quā opifex uarijs ferramētis uaria exequitur opera, non idem omnibus, nec tamen uarijs semper uaria: sic in corpore animantis sunt quædam actiones, quæ anima certis quibusdam partibus exercet, sunt quæ diuersis, sunt quæ indifferenter omnibus. nec in uarijs tamen uiuentibus eodem modo, ut sentire, & ali, & crescere, fusum est per uniuersum

Insecta.

ἐντελέχεια.

corpus: oculo autem cernimus, aure audimus. Iam in arboribus alij rami amputati, si terræ infigantur, reuirescunt, & radices iaciunt: alij emoriuntur, sicut in animalibus. sunt quorū partes excisæ uiuant per se, ut in insectis, quæ ἐντομα dicuntur: cuiusmodi sunt uermes, apes, formicæ. in alijs uero quicquid est è corpore auulsum, continuo amittit uitam. Et sicuti instrumentū magnum momentum est ad opus recte perficiendum, aut secus: sic in humoribus, & membris corporis, non parum positū est, ut uitæ & sensuum & cognitionis & intelligentiæ actiones probe exequamur. quemadmodum ad densationem, uel diffrationem aeris purior subtiliorq; , aut contrā densior maligniorq; fit lux: qua similitudine in hoc negocio Gregorius Nyssenus utitur. Sed & omnia organa animæ sunt parata uelut artificij, & ipsa sola eis utitur. ut planè appareat, aptationis huius corporis animantis, in quo tam sedula & solers uersatur natura, perfectionem & absolutionē esse ipsam animam: meritoq; Aristoteles, & acute, ut solet, animam nouo nuncupauit nomine ἐντελέχεια, quasi perfectionem secum adferentem. Prius quā ad alias profligandas quæstiones transeamus, disputandum uidetur, quot sint in uiuentium genere uitarum seu gradus, seu rationes ac formæ. Sed plurimum interest

interest, qua uia ad effectuum inuestigationem
 insistamus: nam ipsæ per se adiri non possunt. actio-
 nes uero nisi proprias germanasq; sumpserimus, æ-
 grè ad id peruenietur quod inquirimus. Hac de cau-
 sa genera sunt à nonnullis & multa constituta, &
 uaria. nam alij motum earum spectarunt: ita fece-
 runt natantia, ingredientia, serpentia, uolantia, alij
 statum corporis: unde sunt bipeda, quadrupeda, apo-
 da, erecta, proiecta, recta, curua. quidam habitatio-
 nem & sedem: hinc terrestria, aerea, aquatilia, am-
 bigua, quæ Græcè ἀμυβία. Sed hæc omnia ex-
 teriora sunt, quæ ingenij effectum leuiter & ob-
 scure ostendunt. Intima uero & propria, & quæ
 abscedere non possunt, sine detrimento non tam en-
 tis illius, quàm speciei: ea demum cuiusmodi effectio
 sit, arguunt. Nos ergo congruenter, ad id quod erat
 opus, de uitæ actionibus suprâ differuimus. Estq; à
 nobis demonstratum, esse quasdam actiones uitæ ue-
 getantis, alias uitæ sentientis, alias cognitionis, alias
 rationis ac mentis. Hæc sunt opera penitissima ani-
 marum, quæ adeò sunt cum ipsis connexa, diuelli
 ab earum substantia ut non possint, impediri qui-
 dem possunt obice aliquo, tolli non possunt, quo mi-
 nus obice adempto redeant: ut non uidere, non au-
 dire hominem in mania, aut apoplexi, aut ebrieta-

Quot sint
 uitarum
 gradus.

te, aut iracundia, uel pauore, ratione & mente non
uti. Quapropter quot sunt actiones illæ, tot sunt a-
nimarū genera: nempe uegetatrix, sentiens, cogno-
scens siue cogitans, rationabilis. Quorum generum
aliæ quoq; sunt portiones, ac formæ. uegetatrix e-
nim stirpium est omnium, & quodammodo ad me-
talla quoq; se porrigit, quæ in terræ uisceribus nu-
triantur, & adolefcunt. Vita hæc omnium inferio-
rum effectionum uires cōtinet, ad sensum non per-
tingit. Sensum uero, non item cognitionem habent
ζωόφυτα. ea quæ Græcis sunt *ζωόφυτα*, mediæ cuiusdam
inter animalia & plantas naturæ: plantanimes, &
plantanimalia uerti posse, nō absurde dixit quidam.
Hoc in genere sunt ostrea, spongiæ, conchæ multa-
rum formarum, quæ gustu & tactu sunt prædita,
cogitationis expertes, & cognitionis internæ. & si
propius ad animalis naturam accedit concha, quàm
spongia. Interiorem cognitionem habent animalia,
in qua etiam nota non desunt discrimina, quippe,
quædam non omnibus sunt sensibus prædita, et in-
teriorem cogitationem leuissimam sunt sortita, ut
nulla uideatur esse: sicuti insecta. tametsi in quibus-
dam naturalem providentiam solertiamq; admira-
mur: ut in ape, & formica, & araneo, & bomby-
ce. Itaq; quod difficilis horum esset discretio, ma-
neant

neant sanè in genere animalium, hac distinctione, quod inchoata nominètur. Perfecta autem sunt ani- Inchoata.
 malia, in quibus sensus sunt quinque: ex quibus colligi est facile, cognitionem aliquam interius insidere, uisus enim ad contemplationem est datus: & auditus, ut antea dicebam, disciplinæ est sensus. Supremum locum obtinet anima, quæ ratione utitur: nempe humana, quæ inferiores omnes ui sua continet, de qua nobis reliquus est deinceps futurus sermo. Sed prius duæ sunt nobis attingendæ quæstiones. Prior est, quum in homine & uegetationem, & sensum, & cognitionem illam brutalem inesse cernamus: in animali uero sensum, & cognitionem, & nutritionem: utrum sit una in animali anima, una in homine: an potius totidem, quot functiones? præsertim quod eas & locis animaduertimus discretas, & Quot
 temporibus: ut in oculo est uisus, in cerebro cogitatio animæ.
 & mens. tum infans, dum corporatur in utero, nihil ferè distat ab stirpe: natus autem, à bruto. & quemadmodum Paulus inquit, uiuit prius quod est animale, hinc quod est ratione præditum. Sed unica est in singulis animalibus anima, ut in quoque corpore naturæ una effectio corporis, per eam uiuētis: uiribus tamē & functionibus distinguit. ut multi magistratus, aut artes in homine eodē, quas ille et uarijs locis

& uarijs temporibus, & diuersitate instrumentorum ac ministeriorum exhibet. Quin & diuersitas organorum, atq; actionum inter se repugnantia, arguit unum esse opificem, & ab eo promanare omnia: qui arte sua regat & moderetur singula, ut conueniat uiuenti. Quod si actiones, & opera, & instrumenta diuersas esse animas demonstrarent, nihil esset quod non multas haberet species. quid enim est, quod nō multiformia edat opera? nec ullus esset effectuum modus, magnaq; in scrutatione naturæ sequeretur confusio. Verum quum accedit præstantius, cedit inferius: quod in omni cursu & naturæ & intelligentiæ cōtingit. & in perfectione nostræ beatitudinis sempiternæ cessabūt inchoata hæc atque imperfecta, quum erit charitas Dei consummata. Ob hanc tam multiplicem artificis solertiam, & peritiam, attributa sunt illi à Deo arma tam uaria, diuersæ formæ, substantiæ, naturæ: quibus singulis enarrandis, multos libros magna ingenia dicauerūt. Altera quæstio est, quænam in corpore sit sedes animæ. Anima in uniuerso est corpore, haud aliter quàm unaquæq; effectio in cuncta sua mole: in cuius parte aliqua si non adesset anima, pars ea non uiueret, ut in membro prorsum arefacto. Cæterum per oculum uidet, per aurem audit: quemadmodum agricola

aratro

Quæ sedes
animæ.

aratro findit terram, rastris sarrit, cylindro æquat,
 ligone aut pala repastinat. nec aliud uidetur mihi
 esse, quàm si quis roget, in quo potissimum illorum
 ferramentorum sit agricola. Itaq; aptius sic putant
 se quidam interrogare, quod sit animæ præcipuum
 instrumentũ: neq; hoc satis prudenter. ad uidendum
 enim oculus, ad audiendum auris: ut præcipuũ agri-
 colæ instrumentũ est, ad arandum quidem aratrum,
 ad sarriendum autem sarculum. Intelligentiæ qui-
 dem & cognitionis omnis, cerebrum, & in eo spiri-
 tus quidam tenuissimi, ac pellucidi: uitæ autem fons Cor.
 est cor. Multa quidem in animante sunt membra, &
 intus & foris, adeò necessaria, ut non possit animal
 uiuere uno illorũ quolibet exempto: cuiusmodi sunt
 caput, cor, hepar, & alia nonnulla. non tamen ideo
 fontes sunt uitæ illa omnia, sed cor, quod primum
 in corporatione animantis uiuit, tanquam fons pri-
 mo scaturiens: ultimum emoritur, quasi uita cum il-
 lo & initium capiat, & terminum, reliqua membra
 sauciari & affici possunt, sine interitu animantis:
 cor non potest. Itaq; uidemus illud in medio situm, Cor in me-
 tanquã in præcipua sede corporis, tectum munitũq; dio corpo-
 tanto præsidio thoracis, intestinorum, præcordio- re.
 rum, ceu arcem & præsidium uitæ corporis, illinc
 etiam, uelut ex castello aquæ riuus ad omnes corpo-

ris partes salutare dimanant, per quos uiuunt & uigent omnia, imò, si uel minimum incommodum propius ad illud accedat, etiam si non attingat, ilico uersum animans languescit, atq; exanimatur. quantumlibet animosum : atq; adeò nihil aliud efficit illud animosum, nisi cor bene constipatum, quasiq; armatum sanguine & calore, ne quid incommodi facile illuc peruadat. nam quæ cor habent ab illis destitutum, meticulosa sunt, & leuiter quocunq; aliorum membrorum dolore linguuntur animis, non propter membra, sed propter imbecillitatem cordis : ut apertè fateantur, & clament illic esse uitam, illinc ad se uenire. Itaq; sensum illum natura indidit omnibus hominibus, ut de se loquētes, aut seipso inuen-
De se loquē tes, manum admoueant ad pectus. quod annotatum
tes manum à Chrysippo Stoico, ne quicquam à Galeno medi-
admouere co exagitur: præsertim quod non pro euidēti atq;
pectori. inuincibili argumento sumendum hoc est, sed pro coniectura, non omnino respuenda. Nullum est membrum, quo non aliqua animalia careant. sunt quæ pedes, quæ caput, quæ pulmones non habeant: quæ cor non habeat, nullum est: aut aliquid saltem, quod uicem obtineat cordis: uel in ipsis quoque stirpibus.

IO. LODOVICI VIVIS

DE ANIMA ET VITA,
Liber Secundus.

OMINI, quòd ad sempiternum illud bonum sit conditus, facultas est tributa boni expetendi, ut bono se cupiat applicare atq; adiungere: quæ facultas, voluntas no

Voluntas.

minatur. Non expetet autem, nisi intelligat: unde altera existit facultas, quæ intelligentia nominatur. *Intelligētia.*

Quoniam uerò animus noster non semper eadem in cogitatione insistit, sed ad actus alios ex alijs transit, receptaculo fuit illi opus, in quod priora cogitata, alijs subeuntibus, conderet, ceu in thesaurum rerum absentium: quas res, quum usus poscat, repetat, ac depromat, huic muneri, memoria est nomen. Ita *Memoria.* hominis anima, quæ est hominis, ex tribus constat præcipuis, siue functionibus, siue facultatibus, siue uiribus, siue muneribus ac officijs, siue (ut alijs appellant) potentijs ac partibus. non quod partes habeat id, quod est insectile, sed partes pro officio ac munere usurpamus. Hæ autem sunt, mens, siue

sive intelligentia, voluntas ac memoria: in quibus re-
 lucet imago diuinæ trinitatis, sicuti à sanctis patri-
 bus demonstratum est. Quæ sint harum facultatum
 actiones, quot, quales, qui earum ortus, progressus,
 incrementa, decremēta, occasus, perscrutari longè
 arduissimum ac difficillimum, plenissimumq; intrica-
 tæ obscuritatis: propterea quod suprâ mētem hanc
 non habemus aliam, quæ inferiorem possit spectare
 ac censere. quemadmodum mens ipsa, de sensibus
 & parte uegetabili facile iudicat: nempe inferiori-
 bus, Deus quoq; facultates has nobis magis cōces-
 sit ad usum nostrum, quàm ad earum notitiam, qua-
 les sint, ipse nouit, autor illarum: nos opifices eius
 sumus, per illas. Sed pulcherrimum tamen est (quia
 de re pulcherrima ac præstantissima, adq; animum
 componendum in primis conducibile) quæ sit men-
 tis nostræ qualitas, uis, functiones, opera, quatenus
 licuerit, perscrutari ac eruere. quicquid ea exercita-
 tione fuerit excusum repertumq; grande profecto
 & studiū precii fuerit, & speculationis, nihilq; pro-
 feretur, quamlibet tenue ac exiguum, quin pro ma-
 gno habendum sit. Porro facultates, quod uox de-
 clarat ipsa, ad faciendum sunt paratæ. quocirca ex
 factione facultates distinguuntur: nempe operatio-
 ne, & opere, quæ quidem ab essentia rei deriuētur,

non

non ab inhærentibus, aut ijs quæ extrinsecus acci-
dunt: cuius rei est in sensibus exemplum. oculi enim
facultas est uidere, nō hunc colorem aut illum, hoc
aut illo modo: sed simpliciter, ac nude. Intelligētiam
facimus duplicem. nam & in uniuersum est mens to-
ta, & functio quædam illius particularis. *Partes men-*
autem nostram annotamus intelligere, quæ foris ue-
niant, & intellecta uelut in capsulam quandam ad-
tempus reponere: unde quum opus sit, repetat. repe-
titio hæc, & quasi scrutatio, consideratio appelle-
tur: inde in recordationē uenitur. *Considera-*
Videmus dehinc *tio.*
illa quæ intellexerit inter se conferre, hinc ad alia
discurrere: quæ ubi perfecerit, censet, statuit, iudi-
cat quid uerum, quid falsum, quid bonum, quid ma-
lum, hinc uoluntas, quod est bonum, asciscit: quod
malū, repellit. Atq; huc superiores facultates actio-
nesq; referuntur, quæ etiam ab hoc ultimo ad pri-
mum eisdem gradibus recurrunt. uoluntas enim ni-
hil sequitur, aut fugit, quod iudicium non censuerit
prius bonum esse, aut malum. Nihil porrò statuit iu-
dicium, quod non sit confectum ratione, nec confi-
citur nisi collatum. conferri autem non potest, nisi
consideratum, & repetitum à memoria: nec hære-
bit memoriæ, nisi prius cognitum atq; intellectum.
Offeruntur autem absentia cognitioni, quod non in
solis

solis rebus præsentibus sit appetitus uoluntatis nostræ, aut auersio, tum discurritur, propterea quod excelsa et procul disita expetit, ad quæ est per gradus & longa inuestigatione ueniendum. Postremo quæ nouit, quæ elicit, quæ expetit, aut declinat, quieta interdum contemplatur, quæ est uelut quies quædam animi. Ergo sunt hæc in anima rationali munera: uoluntas, memoria, mens, & sub mente simplex intelligētia, consideratio, recordatio, collatio, discursus, censura seu iudicium, contemplatio, de quibus sigillatim est disputandum.

SIMPLEX INTELLIGENTIA.

Est prima & simplex apprehensio eorum, quæ menti proponuntur, nec aliter se habet in mente, quàm oculus in corpore, imaginatio in animo. Neq; uero simplex nominatur ideo, quòd simplicia tantum cognoscat, hoc est singula rerum, ut sensus: sed quod nihil aliud quàm cōprehendit, ac uelut intuetur, quæ offeruntur. ea uero quantumlibet uaria, composita, connexa: ut ratiocinationes, sermones longos & multiplices, uisa confusissima. Quū quid animo offertur simplex, & sine compositione, si id præsens est, imaginatio recipit eam figuram, quæ est oblata sensibus: sin absens, ut quum de eo fit in sermone mentio, si res est quæ cadit sub sensus, & memoria

memoria impressa, phantasia repetit formam à me-
 moria. quod si ea sit res, quæ cognosci à sensibus
 non queat, esse quidem aut non esse, hoc aut illo mo-
 do colligit ratione mens: imaginem tamen ei affin-
 git phantasia, ex rebus sibi notis desumptā. sic effi-
 giat Deum, angelos, mentes nostras, & quæ sunt
 eiusmodi. Idem facit in rebus corporalibus, quas
 ignotas ex notis sibi depingit: ut leonem, elephan-
 tum, Romam, Lutetiam, & eiusmodi quæ nunquam
 antea uiderit. Vniuersale nullum est in imaginatio-
 ne, sicuti nec in natura: tantummodo à ratione dis-
 currente attingitur, sub imagine confusissima ac te-
 nuissima, dum mens, quantum efficere potest, phan-
 tasiæ se notis exuit. Difficile dictu est, quas habeāt
 in animo effigies, qui cæci sunt nati. Et ut necessa-
 rium est ad cernendum, ut sit oculus apertus: ita &
 intelligentiæ, ad intelligendum, necessaria est atten-
 tio, seu aduersio quædam animi, quod Græcis dici-
 tur *προσέχειν τὸν νοῦν*. hæc est uelut mentis quæ-
 dam apertio, ad recipiendum quod offertur. Intelli- Impedimen
 gentiæ huius impedimenta sunt, uel intrinsecus ab ta intelligē-
 alia cogitatione uehementiore animo occupato & tiæ.
 abstracto, uel à cogitationum tumultu, dum aliæ a-
 lias subinde extrudunt. transit enim mens ad diuer-
 sas, nec in ulla sistit: tum uoluntas menti imperat,
 ut alias

ut alias res agat, eamq; à præsenti negotio abducit. quod nec fit, nisi animus, quo uoluntati morem gerat, uenientem intelligentiam alia cogitatione tanquã pro foribus obiecta excludat. Extrinsecus causa est in corpore, in frigidis & crassis humoribus, qui spiritus gignūt densos & tardos, ac proinde ad percipiendum non satis idoneos. Foris quoq;, quum sensus alijs rebus sunt ualde occupati, ab aliarum rerum attentione mentem auertūt. sed hoc ad illud refertur, quod alijs cogitationibus alias uel pelli diximus, uel excludi. neq; enim sensus quicquam officerent, nisi illis se mens accommodaret, & tanquam præberet aurem loquentibus. tamen si interdum uehemens, & laboriosa sensuum corporalium actio impedit intelligentiam, quod spiritus auertit aut deuincit, qui sunt mentis instrumētum præcipuum, ut in morbo & dolore. Qui sic cogitationibus iactantur, animo uelut peregrinātur semper, nec unquam sunt in re præsenti, aliud agentes nuncupantur, quibus magna uitæ pars inutiliter transigitur. Sunt qui priorem sermonis partem non intellexerunt: ex intelligentia autem posterioris, quid sibi prior uoluerit, rectè coniectant: uel ex uestigijs exiguæ intellectiōis superiorū, uel ex collatione coniecturarum à negatibus ad aientem. non est uerisimile hoc esse,
nec

nec illud aut illud: igitur quartum hoc, quoniam nulum restat aliud. Itaq; duæ sunt in totum causæ non intelligendi, uel quum occupatus est artifex, uel quum instrumentum non subseruit. in quo & delassatio comprehenditur ingenij, quæ ab ipso non est, sed ab instrumentis. Mens enim nostra non habet uim infinitam, nec quantam uult in actione præsentis, uel in materiam obiectam: sed in duratione temporis, & continuatione operis. quocirca in suis istis actionibus, nūquam sua ipsius imbecillitate deficit, sed organorum. Reparatur intentio fessis uel quiete, uel sola auersione animi ad aliud, ut in defessis: & eo facilius, si à re graui ad leuem, à molesta ad iucundam, tum exhilaratione sensuum, uelut amcenospectaculo, harmonia, refectione cibi et potus, sessione si steterit, aut stando si sederit, uel inambulatione, excitatione noui affectus, lætitiæ, mœroris, cupiditatis, ultionis, ut cuiusq; est procliuitas: deniq; re quacunq;, quæ recentem spiritum sufficiat.

DE MEMORIA ET RECORDATIONE.

Memoria est facultas animi, qua quis ea, quæ sensu aliquo externo aut interno cognouit, in mente continet. Itaq; actio huius tota est introrsum conuersa, est enim memoria uelut picta tabula, quæ

la, quæ ut aspectu oculorum efficit actum notitiæ, sic illa intuitu animi intelligentis, aut cognoscentis: quæ notitia non est simplex, nam consideratio est, quum inquitur & scrutatur: recordatio uero, quum ad id peruentum est, quod uolumus. Est & in recordatione recultus, quum animus insistit in recordatione rei alicuius, multū eam retractans cogitatione, & reuoluens, quod recolere nominatur. Quæ recordatio simplici gignitur intuitu animi in memoria, ea cōmunis est nobis cum beluis: quæ autem fit per gradus quosdam & discursum à rebus, quæ ante animum obseruantur, ad ea quæ subterfugerant, hominis est propria, qui solus discursu utitur: reminisci à philosophis nuncupatur. Neq; in hoc nobis conuenit cum usu communi loquēdi. nam Vergilius de equo dixit: Dulces reminiscitur Argos. Sed teneamus ad commoditatem differēdi, uocabulum usu scholarum tritum: & sit nobis reminiscentia, quod Græcis ἀνάμνησις, quæ est in recordationem reductio, quasiq; recordationis recordatio. Habemus igitur memoriam, recordationem, reminiscentiam. Memoriae sedes ac uelut fabrica, in occipitio est à Natura collocata, admirabili sapientia, quod præterita cernat. ita illic uelut oculum habemus quendam multo præstantiorem, quàm si corporalis aliquis esset

Recolere.

Reminisci.

ἀνάμνησις.

set astructus: qualis in fronte, quod in fabulis est de Iano. Memoriae, sicuti & manus, duæ sunt vires, ap- Memoriae
prehendere & retinere, apprehendunt facile, qui partes duæ
humido sunt cerebro. Est quidem cerebrum omne humidum, sed supra modum intelligi conuenit. ut sigillum celeriter in humore fluido imprimitur, sed non diu hæret, nisi in arefacta materia: ita biliosi ad retinendum sunt aptiores, ubi semel apprehenderunt. Temperamentum autem ad utrumque est idoneum: quod in quibus est pueris, bonitatem ingenij arguit, ut Quintilianus annotauit, adiuuatur enim ingenium à memoria, ut & percipias facile, quæ uelis: & celeriter ac fideliter reddas, quum sit opus. quæ duæ partes, ilico, & bona fide repræsentare, illius sunt, quod retinere nominaui. Nam sunt qui continent quidem, sed in reddendo quasi deposito uel tardi sunt, & diu laborant quærendo, uel reddunt mala fide: nempe aut non integre, aut confuse, & perturbate. quod qui faciunt, ingenia habent inuersa, atq; infelicia. Iuuenes propter calorem, & humores puriores, plus pollent memoria, quàm senes. Primum in quod ætas inuadit, inquit Seneca, est memoria: nec ullum senectutis certius signum, quàm memoriam labascere. remittitur enim ætate calor, & spiritus cōdensantur. Cæterum memoriae loco,

§4 IO. LODOVICI VIVIS

Memoria
uaria.

magnum substituit Deus bonum senibus: prudentiam, usu rerum collectam, & iudicium acrius & efficacius. Nec memoriam habent omnes pariter ad omnia. sunt qui uerba, sunt qui res meminerunt facilius: ut Themistocles rerum, Hortensius uerborum recordatione dicuntur ualuisse. quod exemplum positum sit, pro toto & hominum & rerum genere. Nam alij curiosa, alij recta & simplicia, alij publica, alij priuata, alij uetera, alij noua, alij sua, alij aliena, alij uitia, alij uirtutes recordantur citius & melius, ut est cuiusque ingenij pronitas, & attendit ad hæc aut illa libentius. Attentio enim memoriã confirmat, ut statim dicam. Et quemadmodum in pietura, non omnia quæ expressa sunt, uel cernimus, uel animaduertimus, uel quum quærimus occurrunt: ita in memoria multa habemus nobis incognita, & quæ nos non habere credimus, quum habeamus: sicut à contrario. tum quæ habere scimus certo, multũ tamen quæsitæ, indagatæ, inuestigatæ non comparèt: quæ si quis offerat, statim agnoscimus, ut in loquendo. Nam pleriq; linguas intelligunt auditas, quas loqui nesciunt. loquendo enim quærimus, audiẽdo autem offeruntur, & recognoscimus. Memorix plurimum confert naturalis temperatio corporis, quali fuisse præditos illos credibile est, quorum magnitudo

gnitudo memoriae monumentis literarum celebratur: Themistocles, Cyrus, Cyneas, Hortensius. *Memoriae* Adiuuatur tota ratione uictus, cibis, potionibus, *quae con-* exercitamentis, quiete, somno moderatis, & ad fa- *ducant.* cultatis illius instrumenta accommodis. Sunt quaedam quae peculiariter prosunt memoriae, alia quae obsunt, obseruata medicorum cura, & libris consignata. Et quemadmodum non imprimitur in aqua fluenti signum annuli, ita neque in memoria res cognita, cerebro uehementer agitato. quale est in pueris infantibus, propter continua incrementa corpusculi: tum in ebrijs & aegrotis, quum ualida uis ardoris spiritus omnes rapit secum, conuoluitque. Difficile item recipiunt, qui in occipitio frigidos habent humores, ac proinde duros, quorum est natura ad impressionem saxeae: tales sunt senes, & tardi, & torpentes. Qui uero sani sunt & integri, sed celeres habent spiritus, apprehendunt quidem cito, sed non adeo continent: cuius sunt generis biliosi. Lenta ingenia, inquit Aristoteles, recordationis fide ualent, acuta autem reminiscentia. Tenacior est memoria in tardo, sicut diuturnius sigillum in saxo aut ferro: redeunt tamen celeres facilius in recordationem. Alie descendent in memoriam, quae attente sunt a primo accepta, & cum cura. quo fit, ut in-

geniosissimi sæpe homines, & bono memoriæ prolixè instructi ornatique, non tam recordentur multa, quàm qui illis non sunt pares his dotibus: quod neglectim multa uident, legunt, audiunt. Si se adfectus aliquis concitatus, primæ rei cuiusque memoriæ admiscuit, recordatio est deinceps faciliior, promptior, diuturnior: ut quæ cum maxima lætitia uel dolore sunt in animum ingressa, horum longissima est memoria. eaque de causa mos est quarundam gentium, in statuendis agrorum limitibus acriter cedere pueros qui adsunt, ut firmitus & diutius recordentur illorum finium. Exercitatione & meditatione crebra magnum memoria sumit robur. fit enim & ad accipiendum prompta, & ad plura capienda latior, & tenacior ad continendum: nec est ulla in toto animo functio, quæ perinde cultum sui desideret. Ingenij munia non fiunt quiete ac cessatione deteriora, sæpe etiam renouantur, & præparata plus uigoris acquirunt. Memoria, si non exerceas, hebescit, ut tardior fiat indies, & segnior ocio ac quietudine. Oblivisci autem triplici ratione dicimur: uel quum imago illa in memoria depicta eraditur prorsum ac deletur, uel quum interlita est atque interrupta, uel quum quærentem subterfugit: uel quum obrupta est, & quasi uelo quodam contexta, ut in morbo uel affectu concitato. prima est

Oblivionis
ratio quadruplex.

ma est uera, & maxime propria obliuio: secūda est obscuritas, seu litura: tertia & quarta, occultatio, quæ deprehēdere est in tabula, cuius imaginum alia est deleta, alia est interlita uel intercisa, alia nos fallit, alia est operta uel exolefcens. Obliuisci etiam dicimur eorū, quæ à natura ipsa accepimus, quum de primis illis & naturalibus informationibus dubitamus, quæ euidentissimæ et certissimæ ueritates nuncupantur. perinde est enim, ac si eas aliquando didicerimus, naturæ institutione. Prima obliuio, noua prorsum cognitione indiget: quarta deteetione, ut sanitate corporis aut animi: reliquæ duæ instauratione, ut uestigatione et quasi gradibus ad id ueniat, quod quærimus, ut ab annulo in aurifabrum, ex hoc in monile reginæ, hinc in bellū quod gessit uir eius, à bello in duces, à ducibus ad eorū progenitores aut liberos, hinc ad disciplinas quibus studebant: in quo nulla est ad sistēdum meta. Gradus hi per omnia argumētorum genera late sese diffundunt. à causa ad effectum, ab hoc ad instrumentū, à parte ad totum, ab isto ad locū, à loco ad personā, à persona ad priora eius & posteriora, ad cōtraria, similia: in quo discursu nō est finis. et sunt transitus quidā longissimi, imō saltus: ut ex Scipione uenio in cogitationem potētiae Turcicæ, ppter uictorias eius de Asia, in qua

regnabat Antiochus: ex nomine Ciceronis uenit in recordationem Lactantius, qui fuit eius imitator: ex hoc de chalcographia. nam is liber dicitur formulis æneis excusus uel primus, uel de primis. Reminiscētia hæc uel naturalis est, cogitatione ultro ab alijs ad alia transeunte: uel uoluntaria, seu iussa, quū animus in recordationem rei alicuius conatur peruenire. Facilia sunt ad recordationem ordine notata, & præscripta: in quo genere præcipuæ sunt mathematicæ traditiones. Versus quoq; ad memoriæ fidelitatem conducunt, propter ordinem compositionis, & structuram non temere uagantem sparsamq; , sed certis limitibus conclusam, ut animum non patiantur aberrare uia, ceu repagulis quibusdam utrinq; munita & obsepta. uicissim temere effusa, uel dissolute congesta, difficile est & capere, & continere. Quocirca & qui recordari aliqua cupiunt, diligēter attenteq; ordinem eorum animaduertunt, quæ mandant memoriæ: & artis huius magistri, loca quædam discipulis suis ediscenda exhibent. Nam quæ simul sunt à phantasia comprehensa, si alterutrum occurrat, solet secum alterum repræsentare: unde sedes illæ existunt in artificio memoriæ, quippe ad aspectum loci de eo uenit in mentem, quod in loco scimus euenisse, aut situm esse quando etiam cum uoce, aut sono aliquo

no aliquo quippiam contingit lætum, eodem sono audito delectamur: si triste, tristamur. quod in brutis quoq; est annotare: quæ si quo sono uocata gratum aliquid accipiunt, rursum ad eundem sonum facile ac libenter accurrunt: sin cædantur, sonitum eundem deinceps reformidant, ex plagarum recollectione, qua in recollectione gemina illud usu euenit, ut ex re minore ueniat nobis de maiore in mentem sæpius, non è cōtrario. Maius uoco melius, præstabilius, rarius, preciosius, charius, deniq; quod nos pluris facimus. ut quoties aspicio domũ, quæ Brussellæ est è conspectu regiæ, uenit mihi in mentem Idiaqueus, cuius illud erat hospitium, & in qua nos sæpissimè, quantumq; per illius negocia licebat diutissime sumus collocuti de rebus utriq; iucundissimis: non tamen quotiescunq; Idiaqueus obuersatur animo, de ædibus illis cogito. notabilior est scilicet animo meo Idiaquei recordatio, quàm illarum ædium. Eundem in modũ de sonis, de sapore, de odore. Puer quum Valentiaë feбри laborarem, & deprauato gustu cerasa edissem, multis post annis quoties id potum gustabam, toties non solum de feбри memineram, sed habere mihi illam uidebar. Quapropter nuda esse oportet ea loca, quæ memoriæ mouendæ assignantur, ne si quid habeant insigne, aut illustre,

Error ex si-
militudine.

hoc est nobis notabile, obruant quod eis fuerit com-
mendatum: non aliter recordatione insigne illud ra-
piente, atq; in eo occupata, reliquorū oblita, quā-
uentriculo de multis cibis eo qui naturæ suæ maxi-
me est congruens, alijs neglectis. Et quoniam simili-
tudo ex multis uelut unum reddit, facilis est & usi-
tatus non memoriæ solum, sed cogitationis quoq; er-
ror, ut à simili transeat ad simile. pro Gregorio su-
mimus Georgium, pro enthymema problema, Pin-
darus pro Pandarus: quæ similitudo est in uerbis ex
medio, principio, fine. tum in rebus, ex eo quod in
illis attentio considerat: ut Xenocratem pro Aristo-
tele, in philosophia & disciplina Platonis: Scipionē
pro Q. Fabio, in bellis Punicis: Irum pro Codro, in
paupertate: Demosthenē pro Cicerone, in eloquen-
tia: Narcissum pro Adonide, in pulchritudine: alliū
pro cepis, in odore. Eodem modo de loco, tempore,
de actionibus aut qualitatibus, quorum exempla pa-
tent latissime. Similitudo perturbat memoriā, ut ocu-
los corporis, ne iudiciū possit recte statuere de eo,
quod est ad se delatum confuse. Hoc uitium uel in
prima attentione nascitur, quod intelligentia non sa-
tis animaduertit, quæ offeruntur, ut integra ea di-
stincta q; posset memoriæ commendare: quo in ge-
nere sunt aliud agentes, uel in ipsa memoria, quæ pa-
rum

rum syncera fide custodijt. uel in secunda consideratione, quæ est attentio, quum perperam ea, quæ integra erant in memoria reposita, depromit: quod aliàs negligentia uel socordia quadam accidit, aliàs commotione animi, ut in ebrijs, iratis, metuentibus, amantibus, inuidentibus, exultantibus, & huiusmodi. Sicuti quum depositum non tale redditur, quale traditur, in uicio est aut accipiens, aut custodiens, aut repræsentans. Perturbatur item consideratio, quum iussæ aliquid quærere, aut depromere, obijciatur extrinsecus diuersum quid, uel alienum. Salutaui me heri in foro Petrus Toletanus, nec satis animaduerti, nec satis memini. si quis ex me quærat, quis te in foro heri salutauit? si nihil addat, facilius respondero, quàm si dicat, Io. Manricus ne, an Lod. Abylensis? Si quærat, quis fuit Socratis pater? citius occurret memoriæ, quàm si addatur, Num non Democritus? magis intricat adhuc considerationem, quum res est in uicio similitudinis posita. Dum enim consideratio aliquid scrutatur, unicum munus arripit, in quod solum incumbit. quum uero aliud est obiectum, additur occupatio refellendi eius. ita labor fit duplex: prior, reiiciendi quod non conuenit: alter, eius quod conuenit, reponendi. Distinctio temporum reminiscentiæ, est necessaria

saria, alioqui confunderentur imagines: ut in tabula, si aliæ super alias absq; interuallo depingantur. Quæ uacuo animo & tranquillo accepimus, facilius hærent in mente, suiq; uestigium imprimunt diuturnius ac expressius, si modo attente animum applicamus. qua de causa quæ prima ætate uidimus atque audiuius, ea diutius recordamur, et integrius, est enim tunc soluta curis & cogitationibus mens, tum etiam attendimus diligenter: quippe ætate illa admiramur omnia, tãquam noua, at quæ admiracionem nobis mouent, ea sollicite spectamus, alteq; in animum descendunt: itaq; & expressius sunt in memoria depicta, facileq; occurrunt recordationi, & distincte depromuntur. Senes præterquàm quòd uitio ætatis difficilius capiunt ac retinent, (spissantur enim eorum spiritus, nec facile imagines recipiunt) occupatio quoq; & in res uarias intentio tumultuat intus, ut nec quietè quicquã admittat, nec quum quæritur, sinat inueniri. Deterütur quoq; imagines in memoria insculptæ, unde recordatio existit manca, & quæ aliquid semper uideatur requirere, exciderunt enim circumstantiæ loci, temporis, personarum, quod est primum memoriæ per ætatem labascens uitium. Consideratio est, quæ scrutatur ea, quæ sunt in memoria recondita. Imagines rerum,

quas

quas memoria conseruat, in lucido spiritu sunt impressæ: qui ut est calidus & agilis, nunquam con-
 quiescit, quam uero illius partem attingit acies con-
 siderationis, hoc est spiritus seruiens consideratio-
 ni, eam intuetur, eoq; non semper omnia recorda-
 mur, nec ea quidem ipsa quæ uoluntas imperat. nam
 sæpe quærimus, quæ non inuenimus, quæq; postmo-
 dum sese ultro offerunt, etiam per quietem: ut qui-
 busdam, quam solutionem argumēti, aut nomen rei
 diu multumq; uigilantes inquisierant, in somnijs re-
 periunt. Quædam recipit intelligētia prima illa sim-
 plex, quæ est de ijs quæ extrinsecus obueniunt per
 uidendi uel audiendi sensus, quæ non animaduersa
 tradit statim memoriæ, attētio uero, uelut exurgens
 considerat in memoria, & intelligit interdum conti-
 nuos post, nonnunquam longo interuallo: haud secus
 quàm si quis uel à somno excitaretur, uel ex aliena-
 tione mentis ad se ipsum rediret. Hi sunt uel ingenio
 tardi, aut animo peregrinātes, aut intenti ualde aliò,
 quod etiā in uisu & auditu euenit, quum sensus com-
 munis aliud agit, sicuti est antea declaratum.

DE COMPOSITA INTEL- LIGENTIA.

Substantiæ puræ, hoc est adhærentibus denu-
 dataæ, nulla est in animo imago, sed tantūmodo
 adiacentium

*Syncategore-
mata.*

adiacentium, quæ illam conuestiunt ac operiunt. Recepta autem prima illa imagine, ac simplici, quæ est per sensuum ianuas ingressa, addit ei phantasia simulachra & formas alias ex ijs qualitibus uel actionibus, quæ hauriuntur sensibus. Ratio uero accedens, confert illa inter se, esse talia uel non talia, agere sic aut illa, uel secus. Hinc ea quæ nullis cognoscuntur sensibus adiungit, quæ in schola syncategoremata nominantur, hoc est consignificantia. ideoq; hæc plura sunt & aptiora, quo magis augeatur ratio: ut in uiris quàm pueris, in ingeniosis quàm stupidis, in doctis quàm imperitis. Phantasia nihil coniungit, aut separat per copulam, uelut hoc est tale, aut non est tale, sic agens aut non agens: sed sic coaceruat hoc tale nō tale, hoc uel illud agens, hoc modo aut illo, uel è contrario. quod ostendit puerorum & rudium & crassorum hominum sermo, qui multum coniunctiones omittunt in loquendo, congerunt tantum rerum nomina absq; nexu. Transit ratio ab adherentibus ad substantiam, & exculpit non iam quale sit quicq; solummodo, aut quid agat, sed quid sit aut non sit: quorum aliens uocatur coniunctio, negans autem separatio.

RATIO.

QUæ intelleximus, considerauimus, contulimus,

mus, omnia sunt parata in usum rationis: ea uero est collationis progressio ab uno in aliud, uel à quibusdā ad aliud uel alia. Ideoq; etiam discursus nominatur, & reputatio: quod sicut in uite putantur sarmenta inutilia, ita in ratione, ut solum utile retineatur purum (quod dicitur) & putum, quoad eius quidē præstari possit. Nec perturbet nos, quod discursum diximus, nam interdum ratio non tam cursu ingreditur, quàm salticulis per diuersa delibando. est enim ratio alia per suos gradus continua serie discurrens, est alia transiliens, & medios aliquos gradus intermittens: uel ex ignorantia recti ac congruentis progressus, uel quod illos attingere minime existimat necessarium. Phantasia nullam sibi potest figurare imaginem, nisi ex iis quæ prius usurpauit sensibus, siue aliqua talis sit in natura rerum, siue ab ipsa conficta, ex una aliqua aut diuersis. Ratio autem tanta rapiditate uolitat per eas imagines, ut uel nullam omnino in se cōcipiat: uel adeo leuiter, ut ferè nulla esse uideatur. nihil enim sumit de inhærentibus singularibus. Ideoq; aspicit procul quidem, abijungit se tamen à uisis, quātum potest efficere. nam si illis sese inuolueret atque implicaret, haud aliter quàm torrente raperetur, ut in ebrietate & furore: & eum ad modum cerneret, quo quum per conspi-

cilla

Discursus.
Reputatio.

cilla depicta & uariegata. Ideoq; magna sanitate mentis est opus, ad bene discurrendum per ea quæ cōueniunt, mens enim, quæ uisis agitata non ualet sese sistere, similis est ei, qui per lubricum descendit. Opus nihilominus est ad expeditum discursum ministerio phantasiæ, si non dissolutæ, at solutæ tamen ac liberæ. Viuitur quidem ratio phantasmatis, non se illis admiscet. Sensus ergo inseruit imaginationi, hæc phantasiæ, quæ intellectui & considerationi, consideratio recordationi, collationi recordatio, rationi uero collatio. Sensus est uelut umbræ aspectio, phantasia seu imaginatio imaginis, intelligentia corporis, ratio effectiōis ac uirium. Est discursus quidam rationis, iussus à uolūtate, ut aliquid uel rerum inquirat menti, uel bonum ipsi uoluntati. Est alius ultroneus, suapte spōte procedens, ui mentis libera ac soluta, quæ quiescere non potest. Spontanea ratio non tam ex certis & notis principijs aggredditur opus suum, quàm iussa: quoniam negligentius scrutatur, quid sit in quaq; re ueri & falsi, boni & mali. Notitia humana est ab ijs, quæ sensibus sunt cognita, ad ea quæ animo & mente: nempe à singularibus ad uniuersalia, à materialibus ad spiritalia, ab effectis ad causas, à promptis & patentibus ad recondita, Deo autem omnium opifici atq; autori, causæ

ri, causæ priores sunt ac notiores quàm effecta, uni-
 uersalia quàm rerum singula. In nobis quoque, ut
 quisq; maximè uel ingenio ualet, uel rerum usu, uel
 doctrina, magis uiam naturæ, hoc est Dei, sequitur
 in cognoscendo & colligendo: qui autem crassiores
 sunt, hanc sensuum uiam tenent. Discursus autem
 rationis, per omnes locos argumentorum uersatur.
 Fit etiam uel à negatione ad affirmationem, ut non
 est hoc, nec illud, ergo illud: qui est discursus obli-
 quus, uel à negatione ad negationem, neq; hoc, nec
 illud, nec aliud, incertum ergo quid: qui est spurius,
 seu vóllø. est rectus alius, & legitimus, à re ad
 rem: ab affirmatione item ad negationem, hoc, ergo
 non illud. Ratio data est homini ad inquirendum bo-
 num, ut id uoluntas amplectatur. bonum bruti aper-
 tum est, nempe in corpore: nostrum in mente occul-
 tum, ideoq; nobis opus fuit uestigatione ueri in tene-
 bris, illi tenebras non habent. illorumq; extimatiua,
 ad bonum tantum & malum fertur: nostra autem
 etiam ad uerum & falsum. Vnde duplex existit de- **Duplex**
 cursus: ratio speculatiua, cuius finis est ueritas: & ratio.
 ratio practica, cuius bonum, prior sistit ibi, altera
 transit ad uoluntatem, & speculatrix non est sim-
 plex. nam est uel in ueritatibus, quæ sensu aut phan-
 tasia, aut ex ijs collectis rationibus licet consequi,

quæ uocatur inferior: uel in ijs quæ sunt seu altiora, seu magis abdita, quæ superior. In quibus duabus non æqualiter homines uel ualent, uel se exercent. nam ut sunt qui melius cernunt uesper, quàm in meridie: sic quidam bene ratiocinantur de ueris, non item de agendis. quidam uice uersa, quòd agendi ratio in experiundo uersatur, sciendi uero in acie mentis: & alij in artibus manuarijs sunt præstantes, ut ingenij uis huc uel illuc sponte naturæ inclinauit.

Prudentia. Ratio eorum quæ aguntur in bono, est prudentia: eorum autem quæ exercentur in utilibus uitæ huius

Ars. exterioris, ut Aristoteli placet, est ars. Quoniam uero certius operatur expertus, quàm sciens, idcirco ad prudentiam uel artem non sola scientia satis est, experimentis etiam est opus, memoria & recollectione comprehensus. eamq; ob causam inexperti nec probi artifices sunt, nec prudentes satis: ueluti iuuenes, & qui manum operi, quod didicerunt, non ad mouere. acies enim mentis doctrina exacuitur & expolitur, uis autem agendi atq; operandi exercitatione. Rationis meta in contemplatione, est ueritas: in agendis autem, bonum. posterior hæc ex collatione uerorum & bonorum profert iudicium. Collatione hac uerorum & bonorum carent beluæ, ut quæ ad primum oblatum bonum rapiuntur. Nostrum
porro.

porrò iudicium cunctatur, atque ambigit, & sistit,
 & reuocat sese. Nec est tamen dubitandum, quin
 ut muta animalia pronitates, & quasi regulas ad bo-
 num suum quasdam à Deo acceperint, ita & homo
 ad bonum suum, & propter bonum, ad uerum, non
 enim meliore conditione existimandum est fuisse
 procreatum à tanto artifice, id quod deterius est,
 quàm id quo nihil est sub cœlo præstantius. Sed
 menti nostræ magnas & densissimas nebulas sce-
 lus offudit. itaque deprauati sunt recti illi canones.
 Ex ignorantia multi errores nascuntur, quum ex
 illis uniuersalibus ad species, & rerum singula iu-
 dicium deducimus. Sed restant nihilominus in no-
 bis reliquæ illius tanti boni, quæ satis testantur,
 quantum id fuerit quod amisimus, hæc à uulgo theo-
 logorum synteresis nominatur, quasi conseruatio:
 Hieronymo est conscientia, Basilio naturale iudica-
 torium, Damascenus lucem mentis nostræ uocat.
 Philosophi quiddam tale sunt procul intuiti, qui an-
 ticipationes tradunt, & naturales informationes,
 quas non didicimus à magistris, uel usu: sed hausi-
 mus, & accepimus à natura, tametsi alij alijs pro
 magnitudine ingenij plures certioresq; sunt has re-
 gulas sortiti: tum excolluntur, eliminanturq; usu, ex-
 perimentis, disciplina, meditatione. Hæc mentis

*Menonis ar
gumentum.*

nostræ siue lux, siue censura, qua recte, qua oblique, semper tamen ad bonum & uerum deuergit, et fertur prona. Vnde existit approbatio uirtutum, & improbatio uitiorū: atq; hinc leges & præcepta morum, & intus in unoquoq; conscientia, quæ delicta ipsa sua arguat, reprehendat, damnet, nisi penitus sensu humano careat, & degeneret in brutum. Ex his quæ diximus, difficultas explanatur, quam Plato attingit in Menone, nam is ut colligeret conditas esse humanas mentes, non rudes, sed magnis scientijs artibusq; instructas & ornatas, illud adducit argumentum: Alioqui, inquit, non magis primis certissimisq; assentiremur axiomatis, quàm contrarijs: nec ea quum primum proponerentur, ilico agnosceremus. haud magis utiq; quàm si quis seruum fugitiuum, quem nūquam antea uidisset, quærens, si is occurrat, agnoscat, aut apprehendat. Verum non habet mens nostra ante corpus eruditionem: sed quum conderetur, accepit propensiones ad uera potius, q̃ ad falsa: & ex propensione ac cōgruentia canones siue formulas, quas si disciplinarum omnium semina libeat nuncupare, nihil equidem repugno. Nam, quemadmodum in ipsa terra semina sunt à Deo indita stirpium omnium, quos ipsa ultro quidem proferat, solertia tamen diligentiaq; hominum excoluntur

tur, reddunturq; ad usum aptiora: sic in mente unuscuiusq; semina sunt initia, origines artiũ, prudentiæ scientiarum omnium. quo fit, ut ad omnia nascamur idonei. nec ulla est ars, aut disciplina, cuius non specimen aliquod mens nostra possit edere: rude quidem & malignum, sed aliquod tamen. Perficitur autem id, cui doctrina & exercitatio accessit: ut in stirpibus ij sunt meliores alijs, quibus agricolæ addita est manus ac industria. Et loquor de cognitione rerum natura constantium, nam ea quæ sunt prorsus hominum excogitata ingenijs, sine præceptore & doctrina nõ possunt percipi: ut lingua aliqua, Latina puta, aut Græca, aut Hispana. Ergo, quod brutæ animantes primam illam sequuntur naturam, integram adhuc atq; intemeratam, non errant in suis necessarijs: homo qui suas cõiecturas sectatur, aberrat per eas semitas, quas ipse sibi fecit, regia uia relicta. & bruta eiusdem speciei, eodem agunt modo: nempe eandem sequentes naturæ institutionem, & monita. homo, quia uariè iudicat, diuersissime agit, atq; aduersissime. Hoc loco quæstio illa iure occurrit, utantur ne bruta ratione, an discurrant, & ignota colligāt ex notioribus? quæ multos ueterum non tam conclusionem sui torsit, quàm tractationem. ferè enim in eam omnes discedunt sententiã, carere

Brutis an
insit ratio.

illa rationis bono. Plutarchus libellum scripsit, cui fecit titulum, *Quòd mutis animantibus insit ratio*: declamatorio magis stylo ac more, quàm philosophico. non enim ualidis ullis nititur argumentis, ac dignis schola philosophiæ, sed populari tantummodo elusione: magisq; de probitate ac uiciositate morum cauillatur, quàm de ratione. Laurētius Valla in *Dialectica*, ratione præditas esse argutatur, sed in eo opere, studio contradicendi & argutandi cæcus, rapitur in multas ineptias atq; absurditates transuersus. Alij rationabiles dixerunt esse, ex ignorantia, quæ nam res esset ratio, & quibus ornata qualitatibus: quod iam aperiamus. Si discursus est transitus aliquis ab aliquo in aliud, dubitandum non est, quin discurrant muta: sin per collationem à minus notis progressus ad magis nota, uel ab uno ad aliud, ex illo dependens aut sequens, manifestum est non discurrere. à notis enim non proficiscuntur ad ignota, quorum omnia iudicia sunt de singularibus: non ut à generalibus ad specialia descendant, inde ad singularia, uel ascendant rursum hinc ad illa, ad exculpandum uerum. Sed neq; norunt absentia, ut ab ijs uel ad alia ueniant absentia, uel ad præsentia, aut è contrario: nec alia ex alijs in eorum transitu depēdent, aut nascuntur. nā in ijs quæ cognoscunt præsentia,

& singularia,

& singularia, manent ilico cum approbatione uel
 reprobatione. Discursus autem non status est, sed
 progressio. Itaq; nostrum iudicium, dum collationes
 componuntur inter se in curriculo rationis, non ac-
 quiescit, sed pendet incertum. sed nec exordiuntur
 bruta ab a (ut exemplo loquar) ut inde transeant in
 b, ad cognoscendum c: nec ab a, ad b tanquam con-
 iunctum, & progrediens ab a. sed quia non placet
 a, quærunt aliud, inciduntq; in b: ueluti quum canis
 herum suum, uel feram uestigat. odoratur enim hūc
 hominem, uel aspicit: si odorem aspectumq; heri re-
 ferat, acquiescit in eo, etiam si non sit herus. sin se-
 cus, eo relicto confert se ad alium, inde ad alium,
 nullo nexu cohærentem cum priore, quoad in eum
 incidat, quem quærît. Accedit huc, quod brutum se-
 quitur id quod uel sensu est simpliciter cognitum,
 uel à phantasia copulatum compactumq;, uel ab ex-
 timatrice stimulatum, tanquam tacito calcari natu-
 ræ. homo autem componit ac diuidit, & ab alijs ad
 alia transit, conferens ea inter se, ex quibus aliquid
 pariat atque eliciat. Et animas brutorum orbas ef-
 se rationis, ex figura ipsa formæ, totoq; corpore
 facile est colligere. Oculorum humanorum aspe-
 ctus quoquò uersum circumactus intentusq;, mul-
 ta nos docet: illa uero abiecta sunt semper in ter-

ram, adde his, quod sortita sunt etiam corpora ad artes exercendas inepta. Deus autem, quibus facultatem rei alicuius agenda attribuit, eisdem quoque organa adaptavit, ei actioni accommodata: uidelicet sapientissimi artificis hoc est munus. Sed nec egent animantes ratione, quæ in illis esset superuacanea. nam ad bonum suum impetu naturæ suæ uadunt: proque rationali intelligentia indita est illis speciatim naturalis quædam solertia ad se tuendum, conseruandumque, quæ abunde sufficit. quod admirati aliqui, rationem nominarint: ut in ape fauorum & mellis constructio, in formica ciborum prospectio, in araneo textura, & uenatio in cane: in equo, in simio, in elephanto, multa humanæ intelligentiæ similia. quæ si quis ideo rationem uocet, quod magna sanè sunt, & admirabilia, quid obstat quo minus quæcunque naturaliter fiunt admiranda, à ratione profecta esse confirmet? Proficiscuntur quidem illa à ratione non rei naturalis, sed naturæ, hoc est autoris Dei. neque enim magnum aliquid fieri sine ratione potest, si modo rationis nomen in diuinam illam sapientiam competit. Itaque & herbas stirpesque omnes, & lapides plerosque, & aquas multas, & alia quorum mirandos uidemus effectus, ratione esse donata arbitrabuntur. Ad hæc carere beluas quacunque religionis specie,

cie, grande profectio est argumentum irrationabiles
 esse, & mortalibus animis præditas. fructus enim
 & fons pietatis, non est in uita hac mortali positus:
 ergo est in altera, quæ hanc consequitur. Ratio por
 rò nostra, quæ tantum est munus, tamq; excellens,
 non est propter res tam uiles & momentaneas con
 cessum, quam eæ sunt, in quibus hominum uita uer
 satur, & se occupat: (quanto adhuc uiliores sunt,
 quibus uita traducitur mutorum?) sed ut Deum co
 gnoscamus, colamus, amemus, quo nihil est maius,
 aut præstabilius, digniusq; ratione, re omniũ excel
 lentissima. hæc uero est religio, cuius bruta sunt pe
 nitus expertia: quemadmodum contra nullus est ho
 minum, qui non religione tangatur aliqua. Et quem
 admodum lapidi assignata non est uita arboris, quod
 ei sufficeret sua essentia torpens, & in uestigio sem
 per immobilis: nec arbori sensus aut phātasia, quod
 ad uitam illam nihil esset istis opus: sic neque mutæ
 animanti tributa est ratio, quoniā ad eius uitam atq;
 essentiam tuendam, imaginationi adiuncta extima
 tio abūde magnū esset præsidium. Iam uero & non
 loqui illas, defectum rationis ostendit. nam si ratio
 ne intus ducerentur, quid illis deesset ad loquēdum?
 Haud quidem, quod sermo sit discrimen inter homi
 nem & beluam essentiale, quod quibusdam placuit,

non satis in quo sita esset essentia considerantibus: sed nascitur ex illo discrimine, ratione scilicet, tanquam riuus è fonte. At in brutis alia alijs præstant ingenio, acumine, prudentia, nam hoc dicet aliquis. Non sunt hæc quidē talia, sed similia: in nobis enim solis ingenium est & prudētia. quemadmodum stirpium quosdam annotatum est ea agere, propter quæ sensu esse præditos credi possit, & lapides nonnullos, simulachrum quoddam referūt uitæ, quum constet nec plantis ullum in esse sensum, nec lapidibus excisis præsertim uitam. umbræ sunt ista, non uera corpora. Et quemadmodum homines omnes rationis facultatem accepimus, sunt tamen inter nos magna in eiusmodi facultate discrimina, omnes tamen sumus rationabiles: sic beluæ naturæ doctrinā hauserunt omnes, sine ratione, sed alia alijs doctrinam hanc sortita sunt, uel purius uel largius, quū sint tamen omnes irrationabiles. Hoc fecit omnipotens ille autor omnium, ut serie quadam rerum gradus inter se applicaret, quibus ad suprema ab imis ascenderetur, quēadmodū in Prima philosophia docuimus. Verum non esse illa rationis opera, hinc est intelligere, sicut Gregorius Nyssenus annotauit: quod eadē speciatim agunt, neque illorum operationes uariantur multitudine dissimili, sed iuxta maius aut minus: ita, ut si

ita, ut si qua animans paulo operetur diuersius quàm ceteræ eiusdem figuræ, alteri protinus speciei adiudicetur. Accedit his, quod per rationis discursum erigit se homo supra sensus & phantasiam, inclusumq; sese illis teneri assequitur, sicut qui clausus est in cubiculo: etsi alia nō usurpet sensibus quàm quæ sunt in illo, intelligit tamen multa esse extra eum locum. brutum uero, haud se habet aliter quàm infans; qui per uitrum ceruleum aut rubeum intuens, ex ignorantia unde id fiat, omnia quæ cernit, existimat esse illius coloris. Sed iam ad alia transcamus. nam hunc locum arbitror abundè esse planum factum. Discursuum magna est uarietas, ut sunt diuer Discursuum
 sissima in hominibus ingenia: partim ex constitutio uarietas.
 ne ipsa naturali, partim ex doctrina, assuefactione, & huiusmodi, de quibus post loquemur. Sed ut summatim dicam, est discursus quidā acutus circa rem aliquam, penetrans illius intima: est alius sagax ex paruis cōiecturis, aut procul disitis, perueniens quō intendit: alius est latus, multa cōplectens. est enim in quibusdā tanta mentis amplitudo, ut uno uelut intuitu, cuncta circumspiciant quæ ad rem faciunt: his & phātasia expeditissima est, & apertus memoriæ thesaurus, & expedita consideratio, & recordatio integra, uigensq;. lenta enim phantasia, aut memoria obse-

ria obserata, aut consideratio cessans, aut recordatio imbecilla, tardum infelicemq; discursum efficit: ut in infantibus, ægris, commotis, magno affectis senio. In intelligentia est ceu aspectus quidā eorum quæ uidemus, uel audimus: iste est simplicissimus. est alius, quū procul quasi intuemur, quò quidq; pertineat: istud ex discursu rationis petitur in rebus ignotis, aut assuefactione in notis: qualis est in canibus, equis, elephantis, qui aliquid usu, aut disciplina nostra perceperunt. Discursus finis est inuētio, seu conclusio rei, siue collectio. Non assequimur autem quod petimus, eisdem de causis, quibus canis amittit feram, quam persequitur. uel quia discursus tardus est natura, res autem procul disita, ut non habeat satis uirium ad perueniendum: uel segnis est uoluntario, ut quum non libet attendere: uel sequitur, quā non conuenit, ut qui uiam non tenent, qua sit insistendum, seu infelicitate ac tenebris ingenij, seu perturbatione aliqua temporaria, ut in affectu concitato, & uarijs cogitationibus, quæ obturbant mutuo: uel quia præteruolat, ut in nimium acutis, & qui celerissimam habent phantasiā. hi enim ulterius transcurreunt, quā ubi res est posita: ita quod oportet à tergo relinquentes, in res minime necessarias incidunt, ut ineptias, absurditates, dementias, res deniq; ab eo

ab eo quod conuenit alienissimas. oportet enim ilico post discursum, phantasiam & scrutationem memoria sistere, ut mens quod sectata est, commodè apprehendat, ne aliò rapiat eam concitatio illa uelocissima.

IVDICIVM.

Iudicium est censura, hoc est approbatio & improbatio rationis, discursus uidelicet & clausulæ: quod est in mente uelut amussis quædam & norma, aut ut examen in libra. Itaque dum ratio est in actione sua, quiescit iudicium: ea ubi functa est suo munere, exurgit censure, & iudicat primum de connexionem, hinc de discursu: quem si approbet, non potest reprobare clausulam. Hæc si absurda uideatur, & receptæ infixæq; prius sententiæ contraria, hæret iudicium, seq; falsum esse suspicatur. Sin autem nihil metuit fallaciæ, transit in sententiam diuersam, ut argumentationis impulsus. eaq; est maxima uis, seu unica potius, quæ potest menti adferri, si uerisimilis ratio ostendatur, ad reliquas omnes uiolentias immobili. Quod si non recte esse discursum, & qua oporteat, arbitretur, continet ac cohibet se, nec quoquam inclinat, quod frequens sapienti accidit, propter magnam uarietatem, & difficultates in omni probabilitate, quæ citius docti hominis &

Iudiciū re-
ctum quod.

nis & cordati cogitationi occurrūt, quā rudis & stulti, nec malè, qui prouerbiū finxerunt, ab stulto iudice præcipitari sententiam: pauca enim circumspicit. Et sicut ratio utitur formulis dialecticis, quæ sunt de probabilitate, ita iudiciū ijs quæ de argumentatione, in quibus ob ingenij nostri tenebras sæpe fallitur, bene enim confici putat argumentationem, quæ est praua: unde in imperitis præferuidisq; ingenijs, definiendi ac pronunciandi existit temeritas præcipitata. Non raro etiam post rectum exactumq; discursum obijcitur attentioni concludendi ac iudicandi quædam uelut nebula, qua iudiciū hallucinatur, aliudq; pro alio sumit. quod accidit ualde biliosis, etiam exercitatis & sapientibus: atq; eò magis, si uel metu, uel iracundia, uel pudore percellantur. quocirca rectius hi de scripto differant, quā loquendo. Sunt qui ipsi apte ratiocinantur apud semetipsos, uerū molles ac lubrici facile se ab alijs sinunt auferri, siue ex affectione, siue qui non multum sibi fidunt. Iudiciū rectum & sanum est, quod apte circūspicit, quid ex quo nascatur, quid cuiq; sit cōsequens, quid alienum, quid repugnans, quid congruens & consentaneum. hoc bono nullum est maius ad disciplinas atq; artes omnes, deniq; ad uitam uniuersam. Non usu, non cognitione rerum multarum &

qualitatibus prædita: & auget, qua moles. ideo ani-
 mantium corpora in spongiæ modum finxit Deus:
 & si alia densiora alijs, minusq; perforata, omnia ta-
 men poros habent, per quos alimentum se insinuet,
 & moles se diffundat. Sunt qui metalla inter res nu- *Metalla.*
 meret anima prædita, quod uideamus ea crescere,
 & quidem intrinsecus, ut appareat non fieri absque
 alimēto. quæ opinio haud prorsum est absurda. neq;
 est quod prohibeat, illa quoq; recipi inter uiuentia.
 nec ea suis carent meatibus, tametsi illorum auctus
 ad applicationē molis possunt magis referri, quā
 ad actionem altricis. quemadmodum crescunt fon-
 tes ac fluxij humore accedente: saxa itē in imis ter-
 ræ, & scrupi ac lapides in superficie. Ignem quoq;
 uiuentem esse existimarunt olim quidam, unde reli-
 gio eum extinguere apud ueteres Romanos (uti Plu-
 tarchus tradit) scilicet ali eum, & crescere autuma-
 bant. sed profectò non tam est ignis animans, quā
 quiddam altrici uirtuti, & augenti simillimum: nem-
 pe earum facultatum in corpore animato non causa-
 utiq;, sed instrumentum. nam causam non esse, pro-
 bē Aristoteles colligit, quoniam quidem ignis incre-
 menti non habet terminū: extenditur, quantum sup-
 petit, quod comburatur. animantis uerò meta, est ali *Crescendi*
 qua ex ratione animæ: alijs autem citerior, alijs ulte *terminus.*
 b rior

Suspici-
tas.

uniuersalem, quæ conglutinationem omnem appli-
cationemq; ad alia ingenia refugiant, nihilq; uolunt
credere, nisi quod ipsa uel inuenerint, uel attulerint.
Suspiciacitas, habitus est animi in deteriore partem.
tales sunt inuidi, auari, ambitiosi, maliciosi, maleuo-
li, experti mala multa, damna, fraudes : uelut senes,
& qui in negocijs dolosis sunt uersati, aut inter ue-
teratores, aut fraudulētos. Suspicio gignitur, quum
leues quidem remur esse cōiecturas, non tamen nul-
las, & quæ satis sint ad mouendum: utpote quum in
cōtrarium uel nullæ omnino sint, uel tales quas plus
uirium habere existimemus, quàm diuersas. Assen-
sus facilius in securitate elicitur, quàm in cura &
solicitudine. citius enim eum capias, qui nihil timet,
ac proinde nec cauet. Quocirca promptius fabellæ
consentimus simpliciter narratæ, q̃ argumentis ex
præparato ad pugnam certamēq; instructis: eoq; ad
fidem uulgo faciendam utilior est rhetorica, q̃ diale-
ctica, uti est à nobis alio loco demonstratum.

DE INGENIO.

Ingenium.

VNiuerſam mentis noſtræ uim, de qua ſumus
hactenus loquuti, ingenium nominari placuit,
quod ſe inſtrumentorum miniſterio exerit & pate-
facit. mens enim eſt in hoc corpore, ſicut qui clau-
ſus in cubiculo, non aliam habet fenestrā, per quam
foras

foràs prospiciat, quàm uitream: is profecto nec alia potest, quàm quæ uitrum patitur, intueri. quod si nitidum sit ac pellucidum, clarius: sin puluere obductum ac situ, obscurius cernit. Est item sicui sapiens in domo stulti, nempe à sedibus sensuum: ab illis quippe ducitur. Et quemadmodum conclusus cubiculo, non ignorat obstare sibi uitrum, quo minus res clarius cernat ac apertius: ita mens nostra in corpore. quæ, tametsi ducitur à sensibus, eos tamen ipsa corrigit. Hieronymus in Iovinianum, mentem nostram in sensibus similem facit sedenti in equo. Nusquam it sessor, quin uehatur ab equo: sed regit tamè equum. atq; hoc est inter hominem & beluam discrimen, quod homo fulcit sensuum imbecillitatem, & crebros lapsus, fallaciãq; illorũ per rationem assequitur: brutum autem, quod rationis sit egenum, nihil horum intelligit. Hæc est mentis nostræ abductio à materia, quod supra materiam, supraq; ea omnia quæ sunt materiæ atque imaginationis, se sustollit. non quod sine instrumẽto materiali aliquid hic possit, dum inter concreta & corporalia uersatur, uti iam diximus. Quo fit, ut sæpenumero ab actionibus suis retardetur, quum minus se instrumentum illius facultati obsequens præbet. Cuperet quidem mens plerunq; optimis ac præclarissimis cogitationibus

tionibus se oblectare : sed impediunt eam organa, auertuntq; inuitam ac repugnantem, & traducunt ab excellentibus contemplationibus ad lusus, ad ineptias, & res leuissimas, quibus facilia se & tractabilia exhibent instrumenta. Sed functionis rationalis organa sunt in cerebro, spiritus quidam tenuissimi & lucidissimi, quos illuc exhalat sanguis cordis. ij sunt organa intima cognitionum omnium. Qui quum frigidi sunt, à sanguine frigido circa cor euaporati, segnes existunt actiones mentis, & languidæ : unde homines fiunt hebetes ac torpentes. quod subsignificat Vergilius, quum in Georgicis dicit:

Cor.

Sin has ne possim naturæ tangere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis.
Rursum quum calidi sunt spiritus, celeres & concitatae sunt actiones. hinc fit, ut cordis habitudo atq; affectio, ad cogitationem atq; intelligentiam non parum conferat. Vnde homines uel cordati nominantur: uel contrà excordes & uæcordes. & Corculum Nasica ille appellatus, quòd esset sapiētissimus. ut cor etiam pro mente ipsa sumatur, hac eadem de causa: uelut in sacris literis, De corde prodeunt cogitationes, & Deus spectator cordium appellatione peculiari nuncupatur, ac propria. Et quanquam
fons

fons atq; origo omnium actionum animi fixa sit in
 corde, officina tamen est in capite, nec enim intelli-
 get mens, aut irascetur, metuet, mœrebit, pudefiet,
 prius quàm spiritus illi à corde exilientes ad cere-
 brum peruenerint. Documento est, quod quantum-
 uis sanguis ferueat circa cor, nisi is ipse feruor ca-
 put attigerit, nulla exurgit animi perturbatio: ut in
 uiris animosis & moderatis, in quibus sanguis effe-
 uescit in præcordijs, nullam tamen edunt iratorum
 significationem, quòd cerebrum nondum sit excal-
 factum. Sanguis & spiritus sequuntur quatuor prin-
 cipum qualitatum uim & naturam, prout quæq; in
 commixtione inualuit: pituita humores gignit cras-
 sos, functionesq; intelligentiæ lentas: bilis flaua,
 subitas & celerrimas: sanguis, moderatas. In insa-
 nis & furiosis exardescunt liquores omnes, in stu-
 pidis refrigerantur, ac condensantur. Quo fit, ut
 utriq; ualentes sint corpore ac robusti, furiosi ad agē-
 dum propter feruorē, qui est in actione præualidus:
 fatui ad patiēdum propter frigus, quod est firmæ pa-
 tientiæ. Calor & humores contēperati, faciunt ad
 acumen & sanitatē ingenij. Cogitationes ex flaua-
 bili concitatas & uagātes, temere sistit atra bilis, ut
 in id quod agunt, intendant. quin etiam eadem bilis
 fusca, nempe densa materia, si accēdatur, plus ignis
 h 2 calorisq;

calorisq; concipit. idcirco non uolitat per summam rerum faciem, ut flamma ardens in stuppa, uel paleis: sed penetrat intima, & profunda. Accenditur Melancholia in ingenio. porro melancholia ex agitatione cogitationum, uel affectionū calidarum. Oportet autem eam esse alijs humoribus admixtam, præcipuè flauæ bili, tãquam frenum, ne illa ex ingenio & natura sua instabilis, quò minime conuenit, sese proripiat. Nam si sola sit atra bilis relicta ex adustione humorum omnium, multa & obscura inuadit cerebrum, densat atq; offuscat spiritus: unde furiosi & maniaci euadūt: tum exugitur corpus, ac debilitatur. quod in omni etiam contingit uehementi cogitatione, atque intentione mentis. Nam in illa cerebri atq; spirituum actione, aduocatur mirabili naturæ artificio à uentriculo & uitalibus calor ad caput, tãquam ad eam partem mittatur subsidio, ubi plurimum laboratur. qua ex causa cruditas existit, noxiorumq; humorū redundantia, & debilitas neruorum, deniq; corporis uniuersæ infirmitas atq; afflictio. Quod si subtilibus & claris spiritibus admixta sit nigra bilis, dexteritatem parit rationis, iudiciij, prudentiæ, sapientiæ. hi enim descendunt altè, excuduntq; atq; inueniunt præclare quàm plurima. Huc pertinet Platonis dictum illud, ex Democrito Abderita sumptum: Nullum excellens

cellens ingenium sine mania, hoc est furore, qui fur
 uæ bilis effectus est. Quocirca uini naturam refert
 atra bilis, ut ex ratione corporis, in quod infundi-
 tur, actiones producat: quemadmodum est fuisse ab
 Aristotele in Problematis tractatum, Sunt ergo om-
 nia hæc mentis instrumenta, nec aliter quàm quum
 artifex instrumenta disponit, aptatq; non potest ope-
 ri faciundo intendere: ita & facultas rationabilis in
 infantia, circa liquores atq; spiritus occupata peni-
 tus, nequit illas ad functiones suas conuertere, cõt
 enim in aptatione & accõmodatione illa tanta per-
 mixtio confusioq; omnium, ut ratio quoq; perturbe-
 tur, atque obruatur ipsa, quo minus exequi munus
 suum ualeat: ut in officina quapiam perturbata, tum
 motus ille atq; agitatio materiæ, non sinit rerum ef-
 figies hæere in phantasia, Et quemadmodum in in-
 fantiam non utitur ratio suis organis, quia nondum
 sunt apta: sic neq; in decrepita senectæ, quia iam de-
 sierunt esse apta, magno scilicet usu detrita & cor-
 rupta. Ex hisce humoribus atq; spiritibus, nascitur Ingeniorũ
 ingeniorum nõ uarietas solum ac diuersitas, sed ad- diuersitas.
 uersitas quoq; tanta, quanta est inter hominum fa-
 cies, de quo sum loquutus nonnulla in opere De tra-
 dendis disciplinis. Quidam habent uires ingenij ua-
 lidas ad laborem ferendum, & insistent operi: ut

melancholici, uel phlegmatici. Loca & tēpora eiusdem qualitatis ad idem faciunt, quum non omnino caloris uigorem frigiditas debilitauit, nec restinxit lucem obscuritas. ideoq; hi artibus manuarijs sunt apti, in quibus opus est patientia experimentorum, & frustrationi operis non indignari, neq; ex offensione materiam de manibus abijcere. Alij leues atq; infirmas habent uires, nec diu possunt durare in opere: ut biliosi, & calidè sanguinei, tum populi feruentium regionum, & alij per æstum. ualent enim impetu, non constantia. Alij refugiunt laborem attētionis, ex graui & crassa materia. alij ex delicijs, aut insuetudine, uel desuetudine. Alij non patiuntur se alligari, nec quicquam possunt augere ex præscripto, sed pro libito animi sui liberi ac soluti: magnosq; labores ipsi ultro suscipiant facile, leuissimos autem indictos atq; impositos non ferant. Celeriter currunt quidam, sed non longe, ita ut in progressu admirabiliter mutantur, & multo alij sint, q̃ de principio. Nonnulli ut lentius, ita & longius perueniunt. Multis est crebro conquiescendum, recipiendusq; de integro impetus: qui facile delassantur, quibusq; caligo ob aciem mentis offunditur. hos enim semper uenire recentes conuenit: ut uerecundi, meticolosi, iracundi, omnis quoq; animi affectio comota

mota, uelut nebulam offundit ingenio. Sunt quidam imperturbati, & sibi constantes, quibus statim uenit in mentem, quicquid est opus siue laceffendo, siue respondendo: quibus omnia sunt ad manum, & ingenium habent in numerato, sicut de Vinicio dixit Augustus. Aliqui in uno quolibet acutissimi, in multis perturbantur, & tanquam obruuntur copia. Alij quocunq; intenderint rectà, perspiciunt acute, acriter, subtiliter: non circumferunt tamen oculos ad ea quæ ad dextram, uel sinistram obiacent. qui acuti quidem sunt, sed imprudentes, & iudicio carent. Mutantur ingenia quædam in melius, ut cholicorum, quum deferbuerunt: mutantur in peius, ut in pituitosis, quibus humore illo frigido inualefcente, extinguitur calor. Itaq; obbrutescunt, qui in primo ætatis curriculo uidebantur cordatissimi. Mutantur item ex cursu naturæ suæ: aliàs quoq; ex natura loci, uictus, ocij uel negocij. Sunt qui crebras recipiunt uarietates, ut ingenia sui dissimilia. sunt qui per longa interualla, ut in flexu ætatis, in iuuenta, in senectâ, post morbum aliquem grauem. Expediit ijs, qui tenuissimos habent spiritus, incrassari à loco, uel uictus ratione: qua de causa melancholiam biliosis & sanguineis utilem diximus. Dictu mirum, esse quosdam sano ad omnia ingenio,

præterquàm ad aliquod unum. ut Horatianus ille
haud ignobilis Argis,

Qui se credebat miros audire tragicædos,

Cætera qui vitæ seruaret munia : & quæ sequun-
tur. In materia quoq; permagna est diuersitas. quo-
rum ingenium alte penetrat in ima rerum, ij multum
valent in rebus grauissimis ac solidissimis. qui uoli-
tant per summa, sunt argutuli & dicaculi & cauil-
latores non solidi, intuentur minutias quasdam mini-
me necessarias, quas alij negligūt: aciem habent scal-
pelli, non ensis, ut facile dissecent pilum latum, rei
tamen duræ si admoueantur, retunduntur. alij sunt
disciplinis præstantes, alij prudentia rerum agenda-
rum, alij artibus manuarijs. Ex disciplinis autē, sunt
quidam natura sua poetæ, alij ad linguas perdiscen-
das apppositi, in reliqua eruditione reluctantes atque
infelices. Videas quosdā ad dicēdum natos fictosq;
quorū orationem simplicem nulla arte adhibita ad-
mireris: et artificiosissime dicunt, absq; arte. horum
propriæ sunt mathematicæ, illorum medicina, alio-
rum ius ciuile, aliorum mysteria scrutari. Hæc est
distributio donorum Dei, nemo potest gloriari se
accepisse omnia, nemo conqueri se accepisse nihil.

DE SERMONE.
Democritus sermonem apte nominauit riuum
rationis

rationis: & Græcis eadem uox λόγος, & sermo
 nem & rationem signat. sermonem autem & uer-
 ba non solum ea uolo intelligi, quæ ore proferuntur,
 sed quæ scribuntur etiam, ex uniuersa autem men-
 te, tanquam ex fonte fluit sermo: & simplicia uer-
 ba, ex simplici intelligentia, composita ex phanta-
 sia, apta uero & connexa ex ratione coniungente
 & separante. sermo integer ex ratione discurrēte,
 & iudicio aptante clausulas. Quocirca animaduer-
 tere est eos, in quibus parum uiget ratio, tanquam in
 pueris & fatuis, omnia simplicibus atq; incōiunctis
 uerbis exprimere, quod uicium in linguis quoq; in-
 fantibus annotatur. & quanquā ex animo profluāt
 uerba, non tamen eadem est illic compositio quæ in
 uerbis. multa enim simplicia explicātur compositæ:
 multa quæ erant simpliciter foras prolata, animus
 non simpliciter accipit, sed aliquid adiungit, & af-
 fingit, ex celeritate phantasiæ coaceruantis pingen-
 tisq; multis defunt uerba: opus est longo circuitu
 qui hebetes sunt, phantasiāq; habent impeditam,
 & recordationem lentam segnemq; ægre quæ sen-
 tiunt eloquuntur. Quibus est ratio ac iudicium ci-
 tum, sed inefficax, nō loquaces esse possunt, eloquen-
 tes autem nullo modo. Eloquētiā uoco, absolutam
 expressionem eorum quæ mente conceperis, aptis

Eloquētiā.

atq; accommodis uerbis: quod positum est in perfecta cuiusq; linguae cognitione, tum connexione sermonis congruenti, & rationibus appositis. quod est iudicij non solum acutissimi, sed etiam solidi, & circumspēti. Sallustius de L. Catilina bene expressit: Satis loquentiae, sapientiae parum. & multos uideas facundos in narrando, in argumētis plane infantes: sicut è contrario. Expensio hæc eorum quæ dicenda sunt, & circumspēctio illorum quæ adiacent, loci, temporis, personarū, atq; huiusmodi, tardiloquos sæpe ac pauciloquos facit uiros magni ingenij. leues autem & acutuli, quod nihil pensi habeāt quid profundant, uerbosissimi sunt. Cogitatio dissoluta, quæ nullis rationis frænis cohibetur, ut in fatuis & insanis, loquacissimos facit. ita enim profundunt omnia, ut ueniunt in buccam. Penetratio quoq; acutissima in rerum intima, & lata multarum magnarumq; rerum cogitatione complexiō, infantia nōnunquam reddit præstātissima & clarissima ingenia: nō enim apta inueniunt uerba, quibus expriment res tantas. qui uero de rebus istis, quæ quotidie uersantur in manibus, locuturi sunt, ijs & uerba & sensa accommoda facile ac copiose suppetunt. Eget quoq; sermo doctrina atq; exercitatione: nec mirum est, acutos interdū, & multis amplisq; disciplinis homines eruditos

ditos esse infantes, qui linguam parum didicerint, uel parum exercuerint. Memoria loquendi facultatem uehemēter adiuvat: & qui ea pollent, facile linguas perdiscunt, loquūturq; expedite, tanquam thesauro benigne suppeditāte, quaecunq; sint opus. nec immerito peritia linguarū inter exempla memoriæ reponitur, ut in Cleopatra Aegyptia, & Mithridate Pontico, & Themistocle Atheniensi, qua de causa melius omnes quamcunque linguam intelligimus, quā loquimur. In loquendo enim quærimus, quæ proferamus: quæ sæpe nos latent, nec se diu quæsitā ostendunt. in intelligendo autem, tantummodo agnoscimus oblata. exiguus porro est hic labor, præ illo. Inuenias tamen nōnullos, qui quod loqui sciant, idem ipsum si audiant, non intelligent. scilicet quum loquuntur, quærent ipsi uoces per otium, & fingunt: quum uero audiūt, celeritas sermonis præcurrit attētionī, quo fit, ut intellectio perturbetur. quo de genere sunt ij potissimum, qui ex lectione didicerunt magis linguam, quā audiendo. Vehementius autem admirere, si uideas, qui quod loqui sciant, loquentibusq; alijs facile intelligant, idem illud eos fallere, si legant. hi sunt ad attentionem segnes, quibus loquentibus, uel audientibus, calor ille orationis excitat attentionem; uersis autem ad legendum

legendum, & refrigeratis, remittitur attentio, & torpet intelligentia. Sunt qui melius loquatur, quam scribant: quod de Galba tradidit Cicero. idq; euenire ait hominibus ingeniosis quidem, sed parum doctis: qui ardore illo dicendi remisso, quum arte non adiuuentur, impares sunt sibiipsis scribendo. docto autem homini pro feruore animi esse industriã. Sed ars tamen non multum proficit, quum uigor ingenij languet: sicut in erudito delassato, aut ægro, aut perturbato. Alij quum usum ab eruditis acceperint, nec satis tamen norint cur quicque dicatur, translati ad scribendum uolunt aliquid efferre politius atq; elimatius, discedunt à recto illo usu ad prauum sermonem atq; imperitum. At quandoquidem sermo ex ratione oritur, tã naturalis est homini sermo, quàm ratio, ubicunq; enim est fons, ibi & riuus. Nullus tamen certus est ac naturalis, omnes sunt ex arte, unde distinctæ sunt linguæ, quarum tractatio alterius est speculationis. Sermo omnis uel scriptis uerbis constat, uel prolatis uocibus, quod etiam nomen ad scripturam quoq; accommodatur. Vox est quidem sonus quicunq;: sed aptius & peculiarius, quem animans edit ore ad aliquid significandum. Articulus autem sonus & distinctus solius est hominis, ad cuius imitationem auiculas quoque & instrumenta musica,

**Sermo natu-
ralis.**

Vox.

musica, quæ sonos edunt sine iudicio atq; intelligentia, uoces emittere dicimus. Voces in homine signa sunt animi uniuersi, & phantasie, & affectuum, & intelligentiæ, & uoluntatis: in belluis autem tantummodo affectionum, quemadmodum in nobis uoces inconditæ, quæq; à Grammaticis interiectiones nominantur. Admirabile est, tantam humani oris sonorum diuersitatem, tam paucis potuisse literis comprehendi, unde confecta est uerborum, sermonis, linguarum tanta uarietas & copia.

DE DISCENDI RATIONE.

DOctrina est traditio eorum, quæ quis nouit ei qui non nouit. Disciplina est, illius traditionis acceptio: nisi quod mens accipiētis impletur, dantis uero non exhauritur. imo communicatione augetur eruditio, sicut ignis motu atq; agitatione. Excitatur enim ingenium, & discurrit per ea quæ ad præsens negocium pertinent: ita inuenit atq; excudit multa, & quæ in mentem non ueniebant cessanti, docenti aut differēti occurrunt, calore ac uigore ingenij. Idcirco nihil est ad magnam eruditionem perinde conducens, ut docere. Disciplina est duplex. altera est appositio qualitatis in animo: ut quum lingua noua traditur, quod fit in hominum inuentis. altera esteductio ingenij, de potestate in actum:

Doctrina.
Disciplina.

actum: sicut in scientijs artibusq; , quarum est materia res naturalis. illarum enim omnium, sicuti antea diximus, semina sunt naturaliter menti nostræ indita, uelut stirpium ipsi terræ: ut nihil uideatur aliud docens agere, quàm quod sol, quum ui sua profert ex seminibus germina, proditura alioqui per se, sed non tam feliciter, nec tam cito. Docent bruta sobolem suam, ut citius faciant, quod per se nihilominus facerēt: ut auis pullum suum uolare, felis uenari mures, ut quàm citissime uideant eos sui similes, hoc est in sua specie perfectos. nos uero docemus illa, ut quod uel nunquam facerent, uel aliter, faciant uti nos uolumus. neq; aliud est nostra in cis doctrina, quàm assuefactio ad nihil ferè aliud, quàm ad corporale exercēdum aliquid, ut loqui, currere, aut modo aliquo corpus seu corporis partem aliquā mouere. Brutum ad sua edoctum est magisterio naturæ: nos indigemus & nostra exercitatione, & admonitione aliena, ut proferamus quod est inditum. *Discendi cursus.* sus discendi est ex sensibus ad imaginationē, ab hac ad mētem: qualis est & uitæ, & naturæ. Itaq; à simplicibus progressio fit ad coniuncta, à singulari ad uniuersale. quod est annotare in pueris, qui (ut dudum dicebam) primum exprimunt partes separatas singularum rerum, deinceps coniungunt & copulant.

lant. Vniuersalia etiam singulari uocant nomine, ut fabros omnes nomine eius fabri, quem primum nouerūt: & omnes carnes, capum aut bubulam, si eam primum nominari audierint, quum incipiunt formare uerba, tum ex singularibus mens colligit uniuersalia, unde ad singularia rursum ex uniuersalibus reuertit. Itaque primi magistri sunt sensus, in quorum domo est cōclusa mens, è quibus princeps est uisus: *Visus.* qui, ut Aristoteles inquit, plurimas nobis rerum species patefacit, autorq; ad inuestigationē fuit sapientiæ, quemadmodum præclare scripsit Plato. nam ex aspectu nata est admiratio, ex qua animaduersio, et scrutatio, studiumq; sapientiæ. Post cognitionem autem rerum inuentam, artesq; constitutas, audiendi *Auditus.* sensus tum plura & maiora, tum celerius docet. accipimus enim breuissimō tempore, quæ tradens parauit longo, nec immerito sensum hunc Aristoteles disciplinæ nominauit: quæq; animantes eo careant, disciplinæ non esse capaces. Quo magis miror fuisse mutum & surdum natum, qui literas didicerit. fides sit penes Rodolphum Agricolam, qui id memoriæ prodidit, & se illum uidisse affirmat. Quamquam in arētis ingenij nostri limitibus, admirabilis est latitudo facultatis ac uirium. Quam bene egit Deus cum homine, ut quod necessarium esset, tam

tam in obuiio proposuerit. Nihil utilius quàm multa discere, nihil facilius quàm multa audire. Ipsum quoque ingenium in quibusdam hominum, natura sua dextrum & felix, uel tenuissima ope extrinsecus adiutum mirifice sese extendit & dilatat, suique ipsius magister est atque institutor. nec perinde à sensibus doceri, aut etià interdum ab homine magistro potest, ut docetur à semetipso: unde sunt illi αὐτομαθεῖς. Ingenium felix habent primum, qui rerum imigines eorum quæ loco uel tempore comprehenduntur, facile atque apte concipiunt, quos Græci εὐφραταοῦ τοῦς uocant, ut Quintilianus tradit. hi sunt ad describendum & narrandum aptissimi, unde & argumenta facile colliguntur efficacia. tum qui uel natura sua, uel arte celeriter discurrunt, & recte colligunt, & solerter cōiectant. in quo numero ponuntur naturales Dialectici, & potissimum qui cuiusque rei ultimam originem dextrè inuestigant: quales fuerunt Aristoteles & Galenus. iam quibus nullo admonente, omnia quæ opus sunt, ueniunt in mentem: quos Hesiodus in primo genere excellentiæ collocat, qualem fuisse Themistoclem tradit Thucydides. Grandia & præstantissima quocūque in genere disciplinæ ac cognitionis ingenia sunt naturæ beneficio, quæ insito quodam uelut impetu ad res maximas

mas præclarissimasq; impelluntur, & sortita sunt in mente imaginem rei exactissimā, ceu canonem, ad quem & quæ ipsi, & quæ alij agant in eo genere, accommodent uelut ad normam: quo fit, ut tum suatum aliorum uel errata, uel recte facta deprehendant acute, ac dijudicent. Ideas Plato formas eiusmodi nuncupauit rerum agendarum uerissima & certissima exemplaria, quæ si extrinsecus doctrina & usu adiunetur, dictu incredibile quanta sit eiusmodi ingeniorum magnitudo & excellentia. lueat mirifice ad eam rem, uersari cum ijs diu & multum, legere etiam attente ac diligenter eorum monumenta, qui tantum hoc bonum sunt nacti. necesse enim est, ut aliquid ex assiduo illo uelut affricatu adhærescat. Accedit celeritati huic mentis & acumini, meditatio atq; usus cuiusq; disciplinæ, quæ illam auget magnopere, neq; enim tam scitur, quod tacita contemplatione est acceptum, quàm quod in exercitamentum usumq; transmittitur, in artibus actionũ & externorum operum, in uirtute, in musica, eloquentia, fabrilis arte, pictoria, & reliquis huiusmodi: tantoq; est profectus maior, si perseueretur in opere sine offensione, aut indignatione animi. durandum est, & persistendum: quodq; hac non successit, alia tentandum. luctari oportet cum opere, non indignari. In

Vfus.
i scientijs

scientijs autem contemplationis, pro meditatione atq; exercitamento est tacita cogitatio atq; expensio, qua altius in rei notitiam penetramus, quàm disputationibus uel altercationibus: quæ plus sæpenu-
mero obruunt iudicium, quàm exacuunt. etiam ingenia mediocria, quæ non adeò sunt formulis illis à natura instructa, quantumcunq; maximorum ingeniorum adiuta monumentis, non tamen tantum effici-
ent, quantum illa excelsa, & uelut grandi quodam numine afflata. deest enim illis superioribus, quod maximum est, exemplar illud rei bene atq; excellenter exequendæ. Hæc quidem interna. Externa sunt, magister & instrumentum. Magistro non satis est, bene quæ profitetur scire, nisi expedite ea possit explicare, & artem dexteritatemq; eam ad rem adiungat. quod si contingat, breuiter in magnam eruditionem docilis discipulus euadet. Docilitatem adiuuat diligens attentio, quum animus in eo est cunctus, quod uidet, quod audit, nec alijs sese cogitationibus procul abducit. Breuiter etiam proficiunt, qui recolunt singula, & reputant secum. Adde his, quos non pudet discere. qua de causa superbi disciplinæ uiam prauo illo affectu late sibi interrumpunt. Magnum profectus omnis impedimentum, dicebat Bion esse arrogantiam. Si fueris discendi cupidus, inquit

Docilitas.

inquit Isocrates, eris breui eruditissimus. Adde istis illos, qui non arbitrantur se multum in eruditione promouisse. Præclare Seneca: Puto multos ad sapientiam potuisse peruenire, nisi se iam peruenisse credidissent. sistat enim necesse est, qui nihil existimat restare amplius, in quod tendat, & tanquam ad extremum pertigerit, quiescat. Sunt qui docentem præcurrunt: sunt qui sequuntur, doctrinamq; satis capiunt, & ea acquiescunt. hi sunt intelligentia præditi, nolunt tamen, aut nesciunt in ea perscrutari, quod discursum habet rationis lentum, aut uim mentis non in sua potestate, sed dissolute effuseq; diuagantem. Ex his autem qui præcurrunt, alij faciunt id dexterè, qui ratione ac iudicio pollent: inepte alij, qui ad coniectandum sunt inidonei. Eorum quæ traduntur ab institutore, receptaculum ac thesaurus quidam est memoria. quæ illa omnia conseruat. Memoria Superuacaneus est labor disciplinis impensus, nisi sit quo accepta contineas. si effluunt omnia, perinde est ac si in dolio pertuso aquam haurias, ut de filiabus Danaï est in fabula. Idcirco puerilis ætas accipiendis quæ traduntur est appositissima, propter liberam memoriã expeditamq; nec alijs impeditam cogitationibus & curis. grandiores enim natu adferunt secum alios cogitatus, qui non facile uenienti

i 2 doctrinæ

doctrinæ cedunt. Huc accedit, quod pueri non reputant laborem sedendi, attendēdi, legendi, scribendi, ediscendi, operandi, idcirco minus delassantur: adultos uero non parum defatigat operæ ac laboris expansio. Græci appositè, quos bene rem aliquam edoctos uolebant significare, nominabant *παῖδες*, quasi à pueritia institutos, quanquam seniori in locum facultatis discendi succedit iudicium certius, & prudentia experimētis collecta, hoc est industria pro uiribus. Alterū præceptoris officium est, emendare ac corrigere: quod non est minus uile, quàm umbratilis explicatio præceptorum. & eo magis, si corrector cur quicq; uel probet, uel reiiciat, tum norit ipse, tum sciat tradere, & uelit diligenter explicare. Vitamus enim dānata: pergimus, quā uidemus eum præire, ac nos ducere. Quod si solidi sit & exacti iudicij præceptor, plus ab emendatione paratur iudicij, quàm ex alijs omnibus scholæ exercitamentis. Collatio cuiusq; & secum procedente tempore, & cum alio, ponit ob oculos quantum simus progressi, quid acquisitū est, quid deest.

Instrumenta Accedunt hisce omnibus instrumenta, non parua utiq; artificis pars. Natura homini artificū omnium in hoc mundo præstantissimo, instrumentum externum est largita, cui nullum potest omnino comparari, ma

ri, manum scilicet: de cuius aptitudine, commoditate, utilitate longum esset differere, nec huius tractationis, ipsa etiam uerborum uicem supplet: quod uidere est in mutis hominibus, & ijs qui inter se sunt barbari. illos enim sine gesticulatione manuum non tam facile intelligeremus. Tametsi usum tam apti tamq; congruentis instrumenti supra modum peritia solertiaq; artificis adiuuat, & regit, & haud scio an artificis excellentia tale reddat instrumentum ipsum, quippe hoc quotidiana experientia facile demonstrat, quo quis polleat uel ingenio, uel arte aliqua, eo paucioribus & leuioribus, minusq; accommodis instrumentis pulchriora atq; exactiora opera perficere. nec credere, nisi qui uiderunt, possint, quid homo sinistra manu agat, praecisa dextra: quid ipsis pedibus, quum caret manibus: cibum ori ad mouere, scindere, suere, texere, ac uente uim mentis necessitate, ut in caecis & mutis. Nihil est menti similis, quam oculus corporis. Eruditio est menti, quoad lux oculo: & mens eruditionis ope speculatur, ac cogitat, & oculus ope lucis intuetur. Ac quemadmodum splendidissima lux praestringit oculos, ferunt tamen illam paulatim ualidi, opprimuntur imbecilli atq; infirmi: sic eruditionem sustinent magna ingenia & Cur pauci solida, parua atq; inania non sunt ferendo, sed sub docti.

illa tanquam onere iniquo franguntur, & concidunt, ut oculi ad magnum fulgorem cernendi uim amittunt. quum autem perpauci sint firmis solidisq; ingenijs præditi sit ut in opificijs omnibus uitæq; artibus plurimi multum promoueant, & celeriter in excellenti uero eruditione rarissimi, lentè, prætenuer. Ingenium quoq; ipsum inferioris notæ, assuetum in fulgorem illum eruditionis intendere, adeò stupefcit, ut nec scientiam ipsam cernat, nec iam ad res alias translatus inueniatur idoneum & congruens, quemadmodum oculus magno aliquo hebetatus splendore. Quin & ipsi quoq; probe ac feliciter instituti, quum subito se ad res istas uitæ inferiores, quæ ueluti in obscuro sitæ sunt, sese transferunt, uidentur cæcutire, ut qui à lucido loco de repente in tenebrosum ingreditur. quod multi non considerantes, admirantur homines doctissimos non adeò esse in re publica aut familiari prudentes, ut imperitos, qui in illis sunt exercitati. Et cursus eruditionis lentus est, tardoq; ad metam gradu peruenitur : in alijs autem uitæ exercitamentis, pleriq; omnes multum assequuntur breuissimo tempore, & acutiores existimantur, aptioresq; ad omnia negocia. nimirum studia sapietiae posita sunt in arduo, affliguntq; ac debilitant ingenia, quoad assueta iam respirent, ac recipiant

cipiant vires, quum quidem sunt natura sua firma et robusta. Iam uero reliquæ artes cognitionesq; breuissimis sunt limitibus cōprehensæ, quos pertingere haud est sanè operosum, ita indocti felicissimè uidentur in suis negocijs uersari. Sapiētia longissimos habet fines, aut nullos potius, et diutissime est decurrendum, prius q̄ in tanta curriculi uastitate aliquid uidearis promouisse. Sed postq̄ eruditus homo confirmatus, & paratis ex studio scientiarū opibus, applicat animū ad uitæ administrationem, bona utiq; fide, quod rari à se possunt impetrare, neq; enim tanti esse ducunt, sed quum applicat tamen, longissimè alios omnes antecellit, ostenditq; manifestò, quantum inter ruditatem & peritiā intersit.

DE COGNITIONIBVS,
SEU NOTITIIS.

PRima ergo cognitio est illa sensuum simplicissima, hinc reliquæ nascuntur omnes, aliæ ex alijs, & crescunt augmenturq; quod non solum in artibus disciplinisq; experimur, ut Aristoteles in Resolutorijs docuit, sed in ipso uitæ totius cursu. Rerū aliæ cadunt sub sensus, quæ foris sunt expositæ, seu obuiæ: aliæ sunt reconditæ. tum ex obuijs quædam sunt præsentēs, quædā absentes. Res expositas præsentēs cognoscunt sensus, absentes autem imagina-

tio, consideratio autem mentis opes scrutatur, & mentem quasi in seipsam reflectit, ut recognoscat quid contineat, quale quantumq; sit. ratio autem ex obuijs concretisq; reconditas & uacantes corpore eruit, ex singulis rerum generalia: quæ omnia tradit suæ intelligentiæ, ac deinde contemplationi, si uacat. Et quemadmodum oculi corporis indigent lumine exteriori ad cernendum: ita oculus mentis lumine interiore ad intelligendum & cognoscendum.

Res mutabiles & immutabiles. Sapiencia. Res uel sunt naturæ huius mutabilis ac tēporariæ, uel illius immutabilis ac perpetuæ. ad hæc intuenda opus est lumine supernaturali, cuius cognitio Sapiencia nominatur. Si est naturæ huius fluxæ ac instabilis, uel est in ea uariabile, ut quæ de singularibus cognoscuntur: uel de uniuersalibus quidem, sed quæ non obtinent constantiā perpetuam. opinabilia nuncupantur à M. Tullio. Eorum claritas sit sanè uerisimilitudo, siue (ut alijs placet) opinio, uertentibus è Græco *δόξαν*. Vniuersalia, cuiusmodi ferè sunt, filium à matre diligere, huic morbo hanc aut illam herbam mederi, sic affectos animo hæc aut illa uel cupere uel aspernari, hoc habitu cœli hæc contingere: quæ exceptiones recipiunt, & uarietatem. Tametsi in his magnum est inter singularia discrimen, & qualiacunq; uniuersalia. Nam de generalibus statu

tui possunt regulæ ac præceptiones, unde ars existat aliqua, & disciplina: de singulis, utpote infinitis, & infinite varijs nulla. neq; enim est ingenij humani ea persequi, quorum iniri numerus non possit. quapropter Plato in infimis formarum merito iubebat conquirere descendentes, prius quam ad inscabilia pervenirent. Sed reuertamur ad propositum. Restat tertiũ, quod est in natura mutabili perpetuum & cõstans: qualia sunt, quæ semper eadem atque uniusmodi persistere animaduertimus, uelut cœlestia: & in his sublunaribus, quæ naturalia sunt generi alicui, aut formæ. Huius lucem habemus à natura inditã, sicut prius loquebar: ex quib; alia permulta colligit ratio, cuius cognitio Sciẽtia uocatur. lumen autem secundi est, longissimus quidam ex naturali lumine splendor, auctus solertia, institutione, meditatione, exercitatione, die ipsa, quæ ultro adfert multa in primis illis naturalibus, ijsq; quæ sunt primis proxima, idest quæ ex principibus brevissimo atq; apertissimo tramite ducuntur: sed longius tamen progressus tenebræ obuoluuntur ilico, non à rebus, sed à nostris ingenijs, quæ graui hac corporis mole onusta, & tarditate impediuntur, uel nube aliqua interiecta perturbantur, atque hallucinantur. Itaq; modus cognitionis lucisq; in assequenda ueri-

Scientia.

tate, nostrarum est mentium, non rerum. Nam sunt qui in rebus apertissimis cæcutiunt, & tenebræ illis offunduntur etiam in claro meridie, uel ex ignorantia, uel ex torpedine. alij obscuriora clarius cernunt beneficio ingenij uel naturalis uel exculti. Quo plus ergo est lucis, plus scientiæ: quo minus, plus dubitationis. si nihil sit prorsum, aut ita parum, ut pro nihilo ducendū sit, ignorantia se diffundit tanquam dēsa in nubila atq; illuni nocte obscuritas, sine scientia, sine uerisimilitudine, sine ambiguitate. Quocirca nec scientia, nec uerisimilitudo est erroris causa; sed caligo luci admixta: quæ lux nulli contingit pura, obumbrante corpore. quomodo enim posset ignorantiam scientia parere, aut errorem peritia, aut nebulam fulgor? Nec aliter quàm mutatur luminis qualitas & uis ex obiecta mole, ut alia plus aut minus admittat claritatis: ita illuminatio mentis ex multarum rerum in uita hac quasi obiectu, admirabiliter redditur uaria, ut diuersissime homines tum colligant, tum iudicent, & statuant siue de bono, siue de uero. Sunt autem hæ res, corporis cōstitutio, ætas, ualetudo, robur, assuefactio, integritas, affectio præsens ex qualitatibus temporarijs, quas gignunt alimenta loci, & temporis, tum actiones, atq; externa: tametsi hæc uariūt, prout cuiusq; est animus, & mores

Et mores. In animo affectiones omnes: in mente tarditas, celeritas, acumen, hebetudo, doctrina, secta inueterata aut certe persuasio quæ prior adhæsit, mores, consuetudo, autoritas alterius. unde tanta in sentiendo et statuendo, et tam crebra uarietas atque aduersitas, non solum hominibus inter se, uerum etiam cuique secum: ut sequens temporis punctum, prioris sententiam decretam omnino et fixam damnet penitus, ac tollat.

DE CONTEMPLATIONE.

Sequitur post actionem quies. Ratio est ueluti scrutatio: iudicium, electio: contemplatio autem, inspectio quieta et tuta omnium, quæ à ratione sunt collecta et exculpta, à iudicio autem recepta atque approbata, non est in ea ratiocinatio ulla, in qua omnia sunt certa iam, atque exposita. Et quando delectatio omnis nascitur ex proportionem quadam, congruentiaque obiecti cum facultate, nihilque est menti congruentius quam ueritas, fit ut in contemplatione magnæ sint delectationes mentis nostræ. In quo tamen spectatur ueritas et ingenium. Nam ueritates tam sunt gratissimæ, quam certissimæ, maximeque defecata, prolata simul cum suis originibus, primisque causis. Id uero si non concedatur, secundum est, ut ad ueritatem quam proxime accedant, simillimæque sint.

sint. Nemo est tam torpenti & abiecto in terram animo, qui non excitetur ad hanc uocem, Ego tibi huiusce rei causam patefaciam. adeo insitum est à natura humanis pectoribus, causas uelle cognoscere: ut merito felicem illum Poeta pronunciarit, qui potuit rerum cognoscere causas. Ingenia uero similitudine ac proportionem delectantur, summa & præstantissima rebus excellentissimis, & alia deinceps, ut est cuiusq; gradus usq; ad infima & despicatissima, quæ uilissimis ac nugacissimis rebus tenentur. Voluptas hæc contemplationis tanta est generosis mentibus, quæ illam semel degustarunt, ut renu-
 ciasse gentiles multos rebus humanis uniuersis propter eam solam mirandum non sit. Hoc uel incredibile sanè, uel absurdum uideatur ijs, qui spirituales illas dulcedines nūquam gustarunt. His de causis beatissima omniū erit illa in cœlis contemplatio, quippe de Deo, quo nihil excogitari potest amplius uel excellentius: tum dimota omni nebula, non uerisimiliter, sed uerissime, certissima ueritate ostēsa, causisq; rerum omnium in ipso autore perspectis & cognitis, liberatis quoq; nostris mentibus ab obscuro hoc & tenebroso carcere, quum nulla erit amplius distinctio & differentia iudiciorum, ut alia alijs placeant, idem erit omnibus iudicium. Quæ ad sciendum

dum tantummodo faciunt, manent in cōtemplatione ipsa, nullum habent foris usum: quæ uero ad bonum de agendis sunt, foras se proferunt, in quibus quæ certas fixasq; habent præceptiones, uel perpetuas atq; inuariabiles, uel admodum uniuersales, arte continentur. Est enim ars, collectio generalium for
Ars.
mularum, ad usum aliquem tendentium. quæ uero circumstantijs seu negocijs uariantur (eæ sunt enim ποικίλαι) hoc est locis, temporibus, personis, & eiusmodi, circūspectionis sunt, seu prudētiæ, quam Prudentia.
multi iudicium appellant. sed in his nominandis magno in errore uersatur cōmunis sermo, de quo sum sæpius conquestus.

VOLUNTAS.

COgnitio omnis propter bonum expetendum est tributa, sensualis propter sensuale, mentalis propter mentale, ut cognitum bonum expetat, expetendo autem sequatur, donec se illi adiungat, quantum quidem fieri possit, & congruat. sic enim illi erit bonum, nec aliter. malum uero, quod bono sit contrarium, auersetur & defugiat, ne se illi applicet, quo fiat ei malum. Facultas quæ id exequitur in brutis, appetitus est sensualis, seu uolūtas. Est igitur uoluntas, facultas seu uis animi, qua bonum expetimus, malum auersamur, duce ratione. nam mutæ animantes

mantes duce natura, quæ sensus extimulat. Sunt er-
 go in uoluntate actus duo, propensio seu amplexus
 boni, & auersio mali. orbatio est utriusq;, quum illa
 ociosa neutrâ in partem inclinât. Voluntas quidem
 ipsa domina est omnium & imperatrix, sed per se ni-
 hil habet lucis. illuminatur à mente, hoc est à ra-
 tione, ac iudicio, quæ appposita est illi uelut consul-
 trix ductrixq;, non ut regat, aut torqueat sed ut di-
 rigat, & meliorum admoneat. Itaque nihil uoluntas
 appetit, aut deuitat, nisi à ratione præmonstratum.
 Quocirca actus uoluntatis à uoluntate quidem pro-
 ducitur, à ratione autem iudicatur & suadetur: atq;
 ut sic dicam, à ratione gignitur, à uoluntate paritur.
 Magistra est igitur, & præceprix uoluntatis ra-
 tio, non domina. Voluntatem enim humanâ liberam
 iussit esse autor suus, & quasi sui iuris ac mancipij.
 obtemperat quidem illa semper rationi, sed nulli uni.
 est alligata: sequitur autem, quamcunq; libuerit ex
 propositis. Liberam quidem animo inter actum &
 orbationem, uelle non uelle, nolle non nolle, non in-
 ter duos actus cõtrarios. quando enim uis hæc nihil
 potest uelle, nisi sub aliqua boni facie: nihil nolle, ni-
 si sub mali: ostensa boni specie, non mali, potest qui-
 dem non uelle, sed non potest nolle, hoc est auersa-
 ri & odisse. uicissim quoq; obiecta mali specie, non
 boni

Voluntas
 libertas.

boni, potest non nolle, sed non potest uelle, hoc est amplecti & amare. Declaratur autem ius libertatis huius & dominijs uoluntatis multis modis. Primum quod libera est ante consultationem: licet enim illi referre ad mentem, de quo deliberet, & non referre. Tum in ipsa deliberatione licet uel iubere rem differri, uel in uniuersum silentium indicere, intentionemq; mentis aliorum conuertere: non aliter quam princeps, qui consultari de negotio quopiam imperat, uel omitti prorsum, uel reijci. Quin etiam posteaquam est decretum, potest ipsa se uoluntas cohibere, nec id expetere, quod iudicatum est à consultore esse bonum. Ipsa quoq; consultatio ex libertate est, quod non rapimur fixo atq; immutabili naturæ impetu, uelut beluæ: sed ratio disquirat, quò sit eundum, aut unde declinandum: & expendit quid in quoq; uel boni insit, uel mali. Potest item uoluntas ulteriorem deliberationem indicere, & quasi amplius pronunciare, ne ibi sistatur, sed inquiratur, an quicquam inueniri queat potius, & conducibilius. Multis quoq; propositis ostensisq;, etiam si efficax & ualida ratio unum aliquod probet, ac suadeat, si quod aliud tamen faciem præ se fert boni aliquam, quauis tenuissima potest huc sese flectere, & ex sola suspiciùcula hoc sumere, altera repudiato, in quo
insit

insit permagna boni & species & essentia. quam in
 rem magnam ei ansam præbet, quod res nostræ om-
 nes mixtæ sunt bonis ac malis, tum ex nobis ipsis,
 qui ex rebus diuersissimis constamus: multaq; sunt
 nobis circumspicienda & respicienda in animo, in
 corpore, in eo ternis. In tanta autem rerum uarieta-
 te nihil uenire potest sub consultationem, in quo ra-
 tionis uis non & bona & mala deprehendat, quæ
 suadeat, quæ dissuadeat, pro locis, temporibus, per-
 sonis, qualitate, & eiusmodi. Sæpe etiam ut se osten-
 dat uoluntas esse dominam, reijcit ac spernit omnia,
 haud aliter quàm princeps, qui ne uideatur à quo-
 quam regi, salutaria omnia consiliariorum suorum
 monita excludit & respuit, sitq; (quod dicit ille in
 satyra) Sic uolo, sic iubeo, sit pro ratione libido. Ta-
 met si neq; hoc sine boni forma. nihil enim potest uo-
 luntas expetere, aut agere, nisi eo proposito, quod
 ratio aliqua bonum esse censuerit. Illud porro statuit
 sibi esse in eo bonum, quo mouetur, ut potentiam
 suam & libertatem noscant omnes, quod princeps
 interdum pluris facit, quàm consilia omnia præsen-
 ti rerum statui utilia. Adolescentes etiam nonnulli,
 quo se liberos esse declarent, nec obtemperare cu-
 iusquã iussis, quæ uel parentes, uel præceptores pro-
 be monent, fastidiose & contumaciter aspernan-
 tur, Hæc

tur. Hæc quidem in libertate actionis internæ, in externis quoq; patefit libertas. Nam ubi rem approbauit, potest non exequi, aut postea quàm capessit, cessare: nec tantum præstare, quantum ei licet, nec tam celeriter. Bruta nihil horum habent naturalis enim facultas agit semper quātum, & quàm cito per vires ei conceditur. Nam quod mutæ animantes agant fortius & celerius uno tempore quàm alio, non est hoc quòd uoluntario remittant vires, aut intendant: sed extimulata partim foris à qualitate loci aut temporis, partim intrinsecus à corporis habitudine uel animi affectu excitant atq; exacuiūt vires, & reddunt maiores ac uegetiores: ut ignis oleo iniecto, uel sufflatus, aut arida materia subdita. uel ubi repugnantiam frigoris aut humiditatis deuicit, fit acrior. semper autem, ut hic ardet pro uiribus præsentibus, ita belua agit, aut patitur: quippe quæ fertur cæco & latenti quodam siue raptu, seu uetione. Quin & ex hominibus quàm quis in beluæ naturam atq; ingenium degenerauit, tam sine consultatione rapitur ad actiones suas præceps. Sunt quædam animalia ad simulationem & dissimulationem à natura facta, ut uulpes, & felis quum uenatur mu-
rem: quæ cautio nascitur ex metu, ne quid patiatur aut amittat. nam in bruto, quum ad suum obiectum
k ruenti

ruenti offertur periculum, retardatur prior impetus ab altero contrario, non est ea consultatio, sed impedimentum prioris motus : ut quum pila missa ex aduerso repellitur, uel inhibetur. tandem quæ ualidior est concitatio, abripit secum obfistentem. In hominibus autem quum affectus duo aduersi pugnant, uehementer concitati, etiam si feruore illo animi opprimatur mens, non est tamē nulla deliberatio. qui enim ex illis uincit, non sine ulla omnino uincit ratione, tametsi perexigua : sed quæ iudicio ab affectu decepto efficacissima uideatur in præsentia, dignissimaq; cui obtemperetur. eaq; est peccantis ignorantia: qui quod expetit, existimat esse bonū in præsentia, non considerans aliud esse melius etiam nunc : & futurum bonum, quo sperant se malum hoc compensaturum, incertum est. Grande Dei munus est libertas uoluntatis, qua ille nos filios suos constituit, non seruos : & in nostra posuit manu, quales nos uellemus effingere, opitulante illius fauore ac gratia. alioqui nihil quod ad excellētiam uirtutis attinet, inter nos & beluas distaret, si tam omnia in nobis ageret potentia quædam naturæ necessaria atq; inuitabilis, quā in brutis. Et uoluntatem nostram mouent eadem illa, quæ iudicium contactu quodam. sicut qui primum annulum trahit in torque, & secundum & tertium

tertium trahit, ob eorum inter se connexionem. Instigatur quoque à mentibus superioribus, ut angelis & dæmonibus: à Deo autem potissimum, à quo solo potest cogi, uidelicet à quo uno accepit non liber tatem modo, sed esse, quum uero est à ui & potesta te maiore concitata, assurgit supra modum naturæ ac facultatis suæ: atq; eo magis & euidentius, quum à Deo ipso, editq; ea opera, quæ ipsa eadem, ubi fa- cta sint, admiretur: & si uelit animaduertere, eue- ctam se à ui superiore facile intelligat. Sunt qui hu- manam uoluntatē cælo penitus subijciant, & astris *Voluntas* ab illis nos impelli & cogi prorsum asserant, nedum cælo non *subditur.* admoneri uel instigari: quo de genere sunt mathema- tici. uidelicet agunt isti, ut mos est ferè eorum, qui uni se arti alicui penitus tradiderunt, aut qui ex ea magnum uel nomen uel quæstum uenantur, uellent quæcunq; sunt in mūdi uniuersitate, sub illius scien- tiæ materiā & limites uenire. Id uero plerunq; non tam artis amore immodico, quàm sui ipsorum: ut id scire ac tenere uideantur, quod in orbe sit non præ- cipuum modo, uerum etiam penè solum. Sed profe- cto cælum ut inanime, nō aliter potest nos mouere aut impellere, quàm per sui simile, hoc est per con- stitutionem corporis. Quod si cæli naturales sunt facultates ad agendū ex una facultate & causa non

k 2 poterunt

poterunt effectus existere contrarij. atqui sub uno-
 quolibet fidere uoluntatem hominis, & si ad hoc
 aut illud sollicitetur, uidemus nihilominus ad utrun-
 cunq; fuerit collibitum se applicare. quod est ualde
 pugnans cum actione naturali, quæ certū unum ali-
 quod effectum necessario producit: nec est quicquā
 magis à necessitate alienum & distans, quā liber-
 tas. Itaq; si in cœlis ac sideribus est necessitas, in uo-
 luntate autē sicut ostendimus libertas, apparet pro-
 fecto res esse inter se diuersas admodum & repu-
 gnantes, cœlum & humanam uoluntatem. Alij au-
 tem in Dei & præuidentia, & prouidentia pertur-
 bantur, quemadmodum cum illarū ueritate constare
 uoluntatis nostræ possit libertas, ut quod præuide-
 rit Deus futurum, mutare uoluntas humana possit
 sua libertate, & Deum uel fallere, uel mendacem fa-
 cere. Cæterum Dei præuidentia non magis liberta-
 tem mihi meam adimit, q̃ aspectus tuus, dum me ali-
 quid agentem intueris. sed neq; prouidentia: quippe
 est præuidentia mens diuina cūcta præcognoscēs,
 uel (ut aptius loquar) noscens præsentia. nihil est e-
 nim illi præteritum aut futurum. Prouidentia est uo-
 luntas, consilio immenso uniuersa gubernans. atqui
 uoluntas hæc diuina, uolūtates angelicas & nostras
 liberat esse iussit. Itaq; quod liberè agimus, per illam
 agimus

agimus, id est illius præscriptione ac beneficio. Ille autem falli posset, aut mentiri, si quid esset ei uenturum, aut transactum, ut nobis. nunc autem, quum ei sit æternitas tota præsens, nemo sit de illius sapientia ac ueritate sollicitus. In uoluntate actus sunt duo, Voluntatis
actus duo. approbatio & reprobatio, ex quibus actus exteriores proficiuntur. Approbatio, quæ est de bono, parit executionem ad illud consequendum: reprobatio autem, quæ de malo, uel insurrectionem ad illud superandum, uel contractionem & fugam ad euitandum. Multi approbant iudicio & uoluntate, sed languida ac inertes, quæ foras non exit: de quibus est illud Solomonis, Vult & non uult piger. est enim uoluntatis alter actus, qui priorem illum impedit: nempe difficultas in exequendo, quam uoluntas pro malo ducit, & illi bono quod ipsi eidem placuerat, opponit. Illud est admirationi compluribus, quid causæ sit, cur magis uoluntas nostra erga uetita accedatur atque stimuletur, quam erga libera, quæque permittuntur & licent. An in multis, quia uulgaria & communia non uetantur, sed rara & preciosa, idcirco prohibitionem rei alicuius suspicio statim suboritur rem esse experibilem. unde cupiditas excitatur, atque iritatur. Alij curiositate cognoscendi adducuntur, quod non dubitant, quin sit cognitione dignum, à quo ar-

cetur cognitio. An uero in ijs, qui quod uetatur, quid & cuiusmodi sit, non ignorant, desiderium solutum ac liberum remissius est, tanquā uentus in plano dissipatus? qui si cohibeatur in angustias, ilico inualescit, & sumit uires ac impetum: ita uoluntas soluta lenta est, astricta uehementior fit & concitior. Quæ in nobis naturalia sunt, non auscultant uoluntati, ut recte ualere, aut secus: & si sunt in nostro corpore non pauca, quorum facultates quidem à natura accipimus, actus autem eorum ex uoluntate oriuntur. ut posse audire, loqui, comedere, naturæ sunt munera: audire autem, uel non audire, loqui aut non loqui, comedere aut non comedere, ad libertatem referuntur. Quod si uoluntas imperatrix est humanorum actuum, penes ipsam est bene aut male facere, uirtus & uicium, laus & uituperatio, præmium & poena.

DE MENTE IN VNIVERSVM.

EXpositæ sunt nobis pro uirili parte nostra actiones humanæ mētis: restat, quæ nam illius sit essentia inuestigare. Ipsa quidem illius essentia per se ignoratur: sed quando in hoc est à Deo condita, ut cum ipso ad immortalitatem beatitudinis iungatur, nihil possumus definire aptius, quàm si eius esse dicamus substantiæ, quæ & capax sit diuinitatis,

tis, & iungi cum ea possit: tam capax utiq; diuinita-
 tis, ut cognitio pariat amorem: adeo autem iunga-
 tur, ut æuo infinito sit beatissima. Dicamus ergo hu- *Animæ*
 manam mentem spiritum esse, per quem corpus, cui *definitio.*
 est connexus, uiuit, aptus cognitioni Dei propter
 amorem, atq; hinc coniunctioni cum eo ad beatitu-
 dinem æternam. Nam mens nostra sicuti à summo
 ad imum descēdit, quod est corpus, per amorem Dei
 auctoris erga illam, qui descensu eiusmodi communi-
 care uult suam beatitudinem & illi, & rebus omni-
 bus, quibus ipsa est applicata, atque annexa: ita ipsa
 rursum per cognitionem atque amorem suum erga
 Deum, ad originem sese suam erigit, & reuertitur.
 uenit à summo ad imum, rursum ab imo ad summum
 extollitur. Hic cursus in uita ipsa declaratur. homo
 enim de principio uiuit uitā stirpis, hinc beluæ, tum
 hominis: & quum se magis expurgauit, erexitq; su-
 pra res terrenas, fit angelus: postremo unitus Deo,
 quasi deus quidā. Ascēsus nostri gradus sunt à mate-
 ria ad sensus, ab his ad imaginationē et phantasiā,
 ab hac ad rationem, tum ad contemplationem, po-
 stremo ad amorem, descensus contrarius est omni-
 no. Nec aliter peruersus est animus, quum affecti-
 bus cedit iudicium, uel ratio phantasiæ: quā cor-
 pus, si capite in terrā posito, & erectis sursum pedi-

bus tentet ingredi. Anima in unoquoq; homine una est: officia autem eius in ipsa illius essentia sunt sita, ut munia uel publica uel priuata in homine, & artes aut scientiæ. Ideo quum in aliquod opus est prorsum intenta atq; occupata, in alia se immittere haud facile potest. ut quum dolet, non potest contemplari: si acriter quid cogitet, aut contempletur, nihil cernit: quum est acriter in intelligendo, uel inquirendo, uel admirando intenta, non iudicat, ut in rei nouitate. admiratione autem, aut inquisitione subsidente, exurgit iudicium: quod uidemus cōtingere, sublata nouitate rei. Ideoq; monumenta ingeniorū uetera, quæ ætatem pertulerunt, hoc est multorū iudicia & censuras, iurè præponuntur recentibus, in quīs nouitas obstat iudicio. Tum & illi merito sunt in admiratione, qui pariter se in multa ingenij opera eodem tempore potuerunt impendere, ut Cæsar Dictator: & qui intentionem ab ijs quæ exterius incurrūt, ad intimas cogitationes possunt reuocare, ut solitum se facere in balneo & theatro scribit Seneca, & de Plotino Porphyrius circa negocia uitæ communis. Tum qui dolent aut laborant, si intētionem animi à præsentis molestiæ cogitatione auocent, minus eam sentient. Omnis autem animæ intēta & uehemens exercitatio, debilitat instrumenta: quod est ei cum cæteris

cæteris opificibus cōmune. ita uidemus oculum defixè intuendo, & aurem intentè audiendo defatigari: atq; eo magis, quum est dura atq; impenetrabilis materia. quemadmodum scriptio in charta scabra retundit pennam, & scissio nodi in ligno cultellum uel cuneum. Quocirca non excellens sensile corrumpit sensum, ut placet Peripateticis: sed difficile, & superans uim sensorij, eodem modo in intellectiōibus, quæ à rebus arduis fatiscunt, & hebescent: sicut oculus fulgore spectando. Et quoniam mens nostra est actus, quiescere omnino ab actione sua nequit, nisi potestate ualidè renitente, hoc est *Anima an cesset.* opposito obice in instrumentis: uelut quum à mole obruitur in locis maternis, à crapula in ebrietate, ab inimicis uaporibus in attonitione: quæ omnia, & similia, uiolenta sunt, naturæq; illius repugnantia, unde quum emergit, cessante potestatis uiolentia, statim reducit se in actum suum: neque eam ad rem externæ ullius opis indiget, sed solum impedimento submouendo. quod si sit sublatum, non potest mens ullo pacto ociari: necesse est aliquid meditetur, & secum uoluat. eamq; illius motionem, si quis conetur sistere (ut sunt qui uolunt nihil prorsum cogitare) perinde fecerit, ac si cohibere uelit ignem, ne ardeat, conceptus in apta materia: alterutrum pro-

k 5 facto

fecto sequetur, aut ut ignem extinguat, aut ut uis ignis ualidior ac uiolentior erūpat in obicem, sic uel corrumpetur uita tam uiolenta contentione, uel pro una cogitatione, quam uelis opprimere, magna cogitationum & uisorum perturbatio coarctetur, hoc est planè amentia.

DE SOMNO.

POST actionem dicamus de quiete, hoc est somno, qui est requies ac cessatio, non animi utiq; uniuersi, sed tantummodo sensuum: ea uero animantium est propria. Annotamus enim, animātes omnes aliquando uti sensibus, aliquando ab eo munere cessare omnino, quasiq; feriari: hoc somnum appellamus, illud uigiliam. Somnus uidetur concessus à natura, quoniam actioni sensuum finitæ quiete aliqua est opus. egent itaq; somni animātes omnes: & quia egent, habent quoq; nam benigna est in necessarijs natura. Sed in alijs quies hæc breuior est, in alijs longior. Ex euaporatione alimenti nascitur somnus. incrassantur enim qui sunt circum neruos spiritus, ut sensuum impediatur functio. Solutio sensuum est uigilia, somnus alligatio. Ascendit uapor hic ad cerebrum: ibi nactus humidam & frigidam materiam, humectatur magis, & densatur, unde nubis in morem defunditur per totum corpus. Ideoq; animal dormiens,

miens, impositus sui consternitur: quod nervis consopitis, quorum est origo in cerebro, sensus & membra omnia officio suo non funguntur. cerebro autem degauato, crebra fit in dormitatione mutatio. Anterorem capitis partem, quæ est humectatior, plurimum inuadit somnus. unde & in oculis potissimum apparet, qui in somno omnibus clauduntur animalibus, præterquam lepori, & hominum nonnullis. in lepore timori ascribitur, quod obdormiscens non audet oculos claudere: ita deinde dormienti iam obrigescere. tum humore musculos genarum premiente, fit ad eum depellendum oscitatio. Sensum etiam communem, qui in anteriore capitis portione situs est, obruit atque opprimit somnus. Non est itaque somnus attonitio, uel stupefactio animalis, ut in deliquio animi uel morbo: sed quies sensuum externorum, ex euaporatione alimenti in uentriculo bullientis cerebro deuincto atque impedito. in somno sensoria tantum quiescunt placide: in attonitione autem, uel deliquio, animus & mens ipsa uolentè opprimitur. Reficitur corpus semno, tanquam stirps salubri quadam irroratione. in uigilia nanque extenuantur agendo spiritus, reuocantur introrsus per somnum, refrigeranturque, unde est conspissatio. atque eo modo reparantur iterum labori uigiliae.

Qua

Qua de causa dormientes frigent magis exterius,
 & in extremis corporis partibus, quàm uigilantes.
 Ad hæc crassa & frigida, somnifera sunt: crassa
 quidem ex se, frigida uero propter crassitiẽ ac den-
 sitatem. Quies & solitudo, & silentium, inuitant
 somnum, tunc enim bilis conquiescit, & humores
 refrigerantur. Optimaq; est in somno concoctio,
 quoniam recipit se introrsus calor, quemadmodum
 in hyeme: & uegetatrix animæ facultas, melius mu-
 nus suum exercet per quietem, quàm in uigilia. non
 enim dormiens actionibus sensuum auocatur, & de-
 lassatur. Itaq; animæ facultates uniuersæ, nutriendi
 concedunt. Elegãter Plinius Secundus somnum es-
 se dixit, animi in mediũ sui recessum. Obrepiat item
 somnus ex defatigatione, quoniam fessũ nerui statim
 cedunt sopienti humori: ad hæc, quia plus est frigo-
 ris attenuato per exercitamenta & consumpto ca-
 lore, quod ad animi quoque defatigationem potest
 transferri: ut in studijs, in mœrore, post metum. idq;
 euenit propter laborem & delassationem corporis,
 in illis animi concitationibus. Quòd si exiccatum
 atq; incensum sit corpus, non tam facile obdormi-
 scit, sicut in morbis. quocirca infantes multum som-
 no indulgent: senes uero non item, quanquam frigi-
 dis humoribus infestantur, quia deest illic calor, qui
 humores

humores illos feruefaciat ad euaporationem atq; ir-
 rorationem. Qua de causa biliosi homines, si abun-
 de humiditas suppetat, somnolenti sunt. scilicet mul-
 ta est euaporatio ex multo humore, cui ualidus est
 ignis subiectus. Nec aliud perinde biliosos reficit,
 ut somnus: quemadmodum de Alexandro Macedo-
 ne perhibent. Rationem qualitatum corporis sequun-
 tur qualitates loci ac temporis: ut pluuio tempore lon-
 gior est somnus, ite in humidis regionibus, & post-
 quam sumus largius inuitati. *Excitatio à somno uel* *Excitatio.*
 est à nobis ipsis intrinsecus, uel foris incurrit. Ex-
 pergiscimur nostra sponte, resoluti uapore tanquam
 uinculo, adeo ut liberum relinquatur cerebrum ad
 actiones suas: tum pungimur, atq; excitamur uel do-
 lore corporis, aut inquietudine morbi cuiuspiam, uel
 animi agitationibus, uelut metu, aut cupiditate. Sed
 quæ affectiones calidæ sunt, citius adimunt somnum,
 ut ira, amor, cupiditas: quæ frigida, cuiusmodi sunt me-
 tus & mceror. nam sæpenumero ex metu aut tristi-
 tia delassati obdormiscimus, quale est illud in Euan-
 gelio: Quum uenisset ad discipulos suos, reperit eos
 dormientes præ mœstitia. Metus tamen uim adfert
 somno, quasiq; manum illi inijcit, subinde illud inter-
 rumpens cura ac sollicitudine. Foris autem contingunt
 motus, strepitus, punitiones, uellicationes, plagæ.
 hæc

hæc enim omnia densitatem humoris disfrarant. Sed nisi sit euaporatio ad certum quendam modum discussa, nō cessat dormituriō, idest lucta somni cum actionibus sensuum. Non potest quidem tolli omnino ea effumigatio, quæ à uentriculo ascendit ad caput: sed eius densitas ad certum aliquem modum efficit somnum, subtilitas uigiliam, hoc est solutionem sensuum. Et uariatur hoc autē pro qualitate & constitutione corporum, ut alijs alio sit necessaria. uoluntas quoq; renitens, aliquò usq; potest somnum cohibere atq; impedire. Somnus est animali propter uigiliam tributus, ut mox nauiter uigilet, promptiusq; et alacrius uitæ munia capeffat. Vita enim, ut ille dixit, uigilia est: somnus autem, imago quædam mortis, uel interliminium uitæ mortisq;: ut qui dormit, nec dici possit mortuus, nec uideatur uiuere. Hac de causa Dominus noster, & Apostolus eius Paulus, quos reliqui mortuos, ipsi dormientes nominant: quod aliquando expergiscendi sint, & surrecturi ad uitam.

DE SOMNIO.

Dormiente corpore, non cōsopitur animus, cuius facultates omnes interiores continenter sua ministeria obeunt: eaq; actio Somnium nominatur. est enim somnium, actus animi interior, corpore

pore à somno occupato. Aristoteli non placet, quicquid animo per quietem obuersetur, nominari somnium, sed tantūmodo phantasmata. Ea uero mihi uidetur esse quæstio de uerbo, quæ scrutantem naturas rerum non debet torquere. multo facilius est ac promptius, ut quicquid animo mentiq; per quietem obuersetur, ad rationem somniorum referatur. Somniant ea omnia, in quibus est sensus interior, qui rerum simulachra possit per quietem intueri, quæ res sensibus sunt per uigiliam obuersatæ. Itaq; somniāt animātes penè omnes: quoniam phantasia non cessat. Nec in homine mens dormit, multo minus q̃ animus in mutis. quiete enim compositi, multa & inquirunt, & scrutantur, & colligunt, & solutiones illis quæstionum occurrunt, quæ uigilantes fallabant. & qui uigiles sunt indiferti, ijs nox & quies faciūdiam largitur. Sed quia phantasia est per id temporis à censura rationis soluta, haurit ex memoria, sine modo ac ordine. inde existūt tam multa in quiete stulta, absurda, male cohærentia, sicut in morbo, qui caput inuasit. Somnia declarant manifestò, esse intus aliquid aliud à corpore, & ab anima uegetatrice, & sensorijs corporis, quod res absentes sentiat, & cognoscat, quasiq; uideat, atq; audiat. In spiritibus cerebri nascuntur uisa, qui spiritus à corde ueluti

ueluti à fonte suppeditantur capiti. Itaq; & illorum
 spirituum, & uaporum unde spiritus tenuantur, qua-
 litatem sæpenumero referunt somni: eorum potissi-
 mum, qui in ea uia occurrunt spiritui ascendenti,
 nempe in gutture, aut pectore, aut quo alio loco.
 quumq; halitus crassi sensorium commune per quie-
 tem occupent, non potest id de sensibus rectè iudi-
 care, nec de sensuum actionibus. Eoq; quum quid
 inest in gutture humidæ pituitæ, uisa obuersantur
 de aqua: quum quid sanguinis, de sanguine: si atræ
 bilis, de rebus tristicibus: si flauæ, de rixis & liti-
 bus. ideoq; de huiusmodi liquoribus medici ex ægro-
 rum somnijs rectè iudicant. Fit etiam nonnunquam,
 ut succedentibus inuicem liquoribus contrarijs, de
 rebus quoq; contrarijs eodem somno uisa imagine-
 mur. Eadem prauitate de off. cijs corporalium sen-
 suum communis sensus iudicat. nam si exiguum au-
 diamus sonitum, ingentes esse fragores remur: si ca-
 lescimus, inflammari atque ardere. si quid relictum
 sit humoris in gula, uel arteria, natæ in ingenti flu-
 mine, atque etiam demergi: si ut quæ per nebulam
 cernuntur, aut uitrum densum, apparent maiora. Et
 quia motum cordis sequitur corpus, si uapore aliquo
 sustollatur cor, ascendere nos somniamus: & qui-
 dem uel scalas, uel collem arduum atque infestum,
 quum

quum uapor ille extenuatur, & sensim cor subsi-
dit, descendere: quum subito euanescit, & celeri mo-
tu in locum suum redit cor, cadere ac ruere per præ-
ceps, & arripimus uel toralia, uel ceruical. sin hu-
more multo ac denso cor occupetur, angimur, &
magnum pondus supra pectus uidemur nobis ægrè
sustinere: unde multis grauia in uoletudine incōmo-
da, nonnūquam etiam mors. Quòd si cum difficul-
tate humor resoluatur, aut commoueatur, uidemur
nobis conari currere, aut ascendere: detineri tamen
atq; impediri magna aduersa ui. Somniamus crebro
quæ eodē die uel egimus uel uidimus: quod ideo con-
tingit, uel quia recens est phantasia & libera, nec
alijs imaginibus districta, uelut in pueris: uel quia
eiusmodi cogitatione occupati, tradimus nos quieti,
quæ se statim spiritui cōsiderationis offert, in illoq;
se se imprimit. quod etiam usu uenit in ijs uisis, quæ
ualidior uis aliqua altè impressit, uelut crebra & cō-
tinua cogitatio, uel affectus quispiam cōcitatus, aut
diuturnus: ut metus, amor, cupiditas, ira, inuidentia.
ea enim phantasia spiritum sensus communis atten-
tionisq; celeriter arripit, cogitq; sibi uni dare ope-
ram, cæteris omis̃sis. quod usu amantibus euenit &
ijs omnibus, in quos dominatur perturbatio animi
aliqua uehemens. Sunt nonnullis somnia fracta &
l perturb

perturbata, alijs integra & sedata, alijs terribilia,
 alijs iucūda. Pura & syncera existunt simulachra,
 quum sanguis est à sordidis humoribus defecator:
 sicuti sub auroram, peracta concoctione in nocte.
 eaq; de causa prisca Philosophi ea uisa pro ueriori-
 bus habebant. Possunt quidem illa integriora esse,
 & magis composita descriptaq;: ueriora tamen non
 ideo erūt, haud aliter quàm ex fabellis fictis alia est
 alia elegantior & ordinatior, quum nulla sit uera.
 Si sit uapor tenuior & temperatior, fit somni cur-
 sus magis integer & continuatus: placide enim fer-
 tur phantasia, ueluti lenis fluuiolus. sin effumigatio
 sit præferuida, rapitur phantasia, discurritq; immo
 dica celeritate per phāasmata in modum rotæ con-
 citatissimæ. magna tum consequitur permixtio &
 confusio temporum, locorum, personarum: Romam
 cum Lutetia miscemus, Cæsarem & Pompeiū pro-
 ducimus in hæc tempora, idem homo rex est & ser-
 uus, componimus & disiungimus absurdissima, in-
 credibilia, impossibilia. quæ insomnia perturbata
 sunt, & (quoniam à tanta confusione non solum co-
 gitatio atq; intelligētia, sed phantasia quoq; ipsa ab-
 horret) molestissima: & auersamur somnum, ne in
 eiusmodi uisa recidamus, qualia solent in morbo aut
 dolore corporis, aut motu animi concitato & graui
 contin-

contingere, deniq; quoties cerebrum est male affectum. Reflektitur in se nonnunquam somnium, & nos uel somniare, uel nō somniare reputamus. quod euenit ferè uel in lætis admodum, quum timemus ne sit inane spectrum: uel in ualde tristibus, quum uellemus falsum id esse. Et quemadmodum phantasias uigilantium sequuntur imagines somni, ita è contrario: uelut in pueris, & ægrotantibus, & male affectis. qui territi simulachris somniorū, eadem se expersæfacti credunt aspicere: itaq; clamant, & fugiūt, & se occultant. Est dormitatio medium quiddam inter somnum & uigiliam, in qua uidemur nobis somniare, quæ reuera aspicimus uel audimus, licet tenuiter ac maligne: eodemq; modo in alijs sensibus, ut uocem loquētis, uel candelam ardentem, uel motum deambulantis in cubiculo uel tangere rem aliquam asperam, aut læuam. id fit, quum nondum sensus communis est omnino consopitas. Et ex eadem causa quum dormientes stertimus, si paululum se communis sensus explicarit, percipit quidem sensibile: sed quia non omnino liber, prauè de eo statuit. censet enim sonū illum esse tubas, aut buccinas, aut clamores, denique immanes aliquos strepitus. Sæpe etiam uidetur sibi loquentem aliquem audire, nec satis uoces discernere, aut intelligere. Literas quoq;

Dormitatio.

imaginamur nos legere, quas nō bene distinguimus:
 in quo laboramus, & male afficimur. conantibus
 enim nihil succedit. Id uero inde fit, quòd phanta-
 sia non sumit ex memoria notiones satis impressas
 ac consignatas, uel memoria non suppeditante, uel
 phantasia lente nimis accipiente, ac maligne. Vicis-
 sim etiam existimamus nos exterioribus usurpare
 sensibus, quæ obuersantur considerationi iam dor-
 mientibus. Ex uisis nocturnis alia se ita imprimunt
 memoriæ, facile ut recordemur experrecti: alia le-
 uiter, sed quorum possimus reminisci: alia tenuiter
 adeò, ut memoria aboleatur prorsum, uelut in ægris
 et ebrijs. Accidere etiam potest tanta uaporum atq;
 spirituum increasatio & perturbatio, ut nihil som-
 nietur. uinciuntur enim instrumēta officinæ anima-
 lis, sicut in magna alluione ebrietatis, & in infan-
 te, uel recentissimè edito, uel (si hoc quibusdam non
 probatur) certe in utero. Gentes quasdam tradunt
 orbis descriptores, nocturna uisa nō habere. Homi-
 nes noui, qui se affirmarēt nunquam somniasse, nec
 crederent somnare alios, sed animi gratia id confin-
 gere ac referre, ut fabellam ad oblectationē narran-
 tis & audientis: quod euenit, quia quæ per quietem
 offerūtur animo, non adeo infigūtur memoriæ, re-
 cordari ut possint expergefieri. eius uero duæ sunt
 causæ

causæ, uel duricies spirituum, quæ non recipit: uel
 fluor qui non retinet, ut signũ nec in saxo imprimi-
 tur, nec in aqua. De prænotione somniorum magna Somniorũ
prænotio.
 est & uetus quæstio, quæ etiãnum meticulosos ani-
 mos, & de futuris anxios multum torquet, an sit in
 somnijs ad res euenturas ueritas aliqua, an ex conie-
 ctatione illorum quæ quiete cõpositi uidimus, quæ
 euentura sint possimus prænoscere. Multa sunt iam
 olim utranq; in partem disputata, de re nec difficili
 admodum, nec obscura. Id de quo dubitatur, nõ sim-
 plicem habet sensum. nam intelligi potest, uel ut som-
 nia sint signa, uel ut sint causæ præsentium rerum,
 præteritarum, uenturarum, quemadmodum de astris
 quæritur. Somnia causas non esse, indubitatum est:
 signa uero sunt uaporum humorumq; ut dixi, tan-
 quam effecta suarum causarum, nec ullius rei alte-
 rius utiq; naturaliter. Omnia enim in natura metas
 suas habent defixas, ad quas tendunt, siue recta insi-
 stant, siue oblique. Non sunt autem animantibus tri-
 buta à natura somnia, ut per illa retegantur nobis,
 quæ occulta sunt & abstrusa: sed somniamus, quia
 uis animi aptum organum nacta, etiã corpore quie-
 scente nescit quiescere. At exeunt tamen insomnia
 nonnunquam uera. fortuito id quidem certe, & per
 adiacens, non per naturalem eorum qualitatem: quem

l 3

admodum

admodum affectu territi uel illicefacti somniamus de periculis. quæ urgent: aut de bonis, quæ aduentant. tum ubi uehemens est animi intentio, inq; aliquod unum, quod facere destinauimus, incumbens, id uersatur in cogitatione dormientis. Postremo, sicut Aristoteles recte dicit, quum quotidie tam multa, tam uarie somniemus, mirandum non est, incidere nos aliquando in id quod futurum est, aut fuit, sed nobis incognitum. ut qui crebro iaculatur, colimet aliquando necesse est, etiam si artis illius inscientissimus. Immittuntur quandoq; à mente superiore somnia, eadem arte & ui, qua mouetur ab eis phātasia. Quæ somnia cœlitus ueniūt, hoc est à sanctis mentibus, pertinent ad nos de magno aliquo bono commonefaciendos, seu publico, seu priuato: cuiusmodi leguntur in Sacris literis somnia Pharaonis, Nabucrodisoris, Iosephi. Nec male apud Homerum Nestor iubet animaduerti diligenter, & expendi somnium Agamemnonis, qui imperator esset exercitus Græcorum: aliorum uero non esse tam curāda somnia. A dæmone ingeruntur uisa, fallendi gratia, de rebus aut flagitiosis, aut uanis & superfluis: ut nulum sit signum euidentius, esse à noxia mente, quæ nobis per eiusmodi illecebras ludificatur. Ex fine censerī potest somnium, unde sit: tamen si naturale est

le est plerunque, quod nos affectui aut temerariæ persuasioni indulgentes, uel cœlestē, uel hostile esse suspicamur.

HABITVS.

EX facultatibus nascuntur actiones. quo fit, ut ad omnia quæ agit anima, facultates acceperit naturæ dono. Sed sunt tamen actus quidam, qui statim sequuntur naturam potentiæ, quum ea iam opportunitate sua quasi maturuit, factaq; est sui compos. suntq; actus illi, non minus quàm facultates ipsæ, naturales: ut audire ac uidere, quum ij sensus absoluti sunt à natura, ut in puero postquàm est natus, & in catulo canis post nonum diem ab ortu. His actionibus nihil est opus meditatione aut exercitatione aliqua, ut recte exeant: sed uigore maturo iam, & bene affecto. ipsa enim natura magistra est magna, et efficax. Sunt autem actus alij, qui usu indigent, & exercitamenti, quo prompte & recte edantur: ex quo usu nascitur assuefactio, in qua insunt & facilitas ad agendum. & pronitas. uocaturq; Græco uerbo ἔξις, à nostris ad uerbum transferentibus, habitus seu habitio: quæ est pronitas ad similes edēdos actus ijs, ex quibus est genita. Nec ad actiones solas pertinet hæc assuefactio, sed ad passionē quoq; quæ etiā quodāmodo actiones sunt in

facultatibus animalis, ut quæ patiendo uim suã exercent: quocirca actionẽ pro utroq; usurpabimus. Fit porro interdum, ut genus actionis naturale sit: species uero uel adiectum, aut circumstantia sit exercitationis. uelut sensus quidem naturæ sponte accepimus, uidere, audire, gustare, olfacere, tangere: at posse facile perferre species absurdas, fœdas, formi-
 dosas, sonitus absonos, horribiles, sapes acidos, amaros, & alia huiusmodi, in consuetudinis partes cedit. Ex hac consuefactione, pronitas & facilitas est in opifice, aptatio autem in instrumento. quemadmodum exercitatione fit faber aut pictor promptior ac peritior, organum autem habilius, uelut manus: interdum quoq; externum instrumentum, nisi quum ex resistentia materia deteritur, ut penicillus, ascia, ferra, dolabra. sic habitus in animo, & illum doctior rem reddit, & spiritus aptiores ad exercitamenta eadem: qui tamen immodico quandoq; usu deteruntur, ac proinde deprauantur. Trahit ad se cõsuetudo hæc animum, in quo inhæsit, quæ pronitas nuncupatur: ita ut quum est habitio longo usu confirmata, uires propemodum obtineat naturæ. eò enim ferimur non ultro solum, sed libèter, & familiaria fiunt nobis iucunda. nec solum in his quæ agimus, sed in illis etiam quæ patimur, quæq; sunt ingenio nostro inimica,

consuetudo

consuetudo minuit molestiæ ac laboris sensum: ut morbus & dolor leuiiores sunt à familiaritate. Idcirco sapienter, qui præcepit deligendam esse optimam uitæ rationem, eam consuefactione futuram suauem. & Plato non parum ait referre, quemadmodum quisque iam inde à puero sit formatus atque assuefactus. Radiatio hæc habitus data est animo nostro, ut alia omnia, ad bonum ipsius. Nam quod bene & ut conuenit agere, usu & exercitatione esset parandum, nisi continuatio & tempus confirmaret facultatem, quo liberius deinceps atque expeditius posset, aptius sciret, libentius uellet eundem in modum operari, frustra esset labor omnis susceptus, & animus noster ad præclaras suas actiones semper ueniret rudis, nec quicquam excellenter ageret, quod nihil esset illi tempore profectum. hæc quidem in his quæ nos agimus uoluntario: at in ijs quæ inuiti patimur, quam misera esset uitæ cōditio, si inter tot aspera & acerbata positi, nihil adferret leuamenti assuefactio. Habitus ut creuit, confirmatusque est tempore, ita tempore quoque minuitur, desuetudine, uel aliqua ingenti uiolentia perrumpente: uel intrinsecus, ut ueneno, aut morbo: uel extrinsecus, ut plaga, aut uulnere. quemadmodum ferunt quosdam literarum cognitionem ex ægrotatione amisisse, alios ex ictu saxi uel

Habitus
causa.

*baculi: quæ videntur mihi instrumenti habitum affi-
cere magis, quàm artificis. Nam hi quibus talia acci-
dunt, conualescunt postea, & ad pristinam peritiam
revertuntur. quod non fieret, si impressa sibi ab as-
suetudine uestigia artifex ipse amisisset.*

DE SENECTUTE.

A Nimæ corpus subituræ aptat materiam Na-
tura in formam membrorum. iam uero in-
gressæ paulatim accommodat interna instrumenta,
quousq; ad perfectionem eam perducatur utiq; quam
materiæ qualitas & cõstitutio possit recipere, ac su-
stinere. Hæc autem instrumēta ad summum sui iam
perducta, deteruntur usu ipso, & relabuntur paula-
tim in torpedinem prioris molis: postremo corrup-
puntur penitus, ac intereunt. Aptatio membrorum
fit in utero, accommodatio uero spirituum ac humo-
rum in infantia. Iuuentus est uelut uigor quidam, &
usus perfectionis organorū: senectus est detrimen-
tum; corruptio uero atq; inhabilitas instrumentorū,
mors. hæc quidem, sed naturali cursu, sine uiolen-
tia. Nec male, qui hominis ætatem & diei & anno
Pueritia. assimilant, ut pueritia sit tempus matutinum &
uer, iuuentus meridies & æstas, senectus serum &
autumnus, mors autem hyems & nox. Calor præci-
puum est uitæ siue adminiculum, siue instrumētum.
is in

is in infantia sensim accipit vires ac robur, consumenda humoris redundantia, quam infans ab utero eduxit: cuius indicium est somnus ferè perpetuus. Redaeto autem humore ad eum statum, qui alendo fouendq; sit calori satis, non obruendo, ardet ac uiget calor: quæ est animantis iuuenta. ideoq; calidiores animantes, si alimentum calori congruens suppetat, longius iuventam extendunt. Languescit autem calor, quum exiccatur succus, non quiuus, sed ipsi conueniens. nam in senibus tamen si in extimis partibus redundant humoris excrementa, unde sunt excreationes, lemæ, lippitudo, mucci, distillationes: intima tamen aridiora sunt, nerui ac medullæ. & quæ pituita extrorsum promanat in senibus, ex debilitato calore accidit. is enim fatiscens & defessus, humores illos non ualet concoquere. Quocirca in contemperatione calidi & humidi sita est iuentus: senectus autem, ubi alterutrū deficit. cito enim *Senectus.* senescunt exucci, tum & uuidi, ac frigidi. Senectutis comites sunt, caluitiū, canicies, rugæ. Caluitium *Caluities.* ex siccitate prouenit quum humore cōsumpto eradican-
 tur capilli, haud aliter quàm stirpes ex arena. eaq; de causa crispi celerrimè caluescunt. & in parte anteriore capitis fit caluities, quoniam ea minus est solida atq; spissa, quàm posterior: sicut Aphrodisæus

disæus inqt in Problematis, seu si quis est alius eius operis autor. Canicie autē pituita est causa, ideoq; in temporibus primum capilli incipiunt albescere: hinc in brechmate ac ceruice, quod eæ partes humetiores sint, quàm occipitium. pueri autem tametsi uuidiores quàm iuuenes, non canescunt tamē, quod ex frigido liquore gignantur cani: non ex eo, qui sit *Rugæ.* caloris ardore feruefactus. Rugæ autē certius sunt senectæ argumentum, quàm uel cani, uel caluities. cōtrahitur enim cutis, humore illo salutari arefcente: quod potissimum in ijs contingit, quorum constitutio multum bilis collegit, seu uitellinæ, seu nigræ: sed potius nigræ. nam & uitellina in hanc tandem, procedente tempore, concedit. quippe deuergens ætas ad eam qualitatem solet inclinare: quemadmodum autūnus anni, & serum diei. Nec solum qui ita sunt naturaliter compositi, celeriter senescunt (est enim contemperatio maxime iuuentuti contraria) sed qui uel morbo, uel animi motu, uel loco, aut exercitamentis, in atræ bilis tyrannidem incidunt, breuiter consenescent, & corrugantur: ceu qui laborant feбри quartana, qui anguntur metu, odio, inuidia, & potissimum ægritudine: qui habitant loca obscura, dediti continuis acribusq; studijs, & uehementi speculationi.

De Vita

DE VITAE LONGITVDINE.

Vita est conseruatio eorum instrumentorum, quibus anima utitur in corpore. Præcipuum autem illorum est calor, & propter calorem humidum calori congruens, pastus & conseruatio illius, quæ igitur uiuētia duas has qualitates diutissime possunt conseruare, uiuacissima sunt. Prima diuturnitatis ratio & causa posita est in cuiusq; constitutione, ut ea calida sit atq; humida in nervis, medullis, liquoribus, spiritibus. Secunda est, ut eiusmodi con-
temperatio diutissime perseueret, multū ad eam rem faciunt alimenta, locus, exercitationum actionumq; modus, & ratio. Nam qui calidis admodum rebus uescuntur, succum illum salutarem corpori exarefaciunt, & euaporat calor, ut extenuatum cor uires omnes amittat, atque adeò breui quoq; uitam ipsam: nisi forte tam sint pituitæ abundantes, ut ea illis uiētus institutio conducatur. Qui item feruidas regiones incolunt, haud facile librationem illam calidi ac humidi retinēt, exhalant uidelicet plurimi spiritus, & exugitur corpus, unde senectus acceleratur & mors. Qui item in uuidis locis & palustribus habitant, multis uarijsq; infestantur morbis, ex redundantia pituitæ. Morbi autem uia sunt ad mortē expedita, utique quum infestant uitalia, nam alij sunt, qui

Morbi.

qui uitam non contrahunt. Ergo in locis subfrigidis & arentibus puriora sunt, ac proinde uegetiora corpora, atq; æuum productius. quippe calor frigidusculo conseruatur cœlo per antiperistasin, sicut in hyeme magis quàm æstate: & siccitas cœli ac soli putres humores discuit. huiusmodi est habitatio in collibus locis editis & patentibus, qui auris subfrigidis assiduò perflantur. aer item apertus ac liber purgat corpora, nec sinit contabescere, & sub dio alacriores fiunt animantium spiritus. Exercitatio quoque temperata accersit & auget uires, quoniam calorem excitat, & nervos corroborat. ideoq; quæ exercent se, longius ducunt ætatem, quàm ociosa. Sed labor tamen immodicus uires debilitat, & frangit corpus. Mares in omni genere, quia plus caloris sortiti, uiuaciores sunt natura, quàm suæ fœminæ: sed Veneris usus nimius æuum illorum decurtat, ut fœminæ sint illis superstites. Recte Hippocrates: Cibus, potus, somnus, Venus, exercitatio, omnia mediocria. Minuta animalia, quæq; minus habent caloris, ætate sunt breuiora q̃ magna, uelut apes quàm canes, aut oues. & ex ijs ut quæque sunt plus solidi caloris nactæ, ætatē longius proferūt: ut apes quàm uestipæ, hæ quàm muscæ, muscæ quàm culices. Accedit his, quòd exigua animalcula iniuriam temporum non

rum non sustinent, feruoris, rigoris, humorum, ariditatum, quemadmodū nec herbae, propter exiguum calorem, & raritatē materiæ. Arbores autem, quæ densiore sunt mole, multas æstates & multas hyemes perferunt: & ex arboribus maxime omnium palma, quia calidissima est inter arbores. Quod autem cōstipatio est arborum materies quàm animalium, minorq; inter qualitates earum pugna, diuturniores sunt illæ quàm animantes. Non ergo quæ corpora salubriora sunt, ea longius æuū propagant: nec quæ morbis affecta, citius intereunt: sed ex caloris humorisq; huic congruentis examine & conseruatione usu id euenit, tum generatim, tum sigillatim.

DE MORTE.

Corruptis instrumentis, aut deficiētibus, cessat uita, sequitur mors, quēadmodū detritis aut amissis malleo, incude, forcipe, & alijs armamentis, cessat fabrica, & indicitur ocium fabro. Itaque mors est defectus instrumentorū animæ, per quæ uita prorogatur, & discedit anima, non ex inconuenientia quapiam corporis cum ea: sicut nec animam & corpus proportio aliqua & conuenientia copulat. neq; enim est proportio inter me & pennā, quæ hæc exaro. nisi quis forte congruentiam uelit esse inter opificem, quæ est opifex, & instrumentum habile: de

Mors natu-
ralis.
Mors uio-
lenta.

bile : de quo equidem nihil pugnaui. Vita omnis sita est in calido, quemadmodum saepe dixi: & propter calidum in humido quoque. Mors est naturalis, quum humore, hoc est caloris pastu arescente flaccescit calor, & ad postremum extinguitur, ut lucerna oleo absumpto. Est autem mors uiolenta, quam gentiles præter fatum dicebant esse, quum casu aliquo uel humor detrahitur, uel calor extinguitur oppressione quapiam, siue interna, ut in ueneno, ingluwie, & alluione immodica potus, quemadmodum quum nimium olei in lucernam infunditur: siue externa, ut spiritus cor refrigerantis in arteria uel ore compressio, quale est quum ignis lapidibus, aut multo cinere de repente obruitur, ac opprimitur. Omnium qualitatum commixtio, quasiq; cõtemperatio necessaria est uitæ animæ, aliarum per se, aliarum autem propter alias. una quælibet earum qualitatum si desit, non potest uita produci. sed omnium potissima est calida & humida, quæ sita est in sanguine, cuius exhaustionem animans quam citissime extinguitur. De membris autem sunt quædam principalia, sine quibus animal non possit conseruari. omnium præcipuum est cor : hoc primum uicit, ultimum omnium emoritur. sicut uicissim oculi incipiunt postremi uiuere, & primi moriuntur. tum quæ sunt cordi proxima

xima, iecur, pulmones, præcordia: ea deniq; omnia, quæ hac de causa, uitalia nominantur: cerebrum quoq; & caput. Sunt alia membra uiliora, quasiq; infimi ordinis, quibus amputatis remanet nihilominus uita: ut manus, brachia, pedes, crura, oculi, natus, auriculæ, nates. Animalia uero insecta, discissa uiuunt nihilominus, ut uermes, uespæ, apes: quod illis est cõmune cum stirpibus. Verum inter bruti & hominis mortem hoc interest, quod bruti anima, quemadmodum & sensuum nostrorum uigor, perit omnino in morte: nostra autem anima superstes est suo cadaueri. Itaq; mortem hominis ita licebit defini *Mors hominis quid.* re. est animæ à corpore disiunctio, seu discessus: de quo aggrediamur iam dicere.

DE ANIMAE HVMANAE IMMORTALITATE.

A Nimæ nostræ an extinctæ suis corporibus sint superstites, nec ulla ui fati perimantur, quæsitum est à ueteribus sapientiæ sectatoribus. Quæ disputatio molestior est facta atque intricatior, ex hominum partim ignorãtia, partim malicia & prauitate: qui omnia corporis sensibus metiētes, induxerūt animum nihil credere, nisi quod sub illos caderet. alij delicijs immersi ac uoluptatibus omnia cuperent cum illis pariter concidere, hoc est cum
m corpore

corpore: nec esse ullum iudicem, qui uitæ huius rationem à nobis reposceret. Sed nos quando locus hic in uniuersa & uita & pietate, imò in hominum beatitudine, aut extrema miseria, tanti est momenti, fusius paulo eum prosequemur: neq; est attingendum leuiter, quod periculosum est non perfici. Si solis sensibus habetur fides, & intra illorum limites concluduntur omnia, ut quibusdam uidetur, nimis crasse de rebus statuentibus, nec animas tribuimus mutis animantibus, quippe quas nec cernimus, nec sensu ullo percipimus: neque effectiones siue formas esse in rebus naturæ censebimus, nihil denique præter molem hanc, quam aspicimus, & attrectamus: quod est disciplinæ omni contrarium, tum ab omni iudicio humanæ mentis uehementer alienum ac abhorrens. Parui pueri si uideant armatum patrem, postea ea ipsa arma constituta recta in stipite, existimant esse eundem ipsum patrem, ad-eunt, colloquuntur, & non moueri ac respondere admirantur, terrentur, indignantur, denique etiam in fletum prorumpunt. pueri idem, & homines fatui, pictas imagines in tabula uel tapete uiuos esse homines iudicant, & ad loquendum prouocant, & ad epulas inuitant, & de cibis offerunt, ut edant. idem iudicium est bestiis, ut ficta & simulata pro-
ueris

ueris accipiant : nec ij qui sensibus tantum ducuntur, ab infantibus & morionibus distant, ne dicam à beluis, qui corpus hoc torpens ac brutum hominem esse aiunt : & quum cadauer proiectum aspiciunt, nihil fuisse aliud hominem suspicantur, tametsi oculi & sensus isti ipsi corporei, quomodo aliquid in clauso loco deprehendunt latere, nisi ex ijs quæ foras prodire conspiciunt, ut ignem ex fumo, animans ex uoce, morticinum ex fœtore. Quis uero non annotat, quantum sit inter hominem & brutum interualli ? ut inferiora alia præteream. homo tot artes manu exercet, tam uaria profert, tot opera admiranda magno ingenio inuenta & exculpta, uagatur mente per naturam uniuersam. habet rationem & sermonem, in quibus omnibus diuini ingenij uis quædam atq; imago elucet. Quod si hominem propter similitudinem corporis parem in nascendo & moriendo facimus beluis, necesse est ut propter mentis tantam tamq; euidentem differentiam faciamus præstantiorem. Et si renūciatur tanto bono immortalitatis, renunciandum est quoque ingenio, rationi, menti, per quam sumus immortales. & si ea uidemus signa in homine, quæ testantur illum cœlestis ac diuinæ esse originis : consequens profecto est, ut aliquid in eo insit maius ac præsta-

bilius, quàm quod spectari possit oculis, aut mani-
 bus tractari. Nullus, inquiunt, redit ad nos ex alte-
 ra illa uita, qui nos certiores reddat, qui sit illic sta-
 tus rerum, quid agatur. Hoc quidem dicit uulgus, ali-
 quid se acutum inuenisse ac protulisse existimans:
 sed hoc est, qualia eius ferè omnia. Transeo quòd
 multæ animæ fato iam defunctæ, in sua sunt reuer-
 sæ corpora: aliæ uiuentibus sunt loquutæ, & ali-
 quid eis significarunt. quæ sunt nostræ pietatis, hoc
 est supra naturam. Cæterū si nullus in Indiam com-
 mearet, nullus ab Indis ad nos, nec India esset protin-
 nus, neq; Indi? tot annorum millibus usque ad hanc
 ætatem nemo ad nouū istum orbem nauigauit, nec
 ullus ad nos eorum, neq; ultro & citro alteri de al-
 teris audiuius, aut cognouimus: quid mirū, si nec
 inter animos corpore solutos & nos corporeos nul-
 lum sit consuetudinis commercium? Magna quidem
 & uaria & difficilis inter nos & nouos istos homi-
 nes uia, sed confici tamen potest, & est confecta.
 inter nos uero, & cœlos aut inferos, naturæ legi-
 bus impossibilis. inter corporea & incorporea nul-
 la esse potest conuersatio: neq; nos illorum condi-
 tioni apti sumus, quàm diu corpore hoc claudimur
 corruptibili. Adde, quod mortuorum animi maio-
 ribus uel bonis perfruuntur, uel premuntur malis,
 quàm

quàm ut de rebus terrenis, hoc est de nugis uacet cogitare, uel libeat. Quid, quod nos alij nolunt reuifere, alij non possunt. Si quis in sua ciuitate factus esset magistratus, nollet utique ad exiliij sui insulam reuerti. itaque hic non expetit: qui uero in carcere aut ergastulo detinetur uinctus, non potest. Sed sanè quocumque nos conuertamus, sursum deorsum, circumcirca, omnia docent, testantur, clamant, immortalem esse animam humanam: natura, & necessitas causarum, proportio & similitudo, uita & congruentia, dignitas hominis, Dei bonitas, utilitas nostra ex illius beneficētia. Principio rerum omnium ueræ germanæq; essentiæ ipsæ per se non cognoscuntur à nobis, abditæ latent in penitissimis cuiusq; rei, quò mens nostra in huius corporis mole & tenebris uitæ non penetrat. Ex inhærentibus, & actione potissimum, quid & quale quicque sit, ratio nostra colligit. Nam sicuti est ab Aristotele animaduersum acute, res omnis sic habet se ad esse, quēadmodum ad operari: eius uidelicet opera & actus, qualitatem quantitatemq; & ingenium essentiæ declarant. Primum omnium actiones ipsas animæ perpendamus, de quibus actionibus prima est, cognoscere. id uero Cognoscere est quodammodo capere, comprehendere, concipere, hisq; nominibus consignatur. nulla est porrò co-

gnosendi facultas, & uis, quæ id cognoscat, quod proportionem non habeat cum natura sua aliquam. Cognitio enim uelut imago est quædam rerū, in animo expressa tanquam in speculo. Non potest autem reddi ab speculo corporali, quod sit spiritale, aut quæ aliorum sunt sensuum quam uisus: neq; id exprimetur, quod proportionem est ipso speculo maius, ut mons totus proxime admotus, nisi procul recedat, ut ex interuallo nascatur proportio: neque id, quod non est ei obiectū è regione. Sensus nostri externi, nempe extensi & præditi quantitate, non capiunt quæ sunt quætitatis immunita, nec quæ molem habent ampliore, quàm pro eorū ambitu, neq; absentia. Sensus interni non capiunt spiritualia, nempe angelos & Deum. Mens ergo quæ hæc capit, cognoscit, comprehendit sola ex rebus sublunaribus, spiritus est, ut illa ipsa: & quæ intelligit illorum immortalitatem, immortalis quoq; alioqui nullo caperet modo id, à quo infinita amplitudine excederetur. Apertius hoc ostendit, quod ex uniuersa æternitate illam, quæ immensa duratione nos præcessit, non possumus cogitatione comprehendere, & obruitur magnitudine mens nostra: hæc uero quæ interminatis post seculis sequetur, facile capimus, & intelligimus, ut liquido appareat, illam uastiores esse nostra
anima

anima, nec ullam habere cum ea siue proportionem, siue analogiam, hanc uero alterā habere: illi nō esse aptam, huic esse. Ex eodem cognitionis fonte facile colligitur, plantarum & brutorum animas ex ui & potentia materiæ aptas instructasq; produci, mentē nostram peculiariter à Deo gigni in corpusculo, supra uires materiæ ac naturæ huius. Nihil enim assurgit aut transgreditur id, à quo accipit essentiam & uires. alioqui nō iam ab illo acciperet, sed à prio-
re aut ulteriore aliquo. in quod tenderet. Sensus nostri interni atq; externi, tum beluæ, quæ illis sunt so-
lis præditæ, nihil cognoscunt aliud, quàm quæ sunt naturæ huius, quam cernimus: non ascendunt supe-
rius. Mens nostra non contenta cœlis, sideribus, an-
gelis, usq; ad Deum ipsum peruenit, nec ulterius po-
test progredi. quid hoc arguit aliud, quàm animas
mutorū à natura hac progigni, supra quam sese non
attollunt: nostrā uero à Deo supra naturæ huius po-
testatē? Itaq; animæ nostræ contingit, quod de aqua
fontana dicitur, ut tam alte assurgat, quàm descen-
derat, nec possit altius. nec aliter quàm mens nostra
non modo intra Dei cognitionem sistit, uerū etiam
multo inferius: sic sensus, multum infra naturæ hu-
ius opera subsistunt, neq; intima illius penetrant, sed
in extima semper facie uersantur. Moses in mundi

originibus, non obscuris uerbis uidetur hoc signifi-
 casse. nam quum alia omnia solo Dei dicto narret
 esse cōdita: ubi ad hominem uenit, non naturæ eam
 tribuit potentiam, ut hominem procrearet, sed Deo
 „ soli. dicit enim: Faciamus hominem ad imaginem &
 „ similitudinem nostram. & paulo pōst: Inspirauit
 „ Deus in faciem Adæ spiraculum uitæ. per utranq;
 sententiam & originem à Deo propriam, & animo-
 rum immortalitatem denotauit. Cæterum ne quis
 in hoc fallatur, tametsi supra uires naturæ huius si-
 ue elementaris, siue cœlestis, siue angelicæ sit, ani-
 mam hominis à Deo creari, naturaliter tamen crea-
 tur à Deo, hoc est lege ab illo ordinata, atq; statuta,
 non secus quàm alia omnia. non enim quoties homo
 cōditur, nouum edit Deus miraculum, hoc est præ-
 scriptæ legi uel contrarium uel diuersum. nisi quis
 fortè naturæ huius miraculum uocet, in quo nō dis-
 sentio: ut non immerito Mercurius Trismegistus,
 siue quis est alius, magnū miraculum esse hominem
 dixerit. Deus in materiā præparatā iam atq; aptam
 immittit animā, supra materiæ ipsius & opificis na-
 turæ uires, sed lege ab ipsa statuta. Quocirca & ge-
 nitis in adulterio ac fœdo incestu animas tribuit,
 quoniam hi quanquam contra bonum & pium, non
 tamen contra legem illam à Deo positam gignūtur:
 quod

quod fieret, si cinædis id quoq; concederetur, aut eiusmodi. Et animam nostram non à Naturæ facultate, sed Dei unius procreari beneficio nō solum est uerum, sed interest humani generis uerum esse: & quia interest, uerum est indubie. Inducta enim anima in corpus non Naturæ ope, sed proprie ac peculiariter à Deo, debet homo præcipuam & potissimam partem sui non Naturæ, sed Deo, illumq; tanquam unicum mentis suæ parentem agnoscit, quam soli ipsi deuoueat, & consecret: neque in eam iuris quippiam alteri ulli impartiat, quam Deo, summo & præpotenti patri spiritui unico. Multum in corpus hoc & sensus omnes uendicant sibi potestatis & iuris, parētes corporum, tum liberi, natura ipsa, patria, necessarij, mens uero solius est Dei, eamq; sibi uni reseruari iubet ad felicitatem nostram: quoniā illius ipse unus est autor, & progenitor. Quod si anima non à Natura hac Dei administra & opifice profertur, sed à solo Deo, consequens profecto est, ut nihil in natura sit, quod eam possit extinguere: solus id potest Deus. non est autem credibile, Deum ipsum per se condere, quod mox sit perempturus. quid enim attinebat id fieri? quin potius humanæ animæ, & progignendæ & corrumpendæ, sicut aliarum animantium potentiam Naturæ conce-
m 5 debat?

debat? cur sibi uni reſeruabat, quod communi legi ac conditioni erat ſubditurus? Hæc de cognitione: iam de appetitu. Cognitionis omnis, ut aliàs eſt ſæpe & à nobis, & ab alijs ferè demonſtratum, propter appetendum aut fugiendum eſt animanti indita. Eſſe nunc ſenſus noſtri capiunt, quemadmodum & muta. nam quale ſit beluarum ingenium, & quemadmodum ſint affecta, ex noſtris tum externis ſenſibus, tum internis, certiſſimam coniectionem licet ſumere: uidelicet quos habemus cum illis communes, ac prorſum ſimiles. Itaq; feruntur pecudes ſolum ad nunc: appetitus enim conſeruationis eſt in illis non ex cognitione rerum, ſed ex artificio naturæ. Ideo facultas progignēdi non eſt principalis officiij, nempe cognoscentis, ſed uegetantis, hoc eſt infimi. Homo autem eſſe interminabile cognoscit: quod quia uidet conducibile ſibi eſſe ac bonum, expetit quoq;. Itaq; naturalis eſt hic appetitus: ſi naturalis, ergo de re nobis congruente atque apta, nec fruſtra ingenitus. expleri igitur poteſt, & ut expleatur aliquando neceſſe eſt: alioqui non ſolum inanis eſt tanti boni oſtenſio, ſed crudelis. Expetitionis huius eſſentiæ perpetuæ, quæ nūquam intermoriatur, indicium eſt auuiditas prorogandi nominis in omnia ſæcula poſt uentura, quod adeò eſt à natura inſitum humanis pe-
ctoribus

Etoribus, ut etiam qui extinguere omnia arbitrantur
 cum uita, famam nihilominus affectent, & bene au-
 dire uelint iam sepulti. uelut signifer impietatis Epi-
 curus, natalem suum diem celebrari testamento ca-
 uit, & epulum sectatoribus suis dari luna uicesima.
 Naturalis enim illa ueræ immortalitatis cupido infe-
 cta & corrupta tenebris mentis, prauis animorum
 cupidinibus, in hanc alteram degenerauit cupidinem
 famæ, haud aliter quam quum bonum semen in so-
 lum uiciosum incidit. Affectus item ipsi, qualis sit
 & mentis nostræ & sensuum natura, declarant:
 quodq; sit inter illos discrimen, & sensus dico tam
 internos quam externos. Si enim incipiat animus
 de morte sua cogitare, sensus interni & phantasia
 modo longam uitam hanc fore imaginantur, de alte-
 ro illo interitu non admodum permouentur, imò fa-
 cile eiusmodi cogitationem sine sensu aliquo deglu-
 tiunt. mens uero ipsa ijs tenebris inuoluitur, tanto-
 pere confunditur, ut nihil magis expauescat, & re-
 fugiat. uel ipsi illi qui in maximis uersantur malis, et
 impetu quodam animi cæco mortem appetunt, cupe-
 rētq; sese aboleri penitus, si paulisper à desperatio-
 ne in se uacaret redire, ac conquiescere, deq; animi
 extinctione cogitarent, damnarent prorsum senten-
 tiam priorem, interitumq; illum horrerent, maiusq;
 id esse

id esse malum ducerent, quàm illa omnia quibus ue-
xantur atq; affliguntur. Contrà uero quum de mor-
te hac corporis euenit in mentem, sensus omnes ili-
co percelluntur: mens uero si sana sit & quieta, stat
immobilis, & errorē trepidationemq; illam sensuum
ridet & castigat. Idcirco apud Platonem in apolo-
gia acutissimus philosophorum Socrates ad iudices
& populum Atheniensem uerba faciens de morte
sua, quòd multitudo sensibus ducitur, in incerto re-
liquit animæ immortalitatem, dilemmate tantum u-
sus: Si non moritur animus, maiora me expectant
bona: sin moritur, nihil sentiat mali. In carcere ue-
ro inter discipulos rerum cognitione excultos, &
sapientiæ studiosos, nihil posuit in dubio, sed con-
stanter, multisq; argumentis conatus est euincere
ac persuadere, animos nostros corporibus suis su-
perstites perseuerare. Quid ex his efficitur? an non
manifesto, mortem mentis cōtra ipsius naturam es-
se? idcirco illam eius mentionem reformidare, ac ex-
horrere: sensus uero de hac tantum uita esse solici-
tos. mortem hanc corporum ad mentem nihil perti-
nere: corporis esse, & eorum quæ sunt corpori an-
nexa, sensuum uidelicet interiorū ac exteriorum.
Quid quòd mens in prauo habitu corporis, uelut si
affectu sit perturbata, phantasmatibus confusa, impe-
rita

rita, flagitiosa, scelestâ, impia, magis ad recordationem corporeæ mortis cōcutitur, quàm quum sobria est, sana, serena, quieta, docta, innocens. pia? Quæramus iam utrius iudicium certius sit, ac uerius, perturbatæ an quietæ, ægræ an sanæ, indoctæ an eruditæ: in recto corporis statu, an prauè affecto: sceleratæ ac impiæ, an piæ & sanctæ. Ex delectationibus quoq; essentia deprehenditur humanæ mentis. delectationes enim eo sunt maiores, suauiores, diuturniores, magisq; stabiles, quo res eæ quæ uoluptatem adferunt similiore sunt facultati animi, quæ oblectatur, maioremq; cum illa & uicinitatem & proportionem habent. Quum de genere est aliquo uel forma iudicandum, ab ijs sumitur specimen ad pronuntiandum, quæ sunt in illo genere optime affecta & constituta, id est maxime secundum generis eius ueram atq; incorruptam naturam. Non ignoro multos esse homines brutali ingenio, qui uoluptatibus sensuum capiantur unice: sed nos præstantissimas ac generosissimas mentes contemplemur. Illæ uero plus delectantur internis sensibus quàm externis, plus mente quàm phantasia: & ex mente, potissimum contemplando: & ex rebus, quas contemplantur, illæ eas iucundissime capiunt, & diutissime tenent, quæ sunt supremæ, quæ corporeæ molis expertes

pertes, quæ æternæ, has enim animus avidius expe-
 tit, ac retinet, minusq; illis perscrutâdis atq; intuen-
 dis defatigatur. Hæ igitur res spirituales & sempiter-
 næ, conformiores sunt menti, quàm corporales: illa-
 rum naturæ ac ingenij magis est consors & parti-
 ceps, quàm istarum. in illis enim mirificè acquiescit,
 tanquam suis similitudine, ac proportionè: quemad-
 modum interiores & exteriores sensus rebus cor-
 poratis capiuntur, nec alias uel coniectando assequi
 possunt. Quod si mens tam esset quàm sensus morta-
 lis, non minus mentes excellētissimæ & diuinis pro-
 ximæ, caducis rebus tenerentur ad uerā & solidam
 uoluptatem, quàm sensus ipsi. Iam ipsa corporum no-
 strorum constitutio, & facies in cœlum erecta, cœ-
 lestes nos esse testificatur, intentos semper illuc tan-
 quam in patriā, ad quam proficiscimur. Et corpus ip-
 sum, quemadmodum se habeat animus, ostendit. ere-
 ctus est enim hic, & sublimis magis multo quàm
 corpus, ascēdens per gradus rerum inferiorum, nec
 conquiescens, donec ad cœlestia & diuina peruene-
 rit: ibi demū sistit, & acquiescit, ut ex motu, & ex
 quiete manifestum fiat, quemadmodum in rebus om-
 nibus naturæ, quis sit ei locus naturalis. Cæteræ a-
 nimantes, ut terrestres, terram semper intuentur, in
 qua est bonum ipsarū. nostrum uero bonum, si non
 est in illa

est in illa cœlesti æternitate, quorsum pertinet excelsum caput in homine, & oculi in cœlum suspēctantes, an ut in tāta uitæ huius calamitate, et asperimis rebus locum illum speciosissimum, atq; à miseria omni remotum intuentes, magis nos uita discruciet, & exacuatur uanum illius fœlicitatis desiderium: atq; eo uehementius & acrius, quo quisq; ingenio uel eruditione plurimum est præditus atq; excultus, uel uitæ huius incommodis ac miserijs pressus, & diu uexatus. nam fortassis hominum aliqui pecorum more sine sensu hæc prætereunt, siue ex mentis torpedine, siue ex ebrietate fauentis fortunæ. Et de nascēdi modo in hac mortalitate intelligi potest, qualis sit modus ille renascendi in æternitate. Nam sicut in locis maternis huic luci fingitur ac formatur homo, ita in hac luce paratur illi alteri, præ qua lux hæc nostra tenebræ sunt, & nox obscurissima. Nec aliter quàm quū tempus nascendi appetit, flaccescit uita uteri, quasiq; infans emoritur, illo utiq; uiuendi genere, ad eundem modum, quum homo è uita orbis huius excessurus est, & tanquam parendus ad uitam alteram, moritur hac uitæ ratione, ut uiuat altera tanto præstantiore, quanto hæc est lucis huius melior, quàm illa uteri. Itaque paramur in utero uitæ corporis, in corpore autem uitæ mentis.

Horret

Horret animus discessum ex hac uita, propter ingentem mutationem: & sic est affectus, quemadmodum infans nasciturus, si ei sensus aliquis daretur noscendi & cogitandi. Exit enim & infans nascens, & homo moriens, uterq; in lucem nouam, faciemq; rerum admirandam: qua nouitate uterq; perterrefactus, nollet ex suo gurgustio prodiere, nisi urgeretur artificio naturæ. Non est profecto dubitandum quin hominis mors magnam habeat cum ortu cognitionem & similitudinem, propter eam imperfectionem quæ est infanti in utero, & homini in hac uita. Nam si perfectus esset suis omnibus partibus, atq; absolutus infans in locis maternis, nihil ei esset opus ortu: sed quum ei sensus sit tributus, & facultas cognoscendi, quæ exercere non potest in utero, egreditur in hanc spaciosam lucem, ubi sentire possit, & cognoscere. Hactenus quidem communia nobis omnia cum beluis. at uero quia beluæ hic funguntur muneribus suis omnibus & facultatibus à naturâ inditis, hic uiuunt ac intereunt: homo cui donata est mens, qua nihil aut parum admodum utitur in hac uita, profecto ortum alium habet, in qua mentis obeat munera, quod in libris de Veritate fidei Christianæ docuimus. sicuti & de illo quoq; disputauimus, si anima sit mortalis, omnia ad uitam hanc pertinere, frustra q;

frāq; hominem esse conditum: quādoquidem nullo penitus sine proposito, uel nō eo certe qui excellētia eius sit dignus, atque adeo res omnes in cassum essent à Deo productæ. Quorsum enim creare attinebat? scilicet ut posteaquā paulisper sese ostendissent, subducerentur? ut bibat homo, edat, dormiat, uoluptuetur, nihilq; absit à bestijs, longe etiam quā ille miserior? qui quod potissimum ipsi est, atq; optabilissimum, nunquam assequitur: quod Aristoteles & Theophrastus fatentur. Quod si homo, cui corporea sunt parata omnia, qui solus uti potest, & uult, & nouit, frustra est inductus in uitam: quanto magis ea omnia, quæ illius sunt gratia procreata. uana ergo omnis creatio, & Dei maiestate immensa q; sapientia indigna: quod absit. imò nec ulla est rectoris mundi prouidentia. Hæc enim tria ita sunt connexa, & cōiuncta existimatione ac persuasione, diuelli ac dissociari ut nullo modo nec possint, nec fas sit: Dei religio, Dei prouidentia, animæ nostræ immortalitas. quisquis unum istorū tentarit labefactare, aliorū quoq; fidem concutiet. Nam si animæ non sunt immortales, bene aut secus factorū nullæ sunt pœnæ, nulla præmia. Hæc enim omnia in decursu præsentis æui permista & confusa cernimus: ut nihil aliud sit hominū uita, quā merum latrocinium.

Nulla est ergo Deo cura de nobis. Quod si nos non curat, quorsum à nobis coletur? uana & stulta persuasio fuerit, religio Dei ac pietas. At nos tamen, homines omnes, & nationes quascunque barbaras, et ab humanitatis institutione alienas atque abhorrentes, animaduertimus adduci naturaliter ad religionem aliquam, laudare ac probare modestiam, moderationem, gratitudinem, pietatem, mansuetudinem, patientiam, æquitatem. Fieri ergo non potest, quin hæc sint bona, & contrariis potiora: cuius rei nulla est ratio, si Deus non sit spectator ac iudex. testantur igitur, nos illi curæ esse, & pietatis præmium alibi expectandum. Quod si illic est uirtutis premium, & hominis finis, anima profecto illic uiuet: & retro idem ualet, si anima illic uiuet, finis hominis illic est. finis enim ad ultimum & perfectissimum pertinet, qui ea de causa finis nominatur. Quod si plurimorum & sapientissimorum hominum autoritatibus aliquid tribuimus, præter tacitum illum humani generis consensum, habemus expressum alterum & manifestum. quandoquidem non solum doctis & ab humanitate instructis nationibus, sed feris ac barbarissimis, ut Getis, Scythis, Indis, & in hunc Nouum orbem tamdiu sepositis, & latentibus, persuasissimum est animas hominum hinc in alia emigrare loca, digna ijs rebus quæ
in uita

in uita gesserint. Ex professoribus autem sapientiæ ignobilissimi, & qui in delicijs extremum bonorum suorum posuerant, animam fecerunt mortalem: scilicet ijdem illi, qui religionem omnem, qui cultum & amicitiam diuorum, qui prouidentiam, qui diuos ipsos funditus extirpauerunt. Post hæc autem per prauam persuasionem euersa, non erat animorum immortalitas incolumis mansura, quæ coniuncta & complicata est cum causa prouidentiae ac pietatis. Sapientissimi uero & sanctissimi philosophorū nunquam sustinuerunt animam mortalem affirmare, & quasi damnare capitis, ut Pherecydes Syrus, antiquissimus in Græcia mentis cultor, Pythagoras, eius discipulus Socrates, Plato, Zenon Stoicus. & innumerabiles qui ab his ueluti fontibus dimanarūt. Socratis unum ex argumentis est in Phædone Platonis, naturale esse hominibus desiderium sciendi & sapientiæ, quæ quum in uita hac contingat exigua, uel nulla potius, futurum esse absq; dubio, ut desiderium hoc alibi expleatur. quippe quod naturale est, de nihilo esse, ac superuacaneum non potest. Nam quemadmodum frustra essent oculi astructi animalibus, si nūquam daretur cernere. semper in nocte ac tenebris uitā acturis: ita et cupiditas ueritatis, si nunquā essemus illam affecuturi, superuacanea res esset.

ac deridicula. *Qua* in reputatione ac persuasione certissima cessat Theophrasti querela, quod natura longissimam mutis animantibus uitam concessisset, quarū nihil interesset diu uiuere: homini uero perbreuem, cui tātum expediret longam uitam degere, ad assequendam sapientiam maximum hominis bonum. nunc uero quum incipimus sapere, morimur. non hæret in diuinam sapientiam & bonitatem iusta ulla querimonia. Satis longam ætatē accepimus, ut hic quantum cōueniat, discamus. in altera erit copia sapientiæ, & satietas. in hoc enim æuo quantum esset, quod in sapientiæ curriculo promoueremus, etiā si quadruplicaretur nobis uita, & ad quingentos aut mille annos perueniret? Non perfert sapientiæ fulgorē mens nostra, angustijs huiusce corporis & obscuritate oppressa: haud aliter quā noctuæ oculi lumen solis, quæ est Aristotelis magistri similitudo. Quocirca tantus philosophus non in accusatione naturæ, hoc est Dei sapientissimi & optimi debebat sistere, sed ex ea admoneri sapientiæ huius, cuius tantum & tam acre desiderium humanis petitoribus natura indidisset, alibi profecto esse locū, & explendæ auiditatis opportunitatem. De Aristotele, quid senserit, nihil habeo dicere. obscurus est, lubricus, uaser, in hoc etiā, ne à more suo discedat.

Vno in loco dicit, si intelligere potest mens absque phātasia, separari potest ab ea: sin secus, non potest. quod ab eo nō satis est pro acumine ingenij illius animaduersum. Anima enim in hoc corpore non potest nisi corporaliter omnia intelligere, hoc est per corporea instrumenta, quæ exteriora sunt, sensus: interior autem imaginatio, non aliter, quàm qui per uitrum aliquid intuentur, non possunt aliter cernere, quàm ut illud finit uitrum. Alio tamen in loco idem ait Philosophus, separari mentem à sensibus ac corpore, ut immortale à caduco. In hanc præstātissimorum philosophorum, imò philosophiæ totius sententiam, optimus quisq; mente ac sensu uadit. Nam mortale esse animā malis & desperatis hominibus optatur, et expedit: boni auersantur, & tanquā noxium refugiunt. Si enim quod paulo antea dicebā, cogitatione reuoluat quis, absumi prorsus omnia in morte, quasiq; in perpetuas tenebras absorberi, quis bonus & generosi cordis nō exhorreat mortem? quæ huic consolatio suffecerit, aut animatio, quo minus mortē reformidet, & refugiat modis omnibus, eāq; cum summa impatiētia expectet & perferat, quum necessitas coget? uel in ipsis medijs cruciatibus, quū in uotis est mors, & inuocatur tāquam portus è tantis tēpestatibus, est tamen quies in illis aliqua, & in-

tercessatio, & cōcitatus animus mortem inclamat: qui ubi paululum resedit, cōsolatur semetipsum spe, uel quod cessabit dolor, uel quod tempus & assuefactio leuiorem reddet: deniq; grata est quomodocūq; lux hæc, etiam miserrimis. quid illis, qui nullis corporis aut uitæ incōmodis uexantur? Age uero quæ de desperatio homini probo, si ueniat illi in mentē suorum recte cogitatorum aut factorum, qui nullum in uita præmium ceperit: imò contrā, quod sæpius euenit, malam pro beneficio gratiam, uelut paupertatem, infamiam, dolores, morbos, cruciatus, supplicium, nullam uirtutis compēsationem reliquam esse post uitam, nec plus eum accepturum quàm improbum & sceleratū. Nam memoria nominis nec semper contingit, & iniqua est, quæ & prauis facinoribus laudem & gloriam tribuit, & uirtuti ac probitati uel neglectum, uel (quod indignissimum est) dedecus. nec ampla est, propter diuersitatem ingeniorū, morum, sentētiarum in nationibus. alijs enim alia uidentur pulchra & laudabilia: nec diuturna esse potest, omnia consumente uetustate. Nec quicquam ad uita functos pertinet. nec Achilli prodest sua gloria, uel Socrati: nec Catilinæ, aut Thersitæ nocet sua ignominia. Quid porro, postea quàm uir sapiens per cælos, per sidera, per elementa omnia sit animi

fit animi intentione ac uigore peruagatus, per stirpes, animantes, homines, angelos, usque ad Regem mundi, per res ueteris memoriae quæ gesta sint, quæ contigerint, quid illi acerbius potest nunciari, aut quod minus consolationem admittat, quam si in hac tanta pulchritudine, tam amceno atq; admirabili spectaculo extinguenda sit mens tantarum diuitiarum spectatrix, receptaculū, thesaurus: ut nullo amplius futura sit sensu, nullo in loco, non magis quam bruti animus abiectus, uilis, torpēs, nulliusq; capax excellentiæ. Quis est qui post hanc considerationem mortem non pertimescat, etiam in grauissimis uitæ malis positus? contrā uero quanta bono & sapienti consolatio ad casus omnes uitæ atq; infortunia, scire paratum esse locum quietis, non priuationis atq; orbationis omnium, ut somniarunt stulti: (quomodo enim quod non est, quiescit) sed felicitatis constitutæ à Deo æquissimo, potentissimo, optimo? quam ijs largietur, qui ad bene & sancte uiuendum bonam uoluntatem attulerint uere, atq; ex animo. Hæc quæ de hominum sententijs atq; autoritate attulimus, eò pertinent, ut fiat liquidum ab ea parte naturam & uerum stare, à qua stant boni & sapientes, nempe à nostra, rectius uidelicet atq; integrius est horum iudicium, quam malorum, aut dementium. Accedit

iudicio & maximorum hominum, & maximæ partis humani generis iustitia, probitas, religio, & virtutes omnes, quæ omnia immortalitate animæ nituntur: ac hæc quam in partem inclinant, & ueritatem eodem inclinare necesse est. pro his enim citius faciet ueritas, quam pro sceleribus, flagitijs, improbitate, atq; impietate, quæ mortalitatis animæ comites sunt certissimæ. Sed nec mirandum est magnopere, in definienda atq; statuenda animæ natura falsos philosophorum quosdā minutos, ut inquit Cicero, ac ignobiles: quū alij amplioris nominis in ijs quæ sensibus usurpamus, tã fcedè sint prolapsi, ut quod nux esset nigra, quam uiderent candidissimam: quod ignis frigidus, quo nihil tangerent ardentius. Illud porro est in uitæ negocijs sententijsq; miserrimum, & non fœtis lachrymis deplorandum, quod ad uerum & bonum nulli sunt autores satis locupletes, & firmæ fidei: ad falsum & malum quiuis sufficit. ut non iniuria sit illud à Mimographo dictum, Ad tristem partem strenua est suspicio: nimirū, ut Ouidius inquit, quod nos in uicium credula turba sumus, mali uidelicet & obscuri, idcirco ad falsum & malum tanquā nostri simile proclues. Quam multi sunt, qui Epicurum derident, Pliniū refellunt, imperitos uocant, ut ea quæ in rebus uel uitæ uel naturæ adferrent, non
satis

satis habere explorata. at eosdem ipsos quum proi-
dentiam & religionem tollunt, ijdem illi amplectun-
tur & collaudant: adeò inualuit in eorum mentes ca-
ligo uiciorum & scelerum. Sunt qui aiant esse è re-
uitæ, credi animã esse immortalem, quemadmodum
etiam deos esse, quòd aliter homines nec conserua-
turi essent sanctam societatem, nec quicquam recte
facturi, nisi cohiberentur metu illo, restare alteram
post hanc uitam, & deos uindices, quos ideo à metu
Deorũ esse nominatos, quasi Θεοὺς. Quid dicitis?
Magno igitur mendacio opus est, ut homines uelint
bene agere. O miserandam conditionem uirtutis, si
nō potest hominibus nisi per ingens mendaciũ per-
suaderi. quum nullæ duæ res tam sint inter se amicæ
& cōcordes, quàm uirtus & ueritas: nempe germa-
næ à Deo genitæ, & humanis mētibus sicut utilissi-
mæ, ita etiam integris iucundissimæ. Ergo Deus po-
tentissimus, sapientissimus, optimus, ea lege & con-
ditione creauisset hominũ genus, ut induci ad bene-
agendum per ueritatem non posset, sed per menda-
cium: & tantus artifex ad perfectionem operis sui
instrumentum non è domo atq; opulentia sua ipsius
desumpsisset, sed ab inimico suo diabolo mēdacium,
quo nihil est à Deo alienius, qui est mera ueritas.
Quid restat igitur, nisi ut qui ingenij aut doctrinæ

bono deprehendisset mendacium, ueluti qui hoc dixerunt, & ab eis edocti ac moniti soluti essent eo metu, quo prius alligabantur, & ut quisq; esset doctissimus uel acutissimus, ita & pessimus quoq;, quādo superstitione iam esset liber, nec deos ullos metueret, nec aliud quicquā nisi pœnas legum: ita quo propius accederet ad hominis perfectionem cultu ingenij atq; institutione, hoc & ad maliciam & scelera esset armatior ac procliuior: quippe cui arcanū esset detectum, ficta & simulata esse omnia, quæ præciperentur de uirtute ac probitate. Atqui existimatio hæc maxima est humani animi corruptela, & à perfectione auertit. ideoq; sententia hæc semetipsam refringit, ut quo quis sit perfectior, eo imperfectior: quo melior, tātō peior: quo magis homo, ac uerius, hoc naturæ ferarū similior, et ab homine remotior. En quāta rationū acies pugnat pro nobis, id est pro ueritate. nam nos quid sumus? ueritas est fortissima, maximis uiribus fulta & cōmunita. Quid expectamus? an ut animas ipsas exiliētes cernamus è moribūdis corporibus, tanquā fumum è flamma? Neq; tum deessent, qui præstigias se dicerent metuere, & imposturam oculis suis fieri: ut quum niuem albam cernerent, & ignem ardentem. quid enim satis fuerit ei, qui animo obstinuit non assentiri? ut iam non

agatur

agatur res apud tribunal rationis, sed affectiōis prae-
uæ, ac pertinacis. An tot unquā adducta sunt à phi-
losophis argumēta ad id corroborandum, quod tam
exploratum certumq; nos habere credimus, quàm
ea quæ manibus contrectamus, aut cernimus ocu-
lis? Si decima argumentorum pars ab aduersa staret
parte, quis posset istorum sustinere importunitatem
atq; insolentiam, qui nunc inopes ac destituti ab om-
ni ratione, iudicio, mente, magno tamen adhuc fa-
stidio nos aspernantur, & contemnunt, nostramq;
ueritatem quasi stultitiam derident, quòd rationibus
habemus fidem: quum illi nihil aliud pro se habeant,
nisi forsàn, non ita est, suspicor, aut credo non ita
esse. quibus de causis & rationibus adducor, ut exi-
stem sententiam hanc de animæ immortalitate,
quæ sit tanti ponderis, totius probitatis ac religio-
nis fundamentum non esse inter fidei articulos rela-
tura, quod scientia possit comprehēdi. Nam quibus
tandem, aut quot argumētis assequemur scientiam,
si hæc non suffecerint? Quidam affectantes uideri
philosophi, aiunt in fide pietatis animam esse immor-
talem, in lumine autē naturæ mortalem: quo quid di-
ci potest imperitius, aut demētius. quasi nos quid ui-
deatur disputemus, nō quid sit. nos uero nec fidei lu-
mē, nec naturæ inquiremus, sed ueritatē ipsam, quæ

non gemina est, sed unica. Age uero, quid est natura lumen? num non humana ratio? Cedo, an plures aut evidentiores inuentæ rationes sunt pro ijs, quæ scire nos arbitramur ex causis naturæ, ut sententia nostra fert, certissimis ac perspectissimis? & adferri aliæ possent permultæ, & allatas esse ab alijs non dubitandum. latissima enim res est ueritas. Sed ego eas tantum posui, quæ mihi in mentem uenerunt. Velim autem mihi ad postremum dici, cur alia omnia quæ de anima traduntur, paucissimis & leuissimis coniecturis fulta recipiuntur pro indubitatis: hoc unum tanto rationum agmine stipatum ac munitum pro infirmo habetur, & illa quidem stabilia atq; indubitata nobis esse nostra nihil interest: hoc unum tam ualde interest, quantum est iam declaratum. Profecto liquido apparet, uim esse aliquam homini infestam, atque inimicam, quæ ueritatem nobis tam necessariam procuret uertere in controuersiam: à cuius perniciosissimis tenebris tueatur nos Deus, lux uera & immensa.

LIBRI SECUNDI
FINIS.

IO. LODOVICI VIVIS

DE ANIMA ET VITA,

Liber Tertius.

SEQVITVR pars animæ de affectionibus, ad cognoscendum & difficillima propter uarietatem, & necessaria, ut tantis malis adferamus remedium, morbisq; tam sæuissimis medicinam. estq; tractatio hæc non satis diligenter à ueteribus sapientiæ studiosis uel animaduersa, uel tradita. Stoici, quos Cicero secutū se profitetur, omnia hæc argutijs suis peruerterūt. Aristoteles in Rhetoricis tantum de materia hac exposuit, quantum uiro politico arbitratus est sufficere. Nos pro uirili parte nostra singula argumenti huius subtilius exactiusq; persequemur. Cōdidit omnia Rex naturæ, ut illis de suo impartiretur esse, quo essent: de sua uero beatitudine, ut bene essent, quantum quidem cuiusq; uis caperet, ac natura. ad quæ sua assequenda & conseruanda munia, attribuit facultates: ad esse quidem, pronitatem, ut se quicque ab iniuria tueatur corrumpentis, quoad eius possit efficere: ad bene autem esse, appetitum boni, auersionem à malo, ut

lo, ut in bonum feratur appetitus, à malo declinet
 & fugiat. Quocirca cognitio tum sensuum, tum
 interior omnis, propter iudicandum est animanti
 addita: iudicium uero, ad nos uel impellendos, uel
 retrahendos. Retractio autem ipsa, boni alicuius
 fit gratia: quippe quæ est discessus à malo in bo-
 num. Quapropter omnia, boni causa facimus, simi-
 les Autoris nostri, qui est optimus. nam & à malo
 fugimus propter bonum, & bonum propter seip-
 sum expetimus. Sed in boni electione, magni nos in

Bonum. uita errores uersant. Bonum est simpliciter, quod
 prodest simpliciter: bonum cuiq;, quod ei prodest.

Malum. huius è regione situm est malum, quod nocet. Bo-
 num ut natura est unum, ita etiam nobis: nempe il-
 lud, quod uere est tale, cuiusq; participatu nos &
 boni simus, & ea de causa beati. Cæterum cæca
 ignorantia, multa in nos inuexit bonorum genera,
 in animo, in corpore, in externis: quæ non est hic
 percensendi locus, à multis sunt fuse enumerata at-
 que explicata, & sæpe à nobis alibi. Ergo istarum
 facultatum, quibus animi nostri præditi à Natura
 sunt ad sequendum bonum, uel uitandum malum,

Affectus. actus dicuntur affectus siue affectiones, quibus ad
 bonum ferimur, uel contra malum, uel à malo rece-
 dimus. Bonum & malum in præsentia id uoco, non

tam

tam quod reuera tale est, quàm quod quisque sibi esse iudicat. nam quid bonum esse existimemus, quid malum, iudicij est: eoq; tanta circa hæc opinionum fraus, quoniam multæ sunt, & prædensæ in iudicio nostro tenebræ. tametsi in hac quoq; parte semina quædam habemus à natura ueritatis ingenta, ut antea posuimus: sed ea tamen admodum uniuersalia, uelut ex duobus illis Dei muneribus bonum esse, conseruationem sui ipsius, & beate uiuere. quum uero ab hoc capite ad partes descenditur; multi statim existunt lapsus, grandia præcipitia. Sunt quidam animorum motus, seu impetus uerius naturales, qui ex affecto corpore consurgunt: ut edendi cupiditas in fame, bibendi in siti, mœror in morbo, uel premente atra bili, exhilaratio in liquido & puro sanguine circa cor, offensio ad plagam. ij iudicio anteuertunt: reliqui omnes quantumcunq; celeres & prærapidi, iudicij sententiam sequuntur. non enim mouetur animus, nisi præiudicatum sit bonum esse, aut malum, id quod est obiectum: idemq; in brutis usu euenit, in quibus non sola imaginatio parit affectum, nisi & existimatio accesserit, quæ illis iudicij cuiusdam locū obtinet. Sed & mētis nostræ agitationes incitatisimæ sunt, nec requirunt ea tempora, quæ utique nos facile deprehendamus

hendamus atq; annotemus. idcirco prævertere nonnunquam animi motus iudicio putatur. Mente ergo aliter atq; aliter edocta atq; instituata, mutantur affectus augmento & decremento, uel tolluntur prorsus, atq; in aliorum uim & quasi ius concedunt. Quæ iudicium moueant, inq; uarias sententias traducant, dictum est à nobis superiore uolumine. Consequens etiã est, ut eadem illa ad concitandos sedandosq; animi motus ualeant. sed non semper ad affectum excitandum opus est iudicio illo, quod ex rationum collatione de rebus statuit: illud sufficit, & est frequentius, quod imaginationis mouetur uisis. Itaque sola phantasia trahente ad se tumultu suo speciem quandam opinionis & iudicii, quod bonum sit, aut malum quod est ei obiectum, in omnes animi perturbationes uersamur, timemus, lætamur, flemus, tristamur: quo fit, ut manifestò ad partem corporis uergant, in quo tantopere dominatur phantasia. Quamobrem affectus omnes in præsentia in easdẽ illas qualitates tribuimus, ex quibus corporis natura constat: ut alij sint calidi, alij frigidi, alij humidi, alij aridi, alij ex horum aliquibus commixti: nam humani corporis cõtemperatio, ex his ipsis qualitatibus efficitur. & cuius quisq; affectus est naturæ ac ingenij, in simili corporis natura facile tum nascitur, tum augetur: in
 contraria

contraria non perinde. Hæ autem corporis temperationes aliàs incitantur atq; exacuuntur, aliàs comprimuntur & coercentur internis atq; externis rebus. internæ sunt, affectus ipsi. nã tristitia facit frigidos & aridos, lætitia calidos & humidos. Affectus enim rationē corporis non recipiunt modo, sed præstant. corporis autem sunt cibus & potus, ætates, morbi: nō utiq; perpetuo, nec per omnia, sed plerunq;. Hæc multum mutant in corpore: unde etiam affectus uariantur, in ijs præcipue, qui se animo suo auferendos permittūt, nec rationis exactiq; iudiciij clauo seipfos moderantur. His accedunt cogitationes crebræ, studia magna, difficilia, ardua: reddunt enim melancholicos. Sententiæ quoq; de rebus: ut Democritus semper ridebat, tanquã in perpetuis hominum stultitijs atq; ineptijs: Heraclitus semper flebat, tanquam in cōtinua hominū miseria. Hinc sunt externa: tempus naturale, ut quatuor anni partes, et diei horæ: tum nostrum, quo continetur status rerum, seu publice, seu priuatim. locus item naturalis, noster: quæ omnia sunt alibi fuse explicata. In loco est habitatio, & uestitus, & comites. iam negocia & actiones intentæ, uehemētes, laboriosæ, deliciosæ, molestæ, difficiles, placidæ, leues. Cæterum affectionum non est simplex appellatio. nam faculta-

tem naturalem in animo dilatandi sui ad bonum, & contrahendi à malo, affectus sunt: & earum actiones in animo eodem censentur nomine, consuetudines quoq;, quæ ex actionibus inualuerunt, quæ & ἔξ ἑδῆ Græco uerbo nominantur, hoc est habitus: quæ omnia tenēda erunt deinceps, ne fallamur, quod autem horum usurpabimus, facile de sensu intelligetur. Et quandoquidem animus erat habitaturus in corpore, indita est animanti ab admirabili artifice Deo facultas hæc affectionum, ut quibusdam ueluti stimulis excitaretur animus, ne iacens penitus obrutusq; mole corporis, ueluti segnis asinus torperet perpetuò, bonusq; suis indormisceret, & in eo quod illi ualde expediret, cessaret, itaq; uarijs tanquam calcaribus hinc inde subinde excitatur: aliàs autem cohibetur freno, ne ruat in noxia. Homini etiam ijdem isti non desunt stimuli ac fræni, qua parte est animans, cui sunt eisdem de causis necessarij. Sed nos nimium & exacuimus hosce stimulos, & grauiā fecimus hæc lupata, dum leui atque expeditæ necessitati immane pondus adiecimus superfluitatum. At uero, quemadmodum in maris motibus est alius auræ tenuis, alius concitator, alius uehemens, quiq; horrida tempestate mare omne à fundo uerrat cum arena ipsa & piscibus: sic in his animorum agitationibus quædam sunt

Affectuum
causa.

Affectuū in
genere ua-
rietas.

sunt leues, quas uelut initia quædam dixeris surgentis motus: aliæ sunt ualidiores, aliæ animum uniuersum cōcutiunt, deq; rationis sede ac statu iudicij depellunt. quæ uerè sunt perturbationes, & impotentia: quòd quasi iam animus sui non sit compos, sed in alienam potestatem reciderit: & cæcitates, quòd nihil despiciat. nam primas illas, affectiones rectius dixeris: alteras, commotiones, seu concitationes, quæ Græci πάθη nominant, quasi passionēs. patitur enim animus uniuersus illo uelut ictu & agitato: qui quum est uiolentior, fit confusio. Qui autem affectus usu inualuerunt, uicia & morbi animi recte nuncupantur: quod aptius competit in affectus prauos, de quibus alia est tractatio. Et sunt affectus nonnulli in transitu, tāquam pudor ex uerecundia, metus ex inani sonitu: alij manent, ut metus aut reuerentia, diutine confirmata: omnis denique affectus, uel usu radicans, quiq; consuetudinem frequentia actuum duxit, uel diuturna & ualida quapiā actione infixus. Sunt quidam à natura inditi, ex constitutione corporis: & si longa quoq; assuefactio in uires naturæ migrat. Affectus ut sunt in parte animali carni adiuncti atq; adhærētes, quo iudicium est contagio corporis infectius, magisq; immersum carne, hoc surgunt & grauiores & plures: nec solum

o 2 internos

internos animi sensus perturbant ac peruertunt, sed externos quoq;. Ita amantes, irati, metuentes, cerne re sibi & audire uidentur, quæ nusquam sunt. certe omnes qui amant, ipsi sibi somnia fingūt, inquit Poeta. quo est autem purius iudicium, & celsius, eo pauciores & magis leues affectus admittit: tātō scilicet accuratius despicit, quid quaq; in re sit bonum & uerum. ita fit, ut commoueatur tum rarius, tum lentius. Nam ingentes illæ agitationes & præturbidæ ab ignorantia sunt & inconsideratione, aut à falso: quod bonum malum'ue maius censemus esse, quàm reuera sit. nimirū per nebulam intuentes imperitiæ, nec in unum aliquod bonum, quale oportet, intenti ac defixi agimus: sed bonorū & fines & media, plurima & uaria nobis præstituimus, quæ subinde locis occasionibusq; mira inconstantia permutamus. Adde quòd non considerantes surgentem motum, nec nos habentes in nostra potestate, obijcimus nos ipsi tempestati auferēdos, non quòd ipsi uolumus, sed quòd ei libuerit. quumq; non statuto mentis iudicio res aggrediamur, & obeamus, sed arbitrato Naturæ: tantum commouemur, quantum Natura potest. sunt enim actiones naturales non ex limitibus uoluntatis nostræ, sed ex facultatis cuiusq; summa ui ac potentia. Multò sunt omnia in sapiente diuersa.

is enim

is enim nec in eligendo bono fallitur, & unum aliquod sibi proponit, paucasq; ad illud vias, easq; exploratas ac certas: nec permittit se regendum negocijs, sed regit ipse negocia, habetq; se in suo iure ac potestate, ut surgentem vi naturæ affectum, statim rationis freno compescat, cogatq; recto iudicio cedere.

ENUMERATIO AFFECTVVM.

Motus omnis animi de bono est, aut de malo, quatenus contrarium est bono. estq; uel ad bonum, uel à malo, uel contra malum. Bonum autem & malum, uel præsens est, uel futurum, uel transactum, uel possibile. absentia boni pro malo est, mali autem pro bono. Bonum simulatq; est menti cognitum, allubescit continuo: primaq; est ea uelut surgentis motus aurula, quæ allubescencia nūcupatur. ea uero confirmata, fit amor. Motus autem de bono præsentis, quod sumus assequuti, lætitia: de bono futuro, cupiditas nūcupatur, quæ intra amoris limites includitur. Primus motus de malo est offensio, allubescentiæ contraria: quæ confirmata, fit odium: de malo præsentis incror, de futuro metus. Motus in malum præsens, ira, inuidia, indignatio: in malum futurum, fiducia & audacia. Sub amore sunt, fauor, reuerentia, misericordia: sub lætitia, delectatio: sub

cupiditate. spes: sub mœrore, desiderium. Superbia
 monstrum est ex multis mixtum, ex lætitia, & cu-
 piditate, & fiducia. Extendunt se hi omnes affectus
 ad præteritum. itaq; & odimus, & amamus, & mi-
 seramur iam olim uia functos. ad possibilia etiã, &
 ad tanquam præterita: sicut in fabulis, quas esse fal-
 sas scimus. & ad futura, tanquam præsentia: iam
 nunc odimus Antichristum. & tanquam futura: ut
 si narretur fabula, fore aliquem uirũ uirtute & ma-
 gnitudine rerum gestarum præstantissimum, ama-
 mas. & ad præterita, tanquam futura: ut quum hi-
 storiam legimus tenent suspensum animum spes ac
 metus, quæ tandem exitum res capient. Illud anno-
 tandum quoniam affectus sunt animorum motus,
 uel actu, uel potestate ac ui, non haberi pro affecti-
 bus æquanimitatem, & tranquillitatem cordis, ut
 mansuetudinem, securitatem: quippe quæ non sint
 morus. nec opera affectus nuncupari, nec nasci ex
 iudicio, contra quam Stoicis placuit: sed esse natu-
 ralia, prout quisque est animo habitus: ut fletum in
 mœrore, exanimationem in metu, exultationem &
 gesticulationem in lætitia immodica. Affectuũ alij
 sunt natura sua ualidi, ut amor atque odium: alij de
 causis extrinsecus illis additis, idest foris aduenien-
 tibus. Sed omnes tamen ex constitutione corporis
 præcipuas

præcipuas nanciscuntur vires, sicuti dudum dicebam. In affectibus, quemadmodum affectuum inter se alij ex alijs facile suppullulant, ita & alij ab alijs coercentur, & reslinguntur. Ex amore inuidia oritur, & odium atq; ira: si quis rem charam oderit, aut læserit. sicut ex iracundia cupiditas ultionis, & lætitia uindictæ. & si quis quid amat, euenturum cupit, & sperat, ut eo potiatur: non euenturum timet. si eueniat, lætatur: si non eueniat, quum cogitabat, atq; expectabat, in mœrorem se abiicit. Vicissim magna lætitia mœrore diluitur. inuidia à misericordia, uel metu: & alio mœrore premète, alius maior aufertur, uel metu dolor, aut ægritudo, ut in pugna, & præsentis discrimine. currit enim claudus, hoste urgente. Itaq; sunt hæ tempestates instar undarum & fluctuum, quorum sequēs modò priorem auget, alias minuit, & opprimit. Nec secus quàm in ciuili dissensione, nemo meliori auscultat, sed potentiori: ita in dissensione affectuum, nullus iustiori pareretur, sed ualentiiori, illi scilicet qui sui iuris uniuersum animum fecerit, cuiusmodi esse incitatus amor consuevit. nam quòd quis ob metum cedit uictori aut latroni fortunas, uxorem, liberos: id facit, quia plus amat se quàm illos. nanque qui contrà mauult mori in uestigio, quàm aliquid tale perpeti, & qui

Origo &
pugna affe-
ctuum inter se

hostem ex odio, uel inimicum ex iracundia, uel inuidiosum ex inuidia acriter persequitur, & acerbe accipit, etiā cum suo magno discrimine hoc facit: quia semetipsum amat uehementissime, & in eo sibi obsequitur, atq; adeò indulget, imò uerius seruit. nam qui se ipsi non tam tenerè diligunt, minus sunt in asperitate actionum pertinaces, nec tanto rapiuntur impetu ad explendas animorum cupiditates.

DE AMORE.

Quod bonum esse iudicatur, simulac uoluntati est oblatum, mouet eam continuo, & allucit ad sese congruētia quadam naturali: qualis est uerum cum mente, formosi cum oculo. Motus hic uoluntatis est exhilaratio illius quædam, & tãquam frontis exporrectio, atq; arrisus, quo uoluntati placet illud quasi bonum, & sibi congruens. Allubescencia sit nobis appellata: quam exterioribus signis testantur muta, saltibus, uocibus inconditis, adulatione. homo uero placiditate uultus, exporrectione supercilij, exhilaratione, risu. deniq; tam homo quàm bellua ad primum boni conspectum deponit feritatem, si quam habet, & incipit illi admansuescere. Allubescencia confirmata est amor. hunc licet intelligere uoluntatis siue inclinationem, siue progressum ad bonum. exit enim uoluntas obuiam bono uenienti,

ut id

ut id complectatur: unde nascitur coniunctionis ex
 petitio, quæ si propter nos est, ut per bonum illud be-
 ne sit nobis, imò uero non alia de causa iudicatum
 est bonum, quàm quod nobis cōducibile, beneq; esse
 nobis per illud potest: amor hic cupiditas, seu concu- *Cupiditas.*
 piscencia nuncupatur, quæ duas habet partes. nam
 si bonum expetimus, quod nondum possidemus, de
 futuro est, uocaturq; desiderium. sin de eo quod con- *Desideriū.*
 secuti iam sumus, in præsentī nominatur appetitus
 conseruationis, seu retentionis. Hunc in modum di-
 ligimus omnia, quæ utilia esse existimamus, aut iu-
 cunda animo, corpori, fortunis: quin & Deum hac
 ratione non pauci, quòd autor largitorq; sit ingen-
 tium bonorū. Est quum res propter seipsam amatur,
 quia in se bona, detractō respectu omni nostrarum
 utilitatum. Verus est hic & germanus amor, qualis
 amicorum inter se. cuius specimen omnium manife-
 stiſſime conspiciamus in parente erga filium. Ex amo-
 re amicitia nascitur, quū id quod amatur, redamat, *Amicitia.*
 & reciprocatio est in beneuolentia. Bonum hoc, in
 quod amor fertur, non extantis est modo temporis,
 sed in transactum recurrit: ut erga uiros ea uirtute
 insignes, quam nos plurimi æstimamus, & quæ in
 uenturum se porrigit. adde etiam ad res fictas & fa-
 bulosas, propter imaginationem ueritatis, de quo su-

pra differebam. Bonitas ex operibus colligitur. **Boni qui.** nos censemus eos, qui probè sunt officio suo perfuncti erga Deum, patriam, parentes, principem, herum, amicos, liberos, necessarios, propinquos, familiares, socios, ciues, peregrinos: quæ officiorum ratio in humano genere patet latissimè, quando ut rectè est à M. Tullio scriptum, nulla uitæ pars seu publica seu priuata, carere potest officio. Habentur pro uiris bonis, qui quàm plurimis profuerunt, profunt, proderunt. Et quia unusquisq; sibi est charissimus, amat eum qui ipsi benefecit, aut ijs quos ipse amat, ut filijs, aut amicissimis. amor enim omnia reddit unum. Nam qui nobis, aut ijs quos habemus beneuolentia coniunctos profuit, eum rite fungi suo officio ducimus, & bonum esse uirum, qui amet, quod amari est dignum. quisq; enim uidetur sibi & bonus & dignus, qui ametur. nec conseruare se ac tueri cuperet, ni hunc in modum esset affectus. etiam qui ipse sibi manum uiolentam adfert, charitate sui hoc facit, ut se uel urgentibus uel impendentibus malis subtrahat. Ex hoc amore nostri oritur amor erga filios nostros, tanquam partem nostri: **Similitudo,** erga consimiles, erga opera nostra. Similitudo enim amoris est causa, tanquam in alterum ipsum: quoniam similitudo idem quodammodo efficit, eoq; animantes

mantes omnes ad similes sibi formas facile aggregantur. & pueri complectuntur, ac deosculantur specula, in quibus imaginem sui aspiciunt, quoniam inesse intus arbitrantur puerulum aliquem, sibi similem. Quantam existimari conuenit fuisse illam amoris flammam, quæ in animo Adæ ad primum Euxæ conspectum excitata est? in qua ille uelut semetipsum est intuitus, aspectu nouo penitus. Sed ad amorem conciliandum fortior est animorum similitudo, quàm corporum. ea uero ex eadem constitutione corporum existit, & pari proportionem contemperationis, ex eisdem studijs doctrinæ, persuasionibus, uitæ institutis ac moribus. Vsus quoque & assuesfactio animum animo adaptat: unde amicitia inter consanguineos, necessarios, ciues, condiscipulos, consuetaneos, familiares, domesticos. Est in quibusdam hominum admirabilis animorum congruentia, quæ illos occulto quodam naturæ concentu statim coniungit nexu uoluntatum, ut quos antea nunquam uideramus, ad primum conspectum diligamus: sicut contrà inconuenientia & aduersitate quadam animorum, auersamur, & odimus quosdam prorsum ignotos: alios etiam de nobis bene meritos adduci nullo pacto possumus, ut bona fide diligamus. Non tam est hæc interdum similitudo

litudo temperamenti corporei, quam competentia quædam animorum inter se, ad constituendam harmoniam, qualis est sonorum in concentu musico, & proportionis humorum in sano corpore, ut alter alterum non propter similitudinem appetat, sed ob proportionem: quo quasi absoluta fiat ea cõiunctione harmonia, & gratus quidam existat sonus, idem scilicet uelle, & idem nolle. quo fit, ut non raro homines diuersissimis ingenijs, maximeq; cõtraria corporum constitutione, firmissimas tamen inter se colant amicitias. De hoc amore meritò Plutarchus inquit, nescias unde uenerit, aut quomodo irreperit. At quemadmodum ex operibus interiorem bonitatem iudicamus, sic imaginem animi existimamus esse faciem: hac de causa formosos naturaliter diligimus. Formosa facies, inquit Mimus, muta commendatio. nisi fortè experti sumus improbum animum, & tanquam deformem hospitem habitare in formoso hospitio. Commendabilior est facies non adeò speciosa, ut uenusta & grata, atque in modestiam ac moderationem cõposita: hoc uidelicet certius est animi rectè constituti argumētum. Sed sunt tamen causæ aliæ, cur amorem ad se pulchritudo attrahit, ut paleas succinum: quas ex Platone & Platonice defumemus, Nam ut mundus per amorem
ex informi

Forma amo-
rem cõciliat

ex informi factus est non formatus modo, sed formosus quoque: ita & amor infusus per mundum, ad pulchritudinem rapitur, ut sit fonti illi unde derivatus est conformis. Adde quod pulchritudo omnis velut radius quidam est, & uestigium immensæ illius ac divinæ pulchritudinis, eoque pro magno bono accipitur, illamque admiramur. & quemadmodum divina species veros amores elicit, ita imago illius imaginem quoque amorum. Quid quod pulchritudo corporum, pulchritudinem nostrorum animorum refert, atque exprimit, & quasi proponit ob oculos concinnitate, elegantia, proportionem, concentu seu harmonia? perfectio enim interior, perfectionem exteriori gignit. illa vocatur bonitas, hæc pulchritudo: quæ veluti flos quidam videtur esse bonitatis, quasi seminis sui. unde est illa Græcorum καλοκαγαθία. Itaque animus noster in formositatem tanquam in similem propendit, in qua non sine admiratione ac benevolentia corporaliter expressum cernit, quod ipse spiritaliter à Deo tributum possidet. Consimilem ergo naturam amplexatur animus, aspernatur deformitatem tanquam dissimilem, & à se alienam. est enim in animo cuiusque species quædam vel à natura, vel ab arte, vel à consuetudine depicta bonitatis ac pulchritudinis, vel contrà maliciæ ac deformitatis.

tatis. Pictura rei exterior picturā illam interiorem contingens, si cōgruit cum nostro bono & pulchro amatur: sin cum malo & turpi, reiicitur; unde existit tanta in iudicijs boni & mali, pulchri & deformis uarietas & dissensio. Hanc animorum cōgruentiam cum corporibus, licebit intelligere ex opere & operis imagine in opificis animo. His accedit, quod bonitas auctoris omnium adduxit illum ad creationem huius tanti operis. pulchritudo autem radius est bonitatis per uniuersa diffusus: ut quicq; plurimum eius accepit, ita est amabilissimum. Nam amoris parens est bonitas: ut pulchritudo & amor, ex eadem uideantur parēte progenita. ex quo fit, ut non una sit decoris ratio. Primus enim in rebus condendis radius in mentem incidit, ornans eam intelligentia, & contemplatione, quæ est suprema speciositas. secundus fertur in animam, illustrans eam cognitione. tertius in effectiones graduum inferiorum, fecundans illas seminibus ad propagandum genus. infimus etiam ualde turbidus, ad molē materiæ pertingit, delineans depingensq; illam uarietate formarum. Hæ sunt pulchritudinū omnium notæ ac rationes, diuinæ illius ac immensæ lucis splendores. Intelligentia ad duos primos illos amorum gradus scandit: imaginatio autem sistit in posterioribus, inde sunt amores corporum, &

rum, & cupido gignendi in pulchro, uel de pulchro: ut formam educat pulchro similem, erga quod est affectus. Amoris efficacia ultima & suprema est, ex multis unum facere, ex diuersis idem. Quocirca qui amato bene uel cupit, uel facit, & amanti uidetur idem præstare: atque eo magis, si illius causa. ut in commendatione, eadem ratione & illos diligimus, quos charos esse scimus ijs, quos amamus. Amor enim ut natura sua est coniunctor & copulator, quocumq; sese conuertat, adnectit semper & adiungit: sicuti odium ecōtrario disiungit, dissoluit, separat. Cauendum tamen, ne quod amatur ex eo sit genere, quo uelis solus potiri. tunc enim riuallitas existit, & inde maleuolentia. Vertitur crebro amor concupiscentiæ in uerum. Amo sanitatis causa medicū: eam postquā is reddidit, amo illum uerē, atq; ex animo. tanquam uirum bonum. quo autem bonum, quod accepi, est mihi præstabilius, & frequentius, hoc magis gliscit amor. Ideoq; maximus & ardentissimus est in Deum, si quis naturam illam beneficentissimam rite contempletur. Amor omnis, qui originem ex debita gratia sumit, eo est flagrantior, quo uel nos minus sumus remunerati: uel qui profuit, minus expetiuit, aut expectauit: quo in numero præcipui sunt parentes
humani

humani, sed omnes excedit Christus. Pro beneficio est malum auertisse, ac depulisse. sicut pro maleficio, impedimentum atq; obex boni. Sed non est purus amor, & uerus, quousq; utilitatis respectus omnis sit abolitus. & quemadmodum amatur beneficius, ita & benefaciens amat eum, cui profuit, non secus quàm opus suum: ut filium pater, & magister discipulum. Quin etiam plerunq; euenit, ut iuuantis & benefacientis charitas sit ardentior, quàm eius qui usus est beneficio. amor enim illius est ex bonitate, huius ex necessitate. in illo est decus & gloria, tanquam in maiore, & potiore: in hoc autem uelut inferiore, quidam (ut sic dixerim) pudor. Ergo fortius habet & præstabilius amoris principiũ, benefaciens: nempe uoluntatem suam, & bonitatem. amor autem ut est de bono, facilius & fortius proficitur ex bono in bonum, quàm ex necessitate in bonum. benefaciens agit, quia uult: qui recipit autem, quia eget. recteq; illud dicunt uulgo, Amorem est naturæ igneæ, descendere, non ascendere. Magis amat parens filium, magister discipulum, tutor pupillum, quàm contrà: maximusq; & ardentissimus amorum omnium est Dei erga nos, quem sapientissime diuus Ioannes non amantem, sed amorem ipsum nominauit. et Dionysius in Sacris nominibus: Con-

fidenter

fidenter id quoq; uerissima ratione dicemus, quod
 ipse Auctor omnium pro bonitatis magnitudine omnia
 amat, omnia operatur, omnia perficit, omnia conti-
 net, cōuertitq; ad se omnia. Verum inter omnia qui-
 bus amor elicitur, nihil est amore fortius, ac uali-
 dius: nihil amorē æquē conciliat, ut amor: nulla cer- *Amor ama-*
 tiora sunt aut potētiora philtia. Hoc non fit uerbis, *rem elicit.*
 inquit ille in Epigrammate: Marce, ut ameris, ama:
 modo uerē tamen, ac bona fide. nam ficta & simula-
 ta nihil obtinent uirium, ac neruorum. Ignis in tabel-
 la pictus non calfacit, nec rugit aut sæuit leo mar-
 moreus. Hæc amoris reciproca generatio, siue oc-
 culto quodam naturæ tactu accipit semina, & de-
 uinctione illa rerum omnium inter se, quod nonnul-
 lis philosophis placuit, ita ut si unum aliquod attige-
 ris, paria & similia moueantur: ut in chordis testu-
 dinis. siue quòd à quo nos amari cognoscimus, hunc
 bonum esse uirum arbitramur, debitumq; officium
 congruenter exequi, qui quod amandum sit amet:
 eaq; de causa, ut bonus redamatur. qua de causa sæ-
 penumero amans non redamatur, quòd amatus ama-
 ri se non sentit. Platonici rei huius altius radices in-
 quirunt. aiunt enim magnam amoris parentem esse
 similitudinem, propterea quòd quum quisq; sit sibi
 ipse à natura conciliatissimus, similitudo autem est

ceu natura quædam in pluribus eadem, alterum ipsum similitudo efficit. quod si tu sis mei similis, ego necessario sum tui: hinc sequi, ut quæ similitudo te ut me ames inducit, eadem ipsa me ad te amandum adducat. Accedit huc, quod amans amati faciem atque imaginem in animo suo insculpit ac imprimit. qua de causa amantis animus speculum quoddam redditur, in quo amati relucet forma. Quum ergo amatus in amantis sese animo intuetur, & recognoscit, amare illum compellitur, in quo quasi se habitare intelligit, quemadmodum infantes imagines suas in speculis deo sculantur. Ad hæc amans semetipsum sibi aufert, et dedit ac mancipat amato. hunc ergo iam amatus, ut rem suam, charam habet, curatque. Si conspici à nobis uoluntas ipsa posset, ex ea de amore iudicaretur: quod solus facit Deus, scrutator cordium. Sed quoniam uoluntas nostra magnis & multiplicibus est in uolucris contecta, ut ad eam nec oculorum nec mentis nostræ acies penetrare ualeat, ex operibus de illa statuimus, prout sunt hæc magna, crebra, gratuita, prompta. Quod si quis non potuit opera præstare, at dedit sanum & præsens consilium, declarauit se conari uel tentando, uel manifesta indicatione affectus alicuius, qui uoluntatem patefeceret, ut si quos ipsi odimus, oderunt: amant, quos amamus: irascuntur, quibus

tur, quibus irascimur: lætantur in nostra lætitia, tristantur in nostro mœrore, & lachrymas dant, quæ ad manifestationem interioris habitus uoluntatis prævalidæ sunt. Ergo qui nobis obsequuntur, qui laudant nostra omnia, quibus boni uiri uidemur, eos dignos amore atque amicitia nostra ducimus. Obsequium amicos, ait Comicus, ueritas odium parit. qui curant nostra oblectamenta, qui auertunt tristitia. Contrà autem, reprehensores, & in contrarium tendentes, quiq; nos pudefaciunt, auersamur, & deuitamus. nam in illis idem uidetur affectus inesse, in his contrarius ac repugnans, ijs quidem, qui speciosa utilibus præferunt, aut uanas delicias solidis & mansuris emolumentis: quales sunt adolescentes, & uiri uoluptatibus assueti, quibus gratiores leno, aut scurra, aut aleator, aut corruptor bonorum ingeniorum, quàm uir sapiētissimus & prudentissimus. nimirum mauult sus lutum, quàm amaracintum. Ab omnibus amorem impetrant simplices illæ & mansuetae uirtutes, æquitatis, modestiæ, moderationis, frugalitatis: siue ob innoxiam excellentiam, seu quòd inferiorem omnes amplectimur, superiore grauamur, specie quadam libertatis, quæ in deprauata Natura tanquam solo uiciato in arrogantiam degenerauit. Accedit huc, quòd modicis & moderatis

deratis, & blandis, & mitibus, atq; obsequentibus existimamus nos bonos viros uideri, honore & benevolentia dignos: grauib; autem, censoribus, castigantibus multò secus. Inter mansuetas uirtutes est sobrietas, taciturnitas: tales diligimus. minime autem loquaces, aut futes, aut in malis amicorum scrutatores, quæ improbi homines non ad ferendam opem inquirunt, sed ad curiosam quandam cognoscendi auiditatem, plerunque etiam ut habeant quod cum notis possint garrire, ac arrodere: de quibus est illud Horatij:

Percunctatorem fugito, nam garrulus idem est. Hi sunt in perquirendis familiarium damnis uehementer solliciti, in prosperis uero remissi ac securi. Aptos quoq; ad amicitiam remur, qui iniurias facile uel obliuiscuntur, uel remittunt. ut rursus odiosi sunt, qui recordari præ se ferunt. His accedunt, qui beneficia non exprobrant. Illius quoq; amicitia ualde expetitur, cuius sit erga amicum fides ac beneuolentia spectata: quemadmodum Dionysius Siciliae tyrannus tertium se addi optauit amicitiae Damonis et Pythiae, philosophorum de schola Pythagorica, quorum monumentis literarum celebrata est fides in capitis periculo. Et ut iucundi sunt antea acti labores, sic etiam illi iucundissimi, qui in ipsis laboribus nos

non

non deseruerunt, sed adfuerunt pro uiribus. unde illud, Amicus certus in re incerta. Ex quo affectu Dominus noster dicit suis discipulis: Vos estis, qui ^{cc} permansistis mecum in afflictionibus meis. Quos ^{cc} metuimus, amare non possumus: ut uiros potentes, non item bonos, & prudentia sine iustitia, suspecta est. astutia enim, & fraudulentia censetur. Fiducia de aliquo ex eadem pullulat radice, qua & amor: nempe iudicio boni. Itaque amor auget fiduciam, & fiducia nascenti amori multum adminiculatur. Est amor affectus calidus, & in calidis cōstitutionibus ^{Amor calidus.} atq; ingenijs facile concipitur: tum circumstantijs calidis, loco, tempore, actionibus. sed pleriq; calidorum leuib; de causis amorē deponunt, partim quia facile offenduntur, partim quod subeunt affectus alij, uelut spinæ, quæ amorem præfocent: inuidia, ira, superbia. Transeunt quoq; ex lubricitate ac leuitate ad alios amores, qui priores excutiunt. Quod si sanguis sit tenuis, & spiritus rari, extinguatur leui motu flamma, in leui materia concepta. Sin uero densa sit materia, & firma, nec facile mutationibus cedens, in calida contemperatione ualidissime amor dominatur: nisi quod periculum est ab alijs præferuidis affectionibus, ira & arrogātia & inuidentia. Minus offenduntur tēperati, et sanguinei, eamq; ob

causam amorem diutius & fidelius conseruant. est enim in his amor non tam ardens quidem, sed plus tamē habens fomenti. Priores illos ceu stupas quasdam dixeris, hæc ligna. impetus quidē in illis maior est, in his perseverantia. Videre est iuvenes amicos, quorū alter pro altero uitā evidenti discrimine obiecerit, quod pater uix auderet pro unico suo, & qui dem ex uulgarī amicorum nota: sed stupā est hæc subita flamma correpta. patris autē amor maior est, solidior, diuturnior. Frigidi ergo lentius amāt, & se gnus: sed si in eis semel amor eualerit, amāt flagrantius & cōstantius. accēditur uidelicet densa & sicca materies, magnus diutinusq; igni fomes, ut ferrū.

CVPIDITATES.

Cupiditas est appetitus boni, quod cōducibile uideatur, uel assequendi, si absit: uel conseruandi, quum adest. Conducūt bona partim ad esse, partim ad bene esse. Ad esse pertinent necessitates uitæ tuendæ ac propagandæ, quæ naturales nuncupantur, cibus, potio, medicina, ignis, tectum, indumentum: qui appetitus potius dicuntur, q̃ cupiditates, in quibus impetu rapitur animus tacito naturæ stimulo punctus, atq; incitatus trāsilit iudiciū, neq; illi auscultat. ut in siti, & fame, quæ ideo male sua da dicitur: & in prægnantiū appetentijs, quæ pica nominantur

Appetitus.

nominantur. Vt bene autem sit nobis, accersimus
 tum commoditates, ut cibum aptè paratum, uinum
 uel ceruissiam in potionem, lanam & linum textum,
 adiumenta extrinsecus à beluis & hominibus: tum
 uoluptates & delicias per sensus omnes, quæ lon-
 gius petuntur. nos alia confinximus, ut nobilitatem,
 decus, famam, dignitatem, opes, gloriam: & hæc
 omnia non solum numero, sed ingenti mole ac ma-
 gnitudine adauximus. unde examen erupit cupidi-
 tatum, sine termino ullo, ac modo: ut meritò Plu-
 nius Secundus dicat, nulli animantium libidinem
 esse rerum omnium maiorem, quàm homini, quum
 alioqui paucissimis indigeat. Homini cupiditas est
 astructa, ut quod bonum sibi esse credat, expe-
 tat, sequaturq;: adeptus uero retineat, & conser-
 uet. Bonum autem hominis uerum & solidum, est
 Deus, itaque usque ad Deum concupiscendum se
 extendit. qui quoniam est immensus, fit ut & cupi-
 ditatis quoque nostræ laxitas immensa sit, nec re
 alia expleri queat, præterquàm Deo ipso. ibi de-
 mum sistit, & conquiescit. Quo res nobis uidetur
 conducibilior, hoc acrius expetitur, & diligen-
 tius asseruatur. Sed in conducibili uariant ho-
 minum sententiæ. Iuuenili animo conducibilissi-
 mum uidetur uoluptas, uiro decus, ægro sanitas,

Cupiditatis
 causa.

seni uictus, principi gloria, cuiq; ut est uel corpore, uel animo affectus: de quo supra diximus. Caliditas habent cupiditates, & uehemētes, & quas celerissime uellent expleri: sed mirabiles et uarias, sicut de amore diximus. frigidi autē, pauciores et segnes, sed pertinaces, intenti in illam unam, quamcūq; sibi delegerūt, uel quæ animum inflammauit. Fiducia cupiditates minuit, timor auget. Qui securi sunt, non de futura quæ sint opus, ij nec in parādo, nec in conseruando sunt anxij, uelut adolēscētes, & uiri animosi, & ebrij, quibus multus & præseruidus est sanguis circa cor. adde etiam necessitatum inexperitos: & qui quemadmodum uel acquirātur utilitates, uel amittantur, ignorant. Qui uerò metuunt ne desit, auidē tum quærunt, tum custodiunt, ut inualidi, ægri, mulieres, senes: denique quibus sanguis est ad cor exiguus, rarus, tepidus. naturaliter enim hi anxij sunt & solliciti, ne desit, haud quidem argumento aliquo, uel cōiectura uenturæ necessitatis, sed metu & sollicitudine premēte cor. quo fit, ut ex lautissima & profusissima iuuenta, nascatur sæpenumero senectus præparca nimis & sordida: & qui sani ac ualentes erant liberales, in morbo attendant ad rem nimis abiectē, ut cibos quoq; salutare auersentur, si carius sint empti, quā uellent. sobrij quoq; auari
liberales

liberales fiunt, ubi incaluerunt mero. Præter hos omnes, qui quod concupierant non absque difficultatibus sunt adepti, arctius id retinent: seu timore suscipiendi rursus laboris, seu quod ægrè parta chariora sunt, quasi magno empta, ut gnauo & laborioso negociatori sua pecunia, matri filius: & nos CHRISTO, qui redemit nos uniuerso suo sanguine. sicut uicissim, quæ facile obuenerunt, negliguntur: ut ferè hæreditates. Ad assequenda quæ concupiscimus, addita est homini cura, & sollicitudo, & audacia: ad retinendum autem, & custodiendum, metus, & cautio, & contra nocumentum inuadens audacia. Cupiditates acceperunt ex rebus nomina particularia: uelut ex ære auaritia, ex honore ambitio, ex gustu gula, ex Venereis libido, & alia quæ sunt infinita, & sua cuique genti ac linguæ, in quo Græci copiosi sunt. sed potissimum annotantur ea in usum uitæ, in quibus uel uitium uersatur, uel uirtus: sicut de pecunia, & honore ac dignitate, quæ sunt iustitiæ: de gustu & tactu, quæ continentia: de cognoscendo & sciendo, quæ curiositas. Nam indifferentia, ut cupiditas equorum, uenationis, spectaculorum, & alia, infinita sunt: idcirco sub artis præcepta non ueniunt, neque ullum fuerit ea persequi operæ precium.

DE VTROQUE AMORE MIXTIM.

Dicamus nunc de amore in genere. nam falsus fictusq; cupiditatis amor, uerum amorem actionibus suis crebro æmulatur, atq; exprimit. Gignitur amor omnis ex bono, & in bonum tendit. boni autem natura fert, ut cum eo cupiamus coniungi, propter illius congruentiam nobiscum: unde existit delectatio, & beatitas. Idcirco amoris meta extrema est, coniungi usq; ad unitatem, quoad eius effici possit. quo uero uincitur arctius, & in eadem essentiam, hoc amor uerius perfectiusq; finem suum nanciscitur, & in absolutionem consistit ingenij ac naturæ suæ. Scitè admodum & aptè à Platone ficta est fabula, quòd quū Vulcanus duobus inter se amicissimis occurrisset, quiq; amoris mutui magna ederent signa, delectatus illorum inter se beneuolentia, iussit ab se petere donum Dei munificentia dignum. Cui respōderunt illi: O Vulcane faber deorum, oramus te, ut tuis istis instrumentis & camino refingas nos ambo, & ex duobus unum facias. Ergo coniunguntur homines propter communia commoda, quibus eadem sunt profutura, & noxia, ad illa consequenda, hæc autem depellenda, modo ne impediant inuicem: alioqui offenderentur citius, & resisterent. huiusmodi sunt, qui communes habent inimi-

cos;

*Fabula de
Vulcano.*

eos: de quibus est uetus uerbum, Coniungunt homi-
 nes mala. tum qui eadem uehuntur naui, quiq; ean-
 dem urbem incolunt, qui eidem nauigio cōmiserunt
 suas merces. Est amor precij, quo maxima bona plu-
 rimi facimus, & maximas utilitates: & ex utilitati-
 bus, ut quanq; plurimi a stimamus, ita habemus cha-
 rissimam. ac proinde qui eam nobis procurat, hunc
 magnopere diligimus. Iuueni uoluptates atq; oblec-
 ta menta corporis sunt bona præcipua, senibus opulen-
 tia, alijs sanitas, alijs honor, fama, decus, gloria. ut
 Romano existimatiores gratioresq; qui fines dila-
 tarunt imperij, quàm qui ad uirtutem iuuenes ipso-
 rum formauerunt. & uulgus eas uirtutes magis di-
 ligit, quæ in commune prosunt: ut humanitatem, ius-
 titiam, affabilitatem, liberalitatem, commodita-
 tem, simplicitatem: quàm reconditas illas, quamli-
 bet uenerabiles & admirabiles, animi magnitudinē,
 constantiam, firmitatem, integritatem, ac sanctita-
 tem uitæ. Itaque fauorabiliores erant populo Rom.
 Pompeius & Cæsar, q̃ Marcellus & Cato, etiam-
 si his uenerabilior. hac de causa uirtutes quæ alijs
 profuerunt, propter earum similitudinem quæ no-
 bis prosunt, beneuolentia prosequimur: ut pietatis
 officio esse functum erga patriam, parentes, propin-
 quos, necessarios: seruasse fidem, etiam hosti datam.

quod

quod fecit Attilius Regulus. Aversamur autem offici negligentes, aut immemores. uelut ingratos, impios, inhumanos. Rex Alfonsus Aragonius quum esset multis Neapolitanorum procerum inuisus, & potissimum Andegauensi factioni, diligenter est cœptus, posteaquam depræhenderunt eum uenantem in sylua, adiunxisse sua manu carbonarium, asinum suum in fossam delapsum subleuante. Sed in amoris æstimatione non est simplex ratio. est enim præciū aliud perpetuum & fixum, aliud quod præsens animi motus suadet ex eo, quod nobis in præsentia bonum uidetur, siue in utilitate, siue in specie à nobis ficta. Longe pluris sanitatem facio, quam cibum, uel condimentum mensæ appositum: impetus tamen me rapit, ut cibum non perinde salubrem ac sapidum comedā cum iactura ualeitudinis. in quo facto aut non uenio in comparisonem reputationemq; saporis & sanitatis, uel spero non tantopere fore damnosum corpori, aut me facile adhibiturū remedium. Eodem modo multi uiri haud quaquam mali, detrimentum faciunt diuini fauoris, propter aliquod in rebus uitæ compendiū: nunquam id admissuri, si quid agerent, considerarent. sed uel subit animos eorum obliuio

Amoris ingentis boni, uel se id recuperaturos confidunt.

actiones. Amoris uires atque actiones hæc propèmodum sunt.

Primum

Primum uoluntas est animi uniuersi dominatrix & reatrix, uoluntatis amor. rapit enim illā amor ad suū bonum, qui motus est omnium incitatisissimus: quoniam celerrimus per se, & in præcipiti uoluntatis. nascitur enim & gliscit uolente ipsa ac libente, ut tanquam impelli uideatur per pronum. quocirca affectionum omnium amor fortissima est, & potentissima: ut merito sit illud consensu tot seculorū approbatum, Amori cedere omnia tanquam uictori. Et alioqui si quis subtilius perscrutetur, ex amore inueniet, quemadmodum antea dicebam, affectus omnes profluere. sequimur, & concupiscimus uidelicet, quæ amamus: fugimus & odimus contraria ijs, quæ amamus. ut morbum, quia diligimus sanitatem: dedecus, quia diligimus decus: ideoq; qui non norunt bona, nec ea diligunt, neq; ijs aduersa mala uel oderunt uel reformidant, ut pueri gladios, aut præcipitia: & ille Satyrus, qui quum igne uolebat ludere, nunquam antea sibi uiso, ignarus nocumenti illius. Nec reformidant rudes homines ignorantiam, nec uiri mali sua flagitia: grauiora mala, quàm quibus corpus affligitur. quoniam quantum sit & scientia & uirtus bonum, nec uouerunt, neq; considerant. Et sicut amor ex iudicio pulchri aut boni surgit, ita ubi uires est nactus, idem ipsum iudicium confirmat: ut iam
amplius

amplius statuere nō possit de bono aut pulchro, quod
 amat, nisi uehementer sit immutatum, & adeo subi-
 to, depræhendi ut mutatio in deterius queat. nam si
 lentè ac paulatim commutetur, opprimitur mutatio-
 nis sensus sub amoris potentia uiolenta. Postea uero
 quàm amor latè per animum extēdit regnum suum,
 transit quoq; eadem censura ad alia, ut bona iam &
 pulchra amanti in amato uideantur, quæ non uide-
 bantur prius. unde amor cæcus dicitur. Eoq; amans
 semper apud animum suum & amati bona auget, &
 uicia uel deformitates extenuat. Strabonem, inquit
 Horatius, appellat pater filium pærum: & pullum,
 male paruū: hunc uarum, distortis cruribus. Patres
 noui, qui insignes filiorum deformitates, & quidem
 in oculis & facie, iurarint se nunquam animaduer-
 tisse. alios qui rectissima esse omnia, maximeq; de-
 centia affirmarent, in notabili prauitate. Hinc fides
 erga ea, quæ amatus dicit. habet hic enim in aman-
 tis animo iudicem, secundum ipsius causam semper
 pronunciantem. Est interdum amor præualidus cum
 iudicio aliarū rerum. ut qui filium amat, uel uxorem,
 quam esse deformem, aut rudem, aut tardam satis ui-
 det. quia tamen charitas eò non pertinet, sed ad uxo-
 ris aut filij personam, non refrigescit ardor. Sed il-
 lud tamen præstat beneuolentia, quòd tolerabilia
 indicat

iudicat hæc uitia in charo capite . Amor quando-
quidem ex iudicio boni oritur , in manu nostra est
eum non admittere . nihil est enim tam excellenti &
pura bonitate aut decore præditum , quin admistum
habeat aliquid . quod nobis possit displicere , aut non
expedire , unde minus censeatur nobis bonum , ac
proinde appetendum . qua in ratione Deum solum
excipio , quem si , non ut ipse est (nam id factum non
esset possibile) sed ut humana mens corpore hoc
clausa potest , contemplaretur , concitatus in amo-
rem raperetur illius , quàm mens ad complexum cer-
tissimarum ueritatum . cerneret enim bonum absque
nocummenti ullius admistione . Cætera omnia ali-
quid semper aut præ se ferunt , aut inclusum con-
tinent , propter quod possint uel ab examine iu-
dicij reprobari , uel à libertate uoluntatis reijci .
Quid , quod quantumcunque aliquid bonum iudi-
cetur , possumus nihilominus ab eius intuitu atque
intelligentia , auertere animi attentionem ? Potest
uoluntas iudicij oblationem segniter accipere , aut
in ea prorsum cessare . Quocirca elici amor po-
test , ut ille dixit : exprimi non potest . & Clau-
dianus , Non extorquebis amari . At uero ubi se-
mel amor est dominatum nactus , & se quasi in uo-
luntatis possessione constituit , excutere eum non
est in

est in manu nostra, quum libet. Amor animi arbitrio sumitur, non ponitur, inquit idem Publius mimographus. Egregrie Plutarchus: Amor sensum illabatur, sed ingressus non facile discedit, etiamsi alatus. Cogit uidelicet de re chara subinde cogitare. cogitatio crebra efficit omnia illius familiaria. ita arridet, probantur, allubescunt omnia: & quo magis allubescunt, hoc altius radices agit amor in pectore. Nec crebra tantum cogitationem facit amor, sed intentam quoque, ut uelit omnia amati perscrutari ac nosse. Caritas, inquit sanctus Apostolus, omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Amor corporis corporaliter uult iungi, amor animorum animis, ut sit in duobus corporibus animus unus: quæ est maior, & uerior, & diuturnior copula. unde existit idem uelle & idem nolle, & amicus est alter ipse. Aptè Horatius, dimidium animi sui Vergilium appellauit, cui erat amicissimus. Ergo quæcunq; ad amicum pertinent, amicus uocat sua. Vnde Pythagoricorum lex, amicorum esse communia omnia. & sæpenumero quæ amicorum sunt, diligentius amici curant, quam sua ipsorum, recordanturq; illorum, obliti sui. Amor est appetitus fruendi bono, idest se illi adiungendi: ut & ipsum amans amati, hoc est boni contactu fiat bonum. Amor concupiscentiæ applicari & adiungi uult ea coniunctione

coniunctione, qua satis fiat uel desiderio, uel retentioni. uinum bibo, cibum edo: quod olfacturus sum, non tam propè admoueo: longius etiam sonos, & quæ aspiciamus: uestem applico corpori, aut seruo in uestiario: pecuniam in arca, aut eo loci, unde me capturum confidam, quum libebit. est qui se diuitem iudicat ex nominibus codicis: est qui ex mercibus in nauigijs, aut in manibus sociorum, aut procuratorum. non est eadem in rebus omnibus charis applicatio apud homines omnes: ea modo quærentur, quæ uel ad usum sufficiant, uel pariant uoluptatem. Amici, qua datur, coniunguntur præsentia corporum, conspectu, alloquijs, cõuersatione, mentione, memoria, quumq; non possunt, quantum cupiunt, unà esse, ac conuersari, sequitur molestia & mœstitia: atq; eo maior, si parum sit, quod coniunctioni obstet, ita quo absunt propius, & distinentur, hoc ægrius atq; impatientius ferunt separationem. Quin etiã qui functos uita diligunt, quatenus datur, cum illis uersantur, crebra illorum cõmemoratione ac recordatione, uisendo loca ubi soliti erant conuiuere, & congregari, aspectu deniq; earum rerum, quæ memoriam illorum renouent. quæ omnia erga absentes amicos facimus. Hæc in amore coniunctionis expeditio data est homini, ut cum uero suo bono uelit uniri, qui

Cõiunctionis
appetitus
causa quæ.

est Deus: quo uelut Deus quidam effectus, ut sic lo-
quar, cōsors sit sempiternæ beatitudinis illius. hæc
demum uera est, solida & fructuosa coniunctio, a-
morisq; precium amplissimum: cōiunctiones autem
reliquæ inanes sunt, & absque fructu. ut si quis ad
examē reuocet, quid amici in mutuo illo amore ex-
petāt, nihil inueniet esse magis uacuum: nempe esse
unā, conspiciere sese, colloqui. Amor cum fruendi
desiderio torquet, non ex amore, quo nihil fieri po-
test suauius: sed ex desiderio, quod quum differtur,
affligit animum. Sed si spes affulgeat fruendi ali-
qua, non solatium modo, sed delectationem quoque
adfert. nam sicut amor in fruitione magnam habet
oblectationem, ita in spe non paruum, imaginatione
uelut in rem præsentem adducente. Quo fit, ut cu-
pidorum pleriq; uanas sibi spes comminiscantur: &
alijs pollicentibus rei expetitæ successum, facile ad-
hibent fidem. hac uia auari homines crebrò capiuntur
à fraudulentis. Amor cupiditatis, intrò respicit
ad se: amicitia autem, foras ad eum, quem amat. &
amans paulatim moritur in se, uiuit autem in ipso a-
matum. Viuo ego, iam non ego (ait Apostolus) ui-
uit autem in me Christus. Desinit enim de se co-
gitare, se curare, sibi prospicere: de amato cogitat,
amatum curat, amato prospicit. Hæc est quæ uoca-

147

tur Ecstasis, quum amans oblitus prorsum sui, totus Ecstasis
 extra se est, totus in amato, & amatus in eo. quod
 si flamma illa intrò se conuertat ac recipiat, minus
 ardebit foris. Ita euenit, ut qui seipsos amant acri-
 ter, frigide alios diligant, omniaq; ad semetipsos re-
 ferant, & ad ea quæ sibi putant bona: ueluti uolu-
 ptates, delicias, honorem, dignitatem, potentiam.
 Videas quosdam nec uxori, nec liberis, nec alijs
 charissimis nominibus parcere, dum cupiditatibus
 suis seruiunt: uidelicet seipsos flagranter amant, ad
 reliqua tepidi, seu gelidi potius. Amor concupiscen-
 tiæ bona optat amato, propter semetipsum: ut dul-
 cedinem & generositatem uino, robur & agilita-
 tem equo, formam atq; elegantiam amicæ, opes be-
 nefico: itaque optat ea, quæ bona esse sibi censet.
 Longè aliter amor bona omnia amato cupit & pro-
 curat propter ipsum, non propter se: neque germa-
 nus amor est unquam mercenarius, non petit præ-
 mium sui, non expectat, quod esset contra amoris
 ingenium. nam si expeteret, iam non amaret illud
 quia in se bonum, sed quia sibi expediens. Consi-
 derationem boni habet amor, unde nascatur: non
 utilitatis, quò tendat. exemplum est manifestum in
 filijs, quos parentes absque ullo prorsum respectu
 suarum utilitatum, mercedis, fructus, amāt propter

ipſos tantum. Talis eſt amor Dei erga nos, talis eſſe debet noſter erga illum. Nam coadunationem non deſiderat amor, tanquam operæ mercedem: ſed eſt meta, quò ille naturæ ſuæ ſponte fertur. Quemadmodum enim non amas te, ut tibi proſis: ſed prodes, quia amas. ſic non amas, ut uelis coniūgi, ſed uis coniungi, quia amas, nec deſideras coniungi, ut delecteris: ſed ad id tamen ſequitur delectatio, ex tactu boni noſtri, & tãquam poſſeſſione ac complexu. is eſt amoris fructus, & ſinis eius deſiderij, qui amorem ante unionem comitatur. Amor autem ut connexor eſt, ita etiã æquator. æqualitatem enim adfert, quantum naturæ rerum ferunt, quas coniungit, ut ſuperiora demittant ſe ad curam inferiorum, ſicuti Dionyſius docet ex Hierotheo: æqualia inter ſe conſociantur, inferiora autem ad ſublimiora & præſtantiora erigantur. Amor pro ijs quos charos habet, meticuloſiſſimus eſt, & anxius: ut ebriofus, ne pruina noceat uitibus: amator ne amicam æſtus aut rigor lædat: negociator pauet tempeſtates, amicus amico timet, pater filijs, maritus uxori, uxor marito. & caſta illa matrona,

Quando ego non timui grauiora pericula ueris?

Res eſt ſolliciti plena timoris amor.

Idcirco moleſtus eſt amor omnis erga homines, ac
res

*Aequalitas
in amore.*

*Amor me-
ticuloſus.*

res humanas. nihil est enim cui non multa timeatur, quamlibet contra fortunæ casus circūsepto & munito. iucundissimus est erga Deum, de quo nulla ad nos potest redire cura uel molestia. omnia sunt illicita, omnia gaudiorum & felicitatis sempiternæ plena. in alijs amoribus plurimum est molestia, in amicitia sollicitamur metu cōtinuo, in cupiditate curis & anxietatibus, in conseruatione sollicitudine: in libidinoso autem quæ sunt incommoda, non est enarrare. Amor in periculo, si sperat se facile posse euadere, cautus est, & formidolosus: ut Thyestes dicit filijs apud Senecam, Vos me facitis meticulosum. si proposita sit difficultas, fiat audacissimus. Amor nunquam esse ociosus potest. stimulus est enim uoluntatis, quo illa ad actiones & opera instigatur. semper molitur aliquid, & excogitat, quod gratum fore amato putet, quod prosit non amato solum, sed ijs quibus amatus uelit prospectū. quod si opera non possit præstare, at uotis, desiderijs, bene precando, faustis ominationibus amati commoda prosequitur. optimè ei cupit, & euenisse gaudet: & non euenisse omnino, aut contra animi sententiā euenisse dolet. Ex amore concupiscentiæ nascitur riuallitas, & in-

Riuallitas.

Candor. Ex amore animorum nascitur candor, & communicatio. Qui bonum virum amat, rivalem non timet, imò multos vult habere socios affectus sui. ut qui Deum amat, omnes uellet adducere in consortium talis amicitiae: miserrimosq; esse ducit illos, qui sunt ab ea alieni. Amicus autem, qui solus uellet charus amico esse, non uerè ac perfectè amat, sed expetit aliquid sibi utile: nempe ut solus fruatur amici colloquijs, eruditione, diuitijs, opibus, fama, gloria, & eiusmodi. Cupit amans offerri grande aliquid & arduum, quod in amati gratiam obeat, gaudetq; si id cōtingat. Ibant discipuli gaudentes à conspectu concilij, quòd digni essent habiti contumeliā pati propter nomen Domini I E S V. Nihil recusat amor subire, non graue, non difficile, non humile & abiectum, siue sit supra uires, siue præter dignitatem & auctoritatem personæ. omnia ducit sibi leuia, omnia decere, quibuscunq; gratificarum se amato credat. Nec solum dulcis iucundusq; est amatus amanti, sed omnia quæ sunt illi grata: ut filij, propinqui, amici, etiam famuli, & canes. unde est illud: Diligit canem, qui & herum eius. quicquid deniq; memoriā refricat illius, gratum est: ut uestes, sudariola, imagines, loca, & huiusmodi. Nisi forte amor admixtus sit mœror, tum tristitia sunt amati monumenta

monimenta, ut filij, quum obiit immature, uxoris, mariti. Et quatenus amans in perpetua est cogitatione de amato, & cura, auocatur calor à uentriculo ad cerebrum, unde sequitur cruditas, & sanguinis exhaustio, & in ore pallor, ac toto corpore: anhelitus item compressio, tum ex intentione uehementi animi suspiria, potissimum uero ad aspectum, aut mentionem rei charæ, tanquam uideatur spiritus ceu graui onere leuari. Accedunt quoque non raro lachrymæ, quoniam ex calore illo capitis colliquefcit humor à cerebro, distillans per oculos. Cantillant sæpe ad refocillandum animum, contentione imaginationis defessum: intentissimè atque inconuenienter spectant rem charam, nec aliò defleunt oculos, utique nec cogitationem. Variant in facie rubor & pallor, ex accessu aut discessu sanguinis. eadem de causa modò feruent, modò rigent: nesciunt loco consistere. iactatio membrorum crebra atque immodica, perpetua querimonia, laudationes importunæ atq; ineptæ. In amore autem Cupidinis subita indignatio, procacitas, petulantia, crebræ suspiciones, ac uanæ. In amore, inquit Terentius, hæc omnia insunt: iniuriæ, suspiciones, inimiciæ, induciæ, bellum, pax rursus. & quæ ab alio Comico in Cistellaria describuntur amoris actiones & opera.

Amans
languens

Credo, inquit, ego primum amorem apud homines carnificinam commentum, iactor, crucior, agitor, stimulator, uertor in amoris rota miser: & quæ sequuntur. Ac ut diutius amâtes sint unâ, detinet alter alterum inani loquacitate, narratiunculis & fabellis undecunq; petitis: ut mireris, unde tanta uis uerborum possit profluere. Sunt quibus uel perturbata, uel nimium intenta mens non sinit longos sermones facere: unum aut alterum uerbum dicunt, longis interuallis. ut, O amores, uita, spes, suauitas, o formam cœlestem ac diuinam. Amores omnes concupiscentiæ ablandiuntur: laudant, atque in assentationem transeunt, etiam homines grauissimi, si quid ualde cupiunt, seruiunt indignis, & fortissimi timent, & impudentissimi reuerentur, & auari mittunt munera, & demittunt se superbi. cupiunt enim quacunq; ratione animum explere, & desiderio satisfacere: inq; hoc unum intenti, nec personæ, nec ingenij sui habent rationem. per molestias & asperitates ad uoluptates contendunt, ut ambitiosi per abiectionem & seruitutem ad potetiam. Dominari ut possint, inquit Ausonius, seruire uolunt. quales sunt, qui in principum comitatibus miserrimam perpetiuntur seruitutem, ut aliquando tandem in regis gratiam, partemq; potentiæ aliquam euadant. reges quoq; ipsi exercitiis

tibus suis, hominibus insolentissimis atq; impurissimis seruiunt: ut per illos tum latius possint regnare, tum magis ex libidine animi sui. Amor ex calore illo ingenti impellit ad grandia opera edenda atq; admiranda, quæ vires, ingenium, facultatem excedunt. *Amor grandiū operum autor.* aggrediuntur res magni animi, seu ultro capefendis periculis, seu fortiter sustinendis. profundunt patrimonia, nec pluris faciunt quàm stipulas. Et si derit homo uniuersam substantiam suam pro charitate, sicut est in Canticis Solomonis regis, hoc uero pro nihilo aestimabit. Auget idem calor ingeniū, excogitant rationes acutas, inueniunt consilia præsentanea, fundunt uersus, existunt de repente facundi: quorum omnium nihil sunt prorsum, si amor restinguatur. Augetur amor & crebra cogitatione de re chara. affigitur enim, & inhæret. animo altius: nihilq; est perinde amori inimicum, atque obliuio. Quod si quo magis cogitatur, hoc plura occurrant bona, accenditur tanto acrius beneuolentia, quemadmodum euenit in Dei charitate: idem contingit, si qua insperata atq; inopinata existant bona, quamuis prætenuia. ea enim pro ingentibus habentur, quia præter expectationem: atq; eo magis, si contra id quod expectabamus. ut si computare sciat, quem solum arare posse autumabamus: & in-

geniose respondeat, quem nos tardum esse suspicabamur. sciacer tantum amatur bonum, quantum de illo possumus intelligere. Cognoscitur autē res primum, ut ametur: sed cognitionem esse oportet tantam, ut quæ ad eliciendum amorem sufficiat. Vbi uero cum re chara sumus connexi, melius eā nouimus, nempe propius. & tūc fruimur. Ex priore cognitione credimus esse bonum, in posteriore experimur: quod ualet in omni amore. quocirca amoris fructus

Eruitio. fruitio est, qui est delectationis actus, non solum uoluntatis, sed etiā intelligentiæ ut in Deo. Itaq; amor medius est inter cognitionē inchoatam, & plenam, quæ est in unione: in qua desiderium semper aboletur, non semper amor. imò inflammatur acrius, quo plura & grandiora bona in unione inueniuntur, q̄ obtulerant se primæ cognitioni, quæ amoris dederat originem. Consuetudo etiam quæ mala reddit leniora, uel molestias ipsas interdum iucūdas, causas amoris cōtrarias extenuat. itaq; ex ea amor & purior fit, & flagrantior. Assuetos minus offendunt incommoda, non mentis modo, sed etiā corporis, quorū præsentem præcipimus doloris ac tædijs sensationē. Nec tantum frequenter recolendo gliscit amor, uerum amans quæcunq; uidet, auditq; ad amatum refert, siue comparatione, siue similitudine, siue recordatione

tione aliqua obliqua: semper est uidelicet in conside-
 ratione, & quasi aspectu amati. Crescit itē amor,
 quum quod amari iudicamus dignū, non amatur ab
 alijs. cogit se amor in amātis pectore, & ualidiores
 uires colligit: ut calor in puteis, & animantium cor-
 poribus hyberno tempore. Sic mater exosum alijs
 filium, impotentius amat. nam si ab alijs etiam diliga-
 tur, uidetur uel diuidi & secari in plures, uel motus
 ille animi accensus indignitate rei conquiescere. ita
 fit amor minus acer ac uehemens. Nisi forte id ame-
 mus, quo uelimus potiri soli: ut in amore cupidinis.
 Augetur item amor ex commiseratione, ut parentū
 erga liberos paruos, inualidos, ægros, pauperes, mi-
 seros, peregrinantes, periclitantes: ut in bello, aut
 nauigatione, aut itinere graui ac difficili. Quo plu-
 res sunt causæ, quo maiores, hoc amorem, qui inde
 nascitur, par est magis intendi: ut si cuiusquam boni-
 tati accedat paternum hospitium, propinquitas, fa-
 miliaritas, & alia eiusmodi. Cupiditates rerum natu-
 ralium terminum habent aliquem. eorum uero quæ
 nos excogitauimus, nulla est meta, nullus modus: ue-
 lut diuitiarum, opum, honorum, potentia, gloria,
 quod non ex illorum contingit ingenio, sed ex falsa
 nostra de illis existimatione. Nos enim illa inueni-
 mus, ad tranquille, placide, beate uitam degendam.

illa

illa uero tum quòd animum ipsum non attingunt, id circo nec iuuare possunt: tum quòd ut maxime applicentur, leuia sunt, inania, nec tantum animi profunditatem explere ualent, tantum abest ut nos beatos efficiant, ut animus in illis tum excogitandis, tū parandis, tum etiam tuendis incredibiles misérias subeat. Ergo incitatæ semel uanis indicijs auaritia atq; ambitio, exeūt in immensum. Ita enim reputat apud se animus, si uel pecuniam uel honorem quem expetit nanciscatur, iucundissime se ac beatissime uicturum. naētus autem, eodem loci uidet se consistere, ac non raro etiam peiore: neq; illuc mittit cogitationem, res ipsas nō posse id natura sua præstare, quod ipse ab eis postulat: sed uicium in magnitudinem rei transfert, quòd nondum sit tantum consecutus, quātum satis sit, ut uoti fiat compos. quare ad alia acquirenda se accingit: quæ adeptus, eodem errore inuoluitur. ita cupiditas nullum inuenit exitum, nusquam consistit: ut iure conquestus sit Psaltes Israelis, Vniuersa uanitas omnis homo uiuens. Qua de causa non uitæ necessitates ueræ pariunt, & augent cupidines, sed falsa nostra de illis persuasio. quemadmodū in senibus, quos Cato Ciceronianus meritò obiurgat, quòd parent eo plus uiatici, quo minus restet uiæ: sed metus id facit, ut opinio necessitatum. Conserua-

seruatio autem harum rerum, quæ extra nos sunt Cōseruatio.
positæ, ex eodem manat fonte: & iudicium exten-
dit se non solum ad necessitates incumbentes, aut
quas existimamus euenturas, sed quæ possent acci-
dere: tū ad uoluptates, ad quas multi & opes & po-
tentiam referunt, quod per illa parare oblectamenta
possint, quæcunq; concupiscant. Delectatio quoq;
iam degustata detinet nos in diuitijs: in imperijs, po-
tentia, gloria: nempe honor, obsequium aliorum, om-
nes dicto nostro esse audientes, nos nemini. Cupidi-
tas conseruandi refrigescit, quum id quod posside-
mus, adeo est exiguum, ut non sit ullis necessitatibus
futurum remedio, quod faciunt, qui ad inopiam reci-
derunt, aspernātur, & effundunt id pusillum quod
restat. de quo est uetus uerbum, Seram esse in fundo
parsimoniam. Minuitur amor inter initia haud ma-
gno negotio: ideo amorum magister principijs mo-
net obstare. & in tragœdia: quisquis primo obstitit,
pepulitq; amorem, tutus ac uictor fuit. Et sicut uali-
da et crebra cogitatiōe augetur, ita auersione animi
aliorum deteritur, ut in occupatiōibus & negocijs
uarijs. Ocia si tollas, inquit, periere Cupidinis ar-
cus. Quod si in scrutatione rei charæ, aut quū ex ui-
cino inspicitur, malicia insignis occurrat intuenti,
aut deformitas, refrigescit ardor, & retardatur im-
petus.

Amor quo-
modo minui-
atur.

petus. Exoritur quidem nonnunquam amor temerè,
 nullo uel exiguo saltem iudicio: sed si deinceps iudi-
 cium accedat exactius, dissoluitur, nisi in amato cau-
 sæ amoris inueniantur, atq; hoc penitus amor reuel-
 litur, quo scèdus in eo uicium deprehendimus: uelut
 quum ex ijs uicijs, quæ nos maximè abominamur.
 uel quum est cupiditatibus nostris contrarium, &
 noxium: ut quum ad ambitiosum honorem denigrat
 ad avarum nocet rei familiari, segni & pigro adfert
 laborem ac molestiam. Itaq; filij occiderunt patres,
 & patres filios, regni causa: & avarus pater sum-
 ptuosum filiū domo exigit. Lacæna filium interemit,
 quòd è prælio domum redisset fugiēs: & ebriosis ho-
 mines uxori ac liberis detrahunt necessariū uictum,
 si non est aliunde quod potent. Ad hæc si uicium eò
 sit situm loci, quem nos pulcherrimum esse credeba-
 mus, & unde amor fuerat progenitus, uehementer
 nos offendit: ueluti si deformitatem in eo depræhen-
 dimus, quem de specie amabamus: aut si infantiam
 in eo, quem de facundia: imperitiam in eo, quem de
 eruditione: infidelitatem in eo, quem de fide: uersu-
 tiam in eo, quem de simplicitate: adq; hunc modum
 in cæteris, nam sicut bona inexpectata amorem pa-
 riunt, atq; augent: ita expectatorum frustratio dimi-
 nuit, & abolet. Quapropter in amicis, quo meliores
 sunt

sunt, hoc magis roboratur amicitia, quæ diuturna est maximè inter bonos: inter malos autem, non est amicitia, sed familiaritas, & consociatio, aut conspiratio, atque ea infirma & brevis. Nec solum mala amorem reslingunt, sed bona etiam, quum minora sunt expectatione, aut alterius generis: ut quum habet quis multa quidem amanda, sed nobis inutilia, quæ nos utilissima fore sperabamus. Diluitur item amor crebris offensionibus, & eo citius ac leuius in iracundo, & superbo, qui non tam se redamari cupit, quàm honorari. Amici felicitas amicum inuidum abs se arcet, ac fugat. nam sunt qui amicos miseros ualde diligunt, felices oderunt: præsertim ubi quis est dignitate euectus. pleriq; enim inferiorum amicorum suspicantur ab altiore se despici, ac pro nihilo haberi. Amantium iræ (inquit ille in fabula) ^{cc} amoris est redintegratio: quod de amore uenereo di ^{cc} Etum, non raro in amicitias conuenit. quoniam in re conciliatione renouati animi ualidius inflammatur, tanquam resumptis uiribus ex interuallo offensionis: ut terra fecundior est à quiete, & caminus ardet fortius guttulis aquæ aliquot aspersis. Accedit, quòd sensus dulcedinis iucundior est post acerbitatem, aut asperitatem. tum dolemus nos offendisse eum, quem habere oportuerat placatum. ita maiore

animo

Amoris re-
media ex-
trinsecus.

animo redimus ad amicitiam, & diligentius in posterum cauemus, ne quid existat molestum in amore: qua ratione confirmatur. discordiam tamen esse oportet breuem, & de re non graui: alioqui dirimitur concordia. ut si diutina fuit offensio: uel dixit alter eorum, aut fecit, quod alterum quoties recordatur, male pungat. Eiusmodi iræ non solum amorem extinguunt, ut copia aquæ ignem: sed quādo inualuerunt, solent in graue odium & rabiem exire, sicut arctius aqua congelat, quæ frigori exposita est calens. Amatori, cuius est præ impotentia affectus mens emota, opus est ut paulatim animus tanquam ex peregrinatione domum reuocetur per muscen, per conuiuia, & epulas exquisitè & lautè apparatus, per uinum clarum & liquidum, etiam si sit opus usq; ad ebrietatem (ut non immerito dixerint ueteres, sacra Liberi pertinere ad purgationem animi) per omne genus lusionum & exhilarationis, folijs, taxillis, fritillo, contemplatione tapetum, tabularum, spectaculorum, amcenitatum, ædificiorum, agrorum, fluminum, piscatione, uenatione, navigatione, fabulis, narrationibus festiuis, admirandis, occupatione, labore magno usq; ad sudorem, ut corporis meatus ad expurgationem pateant: ita ut etiam aperiri uenam conducat, quo prior sanguis effluat, succedat

succedat nouus, unde & noui spiritus. alio quoque affectu uehementi summisso, ut cupiditate opum, honoris, metu, indignatione, ira. & hæc oportet esse diutina, donec animus in alteram partem inclinans confirmetur, ne in priorem amorem statim relabatur. Hæc de amore quæ potuimus: cuius uires, ut sunt magnæ, ingentes, incredibiles, ita & nobis inexplebiles. Amore sumus conditi, amore perficimur, amore beamur. Maxima sunt amoris, profundissima, reconditissima & incomprehensibilia mysteria. Sint tamen hæc à nobis in præsentia satis dicta.

DE FAVORE.

Proximus amoris est fauor, nasciturq; ex iudicio boni alicuius, & est quædam beneuolentia: ita ut nullus sit amor absq; fauore, fauor autem esse aliquis sine amore possit, quû alicui, quem non amamus, cupimus tamen benefactum. Fauor ergo cum amore fortior est & diuturnior, leuior autem & breuior extra illum. Est enim fauor, amor inchoatus. nam incipimus amare illum, de quo bene sentimus, & quem dignum re aliqua bona censemus. & uicissim erga quem est in animis nostris umbra amoris aliqua, uel gradus, huic fauemus: ut propinquis, consanguineis, ciuibus, socijs, familiaribus: notis

Fauor.
r item

item, magis quàm ignotis. nam notitia ad amorem est aditus. Ac quemadmodum fauere linguis, est uocibus bene precari: sic fauere animo, est bene optare ac cupere. Iudicium hoc de alicuius dignitate uel simplex est, & uniuersale ad omnia, unde fauor uniuersalis oritur: qualis est erga simplicitatem atq; innocentiam, ueluti aduersum pueros. illi enim ætati fauetur ab omnibus, sine inuidia. & aduersum animantes omnes nouas, in qua ætate etiã lupis, & leonibus, & uulpeculis parcimus atq; blandimur. Est idem iudicium de formosa facie, quæ est, ut habet Mihi, muta commendatio. Deniq; causæ omnes, quæ ad amorem, ad fauorem quoq; ualent. Est alterum iudicium de dignitate ad unam rem aliquam, ex quo fauor nascitur circa illud unum: uelut in competentia, de magistratu: in ludo, ut quis quid adipiscatur, quo eum censemus uel dignum simpliciter, uel competitore digniorem. Eaq; de causa fauor non raro ex odio suboritur, ut in aduersarium eius quem odimus inclinetur, uel in eum cui non fauet inimicus noster, aut contra illum cui fauet. Existit item fauor ex misericordia: ut quum quis est ab aliquo iniuria affectus, qua non est dignus, alia in re cupimus illi id detrimentum resarciri. Olim Athenis dux quidam capitis reus præturâ petijt, ut post repulsam magistratus facile

tus facile iudicio absolueretur, tanquam animi ex sa-
tietate ultionis in misericordiam uersi ob repulsam,
inciperent iam fauere. Eodem è fonte est, Iniquum
petendum, ut æquum auferas. Sed in alijs quoq; mi-
serandis exempla sunt innumera. Favor quum non
est amore fultus, res est quæ leuissimis de causis tol-
litur: & eo citius, si contra rem nostram aut nostro-
rum tendat, sicuti si quid in eo favore insit uel dam-
ni, uel periculi, uel molestiæ. Quod iudicium de di-
gnitate temerè est, exiguaq; de causa susceptum, le-
uissimè quoq; ponitur. Cui enim precio inducti fa-
uimus, huic uel persoluto precio tanquam causa su-
blata, desinimus fauere: uel non persoluto, ex indi-
gnatiõe male uolumus. Si cui ex odio aut inuidia al-
terius fauimus, residente illo animi motu, flaccescit
fauor: quæ quotidie in certaminibus, & ambitione
civili contingunt.

VENERATIO SEU RE- VERENTIA.

Veneratio ex iudicio magni boni oritur, quod
bonũ nobis non nocet. nam si nocere existi-
memus, aut nociturum, metus est. Habet nihilomi-
nus ueneratio omnis metus aliquid, pudorisq; admi-
stum. est enim compressio seu contractio animi,
ex cogitatione magnitudinis bonæ, aut certe nobis

innoxiæ. Posita est autē ueneratio in collatione magnitudinis cum paruitate uel suametipsius, uel aliena, quam nos tamen non habemus pro exigua: quippe uenerationi omni est admiratio adiūcta. quæ non admiramur, ea neq; reueremur. Et sicut ex reputatione suæ ipsius magnitudinis dilatatur animus, ita ex reputatione alienæ comprimitur. Vnde nascitur suimet detractio æstimationis & despectus, qualis est nostri ipsorum, quum ad diuinæ maiestatis reputationem mens se sustollit. Scitè Ouidius:

Protinus intrauit mentes respectus honoris:

Fit precium dignis, nec sibi quisque placet.

Porrò honor non est, sicut Aristoteles existimauit, & eum plerique gentiles sequuti, precium uirtutis: sed testificatio, qua testamur nos sentire atq; existimare uirtutem in illo inesse, quem honoramus. Ea uero exterior est significatio, qua declarat animus summittere se celsitudini, uaria apud uarias gentes. nostris quidē, poplitem flectere, genu ponere, quæ sunt deijcientis se: caput aperire, quod est Græco & Romano more seruitutis indicium, sicut pileus libertatis: loco & uia cedere, affectari, deducere, reducere, quibus fatemur illū esse potiorē: silentium, quo uel audietiam damus, uel metuius reprehensionem: uerba nostra, quæ præstātiā illius declarent.

Sed

Sed nulla est tamē amplior, quā quum admiratione excellentiæ animus ita obstupescit, nullam ut significationem exteriorē possit edere, attonitus, & extra seipsum raptus. stupefacit enim animū ingens ueneratio, & cogit sui ac debitorum officiorū obliuisci. Ita coram senatu uel multitudine præstantium uirorum, aut apud magnum aliquem principem dicturi sæpenumero sibi exciderunt, ut ne uerbū quidem possent proferre eorum quæ cogitarant. Tum insignem aliquem aut præcellentem uirum salutantes, obliuiscimur crebro & alijs qui adsunt debitum honorem impartiri, intento prorsum animo in unicam uenerationem illius. Sed hæc bonorum amplitudo pro cuiusq; animo censetur. alij aliter existimāt, ut in omni uita. In Deo præter cæteras excellentias duæ sunt maximæ potentiæ, ac bonitatis. sub potentiam uenit sapiētia: quæ in terris imaginem referunt potentiæ, pariunt uenerationem: quæ bonitatis, charitatē. Est potentia ad agendum bona, est ad resistendū malis. In externis bonis, quo in genere sunt principes & homines opulenti: in corporeis, cuiusmodi sunt ualentes & formosi, propter coniecturā naturalem, similem intus habitare animū. unde est illud: Species digna imperio. In animo sunt animosi: in mente sunt prudentes, faciūdi, eruditi, sapiētes: in uolun

tate sunt iusti, moderati, fortes, constantes, & inui-
 eti à casibus, insultuq; eius quã uocant fortunã. Bo-
 nos autem, hoc est iustos, moderatos, tẽperantes di-
 ligimus magis q̃ reueremur: etsi quidam, qui reliqua
 bona omnia nõ magnificiũt, plurimũ istis reuerentiæ
Maieſtas. deferunt. Maieſtas est supremus honor erga summa
 bonã, à maiori dicta: quasi honor in mediocribus
 uersetur, maieſtas in maximis. & si honor maieſta-
 te est latius quiddam, nẽpe genus, sed sermone com-
 muni distinguuntur. Poetæ festiuiter finxerunt Ho-
 noris & Reuerentiæ filiam esse Maieſtatem. quam
 fabulam Ouidius in quinto Fastorum, facetissimis
 uersibus persequitur. Ex reuerentia amor prodit, si
 magnitudinẽ censeamus bonitate temperatam: qua-
 lis est in Deo, qui ut est maximus, ita & optimus. ti-
 mor autem, & hinc odium, si noxiam nobis uel esse
 suspicemur, uel fore: qui affectus tenet eos, qui so-
 lam Dei potentiam reputant, iudiciũq; seueritatem
 extra clementiam. Acute ille: Qui apud te audent
 Cæsar dicere, magnitudinem tuam uidentur igno-
 rare, qui non audent, bonitatem. Admiratio tuetur
 reuerentiam, itaq; admiratione consumenda deteri-
 tur ueneratio. ideoq; usus & familiaritas ueneratio-
 nem adimit. quemadmodum ferunt in Apologis de
 uulpe, quæ ad primũ leonis cõspectum exanimata,
 tertio

tertio iam congressu cœpit cum illo familiarius lusi-
tare. adeò ut apud homines rudes & crassos non so-
lum percat familiaritate reuerentia, sed transeat sæ-
penumero in contemptu, sicut ille ait in Comœdia.
Conseruatur nihilominus in usu & cõsuetudine ue-
neratio, si ij cum quibus uersere, intelligētes sint ue-
ræ magnitudinis, quã eo colunt ardentius, quo pro-
pius admotam certius ac subtilius cõtēplantur, uel
si quotidie aliquid se nouum proferat in magnitudi-
ne, uel si tanta ipsa sit, ut facile semetipsa à contēptu
uel neglectiōe uendicet. Verba & facta graua, ui-
rilia, cōstantia, sublimia, sine uanitate & manifesta
arrogantia, qua nihil est inuisius, magnitudinem de-
centia, tuentur uenerationem : contrà eleuant eam
uerba & facta puerilia, muliebria, ludibunda, scur-
rilia, lasciuiua, leuia, uana, inconstantia, demissa, abie-
cta, ab excellentia illa aliena atq; abhorrentia: tum
etiam arrogantia, fastidiosa, iactabunda, iracunda,
minacia. Non bene conueniunt, nec in una sede
morantur, Maiestas & Amor, ait Poeta quidam.
uidelicet amor officij sui & dignitatis oblitus ab-
blanditur, precatur, deijcit se, ineptit, nugatur : in-
ter quæ ueneratio prorsum eliditur, quæ alioqui te-
nues admodum & debiles iacit radices, quæq; leui
motu extirpentur. Tollitur enim ueneratio, sublata

opinionē eius excellētiæ, unde fuerat orta. Ea porro opinio facillime diminuitur, propterea quod omnis hominum præstantia uilitate est commixta, quæ ex imbecillitate nostra citius sese foras profert, quàm lenta excellentia. Nostra etiam iudicia ex deprauatione naturæ, quæ uiciosa sunt, aut mala, celerius apprehendunt, tanquam sibi cognata, & similia. Ad hæc amor cuiusq; erga semetipsum inconsultus, unde superbia capit originem, efficit ut & cupiat, & libenter credat se ab altero non excelli. Affectus penè omnes concitati uenerationem impediunt, & cogunt conquirere: ut ira, inuidia, odium, amor, non solum erga uenerabilem, sed etiam aduersus alios. scilicet perturbatur iudicium, ne possit aut nolit rectè de præstātia statuere: adeò ut præsepte uel inimico, uel despecto, signa reuerētiæ in alium consulto omittamus, ne uideamur eum, quē odimus, aut contemnimus uenerari. quod fecisse Aeneam sacrificantem ferunt, qui prætereunte Diomede adorationis cultusq; diuini exteriores notas intermisit, ne honorem eum hosti habuisse uideretur: quod contingit crebro in uita communi. Nisi forte alius affectus maior urgeat, qui nos signa illa cogat edere: uelut cupiditas, aut metus. ut quum timemus, ne illa nobis officij prætermisio noceat, aut speramus ali-

quid

quid uel cupimus ab illo, quem ueneramur. Vitium
 & uilitas in rebus alijs, quàm unde cœpit uenera-
 tio, quàm est cū excellentia illa iudicio nostro con-
 iuncta, tam deterit uenerationem. Si enim ex iudi-
 cio est nata prudentiæ, infirmitas corporis, aut igno-
 bilitas nihil eam lædit: deterit autem sermo rustica-
 nus, educatio parum urbana, iracundia. Et si sunt
 quidam, qui in uno aliquo statuentes fontem bono-
 rum omnium, ei qui sit fontis huius expers, nullum
 credant inesse bonū posse præstans, & ueneratio-
 ne dignum: ut quidam in claritate natalium, quidam
 in eloquentia, alij in grammatica, aut scribendis
 uersibus, alij in decore formæ, plerique in diuitijs.
 Multi stultè ac iniquè diuersissima coniungunt, ue-
 lut uestitum, ingressum, sessionem cum eruditione:
 ut qui illa non habeat satis ad ipsorum arbitrium
 composita, hunc nec eruditum esse iudicent. sicuti
 nec magnatem, qui non loquatur superbè, & pra-
 uè scribat: nec bonum militem, qui non ad uerba
 singula deieret.

DE MISERICORDIA ET
 SYMPATHIA.

Misericordiam Aristoteles finiuit dolorem de
 malo, quod nobis uidetur accidere indigno.
 id uero malum dicit esse φθαρτικόν, ceu quis di-

cat corruptivum, aut corrumpens: quales sunt morbi, mors, fames, sitis, tormenta, plagæ, spoliatio. & quæ sunt eiusmodi, quod fortasse ab eo positum est, quia non de rebus Naturæ differebat, sed de præceptis civilibus. reliquarum enim rerum commiseratio in curiam & forum non uenit, sed omnia malorum genera in hæc affectionem incidunt. miseramur deformes & mancos & tardos & rudes & stultos & improbos. Indigni sunt malis nostra opinione boni viri, & qui recte functi sunt officio, tum innocentes ad eam pœnam quam perferunt: & homines uniuersaliter innoxij & simplices, ut infantes & pueri & mente capti: tum qui malis illis sunt impares, ut mulieres, senes, ægri, delicati, laboribus magnis & ærumnis: adde ijs, qui magna sunt fortuna deturbati. illi etiam, quibus nō licuit bonis suis frui: ut quum uir uagni ingenij in medio studiorum suorum cursu tollitur. sicut Io. Picus: uel destinatus magnis opibus, ante obitam hæreditatem obit mortem, uel designatus magistratus non potuit honorem capescere. Eo est autem miseratio intentior, si pro bonis speratis incidit in mala inopinata: ut regni hæres in captiuitatē & ergastulum, quale est quod impiorum animis quotidie accidit, nec nos miseret. Qui fortiter & uiriliter perferunt suas calamitates,

res, magis uidentur illis indigni: eosq; sæpius misera-
mur, qui misericordiam non implorant. Pericula,
quoniam malis sunt proxima, misericordiã mouent:
ut in bello, & nauigatione, & uia latrocinij infam-
mi. Si qui sibi ac suis malum accidisse putant, in mœ-
rore sunt potius, quàm in miseratione. quòd si quis
indigno sibi, aut charissimis suis accidisse existi-
met, adiuncta est mœstitiæ miseratio: quod licet de-
prehendere ex uerbis, quibus conqueruntur imme-
rito se malis illis premi: quæ est suimetipsorum com-
miseratio. Similitudo & sympathiam efficit, & mi-
sericordiam mouet, ut erga similes ætate, moribus,
constitutione, studijs, dignitate, genere. Sympathia
est uelut tactus unius facultatis, cui aliæ facultates
similes concinunt, quemadmodum ferunt in duas
chordas diuersarum lyrarum ad eundem tonum ex-
tentas, alteram alterius tactui accinere, & respon-
dere. Plurimū animus afficitur ijs alienis malis, quæ
tanquam ex uicino contemplatur sibi etiam immine-
re. Inter similia autem transitus est facilis. uidelicet
quæ longius spectat animus, negligit, tãquam ad se
non pertineant: ut mediterraneus homo graue nau-
fragiū, uel monachus ærūnas militares. Festiue phi-
losophus quidam & acute, rogatus à quodam quasi
per contumeliã, cur homines diuites citius cæcis &
surdis

surdis & claudis largirentur, quàm philosophis egentibus, illosque multo facilius miserarentur, quàm philosophos: Quoniam, inquit ille, diuites homines citius surdos se & cæcos fore existimant, quàm philosophos. Ideo & qui per ebrietatem magnæ felicitatis exemptos se humanæ sorti arbitrâtur, immisericordes fiunt: uidelicet non putant casus humanos ad se peruenturos, qui se loco tutissimo arbitrantur consistere. Qui in extremis quoque malorum uersantur, aut in eorum malorum magno discrimine, nullorum eos miseret. Non enim timent se peius habituros, & asperitas malorum sensum illis humanitatis adimit: tenerumque illud animi ac molle amiserunt, in quo est compassio. Nihil æque est secundum hominis naturam, ut afflictos miserari, quem affectum miror Stoicos in bono uiro conatos reuellere, quod fieri nec potest, & contra rem est humani generis, quippe nascitur ex similitudine quadam, congruentiaque humanorum animorum inter se: nec aliter potest animus facere, quàm ut dum aliena mala intuetur, uel de seipso cogitet, se quoque illis ipsis malis obiectum, atque obnoxium uiuere, uel certe compatiatur, & similem sui naturam illis afflictari incommodis doleat. Quod si amor omnia reddit non solum communia, sed unum, quomodo potest amicus non dolere

lere dolente amico? quomodo potest idem animus dolere in uno amicorum, non dolens in altero? Si ergo sapientiæ ac bonitatis præceptum est, ut amore inter se homines deuinciantur, tanquam nodo sacratissimo, eamq; ad rem ficti & appositi à natura sumus: profectò & natura, & sapientia, & bonitas misericordiam nobis induunt, atq; indicunt. Iam uero sublata misericordia, quid in eius locum ac uicem reponis? duritiam, immanitatem, crudelitatem, inhumanitatem. hoc scilicet expedit humano generi, ut humanitate exuta crudelitatem induat? At dicit Seneca: Possum adiuuare afflictum, & misero opem ferre, sine dolore illo, & miseria animi, quam uos misericordiam nūcupatis. Potes tu fortasse aliquando, non poteris semper, non poterunt alij, quibus opus est interno ad progrediendum calcari. Quid quum non habes, quo opituleris, an non saltem animus tuus alienis malis flectetur, & ad te quoq; mala illius pertinere declarabis? Non est opus longiore disputatione, hæc est clausula, non potes adiuuare, nec opem ferre afflictò potiore, quàm si dolenti condoleas, nihil est quòd animi ægritudines & mala grauissima perinde alleuet ac consoletur, ut communicatio doloris: nullum est auxilium uel gratus, uel efficacius. Quid potest miserabilis cuiquam, aut

Misericor-
diæ causa.

quam, aut desperatius in uita contingere, quàm exi-
stimare se nulli esse miserabilem? quid gratius po-
test uidere miser, quàm alienas lachrymas cum suis
consociatas? Sed Stoicos dimittamus, qui se, quos
natura homines condiderat, scholasticis caullatiun-
culis saxa uoluerunt reddere: nec sunt tamen asse-
quuti. Exequamur, quæ restant propositi. Affectus
est misericordia mansuetissimus, & hominum gene-
ri magno suo bono à Deo tributus, ad opem mutu-
am & consolationem uariorum casuum, qui incur-
runt in uitã, in quibus amoris defectum supplet mi-
sericordia. Quod de malis, quibus nos uicini sumus
atq; obnoxij, est dictum, idem ad propinquos, & ne-
cessarios, & charos nobis transferatur. compatiun-
tur enim facile, ac misferentur, qui uxores, aut libe-
ros, aut nepotes, aut sibi amicissimos habent eisdem
malis obuios, & quasi obiectos. ideo senes miseri-
cordes sunt, quia omnia timēt suis. Mollicies cordis
sympathicos & misericordes efficit, adeò ut quidã
eos quoq; misferentur, q in malis uersantur, quæ sunt
commeriti: ut pueri & mulierculæ, quos latronũ &
parricidarũ misferet, uel quũ cæduntur uirgis. Con-
trà duricies cordis miserationẽ restringit, ut in ira,
in militia, in latrocinij, in ijs qui minus considerant
quid sit malũ, uel ex hebetudine naturæ suæ, quales
sunt

sunt rustici: de quibus non immerito dixit autor eorum Vergilius: Nec doluit miserans inopem, aut invidit habenti. uel ex cupiditate eorum, quæ sibi censent bona. Imprudentes & inexperientes facile ac multum exiguorum malorum misereantur. Generose quoq; animi & simplices, ualde misericordia taguntur: ut adolescentes, & principes. Experti uero, & prudentes magnorū, parua pro nihilo ducunt: ut sancti uiri, iacturam animarum in populis grauissimam censent, de corporibus utcunq; commouentur, sed propter animas: fortunas autem negligūt, ac rident. Opera misericordiæ amoris operibus sunt similia, *Misericordia ex amore profluit: uicissim amor misericordiæ opera.* & misericordiæ ex amore profluit: uicissim amor misericordia inualescit, ut matris erga filium ægrum, aut afflictum, aut peregrinantem. Nullus affectus adeo habet promptas lachrymas, ac miseratio: adeo ut qui suis malis non illachryment, ad aliena quasi uicti lachrymentur. quorum utrunq; est mirifice decens, honestum, liberale. Fit etiam persæpe, ut quidam qui alienis malis dant lachrymas, suis non possint, tanquam oppressi magnitudine ægritudinis ac doloris. quemadmodum tradunt Amasin Aegypti regem uetustissimum, amici mortem defleuisse, non filij. Dicunt misericordiam oculis maxime commoueri, quemadmodum Horatius inquit:

Segnius

Segnius irritant animos demissa per aurem,
Quàm quæ sunt oculis subiecta fidelibus.

Idcirco olim Romæ ad captandam misericordiam
parui liberi producebantur in forū, aut concionem,
& prodibat reus sordidatus, & atrati amici: & o-
stensa sunt plagæ, aut cicatrices in pectore denuda-
to, & uestis cruentata, & imago rei gestæ in tabel-
la depicta. Non dubium quin hæc ad vulgus pluri-
mum ualeant, quippe quod sensibus ducitur. qui ue-
ro magis cogitatione ac mente, hi citius commouen-
tur apta & congruenter expressa narratione rerū.
Nec pauci sunt, qui fabula uel historia mouentur: in
re ipsa, si coram contingeret, penè immoti. Scenicis
actoribus, inquit M. Fabius, eadem uox, eadem pro-
nunciatio, plus ad mouendos affectus sub persona
ualet: scilicet adiuuatur affectus audiendo, phanta-
sia, & cogitatione. Proficit res ipsa miserabilis ad
eliciendum affectum, adhibita dicentis arte, uelut
explicata malorum grauitate, indignitate illius qui
sit perpeffus: quanto dignior bonis, quàm malis: mul-
to minus dignus hisce malis, ab his, hoc tempore,
hoc loco, quæ sunt ex fontibus probabilitatis. tum
admonetur auditores filiorum, uxorū, rerum cha-
rissimarum, deniq; suimetipsorum & communis for-
tis. Præcipiunt artis magistri, ut quæ miseratio di-
centis

centis arte, nō naturæ suæ uiribus lachrymas elicit,
 sit brevis: nihil citius arefcere eiusmodi lachrymula.

LAETITIA ET GAUDIUM.

Laetitia est motus animi ex iudicio præsens
 iam boni, uel pro certo appetētis. Auerfio ma
 li, pro bono est. nisi quod in bono semper est laetitia,
 in discessu autem mali non semper: ut quum solum
 ægritudo incumbens tollitur, non subit autem con
 traria laetitia: aut si subit, læuis est, quæ hilaritas nū
 cupatur. est enim hæc laetitia remissa. Ex iudicio ue
 ro uel alieni boni, quod nobis placet, modo ne is ita
 charus sit ut unum sit nobiscum: tum ex bonis ali
 quando euenturis, aut præteritis, aut etiam ex malis
 transactis, motus quidam existit iucundus in animo
 laetitiae quidem similis, non tamen proprie laetitia,
 sed gaudium: qualis est etiam in nostris bonis, quum
 ea moderate sumimus. Laetitia enim concitationem
 habet uehementem. estq; ferè de eo, quod ualde de
 siderauimus, aut pro quo contendimus, ac laborau
 mus: aut quod de repente cōtigit præter opinionem
 nostram, uel expectationē. quo exagitatu dilatatur
 admodū cor, adeo ut etiā mors interdū cōsequatur: Mors ex le
 uelut in illis mulieribus bello secundo Punico, quæ titia.
 quum filios suos, quorum esset mors nunciata, de re
 pente sospites aspexissent, exanimatae sunt. Cele
 riusq;

riusq; ex ingenti lætitia expiravit quis, quàm ex immodica ægitudine. Ab eadē cordis dilatatione existit risus, atq; exultatio, quoniam iam peccare coercere non potest suum cor: tum gesticulatio, & quandoq; demētia. Lætitia moderata, seu hilaritas, & gaudiū, calore suo purgat sanguinem, valetudinem confirmat, colorem inducit florētem, nitidum, gratum. sicut est apud Sapientem: Cor lætū pro medicina est, spiritus tristis exiccat ossa. Qui molli sunt corde, facile mœrorem & lætitiā recipiunt, ut sigillum in cæra: qui duro, & calido, lætitiā cito capiunt, & diu retinent. sicut contrā, qui duro & frigido, mœrorem, ut in atrabili. est enim mœror affectus terrestris, frigidus, & aridus: lætitia autem, calidus & humectus. idcirco ea facile in pueris, & iuuenibus, et bene valentibus nascitur: tum ociosis hominibus, et securis. nam metus lætitiā impedit, præsertim si sit rei minoris, quàm de qua est lætitia. item in vere, locus item temperatis, amicis, in festis, celebritatibus, conuijs. In lætitiæ aduentu, ne ea impediatur, multi eos obices, qui occurrunt, amoliantur, & molesto ferunt se interturbati, quasiq; interpellari de cursu rei iucundæ. itaq; de re tristi nolunt audire, ut initio festi, ludorum, conuiuiorū, de morte, de parsimonia, de egestate, de negocijs publicis aut priuatis, de seueritate

ritate uirtutis et frugalitatis. odiosa sunt hæc omnia per id temporis. consumpta autem lætitia, audiūt facile, & magis ad ea cōmouentur, quā unquam antea, nempe ex recordatione fugacitatis rei lætæ. celeriter enim uidentur auolare, quæ placent: seu quia refrigerato iam corde, facile seueriores cogitationes admittunt. Lætitia tanto est maior, quanto nos maius bonum nactos esse iudicamus: uidelicet amplum, nouum, rarum, inusitatum, quodq; paucissimis contigerit, ijsq; præcipuis & honoratissimis, minor est, in contrarijs horum.

DELECTATIO.

Lætitia est primus uel aduentantis boni motus, uel iam impliciti atq; adiuncti. post illum autem quum resedit animus, & bono sibi cōgruenti fruitur, & acquiescit, uoluptas est, seu delectatio: quā definire licet, acquiescētiam uoluntatis in bono sibi cōgruenti. Sæpe admonui, nō referre affectus, rem ita esse, nec ne, modo esse existimetur. Quidā enim sola phātasie actione id consequūtur, ut in maximis sibi bonis uideātur uersari: sicut ille apud Horatiū, haud ignobilis Argis, Qui se credebat miros audire tragædos, In uacuo solus seffor plausorq; theatro: nota est fabula. quod est affectibus omnibus cōmune. Delectatio sita est in cōgruētia, quā inuenire

non est sine proportionis ratione aliqua inter facultatem & obiectum, ut quædam sit quasi similitudo inter illa. tum ne notabiliter sit minus, quod adfert delectationem : nec notabiliter minus, quàm ea uis, quæ recipit uoluptatē, ea utiq; parte qua recipitur. Ideo mediocris lux gratior est oculis, quàm ingens : & subobscura gratiora sunt hebeti uisui. eundem in modum de sonis : quo fit ut notis carminibus magis capiamur in cantu, quàm ignotis. Additur autē, qua parte recipitur. nam potentia in eo facultatis expenditur, & obiecti applicatio. alijs auribus idem soni uasti sunt, alijs moderati : & qui sonus in proximo erat immodicus, paululum si recedat, moderatus censetur. & Deus, qui est undiq; immensus, capitur ad delectationē ab ea parte animi, quæ habet quoq; suam immensitatem : & capitur ea ratione, qua potest illi accommodari. At quemadmodum differētia est inter sanitatem & uoluptatem (neq; enim ualere est delectari, quod falso Epicurus credidit) ita est inter recreationē & delectationem. Nam & si mule recreationes uoluptatis naturā obtinent & uim, non omnes tamen. quippe remissio uel mutatio laboris etiam à minore ad maiorem, lusus, confabulatiunculæ, haud raro non perinde animum delectant, ac refocillant & reficiūt. ita capacius quiddam est recreationis

Recreatio.

creatio, quàm uoluptas. Recreat utiq; omnis uoluptas, non omnis recreatio uoluptate afficit. In unaquaq; faculte, qua animantis cognoscit, inest delectationis uis: uelut in sensibus externis, internis, in mente. & ut quisq; plurimum est alicui facultatum earum deditus, ita delectationibus illius uehementissime capitur. Populus sensibus, sapientes menti sunt addiēti. ut est cuiusq; uel facultatis uel rei iucundæ natura & qualitas, ita delectatio excellens est ac generosa, tum etiam pura, & diuturna: uel contrā uilis, & sordida, breuis, molestiæq; admixta, ac perturbata. Infima omnium est, quæ ad sensum tactus pertinet, uidelicet terrestris. paulo honestior, quæ ad gustum: sed nihilominus pecuina. leuis est in odoratu, qui sensus in homine hebetissimus est. nec tam est odor suauis gratus, q̃ teter & fœtidus molestus. Aures, quæ ad aerem pertinent, aliquid habent pulchrius. oculi, qui ad igneam naturā, & æthereæ proximā, cæteris præstāt sensibus. Celsiores istis sunt inferiores animi uoluptates: purissimæ autem ac celsissimæ omniū, quæ ad mentem spectant: & in mentis muneribus, quæ ad cōtemplationem. Voluptates tactus & gustus nō sunt durabiles. cito enim hi sensus defatigantur, multumq; secum trahunt grauitatis ac molestiæ: diuturniores sunt aliorum sensuum, &

inter eos aspiciendi uis longissime uoluptatem suam
 haurit. Delictationes phantasiæ stabiliores sunt, quæ
 sensui. quo fit, ut cibi, potus, rei Veneræ, musices,
 spectaculorū cito satiety irrepāt: non item posses-
 sionis, uel acquisitionis pecuniæ, potentiæ, honorū,
 gloriæ, quæ sunt in phantasia & decepta opinione.
 In mēte sunt defecatiſsimæ ac diuturniſsimæ, quibus
 illa nō defatigatur, sed reficitur. tales illic sunt, qua-
 les nemo nisi expertus adduci poſſit, ut credat. Sed
 documento eſſe poſſunt ij, qui rerū omniū iacturam
 facile ac libere pertulerūt, ut libere illis atq; ex ani-
 mi ſui ſentētia liceret perfrui. Quæ in contēplatio-
 ne ſunt uoluptates, ex natura illarū ſunt, quibus nos
 in æternitate beatiſſimi reddemur. idcirco Pythago-
 ras eam uitam dicebat eſſe omniū præcellentiſſimā,
 & Ariſtoteles finem bonorū in contēplatione collo-
 cavit. Hæc quidam in uero et recto hominis habitu,
 qui per delictum corruptus, et tanq̃ graui depreſſus
 onere, uergit deorſum, reſq; inferiores ad ſeſe reſi-
 ciendum atq; oblectandum quærit. ita diſcedit à con-
 templatione rerū aliſſimarū ac præſtantiſſimarū, ad
 ea quæ ſunt actionum uitæ, & uerſatur in politica,
 rei; uel publicæ adminiſtratiōe, uel domeſticæ. Sūt
 qui ne hunc quidē aſſenſum ferunt, fabellis recrean-
 tur, & rerum geſtarū cognitione ſola ac memoria.

Alij

Alij operibus tenentur, quæ exercemus manibus: ut ædificatione, textura, futura, plastice, pictura, & eiusmodi. Alij ne tantū quidem possunt animū intendere, laxissimis utūtur animorū remissionibus: ut lusionibus, uel inertī ac torpido prorsum ocio. Delatūtur quidā ad uoluptates, et sensuū illecebras, usq; ad deiectionē illam brutalis ingenij, quæ sit à uoragine uoluptatis immodicæ mēte absorpta. Hunc iā non potest magis homo descendere, trāsire ad obliquitatē, ut omnino à ratione & iudicio deflectat. excogitauit nobilitatē, decus, famā, gratiā popularē, et quicquid in fortuna ad uanitatē ptinet. deniq; uellet, si posset, mētē exuere, ut deposita illius seueritate dissolutius se in oblectamēta immergeret: id quia per se non audeat facere, retrahēte existimationis cura. interponit personā per quam faciat, infantē aliquē dicaculum, uel morionē, aut scurrā, cū quo citra dedecus stultescat. adeo uel tener factus est animus, ut nullū ferat pondus: uel depressus, ut nutu suo deorsum feratur. Mens non eget interuallis fruendi suis uoluptatibus: sensus egēt, & quidem crebro. Mens delectationes delectatiōibus mutat diuersorū generū, maiores minorib. et uiceuersa. lusus enim, et cogitationes remissiores de leuibus aut iucūdis rebus, actiones sunt, & oblectamēta ingenij. sensus autē ocio et quiete et re

ceptu quodam in se indigent, ut nihil agant: quum mens cessare atq; interquiescere non possit. Ab ocio & intercapedine maiores sunt uoluptates in sensibus, quas (ut inquit ille in Satyra) commēdat rarior usus. & incitatiores ex irritatione contrarij, ut cibis à fame, potus ex siti. Voluptates corporis & animi extrudunt sese mutuo. dediti corporeis, illas quæ sunt in mēte non percipiunt: & è cōuerso. pugnant uero inter se maxime, ut quæq; sunt præstantissimæ ac uilissimæ, nullumq; patiuntur commercium mutuum. Omnem delectationis uigorem diutius & purius afficiūt naturalia, quàm artificialia, aurea enim & argentea, & picturas, siue elegantes, seu artificiosas, & domos instructissimas, & uestes uel artis exquisitæ uel precij uel uenustatis, si quis ter aut quater aspexerit, ita exatiabitur, ut amplius molestiæ ducat intueri: prata autem, montes, hortos, ualles, fluuios, cælum, mare, nūquam exatiatur uidendo & contemplando. nimirum quod unumquicquē eo delectatur, quod sibi est aptum & conueniens. Nobis, qui naturales sumus, magis opera naturæ congruunt, quàm nostræ artis. Accedit huc, rei perfectio, quæ maior est in quocunq; naturæ quàm artis opere. quin & arti ipsi naturæ opera magis & probantur, et placent, quàm sua ipsius, semperq; illa
cupit

cupit, & affectat ars imitari, ac effingere. Quod si artificibus cōcederetur, mallent utiq; edere sua opera naturalia, q̃ artificialia. & qui proxime accesserunt, præclare secum esse actum existimarunt, eoq; magis probatur ad spectatores. Raritas & industria precium addunt ijs, quæ prodeunt ab arte, miramur enim eatenus posse ingeniū progredi, & id potuisse exprimere, denique mutatio omnis, modo sensibus noua, iucunda est: ut in pantomimis, in psitacis, in pueris, quum fari incipiunt. Et admiratio uoluptasq; ingentium & stupendorum naturæ operum, uel assuefactione deteritur, uel occultatur sub nostra inconsiderantia. Intenti enim agimus semper in res uiles. magna hæc & mirabilia non uacat suspicere, & speculari. Levis molestia magnam sæpenumero & acrem delectationem diluit: propterea quod & constitutio nostri corporis, et cursus ætatis in peius semper uergunt. ita paruus dolor maiores uires nāciscitur ex nobis ipsis, ad nos contrahendos ac prosterndos, quàm delectatio ad erigēdos ac dilatandos: magnisq; uiribus est opus, ut hoc nutans corpus fulciatur. Iam uero uoluptatibus facilius caremus. q̃ afficimur dolore. Illud priuationis est, hoc existentiae. in priore nihil amittimus, in posteriore affligitur sensus, & rectus illius habitus tantisper aufertur.

DE RISU.

EX lætitia & delectatione, risus nascitur: qui affectus non est, sed actio exterior ab interiore manans. Nam ex lætitia uel delectatione dilatatur cor, ad cuius motum & facies extenditur, eaq; potissimum pars, quæ est circa os, qui rictus nominatur, unde risus. Itaq; risus exteriorem sedem habet in rictu primum, hinc in oculis, & cuncto uultu. Interiorem autem, Plinius Secundus affirmat esse in præcordiis, quas Græci φρενας appellant: In his, inquit, præcipua hilaritatis sedes, quod titillatu maxime deprehenditur alarum, quas subit: & gladiatores, qui eo loci essent sauciati, ridentes oppetisse. qui risus corporalis est prorsus, non ex affectu: sicut in titillatione sub axillis, aut alijs in locis. & ego ad primam & alteram buccam, quam sumo à longa inedia, non possum risum continere: uidelicet contracta præcordia dilatantur ex cibo. Nec risus ille est uerus in mœnore, aut indignatione: qualem fuisse Hannibalis incuria Carthaginensi ferunt, uicti à Scipione. ringere enim est illud, non ridere. In quibus flaua abundat bilis, ij ad risum sunt proni, quod ex calore immodico facile exporrigitur cor: sicut rursum pituitosi, & qui atra bili infestantur, propter tarditatem frigoris lenti sunt ad ridendum. Risus qui ex affectu

Et nascitur, de lætitia est, aut delectatione noua. surgit enim primo illo contactu, quo lætitia uel delectatio recens mouet animum. Insuperata uero & subita plus afficiunt, citius cōmouent risum, & maiorem. Scilicet de ueteribus, uel assuetis non ridemus: nisi qui illa accipiunt sæpe tanquā noua, & tum primū cognita. quod fit uel ex ipsis, qui ad risum sunt natura proni, cuius generis sunt pueri, mulierculæ, fatui: uel ex re quæ adeo est animo nostro cōgruēs, ut quoties occurrit, amplectamur eam uelut nouam. Quidam non rident, ad quæ non attenderūt, eadem multo post tempore, quasi recordati incipiunt ridere. Vehemens enim cogitatio ut affectū impedit, ita etiam risum. quibus de causis prudentum & sapientum hominum rarior est risus & pressior, isq; subrisus uerius, quā risus, quum ob magnas intentasq; cogitationes, tum quod illis ob prouidentiam reputationemq; rerum omnium pauca sunt noua, aut insuetata. Accedit his cōstitutio corporis, in præstantibus ingenio uiris, ad atram bilim inclinans. Imperant etiam hi sibi, ne effuse rideant, quod est præter decorum. Naturalis quidem est omnis risus, nullus uoluntarius: sed cohibetur tamen uel usu, uel ratione, ne immoderate prorumpat, concutiens corpus uersum: quales sunt imperitorum, & rusticorum cacinnationes,

chinnationes, tum puerorum & muliercularum, ut
sui sint impotes, risu eiusmodi correpti ac concita-
ti. Et ut uarij uarijs ad delectationem capiuntur, ita
multis de causis risus prodit. Alij rident ob ea quæ
cernunt, alij ob ea quæ audiunt, alij de rebus men-
tis, si placent uel propter lætitiā boni, uel propter
delectationem, quæ ferè ad risum faciendum sita est
in deformitate quadam dicti aut facti: ut in gesticu-
lationibus, in grandibus irati uerbis, cui uires de-
sunt. nam si adsint uires, timemus. in casu innoxio
quidem, sed scædo: in dictis fatuis, aut scurrilibus: in
interpretationibus, uel rogationibus absurdis, re-
sponsis acute detortis aliorsum, quàm quò pertine-
bant rogata: in æssimilatione per uerba, quæ est ge-
nus quoddam inimicæ repræsentationis: sicut in ge-
sticulatione, atque alijs eiusmodi compluribus. In
quīs omnibus placet insperatum illud. recta enim &
consueta uia progrediētia sine sensu transmittimus,
tanquam uetera, quia quodammodo præuisa: defle-
xa autem & praua mouent, quia nō expectata. De-
mocriti risus perpetuus, affectatus erat magis quàm
naturalis. & irrisus non risus ad incessendas homi-
num stultitias, quas illi sapientiam esse ducerent. In-
ter animantes omnes solus homo ridet, quoniam is
solus habet uultum, quo risum testetur. cæteris au-
tem

tem facies immoto habitu torpet: non quin aliæ ad sensum boni & uoluptatis suæ concitentur, impensius etiã quàm homo, & edunt signa quædam, quæ risus uim & uicem obtinent, ut exultationes, & uoces etiam in suo illo genere inconditas: sed quia uultum, uti nos non mutant, non dicuntur ridere. Qui autem Græca uoce agelaſti nominantur, quasi non ridentes, haud ideo quod ridere non possint dicuntur, sed quia raro: uel ex natura melancholica, & duro corde, uel occupati cogitatione maiorum malorum, qua diluitur lætitia & uoluptas: aut mente ad diuersarũ rerum speculationem abducta, aut quod ex acuta & diligenti reputatione rerum omnium, nihil iam eis occurrit nouum. Contrà autem ebulliunt crebri & magni risus, seu mollesfacto corde delicijs, ut uino, lusibus, amoribus, fabellis festiuis, concētu, lasciuiis: seu remissis, & quasi reuocatis cogitationibus: uel reducta securitate, & tãquam animo à metu aut molestia liberato, uel delectamentis exquisitis, maximeq; nouis atq; inusitatis.

DE OFFENSIONE.

HActenus ut de homine: iam ut de belua atrocissima atq; immanissima. affectus enim, qui ex opinione ueniunt mali, mirum in modum exasperant atq; efferant humanum animum. Primus mali morsus

morsus offensio dicitur, tanquam quum quis impin-
 git. est enim dolor ex incongruentis mali contactu.
 Vnde alij affectus suppullulant odij, inuidetiæ, iræ.
 & est animi ille dolor, dolori corporis haud absimi-
 lis, qui existit à prima uellicatione aut punctione. Est
 porro malum, quod nos offendit, quicquid est aduer-
 sum nobis ac inconueniens, & congruentiæ nostræ
 inimicum: quemadmodum quum deforme aliquid in-
 tuemur, uel absurdos sonos audimus, prauèq; concin-
 nentes. Congruentia autem hæc uel est in corpore,
 uel in animo. In corpore est harmonia illa, qua recte
 ualemus. quæ quum aduerso motu attingitur, offen-
 dimur. ut in concussu omni ac impulsu, in plaga, uul-
 nere, pressione, æstu, algore, siti, fame, & eiusmodi.
 In animo uero congruentia est primum in sensibus.
 habent enim singuli sensuum cum certis rebus con-
 uenientiam, à quarum contrarijs auertuntur, & de-
 clinant: ut oculi colores, & delineamenta speciosa:
 aures, sonorum concentum: gustus, saporibus sibi con-
 ueniētes: nares, odores certos: tactus, proportionem
 principum qualitatum. Est altera congruentia in in-
 terioribus sensis, uelut imaginatione atque exten-
 satrice: unde insomnijs & delectationes uersan-
 tur, & terrores. quæ duo experimur in belluis, ut
 res à natura sua alienas aut contrarias refugiant,
 uel impetum

uel impetum in eas faciunt. Est item congruentia in
 ratione, & hæc duplex. altera circa ueritatem, &
 id quod solum scitur: altera circa id, quod agitur.
 Actio uero est uel eorum, quæ manu exercentur,
 quæ opera nuncupamus: uel quæ posita sunt in uitæ
 usu ac ordine, in administratione prudentiæ. Menda-
 cio omnes offendimur, siquidem narretur tanquam
 uerum. alioqui autem delectat compositio & assimu-
 latio ueritatis: ut pictura, uel imitatio inimica. Quæ
 cognitiones artesq; aut disciplinæ proportionē non
 habent cum ingenio nostro, offendunt nos quidem
 ad auersionem tantum, non item ad insectationem
 maleuolam: nisi forte accedat malignitas animi, &
 proteruitas, aut superbia, ut nihil patiamur pro pul-
 chro haberi, nisi quod nobis placet, aut quo ipsi
 sumus præditi. In uita est congruens illud & deco-
 rum, quod suum est in rectitudine, officijs, uirtute
 huius. ut nullæ sunt ferè præscriptæ formulæ, sed
 ex iudicijs, & cuiusque æstimatione pendet, in-
 credibile dictu, quàm uariæ existant ex eo offen-
 siones: ut uix duos reperiatis, quibus idem place-
 at. Sequitur enim quisque affectum, aut ingenium
 suum, non rectum examen rationis. Idcirco in iu-
 dican- to tanta diuersitas: quippe ratio uel unica est,
 uel non admodum multifaria: ingenia autem infi-
 nita,

nita, diuersissima, difformia. Accedit his, nihil esse omnino, quod plurimum rationum argumentorumq; sit in contrarium capax, quam officia & decorum uitæ. habent enim hæc quancunq; te in partem conuerteris, præbabilem & pro se rationem, & in oppositum. unde error & fraus eorum, qui singula non rimantur altius. Quarta proportio est uoluntatis, de eo quod iudicatū est cuiq; bonum in præsentia. Hinc offensio, prout est & uoluntas uehemens, & quod bonum esse ducimus in ignum, multumq; expetendum: contrarium autem malum, damnosum, & accurate depellendum. Offensiones omnes eo grauiiores sunt, quo interius penetrant, scilicet præcipua pars cuiusq; rei uerissime res ipsa est, quod est in ea intimum. Itaq; quod illud attingit, rem ipsam attingit, & lædit, unde offensio acerrima. quocirca grauius omniū offensiones sunt in uoluntate, minus graues in ratione, tum in sensis, postremo in sensu corporeo. Nec offendimur ijs, quæ lædunt corpus, si uoluntas non auersetur: ut quum ab amicissimis cædimur, quod in alijs censeremus esse intolerabile. & mendacium, quod pro alio dictum uehementer nos permoueret, pro nobis ipsis gratum est, quia placitū uoluntati. Inensione est offensio. quod enim non sentitur, nec offendit: ut homo muscis infestatur

festatur, non item elephantus, qui illas non sentit. Idcirco qui delicato sunt sensu, uel natura sua, uel assuefactione, uel debilitate, celeriter offenduntur. nec de solo exteriori loquor sensu, sed de omni etiā rationis & uoluntatis. Teneri natura sunt pueri, & mulierculæ. assuefactione autem quibus multum indulgetur, ut pueri molliter educati, sicuti qui à matribus uiduis, principes, diuites, & ij quibus assentantur & abblandiuntur omnes, repugnat nemo: quibus etiam omnia cedunt ex sententia. debilitate autem, sunt ægri, senes, lassī, famelici, sitientes, quiq; magnis animi perturbationibus conflictantur: uelut amoribus, ardentibus desiderijs, quæ explere non possunt. Accedunt his uigiliæ, anxietates, metus, terrores, omnis deniq; exiccatio corporis, & feruefactio. nam affectus hic ad calidos & siccos refertur: idcirco in similibus cōstitutionibus corporum, & qualitatibus locorum ac temporum facile inualefcit. Ex insuetudine quoq; sensus offensionis est multus & frequens. Noui enim & inexperti passim offenduntur etiā minutissimis omnibus, scilicet præstinguntur, quibus non assueuerunt. ut qui nūquam prius domo egressi, peregre profiscuntur, quæcūq; uident fieri à patrijs moribus aliena, damnant, atque abominantur tanquā absurda, stulta, barbarica: quū
t sint

sunt tamen plerunq; potiora, quàm quibus domi in-
 sueuerant. Non sunt adeò delicati homines in usu re-
 rum & experimentis uersati, nec consuefacti pro-
 bra & contumelias ferre, ut Socrates: qui in priua-
 to patientiam discebat, quam in publico præstaret:
 nec qui assultus sunt fortunæ crebro perpeßi. Sunt
 aliæ offensiones cuiq; peculiare, quas esset immen-
 sum persequi. ut alij serræ stridorem ferre non pos-
 sunt, alij grūnitum suis, alij morderi lintheum, alij
 frangi prunam ardentem forcipe. Sunt quos offen-
 dit gestus ad certum modum compositus, sessio, in-
 cessus, motio manus, locutio: sunt quos uel ruga alie-
 næ uestis, quis ualeat explicare morositates diffici-
 lis huius animantis? nec ipse tolerabilis est cuiquam,
 nec potest alia tolerare. Et hoc in singulis hominum.
 quid mirum, si nihil sit tam probe, tam recte, tam
 sancte factum, quod omnibus in multitudine place-
 at? Quidam ex praua consuetudine aspernandi om-
 nia, eum traxerunt morem ut quibuslibet citra iudi-
 cium, citra discrimen omne offendantur: quibus etiã
 hoc sapientiæ loco est, nihil ne rectissimè quidem fa-
 ctum approbare, in omnibus mira iniquitate iudicio-
 rum exquirere quod damnēt. quo nomine plurimum
 sibi placent, & apud stultos spectatores ingenij glo-
 riam consequuntur, quasi uero nō sit multo prōptius,
 & cuilibet

& cuilibet factu facilius, promiscue damnare omnia, q̄ inter bona & mala discrimen ponere, quod ingeniosi demum est hominis & cordati. Contrarijs ex causis minuitur & detrahitur offensio. Extremū offensionis est excandescencia, infimum autem auersatio, quum offensio auersione sola & separatione placatur, ut quum hilaris recedit à tristi, iocosus à se uero, fullo à carbonario, quæ molestia nuncupatur. Excandescencia concutit uniuersum corpus, & accendit cor, quum autem est compressa, nec potest erumpere, cōuertitur in rabiem, & infert sibi manus uiolentas. tum extēdit se late, etiam in eos, qui nihil offenderunt. ipsa se enim iritat, & exacerbat, & dilatat. Data est homini offensio, ut ad primū uelut mali gustum statim resiliat, neu progrediatur ulterius, ne forte ex assuefactione malū eiusmodi incipiat ei allubescere. Offensioni contraria est allubescencia: priuatio autē, animi æquabilitas & profunditas quædam: ut facile deuoret, quæ alij nō possunt perferre.

Excandescencia.
 Auersatio.

Rabies.

Offensionis
 causa.

DE CONTEMPTU.

Contēptus ex offensione nascitur, quum malum eiusmodi est, quod nō nocet quidem, sed uile atq; abiectum iudicatur, ut in homines nequam & perditos. Non cupimus ei, quem contemnimus, benefactum: sed nec uolumus eum lædere, tantum

illudere, & ostendere quàm despicendus sit, ac pro nihilo habendus. contemptus odij atq; inuidiæ acerbicatem sæpe diluit, ut non tantum cupiamus illi malefactum, quum id quod uires nullas habet, conatur tamen nocere, & ferocit in imbecillitate. Nasceatur apud quosdam odium, apud alios non odium, sed augetur contemptus & irrisio. quale est illud in proverbio, Mulier gladium. Contemptum sequuntur irrisio, subsannatio, gesticulatio, delusio, auersio oculorum & aurium ab ijs, quæ dicit aut facit, despectus, tanquam indigna sint uideri, uel audiri. Pusilla nimis suspicaces sunt, & cõtemni se ab omnibus existimant: quicquid alij agant, aut dicant, ad sui contemptionem rapiunt. unde crebræ querimoniæ, & maledictio. Contemnitur facile, qui minimũ nactus sit ex ijs bonis, quibus nos plurimum tribuimus: ut alij nobilitati, alij facundiæ, diuitijs, animositati, & eiusmodi. In precio est autem, si alia sit nactus bona non minoris æstimanda, ut potentiam, dignitatem, gratiam, eruditionem: uel si potest multum lædere, non enim cõtemnimus, quos metuimus. Nihil ab eo speres, inquit Cicero, quia nolet: nihil ab eo timeas, quia non poterit.

I DE IRA ET OFFENSIONE.
 Ira est concitatio animi acerbæ, quod bona sua uidet

det contemni, quæ ipse putat non esse contēnenda, in quo & semetipsum censet contemni. cuiq; enim precium atq; æstimatio ex suis bonis. Ira est motus, iracundia habitus, uel ingenium naturale. Ira omnis ex offensione nascitur. nō est autem omnis offensio ira. differūt enim duo hæc, ut generale & speciale. Sed cōmuni tamen sermone confunduntur, adeò ut altera pro altera sumatur, & habent alioqui motus atq; effectus consimiles, tantum distant adiectione contemptus, tāquam distinctione formæ à genere. quippe ira sine contemptu non est, offensio esse potest. Itaq; irasci dicimur rebus mutis & infantibus, & inanimis, quum non ad arbitrium nostrum nobis parent. nobismetipsis quoq; quum facti alicuius pœnitet: aut quū aliquid agere conamur, nec procedit. offensio autem est hæc, non ira. neq; enim inest in his species contemptus: sed ita sunt tamen, sicuti dicebā modò, ira & offensio sensu sermoneq; cōmuni nō uulgi modo, sed doctorum quoq; permixta & inuoluta, ut sæpenumero de utraq; intelligēdum sit, quod de altera dicitur, pariterq; sit præcipiēdum de ambabus. quemadmodum etiam est genus quoddam inflammationis in pectore, quum concitat se animus, magnosq; ardores ad grande aliquid arduumq; efficiendum concipit: quod sine ira atq; offen-

sione contingit. nulla enim mali est species obiecta. Irasci tamen uocant omnes, etiam Aristoteles ipse, & grādia opera ad partem irascibilem referunt, abutentes nomine, quod omnem incensionem sanguinis sub ira comprehendunt. est hoc autem inflammatae cupiditatis. Sed redeamus ad propositum. Neglectio pro contemptu ducitur, apud eos praesertim qui maximam habent de seipsis existimationem, aut si sua bona putant omnibus praefenda, & uenerabilia. de quo numero sunt nobiles, milites, facundi, formosi, superiores quocunq; genere bonorum, cēsent exhiberi sibi reuerentiam oportere: adeo quum non fit, contemptos se interpretantur. Signa, ex quibus
 Cōtemptus
 signa. contemtionem colligimus, nimis multa fecit humanae superbiae suspicacitas, dicta, facta. risus, nutus, gestus, motus corporis: & quum uires nata est suspicio, nihil non eodem rapitur. Est motus quidam offensionis naturalis, aduersus eum qui laesit corpus, qualis est in feris. est alter, qui subito quidē existit, & quasi sine tempore ad primum tactum contemptus, ita ut nonnulli naturalem esse ducant, & iudicio anteuertere. is nonnunquam fit ex bile immodicē inflammata, aliās uero non ex iudicio à contemptu orto subito, sed ex illo quod in animo habemus praecipuum, & confirmatum, bonos esse nos, doctos

doctos, generosos, industrios, præstantes, oportere nobis honorem exhiberi, & reuerentiam, non oportere nos contemni. ex hoc iudicio informato intus atq; infixo subito ira incalescit, ubi primum contemptus uel procul sese protulit, ac ostendit. Ira & uehemens offensio peruertit mentem, ne recordetur iusti ac pii, non beneuolentiæ, non necessitudinum. nam occiderunt quidam uxores & charissimos liberos irati, & prodegerunt opes auari, ambitiosi honores spreuerunt: & hæc omnia ex alio impotentiore amore. Atq; indulgētia sui tenerrima obtenebrat iudicium, negligit se, modo irruat in ultionē: est planē cæcitas mentis. extenditur adeò, ut se uellet ulcisci uel cum iactura cœli, terræ, generis humani: & indignatur, quòd in ultionē suam non etiam astra ipsa conspirent, & concitentur. Irascimur non solū uni alicui, qui nocuit, sed toti nationi propter eum: ut Dido Troianis, & posteris eorum, propter Aeneam. Sed fortassis hoc magis odium fuerit, quàm ira, ut Aristoteli placet, Seneca iram esse dicit. Quidam libenter immorantur, non in ira, sed in reputatione ultionis, quæ est res homini grata, quibus incommodis afficeret eum, qui læsit. Inducit furorem mentis, quum est uehemens, & insaniam, sicut in Aiace: alios item morbos, & mortem. L. Sylla in Puteola-

*Ira effectus
in corpore.*

num quendam excandescens interiit. In corpore uero horrendos edit effectus, & uiro indignos. Effertur enim sanguis circa cor initio offensionis, corque ipsum turgescit, unde est frequens illa palpitatio in pectore: sed nondum est ira tamen, nec offensio, quousque ardentes illi à corde spiritus cerebrum inuasunt. quantumcunque enim pectus incalescat, sedatus erit homo, & quietus, si calor ad cerebrum non penetret: quemadmodum nec ebrius est, qui multum hausit uini, sed cui uinum caput percelluit. Celerissime igitur exardescunt, quibus humores in cerebro sunt præferuidi. inde est etiam mutatio uultus, trepidatio oris, impedimentum sermonis, & alia uisu terribilia, beluæ planè, non hominis. Et sunt adeo stolidi nonnulli, qui præter eam deformitatem, quam ira foras promit, & depingit in facie, gaudent efferrare uultum, & gestum uniuersi corporis. Irati alij pallent facie, refugiète sanguine ad cor: hi sunt animosi. alij rubent, ascendente ad caput: isti ignauiores. Et ut est ira dolor, quod bona sua, quæ putat non aspernenda, contemnuntur, ideo uult ostendere sua bona non esse parui æstimanda. idque se affecuturum credit ostensione potentiae, & præcipue nocendo: unde appetitus ultionis, qui est ei communis cum offensione, odio & inuidia. Aristoteles aliquot ponit discrimina

discrimina inter odium & iram. Odium, inquit, cre
 scit tempore, ira minuitur. ultio iræ, est dolorem re-
 ponere: ultio odij, est malefacere, & ualde nocere.
 ira uult sentiri suam ultionem: odium id non curat,
 modo malefaciat, itaque mortem inimico adfert, uel
 quod mortis sit instar, truncationem membri, mor-
 bum, egestatem, carcerē, exilium, uitium quoq; aut
 demētiam, ut olim Cretenses, qui inimicis suis nihil
 imprecabantur aliud, quàm ut rebus malis delecta-
 rentur, & assuefacerent. Iratus dolet, odiens non
 dolet. ira & offensio facit potentes formidolosos,
 impotentes autem ridiculos: ut pueros, & muliercu-
 las. atq; eo magis, si iactent uerba grandia, & tra-
 gica, & ad potentum imitationem minētur dira atq;
 horrenda. Seneca totam iram subitò dicit existere,
 cui meritò Plutarchus refragatur. crescit enim ex
 suis causis, ut ignis fomento subiecto. Gliscit porro
 ex eisdem, quibus de causis erat orta: nempe ex con-
 temptu opinione, per loca argumentorum omnia,
 ex eo in quo est tenero, delicato, lasso, ægro, fameli-
 co, amante: iuxta uetera prouerbia, animo cupienti
 nihil satis festinare, à lasso rixā quæri, fame ac mora-
 bilē cieri. adeò ut in aliquibus horū feruor hic natu-
 ralis sit, ut dixi, et iudicio prior. Qui insueti sunt ac-
 cipere iniuriā, ijs offensio est intolerabilior. In imbe-

Odi et iræ
discrimen.

Ira quibus
ex causis.

cillibus acuta est ira, & prompta. putāt enim se despici, quia inualidi, & ex morositate sunt suspicaces. Omnis etiam infirmitas, magnā habet suspicionem de contemptione sui à superiore. ideo facile stomachatur, & illum superbiæ insimulat. deniq; quisquis ita de se sentit, ut facile cōtemni se putet posse: senes, ægri, inopes, ignobiles, ignominiosi. Aquæ potiores uehementes & iracundi sunt, quia tenues habent spiritus, qui cito corripitiur ab incendio iræ. Qui uinum potant uel ceruissiam, crassiores habent, & ad incēdendum minus faciles. Studiosi homines, quod ob laborem cogitandi, calor ad cerebrum rapitur, ubi sedes est iracūdiæ, huic affectioni sunt obnoxij, teneri quoq; & delicati, quibusq; multum indulgetur. Ideo grauissimæ sunt iræ principū & diurnæ, quibus omnes non solum indulgent, sed adulantur. Ex loco, magistrum contemni in schola: tum in locis calidis, stomachosi. Ex ijs qui in loco, apud hos aut illos. permagni enim refert, apud quem fiat contemptus. Molestius patimur, si apud eos contemnamur, apud quos cupimus esse q̃ honoratissimi. Ex tempore, quum iret ad petendam dignitatem, quum coronatus: ut Demosthenes cōtra Midiam, in messe detineri agricolam. Est & status rerum: grauior ducitur cōtumelia, si propter præsentem fortunam simus

mus despectui, quū aliās fuerit prosperior. Ex agente cōtradicienti irascimur, quia uidetur paruifacere nostrum iudiciū, & maxime quum de nobismetipsis censetur. Si minor est ea in re, de qua nos aspernatur, ut de nobilitate, de opibus, de eruditione. si amicus, si affectus beneficio à nobis aut nostris, aut ipse, aut aliquis eius necessarius: si uolumus, aut uoluimus prodesse. in quo est sæpe offensio magis, q̃ ira. sicuti in hoc, si non referant debitā gratiam: & tanto magis, si damnum reponant pro beneficio. item si is qui debet subuenire potius, quā aspernari: ut filius, pater, princeps. est enim officiū uel prætermisio, uel uiolatio. Sed ira est, si à familiaribus, à quibus contemptus est, multo acrior: quoniam quum ij nos negligunt, qui existimantur nos optime nouisse, iure habemur pro despectis. Si ab his, à quibus soliti sumus honorari: si nō honorēt, uel neglectim prætereant, uel etiam afficiant probro aut contumelia, contemptio censetur intolerabilis. Ex instrumento, ut si quis percussit pugno, uel palma, uel harundine. Ex modo actionis: irascitur uehemēter, qui quid ualde cupit, irascitur, si quis contrā ueniat, siue contrā uenire uideatur: etiam ijs qui secū non consentiunt, & non unā incandescunt. mouent nobis stomachū, non solum ij, qui affecerunt contemptu, sed qui nunciarunt

ciarunt, qui retulerunt. ut ille qui uulnerauit recitan-
 tem carmen contra ipsum compositum: qui refert,
 inquit, carmen de me maledicum, is facit. Patet hoc
 latissime ad omnem eum qui quoquo modo fuit cau-
 sa etiam remota, & segnis: non quæ quid egerit, sed
 cuius quid occasione est actum, aut præbuit occa-
 sionem, aut potuisset impedire, si uoluisset. quippe
 in his omnibus residet uel despectus uel neglectus
 quidam. Incandescimus, si parui pendatur id, quod
 nos plurimi facimus, siue in nobis, siue in alijs, et de
 quo uolumus æstimari magni uel nos, uel chari no-
 stri: ut philosophus, si philosophia uituperetur: ho-
 mo militaris, si militia: atque eo magis, si ab homini-
 bus inexpertibus illius rei id fiat, nēpe à rudi, ab im-
 belli. Qui adferre se bonum aliquod putat alteri, ue-
 lut lætum nuncium, uel munus, succenset ei qui ne-
 gat esse tale. uidetur enim parui facere, id quod ille
 ducebat esse amplum, & quod attulisse gloriabatur.
 Si quis gaudeat infelicitate nostra, grauissime offen-
 dit. Irascimur nūciantibus aduersa, ut Agamemnon
 Calchanti, quem uocat *μολύβριος ἄνθρωπος*: & ijs qui
 tristitia nostra spectauerūt, uel audiuerūt, quoniam
 non uidentur curare dolorem nostrum. gerūt enim
 se tanquā uel contemnentes, uel inimicos, uel pro ni-
 hilo habentes. nam amici, aut qui reuerentur, condo-
 lent,

lent, indignantur, uindicant. atq; eo impatientius iri-
 tamur, si arriserunt, si ostenderunt placere sibi no-
 stram deformitatem. Succensemus ijs quoq; qui no-
 stra seria uertunt in ioca, & scommata admiscunt.
 nam uidentur cōtemptum eludere. Exardescimus &
 in eos, qui omnibus benefaciunt, si non etiam nobis:
 nam id speciem præ se fert incuriæ. tum qui nobis
 multum rogātibus denegarūt: in quo interdum subit
 inuidia, uel odium. Obluio quoq; irā parit: nam est
 neglectio. ut etiam iniquo animo accipiāt quidam, si
 alieno nomine compellentur scilicet, uidemur illos
 non curare, & præterire tanquā uiles. Ex fine, spo-
 liauit, ut derideret aut illuderet. Ex contingentibus,
 quum cōtemptus præter aut contra opinionem acci-
 dit. eo est enim acerbior. Ex ijs, quæ ante rem, si pa-
 res amici: ex ijs quæ post rem, si ad eam cōtemptio-
 nem uidetur sequi diuturna ignominia, nobis, fami-
 liæ, nationi. Incendimur nonnunquam auctoritate so-
 la, quum nos nihil causæ cernimus ad animum con-
 citādum. urgent tamen & stimulant nos propinqui,
 affines, necessarij, superiores, quibus nos animū no-
 strum nō permittere pro flagitio habetur. ita non sa-
 tis est, affectus tam uarie in nobis pullulare, nisi etiā
 iussi accipiamus. O quā dolendum est, tot ex cau-
 sis nasci augeriq; monstrum hoc adeò perniciosum
 humano

humano generi. Sunt qui iram etiā postquā præ-
 terijt, simulent ex superbia, ne sine causa uideantur
 excanduisse, & opera agunt iratorum. Sapienter Se-
 neca: Multos absoluemus, si cœperimus antè iudica-
 re, quā irasci. nunc autem primum impetum sequi-
 mur: deinde quamuis uana nos concitauerint, perse-
 ueramus, ne uideamur cœpisse sine causa. & quod
 iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas
 iræ. retinemus enim illam, & augemus quasi argu-
 mentum sit iuste irascendi, grauius irasci. Sic ille.
 Feruor ille à pulmonibus extinguitur, quum illos co-
 nus attingit cordis. Quosdā uidemus breuissimo tem-
 pore facere finem ultionis cupiendæ, propter pulmo-
 nes paratos, & raritatē sanguinis circa cor, qui sta-
 tim restinguitur, ut stupa incensa. Lentiores sunt ad
 iram frigidaē temperaturæ, sed in ea pertinaciores.
 Itaq; inuat ratione uictus uti moderata: ut cibi ac po-
 tiones sint frigidae, & in biliosis crassæ, somnus lar-
 gior, quies, actiones remissæ. Deferuescit ira minu-
 ta, uel opinione contemptus, uel ultionis cupidine,
 uel quia nos simus obliui, uel quia auertimus cogita-
 tionem. quapropter utile est se ad lætiora trāsferre.
 Ira deferuescit facile festis diebus, celebritatibus, lu-
 dis, cōuiuijs, hilaritate, rebus prosperis, et successu.
 Risus & festiuū aliquod responsum dissoluit offen-
 sas:

*fas: quomodo Tarentini iuuenes placarūt infensum
 Pyrrhum. Obtunditur etiam, quia illi quorum iudi-
 cium magni aestimabamus, & à quibus dolebamus
 nos despici, sunt iam obliti: uel quia mortui, uel quia
 discesserunt, ubi uel non aspernabūtur amplius nos,
 uel iam illorum aspernationem illic non curamus.
 uel nos cernimus: uel illi sunt diminuti, ut ridiculi
 sint potius, si fastidium præ se ostendant, quàm cu-
 randi. Cessat ira, quum declaratū est non fuisse con-
 temptum, quem credebamus, ut quum quid fecit ho-
 mo stultus, aut imprudens, aut imperitus, aut morbo
 aliquo dementiæ laborans, ut non possit recte iudi-
 care. adhæc assuetus, aut inuitus, & qui coactus fa-
 cit: eiusmodi enim non contemnunt. ut quum iniu-
 ria ad necessitatem ineuitabilem refertur, uelut ad
 diuinam uoluntatem, cui nemo potest resistere: aut
 imperium regis, uel tyranni, uel eius omnino, qui po-
 test extrema ui cogere. Item. qui alteri nocet, ut sibi
 profit. non enim is dicitur contemnere, & malunt
 homines à perturbatis agitatione animi aliquapiam
 iniuriam accipere, quàm à quietis, & ociose statu-
 entibus. Næc est contemptus, quum prætenditur
 factum quid esse à confisis beneuolentia aut huma-
 nitate, et placabilitate alterius potius est opinio quæ-
 dam excellentiæ. Accedit his, quum nouo honore
 opinio*

opinio uilitatis adimitur. Porro quum animaduertimus, uel amicissimos nostros, & quorū affectus ducimus pro nostris, non irasci, & iudicare non esse contumeliam, mitescimus ex autoritate: quemadmodum contra ex autoritate cōcitamur, ut modo diximus. item quum uidemus iniurioso illi multos irasci, atq; indignitate permoueri, placamur: scilicet manifestò tunc apparet, male illum de nobis iudicasse, & tot iudicijs in cōtrarium acquiescimus. Quid, quod est uelut genus quoddā ultionis, tam multos uni esse infensos? Iam uero quum pœnitent eum, qui nos offendit: nam hic pœnam passus est ex pœnitentia. qui fatentur se errasse, minuunt nostram iram: qui negant se fecisse, quod accusantur, quia non admisērūt contemptum quem suspicabamur, uel quia metuūt nos, & superiores fatentur esse. Quum autem est offensus, non item ira, magis accendimur, si existimemus eos mētiri: ut erga filios, uel famulos, uel discipulos. iritatur enim impudentia eorum, uel contumacia. Quum quis se nobis subiicit, lenit animū: quod animaduertere est in feris. Si quis afficiat nos magno aliquo beneficio, in eum mitescit ira. Subiicitur etiā qui eget, qui rogāt, qui in calamitatem incidit. Deferuescit bilis, si inuisi reuereātur nos, & metuant. hæc enim subiectio est contraria despectui. Adde,

quum

quū ipsi nos damnamus, iudicantes iuste pati ac merito: quod fecit Dauid erga Semei. quippe non tum nostra bona magnificiēda arbitramur, maliciam nostram reputantes. Et ut bilis accensa parit facile offensionem atq; iram: ita quum se remisit, extinguitur illa quasi perturbationis flamma. Quocirca bilim refrigerare, quod paulo antea monebam, ualde conducit, uel cibo, uel potione, uel ablutione, uel somno, uel cœlo aperto, & aspectu amœnitatis. Ideo qui conuiujs & genio crebrò indulgent, tum offenduntur rarius, tum offensionē remittere promptiores sunt: ut gentes ad Septentrionem. Multum ad iram excludendam facit, præcognitum habere & persuasum, homines ferè omnes iniquissime de rebus statuere, uel ex imperitia, uel ex praua aliqua libidine animi: ut magis ipsi, qui contemnunt, contemnendi sint, uel miserandi uerius: tum de seipso non magnificam habere existimationem, sed nosse se, quàm ex multis uicijs, erroribus, imbecillitate, uilitate compactus sit, & concinnatus. Tributa est homini ira ad appetitum rerum excellentium, ut *Ira causa,* quum uideat se, ac doleat, ob uiles abiectasq; actiones reiſci ac contemni, det operam, ut se ab illis uindictet, transferatq; ad præclaras, quæ contemni iure non possint.

DE ODIO.

Odiū est offensio radicata, qua quis cupit grauit̃ illum lædere, in quem tendit offensæ existimatio. non enim ad coniunctum modo tempus, aut præteritum offensio hæc se porrigit, sed ad uenturum quoq; & possibile. Itaq; odimus eum qui læsit, qui lædit, qui lædet, quem lædere arbitremur posse. Suspicio magnum hic regnum obtinet, in qua uel meticulosum nostrū ingenium sequimur, uel coniecturam ex ratione aut experimentis, quòd alios læsit, quòd eius parentes aut propinqui læserunt, quòd qui tales sunt solēt lædere: ut qui robusti & animosi absq; mente, & feræ famelicæ uel iritatae. eoq; multorum iniurias experti minus quidem & rarius offenduntur, sed magis timent, & suspicaciores sunt, unde procliuiores ad odium: nisi si bonitate naturæ mitigentur, aut sapientibus considerationibus, ut Socrates Atheniensis. Et brutæ animantes eam oderunt imaginē, sub qua fuerunt aliquando læsæ. Ignauī homines in odiū sunt proni, quippe qui undiq; imminere sibi damnum metuunt. itaque oderunt omne genus uirium ac potentiae, à quo lædi possint siue in animo, siue in corpore, siue in fortunis. Vnde existit magna in potentibus formidolosis sæuitia, qualem de Caligula, & Nerone, alijs que ignauis principibus

principibus accepimus. Et qui in homines potentes peccarunt, grauiter illos oderunt metu pœnæ, uellentq; eos sublato, ut ipsi agerēt secure. hinc sententia illa, Offendentem non ignoscere. Causæ uehementis odij sunt cuique, ut quisque res æstimat. Ambitioso grauissima est, aliquid contra suam estimationem dixisse, fecisse, cogitasse: auaro contra commoda, religioso contra pietatem, bono ciui contra patriam, remq; publicam. Quodsi animum prius amor occuparat, hoc abolito facilius subit odium, ut quum quid deprehendimus non esse quale arbitramur. Acrius autem exasperatur odium, cum deprehendimus contrarium: ut esse auarum, quem de benignitate diligebamus: esse segnem, quem de strenuitate. Idem contingit, quum amori opponitur odij causa, quæ prægrauet. ut spoliato esse nos ab hoc, quæ liberalem erga alios esse deprehendimus. Odium ex frigidis est & siccis, idcirco eiusmodi personis, locis, temporibus inualefcit: ut melancholicis, hyeme, morbo, egestate, fame, infamia. Agit quidem in his altius radices odium, sed iners & segne: acuitur autem ad acerbiteratē calore. Sunt ad odium procliuēs superbi, & inuidi, & naturali quadam maleuolentia præditi, qui que illam assuefactione contraxerunt, soliti malis hominum gaudere. Qui tenerrime

sese amant, leuibus de causis oderunt alios. semper
 enim lædi sese autumant, iniuriamq; sibi fieri inter-
 pretantur. Confirmatur atq; augetur odium à fre-
 quenti ira: unde & odiū dixerunt quidam, iram esse
 inueteratam. Item ab inuidia, quod est omnium inci-
 tatissimum atq; atrocissimum: citiusq; odium placat-
 tur, ortum à grandi quapiam iniuria uel cōtumelia,
 quàm ab inuidia. Odium ex metu auertit cogitatio-
 nem: non enim libenter de eo cogitamus, quo terre-
 mur. ex ira autem, uel inuidia, crebrā reputationem
 adfert, siue in nostris prosperis, ut inimici doleant:
 quemadmodum apud Comicū Gnato Parmenoni:
 33 Nunquid uides, quod nolis? in aduersis autem, ne ini-
 mici lætentur: quale est illud Nestoris Homerici,
 Gaudebit hac nostra dissensione Priamus. Idcirco
 quantum possumus, cauemus, ne illi tristes nos esse
 sentiant, aut demissos: nisi fortè quum de industria
 odiū inuidiæ defugimus, sicut Dionysius Corinthi.
 Gaudemus uero, quum quos odimus, male habent:
 atq; eo magis, si in eo quod nos offendit: ut uires ef-
 se adeptas insolenti, auctoritatem arrogāti, diuitias
 diuiti, prauè illis utenti. Ex læta boni sensione amor
 nascitur, ex amaro sensu mali odiū. Bona autem pro-
 pter naturæ nostræ imbecillitatem nec pura sunt un-
 quam, nec diuturna, sensumq; sui exiguū relinquūt:

mala

- mala uero contrà, quoniam in nobis inueniunt, ubi infideant, atq; infigantur, & longiora & grauiora sunt, diutinumq; uestigium sui imprimūt. quo fit, ut odium citius in animis nostris proueniat, q̃ amor & maiores agat radices, & stabiliores sint illius stirpes ac fibræ: uidelicet quod in nobis inuenit solum sibi conuenientes. Recte Cicero: Cui dolet, meminit: cui placet, obliuiscitur. Ex odio suppullulat maledicentia, & quum incāduit, acerbitas, ac sæuitia. Amor stimulat ad bene agēdum, odium autem auertit à bene agendo, & ad nocendum impetit, ac sollicitat. ideo serit inimicitiarum semina: & aīute dat operam, ut quem odit, incidat in periculum, uelut in iram eius, qui multum potest lædere. Quomodo-
cunq; enim siue per se, siue per alium, clām, palām, cupit illi male euenire. Hebetatur odium rebus calidis ac humidis, rebus lætis, ac ualde prosperis. Tum ijs oppositis, quæ amorem pariunt, aliàs potioribus, quàm erāt odij causæ: aliàs paribus, interdum quoq; leuioribus, ut quisq; est pro tempore affectus. Adimitur misericordia, tollitur spe, aut cupiditate certa aliquid ab inimico adipiscendi, quod utile aut iucundum credamus fore, dignumq; ut illum de eo munere diligamus. Diluitur item maiore aliquo & grauiore odio, aut aliarum rerum magni momenti cura

& sollicitudine. Sublatis quoq; odij causis, contingit aboleri odium: ut quum quis est mutatus. atq; hoc promptius, si qua subsit alia amandi causa: ut quòd propinquus, necessarius, eruditus, reipublicæ utilis, quòd redijt ad frugem meliorem. Contèptus rerum terrenarũ, & erectio animi ad cœlestes illas ac sempiternas, frangit odia atq; inimicitias. Quid enim illi, qui in cœlestem patriam est intentus, cum offensusiunculis brevis huius peregrinationis? Debilitatur etiam odium, si quis assuescat, quæ aliij fecerint, aut dixerint, in meliorem partem deflectere. auferetur enim ea cogitatione origo offensionis, ac proinde odiij quoque.

DE INVIDIA.

Bonum quod alteri cõtigit, quatuor modis potest cõsiderari. nam uel nocet nobis, ut quum nostra bona fiunt minora applicatione aliorum, quæ maiora censeãtur: quemadmodum quum sublatis in altũ uicinis parietibus, officitur nostris luminibus, in quo est dolor quidam naturalis. nam oratio bonorum pro malo est. Altera est ratio boni alieni, quum nõ nocet illud quidem nobis, sed dolemus, quod non tantundem nobis euenerit: quæ est cupiditatis species quædam. Tertia est forma, quum nollemus alios consequi, quod nos sumus consequuti, aut quod nos expetimus

expetimus, aut quod cōcupiuimus, nec potuimus assequi. Maior est hæc inuidia, quum de ijs bonis, quæ nobis oportere adesse cēsemus, nec adsunt: aut quæ alijs communicantur, quum nos propria esse nobis oportere iudicamus, ut dignitatē in nobili. Hæc species uocatur *Zelus*. Quarta est forma, quū id solum dolet nobis absq; ullo respectu nostrarū utilitatum: sed tantummodo quod iudicamus malum esse nobis, alios bene agere, quæ est germana & maxime propria inuidētiae natura, qualis est diaboli, & filiorum eius. Sed aliæ quoq; similitudine quadā inuidiae nuncupantur. Est ergo inuidia, animi cōtractio de bono alieno, in qua contractione inest morsus quidam, & dolor. itaq; mœroris est pars. Bona autem, quibus potissimū inuidemus, ea sunt ad quæ sequitur premium, existimatio, honor, decus, gloria. alijs enim nō perinde inuidetur, ut acumini ingenij, amplæ eruditioni, ignobili, aut uirtuti neglectæ: quæ si magno æstimentur, inuidia protinus illa insequitur, non propter ipsa, sed propter premium. ita ut decus potius & honorem inuideamus alijs, quàm uera illa bona, quibus honor defertur. Inuidia ferè ex superbia nascitur, sūperbus autem sublimia hæc & speciosa magis ambit, quàm uera bona, & solida, quorum illæ sunt quasi umbræ quædam.

Inuidia. 7

bi natura sunt invidi. ex cupidine nanque præcel-
lendi invidia oritur : & eo magis invidet quis, quo
inanius est à bonis, quæ concupiscit: neq; is est, qui
videri affectat. Itaque pusillanimi, invidentes ferè
sunt: ut Iob inquit, Parvulum occidit invidia. Præ-
clare Cicero: Neminē alterius, qui suæ virtuti con-
fideret, invidere bonis. Invidia, res est abiecta, et ser-
vilis. quoniā quisquis invidet, maiora aut potiora iu-
dicat alterius bona, quàm sua: aut certe id ne contin-
gat, metuit. quocirca nemo audet fateri, se cuiquam
invidere: citius dixerint irasci se, aut odisse, aut etiā
timere. minus enim hæc sunt turpia, & iniqua. Itaq;
qui odit, & qui irascitur, & qui mœret, & qui ti-
met, & qui amat, affectum suum audet retere: un-
de maxima animi cordisq; alleviatio cōsequitur. qui
autem invidet, comprimit animi miseriam illam im-
penso studio, ne se proferat: unde magna corpori ac-
cidunt incōmoda, pallor, lividitas, macies, oculi pro-
fundi, aspectus obliquus, & degener. Leonum gene-
rositas nec limis unquam aspicit, et sic se aspici fert
indigne. In animo intemperiae ac furiae tumultuan-
tur clausæ, & cohibitæ, quo nullum potest esse tor-
mentum par. Recte illi, qui invidiam dixerunt esse
iustissimam: quippe quæ invidenti esset meritum sup-
plicium. Delectantur invidi maledicentia, & car-
punt

punt quicquid inuidiosus uel dicit, uel agit: ut notam aliquam inurant, aut maculam aspergāt, & quæ re-
cta sunt, in peiorem partem detorqueant: non tam quòd ipsi ea mala ea iudicent, quàm ut alijs mala uideantur. Tametsi inuidia, quū naçta est uires, deprauat iudicium, uehementius etiam q̃ affectus reliquit: & quamlibet minuta censet esse ingétia, & turpissima quæ pulcherrima. quam in rem multū facit odij acerbitas. Habet enim inuidia omnis odium ingentum, & quidem atrocissimū. quippe odium ex ira mitigatur facile, ex offensione autem satisfaciendo tollitur. Inuidia uero nec cicuratur, nec patitur sibi satisfieri, imò iritatur beneficijs: ut ignis in naphtha accensus, qui infusione aquæ maius incendium excitat. unica ratione amittit uires, si felicitas, quam inuita uidet, tollatur. Itaq; inuidia miserum uellet efficere, odiū uero omnino perdere. inuidia quoq; idem conatur, quum aliter non potest miseriam adferre. exardescit quoq; in grauem odij rabiem. unde exitium concupiscit eius, cui inuidet. Quarta inuidiæ species ad omnia sese bona porrigit: tres priores ad ea tantum, quæ posse nos quoquo modo consequi arbitramur. itaq; inter compares & similes sunt maxime: sicuti figulo inuidet figulus, & egenus egeno, & uates uati, iuxta Hesiodi dictum. uidelicet dede-

cus est, quum sis in eadem nota, non per omnia esse parem : & naturaliter pungit hominem . nam uelut iniuriam uidetur accipere, si melius habeat, qui non habetur melior. quum uero alter est superior, cessat uel dedecus, uel querimonia. Compares & consimiles uoco, in quacūq; boni comparatione, etsi in alijs sint ualde dispares: ut rex musicus alijs musicis, quē admodum Nero Cæsar Græciæ artificibus, hominibus de plebe infima, docti fortuna dispares, fortunati eruditione ac ingenio inæquales, utiq; quum in fortunæ cōparationem uenitur : sicut ille, quum de peritia. Nec ueritas similitudinem hanc aut dissimilitudinem metitur, sed cuiusq; existimatio & iudiciū. Sunt extremæ cōditionis homines, qui regibus opulentiam suam & felicitatem inuident, & magna dementiæ persuasione pares se esse regibus gloriātur. alij se iudicant regno digniores, & succensent quòd ille rex sit, non ipsi . & quidam inter furiosos constricti, uilissimæ prosapiæ, ad se clamant regnum in re pertinere: quales uidimus aliquot hîc, & in Britannia. Eundem in modum euenit de literatura, de omni arte, disciplina, præstantia ingenij. Hominem noui, uix ultra prima progressum elemēta, qui se de eruditione nec Thomæ Moro, nec Erasmo Roterdamo iactaret cōcedere. Inuidia de bonis animi longiores

giores habet decursus, quàm de bonis corporis, uel externis: quoniam decus & æstimatio illorum bonorum non nouit finem, uti nec bona ipsa, quæ in immensa ui animi latissimè sese porrigunt. contrà autem, corporalia breuiores habent metas, siue in crescendo, siue in usu, siue in precio. Videre hoc est in offensione, quum ludendo uincimur, grauius enim id ferimus, quum in ludo id contingit multæ industriæ, ut latrunculis, uel aciebus: quàm in quo solum dominatur fors, ut in taxillis. Languescit inuidia felicitate eò usque progressa, uel in nobis ipsis, uel in æmulo, quæ omnem æqualitatem tollat: sicut in fortuna Alexandri, quæ odisse poterant multi, inuidere nemo. Opprimitur enim inuidia magnitudine, nō aliter quàm fumus ingēti flamma. Vicissim Hadrianus Cæsar nactus principatum, quum obuius ei esset factus æmulus quidā: Euasisti, inquit, periculum. Tam etsi quartū illud genus inuidentiæ non nouit discretionēs: omnia inuadit, & lacerat. Vertitur item inuidia in misericordiam, si in locum felicitatis succedat miseria. & ferè ita fit, ut inuidi sint ad misericordiā proni, & misericordes ad inuidentiā. Contemptus, quia miseriæ pars est, inuidiam retundit. quod Dionysio inferiori contigit, quum deuolutus tyrannide, abiecte despecteq; Corinthi consultò uersaretur.

Aegrotis

Aegrotis, senibus, pueris, minus inuidemus: quòd eorum infirmitatem miseramur. senibus & ægris uidetur instare finis curriculi huius: pueros ad eam magnitudinem nescimus peruenturos, quam nos nolumus. Et alioqui pueri, ut animantes omnes teneræ, amabiles sunt, propter innocentiam ac simplicitatem. Extruditur minor inuidia à maiore, hoc est de rebus quas nos multo pluris facimus. Opprimitur etiã metu grandis alicuius mali. intento enim in periculum impendens, non uacat inuidere. Flaccescit inuidia erga procul disritos uel loco, uel tempore: ut erga eos, qui longissime recesserunt: & in mortuos, nisi si res aliqua coniungit eos, & ceu præsentes reddit, ut quum ad comparationem æstimationemq; reuocatur uel ingenij, uel eruditionis, uel monumentorum, uel rerum gestarum, uel nobilitatis, uel diuitiarum atq; opum, aut rerum eiusmodi. Inuidia communicata fit minor. deteritur enim nostra inuidencia ex aliena aduersus eundem, tanquam ille iam fiat miserabilis, cui tam multi male cupiunt. adeò ut etiã quidam bene de ijs & loquantur, & sentiant, quibus inuident, quum alios uident male de eisdem loqui, suprâ quàm existimēt par esse: uel cum uituperari audiunt in eo illa, quæ ipsi potius laudanda censeant. Permoetetur enim animus rei indignitate, quòd mala existimet bono

met bono accidere: & hanc putat esse ultionem, si contrā dicat, & approbet, quæ illi reprobāt, ut eos male urat. Quarta inuidiæ ratio iniquissima est prorsum, nec à Deo indita, sed à Dei inimico diabolo per peccatum inuecta. Reliquæ tres, stimuli sunt, ut magna bona uelimus parare, & conseruare.

DE ZELOTYPIA.

IN tertia parte inuidentiæ est Zelotypia, quæ (ut uerbum sonat ipsum) Zelus est de forma. Ea est metus, ne quis, quem nos nollemus, fruatur forma aliqua. id uero dupliciter: uel ut nos fruamur soli, uel ut is fruatur solus quem ipsi uolumus. nam & de liberis, & sororibus, & de matribus, & de pupillis, & curæ nostræ concreditis, tangimur Zelotypia: non ut nos illarum fruamur forma, sed ne alij cōtra ius & fas. id uero malum esse censemus, uel nobis, ut ignominiam aut pœnam: uel illis ipsis, quæ nobis sunt charæ, ut decus uel flagitium. Zelotypia autem fruitionis nostræ ex cupiditate nostra nascitur, quæ est uel uoluptatis, uel possессиōis, uel proprietatis, uel decoris. Ex quarum cupiditatū incremētis & decrementis, augetur & minuitur Zelotypia. Nam uel uoluptatem existimamus esse tantā, ut soli uelimus perfrui: & extenuari credamus, si cōmunicetur: uel cupimus possidere, & amissionem metuiamus in cōmunicatione;

municatione: uel qualecūq; id est, quod possidemus,
 nollemus in eo habere sociū. ut ille, qui negat se uel
 louem passurū riualem. Ita euenit sæpe, ut quod ha-
 bemus proprium, si reddatur commune, abiiciamus
 prorsum, atq; aspernemur: et non modo Zelotypiā,
 uerū etiam cupiditatē illius omnem exuamus. Postre-
 mo spectatur in hoc Zeli genere decus aut dedecus,
 pro cuiusuis æstimatione ac cēsura Zelotypiā indui-
 mus, deponimus, augemus, diminuimus: quo fit, ut
 uarie homines apud uarias nationes sint in hoc affe-
 cti. Occidentales & meridionales grande censent
 esse maritis dedecus, uxorū impudicitiam, ideo ual-
 de Zelotypi sunt: septētrionales non itē. Animantes
 quædam Zelotypia tangūtur, ut olores, & columbi
 & gallinæ, & tauri, metu cōmunionis, ne minus sit
 quod communicentur, ne ue amittatur penitus. Cre-
 scit & decrescit Zelotypia ex personis, locis, tem-
 poribus, negocijs. Personæ sunt, Zelotypus, & ea
 de qua est Zelotypia, & propter quam. Zelotypus,
 si sit suspicax, sinistreq; omnia interpretās, magnas
 præbet morbo suo accessiones: sin ita de se sentit, ut
 nō arbitretur habere se quo placeat, celerius & gra-
 uius in Zelotypiam incidit. Cuius sumus Zelotypi,
 potest occasionem dare affectionis & incrementis
 & decrementis. nam & antequam experimēto fiat
 notior

notior, considerantur in ea priora, mater, auia, educatrix, & educatio, & tota antè acta uita: tū in experimētis sermo, mores, pietas, constantia, ingeniū, prudentia, amor erga nos, cura boni nominis, & metus infamiae. Nos etiā quemadmodum in eam personam sumus animati, multum refert. nam si infensi sumus, omnes occasiones arripimus calūniae ac rixae: si diligimus, minus facile ad Zelotypiā impellimur. uerus enim amor minime est suspiciosus: imò cōtrā, ^{uerus amor minime est} a Zelotypia amor diluitur, nisi fortè est is amor, quē ^{suspiciosus} coniuñctum diximus cōcupiscentiae, quum amicus amici sui benēuolentia alijs inuidet, quo fruatur solus. Is de quo sumus Zelotypi, si soleat ad impudicitia sollicitare, si possit, si artes eius negocij calleat, si capiatur tali forma, qualis est erga quam tenemur Zelo: si iam re ipsa det operam, & sollicitet: si habeat, unde possit ei placere: si non è regione plura, uel maiora alia, unde displicere. multū hæc Zelotypiam & pariunt, & enutriūt. Ex loco, si non est aditus, si omnia obserata & clausa: si locus sacer, aut frequēs, uel obseruatus, aut expositus multorū oculis, & eorū amicorum, uel fidelīū nobis, uel inimicorum illi, uel curiosorū, aut loquacium, uel prudentis unius ac uigilantis custodis, minus habet uiriū Zelotypia. quæ si cōtraria sunt, plurimum. In tēpore sunt
opportunitas,

opportunitas, religio, si non uacat uel petenti, uel pe-
 tito. Ex negocijs, si magnis negocijs distinentur, aut
 occupatissimi sunt: si putant esse diuinum suis uti-
 litatibus, uel existimationi: deniq; ei rei, quā ipsi plu-
 ris quā uoluptatem faciant. His omnibus adde cau-
 sas contrarias. nam alteræ percēsentur pro utrisq;
 ex causis uero contrarijs cōtraria existunt effecta.
 Atq; in ijs quæ sunt cōmemorata, plures maioresq;
 causæ plus habent ponderis. sunt autem maiores mi-
 nores uē, nō ex ueritate, ut sæpe dixi, sed ex animo
 atq; opinione uniuscuiusq;. Gignit Zelotypia in ani-
 mo inquietudinem noctes ac dies, turbulentissimas
 omnes uoculas, omnes auras captat Zelotypus, &
 arripit, & amplificat apud se, cum iniquissima de sin-
 gulis calumnia. Zelotypia simul & nascitur ex su-
 spicacibus, & facit ipsa suspicaces, atque ad peiora
 omnia credulitate procliuissimos. Transiit in odiū et
 rabiem non solum cōtra rem Zelatam, sed in omnes
 quotquot apud iniquissimū animum suum cōfingit,
 occasionem aliquā præbuisse facinori, de quo est an-
 xius. postremo aduersus semetipsum. unde crudelissi-
 mæ sæpenumero sequutæ sunt ultiones, ut etiam Ze-
 lotypus ex morbi impotentia manus sibi uiolentas at-
 tulerit. De sexu altero loquor ex more: sed uterque
 est intelligendus. nam inter fœminas non minor est
 hæc

hæc perturbatio, nec leuior impatientia, quàm in uir-
 ris. Aboletur affectus hic, sublati ex quibus nasce-
 batur causis, & potissimum suspicionibus ac credu-
 litate, tum ratione aduocata, quàm considerant se tor-
 queri frustra, nec aliud quàm molestiam lucriface-
 re: ut uxores aliquot & olim & nostro æuo pruden-
 tissimæ, quum flectere se maritorum animos Zelorum
 pia non posse reputarent, eam tanquam inutilem &
 ærumnosam deposuerunt prorsum. aliæ, quòd ani-
 maduerterent maritorum lasciuia ignominia sibi
 non fore, imò plerunq; maiori gloria, æquis animis
 secubationem alienationemq; maritorum pertulerunt.

DE INDIGNATIONE.

Indignatio est offensio, seu dolor, de indigna feli-
 citate. indignitas uero hæc aut in persona est, aut
 in re: in persona, quum indignus uel expetit bona,
 uel (quod grauius est) adipiscitur: in re autem, quum
 accidit res bona malo, uel à malo. in quo animi motu
 est duplex indignatio aduersus agentem in malum,
 & misericordia in eum qui patitur immerito. Nasci-
 tur facile indignatio ab inuidia. ea enim ut est ini-
 qua, efficit ut quicquid alteri euenerit boni, indigno
 credamus euenisse. Quod si pungitur quis, ne quid
 fortè redundet in se incòmodi ex bono alterius, ea
 perturbatio nõ tam indignatio erit, quàm metus. &

ex metu coalescit odium: quod si est iam in præsenti damno, contrahit se animus in ægritudinem. Est interdum qui de sua ipsius felicitate, ei à quo sibi est uel tributa uel procurata indignetur, quū indignum se atq; imparem negotio iudicat: uelut regi, quod ab eo sit creatus consul: uel amicis, qui creandum curant. sibi quoq; ipsi. qui expetierit, qui ambierit, qui acceperit: ut Vespasianus in triumpho Iudaico apud Tranquillum. quod ferè fit, quum aliquid interuenit molestiæ. quocirca in definitione quum felicitatem posui, non adieci alienam. Huc referri potest ille ex Comcedia semetipsum crucians, quod melius ipse agat domi, quàm filius militiæ, idcirco decreuit sibi malefacere. Et indignitas hæc circa omnia uersatur boni genera. nam indignamur malo contigisse opes, & formam, & robur, & ualeitudinem integram, et facundiam, & ingenium, & literas. Malum uocoeum, qui nostro utiq; iudicio non bene illis est usus. Sola si adsit iustitia, & probitas, non indignamur. nullam enim mētem cēsemus ea esse indignam: nec arbitramur futurum eum uel nobis, uel quibus bene cupimus, inimicū, aut noxium. Cretenses quidem iis quibus male uellent, dicebantur imprecari, ut rebus malis assuescerent: sed ubi bonis iam uiderentur esse moribus præditi, id non essent imprecant. neq;

A audit ad
 exprom
 t ang
 u a in
 f f
 192

ti. neque enim illis ipsis fuissent inimici, quos sibi non esse inimicos existimarent. Nihil est enim iustitia et probitate amabilius. Acrius uero indignamur ijs, quibus casus aliquid tribuit, quàm quibus natura: & recens adeptis, quàm olim. uetustas enim multum parauit sibi iuris: ut iam naturale uideatur, quod diu est possessum. Stomachamur item, si quis quæ supra uires aut meritum ipsius sint, aggrediatur: uelut magistratum, honores, decus, certamen cum potiore, siue potior sit ea in re de qua contenditur, siue in diuersis. Prioris exempla sunt, imperitus cum perito, ignauus cum forti, pauper cum diuite. posterioris autem, musicus cum uiro iusto, rhetor cum imperatore, pictor cum magistratu: quum quidem in ea concertatione pictoria ars cum magistratus dignitate committitur. alijs autem nominibus nec censentur, nec ueniunt in comparisonem. Per mouemur item, si quis laude quidem dignus, laudetur tamen supra meritum, tum enim conamur illi etiam meritam laudem detrabere. Indignatio plurimum inualefcit in superbo, qui ut se maximis bonis censet dignissimum, ita alios omnes uel mediocribus bonis impares, ac indignos. itaque omnibus, qui bonum aliquod affectant, tanquam immerentibus, ac proinde iniustis succensent. Quòd si sint competitores, aut eandem

ingrediantur viam, quam iusti peregerunt, suboritur
 Zelus, ne & eodē quò ipsi perueniāt: puta ad opes,
 famam, eruditionē, fauorem, gloriam. Itaq; homines
 modesti, tū animis uel humilibus uel seruilibus, haud
 ualde sunt perturbationi huic obnoxij. Indignatio
 ex eadem radice oritur, qua misericordia: nempe ex
 iudicio boni, & amore illius. Sed in obiecto sunt af-
 fectus contrarij. quippe indignatio est de bono indi-
 gni: misericordia autem de malo indigni. Ex harum
 duarum commixtione nascitur affectus ille, qui in
 Zelus. Sacris literis nonnunquam Zelus nominatur, ut in
 libris Regnorum de Helia: & in Psalmis: Quia Ze-
 laui super iniquos pacem peccatorum uidens: & Ze-
 lotæ illi bello Iudaico, de quibus Iosephus. Est enim
 Zelus hic indignatio de ijs, quæ indigne fiunt con-
 tra eum, qui est nobis charus: uelut contra Deum,
 & res sacras, contra rempublicam, contra princi-
 pem. quo prætextu multi sæpenumero prauis libidi-
 nibus seruiūt, & explent odij sui acerbiteratem. Zeli
 nomine alij rapiuntur Zelo imperito atq; impruden-
 ti: qualem in Iudæis fuisse Paulus significat, scribēs
 ad Romanos. Addita est homini indignatio ad uitæ
 Indignatio-
 nis causa. communionem, ut æqua & recta constet bonorum
 omnium distributio, ne ad indignos deueniant, hoc
 est prauè usuros.

DE VLTIONE ET CRVDELITATE.

Q Vicquid affectus accipit, cupit in id ipsum refundere, unde accepit, siue bonum sit, seu malum. hinc nascitur erga beneuolum beneuolentia, & benefacientem beneficentia, uel contra maleuolentia & maleficentia. Qua de causa animus ab aliquo affectus dolore, cupit in illum ipsum, qui dolorem dedit, retorquere similem morsum: isq; appetitus ulciscendi dicitur, & quum in opus exit, ultio. Ultio. ea uero est merita sententia nostra pœna inflictio: pœna autem damnum est. siue læsio, in quocunq; genere bonorum animi, corporis, fortunarũ, ut est cuiusq; de his existimatio. Nam sunt qui se ulcisci putant de iniuria, ostenso medio ungue, aut gesticulatione turpi, aut conuitio, sunt rursus, qui fuste uel gladio malunt impeti, quàm uerbo probroso. alij, qui uel parum sibi uirium ad ultionem esse rentur, uel auidissime eam expetunt, diris detestationibusq; uindicem superiorem implorant, ut principem, uel numen. Omnis ergo offensio, quæ latè per odium, per iram, per inuidiam, per indignationem se porrigit, cupidinem habet ultionis, hoc est doloris reponendi: nisi quod alij affectus aliter. Inuidia enim callidè & astutè surrepit, ut nolit intelligi à se esse ultionem profectam. Ira aperte, & indignatio: ut hoc ue

lit & sciri ab alijs, & ab illo de quo se ulciscitur senti-
turi ac intelligi. Zelus gloriosam sibi censet & præ-
dicandam uindictam de eo, cui succēset, sumptam.

Odium uarium est. nam quum excandescit, in natu-
ram iræ transit. frigidum uero quasi uirus furtiue
surrepit, ac lædit. Acerbitas offensionis, quæ cohi-
beri amplius non potest, sed effuse in ultionem om-

Rabies. nem prorumpit, ut noceat, quacunq; potest, rabies
uocatur. tractum nomen à morbo, quo canes & lu-
pi infestantur. quæ quoniam non datur erumpere,

Crudelitas. auget & comprimit cor, grauiusq; corpus uniuersum afficit, & percellit, quod rumpi ac disrumpi
dicitur. Actus & mulctationis & uindicationis,
quum inualuit, transit in sæuitiam, seu crudelita-
tem, quæ est sympathiæ priuatio. qui enim compa-
tiuntur, misereantur quoq;. Carent autem sympathia
alij perpetuò, alij temporario. perpetuò, ex consti-
tutione naturali corporis, uel ex consuetudine, quæ
uersa est in naturam: ad tempus autem, ut qui affe-
ctu aliquo uehementi commoti indurescunt. id au-
tem non diuturnius est, quàm ipsa perturbatio: ut
cupiditas rei alicuius uehemens exacerbat sæuitiam
in obsistentem, ut diuitiarum, uel principatus, uel uo-
luptatis. tum metus de re chara: ut de uita, de impe-
rio: quod Neroni & Caligulæ & Commodo acci-
debat

debat, qui ex metu sæuiebant. Econtrario Titus Vespasianus filius ex fiducia & securitate animi erat. mansuetissimus, etiam aduersus insidiantes suo principatui. Ira quoq; & offensio dum ardent, auferunt ^{ira inimica} rectas cogitationes, suadeniq; asperrima, & maxi- ^{consilio cuncto} mè dira. Et est crudelitas triplex, in procurando, in ^{in o ati p m} exequendo, & in prætermittendo. Procurant, qui ^{Crudelitas in re} triplex. iubent, qui arte efficiunt, uel astu. Exequuntur, carnifices & milites. multi enim crudeles sunt in iubendo, ad quod non sustinerent manus admouere. Tertia est crudelitas in cessatione officij, quum non miseramur, quos oportet, uel ex maleuolentia, uel ex socordia: ut quum deserimus uel præterimus parentes, propinquos, necessarios, calamitosos, in morbo, egestate, periculo, nec eorum aduersis mouemur. caremus enim illa, de qua dixi, sympathia. Inhumanitas, atque immanitas est, quum iudicio atque ingenio humano abiecto, ferinum sumitur. Subsidit ultionis cupiditas intrinsecus, quum refrigeratus est sanguis à pulmonibus, aut à semetipso deferbuit: ut in ijs quorum bilis cito quidem inflammatur, uerum in leui materia tanquam in stupa breuissime restinguitur. pertinaciores sunt melancholici, aut phlegmatici incensi, ut tardiores ad ardendum. Conquiescimus quoque acceptis

Quomodo
ultio mite-
scat.

poenis à nobis, uel ab alio, uel ab amico, uel à natura
 & fortuna, quum sit miser, æger, pauper, ignomi-
 niosus : & quum maiora pendit supplicia, quàm
 passurus erat ab irato. In mortuos nō feruet ira, tan-
 quam passos extrema, nec amplius capaces nostræ
 ultionis. Desinimus sæpe uindictam expetere, quan-
 do iam illam paratam uidemus : quod multis euenit,
 qui inimicum quando habent in sua potestate, par-
 cūt, satis esse rati nocere potuisse. Languescit etiam
 acerbitas illa uicta, & delassata, quum paulo antè
 in alios desæuijt: quemadmodum in publicis suppli-
 cijs placatur princeps in ciuitate, & imperator in
 exercitu, poena paucorum. Frangitur interdum ab
 alio affectu, ut maioribus malis, uel ira maiore ali-
 qua: ut lapis lapide, uel malleo. Ira quidem quum fer-
 uet, non admittit curationem ullam. magis enim re-
 medio exacerbatur, propterea quòd ratio est pror-
 sum perturbata, & ignis compressus ualidius ardet:
 nisi ea sit fortè uis oppressiōis, quæ ignem obruat,
 & extinguat, ut ruina incendium. Mitigatur quoq;
 amore eius, qui deprecatur pro inimico, aut quum
 est honorificum parcere, aut quando aliquid utilita-
 tis speramus, aut timemus damnum, ut clauus clauo
 extruditur. Dies deniq; ipsa morbis omnibus animi
 medicinā adfert citius aut tardius, pro qualitate cor-
 poris

poris, pro persuasione & iudicio animi. & ut bilis accensa parit facile offensionem atq; iram: ita quum se remisit, extinguitur illa perturbationis flamma. Idcirco bilim refrigerare admodum conducit, quibus modis superius est dictum. Comprimitur, et reseruat uindicta aliud in tempus, quādiu exequendæ illius non est occasio. quod Reges dicit Homerus facere, ut ad tempus ultionē dissimulent, quoad inueniant suam opportunitatem. interea autem coaceruatur, & computrescit in stomacho: & quo longius dilata, hoc maiore cum purulentia euomitur.

DE MOERORE.

Mœror, est animi de malo præsentis contractio, uel de eo quod iam habetur pro præsentis. Perturbatio, est hæc omnino lætitiæ contraria. eadem à Cicerone ægritudo nuncupatur. Quas autem illæ ægritudinis partes constituat ex placitis Stoicorum, facile esset huc adducere: & fecissem, si uel ab illis iudicarem esse satis recte tradita, uel à Cicerone animaduersa, atq; expensa. sed neutrum uidetur mihi. si cui tamen placent, equidem non impedio: in promptu sunt apud eum quarto Tusculanarum quaestionum. Nascitur interdum mœror ex sola boni absentia: ut matri, quum unicus discessit. Multi quoq; post delicias, & conuiuia, & dies fe-

Melancho-
lie incom-
moda.

stos ac lætos tristantur. unde est rei amissæ desiderium, & animus inquietus aliquid semper requirēs: ut in equa pullo adempto. Ex mœrore atra bilis gignitur, & ex hac uicissim mœror ingrauescit, siue alia mali opinione. Videas melancholicos homines mœstos, quibus alioqui nihil accidit mali, nec ipsi mœstitiæ suæ causam possent reddere. Nigri huius humoris opus est obtenebrare spiritus, unde hæc existunt incommoda. adinitur animo sua alacritas, eademq; ex causa uultui quoq; obfuscatur ingenium. Molestiæ, inquit M. Tullius, me hebetarunt. & Niobe in saxum dicitur esse ex luctu conuersa. Inducitur refrigerato cerebro somnus, quemadmodum est apud Psalmistam: Dormitauit præ tædia anima mea. Suboritur odium tum hominum, tum lucis ipsius, rerumq; omnium humanarum, inuatq; altius in mœrorem demergi: nec hilariora, uel consolationes admittuntur. quod Octaviæ contigit, de Marcello filio in adolescentia extincto. adeoq; ægritudo auet gliscere, ut nunquam se satis iudicet mœrere. Cornelia Pompeij apud Lucanum in ipsa doloris face:

Turpe (inquit) mori post te solo non posse dolore.
Augetur præcipue mœstitia in meticulosis, qui longissime suspiciones mittunt, & diffusam texunt malorum

lorum telam : ex hoc damno illud, ex illo aliud, & deinde aliud nascetur. Transít postremo in odium sui ipsius, & desperationem, ac rabiem: sicut de Hecuba legimus, quæ hac de causa fingitur uersa in canem. Corpus autem ægritudine exiccatur, & contrahitur cor, adeò ut in quibusdam ægritudine extinctis repertum sit, non latius membrana. cor autem contrahit secum uultum, hoc est suam imaginem. deniq; atteritur ipsa ualetudo. Comites mœroris sunt fletus, planctus, gemitus. Affectio hæc frigida est, & sicca. idcirco inualescit in frigidis temporibus, & locis, omninoq; in ijs quæ ingenium obtenant melancholicum : ut in autumnò, & hyeme, & tempore nubilo, & de nocte, tum ad Septentrionem. in quibus regionibus plures absunt mœstitia, quam in Hispania uel Italia. A contrario autem lux & serenitas exhilarat animos, & sol (quemadmodum Plinius inquit) tenebras tristitiamq; non cœli modo, uerum humani quoque animi discutit. Et ut lætitia charis communicata augetur, sic etiam mœstitia. in lætitia enim præter nostrum bonum lætamur lætitia eorum, quibus bene uolumus : item in ægritudine præter malum nostrum animaduertimus eos, quibus chari sumus, in eisdem malis uersari, amore scilicet omnia unum reddente. Inter eos autem

Mœroris
comites.

autem qui non ita amant mutuo, contrarium euenit, ut lætitia communicata augeatur : uelut in societate quæstus, uictoriæ, belli, lusus, litis. Mœstitia autem in alios deriuata, leuatur animus. Solacium enim est, se in malis non esse singularem : tum alios miserari sortem nostram, tanquã patiamur immerito. Et quando est, qui ex dolore nostro dolet, nec is tamen dolor in nos reciprocatur, uelut oneris partẽ à nostris humeris in alienos transferimus. quo fit, ut aliena lætitia ægritudinem nostrã exacerbet: sicut festi dies, & celebritates publicæ. cohibetur enim introrsum, & augetur mœstitia, per appositum contrarij: quem admodum calor uiuentium corporum in hyeme. Et quum alios reputamus dolore nostro non moueri, surgit indignatio, & miseratio nostri ipsorũ, & tanquam in nouo malo renouatur mœror. Diluitur tristitia uel malo sublato, uel reddito amisso bono, aut rebus lætis maioribus affluentibus, quas non pluris æstimemus, quã illas, quarum absentia dolebamus. diluitur ijs etiam, quæ tepefaciunt atram bilim, ut cibis calidis, & humentibus, uino potissimum. De quo est in Sacris literis: Da uinum mœsto. oblectamenti quoq; uisus, uel auditus: ut cœlo aperto, campis & pratis patentibus, musica. tametsi est musicæ genus quoddam, quod mœsto maiorem mœrorem

infert

Quomodo
tollatur
mœror.

infert. Assueti malis affligi, uelut callum animo ducunt, minusq; ab ægritudine premuntur, & maius malum minoris mali sensum obruit. Discutitur quoque auersione cogitationis, ut negocijs, & narrationibus lepidis, recto iudicio: nempe reputatione non esse tantum malum, non tanti esse ut sic nos affligamus, plus nos in eo quod agimus perdere, quam sit in eo quod dolemus deperditum: nempe negocia, & occasione quæstus, dignitatem, autoritatem, famam, gloriam, quæ sunt ex medijs consolationibus: non esse malum, non tantum, non illi cui euenit, non nobis, non charissimis nostris: maius bonum instare, aut esse consecutum, hanc esse communem sortem, ab illo fieri cuius uoluntati & iudicio non obtemperare nefas est, mcerore remedium non parari. Postremo, ut in alijs animi morbis clauus clauo retunditur, quum ostenditur uel periculum maioris mali, quod instet, ut illud, quod iam adest, pro nihilo sit habendum: sicut qui dolet amissam pecuniam, in discrimine captiuitatis, aut mortis, aut amissionis liberorum uersari, uel commonstratur maximorum bonorum spes, ut famæ, & immortalitatis nominis, uel dignitatis, gratiæ principis, aut illius (quod omnia superat bona) beatitudinis sempiternæ.

DE LACHRYMIS.

Lachrymatio nō est affectus, sicuti nec risus. Est enim lachryma humor, ex calfactione humidi ac teneri cerebri distillās per oculos. In magna calfactione, quando cerebrum exiccatur, non manant lachrymæ: ut in ira uirorum, nec quum iam antea est exiccatum, ut in longo mœrore ac luctu, in senectâ: uel quum siccum est ex se, ut in melancholicis. Sunt quos ingens ægritudo ita obstupescit, ut compresso calore omni, lachrymā dare non possint, quas uel in mediocri dolore profunderent largiter.

Lachrymæ Profluunt autem lachrymæ, quum cerebrum est humectatum, ut in ebris: quum molle ac tenerum, ut in pueris, mulierculis, ægris. Existunt sæpe ex uento ualido, ex fumo, ex aduersa aliqua ualitudine, ex risu itidem, quoniam in eo incallescit cerebrum. Ab affectionibus etiam nascuntur, uelut ab amore, ex desiderio fruendi re chara: ab ira, in teneris, & qui se ulcisci non possunt: ab inuidia, in mulierculis & pueris: à pudore, à lætitia. Potissimum uero ex miseratione defluūt lachrymæ. ea uero est duplex, uel sui ipsius, uel alterius. Miseratur quisq; semetipsum in mœrore, quòd indigno iudicet ea mala accidere. adeoq; naturales tū sunt lachrymæ, ut multi eas profundant abunde, uel sola ex reputatione, quòd possent sibi

fent sibi mala immerenti contingere : uelut carcer, exilium, paupertas, orbitas, mors. Et ut quisque sese amat tenerrimè, maximisq; censet esse bonis dignū, ita est ad sui miserationem promptissimus : atq; inde lachrymatur ad imaginationem mali. Aliena quoq; mala ex sympathia mouent nos, & eliciunt nostras lachrymas : sed hæ tamen tum ad prodeundum tardiores sunt, tum ad exarescendum faciles. quòd aliena incommoda tanquam procul spectamus, & quorum leuis ad nos sensus perueniat. Existunt quoque lachrymæ, quum quid uidimus, uel legimus, uel uidemus, uel recordamur pie, sancte, officiose dictum à quopiam, factum uel : & eo magis, si is qui egit, aut dixit, periculum aut damnum suum magno atq; excelso animo præ operis pulchritudine pro nihilo duxit. Tributæ sunt homini lachrymæ ad testandū nostrū dolorem, ut alios in nostri miserationē, atque ad ferendam opem adducamus, ut auxilio mutuo iuue-
mus inuicē : tum etiam ad testificationē, alienis malis nos affici, in quo est permagna animorū conciliatio.

Lachrymæ
rū causa.

DE METU.

Metus est, inquit Aristoteles, mali appropinquātis phātasia. Idcirco pericula metuimus, quæ sunt mali aduentantis prænuncia. cuiusmodi sunt tempestates, prauæ qualitates temporū, ad quas
sequuntur

sequuntur eluiones, fames, pestilētiae. Iræ item atq;
 offensiones eorum, qui possunt lædere. quoniam e-
 nim possunt, & uolunt, manifestum est rem malam
 instare. Timentur item astuti, uasri, callidi, magis
 quàm simplices & aperti. Timent qui sunt alijs for-
 midolosi, iuxta minimum Laberij: Necesse est multos
 timeat, quem multi timent, qui enim formidini est
 alijs, nisi omnino insanit, uidet periculum sibi esse
 ab illis omnibus, ut se à metu liberent: & quem me-
 tuunt, oderunt, ut est in uetere uerbo, nisi forte ij
 sint metuentes, à quibus nullum possit damnum exi-
 stere, aut quia nolent, aut quia carebunt uiribus: &
 si hoc rarum est. quoniam nihil est tam imbecillum,
 quin aliquid ad nocendum ualeat homini, præsertim
 in occasione. Mala etiam longinqua minus nos per-
 turbant: ut mors incerta, quam etiam senes homines
 procul adhuc abesse sperant. Aliter sic ab Aristote-
 le finitur metus, ut sit perturbatio ex opinione futu-
 ri mali utiq; molesti, uel corruptentis. non enim in-
 quit, omnia expauescimus: quale est si quis sit ini-
 quus futurus, aut ignarus: sed quæ magnas mole-
 stias important animo, aut corruptionem corpori-
 bus. Id quidem ferè in uita civili, de qua ille in Rheto-
 ricis præceptis loquitur. pleriq; enim hominū insci-
 entiam & uicium non habent in malis, sed quod no-
 cet corpori

et corpori, aut affectioni. Qui uero ex præstabilioribus sunt nota ingeniorum, non minus ignorantiam rerum bonarum & uitium exhorrent, quàm alij morbos & mortem. itaque sic commodius finietur. Est contra etio animi de eo, quod cuique malum uidetur, quum cogitatur aduētare. Ergo quod metus nascitur ex periculi cōsideratione, qui plus considerāt, plus timent: ut prudentes, sobrii, experti. Pericula proxima, etsi aliena, incutiunt nobis timorem, tanquā non procul à nobis absit malum. Proximum uero est uel loco, ut illud, Paries quum proximus ardet: uel similitudine conditionis. tremit enim latro, quum latronē alium uidet suspendi: & prægnās, quum alia uitā in puerperio amittit. atque eo perturbatur confusus, quanto est conformior conditio, in eo præsertim unde contractū est malum: ut si grassator plectitur, quia uulnerauit, non contentus spoliasse, alter qui idem admisit, expauescit. Sin quid sit dissimile, minor est metus: ut si spoliauit tantum, non uulnerauit: si ille captus est quia solus, hic uero habet comites: si ille quia pernoctabat in publico diuersorio, hic in spelunca: si quis ex febre quartana interiit, quod sibi nimum potādo indulgeret, minus terretur homo temperans in quartana. Metus primum omnium cōtrahit, & debilitat cor, ad cuius opitulationem superio

Metus
definitio.

Metus effectus in corpore.

rem calorem natura illi summittit. isq; quum nõ sufficit, etiam inferiorem eodem rapit: unde pallor, & frigus. Tremente corde, tremit uniuersum corpus. motũ enim cordis sequitur. unde linguæ titubatio, atq; hæsitantia. Quod in alijs quoq; affectionibus est annotare, in quibus cor celerrime agitur: ceu in ira, & lætitia, tum etiam in exercitatione. Sed in metu uox est exilis, quia calor à corde & à superioribus descendit: in ira grauior, quoniam ascendit. inhorrent etiam pili, quod ex frigore comprimuntur.

Pilorum meatus: unde rigor pilorum. Qui parum habent sanguinis calidi circa cor, ignaui sunt. Ideo qui proportionem sanguinis magno sunt corde, meticulosi sunt natura, ut lepus. Columbi autem, & cerui, timidi: quod felle careant unde accendi posset sanguis. nam in quibus flaua bilis intumescit, sanguis quoq; ebullit circa præcordia, & fiunt gnaui atq; strenui. Qui crasso sunt sanguine, & multo & calido circa cor, securo sunt animo, & audaci: abundant uidelicet calore, quod est ad fiduciam potissimum, & in qua diutissime conseruetur materia, nempe densa & firma. Quum autẽ exiguus calor reuocatur introrsum ad pectus, fit cor debilius, & magis tremit. Vnde faciẽ in metu rubescere, argumẽtum est animi degeneris: animosior est, cui expallescit, corroborat enim natura cor

ra cor, summissis illi undiq; subsidijs calor ac sanguinis. Is porro calor, si descēdat, crescit metus, deserto corde: unde et alius soluitur. Et ex naturali ratione Homerus de ignauo dixit, Cor illi ad calcaneū decidisse. Illud est annotandū, compressionē omnem cordis, quæ in ægritudine est, & formidine, tum etiam in offensione & cupiditate cohibita & compressa, angustiam nominari: quæ fit etiam sæpe sine affectu, humore aliquo spisso incumbente in cor. *Angustia.*
 Hæc quidem sunt metus opera in corpore. in animo uero hæc exercet, perturbat et cōfundit cogitationes. Recte, qui dixit: Quomodo poterit cœlos et elementa scrutari, cui perpetuo incumbit paupertatis, seruitutis, mortis metus? tum illud: Pauor mihi sapientiam omnē ex animo expectorat. In periculis adesse animo, & consilium ex re nata, quasiq; sub manum posse excogitare, ut de Annibale Liuius, et de Iugurtha Salustius memoriæ tradunt: non solū fortissimorum est, & eorum qui non uehementer eiusmodi periculis mouentur, sed etiam acutorum, magniq; ingenij. tales sunt autem, uel facti usu atq; exercitamentis multis & magnis, uel à natura formati et instructi, quibus est sanguis circa cor multus, calidus, liquidus: qui & copiosos, & subtiles, ac tēperatos ad cerebrum spiritus mittat, Plinius ait, nulli animantium

Angustia.

Metus effectus in animo.

pauorem esse confusio-rem, quàm homini. fides sit penes illum. Qui ingenij sui nutu ad metum deuer- git, uix rationes ullæ ac cohortationes huic suffi- ciunt, ut animū resumat, & sese erigat ad fiduciam. Magna & ualida est naturæ uis, quum incumbit in- trinsecus, idest in prima cōstitutione: nisi acris atq; assidua sit meditatio in periculis contēnendis, in ani- mo aduersus mala confirmando, ut persuasum obfir- matumq; sit, mala quæ timentur, non esse admodum damnosa: aut alia parata esse maiora bona, si illis de- fungamur malis: aut maiora mala, si illa quæ urgent non deuitemus, ac superemus. Recte Catilina Salu- stianus: Compertum habeo milites uerba uirtutem non addere, neq; ex ignauo strenuum, neq; fortem ex timido exercitum oratione Imperatoris fieri. Quanta cuiusq; animo audacia natura aut moribus inest, tanta in bello patere solet: quem neque gloria, neq; pericula excitant, nequicquam hortere. timor animi auribus officit. Sic ille. Et timido si persuade- re tentes, timorem ipsum magis officere, & incom- moda grauiora reddere magis timeat: ut in cōtagio- sis morbis, in quibus multum nocet mali phantasia. pullulat enim metus geminus, alter ex periculo, alter ex metu ipso. Quæ ex metu proueniunt, hæc ferè sunt: demissio, abiectio sui ipsius, assentatio, adula-
tio,

tio, suspiciones, cautio, quæ extimulat ad quærēda
 malis remedia in animis firmis. in infirmis autem exi
 stit cōsternatio, & cōturbatio, & exanimatio, tum
 etiam pigritia, desperatio, & prostratio, ut supra ia
 centē ingruat, quicquid impendit & minatur. Quæ
 propter nulla est animi miseria maior q̃ metus, nulla
 seruitus fœdior. eaq̃ de causa odiū aduersus formi
 dosum, ad metum tanquam ad cotem exacuitur, ut
 aduersus tyrannum: & cupit se animus asserere in li
 bertatē, unde resumptis uiribus frigefactus sanguis
 recalescit, & actione cōtrapositionis ardentissime
 ad sese uindicandum accenditur. quæ res etiam ani
 mosissimos sæpe, qui timuerant, facit: & crudelissi
 mos se in dominos gerunt, qui seruebant: magnoq̃
 impetu excutiunt à se illos, à quibus premebantur.
 Metus, ut alij ferè affectus, suspiciosus est, & me
 ticulosi omnes suspicaces, omniaq̃ auget in maius:
 nec unquam tantū est periculum, quantū sibi fingit.
 quocirca solatiij loco est timenti pro re chara, inter
 esse illius periculis, aut certe liquido illa cognosce
 re. Bene expressit hūc affectum Ouidius uerbis Pe
 nelopes: Vtilius starent etiam nunc mœnia Troiæ.
 & quæ sequuntur, notum est carmen. Metus auge- Quibus de
 tur auctis causis, ex quibus nascitur: tum ad formi- causis auge
 dinem aliorum, qui experti sunt ea pericula, sciūtq̃ atur metus.

quantum ex ijs immineat mali. ut quum nauta timet in tempestate, terrētur uectores: & qui intrepido solent esse animo, quum pauet, augent nostram formidinem: ut quum tyro conspicit ueteranum trepidantem. Per terrefaciūt nos quoq; grauius pericula, ubi praesidium nostrū debilitatur. ut populus ualde conturbatur, quando magistratus timent, uel ij qui soliti sunt in periculis ciuitati prospicere: quemadmodum pulli tremunt matrice commota. Quas etiam res experti sumus ualde asperas, magis deinceps metuimus. uelut digladiationem ij, qui ex prima grauius discessere sauci. Securitas est, quū nullum esse remur periculum, idq; uel ex consideratione, uel ignorantia. ex consideratione, quum defuncti periculo nullum cēsemus restare: aut in uniuersum despicientes omnia, quæ instant, nihil ad nos mali peruenturum iudicamus. Qui curam etiā abiecerunt illius boni, quod periculo impetitur, securi agunt, ut diuitiarum, famæ, uitæ. nihil enim habent amplius de quo sint solliciti, ac proinde timeant. Ignorātia est in ijs, qui non cogitant aut perpendunt: ut dormientibus, pueris, ebrijs, inexpertis: tum in ijs quorum cogitatio aliorum est auersa ab alijs cogitationibus & curis, uel à perturbationis uiolentia, ut ira, inuidia, cupiditate. Et securitas quidem est, ut dixi, quando nullum

lum esse periculum arbitramur. *Fiducia* autē, quum *Fiducia.*
 in periculo confirmamur aduersus mala appetentia.
 ea uero exoritur, uel aucto intrinsecus calore, ut ui
 no iniecto: aut ijs quæ corroborent cor, uel affectu
 aliquo feruenti. ut ira, amore, cupiditate, metu maio
 ris mali: quæ sunt animo animositatis loco etiam in
 ignauissimis. certis etiā concentus generibus: ut scri
 bunt de Timotheo musico, qui lyræ cantibus Ale
 xandrū Macedonem & incitarit ad arma, & mox
 paulo mutatis numeris sedarit. *Audacia* est, quum *Audacia.*
 ad depellenda mala, uel bona ardua consequēda, ani
 mus exurgit, & rapitur. Quod fit maiore quodam
 feruore sanguinis, eaq; de causa ad irascibile officiū
 refertur: de quo sum, quum de ira differerem, loquu
 tus. Aestimatur autem periculum ex loco, ex tempo
 re, ex personis, uel nobis ipsis, uel inimicorum, ex ui
 ribus: quorum omnium consideratio uel grauat peri
 culi opinionem, uel eleuat, quum uidemus parum no
 bis posse noceri hoc tēpore, hoc loco, ab his qui no
 lent, uel ob amorem nostri, uel ob ipsorum bonita
 tem. qualis est de Deo fiducia. Qui non potuerunt,
 quia carent uiribus: non audebunt, quia non no
 scunt se habere uires, uel quòd omnino non habent,
 uel eas non intelligunt: ut equi, & tauri, & mul
 ti hominum. Et nobis in his possessionibus. familia,

amicis, necessarijs, deniq; perpenſis uiribus, munimentisq; (quibus ſepta eſt ea pars noſtri quæ impetitur, & id quod impetit) atq; inter ſe collatis. In ingenio ſunt acumen, eruditio, facundia: in uale tudine conſtitutio, uires, alimenta, medicinæ: in fortunis opes: in dignitate, autoritas, gratia: quæ omnia patent latiſſime. Non eſt loci huius explicare. qui adierunt ſæpe idem periculum, & euaserūt incolumes, aut certe cum leui incommodo, ſidentiores in poſterum redduntur: ut milites ueterani in bello. Noua, ſubita, inopinata pericula, animos quātumuis fortes percellunt, ac conſternant. quæ uero præuidimus, quæ multū uerſando cogitatione fecimus, iam quaſi familiaria minus urgent. Meditatio enim illa pro aſſuefactione fuit patiendi, ut quaſi callum animo induceremus. Confirmant nos quoq; exempla aliena. Ille & ille fecit, quid eſt in me minus? & eo ſumus erectiore animo, quo nos præſtare illis arbitramur, qui fortiter eadem pericula & ſubierunt, & euaserunt. præſtare quidem ijs uiribus, quibus periculum eiufmodi uel toleratur, uel repellitur: ut facundia, prudentia, gratia, robore, præſidijs amicorum, loci, temporis, principis, Dei. Quum uero imminens malum non ducimus pro magno & pernicioſo, conſtabilitur animus: aut quum paratū ſcimus eſſe aliquid
potius

potius, quo prius illud ampliter compensetur, uelut opes, eruditio, gloria, uita immortalis. Horror, & exanimatio, quæ sunt metus in animo effectus & opera, in præteritum quoq; recurrūt: quale est Vergilij, Nanque animus meminisse horret.

Ferunt Iudæum quendam in Gallia, quum ex agro domū de nocte reuertisset dormiens in asino, transissetq; ruptum pontem per angustam tabulam, postridie reuocato ad acrem considerationē periculo, quod euaserat, exanimatum esse. uidelicet imaginatio facit rem præsentem, ut alias dixi. Porrigunt se itidem formidines ad possibile. coniuges quidam miserabiliter cœperunt lamentari, quòd essent ad focum colloquuti. quid ipsis fieret, si unicum suum amitterent, qui illis erat sanus, & ualens? Sed hoc phantasiæ regnum latè per affectiones omnes patet. Datus est homini metus, ut caueat nocitura, prius quàm se illi applicent.

Metus
causa.

S P E S .

Spes cupiditatis est forma, nempe fiducia, euenturum quod cupimus. Spes non habet euidentiā scientiæ, sed coniecturam opinionis, uel probabilem, uel possibilem, quòd sæpe factum est simile, quòd aliquando, quòd in pari idem euenit, quòd aliqua ratione et causa debet fieri, quòd par est ut fiat,

quod credibile est futurum in hoc, ab hoc, hoc tempore, hoc loco, negotio. Nihil denique est tam leue, tam minutum, tam procul disitum, tam alienum, ad quod animus non adhærescat facile, dum spei adminicula conquirat. quātulum enim aut quale sit cunq, satis habet uirium ad spem sustinendam: adeo uel ipsa leuis est, uel hamata & uiscata. Lucundissima est spei persuasio, & uitæ in primis necessaria, inter tot ærumnas & res duras, penèq; intolerabiles. Omnia enim fierent sine spei condimento non solum fatua, sed etiā insuauissima. Prudēterq; fictū est in fabula, quod in Pandoræ pyxide, effusis rebus omnibus, ac perditis, spes sola resederit in fundo: quæ est imago humanæ uitæ. ideoq; ab artifice mūdi effectū est, ut spes leuissimis de causis & nascatur & sustentetur.

DE PVDORE.

PVdor est metus dedecoris, ex quo non sequitur damnum, ab Aristotele definitur dolor, seu perturbatio animi, de ijs quæ dedecus uidetur inferre. Et omnia respicit tēpora, præsens, præteritū, futurum, possibile. nec solum pudor est de ipso dedecore, sed de periculo etiam, ne admittas tale quid, unde adijisse turpitudinis periculum uideare. Pudor quandoquidem dedecoris est metus, multū in ijs ualet, qui honoris sunt cupidi, hi enim tanto magis metuent

contrarium

contrarium, tanquam graue malum. Turpe & decorum multiplex est. aliud enim natura ipsa constat, ut quæ sunt hominis naturæ amica, uel repugnantia. iustitia, humanitas, modestia, pulchra sunt & decencia: his autem contraria, deformia. Est & turpe ex primo deriuatum scelere, quum corrupta est natura diminuta est bonitas, inualuit uicium. hoc situm est in omni mentione obscenæ libidinis, quemadmodum in Genesi scriptum legimus, post inobedientiam uelasse primos illos coniuges pudenda. cuius causa est, quod humani animi generositas, quum uidet membra illa sibi non obtemperare, sed duci proprijs quibusdam motibus, & incendijs, summoget à conspectu, & occultat seruum repugnantem, & subditum rebellem. Ideoq; quibus ea membra non sunt rationi ac uoluntati humanæ inobedientia, minus illa & re & uerbis tegunt: quia non adeò tanguntur pudore, ut in prima innocentia, & in nostris senibus & puerulis: in quibus cum pubescencia uenit etiam pudor rerum illarum. Est & aliud turpe ex offensione naturali sensuum, ut ad odorem, uel aspectum tetrum, atq; auersandum: qualis est in omnibus excrementis corporis, ijs præcipue, quæ per amplas corporis cloacas defluunt. Res istæ omnes per se turpes sunt; horumq; duorum generum uerba & comme-

& commemoratio non carent obscenitate, & of-
 fensio est deuitanda. causa est, quòd uerba mouent
 necessariò intelligentiam, & phantasiam audientis.
 In uenereis phantasia excitat motus libidinis flagi-
 tiosos: in tetrìs autem fastidiũ, & nauseam, totiusq;
 corporis, si paulò sit tenerius ac delicatius, pertur-
 bationem. Hinc Cynicorum dissoluitur cauillosa re-
 prehensio humanitatis, quòd homines puderet loqui
 de ijs quæ necessaria essent, & carerent flagitio: cu-
 iusmodi sunt, liberis dare operam, excernere, nares
 emungere, meiere: non puderet autem de uicijs &
 sceleribus apertè loqui, uelut de latrocinijs, de fur-
 tis, fraudibus, proditiõne patriæ, uiolatione legum,
 tyrannide. uidelicet horum scelerum commemora-
 tio, tametsi ea sunt nefaria, tamen non mouent phan-
 tasiam ad aliquid turpe, aut graue corpori. mouent
 autem illa altera, quamlibet naturæ necessaria, &
 conducentia. Quin & sapientes ea flagitia reticent
 apud eos, quos suspicantur imitatu-
 ros, si sciant, non
 turpitudinis suæ gratia, sed periculi alieni. quũ uero
 de illis aliquid referunt, addunt insectationem ad do-
 ctrinam cautionemq; audientium. Ex hisce scedita-
 tis & decoris generibus nascuntur illa, quæ homi-
 num moribus atq; opinionibus nituntur. plurimum
 interest, quemadmodum uel nos ipsi de rebus sen-
 tiamus

tiamus, uel alijs, quorum iudicio mouemur. Censura pulchritudinis, aut sceditatis, ex receptis uel moribus uel opinionibus sumitur. Idcirco alia alijs uidentur turpiora: ut sunt cupiditates eorum, inter quos uiuimus, & uersamur. militibus nihil est probrosius ignauia, negotiatoribus paupertate, aut carere fide, studiosis literarum inscientia. quicquid ergo aliquod istorum inter illos arguit, pudorem importat. In uniuersum autem, quoniam nihil est uirtute formosius, uitia omnia incutiunt pudorem. quin & eorum similitudines, imagines, signa, uitia sunt: quæ fiunt contra piū & fas, contra æquū, cōtra ius, & leges, contra maiorū instituta, contra mores patrios, contra præcepta sapientum, & prudentum consilia, cætere etiam ijs rebus pulchris, quæ alijs tui similibus non desint, siue priuatim cuiq; ut adolescentem nobilem generosa educatione: uel publice, ut ciuitatem legibus, libertate, in uicio solent poni: tanquam tua culpa uel amiseris, uel non paraueris, quæ à communi ratione discedunt. Verecūdiam incutiunt siue in uitijs, siue in rebus neutris: ut statura uel enormis uel pusilla, oris aut corporis deformitas, linguæ uiciū. Nec solum res nostræ turpes pudefaciūt nos, sed eorū, qui nobis sunt cōiunctissimi: ita ut illorum turpitudine in nos ipsos, uel nostra in illos redūdet, uti

Turpis &
decori cen-
sura.

patrum

patrum, auorum, filiorum, nepotum, consanguineorum, principum, subditorum, tutorum, pupillorum. Inter omnes patrum est maxima, quod uersiculo est Græco testatum: Nemo tam est uir excellēs, suisq; fidens uirtutibus, quem non frangat parentum ignominia: propterea quod uicia patrum in nos uidentur naturæ similitudine deriuari, tanquam hæreditaria. Sed apud rectè statuentes nihil ex hisce omnibus iustum & legitimum pudorem importat, præter illa, in quibus est aliqua nostra culpa: uelut in eorum peccatis, qui curæ ac providentiæ nostræ commissi sunt, ac crediti: ut filiorum, discipulorum, uxoris, pupillorum, subditorum, clientum, familiæ, necessariorum. de quo est illud, Amici uicia ferendo facis tua: utiq; in ijs probris, quæ ad curam nostram pertinent excludere, aut emendare. Quo fit ut etiam leges, & pietas, & bona maiorum instituta in gente aliqua, male ab alijs audiant gentibus, quum illis omnibus ea non fit melior. quale est apud Paulum,

Propter uos male audit nomen Dei in nationibus. Ex alieno pudore atq; ignominia pudefinus & nos, quum eiusdem turpitudinis sumus nobis conscij: uel quum illius fuimus autores, magistri, adiutores, socij: uel quum is pudefit immerito, & quæ indignum sit pudefieri. Erubescimus item ad alienam impudentiam

tiam, quando eum, quem conueniebat uerecundari, uidemus nihil cōmoueri prorsum, aut leuissimè. Qui quod non exhiberi sibi reuerentiam uidens, à quibus, quo loco, tēpore, negotijs, aut rebus existimant oportere, uerecundantur ipsi, neq; id modo, sed sæpenumero indignantur & irascuntur. eoq; uehementius, quo plus sibi arrogant, & honoris sunt auidiores. Modesti homines in medijs suis laudibus erubescunt: ut M. Cicero de Caio Aquilio dicit, pro Publio Quintio, timent scilicet suspicionem arrogantiae, si immoti suas laudes auscultent, tanquam uideantur eas agnoscere, atque approbare. Qui discrimina hæc norunt fœdi & decori, metuunt tamen dedecus, passim uerecundantur sine causa: ut pueri, et rusticorum pleriq; unde est ille pudor rusticanus. Qui uero nihil hæc curant, nec eos pudet: quòd non simplici de causa cōtingit. Hi enim ex educatione non norūt, ut rustici, & filij egenorum: illi seipso in flagitia ita proiecerunt, ut omnem respectum hominum exuerint, ut latrones, lenones, meretrices. Sunt quos in desperationem egerūt sua mala, et in odiū decoris: sicut inopes, mēdicos, ignominiosos. Alij superiores sese esse rētur, & uersari semper inter eos, quos nihil reuereri debeāt: ut principes, magistri, patres, senes, homines arrogātes, q̄ reliquos

quos omnes despiciunt, tanquam inferiores se. Viciſſim, qui de ſe ipſi moderate ſentiūt, ſæpius incur-
runt pudorem, non à rebus, ſed à ſuis ipſorum inge-
nijs. Qui uideri affectant nullis eſſe uel inferiores,
uel ſubditi, impudentiam dedita opera exhibent: &
quærunť occaſiones pudoris, ut confidentiam in il-
lis ſuam oſtentēt. Ex optima & præſtantiſſima ſunt
nota affectatores ſapiētiae, qui hæc uulgaria rerum
diſcrimina derident. alia uidelicet habent ipſi excel-
lentiora, magisq; ad libram ueritatis expenſa atque
examinata. Conſiderātur in cenſendis pulchris &
deformibus, circumſtantiæ locorum: ut in Aethio-
pia deformis non eſt color ater, nec ſtatura puſilla
apud Pygmæos, nec furari Lacedæmone. Tempo-
ris: ut Saturnalibus ludere, atq; ineptire. Perſona-
rum: uel noſtra, ut aliquid turpe facere Magiſtra-
tum, deformius eſt, quàm priuatum: uel aliena, ma-
gis pudeſimus apud eos, ex quorum improbatione
plus dedecoris nos reportaturos formidamus. uel ob
noſtrum de illis iudicium, ut apud parentes, tutores,
præceptores: uel omnium, aut plurimorum, ut prin-
cipum, & eorum qui magni habentur de ſapientia,
& rerum iudicio, uel de uirtute: & potiſſimum, qui
ei turpitudini, quā nos reformidamus, obnoxij non
ſunt. Minus enim pudet nos turpiter aliquid agere,
apud

apud similia agentes. Deniq; quoscunq; reueremur,
 apud hos plurimū erubescimus. Rursum, quorum iu-
 dicio nihil tribuitur, nec de eis uerecūdamur: ut pue-
 rorum, & morionum. Quid sit apud plures, magis
 pudendum est, quā quod apud paucos, modo cate-
 ra sint pares. Idcirco multum pudet nos, si quod fœ-
 ditatis signum dedimus apud eos, quos suspicamur
 prodituros: et eo grauius, si sint latē sparsuri. Cuius
 generis sunt, qui solēt, ut dicaces: qui cupide faciēt,
 ut inimici: qui possunt, ut celebres scriptores, uel
 qui inter multos & magnos uersantur. Amor si sit
 admixtus cum opinione magnitudinis, pudorē ducit
 secum comitem: sin aliter, tollit, ut inter pares. Ma-
 gnitudo est omnis excellentia, quæ consideratur ut
 talis siue conditionis & fortunæ, siue corporis, siue
 animi, & mētis. Spes quoq; ad pudorem facit. à quo
 enim speramus boni nos aliquid accepturos, quocū-
 que boni genere, quod nos utiq; ducamus esse tale:
 apud hunc ex leuissīma dedecoris specie perfundi-
 mur rubore, metu, ne spe nostra frustremur. huic uī
 delictet probari uehementer expetimus, ut uoti fia-
 mus compotes. Signa quibus fœditas notatur, sunt: Notæ fœ-
 reprehensio, increpatio, conuiciū, derisio, illusio, ditatis.
 dictum, nutus, gesticulatio, uoces inconditæ. Pudor
 suffundit genas rubore, quæ est erubescētia: quia Erubescētia
 & periculum

periculum in metu eius est generis, ad quod propulsandum opus sit cordi subsidio, nempe calore illuc occurrente. in pudore autem conturbatio quædam existit animi, ex opinione dedecoris. ad caput ergo rapitur calor, unde per faciē diffunditur. Eamq; ob causam M. Cato nec puerum pallentem probabat in pudore, nec militem rubentem in discrimine: quod hic argumentū præbebat ignaviæ, puer autem confidentiæ atq; impudētiae. Quæ videntur fœda nostra, magis nos afficiunt pudore, q̃ quæ audiuntur: & aspectus eorum quos reueremur, plurimum nos pudore afficit. idcirco pleriq; in uerecundia demittunt oculos, alij auertunt, alij claudunt. pueruli, quum erubescunt, naturaliter manibus operiūt oculos, & faciē. Socrates de amore dicturus in Phædro Platonis, faciem pallio operuit, tanquam in argumento uersaretur parū se digno. nec sine causa dicitur prouerbio, Pudor in oculis. In tenebris nullus ferè est pudor. & quū capite sumus inuoluto, nec noscitur, minus pudet. Alij generosiores, qui uel in solitudine apud semetipsos pudeſcunt, siue quid in præſentia agūt turpe, siue ex recordatione, quod egerint. Pudor, sicuti & metus, animum conturbat: tamenſi non tanto quatit tormento, ſed confundit certe, excutitq; recte cogitata. quod deprehēſum eſt in doctis, & cordatis

Pudoris
effectus.

datis uiris, quū uel ad multitudinem dicturi prodif-
 sent, uel ad principem aliquem, quem eximie reuere-
 rentur. Valida rei alicuius cupiditas uerecundiā ex-
 cutit, ut in amatoribus, in periculo rei alicuius cha-
 ræ amittēdæ: ut uitæ, aut filij. Auari eadem de causa
 non multū uerecūdantur, quum species est lucri ali-
 qua. Nec senes multum pudet, partim quod apud iu-
 niores agūt, idest se inferiores, quasiq; filios: nisi for-
 tē hos habeant pro fortioribus, ut principes, aut lo-
 cupletes, aut patronos suos. alias quod non tam de-
 core aut dedecore mouentur, quā utili uel inutili.
 Pudor uelut pædagogus quidam additus est homini. *Pudoris*
 puer enim uel adolescens consilio est inualidus, pro- *causa.*
 pter ignorantiam eorum quæ uersantur in uita. Is si
 sibi fidat, in plurima incidet incommoda. ut ergo iu-
 dicio prudentiorum acquiescat, habet pudorem tan-
 quam stimulum, qui impellat eum potiores reuereri.
 Potiores sunt autē uel numero, ut multi: uel ætate, *Potiores*
 usu rerum, prudentia, eruditione, leges ac mores, pa- *qui.*
 tria iudicia uniuersorum, uel plurium, & eorum qui
 in magna sunt existimatione. quocirca nihil est ei,
 qui uitæ officia nō nouit, utilius. Cohibet item affe-
 ctus temere sese effundentes, atq; euagantes, ideoq;
 pro educatione est pueris et mulieribus. Nihil potuit
 dici in sacris oraculis de muliere foedius, q̄ quod pu-
 dorem

dorem abieciſſet. Et philoſophus ille, quū puerū ani-
maduertiffet erubefcentem: Bono es animo, inquit,
fili, hic eſt color uirtutis. Viris etiam frenum eſt, ne
ſe in ea effundant quæ minime deceāt, minimeq; uel
illis ipſis conueniant: uel alijs, ne quid cōmittant tur-
piter flagitioſe, prauē, indecenter, pro ratione per-
ſonæ, ætatis, temporis, loci, ſocietatis, humanitatis.
maximeq; neceſſarius eſt omnibus, quicunq; in com-
munione & ſocietate ſunt uitam acturi.

DE SUPERBIA.

Superbia, tumor eſt animi, ex opiniōe boni præ-
cellentis, unde honor & preciū exiſtit: ſiue id
bonum adſit, ſiue adfuerit, adfuturum ue ſit. Infixæ
ſunt huius mali radices noſtris peſtoribus: quoniam
ex eo amore naſcitur, q̄ inditus eſt naturaliter cuiq;
ſui ipſius. is enim, ut eſt admixtus ignorātia, excæca-
tur, efficiq; ut quiſq; ſibi uideatur optimus, ac pro-
inde bonis quibuſcūq; digniſſimus. quæ cēſura trāſit
à nobis in eos, quos amamus tenerrime: quoniam ij
alteri nos ſunt, ut diximus. Eſt ergo fons ſuperbiæ
primus, incōſideratus cuiq; amor ſui ipſius. quod au-
tem manat ex incōſideratione, copioſe neceſſum eſt
influere in rudes, tardos, ſtupidos, præcipites, incon-
ſideratos. nam docti, acuti, moderati, & qui in ſeſe
oculos refleſtunt, probe aſſequuntur, nihil eſſe de
qua

quo mortalis ullus possit sumere spiritus: et ut biliosi quilibet acuti & eruditi, nisi se magno inhibeant iudicio, & (ut ita dicā) sufflaminent, rapiuntur præcipientes in animi perturbationes, obnoxij sunt huic malo: tum q̄ ignis amat superferri, & diffusa per cerebrum cholera, subito uelut tormento uim omnem rationis quatit. Tanta autē sæpenumero incōsiderationis caligo mētem obruit, ut superbissimus sit, qui minimas & paucissimas habet causas sui efferendi. Nasitur ex superbia, arrogantia: ut quoniam se maximis bonis dignū superbus existimat, quæ ex se habet bona, unde originem sumit superbia, ingentia esse censeat, unica, omniūq; præstātissima. ut nobilis genus suum, formosus formā, acutus ingenium. quæ uero aliūde propter illa accedunt, modica, & infra suā dignitatē: quæ tamen si alijs contingant, supra dignitatem & meritū esse iudicet, ex liuore ac maleuolentia, quæ superbiæ sunt comites. Quicquid cōciliare decus & autoritatē & dignitatē potest, querit, ut uere possideat, uel possidere certe se simulat: uitat autē, quicquid quouis modo existimationi possit officere. Hinc est ostentādi bonorū suorum auaritia ardentissima, ut alijs ea fiāt nota: & dedecorū suorum celatio diligēs ac studiosa. quod facit nō rebus ipsis modo, uerū & iactatione uerborū, & gestibus cor

Arrogātia.

poris totius. Et quoniā quæ rara aut noua, aut inusitata et singularia sunt, propter admirationem pluris facimus: ille eiusmodi sibi adesse bona uult alijs persuadere, in rebus animi, in rebus corporis, in ijs quæ sunt uitæ, etiā in sumendo cibo, uestiando, ludendo, in incessu, in rebus leuissimis, & quas nihil omnino intersit hoc aut illo modo agere atq; exercere, imò & in quibus periculosa est nouitas, affectat ab alijs discrepare, & ipse sibi munire uia, qua ingrediatur, unde absurditas asseuerationum in disciplinis, ut ali quid uideatur noui attulisse. Hinc inuidentia in eos, qui uel potiora habent, uel similia. efficiunt enim hi, ut ne, quod nos maxime cupimus, nostra sint unica et propria. Nihil adeò expetit superbus, ac Dei similitudinē aliquā: non utiq; quod ad bonitatē pertinet, sed quod ad potentiā & magnitudinem: ut se nullius indigere, multos autem ipsius, nulli esse subditū, illi plurimos, neminem sibi benefacere aut prodesse, se cōpluribus. Et ut magnitudinem superbi ostentent, componūt se in modū non amabilem, sed formidabilem. id simulant, et iactant diuitias, opes, potentiam, contemptū aliorū tanq̃ longe impariū, non dignātur eos colloquio, non congressu: utūtur sono uocis graui, & uerbis grandibus ac tragicis, irrisione, subsanatione, iurgijs, minis. unde insolentia dictorū & fa
etorum

etorum intolerabilis. In omni cōtentione pertinacia inuicta, & contra auctoritatem omnem, & cōtra manifestissimam ueritatem, contra bonum & utile uel ipsius eiusdem superbi. omnia enim postponit prae-
 eminentiae, ne qua re habeatur inferior. Itaq; nec ad-
 moneri se patiūtur, nec doceri uolunt: sed quicquid
 semel arripuerint, tuentur. unde sectae, & fac-
 tiones. citiusq; mutari uellent ueritatem, & rerum na-
 turā, quam suam asseuerationem, quam ipsi non ra-
 ro falsam esse haud ignorant. Sequitur ira superbiā,
 quod nunquam sibi tantum tribui existimat, quan-
 tum meretur tum ultionis cupiditas, & mulctatio
 per occasionem. Iam circumspēctio ad aliena uerba
 omnia, ad nutus, ad gestus, ne quid aduersum se ex-
 eat, nō honorificum. Suspica est superbia, & quae
 simpliciter sunt dicta uel facta, iniquissimis inter-
 pretationibus ad calumniam detorquet. Ex hoc tam
 prauo more, tamq; immodica sui indulgentia fit te-
 nerrimus animus, omniumq; rerum quae aduersa sua
 uoluntate eueniant impatientissimus. hinc offensio,
 & indignatio rabiosissima, & conuitia non in ho-
 mines modò, sed in Deum quoque, tacita plerun-
 que, interdum uero expressa & aperta. Ignoratio
 haec tam crassa, uel inconsiderantia tam praecip-
 tata, non finit nos in reputatione nostrorum bono-

rum cogitare, à quo sint bona illa, quis, quomodo, qua ratioe tribuerit. Nihil de Deo succurrit animo: nos nostra solertia, diligentia, merito nostro parasse existimamus. quale illud est apud Ezechielē ex persona diaboli, Ego feci me. quod est. sicut Iob ait, Manum suā deosculari: quæ est impietas magna. Irreperit mire per cuniculos in mentem superbia. Sæpe enim magnis ex uirtutibus oritur: aliàs ex cōsideratione nostræ moderationis turgescimus, modò quū reputamus supbos esse nos, idq; nobis dolet, reflectitur in se animus, & q̃ superbia sua sibi displiceat, supbit. Flexuosus quidem serpens ille, hostis hominū: sed et massa nostra longa uitiorū cōtinuatione corruptissima est. Expergiscitur nonnunquam ex recta præceptione superbia, ægrescitq; medendo, ut inquit ille: & quemadmodū de palma dicunt, deprimendo erigitur. quū enim hortamur aliquē uirtute fidere, quod est uerum ac solidum bonū, non genere, opibus, forma, facundia, eruditione, gratia, quæ sunt inania: sit sæpenumero, ut is neglecta admonitione, existimet præcipuū se in eo esse, de quo iubetur nō erigere animum, magnamq; sibi uel eruditionē, uel formam, uel quid simile inesse, quādoquidem remedijs uidet esse opus, ne de tātō bono insolescat. Ergo adhibēdo medicamento incrudescit mortuus, quia medicamētum
 tanquam

tanq̃ moleſtum reiicitur, uel prætermittitur, ut inu-
tile. cauſa uero morbi, quia honorem uidetur cōtine-
re, grata eſt, & fouetur delicate. Magna itaq; eſt o-
pus arte ad cohibēdam beluā hāc tam multiformem
et multiplicitem. Impedit ſuperbia magnos in ſapiētia
profectus, partim dum pudet diſcere, ne inferiores
uideantur, partim q̃ magnā uitæ partem ſuperbi per
ambitionem, inuidiā, iram, ultionis cupidinem tranſi-
gūt: ut ſic occupatis, nulla ſana cogitatio ſubire poſ-
ſit eorū mentes. Et quemadmodū uenenata animalia,
ſi quid ederint ſalubre, in uenenū tamen conuertūt:
ita ſuperbus, quæcūq; agit, ad honorem parādum, et
auram capiādā refert. Et quia unicus eſſe ac ſingu-
laris cupit, ſi quē aliqua de laude commēdari audit,
ſtatim ſua bona proſert in cōparationem, tanq̃ potio-
ra. Themistocles interrogatus, quæ nā eſſet ſuis au-
ribus muſica gratiſſima: Oratio, inquit, de meis lau-
dibus. Etiā de eo gaudet extolli, quod nō ſolum ipſe
non habere ſe eſt ſibi cōſcius: ſed id quoq; ſcit alios
ſcire. Mentiris, ſed places: dixit mulier quædam pe-
diſſe quæ aſſentanti. Dolet homines aliud intueri, a-
liud cogitare, alia de re loqui, q̃ de ſe uno. nec officiū
eos cenſet facere, ſi id intermittant: ut de Caligula
ſcribit Trāquillus. Quocirca altitudinē omnē, tanq̃
ſuis officientē luminibus, uellent deturbatā: ut prin-

cipū nōnulli, ad cōmemorationem diuinæ potentiae,
 tacite carpūtur animis, & cuperent, ne quis se esset
 potentior, ac ne Deus quidem. Caligula idem, cum
 loue simulabat se inimicitias exercere. Superbo tan-
 topere est persuasum se esse præcellentem, ut exem-
 ptum se arbitretur esse oportere humanis legibus: et
 impune abire, quicquid agat ipse, in alios iudex seu-
 riſſimus. nec impunita solum præteriri sua, uerum
 (quod est intolerabilius) haberi in recte factis, exē-
 ptos quoq; naturæ legibus, ne Deo quidē summo &
 præpotenti subditos. ita ut quidā pudori ducant, ora-
 re in templis, suppliciter Deum precari, ad memoriā
 scelerū suorum uultū cōtrahere, uel lachrymā dare
 aliquam. Bene declamator ille de superbo: Erubescit
 Cæsarem timere. Superbia animū tumentem facit,
 & proinde inanem: haud secus q̄ ignis aquam, quod
 et in corporibus experimur biliosis, in quibus facile
 gignuntur flatus & uenti. Inter omnia uitiorū gene-
 ra potest constare pax & concordia, superbia ex-
 cepta. de quo est in Prouerbijs Salomonis: Inter su-
 perbos semper iurgia sunt. Reliqui enim uiciosi id
 expetūt, quod possunt omnes cōsequi: superbi quod
 expetūt non possunt, nempe utrūq; alteri præferri.
 Solum habet superbus amicitiae speciem aliquā cum
 eo, qui se illi subiicit adulatione rerū, & assentatio-
 ne uerborum.

ne uerborum. Superbo nullo negotio persuaseris, ut ab ijs se affectibus abstineat, qui sunt demissioni vicini: metu, lætitia effusa, assentatione, ambitu. Tametsi ille demittit se nonnunquam, ut magis extollatur: sicut retrocedunt, qui longius uolunt salire. ut etiam abiectissime nonnunquam seruiat, quo possit impotētius dominari: & à se egentissimis atque impurissimis summittit, si per illos arbitratur gradum se ad dominationem posse præstruere: ut olim C. Marius, & Iulius Cæsar, & quotidie nostri principes. Est & comitas atque educatio quædam superbissima, non in alterius honore, sed in nostrum ipsorum: ut boni esse, et prudentes, beneque instituti iudicemur: unde accedat æstimatio. De quo in Ecclesiastico dicit Iesus: Est qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo. Affectus hic est præferuidus: nascitur gliscitque in locis, temporibus, negocijs calidis: uelut ad meridiem, in bellis, dissensionibus. Quo autem bonum, quod possidere nos credimus, pluris fit, hoc maiores cristas erigit hic gallus: ut in raris bonis & quæ paucissimis contingunt, ijsque honoratissimis, aut omnino nullis. Expeditur et iudicia spectantium, intumescit animosus miles in castris, et facinoribus belli clarus: doctus in academjs. contra deponit animos studiosus inter signa militaria: miles inter libros. Idcirco superbissimi omnium sunt

Superbia
causa.

Sunt nobiles, et formosi: quia genus et forma magni ubiq; fiūt: tum diuites, q; pecuniæ omnia obediūt, ut inquit Sapiens: illisq; omnes honorē exhibent. Frangitur superbia primū à sapiētia & cōsideratione nostræ utilitatis, tū si apertè sciamus nō ignorare alios, non inesse nobis ea bona quæ simulamus: aut si sciāt nō esse nostra, sed ad tēpus accōmodata. Hinc si adsint tot mala, ut existimatis bonis prægauent, nosq; in animi contractionem abijciāt, aut ex grandi periculo in metū & horrorē. & ut est affectus calidus, in frigidatione corporis tepescit, ex alimentis, & loco. Bona præterita si per se considerētur, erigūt nobis animos: deiiciūt autem, si ad pudorem præsentis fortunæ referantur, quum quidem culpa esse nostra amissa ducimus, & potissimum culpa infami, uelut proditione, furto, latrocinio, adulterio, alea, imprudentia, demētia. Naturale illud semen primū superbiæ, unde in tantā degenerauit maliciā, non erat malum: nempe ut se homo excellenti conditione progenitū reputās, amaret se, dignūq; maximis ac ueris bonis cōferet: nēpe cœlestibus, quæ magno animo appeteret. Verū prolapsus in ignorātia, longissime illinc discessit ad cupiditatē uilium rerū, ac uanissimarū: quæ appellauit bona, & pro æternis illis substituit.

F I N I S .

Brugis, Anno Domini 1538.

PHILIPPI
MELANCHTHONIS
DE ANIMA
COMMENTARIUS.

SO CLARISSIMO ET
OPTIMO VIRO, D. HIERONY-
mo Bomgartnero Senatori Noribergensi,
Philippus Melanchthon S. D.

NAGITANT ac de-
rident nonnulli titulos
libellorum scholastico-
rū, quos inscribimus,
satis quidē splēdidos,
de mundo, de cōelo, de
natura animātium, de Anima, cum ipsi
libelli admodū tenuem & puerilem do-
ctrinam contineant, uix ut umbram ali-
quam illarum maximarum rerum refe-
rant, eamq; ob causam has misellas līte-
ras ac disputationes superbissimē con-
temnunt. Etsi autem fatendum est, libel-
los scholasticos amplitudinē tātarum re-
rum, nihilo magis respondere, quā pī-
ctura Romanæ Reipub. in clypeo Ae-
neæ, magnitudinē rerum gestarum, uir-
tutis, & imperij populi Romani respon-
debat, tamen hæc doctrina pernecessa-
ria est

ria est uitæ. Elemēta atq; inītia quædam traduntur, ut exuscitent animos, ad aspiciendam aliquo modo naturam. Et progredimur quoad possumus : Nam & Deus opificium suum considerare nos iussit, & adiuuat studium : multa enim subinde patefecit utilia uitæ. Hic simul & uestigia Dei, naturę impressa animaduertimus, per quæ agnosci uoluit, & discimus fontes honestarum actionum, & multa præsidia uitæ deprehēdimus. Prodest nosse corporū naturas, morborum causas, & remedia aliqua. Iuuat & mente complecti terræ spacium : iuuat temporum seriem tenere, ut in doctrina religionis & omnibus historijs, locorum interualla, & temporum ordinem intelligamus. Socrates solebat dicere, homines aut nihil, aut pauca scire, Fatendum est igitur, hanc doctrinam, quam commemoro, perquàm angustam esse. Sed hac tenui & angusta doctrina amissa & extincta, cogitemus qualis in uita barbaries, quales in religione Christiana tenebræ secuturæ essent, ad quam explicandam

candam opus est multiplici eruditione. Quare non deterreamur iudicijs illorū, qui scholas deridēt, quo minus nostram Spartam pro uirili & tueamur, & orne-
mus. Quanquam quid est cur nos isti de-
spiciunt? An ipsi præstantius sapientiæ
genus tenent? sua quadā sagacitate uias
inueniunt cumularum opum, aut
amplificandę potentiæ, callent artificia,
quibus aucupentur beneuolentiā po-
tentum, sunt intenti in antagonistas, tan-
quam in palæstra, obseruant ubi possint
eos euertere, aut (ut uulgo dicunt) *ὑπο-
σκελίζειν*. Hanc Sophisticā anteferunt
nostris libellis & disputationibus. Sed
omitto collationem. Ex illis ipsis libellis
qui deridentur ab istis, hanc animi mo-
derationem hauriamus, ut cum didiceri-
mus Deum uelle, ut his qualibuscūq; ar-
tium elementis excolantur animi, graui-
ter eam & cōstanter defendamus. Qua-
re laudanda est uoluntas bonorum uiro-
rum, qui pro uirili operam conferre stu-
dent ad hanc rem maxime utilem uitæ.
In quo curriculo excitare, adiuuare, &
regere

regere studia priuatorum deberent Reges & gubernatores rerum humanarū: criticos etiam addere, qui eligerent utilissima scripta, ut tenera ætas initio imbueretur optimis. Sed quàm leuiter hæc cura tangat potētum animos, uidemus, & res ostendit, artium conseruationem solius Dei beneficium esse, qui, dum illi qui antecellunt potētia, uoluptates aut imperia quærunt, ad hunc laborem & ad hanc militiam priuatorum ingenia exuscitat? Visitatū est autem in Scholis tradere quasdam descriptiones Animæ & uires ac officia discernere: ac laudorem, nec profectò metuo cachinnos sapientum illorum, qui, quia fortassis nihil esse animas putāt, rident nos, qui inepte uidemur promittere doctrinam de re nobis ignota, postea tantum uulgaria dicimus, quæ etiam sine literis deprehenduntur, Quot sint sensus, quæ sint organa, quæ obiecta, ubi sint organorum sedes. Hæc quantum uolent, extenuent, ac abijciant, tamen hac puerili doctrina opus est, Et ut partem aliquam sine lite-

A ris, ipsi

ris, ipsi iam usu exculti, uersati inter doctos teneant, tamen alia multa inquisita sunt ab artificibus, & monstrata diuinitus, quæ sine literis cognosci nō possunt. Quāta est utilitas, nosse aliquo modo membrorū discrimina? Et cū Deus tantū adhibuerit artis in fabricando humano corpore, uoluit profectō tam mirum opus conspici, ut cogitaremus tam artificiose fabricatas & distributas machinas nequaquā casu ortas esse, sed esse mentem æternam architectatricem. Nec uero sine literis describi ars officij potest, nec sine doctrina agnosci. Iam in explicatione religionis maximè opus est tenere erudita discrimina uirium animæ: quæ si retinuisset eam lucem ac harmoniam, quæ in cōditione ei diuinitus attributa est, minus esset opus alijs doctoribus, suam ipsa naturā sua acie introspexisset. Nunc uero postquā uelut excellens aliqua Apellis tabula cœno conspersa, iacet in corpore, tetra caligine obruta, maxime opus est doctrina, quæ proferat eam, & in cōspectum ponat,

nat, ac ostendat quantum ei uulnus fecerit hostis, qui primū parentē generis humani euerit: monstret etiā uestigia diuinæ imaginis in ea, & reliquias cœlestiū donorū. Ad has tantas res explicandas in Ecclesia, cum opus sit eruditione, etiā extāt ueterum theologorū Commētarij de Anima, ut Gregorij Nysseni, qui frater fuit Basilij Cæsariēsis. Et hæc animæ agnitio ad pietatem cōducit. Cum cogitamus, insitas esse notitias de discrimine honestorū & turpium, fateri necesse est, hanc naturam nō extitisse casu. Rursus ferociētibus animis frenum inijcit agnitio miseriæ nostræ, cum cogitamus animas, quas tantopere amauit Deus, ut in eis pinxerit sui notitiā & imaginem, infidēs diaboli à Deo auulsas esse, ac orbatas cœlesti luce, circūferre horrēdam caliginē, dubitationes de Deo, cōtemptū Dei, & alias horribiles pestes, denique obnoxias esse crudelitati, ac furori superbissimi tyranni diaboli, qui quas potest, immani odio filij Dei, rapit secū in uaria flagitia, & in æternū exitium. Has

animę tenebras, hanc imbecillitatem ac
tristę seruitutę quoties cogito, penę exa-
nimor. Quanto autę cum dolore ac mo-
tu animi cogitasse eadem existimamus
proximos parentes: qui cum uidissent
priorem lucem & harmoniam naturę,
& pręditi essent summa ingeniorũ præ-
stantia, magnitudinem suę calamitatis
ęstimare rectius poterāt. Et quā sauo
tyranno subiecti essent iudicabāt, cum
ex suis certaminibus, tum ex filiorum ac
nepotum cędibus, & alijs flagitijs. Nec
arbitror ullos unquam parentes: in ma-
iore & acerbiorę luctu ac męrore ui-
xisse, quā primos illos, qui hęc tanta
mala aspicientes, dolore extincti essent,
nisi rursus quędam bonitatis diuinę si-
gnificatio eos erexisset. Audierant pro-
missionę de uictore superbissimi tyran-
ni, agnoscebant se non abiectos esse a
Deo, cum uiderēt incędi uictimas. Hac
se consolatione in tantis ærũnis sustenta-
bant. Has res tantas, ut attętius confide-
rare possimus, multum adfert momenti
hęc quęuis puerilis doctrina, de Anima.
Nec

Nec existimandū est eos, qui hāc doctrinam aspernātur, hoc est, qui mētes suas aspicere nolunt, aut affici his in gētibus ærumnis, aut diuinas cōsolationes expectere, sed ut in fabulis Psyche, cū sagittis Cupidinis curiose contrectatis, fauciatōq; digito, amore ipsius exarsisset, furēs sequitur fugientē: ita isti rapiuntur cæci suis cupiditatibus, et hoc ipso errore delectantur. Cum igitur inuitāda sit adolescentia ad doctrinā de anima, fui hortator D. Iacobo Milichio, ut hic prælegeret cum alias partes Physices, tum hanc quoq; & cōmunicatis operis syluulam collegimus, quē nunc ædidimus, nequaquam expolitā, ut uellem. Scis enim hęc tempora turbulenta mihi non cōcedere ocium ad hęc studia colenda. Extant autem multi libelli, hoc argumento, medio critere scripti, quare fortassis reprehēdēt nostrū consiliū nonnulli, quod hanc inconditā farraginē ædidimus, sed opinor etiā nouis scriptis accēdenda esse studia iuuetutis. Et ut ipse dedi operam quantum potui, utilia ut colligeremus, ita ex

animo opto, ut alijs nos uincāt, ac meliora ædant. Porro utile est adolescentibus iudicij acuendi & confirmandi causa, duos aut tres conferre. Quare adhortor eos, ut inspiciant unum atq; alterum ex superioribus scriptis. Probo **VIVIS** acumen, diligentiam **Velcurionis**, & copiam **Isennacensis**. Opinor autem hanc syluulam ad cæteros intelligendos profuturam esse. Explicauit enim quosdā locos, qui in alijs desiderantur, etsi tota hæc disputatio incurrit in multas materias, positas supra conspectū humanū, ac moderata ingenia sæpe admonet, ut cum tanta sit caligo mentis humanæ, cupiant regi cœlesti doctrina, & toto pectore amplectantur illud oraculū: **Lucerna** pedibus meis uerbū tuum. Retineo autem plerūq; sentētiās in scholis receptas, & usitatam docēdi formam. Cumq; nobis in Ecclesia quædam paulo aliter dicenda sint, q̃ dicuntur ab **Aristotele**, peto mihi ueniā dari, si interdum ab Aristotelica phrasi discessi. Vellem sermonis mundiciē maiorem esse; non enim sentio has res eleganter

ganter dici nō posse. Nulla naturæ pars
splendidiorē orationem suppeditat,
quàm Animæ partes atq; actiones. Cæ-
teras reprehensiones prætereo, quia quic-
quid est hoc operæ, bono studio insti-
tuit, & rogo, ut eo cādore excipiatur, qui
debet bonos & doctos. Nec feram mole-
ste, si quis errata comiter emendabit, me-
mor præcepti, quod est apud Aristoph.
*ἔλεγε, ἐλέγχε, λαιδβεῖσθαι δ' ὃ πρὲς τοὺς
ἀνδράς ποιητὰς ὡς πορὶ ἀρετῶν ὡλιδας.*

Si uixerō, ipse mutabo quædā. Magno-
pere autem oro IOACHIMVM Ca-
merarium uirum optimū, ut si uersabi-
tur hic libellus in manibus studiosorū,
ipse eum ad limam ac cēsuram reuocet,
ut prosit studiosis. Duxi autem hunc
Commentarium auspicio tui nominis
publicandum esse, cum ob alias multas
causas, tum eo etiā, quia uolebam exta-
re in scripto, quod in multorum manus
peruēturum arbitrabar, testimoniū mei
erga te perpetui amoris. Nam & priua-
tim te propter egregiam uirtutem & e-
ruditionem tuam sic amo, ut tibi antese-

ram neminem, & iudico Rempublīcā plurimū tibi debere, qui tristes hac tempestate Camœnas magna fide tueris.

Ergo hæc scribens, ac Animæ ἀταξία attentius considerans, sæpe cogitaui de ἀταξία in Imperiis, quæ quidē non aliūde oritur, nisi ex his animæ tenebris, & hac cōtumacia partium eius. Nec raro il lachrymans deploraui miserā conditionem bonorū uirorū, qui cum habenas teneant imperiorū, in quantis uersantur difficultatibus ac ærūnis? Vt spreto ἡγεμονικῶν, ruunt cæteræ uires, quo cæcæ cupiditates impellunt, & ut Poeta inquit: Fertur equis auriga, nec audit currus habenas: ita alibi Tyrāni, alibi multitudo, quæ & ipsa, ut Herodotus inquit, tyrannus est, non sæpe frenari impetus suos rectis consiliis ac uoce cœlesti, quæ uere debet in omni gubernatiōe priuatim & publice ἡγεμονικῶν esse, patiuntur. Tot iam annos omnes boni uota faciunt, ut Ecclesiis recte cōsulatur, ut prouideant illi, qui sedent ad gubernacula, ne funditus intereant literæ, ne doctrina religionis

nis extinguatur, hortamur ut concordia ac disciplina restituatur. Sed planè accidit nobis id, quod est in uersu Græco:

ἀνὴρ ἐοικε ναῦς ἡκεῖθεν πῆτραι.

uel potius quod est in Apologo Antisthenis, ubi cum lepores concionarētur leonibus, admodū tristitia *διδασκτῆρα* recipiunt, deuorantur enim pro illo officio.

Hæc quanquā ita sint, mi Hieronyme, tamen faciamus scilicet, quod iubet *ἡγεμονικόν*, quantū possumus, conemur Ecclesiæ ac posteritati cōsulere, suo quisque loco, nec deseramus nostrā stationem.

Non defatigeris igitur excitādis literis, quæ, si unquā, iam profecto habēt opus patrocínio uirorum præstantium. Tantum decus est Ecclesiæ, eruditio, ut hac amissa, non possint nō sequi densissimæ tenebræ. Et si enim aliæ sunt excellentiores dotes, ut exercitia uera pietatis, tamē magnum lumen Euangelio addunt literæ, præsertim si habeat Ecclesia sanos *ἀγωνοδῆτας καὶ βραβεύτας* studiorū, qui ingeniorum impetus regant, ac prohibeant, ne extra metas prouehātur, Mul-

tæ enim & magnæ controuersiæ agitantur in Ecclesia, quæ sine eruditione nequaquam explicari possunt. Quis non deploret impietatem humanā? Quanta cura parantur opes ac uoluptates, quanta diligētia, quot annorū præscriptione opus est ad sordida artificia discenda? Hæc tanta res negligitur, ad quā unam nati, & renati sumus, ut cœlestē doctrinam recte & perspicue alijs tradere possimus. Cumq; hæc flagitiosa negligētia detestanda sit in omnibus, tum uero in gubernatoribus parricidiū est Ecclesiæ, non adiuuare studia literarū, idq; Deus magnis publicis cladibus puniet. Circū it iam Christus esuriens ac sitiens, ac petiit Ecclesiæ suæ studia conseruari, alii homines idoneos ad docēdum, excitari & foueri bona ingenia. Sed admodū pauci in Repub. querelis & uoce CHRISTI mouentur. Literæ sunt in odio potentū ubiq; propterea quod existimantur aduersari tyrānidī. Fruūtur opibus Ecclesiarū homines indocti, & Epicurei. Exercetur immanis sæuitia in omnibus re-
gnis

gnis in homines doctos, pios ac recte
 sentientes. Vbiq; negliguntur pauperes
 scholastici, & de industria hoc agitur, ut
 extinguantur studia. Orandus est igitur
 Deus, ut & mentes aliquorum, qui pre-
 sunt, exuscitet ad hanc curam, ne desint
 studijs, & Scholasticos ipsos confirmet,
 ne iniquitate temporum frangatur ani-
 mis, ac militiã, ad quam diuinitus dele-
 cti sunt, deserant. Tu uerò Hieronyme,
 quod facis, hortator & opitulator esto ci-
 uibus tuis ad expetendam doctrinam ui-
 tæ utilem, eaq; in re statuas te officiũ fa-
 cere Deo gratissimum, ac non solum de
 patria, sed quod maius est, de Ecclesia
 ad posteritatẽ bene mereri, quæ quidẽ
 prædicatura est beneficiũ tuũ apud Chri-
 stum & in cœtu angelorũ, prophetarũ,
 ac apostolorũ, ueris & eternis laudibus,
 quas non dubito te omnibus trophæis
 manufactis longe anteferre. Sed lōgior
 fui in hac adhortatione, quàm uolebam
 esse, cum quidẽ hac apud te nihil opus
 sit, qui pro tua prudentiã & eruditione
 omnĩũ maxime uides & morbos Reip.
 & quæ

& quæ partes præcipue uiris politicis curandæ ac tuendæ sint. De hoc libello satis multa iam dixisse me arbitror. Est tenue munus, nec fortasse personæ conueniens tuæ. Nam si satis patefieri natura animæ posset, amplissimum ac splendidissimum munus esset, tabula in qua Anima uiuis coloribus depicta, & oculis subiecta esset. Sed in hac caligine humanæ mentis, uix tenuis quædā umbra eius cernitur. Et tamen adolescentibus hæc uulgares descriptiões tradendę sunt, ut dixi: teq; hoc ipsum doctrinæ genus probare non dubito. Restant autem nobis aliæ Scholæ, mi Hieronyme, in quibus iterum de Anima philosophabimur unā, cum fruemur æterna consuetudine CHRISTI, & illius augusti cœtus Angelorum, Prophetarum ac Apostolorum, & cæterorū piorum. Hic non quæremus à Democrito, an sit ex atomis Anima: nec ab Aristotele, an sit *ἐντελέχεια*: sed Architectus ipse monstrabit nobis naturam Animæ, & simul archetypum & exemplar: suam uidelicet naturam

turā ostendet, cuius effigiem esse humanam mentem uoluit. In illis Scholis integram Animæ notitiam adsequemur, ad quas tamen ut peruenire possimus, iam Anima quadam disciplina regenda & excolenda est, eam ad rem traditur hæc uulgaris doctrina. Ac tum quidem amplissimum fructum capiemus huius nostri studiij. Lætabimur nos refutasse Epicuri delyramēta: gaudebimus nos uera & Deo grata defendisse, ac pro eo officio præmijs ornabimur. Epicurei uero, qui in hac mortali uita Deum cōtempserunt, & securi deriserūt testimoniā Dei de Immortalitate tradita, iustas pœnas sui furoris dabunt. Etsi autem ne mihi quidem hæc tumultuaria lucubratio ubiq; satisfacit, tamē recta & utilia tradere conati sumus. Nec molestē feram me non satis argutum uideri, dum plerunq; sententias, eruditorū consensu comprobatas sequor. Religionem enim in docendo adhibendam esse sentio, ne recte ab alijs tradita, perulāter labefacitemus: ut nonnulli summam hanc ingenij laudem

dem esse ducūt, astutē euertere aliorum recte dicta, nec cogitant se Deum habere spectatorem & iudicem eius petulantia: qui cum praeceperit, Ne dicas falsum testimonium: etiam seuerē puniet Sophisticam, qua artes conturbantur, qua ex re magna pernicies morum sequitur. Meludī illi, ac Sophismatū praestigiae non delectant: nec tam cupio esse *ἐλιππῶς*, quā *ἐλαλῶν*. Sed relinquo Lectoribus iudiciū, & peto, ut candorem in iudicando adhibeant dignum bonis & doctis uiris.
Bene & feliciter uale.

Vitebergæ.

PH. MELANCHTHONIS

COMMENTARIUS

DE ANIMA.

QVID CONTINET HAEC
pars Philosophiæ, cui titulus est
De Anima?

EC VERO locupletior,
nec eruditior, nec dulcior ulla
pars est Physices, quàm hæ
disputationes de Anima. Et si
enim substantia Animæ non
satis perspicui potest, tamen
iam ad eius agnitionem monstrant actiones. Itaque
cum de actionibus dicendum erit, potētiae seu vires
discernentur, describentur organa, qua in re simul
tota corporis ac præcipue humani natura explican
da est. Itaq; hæc pars non solum de anima, sed de to
ta natura hominis describi debebat.

Magnam autem scientiæ uarietatem & copiam
cōplectitur hominis natura. In superiori parte Phy
sices in genere dictum est de generationibus, hic in
specie monstrandæ erunt causæ generationis, nutri
tionis, alterationū in corpore humano. Magnam igi
tur lucem afferent hæc exēpla superiori parti Phy
sices

sices, quæ quidem sine hac parte pertenuis ac planè mutila est. Quanta uarietas, quàm suavis cognitio, quàm iucundum homini bene instituto à natura spectaculum est, sensuum actiones & earum causas, & mirificam organorum œconomiam cōsiderare? in qua cum manifeste appareat, naturam aliqua mente regi, Galenus præclare dixit, Anatomiae scientiam, ducem nobis esse ad Dei cognitionem. Deinde cum mens sit imago Dei, atq; ita condita, ut in ea naturaliter luceat Dei notitia, non obscure testatur esse Deum, & admonet, qualis sit Deus, uidelicet incorporeus, intelligens, discernens honesta & turpia. Hæc atque alia multa deprehendimus, intuentes nostræ mentis actiones.

Huius doctrinæ usus late patet, nam & aditum patefacit ad Medicorum artem, cum naturam complexionum & membrorum describit. Et initia hic sunt Philosophiæ moralis, quæ sine hac parte neq; intelligi, neq; explicari potest. Hinc sumit plurimas causas & demonstrationes, cum de iudicio, de appetitionibus, de uirtutum ac uitiorum causis disputat. Vera igitur laus est huius doctrinæ apud Aristotelem, qui in præfatione libri de Anima inquit: οὐκ εἶ δὲ καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἀπασταὶ ἡ γνῶσις αὐτῆς μεγάλαν συμβάλειν. idest, Videtur ad omnem

omnem ueritatem cognitio eius plurimum conduce
re, eamq; ob causam cæteris Philosophiæ partibus
hanc anteposit. Quod si est quædam liberalis uolu
ptas, naturam rerum considerare, quid potest esse
iucundius, quàm hominis naturam, quæ longè an
tecellit cæteris rebus omnibus, dignitate ac uarieta
te uirium, membrorum atq; actionum, intueri? præ
sertim, cum id cum ad ualeitudinem tuendam, tum
ad regendos mores, & ad multas maximas res in ui
ta iudicandas conducatur? Deniq; nullum est Dei ue
stigium expressius, quàm Anima: hæc monstrat di
uinitatem, & suo testimonio confirmat esse aliquam
mentem æternam & infinitam, à qua orti sumus.
Quid, quòd omnes eruditi ac sapientes, nihil in to
ta Natura magis admirati sunt, quàm hanc mirabi
lem coniunctionem rerum dissimillarum in homi
ne, mentis uidelicet, quæ diuinam quandam & in
corpoream naturam habere iudicatur, & corporis,
quod est ex hac inferiore & corruptibili natura, et
tamen horum inter se harmonia quædam ac socie
tas est. Quare non sine magno consilio dixerunt,
hominem quasi paruum quendam mundum esse, quòd
tātam habeat uarietatem partium, quarū aliæ Deo,
aliæ cœlestibus naturis, aliæ elementis & animanti
bus cognatæ sunt. Postremò constat Theologis ma

gnopere opus esse distributione potentiarum hominis, & diuersarū actionum. Sed hæc procemia omitto: neq; enim pro magnitudine rei, satis ornari hæc doctrina potest. Breuiter tamen monendos esse Lectores duxi, ut animos exuscitent ad harū pulcherrimarum & maximarum rerum admirationem atq; inquisitionem.

Quid est Anima?

Hæc quæstio exercuit omnes eruditos omnium ætatum, & non modò dubitatur, quæ res sit anima rationalis, sed etiã constitui non satis potest, quæ sit natura animæ in brutis. Itaq; uariæ sunt disputationes doctorum, ut in re obscura. Ac in cæteris philosophis laudo studiū, qui conati sunt monstrare, quæ res sit Anima. Necesse est enim aut corpus esse, aut quandam incorpoream naturā, aut corporis temperamentum. Iam si corpus est, necesse est affine elementis esse, aut igneam quandam, aut aeream naturam. Quinquam autem multæ leguntur opiniones, tamen horum qui non loquuntur de anima incorporea, duæ omnino sententiæ sunt. Alij senserunt ut Stoici, Animā esse spiritus vitales in sanguine. Hinc illa diuersitas exitit: nam hos spiritus Democritus appellauit igneam naturam, alij uocauerunt aeream. Et uicinū est huic, quod animam interdum interpretantur

tantur calorē naturalem ἐμπυρρον θόρυον: ut apud Hippocratē, cum ait: Anima hominis semper producitur, idest seu calor naturalis, seu spiritus in sanguine. Itaq; addit: Cum hæc anima inflāmatur, pereunt & corpus & anima. Nam cū calor aut spiritus non seruant iustam dispositionē, extinguūt animantia. Ad hæc primā opinionem alludit Virgilius, cum ait: Purpuream uomit ille animam, idest sanguinem, in quo extiterunt spiritus.

Altera sententia est, Animam esse temperamentum ipsum: ideo nonnulli, animam dixerunt harmoniam esse. Et Empedocles ait, amicitiam esse. Adde, si libet, tertiam Heracliti, qui sensit esse aliquā vim à cœlestibus corporibus defluētē in corpora. Ad hanc alludit Virgilius:

Ignæus est ollis uigor & cœlestis origo. & cætera.

Horum, inquam, studium laudo, qui quæsiuerunt quæ res tandē esset Anima. Sed Aristoteles arte defugiens hæc quæstionē, nouo quodam modo definit animā: dicit enim in summa, Animā id esse, quod naturaliter mouet uiuū corpus. Hæc uidetur esse quædā nominis definitio: adhuc enim quæri potest, quæ res illa sit, an sit corpus, an oriatur ex elementis, an sit aliud q̃ spiritus uitalis. Sed de Aristotelis definitionē paulopost: prius enim recitabimus Galeni sentē

tiā, ut aliquo modo prius constituamus, quid sit Anima, quā ad Aristotelis definitionē accedamus, ita enim et Aristotelis sentētia clarius intelligi poterit.

Et si autem in genere de Anima quærendum est, tamen nūc de hominis anima loquamur: de qua cum Galeni sentētiā exposuero, facile iudicari poterit quid de sensitiua in brutis, & nutritiua, ut uocant, sentiat. Sequitur autē, quod ego sciam, ubiq; Platonis partitionē, qui dixit, tres in homine animas esse.

ἡγεμονικὸν seu λογιστικὸν uocat rationalem animā, quæ (ut Galenus disertè dicit in septimo de Hippocratis & Platonis dogmatibus) in capite est, & sunt eius opera imaginatio, memoria, intellectio, iudicium: præterea sensibus suppeditare motum, & uoluntarios motus regere. hæc enim sunt uerba Galeni. Deniq; tribuit ἡγεμονικῇ eam uirtutē, quam uocant animalem, de qua suo loco dicendum erit.

Alteram animam uocat θυμοειδὲς, huius sedem ait esse cor, & tribuit ei uirtutem, quam uocāt uitalem: & adfectus, hoc est, motus sensitiui, appetitus: ut postea dicetur.

ἐπισυμμητικὸν uocat tertiam animā, cuius sedem esse inquit hepar. Huius officia sunt nutrire, gignere: hæc uocatur ab alijs uirtus naturalis. Et si autem de ἡγεμονικῷ fatetur se dubitare, quæ res sit,

& an

Et an à corpore discedens duret, tamen de alijs duabus nihil dubitat affirmare, eas nihil esse aliud, nisi ipsam καρδίαν cordis, item hepatis: hæc enim sunt eius uerba, in libello, cui titulus est, *Quòd animi mores respondeant temperamento corporis*: ἐδέχθη γὰρ ἐμπροσθεν ἡ θυγὴν ψυχὴν, καρδίᾳ ὅσα τὰ σώματος, ἢ μὲν οὖν τῆς καρδίας καρδίᾳ, τὸ θυμὸν δὲ ὅτι ἐν ψυχῆς, ἢ δὲ τὰ ἡπατος, τὸ ὑπὸ θυμῷ. Ac laudat Andronium Peripateticū, qui animam dixerit esse καρδίαν. Deinde reprehendit quod Andronicus adiecit, Animam aut esse temperamentum, aut uim, quæ comitatur temperamētum. Ita si rationalis anima mortalis est, ait eam esse cerebri temperamentū. Sed dubitationem suam ingenuè confitetur: uerū illud affirmat in genere de omnibus animabus, primum earū organum, spiritus esse. Et in libro De simplicium medicinarum uiribus, inquit: Nos de animæ essentia planè nihil audemus affirmare, sed spiritus innatus, si non est animæ essentia, certe organum est primum animæ. Hic delabitur in eorum opinionem, qui Animam iudicant esse τὸ σύμφυτον πνεῦμα. Et de Hippocratis et Platonis dogmatibus inclinat eòdem de anima rationali: quam, etsi nihil affirmat, uideri inquit, τὸ ψυχικὸν πνεῦμα. Ergo Galeno anima, præsertim sen-

sitiua & uegetatiua, aut temperamētum est, aut spīritus uitalis ac naturalis in animantibus, hoc est aut temperamētū, aut spīritus uitalis est principiū uitæ ac motus in animantibus, seu est res mouens corpus. Ita rem aliquā mouentē Galenus digito mōstrare conatus est, ut quæ res esset anima suspicari possemus.

Nunc igitur ad hæc conferamus Aristotelis definitionem, cuius longe aliud est consilium: non quærit rem mouētem, ut cæteri, quæ sit in corpore, ceu in naui gubernator, sed aliud quiddam spectat, ut postea dicam. Idq; satis animaduertit Galenus, sed tamen arbitratur Aristotelis sententiā uicinā esse illi opinioni, quæ animā iudicat esse *λογιστική*: ac formam in genere, non aliud intelligi posse arbitratur, nisi *λογιστική*, ut sit forma lapidis, tale elemētōrū temperamētū, forma bouis, tale partiū temperamētū. Quanquam autem fortasse non procul abest ab hac opinione Aristoteles, tamen aliud quiddam dicit.

Recita igitur definitionem Aristotelis.

Anima, est actus primus corporis physici, organici, potentia uitam habentis.

Addit & alteram: Anima est principium, quo uiuimus, sentimus, mouemur, & intelligimus primo.

Posterior definitio tantum ab effectibus describit animam, sed quæ res sit illud uitæ & motus principium

eipium non dicit. Et prior definitio etsi non est à posteriori sumpta, tamen admodum obscura est, ut uideri possit quædam definitio nominis potius, quam rei. Nam cum ait, est actus primus, quas tenebras, quam caliginem offundit oculis? Tot iam seculis homines ingeniosi & eruditi disputant, quid signet hæc uox, quam interpretati sunt actum, tātum abest ut dicere possint, quam rem uoluerit Aristoteles monstrare, cum diceret, animam esse actum: an uoluerit monstrare crasin, an aliquam elementarem naturam, an spiritum, aut aliud quiddam.

Enarra igitur priorem definitionem.

Primum hoc constituendum est, eam definitionem conuenire non tantum hominis animæ, seu rationali animæ, sed etiam brutorū & plantarum animabus. Est igitur generalis definitio: id eo dico, ut facilius quid actum, seu (ut Græca uoce potius utamur) quid endelechiam uocet, intelligi possit. Nam cum bouis aut fruticis animam nominari audis, certe non intelligis naturam aliunde ortam separabilem à corpore, aut aliud quiddam, quam ipsam bouis aut fruticis formā aut uitam. Sit igitur hic aditus ad definitionis enarrationem. Ac primū simpliciter eam enarrabimus, postea perspicuas rationes nostræ interpretationis addituri.

Anima, est endelechia, idest agitatio, seu uita ipsa corporis phisici. Id dicitur, ad differentiam artificialium operum: ut statuarum, quæ non agitantur sua natura. Deinde addit, organici: nam lapides non uiuunt, quia uitæ organa (hoc est instrumenta) eis desunt. Potentia uitam habentis, confirmat superiorem interpretationem, idest illa endelechia, seu agitatio est *δυνάμις*, quæ parit operationes uitales: nam uita significat hic, ipsas operationes comitantes Animã. Si quæras, quid est anima bouis? respondet, est illa ipsa agitatio, qua bos uiuit, seu ipsa uita.

Hic si quis dicat, Ego uerò huius uitæ, seu agitationis causam & fontem quæro, quæ res, quæ natura est, quæ sic ciet & mouet. quid hic respondeat Aristoteles, aperiendum est. Alij enim dixerunt, illum fontem esse, uel spiritus, uel crasin. Aristoteles nihil horum respōdet, sed aliud quoddam consilium habet. Singulari prudentia partitus est omnes res in tota natura corporali, in materiam & formam: ut lapidem ait constare, ex materia & forma. Vbi forma nihil aliud ei significat, nisi rem esse talem: ita in boe cogitat materiam & formam, qua bos uere est talis, & specie differt à cæteris omnibus animantibus. nec intelligit formam, spiritū uitalem: nam hi quoque sunt materia. sunt enim halitus, seu uapores subtiles,
quorum

quorum agitatio non est ipse uapor. Nec uult Aristoteles formam, quasi alteram esse materiam, uidelicet uapores additos priori materiae: sed intelligit formam, illud ipsum ultimum in qualibet re, quo res est talis. Bos eo est animal, quia ad carnem, sanguinem, ossa, spiritus uitales, accedit uita, seu agitatio talis, seu (ut ita dicam) substantialis. Nec spiritus uitalis eo agitur formaliter, quia est materia tenuis & idonea, sed quia accedit agitatio.

Sic diuellit Aristoteles materias à formis, idq; sapienter cogitatum est: non enim potest causa ostendi, cur tam uariae & dissimiles sint species rerum, plantarum atq; animantium, nisi quia ipsae naturae specierum sunt tales. Non uult in materia quæri causam, quare aliud sit equus, aliud bos, aliud leo, Natura ipsa species distinxit: & cum materiae sit cognitio, tamen differunt illae ultimae exædificationes, quibus leo est tale animal, equus aliud. Discernenda igitur est forma à materia: nec imaginandum, formas esse alias materias mouentes in corporibus, ut gubernatores in nauibus, sed ipsum materiae ornatum ultimum, seu (ut antè uocaui) exædificationem, qua res est talis. Hanc generaliter in omnibus rebus Aristoteles nominat formam, sed in uiuentibus peculiariter nominat formam substantialem, *συντελεχείαν*: quia

B 5

illud

illud, quo uiuens est tale, est quædam agitatio continua, seu uita. Vidit Aristoteles cæteros Philosophos, frustra causam uarietatis specierum quærere in materia. Leo, Equus, Bos, Ceruus differunt inter se formis, quia est quædam formarum diuersitas instituta in natura, nec quærendum est quare leo sit talis, nisi quia hæc est forma leonis, non spectandi ungues, pellis, cauda, truces oculi, sanguis biliosus, aut similia.

Cum igitur Animam definit esse endelechiam, intelligamus quæri genus aliud, quam materiã, non uult animam esse uaporem, aut spiritum uitalem, aut ignem aut mentem cœlestem, sed formam. Qualem uero? Agitationem, qua uiuens est tale. Sic enim uoluit uiuentium formas insignire & discernere à cæteris, quæ non uiuunt. Hanc esse simplicem & germanam sententiam Aristotelis, testatur ipsius exemplum, cum inquit, oculum constare ex corpore oculi & uisu, ita animal constat ex corpore & anima. Non est autem uisus aliud corpusculũ, aut alia materia, sed ipsa, ut ita dicã, oculi uita seu agitatio. Hactenus de genere in hac definitione dictũ est, unde apparet formã esse genus, sed eam quæ est endelechia.

Ac ut melius intelligi definitio possit, animo intueri oportet reliquam physicen, ac cogitare, quo consilio ubiq;

filio ubique res partitus sit in materiam & formam. Est enim suum quoddam iudicium Aristoteli in ea partitione. Medici aliquanto crassius, & de materia loquuntur, cum animas aut spiritum vitalem, aut *ὑπόστυ*, hoc est temperamentum esse, aut *δύναμις* comitantem temperamētum disputant. Andronicus igitur interpretans Aristotelem, iudicat *ἐντελέχεια* intelligi, aut ipsam *ὑπόστυ*, aut *δύναμις* comitantem. Laudatq; Galenus ingenuitatem Andronici, quod quasi digito designare ausus sit, in materiae temperamento fontem agitationis illius. Sed Galenus mauult formas substantiales esse ipsas *ὑπόστυς*, & si hoc à cæteris reprehenditur. Assentior autem Andronici sententiam uicinā esse Aristotelicā, & si quod est tenue discrimen, propter obscuritatem omitto. Sit igitur Anima forma quædam, quæ est *εντελεχεια*, seu ut Andronicus uoluit, *δύναμις* comitans *ὑπόστυ*, quæ *δύναμις* & ipsa est quædam substantialis agitatio. Sed quoniam & de uocabulo *Εντελεχια* litigatur, & Cicero à multis reprehenditur, qui uertit continuatam & perennem motionem, adijciam quædam de interpretatione uocabuli, non profecto φιλονεικία, aut maleuolentia ulla, sed ut Aristotelis sententia iuuenibus fiat illustrior.

Recte

Rectè ne uertit Cicero ἐντελέχεια,
continuataam motionem?

Ego uerò eos, qui flagellant Ciceronem, ac putant Aristotelis sententiā non satis assecutum esse, falli ipsos potius iudico, ac procul ab Aristotelis sententiā deerrare. Ideo enim malunt uerti interiorem perfectionem, quia cogitāt hic rationalem animam definiri, quæ intus in corpore locū aliquem teneat: uelut gubernator in naui sedet certo loco, uidelicet ad gubernaculum. Ideo imaginātur endelechiam significare naturam intus perficientem & ornantem corpus. At Aristoteles (ut dictum est) longè aliud sentit: nec tantum de homine quærit, sed etiam de plantis & pecudibus, in quibus quid est Anima, nisi ipsa uita, seu agitatio?

Primū autem de cōmuni usu uocabuli in Græca lingua dicam, non enim genuit hanc uocem Aristoteles, sed cum esset usitata Græcis, acutè accommodauit ad suas quasdam disputationes: nec uoluit, ut res ipsa testatur, mutare uocabuli significationē, sed nota appellatione in illis descriptionibus, quid propriè significaret ostendere. Usitatissimè Græcis ἐντελέχεια est continuum, & ἐντελέχεια continuitas. Hæc tam uulgata sunt, quàm λευκὸν pro albo, quare nō est opus exemplis. Et uersiculus pro-
uerbialis

uerbialis ostendit uocabuli communem usum,

κοιλάνει πέντραν ῥαίς ὕδατ' ἐντελέειν.

Significat igitur continuitatem, seu assiduitatem.

Nec de etymologia superstitiose disputo: etiamsi fit

ab ἐντελής & ἔχειν, significat intergrū, & non

interruptum. Illam uero etymologiam repudio, quam

recensiores finxerunt ἐντὸς τελειοῦν intus per-

ficiens. Sed unde uocabulum sit ortum, non tam spe-

ctandum est, quàm quæ sit eius usitata & commu-

nis significatio: nam usu ualent uocabula, ut ille ait:

Quem penes arbitriū est, & uis & norma loquēdi.

Nunc ad Aristotelis consiliū uenio. Is cum uel-

let significare, motum non esse absolutum quiddam,

sed agitationem & acquisitionem formæ, quæ fuit

idoneum uocabulum, quo agitatio ad formam acqui-

rendam significaretur. Ideo appellationem usitatam

sumpsit à populo, quæ proprie assiduitatē illam, seu

cōtinuitatem significaret. Nec aliud est endelechia

in tertio Physicorum, nisi continua agitatio: sicut

Themistius recte interpretatur inquiring, esse itionē

ad formam. Ergo in Physicis retinet Aristoteles uul-

garem significationē, nec gignit nouam, sed usitata

& insigni uoce, illam in motu progressionem ad for-

mam notauit. Nec quidquam causæ hic est, quare

ἐντελέεια uertatur interior perfectio. Laudo igitur

tur

tur Boetij uersionem, qui actum uertit, idest agitationem: nam actus Latinis non significat effectum, seu acta, sed ipsam actionem, ut Quintilianus loquitur Libro decimo, *Studia sapientiae iam non in actu suo, atque in hac fori luce uersantur, sed in porticus recesserunt, & cetera.* Et exempla huius significationis passim obuia sunt. Proinde cum Aristoteles usurpasset endelechiam in tertio Physicorum, pro agitatione continua, ut dictum est, postea transtulit idem nomen ad formas substantiales uiuentium: ut has quoque significaret esse, non materias aut corpuscula, sed ipsam agitationem, seu uitam. Nec opus est hic nouam significationem affingere, sed retinetur usitata, sumpta à populo, & quæ antea usurpata erat in physicis.

Ac prudenter uidit Cicero, quo consilio Aristoteles transtulerit nomen endelechiæ ad formas uiuentium, eiusq; interpretationi multa suffragantur, primum consuetudo sermonis, à qua non temere discedendum est. Deinde locus in Physicis, ubi apertissime intelligitur cōtinua agitatio, idq; conuenit postea in hoc loco de anima, ad rationem formarū recte intellectam. Ideo homines periti Aristotelicæ doctrinæ, Boetius & Galenus congruunt cum Ciceronis uersione, cum interpretantur actum. Deniq; quid uult
sibi

sibi illa interior perfectio? Qui magis anima plantæ aut bouis interiora, quàm exteriora perficit? Et si ego qui dem non rixor de uocabulo. Si quis mauult perfectio nem dicere, quia forma est perfectio, hoc est ex ædificatio, quare res est talis, loquatur ut libet. Illud ta men Ciceroni largiendum erit, proprie eum expres sisse, non modo uim uocabuli, sed etiam sententiam Aristotelis de formis. Illustrius est enim dicere, for mas uiuentium agitationes esse, quàm perfectiones inte riores. Ciceronis interpretationi suffragatur et Plu tarchi interpretatio, qui ἐντελέχειαν ait usurpari pro ἐνὸρϑείᾳ, & rectè iudicat. Nam & in tertio Physicorum Aristoteles promiscuè usurpat hæc duo, & in libris de Generatione animalium, discer nens suo more potentiam & actum, promiscuè uti tur pro actu utraque uoce ἐντελεχίᾳ & ἐνέργειᾳ. Non est autem obscura significatio ἐνὸρϑείας, quæ significat, non ociosam formam, sed efficaciam: & Aristoteles ipse inquit, motum esse ἐνέργειαν. Sed scriptio inquit alia est, uetus nomen, quod signifi cat continuitatem, una litera differt ab Aristotelica uoce. Me non plus scriptio mouet, quàm ipsa Aristotelis explicatio, qui ἐντελέχειαν interpretatur ἐνέργειαν. Et fieri potest, ut errore alia litera obrepserit, ut Lu cianus significat, apud quem litera α queritur se ueteri

ueteri possessione pulsam esse. Deinde si etymologia est ab ἐντελής, fortassis iudicio reuocata est altera litera. Sed significatio uocabuli ab usu loquentiū sumenda est, ut suprā dixi. Quanquam autem nouum erat, motum aut uiuentium formas appellare ἐνδελέχειας, tamē uox ipsa non recens conficta est, sed à populo sumpta, & ad has res accommodata, ut solet fieri. Proinde mihi quidem uidetur Cicero recte & uim uocabuli, & Aristotelis sententiam expressisse. Et arbitror idem iudicaturos esse multos uersatos in Aristotele, si attentè considerabunt Aristotelis sententiam de formis: quos quidem uolo esse censores huius nostræ opinionis.

Quid autem, si quis reprehendat uel Ciceronis, uel tuam interpretationem hoc modo? Agitatio, seu motio, est accidens. Aristoteles certè non uult Animam esse accidens, quare ἐνδελέχεια non erit agitatio, seu motio.

Respondeo: Aristoteles ipse diluit hanc objectionem. Inquit enim, duplicem esse ἐνδελέχειαν: alteram substantialem, alteram accidentalem. Substantialis est, ipsa animati talis existentia, seu uita, quæ actiones ciēt. Nam in uiuentibus, formas uoluit ἐνδελέχειας uocare: ut significaret eas, dissimiles esse formis inimicorum. Vita enim est cōtinua quædam

dam agitatio, talis non est forma lapidis. Est igitur Anima, substantialis quædam ἐνδελέχεια, non accidentalis. At in definitione motus intelligenda est accidentalis ἐνδελέχεια. Aristoteles exempli causa hic dicit, Alterum se habet ὡς ὤνσῃμυ, alterum ὡς τὸ θιωγῆμυ. idest alterum propemodum se habet uelut habitus, alterum uelut actus. Est igitur ἐνδελέχεια uelut habitualis agitatio, seu δυνάμεις quædam, ciens actiones. Hæc satis sit & de Aristotelica definitione & de uocabulo endelechia dixisse. Nunc addenda est communis sententia de Anima, quam Christiana doctrina probat.

Quid igitur de Anima hominis piè dici potest?

Anima rationalis est spiritus intelligens, qui est altera pars substantiæ hominis; nec extinguitur cum à corpore discessit, sed immortalis est. Hæc definitio non habet physicas rationes, sed sumpta est ex Sacris literis : nam in Genesi dicitur, Inspirauit in faciem eius spiraculum uitæ. Et in Euangelio, Corpus possunt occidere, animā autem non possunt occidere. Item, Hodie mecum eris in paradiso. Est igitur Anima, spiritus, qui discedens à corpore, tamen non extinguitur. Voco autem spiritum, substantiam quandam spiritualem. Sed hic existunt multæ quæ-

C

stiones

stiones: An una sit tantum hominis anima, uidelicet rationalis, continens simul uires aliarum animarum, uidelicet sentientis & uegetatiuæ. An uero sint distinctæ animæ in homine, uegetatiua, sentiens, & rationalis, sicut Plato, Aristoteles & Galenus loquuntur. Vulgo recepta est sententia, unam tantum in homine animam esse, sed si dicimus uegetatiuam & sentientem tantum ἐνδελεχέας esse, hoc est agitationes certarum partium corporis, seu temperamenta, rationalem uero animam, spiritum esse, non erit absurdum, dicere tres esse animas in homine. Nam & Aristoteles in secundo de Generatione animalium, inquit, Animas quarum actio corporalis est, nō aliunde accedere, sed nasci in corporibus, nec simul fieri animatum et fœtum, hoc est animam uegetatiuam prius esse in fœtu quàm sentientem. De mente uero addit postea: Mens sola extrinsecus accedit, eaq; sola diuina est, nihil enim cum eius actione communicat actio corporalis. λέγεται δὲ τὸ νοῦν μόνον θύραθεν ἐπιστεῖναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον, οὐδὲ γὰρ αὐτοῦ τῇ ἐνεργείᾳ κοινωνεῖ σωματικὴ ἐνέργεια.

Vnus ex recentioribus, homo acutissimus Occam defendit, reipsa distinctas in homine Animas esse, rationalem & sentiētem. Et colligit multa argu-
menta

menta huius suæ sententiæ. Contrarij sunt appetitus, rationalis & sensualis, ergo necesse est & substantias distinctas esse, quia in una & eadem atque indiuisibili natura, non possunt esse simul contrariæ appetitiones. Item homo generat hominem, & non secundum animam rationalem, ergo secundum formam corporis. Nam illud receptum est cõmuni piorum sententia, animas rationales diuinitus creari & inseri corporibus. Sed nos has disputationes prolixius agitare nolumus, satis est admonere, quid probabiliter & non absurde dici possit.

Est & alia maior quæstio, unde oriuntur Animæ: nec recēs est hæc disputatio, sed ueteres etiam Ecclesiastici scriptores quærunť, An anima rationalis sit ex traduce: sic enim loquũtur, hoc est an propagetur à parentibus, & oriatur ex ipsa seminum natura. Quidam phanatici finxerunt, ab initio mundi simul creatas esse animas, & postea mitti eas in corpora. Hæc absurda opinio repudianda est. Cæterum sententia recepta est, & probata pijs omnibus, animas rationales diuinitus tunc nouas creari, & inseri corporibus, cum membra iam formata seu figurata sunt: uidelicet circiter diem quadragesimum, ut paulo post de formatione foetus dicemus. Est enim scriptũ, Inspirauit in faciẽ eius spiraculum

uitæ. Et cōsentaneum est, spiritualement naturam non oriri à corporali. Sed anima sentiens, & uegetatiua sunt ex traduce, hoc est propagantur & oriuntur ex natura seminum: harum enim actio nulla est, nisi organica, nec ipsæ aliud sunt, nisi organorum aut temperamenta, aut ἐντελεχείαι, idest agitationes, seu uita, seu motus. Vt enim in plantis propagatur anima, seu uis seminalis cum semine: sic bouis anima oritur ex ui seminis. Nec ratio quærenda est alia, nisi quia talis est rerum natura. Ideoq; Aristoteles inquit: Naturalissimum est in uiuentibus gignere aliud simile. Et hanc uim in seminibus uocant aliàs uim seminalem, aliàs rationem seminalem. Iam si in plantis & bobus propagantur ex traduce anima uegetatiua, & sensualis, uidetur has animas etiam in homine propagari ex traduce, quia homo non generat imperfectius, quatenus animal est, quàm planta, aut bos.

Quid est anima bouis?

Sicut anima plantæ est ipsa agitatio, qua nutritur & crescit: sic anima bouis est ipsa uita, hoc est agitatio seu motus, quo uiuit, mouetur, sentit. Et hæ animæ sunt diuisibiles, sicut in serpētibus cernitur, quorum dissectæ partes mouentur. Moyses inquit, animam carnis in sanguine esse. Significat autem
anima

anima Hebræis ipsam uitam hanc, cum dicit in sanguine esse, uult sanguinem uehiculum esse uitæ, & indicat spiritus uitales in pecudibus, illā ipsam rem esse, quæ ciet corpora. Et conuenit Moyfi dictum cum illorum sententia, qui dixerūt, animam esse spiritus uitales: quod ut suprā diximus, non est absurdum, & Galeno non displicet.

Sentiunt ne plantæ?

Agitur & hæc quaestio, an plantæ sint animalia, an sentiant. sed has inutiles quaestiones præcidemus. Plantæ non sunt animalia, nec sentiunt. Quod uerò Plato obijcit, eas attrahentes delectari nutrimento, & offendi rebus non conuenientibus, hæc fiunt in planis sine sensu, trahunt & pellunt sua natura, sine delectatione ac dolore.

Quid de uulgarī dicto iudicas, quo ferunt animam rationalem totam esse in toto, & qualibet parte totam?

Cum anima rationalis sit spiritus, uerū est eam impartibilem esse. quomodo autem in loco sui spiritus, suprā dictum est: determinat sibi aliquem locū, & agit certa quadam distantia. Præterea si alia est in homine anima sentiens, alia rationalis, sentiens autem partilis est, quare nihil necesse est dicere, animam rationalem esse totam in toto, & qualibet par-

te totam. Galenus animam rationalem in cerebro collocat, quia ibi sunt sensus interiores, cum quibus actio animæ rationalis proxime coniuncta est. Alij malunt, cor esse sedem animæ: quia cor, uitæ fons est, & sedes omnium adfectuum ac mirabilium motionum. Porro dictum illud, quod anima sit tota in qualibet parte, non est Aristotelis, sed recens, Augustini, ut ferunt, de quo liberum cuiq; iudicium relinquo. certe firmam rationem nullam habet. Nam etiamsi non dicamus, aliam esse animam sentiëntem, aliam rationalem, tamen non necesse est animam in qualibet parte existere, sed satis est efficacẽ in qualibet parte esse, et determinare sibi omnia membra, uelut res quas certa distantia mouere possit. Sed has disputationes relinquo, de quibus sine fine rixantur homines ineruditi, nec uident fontes harum controuersiarum. Nos ad utiliores locos properamus, nempe ad descriptionem potentiarum, organorum & actionum animæ. Harum rerum cognitio, non solum iucunda est, sed etiam ad multas uitæ partes utilis, ad ualeitudinis curam, ad regendos mores, ad monstranda quædam diuinitatis uestigia.

Quot sunt potentiæ animæ hominis?

Tres gradus sunt animarum, in plantis tantum est uegetatiua: in brutis, uegetatiua & sentiens: in homine,

homine, uegetatiua, sentiens & rationalis. In scholis receptum est, unam in quolibet animato animam ponere. Ideo brutis tribuitur anima sentiens, & additur uegetatiuū tanquam potentia illius animæ. Sic homini tribuunt unam rationalem, & addunt sentientem & uegetatiuā, tanquam eius inferiores potentias. Et si autem n. hil est incommodi, Galeni more dicere, plures esse animas subordinatas in homine: tamen & nos iam sequemur scholarum consuetudinem, & perinde ac si sit unica hominis anima, quæremus & distribuemus eius potentias.

Sunt igitur potentiæ quinque, uegetatiua, sentiens, appetitiua, secundum locum motiua, rationalis. Harum explicatio multas res utiles ad uitam & mores complectitur. Et quoniam anima à posteriori, idest ex actionibus cognoscenda est, iam fit aditus ad quādam clariorem animæ cognitionem. Potentiæ enim discernendæ sunt organis & actionibus, hæc magis monstrant animæ naturam. Magna & inepta contentio fuit in scholis, quomodo distinguantur potentiæ. Si sunt plures animæ, nihil opus est hac disputatione: sed si una est, tamen illud fatendum est, organis distinguere potentias, id satis est tenere.

Quid est organum?

Est pars corporis animati, certo temperamen-

to, figura, & situ, condita ad certas functiones, aptas illi naturæ. Vt in homine oculi, certo temperamento, situ, figura, cōditi sunt ad uidendum: in plantis radices sunt uelut os, quo nutrimentū attrahunt, & transmittunt in reliquum corpus, rami sunt baciuli fructuum, folia tegunt.

Frustra autem de potentijs dicitur, nisi & organa monstrentur: quod cum faciemus, propemodum tota corporis humani descriptio inferenda erit.

PRIVS IGITUR TOTVM HOMINEM depingo, ut quæ postea de potentijs & actionibus dicentur, intelligi queant.

Magnam & difficilem rem molimur, sed dignam tamen in qua elaboremus. Etenim si cognitio aliarum rerum in natura delectat, quanto magis nostræ naturæ cōtemplatione delectari nos conuenit? Præsertim cum maximas pariat utilitates, prodest enim & ad ualitudinem tuendam, & ad mores regendos: & cætera.

Semen animalis est utilis superfluitas ultimi alimenti sanguinei, per totū corpus dispersi. post quartam digestionem decisa, quæ attrahitur à uasis seminarijs, & perficitur ac conseruatur in testibus ad generationem. Hæc definitio clarius intelligetur,

tur, cum paulo post corporis humani anatomia describetur. Nunc tantum illud addemus: Quidam semen oriri tantum à cerebro putarunt, sed constat plurimum quidem à cerebro, sed totum ab omnibus membris deriuari. Cum enim ex eo omnia membra formantur, consentaneum est ipsum ab omnibus membris oriri, nam similia à similibus procreantur. Itaque Hippocrates dicit, ἔρχεται ὁ γόνιμος ἀπὸ παντὸς τοῦ σώματος, καὶ ἀπὸ μὲν τῶν ὑγιεινῶν ὑγιεινός, ἀπὸ δὲ τῶν νοσούντων νοσούντος. Proinde quod mireris, ut similitudo, ita imbecillitas certorum membrorum in parentibus propagatur in prolem, ut cerebri, hepatis, uentriculi. Quia autem semen utile alimentum est, & plenum multo uitali spiritu, corpora ualde debilitantur Venere, nam & corpori alimentum detrahitur, & plurimum eijcitur spiritus. Sed pergo ad foetus formationem. Cum matrix excepit semen uiri, iungitur uirili semini muliebri semen. Hic magna controuersia est, an mulier concurrat actiue ad procreationem foetus. Aristoteles non tribuit semen mulieri, sed dixit materiam foetus esse sanguinem menstruum, & uiri semen habere se actiue, ac uerti in spiritum, & sua ui tanquam fabrum, materiam illam disponere, ut inde foetus procreetur. Hæc est summa sententiæ Aristotelis, sed

refellitur à Galeno multis rationibus, quare Galenum sequamur, qui negat menstruū sanguinem materiam esse foetus, sed docet materiam foetus esse, iuncta semina uiri & mulieris. Esi in his uiri semen calidius & crassius est, at mulieris semen humidius ac frigidius, & ob hanc causam ueluti nutrimentum esse uirili semini, inquit. Cum igitur matrix accepit iuncta semina, principio calor matricis, uelut furni, leuiter assando efficit panniculum, tāquam crustam circa semen: estq; hæc initio uelut oui species, qua membrana circūdat semen intus bulliens, propterea quia intus est spirituosum. Ac fit panniculus ex exteriori seminum parte, ac præcipue ex muliebri, quod est humidius & magis extendi potest, is panniculus uocatur Græcis χόριον, à nostris secundæ, uulgò secundina. & non solum locus est reliquo semini, sed etiam habet alios usus. Desinunt enim in matricem innumera orificia uenarū & arteriarum, & ut per ea sanguis menstruus influat, & ut foetui transmittatur nutrimentum. Oriuntur enim non modo à uasis spermaticis, sed etiam ab alijs uenis, uidelicet à caua uena. Hæc orificia similia sunt acetabulis polypi, eamq; ob causam appellantur κοτυλιδόβοι, quarum cum sit apta figura ad amplectendum χόριον, agglutinatur undique panniculus ille matri.

trici. Nam & tota matrix appetit semen, idq; foueri à tota matrice oportet: sunt autem in χοεῖα fibræ multæ, quæ uariæ inter se contextæ, coeunt, & constituunt duas uenas & duas arterias, & in medio meatum, qui uocatur ὀμφαλός. Hæ uenæ & arteriæ, sunt uelut radices fœtus, insertæ enim reliquo semini constituunt umbilicum. Primis igitur sex diebus adornatur fibræ illæ, & semen intus feruet. Deinde cum sexto aut septimo die umbilicus fabricatus est, ut dixi, iunctis illis uenis & arterijs, hic primum attrahitur sanguis & spiritus, per uenas & arterias illas, qui transmittatur ad semen, & misceatur semini, ut formentur principalia membra. Nam & in chorio fiunt foramina similia cotylidonibus, quibus adglutinatum est, per quæ radiculæ illæ attrahunt sanguinem & spiritum.

Atq; interim semen æstuans tres ampullas quasi exiguas uesiculas facit, quæ sunt loca hepatis, cordis & cerebri. Trahit igitur uena ex umbilico porrecta sanguinem crassiores, seu nutritiuales, qui facile in semine coagulatur. Fit autem bifida uena, ac ramo alteri coagulum illud adnascitur, hæc est hepatis formatio. Videmus enim hepar propemodum esse coagulatum sanguinem. Et habet hepar multos uillos, qui seruiunt attractioni, retentioni & expulsion.

sioni. Alteri uero ramo bifidæ illius uenæ agnascuntur, *μὲν γὰρ τέρειον*, uenterculus, splen, intestina.^r

Absoluto igitur hepate, colligitur tanquam ex radicibus truncus, ex uenis in gibba parte hepatis, maxima uenarum, quæ uocatur caua uena, quæ alios ramos sursum porrigit, ex quibus fit *σπλῆν*, & pars spinæ dorsi supra diaphragma, inferiores rami procreant reliquam partem spinæ circa lumbos.

Porrò arteriæ ab umbilico in semen sparsæ, tendunt ad spinam dorsi, & paulatim ad locum cordis propagantur. Hæ arteriæ attrahunt calidissimum & subtilissimum sanguinem, ex quo in uesicula illa cordi destinata, cor gignitur, quod est natura carnea, solida, & spissa, quemadmodum conuenit membro calidissimo. Sed de naturis membrorum postea dicetur.

Porrigitur autem caua uena in dextrum cordis uentriculum, ut cordi aduehat sanguinem nutrentem. Sub illo cauæ uenæ ramo, oritur ex dextro uentriculo uena, quam uocant quietam, quæ quia subtilem sanguinem in corde coctum ac biliosum transmittit ad pulmonem, tunicas habet plures & crassiores, uelut arteriæ, ideoq; uocatur uena *ἀπνευστικός*, ut postea dicam.

At in sinistro uentriculo nascitur magna arteria, quam uocant Aortam, quæ spiritum uitalem
natum

natū ex sanguine in corde euehit in uniuersum corpus per arterias. Vt enim caua uena truncus est uenarum, per quas sanguis nutrimentalis distribuitur in uniuersum corpus, ita ab aorta sparguntur arteriæ, ueluti rami per reliquum corpus uehentes spiritum uitalem. Cor enim principium est uitalis caloris, sine quo non sunt efficacia cætera membra, nec potest existere nutritio in animali. Est autem postea, cum de discrimine uenarum & arteriarum dicetur, de uocabulo Aortæ disputabimus, tamen hoc loco adscribendum dixi, quod ἀορτή Macedonibus significat uaginam, inde aptum translatum uocabulum est ad magnam arteriam, quia est maiuscula & sexcuplo crassior uenis, & scribit Galenus Aristotele cæteris autorem esse huius appellationis.

Sub aorta in sinistro uentriculo nascitur & altera quædam arteria, quam uocant uenosam: quia cum sit pulsatilis, ac uere sit arteria, & uehat spiritum, tamen uenosa nuncupatur, quia tantum unam habet tunicam, ut uenæ proprie dictæ. Hæc condita est, ut postea aerem aduehat à pulmone ad cor refrigerandum, & rursus euehat nimis calefactum aerem. Cum igitur ab utroque uentriculo cordis porrigantur uenæ inferendæ pulmone, iam pulmo nascitur: cum quidem sanguinē subtilem uena ex dextro uentriculo

uentriculo cordis aduehat, qui sanguis uertitur in carnem pulmonis, ac simul totus thorax sparsis iam ramis à caua uena, & arterijs agnascitur. Accedunt interim & brachia & crura.

Simul etiam fastigium operis, & sedes nobilissimarum functionum, cerebrum & caput hoc modo formatur. In tertiam ampullam magna pars seminis propellitur. Cum enim iam plurimum spiritus sit in semine, is ut se conseruet in humido, coit & attrahit multum seminis, & efficit uentriculum quendam, qui fit cerebrum, cui foris etiam additur operculum quod siccatum & assatum, ossium naturam accipit. Ita cerebrum tantum ex semine oritur, ut præstantissimam naturam spirituum reciperet, conseruaret, & alteraret, qui sunt causæ sensus & uoluntarij motus. Debet igitur origo huius domicilij, non esse ex infirma natura, sed ex copioso semine.

Vt autem in hepate uenæ, in corde arteriæ: ita in cerebro nerui nascuntur, qui sunt de natura cerebri, substantia uiscosa, tenax, dura, nec sunt caui, sicut uenæ aut arteriæ præter duos opticos. Sunt autem instrumenta præcipua, per quæ sensus fit & uoluntarius motus, propter spiritum animale, quem quomodo recipiant, an uero tantum à spiritu animali alterentur, & qualitas quædam nervis influat, postea

postea dicemus.

A cerebro oritur proxime dorsi medulla, quam sic improprie uocant, Arabes Nucham appellarunt. est enim eius natura cognata cerebro. Plurimū autem interest inter medullā proprie dictam, & cerebri naturā & nuchæ. Nam medulla est superfluitas nutrimenti, ex sanguine orta, destinata & ad humectanda, & ad nutrienda ossa. At cerebrū & nucha tantum ex semine oriuntur, nec sunt destinata ad nutriendas alias partes, sed sunt corpora peculiaris cuiusdam naturæ, condita sensus & motus causa, uidelicet ut procreent neruos. Nam & ex hac dorsi medulla, oriuntur aliquot neruorum συζυγία.

Monstrauimus utcunque formationem fœtus, & initia humani corporis. Porro ex solo semine oriuntur ossa, cartilagines, uenæ, arteriæ, cerebrum, nerui, ligamenta, panniculi, πλῆγμα, cutis interior, & inuolucra fœtus, χόριοι. Et membra orta ex solo semine, uocantur spermatica membra. Dictum autem est supra, coniungi & maris & fœminæ semina. Augentur autem semina menstruo sanguine. At ex sanguine proprie oriuntur caro & membra, quæ carne constant, ut hepar, cor, pulmo. Omnia uero membra spermatica & caro, postea nutriuntur materia conueniente singulis ex sanguine, quem

quem attrahunt uenulæ umbilici ex corylidonibus, ut supra dixi. Sic enim foetus donec in aluo est, nutritur, attrahens sanguinem per umbilicum. Ideoq; desinunt fluere menstrua grauidis, quia foetus incipit attrahere copiosum sanguinem: is in treis partes distribuitur, unam puriorem attrahit foetus, qua nutritur: alteram minus impuram regurgitat matrix per uenas, quæ ad mamillas tendunt, unde lac fit, quo æditus infans alitur, & ob eam causam multi meatus sunt à mamillis ad matricem. Tertia pars, quæ est impurior cæteris, subsidit in matrice, & ædito infante expellitur. Itaque Hippocrates dixit, γαλακτα ἐν ἀδελφᾷ ὑδμλωίῳ, idest lac cognatum esse menstruis: oritur enim ex superfluo & minus impuro sanguine. Galenus citat uenustissimam sententiam Athenæi, qui dixit, foetum plus habere à matre, quàm à patre. Nam mēstruus sanguis primum auget semina, postea alitur foetus, & augeatur tantum sanguine materno: sicut plantæ plus accipiunt à terra, quàm à colono. Itaq; docet in natis maximam uim amoris erga matres esse, cum tanta sit cognatio naturæ, ut maiorem substantiæ partem à matribus accipiamus. Nam hæc quoq; causa est, cur in ipsis matribus uehementior amor sit erga natos, quàm in patribus.

Cum iam

Cum iam formatus est fœtus, emittit urinam primis mensibus per ὀπρυόν, qui est meatus per umbilicum exiens. Postremis mēsisibus clauso illo meatu, incipit mingere infans per uirgam. Ex ano non habet egestionem, nondum enim per os ac stomachum alitur. Effunditur autem urina in membranam, quæ extra fœtum ad id destinata est, ut excipiat urinam, ne lædat infantem: huic membranæ nomen est ἀλλαντοειδής, habet enim figuram farciminis. Ambient fœtum & tertia pellicula propior, quæ sudores excipit, cui nomen est ἀμνιός, idest agnina, quasi dicas teneram. Huius appellationis autor esse scribitur Empedocles.

Tempora fœtus uarie discernuntur, ac masculi quidem citius absoluuntur quam fœmellæ, quia in masculis uehementior est calor, & in eodem genere, alij citius, alij tardius maturescunt.

Primis sex diebus bulliente semine fiunt ampullæ, & uelut quædam oui species existit. Hæc nondum uocatur fœtus, sed γονή, idest semen.

Deinde nouem diebus attrahitur sanguis, ex quo paulatim hepar & cor fiunt, ita ut post duodecim dies, iam discerni possit delineatio hepatis, cordis, et cerebri. Itaq; iam non semen, sed fœtus uocatur. Embryum uulgo Græca consuetudine appellamus, si-

D gnificat

gnificat enim ὁ ἐμβρυον, pullulans, nascens, maturescens, à βρύω quod est pullulo, scaturio, floreo, cresco.

Deinde octodecim diebus membra cætera formantur & distinguuntur, seu (ut uenustissimè inquit Hippocrates) ramos exerit foetus. Hos dies si collegeris, inuenies dies quadragintaquinque: tunc enim formatis & distinctis membris, uiuere iam foetus incipit, quia sentit. Ideoq; aiunt, animas inferi pueris, circa quadagesimū quintum diem, & tunc non solum embryū, sed etiā infantem uocāt. Nondum tamen propter imbecillitatem mouetur. Sed Hippocratis bellissimam regulam de motu tradit, Dies à conceptione ad formationē duplicati, indicant diem motus. Postea triplicati dies motus, indicant diem ædendi partus. Vt si foetus formatus est quadagesimo quinto die, mouetur nonagesimo, & æditur nono mense. Estq; hoc tempus usitatissimum, præsertim in maribus, scemellæ ferè decimo mense æduntur. Et de sero partu inquit Hippocrates, ὅτι ἰδίῳ ἡμέλιος ἔν, ὅτι πρῶτον ἄλμα ἔ, ὅτι τελέσονται τ.

Sic autem æditur infans, cum iam creuit & ampliore nutrimento indiget, quàm quantum ex cotylidonibus per umbilicum attrahit, mouetur maiore impetu, adeo ut rumpat pāniculos, & quasdam cho

riū uenas, quare matrix retinere foetum diutius non potest. Cumq; iam aperitur matrix, sentit infans aerem ingredientem, quare uelut captans aerem, mouetur uersus os matricis. Hoc modo ritè partus æditur, capite primū exeūte. Et plorans uenit in hanc lucem, uelut præfagiens calamitates huius uitæ in quam ingreditur. Plorat autem ideo, quia motus ille ac tractatio, non fit sine dolore aliquo & offensione teneri corpusculi.

Aediti sexto mense aut citius, non uiuunt, nondum enim planè perfectus est foetus. Septimo mense aediti uiuere possunt, tunc enim absolutus est foetus. Exempla Plinius recitat. & Homerus scribit Eurytheum, qui latè regnauit in Græcia, & Herculi labores iniunxit, aeditū esse septimo mense, sic enim ait Homerus, ἢ δ' ἐκὺς ὧρον ἦν, ὃ δ' ἐβόμῃ & ἐσίνεα μείς. Et tamen quod mireris, octauo mense aediti non solent uiuere. Nam septimo mense mouetur foetus ad exitum, estq; is mensis criticus, quare cum natura foetus ualida est, æditur: sin autem adhuc inualida est, non potest ædi, sed manet in aluo, donec uires accipiat, uidelicet menses duos, transfert enim se in aliam alui partem. Cum igitur post septimum mensem, statim octauo æditur, non potest durare. Fuit enim natura imbecillis, & non

prodest post criticū tempus moueri materiam. Præterea gemina migratio affligit infantis uires, ut ait Hippocrates. Nam & septimo mense, trāstulit se fœtus in aliam alui partem, & postea statim octauo æditus est. Non potest autem natura fœtus perferre statim iteratos conatus. Nec uero dubium est Astrologicam aliquam rationem esse, quare septimus mens sit Criticus, uel quia sol uehitur in signo, quod oppositum est signo conceptus, uel quia si singulis mensibus singuli planetæ respondent, Saturno rursus tribuitur octauus mensis, nascentibus inimicus.

Mares nascuntur magis in dextra parte matricis, & à semine quod magis à dextro testiculo oritur. Fœmellæ in sinistra matricis parte nascuntur. Nam dextræ partes propter hepatis uicinitatem calidiores sunt, sinistræ sunt frigidiores. Cæterum calor maior seminis, est præcipua causa cur masculi nascantur. Causa similitudinis, autore Galeno, uis maior paterni aut materni seminis. Sed in tanta uarietate, mirabilis etiam uis est astrorum. Nam boni positus syderum, in formis uenustatem, hilaritatem & quasi lumen, efficiunt. Fœdi positus syderum, insigniter deformant corpora.

Gemelli hoc modo existunt: Matrix habet duos sinus, cum igitur ambo sinus accipiunt semina, sed
distincta

distincta, non continua nascuntur gemelli. idq; fit uel uno conceptu, uel diuersis. Vt ferunt natos esse gemellos Iphiclum & Hercule: cum enim Iphiclum concepisset Alcmena ex marito, postea dicitur Herculem ex Ioue concepisse. Id uocant ὑδρικύνουσι superfoetationem. Aristoteles multa recēset exempla, in septimo de Natura animalium. Ait adulteram quandam gemellos peperisse, quorum alter similis marito fuerit, alter mæcho. Sed ut hoc modo gemelli concipi, aut absolui possint, non sit longum interuallum inter duos conceptus: nam matrix occupata altero foetu, cum iam formari & crescere incipit, non concedit locum alteri. Sed hæc omitto. Nam Aristoteles inquit, superfoetationem hominum raram esse. Sæpius uno conceptu gemelli nascuntur. Monstrorum causæ, sunt materiæ redundantiæ aut defectus, infausti syderum positus, malum temperamentum qualitatū alui aut seminis.

Exposui prima hominis initia, in quibus facile est uidere exempla eorum, quæ de commixtione elementorum, & de qualitatibus supra dicta sunt. Materia est humor. Calor naturalis, tanquam faber. Siccitas terminat & durat corpora. Refrigerationes non solum moderantur calorem, ne immodice uratur, aut absumatur humida materia, sed etiam

suam habent actionem, efficiunt in humido coagula. Sed hæc animadvertere non difficile est. Pergamus potius, postquam corpus iam formatum est, ac dicamus de partium naturis, de humoribus, de temperamentis: ita enim patefiet organorum & potentialium ratio. Illud tantum adscribendum hic est, de incrementis hominis. Aristoteles inquit, hominem quinquennio dimidium consequi futuræ proceritatis. Plinius libro undecimo inquit, Homo crescit in longitudinem ad annos usque ter septenos, tum deinde ad plenitudinem, uidelicet usq; ad eam ætatem, quæ uocatur ἀκμή, uidelicet usq; ad annum trigesium. Vocat enim plenitudinem, non pinguedinem, sed genuinam membrorum molem, cum fiunt grandiora seu crassiora.

Dic de partibus & membris humani corporis.

Longum opus institueremus, si integram ἀνατομήν descripturi essemus. Sed quoniam organorum ratio intelligi non potest, nisi præcipua membra cōtemplemur, necesse est attingere descriptionem humani corporis, seu (ut uocant) ἀνατομήν. In qua quidem ego non exiliter minutissimas particulas, omnes omnium ossium situs, figuras, uenarum propagines, musculorū nexus conquiram: sed mon-
strabo

Strabo præcipua & grandiora membra, quorum cognitio in physicis necessaria est. Turpe est homini prorsus ignorare sui corporis (ut ita dicam) ædificium, præsertim cum ad ualitudinem & ad mores hæc cognitio plurimum conducat. Sed quoniam in docendo prodest, initio crassiora, quædam tradere & magis conspicua, nos quoq; eligemus ea, quæ maximè profutura rudibus arbitrabamur. Quam præclarè senserint ueteres de hac philosophiæ parte, quam utilem putauerint, ex eo iudicari potest, quòd olim domestica institutione, studiosi apud Medicos & Philosophos assuefiebant ad uidendâs corporum dissectiones. Eamq; causam fuisse Galenus inquit, quare uetustiores, non scripserint ἀνατομῆν. Nihil enim opus fuit scriptis, quia quotidie pueri, in domestica institutione cernebāt dissectiones. Postea diligentia illa ueteri extincta, scriptis opus fuit, & addit in secundo de Anatomicis administrationibus, ἡκανῶς γὰρ ἐσπούδακασιν οἱ παλαιοὶ τὴν ἀνατομὴν, οὐκ ἰατροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλόσοφοι.

Primum autem nomina exteriorum partium, ac præcipuarum recensebo. Nam hæc quoq; propriè intelligi multum refert, non solum in poetis, sed multo magis in Philosophis ac Medicis.

Caput κεφαλή.

Vertex, summum capitis, πρυφύ.

Sinciput, quod à uertice in frontem uergit,
Βρεγμα.

Occiput, posterior pars à uertice ad cervicem,
id Aristoteles ait esse inane, non quòd sit uacuum
cerebro, sed uel quia ibi lacuna est, in quam sanguis
exprimitur, uel quia spiritus, qui sensuū officia ex-
ercent, magis sunt in priori parte.

Frons μέτωπον.

Facies πρόσωπον.

Bina tempora ὑπόταφοι.

Aures.

ὠτοιν orleplin.

Oculi.

Pupilla κόρη, humor medius, quo pprie uidemus.

Iris, circulus uariis circumdans pupillam.

Album oculi λευκό.

Palpebrae, tunicae quæ tegūt oculos, βλέφαρα.

Pili palpebrarum, cilia, Græce βλεφαρίδες.

Harum usum esse dicunt, ut uel spiritus uisuos uel
radios dirigant. Nam his amissis aut retortis, oculi
non possunt recte prospicere.

Supercilia in ima fronte sunt supra oculos, die-
augbraen, ὄφρυες.

Nasus.

Nasus.

μυκτῆρος, foramina nasi.

Genæ, uocantur & malæ autore Plinio, qui inquit, Malæ homini tantum, quas prisci genas uocabant. Sunt inter nasum & aures, pudoris sedes, ut inquit Plinius, ibi maxime rubor ostenditur, Græce μᾶλα καὶ σαγόνες. etsi quidam discernunt, sed Aristoteles tantum ponit σαγόνας.

Mentum kin γένειον.

Mandibula & Maxilla idem, kinback, supra mentum,

Buccæ sub genis, backen γνάθοι.

Gelasius, cauum in medijs buccis, quod in risu apparet. unde illud est apud Martialem, Nec grata est facies, cui gelasius abest.

Os.

Labra.

μύσας, pars à naribus ad labrum superius, Homerus uocat ὤλωλον, utroq; nomine utuntur pro superioris labri barba, ein knebel bart.

Dentes.

Quatuor anteriores dicuntur à Græcis diuisores, & gelasini, quia in risu reteguntur.

Proximi duo dicuntur canini. Vteriores dicuntur molares & γόμφιοι. Vltimos qui postremi

post septem annos nascuntur, uocant *ῥαυτῆρας*,
Varro Geminos.

Indiciū uirium à dentibus sumitur, quibus enim
densi & firmi dētes sunt, hi autore Aristotele, *μα-
κροβιοι* perhibentur. Contra breuioris uitæ sunt,
quibus dētes sunt rari & scabri. Pyrrho continuum
os dētiū fuit. Et simile exemplum hæc nostra ætas
in uirgine Saxonica uidit.

Gingiuæ *οὐλῶρ.*

Lingua *γλῶττα.*

Palatum *ὤσφῶα*, totum illud fasti-

gium supra linguam usq; ad fauces.

Fauces *φάρυγξ.*

Plinius obscure dicit, summum gulæ fauces uo-
cari. Nam fauces non significant partem fistulæ,
quæ uocatur œsophagus seu gula: Sed significant
proprie ipsum spaciū seu cavitatem uicinam utriq;
fistulæ tracheæ & œsophago. Suntq; in eo spacio
uuula & amygdalæ. Galenus aliquoties describens
pharynga, inquit eam esse spaciū laxius ante duas
illas fistulas. Nec uero dubium est pharynga La-
tinis fauces esse.

Amygdalæ Latinis tōsillæ & glandulæ, Græcis
ἀμυγδαλῆς & *παριόμια*, sunt carnes eminentes,
tanquam glandulæ, inter quas uuula pendet.

Vuula

Vuula apud Aristotelem σαφυλὴ ἔν τῷ λείῳ, idest columna, apud Galenum γαργαραίων gurgulio. Sic enim uertit Laurentianus in prædictionibus. Ac prodest ad efficiendam modulationem uocis, ἔν excipit à capite destillantes humiditates, ἔν remoratur aerem, ne nimis frigidus ad pulmonem subito irrumpat.

Deinde faucibus uicinæ sunt
duæ fistulæ.

πρᾶχῆα ἀγρνεία, quæ est fistula descendens ad pulmonē, condita non ut cibum aut potum transfuebat, sed tantum spirationis ac uocis gratia. Facta est ex chartilagine, tanquā annulis distincta, ideoq; uocatur aspera.

Superior pars uocatur ἀέρυγξ, idest guttur, quod est orificium tracheæ arteriæ, ac uulgo appellatur nodus gutturis, das kneufflin am hals.

Deinde inferior pars uocatur βρόγχος.

Epiglottis est membrana ex chartilaginibus, facta ad claudendam tracheam arteriam, ne cibis aut potus illabatur, rursus autem ad aperiendam eam in aëre attrahendo.

Altera fistula uocatur δισσοφάγος, Latine gula, Arabice meri, quæ ad os uentriculi tendit, ac transfuehit eò cibum ἔν potum. Nomen est ab ὄϊω, idest,

ideſt fero, & φάγμαα cibus, quod tranſuebat ci-
 bos. Totus ille canalis Ariſtoteli & ſæpe Galeno
 ſόμαχος dicitur. Nam ſtomachus generaliter ſi-
 gnificat anguſtos & longos canales, tēdentes ad ali-
 quod amplum os. Homerus etiam totū œſophagum
 nominat ſόμαχον, inquiens pecudī caput à ſtoma-
 cho præciſum eſſe. Interdum & Galenus tantū os
 in uentriculo uocat ſόμαχον, ut libro tertio de Lo-
 cis affectis: ἢ ἀπὸ τοῦ ὅτι γαστὴρὸς ſόματῶς, ὃ
 οὐ καὶ ſόμαχον εἰώθασι καλεῖν οἱ ἰατροί.

Collum τραχήλιος, conditū eſt, ut per ipſum
 porrigeretur trachea arteria, quā oportuit eſſe lon-
 giuſculam ad modulandam uocem. Itaq; nullum ani-
 mal cui deeſt collum, uocem ædit.

Cervix αὐχλὺς, etſi Ariſtoteli totum collum
 ſignificat αὐχλὺς.

Canum quod inter iugulos eſt, σφαγῆς.

Iuguli, duo oſſa à collo ad humeros extenſa, uo-
 cātur & furculæ, ὑλκίδες, quarū facit mētionē De-
 moſthenes, inquiēs Philippū fregiſſe iugulū, ὑλκιν.

Humeri ὤμοι.

Humeri cacumen ἀκρωμία.

Scoptula operta, apud Celſum duo oſſa lata, à
 cervice ad ſcapula tendentia. Celſus inquit, Græci
 ὤμοπλαται nominant.

Scapulæ

Scapulæ, apud Aristotelem & Galenum ὤμο πλάτου, in quarto de Anatomia administratione.

Brachium βραχίον, sed sic Græcis uocatur pars brachij ab humeris usq; ad cubitum.

Cubitus ἄγκυον, est flexus brachij. Latinis autem & Cubitus significat πῆχυς, idest partem à flexu brachij usq; ad palmam.

Radius significat alterum ex ossibus cubiti, gracilius uidelicet.

Manus habet egregiam laudem, Aristoteles uocat eam organū organorum. Nam & plura, & magis uaria opera efficit, quàm ullum organum, & fabricat omnia cætera organa. Anaxagoras inquit manus, sapientiæ causam esse: nisi enim fabricaret organa, neq; doceri, neq; disci ullæ artes possent. Quanquam Plutarchus erudite interpretatur manus, idest experientiam, sapientiæ causam esse. Cæterum impressit Natura miras significationes temperamentum in ipsas lineas manuum, quarum observatio peperit χειρομαντεία, in qua etsi, ut in reliquis diuinationibus aliqua traduntur inepta aut ridicula, tamen ex Aristotele apparet non prorsus commentitiā esse observationem. Nam in Problematis quaerit de linea uitæ, quam sic uocant, Quare longæui sint, qui habeant integram lineam mediæ manus.

Iunctura

Iunctura manus, ubi uidelicet palma iungitur radio, *καρπὸς* dicitur, inde medici dicuntur mittere manum in *καρπὸν*, cum explorant pulsū arte riæ. Extensa manus usq; ad digitos *μετακαρπιον*, appellatur, id proprie uocat Celsus palmam, Auicenna uocat pectinem manus. Hinc palmus mēsurā est. Maior palmus digitorū duodecim, Græce *πινθαμὴν* ein spann. Latini uocant dodrantē, quod nouem uncias pedis contineat. Minor palmus quatuor digitos continet, Græcè *πενταδύτης*. Hesiodus palmū uocat *δωρον*, cum ait plaustrum longum decem palmos.

Κόνδυλοι articuli in imis digitis. Inde *ἐκόνδυλοι* pugnos significant ein faust. Et uerbum *κονδυλίζειν* pugno uerberare, mit feusten schlagen.

Digiti *δάκτυλοι*.

1 Pollex *ἀντίχειρ*, quasi uicaria manus, quia inprehendendo tantum præstat, quantum tota reliqua manus.

2 Index *λιχενός*, salutaris.

3 Medius digitus, *μέσθ*.

4 Medicus, *παρὰ μὲν*, annularis, proximus minimo.

5 Minimū digitus, *μικρός*, Auricularis.

Thorax, anterior pars uniuersa à collo ad ilia usq; seu ut Aristoteles discernit, ad pudenda usq;

Pectus

Pectus $\sigma\eta\delta\theta$, pars thoracis à collo usq; ad septum transuersum, seu ad $\sigma\tau\alpha\lambda\phi\phi\alpha\gamma\mu\alpha$.

$\sigma\epsilon\gamma\upsilon\omega$ pars pectoris media, uidelicet ossa media pectoris, ut Galenus ait in sexto de Vsu partiū: Medij ossis in pectore, quod $\sigma\epsilon\gamma\upsilon\omega$ uocatur. Et alibi ait: Cor est situm sub $\sigma\epsilon\gamma\upsilon\omega$.

Ossa pectoris sub collo efficiunt furculam superiorem, quam $\sigma\phi\alpha\gamma\lambda\omega$ uocauimus. Ita efficiunt in imo pectoris furculam inferiorem, ea est cavitās in imo pectore.

$\xi\iota\phi\omicron\sigma\epsilon\iota\delta\lambda\acute{\iota}\varsigma$ est chartilago in illa cavitāte, quæ chartilago facta est ad muniendam partem uicinam stomachi. Galenus enim clarè dicit, sub $\sigma\epsilon\gamma\upsilon\omega$ esse chartilaginem, quæ uocatur $\xi\iota\phi\omicron\sigma\epsilon\iota\delta\lambda\acute{\iota}\varsigma$. Hanc recentiores nominant chartilaginem scutalem. item malum granatum, quod sit similis flori mali Punici.

Mamillæ, $\mu\acute{\iota}\lambda\lambda\omicron\iota$, seu $\mu\alpha\sigma\omicron\iota$, in fœminis lactis causa conditæ sunt laxiores. Ideo autem aptissime collocantur in pectore, ut propter uicinātem cordis, & in ipsis mamillis fortior sit calor, & sanguis ad eas melius digestus calore uicino perueniat. Ideoq; uenæ porriguntur in mamillas, non rectā ex caua uena, sed longis ambagibus à superiore furcula rursus descendunt, ut benè digeratur sanguis. Quia autem caro mamillarum candida est,

est, ideo cum attrahit nutrimentum, simul transmutat sanguinem & album efficit, ac reliqua pars, lac est utile ad alendos infantes. Habent autem & alias utilitates mamillæ, tegunt cor, & ut elegantissime inquit Galenus, καὶ δὲ τὰ θορμαίνοντά τιν' πρὸς αὐτῶν αὐτὸ θορμαίνει.

Papillæ θηλαὶ, prior pars qua sugit infans mamillas.

Costæ πλὺτα, duodecim in quolibet latere, sunt autem natura ossea, sed minus dura, & sunt plures ut interstitia fierent, ut dilatari & constringi pectus posset, & muscoli inter costas collocarentur. Oriuntur à spondylis, & superiores terminantur ad στήνον, hoc est ad medium os pectoris, ut cor ad pulmonem muniant. Inferiores uero paulatim breviores fiunt, ne uenter repletus nimium comprimeretur. Et sunt magis chartilagineæ, ut molliores essent, ac desinunt ad diaphragma.

Superiores septem uocantur uitæ costæ, inferiores quinque uocantur nothæ, uulgo μέδοσæ, quia & breviores & molliores sunt. Ideoq; has quinque uocarunt Græci χόνδρον, id est chartilaginem. Et partem sub his costis exteriorem & interiorem supra umbilicum, uocat Aristoteles ὑποχόνδριον. Nec uerò dubium est, quin ὑποχόνδριον, significet

cet proximā partē sub nothis costis, sicut Galenus inquit, in hypochondrijs sita esse hepar et splenem. Itaq; miror, quare nonnulli uerterint hypochondria præcordia, cū præcordia significēt proprie diaphragma, ut testatur Celsus, cum ait: Stomachus circa præcordia cum uentriculo cōmittitur. Et Plinius ait præcordia esse phrenas: atq; ita phrenas, in Aristotele uertit Γαζα. Sunt autē φρενός proprie ipsum diaphragma seu septum transversum, ut suo loco dicemus. Sed redeo ad exteriorum appellationum.

Sub diaphragmate uenter est γαστήρ, cuius pars supra umbilicum uocatur ὑδγαστρίου.

Ilia lagonēs sunt uicinæ partes utriq; circa umbilicum. Latera uero uicina propter cavitatem dicuntur λεγέωνος.

Pars sub umbilico, dicitur ὑπογαστριον ἢ ἡτρον, ut Galenus clare describit ἡτρον, in secundo Aphorismorum, Aphorismo trigesimo quinto, ἡτρον δὲ ἰδίως ὀνομάζει τὸ κατωχώραν τῆ γαστρὸς, ὅσον δὲ μεταξὺ τοῦ αἰσθηρίου καὶ τοῦ ὀμφαλλοῦ. idest, ἡτρον proprie nominat inferiorem partem uentris, quæ est inter pubem et umbilicum. Et addit postea totum spaciū sub costis diuidi in tria, in hypochondrion, ea quæ sunt circa umbilicum et ἡτρον.

E Sub

Sub hypogastrio pecten est, idest os transversum latius, quod munit intestina. Aristoteles inquit, extremum itri, est epischion. Et Galenus ita describit, ut dicat ὑπὸ γαστρὸς esse anterius, posterius uero os sacrum.

Supra pectinem pubes est, inguen, Βαβώρ.

E regione thoracis dorsum est, νῶτορ.

Pars inter scapulas opposita pectori, μετὰ φρενῶν, idest pars supra phrenas. Est autem intra μετὰ φρενῶν, os stomachi ad septimam uertebam, ideo in cruciatibus dolor sub scapulis sentitur.

Sub metaphreno est ἄκνυσις, usq; ad lumbos.

Lumbi sunt e regione hypochondriorū ubi cingimur: sic enim describit Aristoteles, τῷ δ' ὀπίσθῳ, δὴ ὡς ὠμα μὲν ἢ ὀσφύς, ὅθεν καὶ τὸ νομα ἔχει. Inde & cinctum appellant hanc partem.

Sub lumbis est regio ossis sacri. Nam os sacrum est in dorso latum os, quod excipit ultimos spondylos, ac ueluti gestat totam corporis molem. Quod ita uocatur propter magnitudinem, sacrum os, idest magnum os: etsi alij arbitrantur sic appellari, quia partum adiuuet, eo quod eius iuncturæ in parientibus aperiantur.

In medio dorsi, ῥῶχίς, ipsa uidelicet spondylorum series, quam etiam ueteres Latini spinam uocant,

runt, sicut Celsus ait. Caput spina excipit, ea constat ex uertebis quatuor & uiginti. ita loquitur & Plinius. Sed Galenus discernit ῥάχις & ἀκανθὰς, uocat ῥάχις propriè ipsam spondylorum seriem: his uerò uelut pinnæ additæ sunt, quas uocant peculiariter ἀκανθὰς, idest spinam: & dicit factam esse, ut sit tanquam uallum spondylorum, seu (ut ipsius utamur uerbis) χεῖραξ ἢ ῥάχεως. Porro ita sustinet ῥάχις omnia ossa, ut tanquam truncus & carina corporis humani esse dicatur.

σπόνδυλοι uocantur uertebrae, suntq; ossa figura uertebiarum inter caput & lumbos quatuor & uiginti, mira arte iuncta, caua intus & tenui carne uestita, ut medullam contineant, quæ uocatur à Celso spinæ medulla, à Galeno νωπᾶ & μύελος, ab Arabibus nucha. Estq; (ut supra dixi) substantia similis cerebri, & quidem orta à cerebro. Nec enim cerebrum in capite satis magnum erat, ut sufficeret omnibus neruis procreandis, & ut firmiores essent nerui, minus longinquè duci eos oportuit: ideo conditum est, quasi alterum cerebrum, seu riuus ex cerebro ductus, seu ut inquit Galenus, ποταμός ἐκ πηγῆς ἐκρέων τὸ ἐγχεφᾶλσον, ut inde plures nerui procreentur & minus distantes, motus & sensus causa. Cumq; tanta sit dignitas hu-

ius medullæ, spondylorum læsiones periculosissimæ sunt. Diligentia uero fouendi, fricandi & calefaciendi spondylos, quia nervos iuuat, magnas utilitates adfert multis membris.

Coxæ, seu coxendices, ἰχία, seu ipsa ossa natiui proxima lumbis, sicut testatur Celsus, cum inquit, Ima spina in coxarum osse desidit, quod transversum longeq; ualentissimum, uulnam, uesicam, reductum intestinum tuetur, & cætera.

Cotyla, seu acetabulum, est sinus, idest cauum in ima parte ossis natiui, ubi infiguntur ei ossa summa magni pedis. Hunc sinum uocant Arabicè Ancam, & uulgò nomen ἰχίου pertinere tantum ad hunc sinum putant, quia in eo sinu morbus oritur, qui ἰχίας uocatur. Sed sciendum est & coxam Latinis, & Græcis ἰχίου significare integra ossa natiui, cotylen uero coxæ sinum.

Nates γλῶττοι.

Femur μῆρος, haud dubie significat superiorem partem magni pedis à natibus usq; ad genu. Recentiores absurde confuderūt nomina coxæ & femoris, & præposterè eis usi sunt. Os coxæ dicunt pro femore, & e contra os femoris pro coxa: hæc inuersio in uulgaribus scriptis diligenter animaduertenda est.

Totum

Totum membrum quod uocant magnū pedem,
à natibus usque ad plantam, σκέλον uocatur ab
Aristotele & Galeno.

Genu γόνυ.

Os in genu antèrius uocatur mola, Græcè μύ-
λη, qua appellatione etiam Pausanias usus est in
hac significatione, cum de Aiace inquit, Patefacto
eius sepulchro, in littore conspèctam esse inter ossa
molam, disci magnitudine, ac inde æstimatam fuisse
corporis proceritatem. Ac disertè addit, molam esse
os in genu. Verba eius hæc sunt, εἰν οἱ κῆλ δισκοῦ
μολισα τὰ ὑπὸ τοῖς γόνασι ὅσα, καλουμένη
δὲ ὑπὸ τῶν ἰατρῶν μύλας. Fuit autem discus
haud dubiè amplior orbis, quàm tale os in uulgari
corpore, Celsus uocat patellam.

Cauitas posterior, flectendi cruris causa fa-
cta, poples. ἰγνύα.

Crus, pars à genu usq; ad plantam Latinis dici-
tur. Constat duobus ossibus, quorum maius uoca-
tur Tibia, ὑνέμη. Alterum uerò minus est πέρσ-
νυ, idest fibula.

In posteriore cruris parte est caro, quæ Sura
uocatur, uuaden, γαστροκνημία.

Post crura est pes, qui sic propriè appellatur,
uulgò paruus pes, et in homine planta dicitur, Græ

τὸ πῶς. Partes sunt calcaneus, et in calcaneo malleoli, qui tali uocantur. Deinde extensa pars ad digitos, planta propriè est. Græci abundant uocabulis, quæ non recitabimus omnia. Galenus pedis partes ita discernit,

ἡ ἰσχυρὰ, calcaneus est.

Deinde τὰ πρὸς, pars proxima calcaneo.

Postea μεσσίον.

Deinde digiti.

In ἡ ἰσχυρὰ sunt tali, qui uocantur σφυρὰ, Galenus etiam ἀστραγάλος uocat. Et si Aristoteles malleolos, qui sunt in pede hominis, non uult dici Astragalos.

Recensuimus appellationes exteriorum præcipuas. Nam hæc quamuis grammatica & brevis explicatio, tamen non solum affert aliquid lucis in lectione ueterum scriptorum, ac præcipuè Philosophorum: sed etiam aditum patefacit ad considerandam, cognoscendamq; naturam multarum partium corporis humani. Nec uerò omnia uocabula curiose undiq; conquisiuius, quod non erat difficile factu. Sed hic modus uisus est aptior & utilior rudibus. Iam uerò interiora membra breuiter describemus. Et si autem non omnes minutas particulas, omnes uenarum, arteriarum ac neruorum propagines distri-

distribuemus, sed crassiores partes obiter spectandas proponemus: tamen hæc ipsa explicatio ostendet mirificam Naturæ uarietatem, multis de causis consideratione dignissimam.

Quin igitur properas, & statim
nobis profers interiora.

VOS uerò uelut in templum ac sacrarium quoddam, uos introduci putetis: quare singulari reuerentia aspicere non solum materiam, sed multo magis artem, & considerare consilium & diligentiam opificis debetis. Nam ipsa opificij ratio testatur, homines non casu extitisse, sed ab aliqua infinita mente ortos esse, quæ singulas partes mirabili consilio distribuit, & ad certos fines destinauit, quæ impressit notitiam ac mentem, quæ est clarissimum uestigium diuinitatis. Deinde considerandum est, quàm sit & suauis, & ad uitam, ad ualeitudinem, ad mores, utilis hæc cognitio: uidere nutritionis & generationis causas, cernere fontes affectuum, & animi motuum, intueri instrumenta & causas notitiæ. Si quis has pulcherrimas res non admiratur, hic prorsus ab hominis natura degenerauit. Quid, quòd in ipsa partium distributione, Deus non solum ostendit, quas actiones priuatim ab homine requiratur, sed etiam imaginem quædam ciuitatis ac politiæ

proposuit. Vt enim tres sunt uelut uentres functionum præcipuarum: infimus seruit nutritioni & generationi: secundus, in quo cor est, ciet motus & defensionem: tertius, in quo cerebrum est, continet maximarum rerum notitiam. Sic in ciuitate bene constituta, prima cura esse boni moderatoris reipublicæ debet, ut ciues habere uictum possint. Deinde, ut defendantur aduersus iniustam uim. Tertio, ut etiam ad sapiëntiam & notitiam Dei, & aliarum honestarum rerum instituantur. Ita ipsæ hominis partes indicant, quæ res præcipue expetendæ sint, quæ actiones suscipiendæ, & illustrem imaginem continent legitimi imperij, seu rectè constitutæ ciuitatis. Quare cum nos ipsos intuebimur, consideremus ad quæ actionum genera, & priuatim & publicè destinati simus. Præterea Plato de ordine etiam sua uiter philosophatur, ait distare has partes, sicut distant in cantu ἰσώτης, μέσση καὶ βύτης. ἰσώτης summus locus est cerebri, quæ est sedes gubernatricis partis, quæ uocatur ἡγεμονικόν, sub hac sedes est cordis, quod eo cōfert ad μέσσω, quia alias obtemperat iudicio, alias suo impetu temerè mouetur. Tribuit enim cordi potentiam θυμοειδῆ, quia ciet affectus sensuum. Et quoniam gignit affectus, qui ciet motus, uelut satellitium est gubernatricis potentiae

rentiæ. Ideoq; dicit Plato ibi collatum esse cor εἰς
 τὸν δευφερικὸν οἶκον, ut affectus uelut sa-
 tellites obtemperent rationi. Infimam partem uocat
 Plato φῶτνην, idest præsepe, quod nutrimentum
 excipiat, & concoquat, & reliquo corpori trans-
 mittat. Hanc potetiam uocat ὑπομυτικὴν, quia
 continet appetitiones uegetatiuæ uirtutis, famem,
 sitim. Quæ quoniam minus sunt in potestate ratio-
 nis, ideo hæc pars longissime distat à gubernatrice,
 ideoq; ὑπὲρ idest, ultima uocatur. Hæc commemo-
 rari, non solum ut fieret illustrior usitata distribu-
 tio, qua sedes interiorum tres constituuntur, sed e-
 tiam ut diligentius considerent studiosi, ad quos u-
 sus singulæ partes conditæ sint, & quæ actiones,
 quo ordine homini conueniant. Vt uelut in cantu
 ὑψίστη gubernat reliquas uoces, ita sciamus infe-
 riores uires, cum dissonant à gubernatrice parte, ui-
 tiosas esse. Nunc igitur ξὺν ἀγαθῇ τύχῃ dicamus
 primum de infima parte.

DE VENTRICULO

κοιλία.

Exemplo Galeni ordior à uentriculo, quod eius
 utilitas notissima sit. Ac primum de figura & situ,
 Postea de substantia eius & utilitatibus dicam.

Ventriculus qui cibos transmissos excipit &

E 5

primum

primū alterat, sub diaphragmate situs est uersus dextrum, estq; figura rotunda, oblonga, sed nonnihil ampliore fundo : deinde paulatim angustior erigens se uersus sinistrum latus, ac circa decimum tertium spondylum, sub ipso diaphragmate alligatur dorso. Hoc ipso in loco inseritur uentriculo angustus canalis, figura inuersæ tubæ, qui ad fauces usque, non quidem rectā, sed nonnihil cedens uenæ aortæ, tendit. Hic canalis, uocatur οισοφάγος & propria appellatione, quod per eum cibi uehatur ab ore in uentriculum. Habet autem οισοφάγος & nomen stomachi, significat enim σῶμα & in genere huiusmodi canales.

Habet uentriculus duo orificia, alterum superius, quod uulgò uocari solet orificium uentriculi, uidelicet ubi inseritur οισοφάγος & uentriculo, sub ipso diaphragmate, sicut constat exemplo, in loco sub στήθος adhiberi medicamenta ad fouendum illud orificium.

Inferius orificium uocatur πυλωρός, hoc est ianitor, uulgò ineptè uocant portonarium, per quod uidelicet euehitur ex uentriculo non solum cibus alteratus, sed etiam superfluitas, ut paulo post dicam. nullum enim aliud est uentriculi ostium ad euehendas sordes. Et ambo orificia, ne perflueret cibus,

aptè

aptè sita sunt in lateribus uentriculi, & accepto cibo claudi solent ambo, ut calor magis intus cōtineatur. Ac ne quis miretur, quomodo superius orificiū claudi possit, cum inde longus canalis porrigatur, qui quidem cōtinuus est ipsi uentriculo, idemq; corpus, sciendum est, uillos in imo cesophago latos esse, quibus constringitur & clauditur. Ad hæc comprimitur etiam cesophagus, eo in loco à diaphragmate. Nam inter utilitates diaphragmatis, hæc quoq; recēsentur. Hinc intelligi potest, cum hiat orificium, malam coctionem fieri, quia non solum exhalant fumi, & calor dissipatur, sed etiam prostratæ uirtutis signum est uillorum imbecillitas.

Ideo autem uentriculus à dextro latere porrigitur uersus sinistrum, ut locū in dextro latere præbeat hepatis, quod incumbit uentriculo, & uelut digitis, suis (ut uocant) pinnis amplectitur, & calefacit eum. In sinistro latere splen est, ut in ea parte uentriculum calefaciat, & ut melancholiam infundat, qua cietur in orificio uētriculi appetentia. Cæterum à quibus partibus alijs iuuetur, deinde dicemus. Ac situs quidem admonet, quare sumpto cibo proffit cubare in dextro latere, tum ut magis calefiat fundus uentriculi, tum ut non effundatur cibus.

Substantia uentriculi, est partim carnea, partim

tim neruea, constat enim duabus tunicis, quarum interior est nervosior ac spissior, estq; rugosa, denticulata & aspera, habet uillos longos interius, quibus ceu digitis attrahit cibum. In exteriori parte habet obliquos, qui retentioni seruiunt. Exterior tunica magis est carnosæ, quæ uillos habet latos, utiles ad expellendum.

Temperamentum ipsius uentriculi, frigidum est & siccum, conueniens uidelicet naturæ nervosæ, qua præditus est, primum sensus causa, ut afficiatur rebus conuenientibus, & aueretur non conuenientes. Deinde ut appetētia & efficacia maior sit. Præterea ut sit durior, ne ciborum asperitate offenda-
tur. Habet autem & calorem aliquem natiuū: nam & exterior tunica calidior est, & calefit uentriculus à uicinis membris, ab hepate, splene, corde, diaphragmate, quod assidue agitatur, item ab omento, præterea & à spiritu, qui copiosius infunditur in uentriculum, propterea quod colligatus est uicinis membris per uenas & arterias.

Utilitas est minime obscura, seruit enim potentia nutritiua: ideoq; habet naturam uim appetendi cibos. Nam fames ciatur in orificio uentriculi, cum uidelicet exhausta membra nutrimentū desiderant, & attrahere conantur ex uenis, uenæ ex hepate,
hepar

hepar ex uentriculo, uenterculus ex orificio, corrugatur & afficitur orificiū, & appetit cibum, & iritat hanc corrugationem melancholia infusa orificio ex splene, hoc modo fames cietur. Quamquam & alia signa sunt, quod naturaliter insit uentriculo uis peculiaris, appetens atq; attrahens cibum. Nam in piscibus, qui uocantur *χοῦναι*, seu hiatuli, cum auidius persequuntur prædam, ita mouetur ipsa appetitione uenterculus, ut eis procidat in os. Quo exemplo & uentriculi natura monstratur, & pingitur imago belluonum, qui auidius appetunt cibos. Et quidam uoraciores sunt, quorum œsophagus & amplior est, & crassiores habet tunicas.

Sunt igitur quatuor uirtutes uentriculi, attrahere cibos, retinere, alterare, & transuecto nutrimento expellere superflua, suntq; (ut antè dixi) uilli ad attrahendum & retinendum ordinati. Vis autem alterandi præcipua est, quæ uidelicet cibum mutat in chylum, hoc est uelut in liquorem, id enim Græcis significat *χυλός*, & hunc coquit tantisper donec maturuit, ut transmitti possit ad hepar. Fitq; ea coctio, primum peculiari ui ipsius uentriculi, quod ex eo existimari potest, quia totus uenterculus miro modo uniuersum cibum amplectitur ac fouet, uelut matrix tota amplectitur fœtum. Deinde adiuuatur calore

lore (de quo antè dixi) spiritu, phlegmate, bile. Cumq; maturuit chylus, aperitur pylorus, & euehit chylum in duodenum intestinum, deinde in ieiunum, ibi uenæ mesaraicæ rapiunt eum, & transfuehant ad hepar. Superfluitas uerò expellitur in cæcum intestinum, feces deinde in cætera deijciuntur.

Dictum est breuiter de uentriculo & eius officijs, prius quàm uerò ad hepar accedimus, in quo deinde altera fit coctio, prius recensebo duo tegumenta uentriculi, magno consilio à Natura condita ad muniendum uentrem & intestina.

OMENTUM.

Celsus discernit omentum à peritonæo. Est igitur omentum, quod Græci uocant ἐπίπλυν, Zirbum: estq; tunica, seu panniculus neruosus, multis uenis & arterijs constans, cui circumfusa est pinguedo copiosa: oritur à diaphragmate, & tegit anteriorem uentriculi partem, & intestina, ac porrigitur usq; ad pubem. Utilitas est, ut innatum uentriculi calorem conclusum teneat: deinde, ut adiuet etiam suo calore. Ideo enim pinguedo circumfusa est, ut addat calorem: habetq; nomen apud Græcos, quia uelut natet supra uentriculum. Galenus experimento probat, omentum conditum esse, ut calefaciat: ait enim, gladiatori exectum esse, qui etsi uiueret,

ret, tamen minus potuerit concoquere, & pluribus fomentis opus habuerit.

περὶ τὸν αὐτοῦ.

Vulgò siphac, tunica est, quæ ambit ac tegit undiq; omnia membra ventris inferioris, uentriculum, omentum, intestina, hepar, splenem, renes. Atq; inde nomen habet, quòd cum sit inuolucrum omnium membrorum inferioris ventris, undiq; circumtendatur à diaphragmate, usq; ad ossa pubis, & in dorso ad spondylos lumbi affigatur: est autem alibi crassius, alibi tenuius. Utilitas eius est, ut muniat, & calefaciat, præterea ut alliget, ac suspēdat ad dorsum membra ventris inferioris. Sustinet autem in exteriori superficie musculos, motus causa factos, supra hos est adeps, deinde cutis.

INTESTINA.

Proxima uentriculo sunt & intestina, quæ etsi sunt continua & unum corpus, tamen discernuntur figura, situ & officijs. Ac tria superiora sunt gracilia, quia cum in ipso transitu etiam aliqua fiat coctio, superiora sunt magis gracilia. ut magis calefieri possint, & (ut Galenus inquit) facilius sit transitus, facta enim sunt αὐαδὲ βρεῶς causa. Reliqua inferiora sunt magis carnosæ & crassiora, quia euehunt excrementa.

Primum

Primum duodenum Galenus uocat ἑκφυσίμ,
 & ait duodenum ab Herophilo nominatum esse,
 quod longitudo sit duodecim digitorum.

Secundum ieiunum.

Tertium uulgo εἰλεός, quia implicitū est in sinus
 tortuosos, sed Galenus uocat gracilius intestinum.

Quartum cæcum, uulgo saccus.

Quintum colon κώλωπ.

Sextum rectum, uulgo longaon, nescio unde fa-
 cto nomine. Sed cum ordine de singulis dicam, uoca-
 bulorum ratio & officia intelligi poterunt.

Duodenum.

Primum est duodenum, quod à pyloro oritur,
 & sursum uersus, in dextra parte uersus dorsum
 porrigitur, ut alligari firmitus possit, præterea ut ad-
 bilis meatum in hepatis regione apte locatum sit.
 Nam ubi desinit duodenū, in ipso ieiuni initio, mea-
 tus est ex uesicula felle, ut bilis cibum pellat & in-
 testinum mundificet.

Ieiunum.

Duodeno continuum est ieiunum, quod sub he-
 pate habet spiras aliquas, deinde aliquanto rectius
 porrigitur ad hepar. Appellatio indicat officium,
 semper enim uacuum est. Nam & in hoc intestino
 meatus sunt bilis, quæ cito pellit cibum, & hepati
 proximum

proximum est, ideo inde statim rapit chylum, & huius usus causa, multæ uenæ mesaraicæ in hoc intestinum porriguntur, ut ipsum celerrimè exugant. Transmittit etiam hoc intestinum bilem in cætera ad pellendas feces.

Ileos.

Vocatur à Galeno gracilius intestinum, habet eundem usum, quem habet ieiunum, hoc est ut transmittat cibum: sed hoc interest, ieiunum mox exugitur, uerū gracilius retinet chylum diutius. Ideo enim habet plures gyros, & ut chylum magis coquat, & ut diutius suppeditet alimentum, ne mox opus sit ingerere alios cibos. Has ob causas etiam uenæ mesaraicæ, plures in hoc intestinum, quàm in cætera deductæ sunt. Cumq; sit longissimum omnium, uariè uoluitur circa ilia, inde ab hepate usque ad cæcum intestinum. Suntq; orbes eius innexi mesenterio. Plato ait, hoc consilio fabricatos esse hos gyros, ne si statim alij cibi ingerendi essent, uitam ageremus ἀλλόσσορον καὶ ἄμεινον. Apud Hippocratem & Galenum, εἰλεὸς est morbi nomen, non intestini. Sicut enim in alio inferiore intestino, quod κώλον uocatur, fiunt κώλησι dolores, ita in hoc gracili ac superiore intestino, similis morbus existit admodum periculosus, cum sūt oppilationes, ne quid expelli

pellī possit, aut sunt ibi uiscosi ac mordaces humores: Vulgo appellant Iliacum morbum,

Intestina crassiora.

Cæcum sub hepate ac rene dextro situm est continuum ileo. Officium eius est ex ileo excrementa excipere, in quibus tamen adhuc reliquū est aliquid succi, quod exugūt uenæ mesaraicæ paucæ, quæ in hoc intestinū deductæ sunt. Et quoniam excrementorū locus est, amplius est cæteris intestinis, ideoq; uulgo saccus appellatur. Dicitur cæcum uulgo monocolum, quia unum tantum habet orificium, quod quidem conspici possit, quo primum ex ileo excipit excrementa, postea exhausto succo, si quis erat reliquus, pellit ea in colon. In cæco aiunt nasci uermes.

Κῶλον cæco continuum est, longum duos cubitos, habet uarios flexus, ne statim perfluant excrementa, sed ut hic quoq; exugant Mesaraicæ reliquū boni succi. Incipit à cæco intestino in dextro latere, & porrigitur in sinistrum, & uoluitur circa renem sinistrum, deinde attollitur ad splenem, & extenditur per uentriculum ad hepar, & ut calefiat, & ut sub tertia pinnula hepatis excipiat meatum ex cysti fellis. Nam cum maxime conditum sit Κῶλον expulsionis causa, habet opus bile ad pellenda excrementa. Ideoq; ibi colorem accipit stercus, fit enim

enim flauum propter bilem. Et quoniam in colo sunt subinde uelut cellulae, figura etiam aridioris sterco-
ris imitatur cellulas, ut duriora scybala monstrant.
Colici dolores ab hoc intestino nomen habet, fiunt
autem cum oppilantur meatus à frigidis, crassis &
uiscosis humoribus.

Rectum intestinum.

Reflectitur *κώλον* ab hepate uersus sinistrum
renem, ibi incipit rectum intestinum, & demittitur
usque ad sedem: annectitur autem ossi sacro & spon-
dylis renum, euehit stercus, ideo & satis amplum
& longum est.

Sedem, seu anum, Galenus nominat *στυλ-
τήρα*, à constringendo, quia musculis constringi-
tur sedes, ut sit munita contra præcipites & inuo-
luntarios profluxus.

Recensui intestina, addam aliquid de substantia
eorum ac uillis. Tunicarum substantia est pannicu-
laris, propinqua carni, nervosa, plurimos habet uil-
los latos, quorum natura est expellere. Quia enim
attractione ac retentione non ualde opus habent,
ideo paucos habent alios uillos.

μεσεντερion.

Ducæ sunt Græcæ appellationes mesenterij, quas
Galenus sexto Anatomicôn sic describit: *μεσεν-*

ῥαζορ inquit, à situ dicitur : non est enim intestinum, sed est aliud quiddam implicitum intestinis, non solum ut ea gestet, distinguat, dorso alliget, sed præcipue, ut uenas mesaraicas, uelut canales sustentet, quæ hauriant ex intestinis chylum, ac transuehant ad hepar.

Altera appellatio est μεσάραιον, quia subtilis panniculus est, seu subtilis quædam congeries exilium & angustarum uenarum. Nam ἀραιόν significat subtile, tenue. Hæc autem utilitas est mesenterij. Cum interuallum quoddam sit ab hepate ad intestina, opus fuit ueluti canalibus. Ideo à porta hepatis oriuntur uenæ, ceu rami, quarum orificia infixæ sunt intestinis, ut inde chylum hauriant, eamque ob causam appellantur alicubi à Galeno manus hepatis. Iam his canalibus ne rumperentur, opus fuit munimento ac fulcro. id munimentum est μεσάραιον, seu μεσάραιον.

Est igitur panniculus ortus à peritonæo neruo sus, continens carnem glandulosam & pinguedinem quandam, qui & uenas illas mesaraicas uehit, & simul arterias ac neruos gerit, ut arteriæ calorē præbeant tum intestinis, tum ipsis uenis coquentibus chylum, nerui sensum impertiant intestinis, uenæ uero & hauriant chylum, & uicissim nutrant intestina.

flina. Vt enim à truncis arborum porriguntur in terram radices, ut nutrimentum attrahant, ita rami à porta hepatis sparsi per mesenterion, adhærescunt intestinis ceu radices, & inde nutrimentum attrahunt. Caro glandulosa, & pinguedo, non solum muniendi causa conditæ sunt, sed etiam ut humectent intestina, & calorem conseruet tum uenarum, tum intestinorum. In hac glandulosa carne, si quando multum melancholiæ relinquitur, aut in eam effunditur, oritur morbus, quem uocant melancholiam mirarchiam, aut *ὑποχονδρική*.

Παύλις,

Seu *καλίς*, Arabes non discernunt à mesenterio: est enim illa ipsa glandulosa caro, de qua diximus, quæ explet loca uacua inter uentriculum, hepar & splenem, & præbet uelut mollem sedem his membris, & sustinet uenas mesaraicas. Disertè enim describit locum Galenus in Anatomia uenarum, ubi ait *παύλις* substratum esse uenis & arterijs ea parte, ubi uena portæ, quæ est in caua parte inferiore hepatis, scinditur in ramos. Ibi enim ne rumpantur uenæ & arteriæ, ait opus esse munitis quibusdam. Quare ut Arabes mesenterium esse dicunt, simul crassiorem illam glandulosam partem insertam uacuis spatijs, & deinde exiliorem

intestinis affigentem uenas mesaraicas. Expresse enim dicunt, duas esse mesenterij partes, & uocant Eucarum, quod arbitror esse corruptum ex uocabulo καλίνεας. Ita Galenus discernit illas partes appellationibus, crassiores partes uocat πύλινεας, Sed pelliculas proximas intestinis, quæ sunt angustiores μεσάρειον.

Hepar, Iecur.

Generosum membrum est, quia inter organa nutritiæ potentiæ præcipuum est. Quare & natura eius, & in opificio consilium architecti, diligenter considerari debent.

Sub diaphragmate proxime in dextro hypochondrio situm est.

Figura est semicirculi, seu uelut Lunæ prodeuntis à coniunctione.

Substantia eius est caro rubra, propemodum ut coagulatus sanguis. In totam hepatis carnem sparsum est ceu rete quoddam, uidelicet rami uenæ portæ, & uenæ cauæ. Nam infra in caua parte meatus est, qui uocatur porta, à qua ceu rami uenæ Mesaraicæ & aliæ quædam propagantur. Ideo autem portam Galenus nuncupari scribit, quia per eum meatum chylus in hepar inuehitur.

Supra uero in gibbo hepatis oritur uena caua,
Græce

Græce *κώρα*, quæ sanguinem uehit ad cor. Quamquam igitur extremi meatus ampliores sunt, tamen mira arte ab ipsis exiles & angustæ uenæ, ceu minuti riuuli deducti sunt, in totum hepatis corpus, huius utilitatis causa, ut distributum chylum in minutas partes, hepar coqueret perfectius, & in sanguinem conuerteret. Hoc enim proprium est hepatis officium, chylum percoquere, & in sanguinem nutriendi corporis causa conuertere. Ideoq; temperamentū eius calidum & humidum est, conueniens naturæ sanguinis. Et propria causa conuertens chylum est ipsa caro hepatis, quæ transformat chylum tanquam sibi assimilās, & rubrum efficit. Et si igitur alij dicunt, cor esse fontem & organum generandi sanguinis, tamen nos Galenum sequimur, qui recte docet carnem hepatis esse organum sua uirtute specifica generandi sanguinis, quo nutriendum est corpus. Sed tamē hepati impertit cor uitalem calorem, & spiritus uitales. Ideoq; deductæ sunt arteriæ in hepar à uicina aorta, quæ sunt paruæ, nō enim hauriunt ibi sanguinem, nec nutriunt humido halitu hepar, sed aduehūt spiritum uitalem, & præbent uiam emittendis halitibus, seu ad euentandum.

Fit autem & generatio & purificatio sanguinis in medio hepate, ubi uidelicet à ramis uenæ por-

tæ, transfunditur iam sanguis in ramos uenæ cauæ. Ideoq; in media hepatis pinnula, condita est fellis uesicula, quæ appellatur *χοληδοχὴ* & *κύστις*. Nam hepatis par habet quinque pinnulas, ut his ceu digitis amplectatur uenter. Media pinnula continet uesiculam fellis, à qua porrigitur meatus ad ramos uenæ portæ, & à uena portæ deductus est ramus in splenem.

Cum igitur chylus iam percoctus est, fit purificatio in medio hepate. Vt enim in musto inest non solum uini substantia, sed etiam quædam superfluitas, sunt enim feces, quæ propter grauitatē in imum deuehuntur, & est aerium quiddam, quod flos uocatur, inest & quiddam aquosum, hæc cum feruent musta, superne exhalant: Ita chylum dum coquitur & in sanguinem transformatur, purificari & feruere existimemus. Itaq; grauior superfluitas seu fex in imo relinquitur, quam excipit ramus, qui in splenem deductus est, hæc grauior superfluitas, est atrabilis, seu terrea & acida chyli pars. At superfluitas leuior ebulliens, quæ est uelut ignea pars chyli, feruida & acris, quæ uocatur flaua bilis, proximo meatu excipitur, & in fellis uesiculam uehitur. Et si autem semper aliquid tum melancholiæ, tum flauæ bilis, in sanguine reliquum est, tamen pars impurior ac maior superfluitatis ita segregatur. Post hanc purificatio.

purificationem, manet adhuc cum sanguinis substantia, alia quædam superfluitas aquosa, ut partim in sanguinem conuertatur, partim reddat sanguinem minus densum, ut per angustissimas illas uenas in hepate perfluere possit, & ut mitiget ardorem sanguinis. Postea ubi ex caua uena sanguis distributus est, euehitur aquosa superfluitas ad renes & urinæ meatus.

Magnam utilitatem habet hæc cognitio, intelligere scilicet causas & discrimina humorum, sed non solum utilitas, uerum ipsa etiam artificij uarietas inuitat studiosos, ut naturas atq; actiones harum partium diligenter contemplantur, & uideant hæc non extitisse casu, non frustra, sed fines omniū partium atq; actionum, sapientissime præuisos esse ab æterna mente, quæ est architectatrix naturæ. Magna consilio ipsum corpus hepatis ita conditum est, ut sit cognatum naturæ sanguinis, ut chylum sibi assimilet. Venæ exiles ceu riui sparsi in toto corpore hepatis, & ut distributus chylus facilius percoqueretur, & ut nos ipsi admoneremur uoracitatem & immodicam repletionem, naturæ inimicam esse. Additæ etiam partes, quæ purificent sanguinem. Distinctæ humorum naturæ mirabilium utilitatum causa, ut suo loco dicetur. Nam singuli hu-

mores certis actionibus seruiunt. Sanguis nutrimentum & spiritus suppeditat. Aquosa superfluitas refrigerat, mitigat & alit sanguinem. Flaua bilis dissipat, incendit, ac pellit: atra bilis coercet, condensat, refrigerat. Magna hinc uarietas temperamentorum, actionum, ingeniorum, denique etiam morborum oritur. Iam illa magna dignitas est hepatis, quod sedes est in qua uenæ oriuntur, sequimur enim Hippocratem & Galenum. Inquit autem Hippocrates, ῥίζωσις φλεβῶν ἥπατος. Nam in hepate oritur uena caua, à qua ceteræ, toto corpore reliquæ uenæ propagantur. Vocaturq; ab Aristotele uena iecoraria & magna, non enim alia amplior est in corpore, quia ut imi trunci arborum sunt ampliores, quàm fastigia aut rami, sic in uenis initium est amplissimum. Hippocrates describens eius usum, inquit eam esse ὄχημα τροφῆς, hoc est uehiculum alimenti. Hinc enim in totum corpus per reliquas uenas sanguis distribuitur. Sed tamen ut fidus ciuis, domini rationem maximè habet hepar, ideo caua uena primum inuehit sanguinem in cor, non solum, ut reddat mutuum officium cordi, accipit enim hepar à corde calorem uitalem: sed ut præcipuam partem, uelut bonus paterfamilias, primū alat, quæ quidem & ex hoc ipso sanguine gignit spiritus uitales,

tales, ut uniuerso corpori reliquo, impertiat regium ac summum beneficium, uidelicet spiritus uitales, et calorem uitalem. Ascendit autem caua uena per diaphragma, estq; continua dextro uentriculo cordis, inde & sursum & deorsum rami propagantur. Vlysses inquit se deliberasse, an ea parte confoderet Cyclopem, ubi hepar iunctum est phrenibus, hoc est diaphragmati: quia ibi perfossa uena caua, extinctus esset Cyclops, desisset enim ali beneficio cauae uenae. Sed pergo ad caetera, restant enim quaedam de uesica fellis dicenda.

Vesicula fellis,

λύσις χοληδόχου.

Dixi antea in media hepatis pinnula, esse fellis uesiculam, & inde porrigi ramum ad uenas in medio hepate, qui excipit flauam bilem in purificatione sanguinis. Cumq; hic meatus oppilatus est, ut à sanguine flaua bilis non possit segregari, multa & impura bilis sanguini permixta, gignit febres cholicas, aut ictericum morbum. Sed ramus, seu canalis potius, quem dixi tendere à uesicula fellis ad medium hepar, diuiditur ceu furca: oritur enim ab eo procerus ramus, qui porrigitur in intestinum duodenum, ut inde pellat nutrimentum in reliqua intestina.

In uentriculum uero plerumque nullus est fellis
meatus,

meatus, ne si influat bilis, turbetur coctio, et expellatur nutrimentum. Nam uenterculus, si à flaua bile, quæ admodum acris est, stimularetur ac morderetur, indignans dissiparet, ac euomeret cibos. Dixi autem, plerumque nullum esse fellis meatum in uenterculo. Nam Galenus scribit pauca quædam esse corpora, in quibus non solum usitatus meatus deducitur in duodenum intestinum, sed etiam ab eo ramo oritur alter, qui paululum supra pylorum insertur uenterculo, qui si paulò amplior est, largiter infunditur in uenterculum flaua bilis. Vnde fit ut in uenterculo redundet biliosa superfluitas, quæ non solum gignit multam prasinam bilem, quæ & coctionem turbat, & acres & mordaces succos parit, sed etiam perpetuam nauseam, & cupiditatem uomitus adfert. Estque his opus uomitu plerumque ante cibum, ad eiiciendam biliosam superfluitatem. Galenus exempla commemorat, & nos ipsi quosdam uidimus tales, qui etiam si erant sic satis temperantes, tamē ferè quotidie uomebant. Auicenna hos appellat miseros à natiuitate, quia non est accersitum malum, sed à natura ortum, quæ præter morem, illum ramum inusitatum, qui porrigitur in uenterculum, istis addidit. Habēt autem perpetuas cruditates & fastidia, capitis dolores, & in ἀπορίας incidunt.

dunt. Sed in alijs ampliores, in alijs angustiores sunt hi æatus, & fel ipsum in biliosis maius est: qui dicuntur *πικρόχολοι*, propterea quod in eis redundet amara bilis, quæ cum faciat succos insuaves, ea corpora male nutriuntur. Sed infra de temperamentis, de hoc genere biliosorum dicetur.

Quæ sit utilitas fells, facile intelligi potest ex his, quæ diximus. Nam in purificatione sanguinis opus est deriuari aliquò flauam bilem copiosiore. est igitur opus receptaculo, in quo bilis & calefacit hepar, & conseruat ne putrescat. Habet deinde alia officia propria, pellit nutrimentum in intestinis, & abstergit intestinorum sordes.

Splen, lien.

In sinistra parte uentericulum amplectitur splen paulo inferius: constat autem carne subtili, rara, spongiosa, figura propemodum quadrangula, colore subnigro, est enim receptaculum atræ bilis. alligatus est autem dorso & in medio costis mendosis. Porrigitur autem canalis uenosus ex hepate à uena portæ ad splenem, quo sanguis limosus, in quo fex est sanguinis, atra bilis attrahitur. Nec uerò nulla est actio splenis, sed cum in eo multæ sparsæ sint arteriæ, calorem recipit à corde, quo illum feculentum & limosum sanguinem magis coquit, & ali-

quid

quid assumit inde, quo nutritur. Deinde quidam rami propagantur à splene, qui sanguinem illum ad nutriendas etiam uicinas partes uehant. Sed unus à splene præcipuè utilitatis causa deducitur ad os uentriculi, quod haurit, & emulget inde melancholiam, quæ cum sit acerba, corrugat orificium uentriculi, cum ut iritet appetentiam, tum ut claudat orificium, & infusa in uentriculum confirmat uim retentricem.

Hinc utilitas & splenis & melancholiæ intelligi potest. Et si autem infra de affectibus dicendum erit, quomodo humores uel seruiant ad ciendos affectus, uel moueantur ab ipsis affectibus, tamen hic breuiter monendus est Lector, atram bilem tristitia cordis moueri, & ex ipso splene effundi. Itaque mœstis, etiam si natura non abundant atra bile, tamen accidunt dolores hypochondrij in sinistro latere sub costis, cum uidelicet in eo loco agitur, & effunditur atra bilis. Ac nouimus ipsi aliquot, qui cum alioqui bona ualeitudine uterentur, tamen occupati curis, sæpe his doloribus afficiebantur.

In alijs qui abundant atra bile, ipsa melancholiæ redundantia mœstitiam parit, & exhalans in cerebrum gignit errores mentis, & effusa ex splene in uicinas regiones ac mesenterium, magnos crucia-

tus affert. Hanc Auicenna uocat mirachiam, melancholiam, Græci appellant *πράβη ὑποχρόνδρεα*. Vidimus hoc morbo laborantem uirum doctissimum Longicampianum, qui magnos cruciatus habebat circa ilium. Cumq; de morbi genere inter Medicos quæstio esset, facile apparuit tantum melancholiæ agitationem esse, quia cruciatus illi crebra habebant interualla. Quoties enim animus iucundis sermonibus exhilarabatur, prorsus sedabatur dolores, postea recrudescabant, cum solitario in animum rursus incurrerent eæ curæ, quibus exercebatur. Hæc eo recitauimus, ut cum hi, qui habent animos occupatos curis, obnoxij sint his periculis, causas horum dolorum obseruare & intelligere discant.

Renes, νεφροί.

A uena caua ex hepate uersus cor emissæ, rami oriuntur cum alij quidam, tum amplissimi duo figuræ literæ *Λ*. Qui uocantur uenæ emulgentes, quæ aquosam superfluitatem segregatā à sanguine, cum iam ex hepate euehitur, excipiunt, & ad renes transmittunt. Simul autem aliquid sanguinis eò influit ad nutriendos renes, estq; bilis admixta sanguini.

Tendunt igitur uenæ emulgentes ad duos renes, quorum alter sub hepate, alter sub splene situs est. Estq; eorum substantia carnosæ, solida, densa, ne dissoluatur

dissoluatur ab aquosa ac biliosa superfluitate, seu (ut Galenus inquit) ne sanguis, quo renes nutriendi sunt, unà cum aquosa superfluitate extillet, ac perfluat. Additæ sunt renibus maiusculæ arteriæ, quæ spiritum & calorem suppeditant, ut renes percolare excrementum, & conuertere sanguinem in nutrimentum possint. Galenus his arterijs etiam euehi aliquam superfluitatem ex corde ait.

Est autem in medio renum cavititas, tanquam lacuna, quæ cuius usus causa facta sit, iam dicā. Nam uenæ emulgentes non sunt in cavitatem demissæ, sed statim ubi renum carnem attigerunt, sparguntur in multas exiles uenas, quibus renes sanguinem illum aquæ permixtum accipiunt, ut sanguine nutriantur, quo defecato, aqua & bilis in lacunam illam exudant. Ab ea lacuna inchoatur, in quolibet rene longus canalis descendens ad uesicam. Hi duo meatus appellantur οὐρητήριος, id est urinarij, quia per eos defluit urina in uesicam, quæ quia iam a sanguine segregata est, colorem aquæ habet, sed à bile tingitur, ideo & nonnihil flaua est & acris. Vt autem uel in terra gignuntur saxa ex glutinoso ac terrestri humore, uel in caminis coquuntur lateres, ita in renibus ac plerunque in lacuna gignuntur calculi ex terrestri & glutinoso humore, qualem præcipue

præcipue salsamenta aut frixa gignunt. Inde cum subsidit in renibus coagulum, renes immoderate calidi, durant ipsum, uelut igni lateres duratur. Et quia in cauernis anguntur renes, afficiuntur nerui ingenti dolore, postea etiam in angustijs ureterum. Et quia impeditur urina, & quia distenduntur uenæ illæ à calculis, excitantur sæuissimi cruciatus, cientur uomitus, quia cum afficiuntur nerui, peruenit sensus et ad uicina membra. Hæc commemorauimus, ut renum natura intelligi melius possit, sunt igitur renum officia, attrahere aquosam superfluitatem ex uena concaua, & deriuare urinam in uesticam.

Vesica, KÛSIS.

Sita est uestica in uiris iuxta rectum intestinum ad anum, inde porrigit ceruicem ad uirgam. Sed in mulieribus magis supra os matricis collocata est, & sunt in mulieribus breuiores & ampliores urinæ meatus, quare minus ibi afficiuntur calculi doloribus. Constat autem substantia ex neruea membrana, intextis uillis, rectis ut attrahant, transuersis ut expellant. sparsæ sunt in eam & uenæ, & arteriæ quædam. Ceruix uesticæ carnosæ est, & habet quosdam anfractus, ut facilius retineat urinam. Habet & musculū unum inuoluentem eius os, factum, ut cum uolumus, urinam expellat. Et si autem pro-

G

prie

prie una est uesticæ tunica, tamē eam circumdat et ali-
 lius panniculus. Atq; ita ureteres per utranq; tunicā
 infixi & sparsi sunt, ut meatus non sint recte oppo-
 siti, ne uidelicet retro fluat ruina. Quā sint angu-
 sti meatus, intelligi potest, quod in uestica exempta
 mortuis animantibus, nullum conspicitur foramen,
 præter unum quoddam amplius, quod ad emittēdam
 urinam factum est, reliquis partibus undique clausa
 est adeo, ut ne quidem aer perspiret. Coeunt enim
 in mortuis orificia illa angusta, quæ excipiunt ure-
 teras, sicut nerui læsi corrugātur, & contrahūtur.

Vtilitas uesticæ magna est. Nam si superflua a-
 quositas non eueheretur, sed passim in membris re-
 linqueretur, postquā corpus impletum esset, ac re-
 dundaret illa aqua copiose collecta, creparent, ac
 rumperentur plæraq; membra. Imo etiam suffocare-
 tur homo, compresso diaphragmate. Condita est
 igitur uestica ad hunc usum, ut transmissam super-
 fluitatem aquosam excipiat, & tantisper retineat,
 donec commode effundi possit.

Varjjs affici morbis potest, ac notabilis solutio
 eius est lætalis. Nascitur in ea calculus, ex humore
 uisoso & terrestri, qui calore duratur, & fit calcu-
 lus, ut supra dictum est. Accidunt uesticæ & diffi-
 cultates urinæ reddendæ, quæ dicuntur σπασμους
 eiaa

είας, ab οὔρου *urina*, & σπυγίς, quod est colare, & ut guttulas exprimere, σπᾶξ enim est gutta. Sunt & aliæ species uicinæ strāguriæ. Cum enim meatus in ceruice qua emitti urinam oportet, obstruuntur crasso & frigido humore, non potest emitti *urina*, interdum alijs de causis hoc accidit, uel propter calculum, uel propter debilitatem uirtutis expulsivæ.

Vasa seminaria,

ασπμαλικά ἄγγεια.

Aliud est dextrum, aliud sinistrum. Et ut sinistrum prius describamus, ab emulgente uena supra sinistrum renem oritur uena, & ab arteria tendente ad sinistrum renem, quæ satis magna est, oritur etiam arteria. Hi rami, uena & arteria iunguntur, & teguntur nerueo panniculo, & descēdunt ad loca testium. Itaque semen uirtutem habet ab hepate propter uenam, à corde propter arteriam, à cerebro propter panniculum. Et quoniam uena emulgens uehit aquosam superfluitatem, in hoc uasi sinistro magis aquosum semen est & imbecillius. & gignendis fœminis accommodatius. Sed in dextro latere oritur uena à ramo cauæ uenæ, interdum supra, interdum infra dextrum renem. Oritur & arteria, ab arteria aorta descendente. Iunguntur itaque, &

teguntur panniculo, ac descendunt ad loca testium. Et quoniam à caua uena dextrum uas oritur, semen est uicinius naturæ sanguinis & calidius. Hæc uasa attrahunt à toto corpore utilem superfluitatem ultimæ coctionis, & paulatim præparant ad seminis naturã, ideo uocantur uasa præparãtia. Et quia sunt duriuscula, non attingunt testiculos, sed aliud quoddam uas, seu uesicula, ex quibusdam panniculis conditum est, quo inuoluti sunt testes, & uocatur *uolucrum*, id est inuolucrum testium. In hoc inuolucro quod est mollius, desinunt uasa illa descendentia, & per eius poros liquor destillat in testes, qui cum sint cauernosi & calidi, attrahunt, & percoquunt semen, ut ibi albefiat, & accipiat uirtutem generatiuã.

Nam Galenus iure repræhendit Aristotelem, existimantem testiculos tantum attrahere semen, ut eiiciatur, non conducere ad generationem, nec alterare semen, & uirtutem ei conferre generatiuam. Nam & natura calidi sunt testes, & arteriæ uasorum, quæ diximus, transuehunt eò spiritum. Quare calore testium perficitur semen, & uirtutem generatiuam consequitur.

Nam priusquam liquor ille peruenit ad testes, etsi paulatim præparatur in uenis, tamen adhuc rubet, & naturam habet sanguini propiorem. deinde

uero in testibus mutat colorem, quare ibi magis alteratur, & percoquitur, & propriam seminis formam accipit. Iure & illud repræhenditur in Aristotele, quod negat ab omnibus partibus corporis semen deriuari. Nam cum uideamus propagari morbos certorum membrorum in natos, apparet materiam seminis & ab illis membris parentum ortam esse. Ideoq; affirmat Hippocrates semen manere à toto corpore, & sanum à sanis partibus, languidum à languentibus, & quidem docet plurimum seminis deriuari à cerebro. Nam cerebrum maxime cognatum est naturæ seminis, cum totum oriatur ex præstantissima parte seminis, plena spiritus, sicut supra dictum est. Est igitur inimicissima cerebro & perniciosissima, immoderata Venus. Verba in Libro de Semine, qui extat inter Hippocraticos, hæc sunt, *χωρεῖς γὰρ τὸ πλεῖστον τὸ γένου ἀπὸ τοῦ Εὐκεφαλῆς*, &c. Comparantur autem testes uentosis, nam ut illæ attrahunt sanguinem, ita tribuitur magna trahendi uis testiculis, sed redeo ad Anatomica.

Cum testes, qui sunt uelut spongiosi, percoxerunt semen, rursus in illud inuolucrum, quod uocatur *ὠδιδόρυμῖς* exudat, quia & calore testium & suo spiritu incitatur, est enim senem plenum spiritu. Ab inuolucro uehiuntur in uasa, quæ

uocantur *παράσωτοι*, quasi dicas assistentia: Ascendunt enim per quosdam anfractus, & utrinque porriguntur ad canalem uirgæ, cumq; sint glandulosa & uiscosa caro, cauernas habent, quibus excipiunt, & retinent semen, ideo appellantur uasa conseruantia.

Testes uocantur *δίδυμοι*, idest gemelli.

Cutis extrema quæ continet testes, uocatur *σχοτον*, Latine Scortum, quod uulgò non rectè scrotum dicunt.

Virga, *καυλός*.

Matrix, *μήτρα*.

Partes duas habet receptaculum, factum ut foetum contingere possit, idq; uocatur *ὑστέρα*. Altera pars est angustior, quæ est aditus longiusculus, ideoq; collum matricis dicitur. Et quoniam receptaculum amplius est, qua parte uersus collum tendit, sunt addita cornua. ut quasi Lunæ crescentis figuram referat. Nam hæc cornua sunt ligamenta, quæ matricem alligant coxis. Habet & mulier testiculos, sitos iuxta hæc cornua utrinq; minores uirilibus & frigidiore, sed tamen semen quoddam generantes, quod est quidem tenuius uirili & subaquo-
sum, sed tamen in procreatione foetus, miscetur uirili semini, eiq; uelut alimentum est, ut Galenus ait,

ut augeat uirile semen, & foetus ex utroq; procreetur. Nam utrunq; semen, & actiue & p.ſiue ſe habet in generatione foetus. Multum in utroq; ſpirituum ineſt, ſed uirile cum ſit calidius, & minus rarum, magis ſe actiue habet. Cum autem mulieris teſticulari ſint extra matricem, & tamen ab ipſis muliebri ſemen in matricem tranſmitti oporteat, ut iungatur uirili, ſciendum eſt, ut in uiris uafa ſpermatica uehant ſeminis materiam ad teſtes, deinde teſtes tranſmittant per quaſdam ambages in paraſtatas, ita propemodum ſit in mulieribus. Nam uafa ſpermatica materiam ſeminis muliebris, undique ex corpore muliebri attrahunt, deinde teſtes excipiunt, exceptum & coctum tranſmittunt in paraſtatas, quæ ſunt uafa amplectentia matricem, quæ cum à teſticularibus recedunt, incipiunt fieri paulo latiora, donec ingrediuntur matricem. Per hos ramos, quia in concubitu aperiuntur propter motum, illabatur muliebri ſemen in cauum matricis. Differunt autem uiriles paraſtatae à muliebribus, quia uiriles per longas ambages perueniunt ad uirgam, ſed in muliere amplectuntur matricem non longo ductu.

Eſt & matrix intus undiq; conſperſa tanquam punctis: ſunt autem hæc puncta, orificia uenarum undiq; tendentium ad matricem. Et hæc orificia uo-

cantur ideo κτυλιδόνες, quia ut amplecti possint fibras, quibus foetus in utero & retinent, & alunt, sunt similes extremis polypi pedibus, qui appellantur cotylidones propter cauam figuram, & aptam adprehendendum.

Triplex utilitas est cotylidonum. Sunt enim canales, per quos sanguis menstruus effluit, suppediant etiam sanguinem puriorem alendae matri, & alendo foetui, & figura sua fibras apprehendunt, ut retineri in utero foetus possit. Oriri autem cotylidones alij putant à uasis seminarijs, Galenus etiam à caua uena. Aliquæ haud dubie rami sunt uenarum, quæ à mamillis ad uterum tendunt. Attrahunt enim mamillæ partem aliquam sanguinis ex utero, quæ mutatur in lac, sicut supra recitauimus Hippocratis dictum, qui ait, Lac menstruo fraternum esse.

Sinus duo uidentur esse in matrice, dexter & sinister, in dextro mares, in sinistro plerumque aiunt foemellas nasci.

Varijs morbis affici matrix solet, quos recitare non est huius loci. Plato eam appellat animal, & quia sua quadam naturali inclinatione, afficitur odoribus, & propter certos motus, qui tamen ei per accidens eueniunt, quia enim nervosa substantia est, facile afficitur, & affecta cum dolore contrahitur.

Descripti

Descripſi utcuq; infimi uentris membra, quæ ſeruiunt nutrificationi, & generationi, quæ etſi dignitate non ſunt partes functionibus ſuperioribus, tamen ad conſeruandam naturam neceſſaria ſunt, & ſi licet hac uti comparatione, ſunt uelut œconomica uitæ pars, quæ uidelicet alit corpora, & procreat alia. Nunc ex hoc infimo gradu, educemus hominem ad præſtâtiora, & uelut politica officia cordis uidelicet, & uicinarum membrorum.

Sed prius quàm hinc diſcedimus iterum monendus eſt Lectôr, ut cogitet, quâtam habeat utilitatem conſideratio harum partium, primû enim ualde conducit ad tuendam ualeitudinem, intelligere ſingularum partium naturas, officia, pericula. Deinde liberalibus ingenijs iucundum eſt, uidere imagines plurimarum uirtutum, impreſſas ipsis membris hominum. Modus organorum hortatur ad temperatiam, cum enim immodicè onerantur, non poteſt coctio perfici, & uitia primæ coctionis deinde non poſſunt corrigi in alijs coctionibus. Quare cibo immodico ingeſto, cum fit malus chylus, etiam poſtea fit inſuaue nutrimentum, & corpus uitioſis humoribus repletur. Membra quæ ſeruiunt generationi, quanta diligentia & arte munita ſunt, quàm uarios habent anfractus, ac meatus, ut ſemen conſeruetur?

tur? Sumus enim conditi ad continentiam. Et semine tantum ad necessariam generationem homines usi essent, si natura non esset horribiliter debilitata, nunc debilitatam magis etiam corrumpūt libidines. Deinde formatio fœtus illustre exemplum est, quod monet, homines nasci ad conseruationem speciei. Et si tanta sedulitate munit, & alit fœtum natura in ipso aluo, magna rabies, & magnus furor est pugnās cum natura, temere nocere hominibus, quos tanta diligentia architectatrix natura fouit, & prouexit. Huiusmodi multa animaduerti possent, si oculis puris ac philosophicis has ipsas partes aspiceremus. Postremo ars ipsa in tam mirabili opificio, testatur naturā non extitisse casu, sed aliquam mentem architectatricem esse, quæ fines omnes mirabili cōsilio prospexit. Sed iam ab hac parte, ut ita dicā, œconomica discedamus, quæ etsi suppeditat alijs cibū, ut dictum est, tamen neq; ipsa posset esse efficax, nisi à corde uelut à rege, uires, hoc est calorē uitalem acciperet.

De Medio uentre.

Priusquam igitur de corde & uicinis partibus dicemus, monendus est lector de præcipua utilitate medijs uentris, sic enim uocatur hæc pars, quæ continet cor, pulmonem, & organa respirationis ac uocis, & horum partes & tegumenta.

Est igitur

Est igitur hic medius uenter, officina caloris uitalis, estq; præcipuum eius opus, calorem uitalem gignere & conseruare, & in totum corpus diffundere, præterea aerem attrahere, & cordis refrigerandi, & formandæ uocis causa.

Ossa pectoris supra recensuimus, nunc igitur breuiter describemus primum panniculos, deinde cor & pulmonem.

Panniculi tres sunt, mediastinus, πλάγας, & διαφραγμα.

De Mediastino.

Mediastinus est, qui in cavitare diuidit pectus, secundū longitudinem per medium, in dextrū & sinistrū, & duos efficit thoracis uētres, pulmonē etiam mediū diuidit, ut gemina sit spirationis copia. Et cū sit admodum firmus, alligat thoraci uenas, arterias, nervos, & œsophagū & pulmonem. Est autē alligatus hic pāniculus anteriori parte, ad os pectoris στήνορ, posteriore parte alligatus est dorso uertebrae.

De Pleura, seu ut Galenus uocat, de Tunica cingente costas.

Secundus panniculus tegens thoracem intus totum, uulgo appellatur pleura, subtilis & nervosa substātia, extēsa ut introrsum uestiat costas, & musculos inter costas. Hoc loco existit morbus πλόξις

*ei*us, uel cū membrana ipsa, uel cum muscoli cum membrana inflammantur, cum uidelicet ebulliunt in ea loca humores, & putrescunt ibi. Sequuntur autem febres uehementes, quia pars affecta non procul distat à corde, & colligata est cum diaphragmate, quod cum sit uicinum, incalescit, & motu suo auget inflammationem.

De Diaphragmate.

Tertij panniculi & nomen & officia notiora sunt, uidelicet *διαφραγμα*, quod est sub pleura. Est autem diaphragma magis lacertus, quam panniculus. Hoc est, est musculus, substantia nervosa & carnea, uestitus duabus membranis, conditus magnarum utilitatum causa, uidelicet ut moueat pulmonem, attrahendi & emittendi aeris causa. Secundo, ut sit uelut interstitium inter membra naturalia & spiritualia, & premat os uentriculi, ne ascendant halitus post sumptum cibum. Tertio, ut muniat, & transuehat cauam uenam. Quarto, ut suo motu iuuuet intestina ad expulsionem.

Amplitudo diaphragmatis, & figura decliuis, ex situ iudicari possunt, nā in parte anteriori ascendit usq; ad cartilaginem, quæ uocatur *ξίφοειδής*, ubi ossibus pectoris in imo alligatum est. Attingit enim pulmonem, ut eum moueat, inde descendit ambiciens

biens imam partem thoracis, & dorso affigitur circa duodecimum spondylum supra lumbos. In dextra parte perforatum est à caua uena, quæ ab hepate per diaphragma ascendit ad cor, ut suo loco dictum est, in sinistra parte perforatum ab cesophago demisso ad uentriculum, item à ramis arteriæ aortæ.

Mirum est, quod narrat Plinius, Gladiatores diaphragmate uulnerato, mortuos esse risu. Ideoq; diaphragma sedem arbitratur esse risus, quia enim multum habet neruorum, titillatio ciet ibi sensum acriorem. Est enim risus, dilatatio quædam orta ex acriore sensu.

De appellationibus, non dubium est ueterem & propriam appellationem diaphragmatis esse, *φρενας*, sic enim loquuntur Hippocrates, Plato, Aristoteles & Galenus. Et si autem in re non ambigua nihil opus est testimonijs, tamen adscribam uerba Platonis, qui inquit, Perinde ut in ædificijs fuerunt interstitio distinctæ habitationes uirorum & mulierum, ita *τὰς φρενας* esse *διωφραγμα* inter partem præstatiorem, seu magis uirilem, ac alteram inferiorem, quæ est tanquam culina. Et Aristoteles imitatus Platonem, in tertio de Partibus animantium inquit, Vt principium animæ sentientis non læderetur à uentriculi halitibus, additum esse interstitium,
seu

ſeu ſepem, οἷον παρεπιθετικὰ καὶ φραγμὸν,
τὰς φεγῶας. Interdum & generalibus nominibus
hoc ſeptum effert, uocat διαζῶμα, qua uoce etiam
aliàs utitur in genere pro interſtitio.

Odiuſum eſt immorari uocabulis, ideo non ſum
in his deſcriptionibus prolixus, & tamen de uarie-
tate monendi ſunt rudes, quia appellationum conſu-
ſio ſæpe offundit nebulas tyronibus. Et recte enar-
ratis uocabulis, facilius poſſumus res meminiffe,
quaſi proprijs notis inſignitas. Poetæ ut cæteris uo-
cabulis ſæpe abutuntur, ita uariè utuntur nomine
φεγῶν. Sed tamen apud Homerum Odyſſeæ no-
no, φεγῶν proprie ſignificant diaphragma:
ἐπὶ τῷ μυελὶ πρὸς στήθεσσι, ὅθι φεγῶν ἢ πρὸς ἐχσσίρ.
ideſt uulnerare in eo loco pectoris, ubi hepar anne-
xum eſt phrenibus, uidelicet ubi caua uena per phre-
nas penetrat in thoracem. Plinius haud dubiè uoca-
uit Præcordia, quod diaphragma dicimus, & alijs
ſeptum tranſuerſum.

Capsula cordis,

περικάρδιον χιτῶν.

Nunc igitur de corde dicendum eſt, ſed prius
proximum domicilium deſcribemus. Ambit enim
cor ſimili figura panniculus, qui uocatur Capsula
cordis, Galenus appellat περικάρδιον χιτῶνα,
& domum

Et Domum cordis. Est autem substantia nervosa, ita crassa & firma, ut osse mollior sit, & tamen muniat cor, estq; alligata pleuræ, & mediastino, & diaphragmati per suas pelliculas, alligatur & cordi per pelliculas. Continet aquosum humorem non sanè multum, sed tamen perpetuum, ut eo ceu rore rigetur cor, ne forti calore exiccetur. Cumq; hic ros arescit, ut fit in marasmo, aut ijs, qui laborant magnis animi doloribus, exstinguitur homo. Rursus etiam fiunt tremores & suffocatio spirituum, si redundet hic humor.

Est & pinguedo quædam circa cor, quam in macilentis aiunt exiguam esse, multam uerò in pinguibus, quam addidit Natura, ut prohibeat, ne cor cum assidue moueatur, exiccetur.

Cor, negotior.

Vt Sol in mundo eius caloris autor est, quo terra fit fecunda, ita cor in humano corpore, fons est uitalis caloris. Vt igitur dignitas cordis considerari possit, primum officia atque utilitates in genere recitemus, nam postea magis intelligentur, inspectis partibus. Sunt autem in genere hæc officia, sanguinem crassorem ex hepate attractum purgare & calefacere, & ex aliqua parte spiritus uitales gignere, & reliquam partem calefactam transmutare ad totum

totum corpus alendum: nisi enim sanguis uitali calore accenderetur, & à spiritu foueretur, nulla fieret transmutatio, ac nutritio. Ideoq; cor dicitur esse organum omnium uirtutum. Nam & ad transmutationes, & ad actiones opus est spiritu uitali, quem cor generat, & spargit in totum corpus. Itaq; quam necessarium sit hoc membrorum, ex hac functione aestimari potest. Extincto enim calore uitali, et extinctis spiritibus, omnes actiones simul moriuntur, & declarat experientia, læso corde statim extinguì animal.

Quamquam autem plura officia postea in enumeratione partium recitabuntur, tamen hic etiam initio dicendum est, quod sedes est, & uerum organum affectuum, eamq; ob causam mirifici motus, & uilli multiplices, qui sunt instrumenta motuum illorum in corde, cõditi sunt. Hæc res præcipuè digna est admiratione, quòd tanta affectuum uarietate cietur cor, quod omnes res lætæ & tristes statim corda feriunt, & mouent. Quæ nam hæc tanta est motuum in corde uarietas? Instrumenta motuum comparent, sed mirum est in uillis hanc tantam uim esse, mirum est rebus sensu perceptis, ac uelut nunciatis, statim cor affici ac cieri. Itaq; cor aptè comparant regi, propter utrunq; officium, & quia spiritus uitales gignit, quo omnium potentiarum actiones conseruantur,

seruantur, quam ob causam uitæ dominus est, & quia affectuum omnium, lætitiæ, tristitiæ, spei, timoris, amoris, odij, iræ, misericordiæ sedes est. Ut rex, modo uere sit talis, præcipue afficitur bonis & malis rebus uniuersæ reipublicæ, ita cum cor præcipue sentiat hos motus, iure rex dici potest. Præterea cum uita extinctis his motibus nulla sit, ea parte præcipue uiuimus, quæ hos motus sentit.

Dixi breuiter de officijs, nunc de substantia. Substantia autem cordis, est caro spissa bene compacta, constans ex multiplicibus uillis, quibus assidue mouetur cor.

Sunt enim motus cordis, quos sua natura ciet, seu qui uocari possunt ἐνέργεια, pulsus & affectus. Nam tremor non est ἐνέργεια, & prorsus aliunde oritur, etsi ad uehemētem affectum seu motum accedit tremor. Fuit autem opus pulsu, ut attraheretur aer refrigerationis causa, ut motu & calore gignerentur spiritus, item ut motu sanguis & spiritus emitterentur in uniuersum corpus. Et ut uillorum usus agnosci possit, docet Galenus in pulsu fieri diastolen & systolen, dilatatis seu laxatis, & rursum contractis uentriculis cordis. Etsi autem magna & admiranda uarietas est motuum in pulsu, qui sic uocatur, tamen uarietas motuum in affectibus maior est,

Hior est,

ior est, magisq; digna admiratione. In quibus uidelicet cor dilatatum aut contractum, ciet uarios humores in corpore, in ira flauam bilem, in lætitia sanguinem spargit ad exteriora, in metu reuocat, in mœstia ciet atram bilem. Quis perspicit causas tantæ uarietatis? A corde quidem ipsos motus oriri constat, cuius necesse est mirificam esse uim & naturam, quare & delectetur, & doleat, & impellatur tam uarijs affectibus, & suo motu, non secus atque equi currum trahunt, in alijs affectibus alios humores moueat. Sed de affectuum causis infra dicendum erit, cum potentiam appetitiuam describemus. Nunc breuiter hæc attigi, ut quem ad usum uilli in corde conditi sint, intelligatur, & motuum diuersitas & dissimilitudo consideretur, & doceamus cor sedem esse affectuum, qui propriè sic uocantur. Ideoq; & Sacræ literæ, cordis appellatione utuntur pro ea parte animæ, unde existunt ueri affectus. Lepus, ceruus, asinus cor habent maius, ideo Aristoteles ait timidiora esse, quibus sit magnum cor. Sed id debet intelligi de corde magno non ualde spisso, parum calido, non gignente multum spirituum. Nam quibus magnum cor est & spissum, calidum & gignens multos spiritus, præstant robore & audacia. Aristomenis Messenij fortitudo ualde laudata est, qui

qui trecentos Lacedæmonios interfecit, huic compertum est fuisse cor hirsutum, qua ex re iudicari potest, fuisse & magnum & spissum cor, & admodum calidum. Et Aristoteles monet, hebetiores esse illos, quibus caro cordis est durior: e contra eos, quibus est mollior caro cordis, habere sensus acriores, credo quòd gignant subtiliores spiritus. Nescio an huc pertineat, quod Plato ait de stolido, habere eū seruiles pilos animæ, hoc est cordis, siue ad uillos cordis alludens parum subtiles, siue ad hoc, quod (ut dixi) hirsutum cor alicubi repertum est.

Situs cordis secundum omnes dimensiones exquisitè in medio pectoris est. Sed addunt recentiores, mucronem cordis nōnihil erigi uersus sinistram papillam, fortasse ut sinistro lateri aliquanto plus caloris suppeditet, nam in dextro latere, calor adiunatur caliditate hepatis.

Cor habet figuram coni, sed basis est gibba & amplior, ut sit apta thalamis seu uentriculis, quibus opus habet. Pulmo enim circumdat dextram & sinistram cordis partem, sed anteriore non tegit. Nunc partes inspiciamus.

Ventriculi, seu sinus, seu thalami cordis duo sunt, dexter & sinister. Inter hos est uelut interstitium, quod distinguit uentriculos, suntq; in medio

quædam orificia, seu porositates, has uocant aliqui medium uētre, cum non sit una quædam cavitās, sed diuersi, plures, angusti pori, qui uix conspiciuntur, sed in magnorum animantium, ut bouum cordibus, magis cerni possunt.

Dextri uentriculi utilitas hæc est, caua uena in eum inseritur, quæ aduehit ab hepate sanguinem, qui influit in dextrum uentriculum cordis. Hic sanguis distribuitur in treis partes, parte aliqua subtiliore & biliosa nutritur pulmo. Alia pars transmittitur per poros illos in sinistrum uētriculum, ubi uertitur in spiritum. Tertia pars amplissima, uelut Euripus, ex dextro sinu in medias illas cauernas fluit, et inde refluit, ut uitalem calorem imbibat, inde per ramos ortos à caua uena, emittitur ad nutriendum totum corpus. Vide, quanta sit dignitas huius uentriculi, cum & sanguinem, qui iam uitalem calorem habet, & nutritioni aptus est, suppeditet uniuerso corpori. Et tamen restant functiones sinistri uentriculi nobiliores, sed prius pertexamus dextri thalami ædificium.

Duæ uenæ sunt infixæ dextro uentriculo, caua scilicet, quam toties iam dixi canalem esse sanguinis ab hepate transmissi. Prius quàm autem caua uena inseritur in illum cordis thalamum, scinduntur ab

ea exiles rami, amplectentes externam superficiem cordis, qui & ipsi sanguinem impertiunt cordi. Et eo loco, quo inseritur caua uena dextro uentriculo, iuxta auriculam (ut uocatur) oritur à caua ramus, qui ascendit ad iugulum, & ueluti stipes est ascendentium uenarū, quæ partibus supra thoracem aduehunt sanguinem, quo nutriantur. Atq; hætenus de caua uena dixi.

Altera uena infixæ dextro uentriculo, ex ipso corde oritur, dissimilis aliarum uenarum, ideoq; appellatur uena arteriosa, recentiores quietam & non pulsantem nuncuparunt. Ideo autem uocatur arteriosa, quia tunicas habet similes arterijs, uidelicet crassiores. Nam reliquæ uenæ, quæ uehunt sanguinem nutrientem, constant tunica non plus una, quia enim sanguis est crassus, uasa ut facilius distribuant, sunt tenuiora. Arterias oportuit fabricari firmiores, ne spiritus, qui subtilis est, statim exhalaret, ideo sexies crassiores sunt, quàm uenæ: ita differūt uenæ & arteriæ aliàs in corpore. Sed uena arteriosa, de qua dixi, imitatur arterias, inde habet appellationem, cū enim condita sit ad alendum pulmonem, debuit esse firmior, quia biliosum, subtilem & facile exhalaturum sanguinem uehit. Ne igitur subito exhalet sanguis, oportuit canalem munitiorem esse.

fuit etiam ideo opus firmiore tunica, ne rumpatur assiduo motu pulmonis. Hæc in dextro uentriculo, sunt conspectiora opera.

Iam contemplemur sinistrum uentriculum, qui regnum tenet, & uelut arx est uitæ. Vt enim flamma in lychnis rapit oleum, ita hic sinister uentriculus ex dextro, & medijs cauernis rapit sanguinem, quem trāsmutat, & gignit ex eo spiritus uitales ceu flammam. Vt in lychno flamma uerè est ardens fumus, ita spiritus sunt fumi sanguinis ardentes, et ualde calentes, ut uerè flammam dicere possis. Hos spiritus gignit, & cōtinet sinister uentriculus, ideoq; calore uincit dextrum. Consideremus & reliquū edificium sinistri uētriculi. Sunt & huic infixi duo canales, alter grandiusculus, arteria uidelicet, quæ uocatur aorta, quæ omnium arteriarum in toto corpore stipes est. Vt enim uenæ, quæ sanguinem nutriendum uehant, oriuntur ab hepate; ita arteriæ, quæ uehant spiritum uitalem, oriuntur à corde. Et si autem existimo arterias dici ab ἀρτήρ, quod firmituscule compactæ sint, aut ut suspēdant secum uenas, nam adiunctæ uenis sparguntur in totum corpus: tamen non omittēdum duxi, quod quidam scribunt, dictas esse ab ἀντρ, & τυρῶ, quasi custodes spiritus.

Aorta uaginam significat, inde translata est appellatio

pellatio ad hunc arteriarũ truncum, propterea quod sit uas aliquanto firmitus & densius, quàm uenæ, & (ut ita dicam) uaginæ simile, Galenus ait Aristotelem huius appellationis autorem esse. Aorta paululum extra cor porrecta, scinditur in duos magnos ramos, quorum alter ascendit, ut spiritum uitalem superioribus partibus corporis aduehat, alter descendit paulo grandior. Occurrunt autem ramis uenæ cauæ, cum quibus simul per corpus sparguntur, raro enim sunt arteriæ solæ, non adiunctæ uenis. Lucundum est autem, considerare consensum uenarum & arteriarum, & mutua officia. Nam arteriæ uenis adiunctis, per angustissimos poros ac meatus impertiunt spiritũ, qui calore uitali sanguinem exussitat, percoquit, ac conseruat. Rursus autem arteriæ hauriunt aliquantulum sanguinis ex uenis, quo uehitur, rigatur, & augetur spiritus. Ideo inquit Galenus, συνανεσόμων τοῦ μὲν καὶ ἀρτηρίας τοῦ φλεβῆ, καὶ ὅλον τὸ σῶμα, & cætera. Illustrare autem exemplum nobis in hac imagine propositum est mutuæ communicationis, sine qua conseruari Natura non potest.

Est autem sub iugulo circa pulmonem glandulosa caro, substrata ascendentibus uenis & arterijs, quæ caro uocatur θυμός. Ideo annotari, ut

cui parti propriè tributa sit appellatio θυμός, obseruetur. Et haud scio, an ita uocetur, quia in iratis incensi spiritus ibi ascendunt, & inflammant pulmonem & caput, rubescunt enim oculi, & tota facies iratis. Ideo inquit Hippocrates, Iracundia calidum attrahi ad cor, pulmonem & caput, lætitia uerò cor liberari.

De Arteria uenosa.

Dixi de origine aortæ, nunc de altero canale dicendum est, qui oritur ex sinistro uentriculo cordis. Hic canalis uocatur Arteria uenosa, & porrigitur in pulmonem. Differt autem non solum figura, sed etiam usu à uena arteriali, quæ è dextro uentriculo porrigitur in pulmonem. Nam ex dextro uentriculo sanguis in pulmonē emittitur, nutriendi eius causa. Sed hic canalis sinistri uentriculi, ex pulmone affert aerem refrigerandi cordis causa. Affert enim trachea aerem in pulmonem. Spargit autem arteria uenalis ramos in pulmonem, iunctos tracheæ, & angustis orificijs excipientes aerem, ut ad cor transmittant. Rursus à corde euehit hæc arteria fumos & aerem nimis calidum, etsi unà aduehit pulmoni spiritus & arterialem sanguinem ad calefaciendum pulmonem. Ad hunc usum & figura accommodata est, non enim perinde densa est, ut cæteræ

teræ arteriæ, sed constat una tunica, ut facile dilata-
ri & constringi possit, ad exhalandum & reci-
piendum aerem, prætera ut facile exudet sanguinem
halituosum, ne ue duricie impediatur motum pulmo-
nis. Ideoq; dicta est Arteria uenosa, est enim condi-
ta præcipuè aeris & spiritus uehendi causa, & ta-
men figura imitatur gracilitatem uenarum.

Descripsi uentriculos cordis & canales eis in-
fixos. Recensentur hic à medicis & aliæ quædam,
sed admodum minutæ particule, quarum subobsu-
ra est descriptio.

Habet enim cor duas auriculas, idest membra-
nas neruosas, quæ rugas seu sinus habent, seruiunt
autem duobus canalibus, scilicet uenæ cauæ, & ar-
teriæ uenali, & uocantur promptuaria cordis. Nam
eo loco ubi inseritur caua uena cordi, addita est ori-
ficio auricula, hoc est membrana, quæ sinus quos-
dam, seu anfractus habet, his aspergit caua uena ali-
quam partem sanguinis, ut cum sitit cor, nec subito
attrahere ex caua uena potest, hinc attrahat ex ui-
cino. Tanta est enim sitis cordis, ut uehementior tra-
ctus etiam rumperet cauam uenam, haurit igitur
interim ex promptuario illo : nam hæc membrana
facile distrahitur & contrahitur, ideo cor ex ea ce-
lerrimè rapit sanguinem. Ita & iuxta arteriam ue-
nosam,

nosam, addita est orificio auricula, quæ & aerem & superfluum spiritum cordis haurit, & reddit. Proinde auriculæ conditæ uidetur, ut suppetat copia tum sanguinis, tum spiritus.

Dixi de auriculis, reliqua sunt ostiola, quæ sic uocantur, de his breuiter dicam. Ita enim exilia sunt, ut oculis etiam difficulter iudicari possint. Quatuor canales, quos recensui, uidelicet caua uena, uena arterialis in dextro uentriculo cordis, deinde in sinistro aorta, & arteria uenosa, quibusdam tenuissimis pelliculis clauduntur & aperiuntur, & quidem singulis propria sunt huiusmodi opercula. Galenus ait eas imitari figuram literæ Sigma, nūcupari etiam τετυλῶχινες, quasi dicas sagittæ cuspidem, habentem tres pinnas, huius cuspidis figuram aliquo modo imitantur illæ pelliculæ. Neque uero recensuissem has minutas particulas, nisi usus magnitudo me mouisset. Non enim tantum ad claudendum aut aperiendum cōditæ sunt, ne nimium influat aut effluat, sed sunt organa attractionis: nam motu cordis tensæ, tendunt & ipsæ canalium tunicas, ut sanguinem aut spiritum, quem continent, pellant.

Recensui partes, quæ in descriptione cordis solent recenseri, & quidem aliquanto crassius eas descripsi, ut hæc commemoratio plus lucis haberet.

inuabis

Iuauabit autem interdum aspicere pecudum corda, in
 quibus cum partes illæ cernentur, poterimus earum
 imagines illustriores animo concipere. Cumq; opi-
 ficij uarietatem contemplabimur, & animo cogita-
 bimus, quàm uarij motus sint huius membri, quàm
 miranda uis procreans spiritus, & uitalem calorem
 uniuerso corpori impertiens: simul reputabimus hæc
 non extitisse casu, sed mirabili consilio Dei opificis
 facta esse, qui huic membro quædam illustria uesti-
 gia impressit, in quibus uult agnosci. Cor enim non
 solum uitæ fons est, sed etiam, ut diximus, propria
 affectuum sedes, hi motus testantur nos non esse or-
 tos à natura non animata, & legitimi affectus te-
 stantur, quomodo Deus sit affectus, quod sit *Ε-
 λόςορ* & amans opificij sui, quod amet uirtutem,
 quòd oderit uitia, ita deducit nos ad agnitionem Dei
 hæc humani cordis consideratio.

Pulmo πνεύμων.

Quo consilio natura circumdederit cordi pul-
 monem, officia eius declarant. Apte enim uocat pul-
 monem Plato *ἀλμα μαλακόν* molle uentilabrum
 cordis, & cum substantiam, tum officia breuiter si-
 gnificauit. Est enim substantia pulmonis partim ex
 rara, spongiosa, leui, aerea carne, simili coagulatae
 spumæ sanguinis, partim ex tribus fistulis, quæ uel-
 ut rete

ut rete contextæ, per totū pulmonem sparsæ sunt. Nam trachea arteria, & duo canales, qui ex corde infiguntur in pulmonem, scilicet uena arterialis, quæ ex dextro uentriculo cordis affert nutrimentū pulmoni, & arteria uenalis, quæ est aeris canalis, diuiduntur in exiles ramos, & contexti per totum pulmonem sparguntur. Nam per tracheam arteriam primum attrahitur aer, quem ex trachea postea haurit arteria uenalis, ut ad cor transmittat. Est igitur continuus pulmonis motus, dilatatur enim & rursus cōstringitur, ita haurit & emittit aerem, ut fiat anhelitus. Ac moueri pulmonem non per sese, sed motu thoracis à diaphragmate docet Galenus, mouetur etiam propter motum cordis.

Figura pulmonis imitatur ungulam bouis: est enim (ut ita dicam) fissa in duas partes, & lobos seu pinnas habet tres in dextro latere, duas in sinistro.

Vtilitas est duplex pulmonis: nam & cordi & uoci formandæ seruit, & cordi duo beneficia præstat, affert ei aerem qui mitiget calorem cordis & spiritū, atq; hūc aerem præparat antea. Cor enim læderetur, si penetraret ad ipsum aut frigidior aer, aut nimis multus. Secundum beneficium est, nisi cor posset exhalare fumosum aerem, suffocaretur ipsa ui & copia spirituum, & fumosi aeris. Ideo opus fuit

fuit organis, per quæ commodè exhalarent illi fumi. Atq; ideo pulmo capax est multi aeris, ut paulisper omiffa fpiratione, tamen cor accipiat & reddat aerem. At fi deeffet pulmo, breui interuallo omiffa fpiratione fuffocarentur animantia.

Ex his iudicari poteft, quare neceffaria fit fpiratio, & pulmonem fpirationis caufa factum effe. Sed pifces non habent pulmonem, ideo nec fpirare dicuntur. Attrahunt tamen, & emittunt aerem per branchias, cum quidem nec opus habeant multo aere, quia natura frigidiores funt.

Altera pulmonis utilitas, quòd aerem inflat in tracheam arteriam, uocis formandæ caufa, ut enim in fiftilis hoc modo funt foni, cum inffpiratum aerem lingua tanquam plectro percutimus, ita propemodum fit uox humana. Pulmo, feu uentriculus motus à diaphragmate, aerem reddit tracheæ, cum hunc in trachea uariât circuli & Epiglottis fit uox. Ita in fiftilis ars naturam imitata eft, proinde pifces cum pulmone careant, muti funt.

Aspera arteria, feu Vocalis arteria,

τραχηὰ ἀγρυηλὰ.

Fiftula à faucibus ad pulmonem ducitur, quæ ad geminos ufus condita eft, nam & ad fpirationē, & ad uocem conducit. Aer enim ore & naribus exceptus,

exceptus, per hanc fistulam defertur in pulmonem, & inde rursus exhalant fumi cordis, ut dictum est. Cum igitur cordi opus esset hac fistula, aeris transmittendi causa, accessit & altera utilitas. Nam ne alio loco peculiaris fistula uocis causa fabricanda esset, hæc ita condita est, ut simul fieret organum uocis, præsertim cum & ad uocem efficiendam aere opus esset, quo hæc fistula abundat. Opus est & motu quo aer in fistulam impellitur, id quoque motus diaphragmatis præstat, quo pulmo agitur. Itaque loci & partiū opportunitas fuit in causa, ut hæc fistula fieret etiam uocis organum. Sed existimo etiam peculiari consilio additum esse cordi organum uocis, seu ut regi adest Orator, seu quia affectus & animi motus maxime declarantur uoce. & debebat oratio non temere in labris nasci, sed oriri ex corde, ac bene compositis motibus cordis. Mirum est autem opificium huius organi, cuius descriptio ac ueluti pictura, ut intelligi melius possit, primum uocabula explicabimus, nam hic magna cōfusio est appellationum.

Fistula à nodo gutturis in pulmonem porrecta, uocatur Trachea arteria propter asperitatem cartilaginum, quæ intus uelut annulis distinctæ sunt. Pars suprema tracheæ arteriæ, quæ prominet in collo, & uulgo nodus gutturis dicitur, Græce est
 λήγυξ

λαρυγξ. Deinde reliquum fistulae usq; ad pulmonem, uocatur Βρόγχος. Nam bronchum significat generaliter asperum & scabrum, sicut & Plinius inquit libro undecimo: Senectus in equis intelligitur dentium bronchitate. Constat autem fistula, de qua loquimur, asperis chartilaginibus. In suprema parte est lingua in fistula, quae est proprium uocis organum, haec uocatur & ὠγλωτῆς & γλωτῆς à Galeno. Sed recentiores uocabulo Epiglottidis abusi sunt nō pro hac lingula, sed pro tota larynge, hoc est, pro toto nodo gutturis. Galenus autē haud dubiē uocat ὠγλωτῆδα & γλωτῆδα linguā fistulae. Alia quaedam est chartilago, quam recentiores non male uerterunt cymbalarem, hanc appellat Galenus ἀργυροειδῆ, idest similē cyatho. Nam Arytæna apud Athenæum significat cyathum.

Nunc figura describenda est, Arteria trachea, est ceu fistula & mucronis figura, descendit in pulmonem, quem ubi attigit, finditur in duos ramos, ab his deinceps in ipso pulmone oriuntur innumera- biles fibræ. Est autem composita trachea, partim ex chartilaginibus, partim ex membranis. Nam quum moueri tracheam oporteat, quum accipit aut emittit aerem, laxatur enim in expiratione, astringitur in inspiratione, fabricanda fuit ex mollibus
ligamen

ligamentis, seu mobilibus membranis. Rursus quia est organum uocis, admiscendæ fuerunt chartilagines, ex quibus annuli in trachea facti sunt, & iuncti propemodum, ut in cauda cancri iunguntur circuli, horum asperitas & uarietas ad uocem formandam necessaria fuit. Non enim fieri potest uox, nisi aer in aliquo repercutiatur. Neq; tamen sunt integri circuli, etenim ea parte, qua trachea attingit œsophagum, oportuit pharynga esse molliorem, ne deglutienti œsophago obstaret. Vestiunt autem tracheam panniculi, quorum is, qui intus tegit chartilagine, durior est, ut muniat eas, ne arrodantur ab acribus fumis & catarrhis.

Sed mira solertia fuit naturæ in fabricando initio tracheæ, quod Larynx à Galeno uocatur, componitur enim ex musculis, nervis, & chartilaginibus, & tegitur panniculis. Musculi & nervi cient chartilagine. Recēsentur autem chartilagine tres, etsi singulæ ex pluribus compositæ sunt. Exterior & crassissima, uocatur scutalis, quæ munit initium tracheæ, estq; nodus ipse gutturis, qui eminet, & conspicitur in collo.

Altera chartilago est, quam Galenus uocat *ὠλ-
γλωττίδα* & *γλωττίδα*. Est autem lingula si-
milis linguis fistularum, alligata chartilagini scutali
duobus

duobus musculis, quibus mouetur. Constat autem ex membrana & chartilaginibus, ut dilatari & constringi possit in modulatione diuersarū uocum, constat & ex humida, pingui & uiscosa carne, ne assiduo motu arefcat, sed habeat natiuam humiditatem, necessariam ad formandam uocem, sicut apparet in ardentibus febribus, difficulter loqui homines propter arefactam illam lingulam. Est autem duplex usus huius lingulæ, est principale uocis modulandæ instrumentum, & est operculum, quod claudit tracheam arteriam, ne in eam delabantur cibi aut potus. Ideoq; his, qui inter loquendum aut ridendum comedunt, quoniam tunc hiat ὑδγλωτῆς, sæpe aliquid in tracheam influit, unde suffocatio oriretur, nisi iterum reijceretur.

Tertia chartilago est inter os laryngis & ὑδγλωτῆδος, cymbalaris dicta, quæ & ipsa habet geminā utilitatem. Conducit enim ad uocem formandam, quia astricta aperit os laryngis, & efficit cœforamen fistulæ, percutiturq; ab epiglottide, ita & ipsa modulatur aerem. Et haud scio, an ideo cymbalaris dicta sit, quia uelut cymbalum percutitur. Galenus indidit ei nomen à figura cyathi ἀγυθαισίδης, quia ita inseritur laryngi, ut cavitās uelut cyathi foras spectet, excipiens ὑδγλωτῆδος. Altera

I utilitas

utilitas est, ut epiglottis claudat os laryngis, ne quid inter edendū influat. Ita cymbalaris claudit, ne quid in uomitu reijciatur in tracheam.

Hæc est chartilaginum descriptio iuxta Galeni sententiam, quem malui sequi, quia minus habet obscuritatis, ac uolens omitto recentiorum descriptiones, qui & appellationes ueteres confuderunt, & dum chartilagines nimis exiliter secant, & plures recensent, nonnihil offundunt caliginis.

Illud non est prætereundum, quod hoc loco reprehenditur error Platonis, qui ait tracheam arteriam potus canalem esse, & recta potum influere ad pulmonem. Aristoteles & Medici iuste reclamant, nam potus per œsophagum defluit in uentriculum, ubi coquendus est, ut in hepate uertatur in sanguinem, qui euehitur per cauam uenam ad cor, ut supra dictum est. Sed trachea arteria, tantum est meatus aeris. Plutarchus agit hanc quæstionem, & citat multorum dicta, quæ uidentur suffragari Platoni. Alcæus inquit,
 τέγγε τὸν δὲ μὲν οὐκ ὄντα,
 τὸ γὰρ ἄσπον ποδὶ τέμετα.

Humecta pulmones uino, Nam Sol circumuoluitur, id est, inclinatur ad occasum. Hunc locum eo adscripsi, quia in Gellianis codicibus omnino deprauatus

uatus est. Sed Alcæus non ait potum per tracheam
labi. Rigatur pulmo, cum ex corde alitur, nouo et mi-
nus feruido sanguine, & refrigeratur, cum frigidi
halitus à potu, per totum corpus penetrant. Ita ac-
cipi potest & Euripidis, οἷν & ποσολοὺς πνεύ-
ματων διασφραδὶς, Vinum penetrans pulmonum
meatus.

οἰσophage, Meri, gula.

Et si suprâ, cum de uentriculo diceremus, simul
recitauimus cesophagi descriptionem & usum, ta-
men hic rursus breuiter eius facienda est mentio, ut
clarius conspici possit dissimilitudo ipsius, & tra-
cheæ arteriæ. Est autem cesophagus canalis cibi &
potus, constans ex panniculis & carne, uillos ha-
bens aptos attractioni & expulsionì. Itaque multis
modis dissimiles sunt, cesophagus & trachea arte-
ria: differunt enim substantia, usu, situ, & longitudi-
ne. Substantia tracheæ est ex chartilaginibus, ut di-
ctum est, ut sit firmior canalis, nec toto corpore co-
eat, sed maneat meatus aeris, seu spirationis. Oeso-
phagus uerò est ex molliore substantia, & coit, atq;
astringitur suis uillis, quum est inanis. Et si enim su-
perne amplior est canalis, tamen paulatim fit angu-
stior, donec uentriculum attigit sub diaphragmate.
Nam eo loco est os uentriculi, quod recepto cibo

prorsus clauditur, ut calor naturalis retineatur in uentriculo, coquendi chyli causa. Cum enim os illud, propter imbecillitatem, nō probe clauditur, interturbatur coctio, exhalant crudi fumi ex uentriculo, qui nauseam & multos morbos adferunt.

Vsu differunt, quia trachea arteria, est meatus aeris, sed oesophagus cibi & potus, & quidem præparat hæc ad coctionem.

Situ differunt, quia trachea in anteriore colli parte posita est, & quia propter asperitatem magis munita est, & ut rectâ tēderet ad os, ad aerem continuo hauriendum. Oesophagus autem est in posteriore parte colli, magisq; latet, ut plus contineat caloris, descendens autem nonnihil flectit se ad dextram, ut cedat locū aortæ, cum ferè accessit ad diaphragma, reflectitur ad sinistrum, ut cedat locum uenæ cavae. Ita uelut seruus officiose cedit præstantioribus membris, sed anfractus illi prosunt ad fulciendum membrum, ad excipiendos neruos, item ne impediatur deglutiens.

Longitudine differunt, trachea enim multo est breuior quàm oesophagus. Nam trachea sub furculis inseritur pulmōni, sed oesophagus multo longior est, nam à collo peruenit usque ad decimumtertium spondylum, ubi sub diaphragmate attingit uentriculum.

eulum. Nam & diaphragma coarctat cesophagum, ut melius claudatur os uentriculi. Est autem cesophagus, continuum corpus uentriculo, id quod oculis etiam iudicari potest: de appellationibus supra dictum est.

Lingua, γλῶττα.

Ante laryngem positum est os bifurcatum, quod & munit cartilagine laryngis, & basis est, cui alligata est lingua per plurimos musculos. Galenus uocat ὁμοειδὲς à figura literæ v, alij nominant λαβδωειδὲς, nam & λ duos habet ramos. Si enim uni tantum ramo alligata esset lingua, moueretur inæqualiter, trahereturq; tota ad unum laus. Vt igitur æqualiter agiteretur lingua, duo eam rami sustentant, supra quos libratur, ceu machinæ fulcris impositæ. Est autem lingua, caro musculosa, sed mollis, rara, fungosa, plena neruorum, arteriarum & uenarum. Abundat neruis propter multiplices & uarios motus, ac propter duos sensus, gustum & tactum. Et quanquam ijdem nerui, utrunq; sensum impertiunt, gustum & tactum, tamen ab his distincti sunt nerui, qui motum impertiunt. Ideoq; percussi in ceruice, interdum fiunt muti, etiamsi non amittunt gustum, læsa uidelicet neruorum origine, qui motum præbent. Arterijs autem abundat, quia opus est lin-

guæ multo spiritu & calore, propter tantam motus uarietatem, itaq; etiam uenis abundat, ne desit ei nutrimentum. Addita est & humiditas, ne are scat lingua assiduitate motus, atq; hic apparet saliuam etiam afferre aliquid utilitatis. Et si enim saliuam, est excrementum phlegmatis, destillās uel ex cerebro in fauces, uel ex uentriculo exastuans, tamen ad hoc conducit, ut linguam humectet. Itaq; & foramina condita sunt in osse basilari, quod inter palatum est & nares, tum hauriendi aeris causa, tum ut per ea destillet saliuam, atque inde uocant hæc foramina, colatorium. Et si autem ex his quæ dixi, apparet diligenter prospectum esse linguæ, propter motus uarietatem, tamen opificis solertia multo magis intelligeretur, si muscoli omnes conspicerentur, quibus lingua mouetur, & trahitur, propemodum ut balistæ rudentibus tenduntur.

Utilitas autem linguæ triplex est: format sermonem, hoc est articulata uocem. nam in larynge uox, non sermo formatur. Lingua est sermonis organum, secundo est organum sensus, tertio conducit ad cibum masticandum & transmittendum in cesophagum. Obiter autem hic sciendum est, etiam palatum pertinere ad organum gustus, nam id quoq; percipit sapores: est enim tectum pāniculo, in quo sunt nervi
aliqui,

aliqui, qui præbent gustum & tactum. Sed illa est summa linguæ dignitas, quam pro magnitudine utilitatis nemo satis prædicare potest, quod uidelicet sermonis & eloquentiæ opifex est. Etsi mens, quæ intelligit, ac iudicat, longe antecellit cæteras partes hominis, tamen mens parum prodesset, nisi interpretem linguam haberet. Hæc igitur administrat id, quod est homini maxime proprium, & in hac societate humana pulcherrimum, uidelicet docere alios de Deo, deq; alijs rebus bonis & honestis. Hæc conciliavit homines, & ad societatem cætusq; traduxit. Hac teneri & rudes animi puerorum, ad intellectum uirtutis ac communium officiorum, à parentibus instituuntur, atq; inuitantur. Hæc coegit homines in ciuitates, easq; in pace regit. Hæc religiones, leges, iudicia, fœdera gubernat. Hæc cōsiliū in rebus dubijs explicat, moderatur omnes affectus, auocat animos à mœsticia, incēdit, & mitigat odia atq; iram, terret securos, per terrefactos consolatur. Sed omitto hanc commemorationem, non enim possumus hanc tantam uarietatem complecti. Illud est hominis philosophi intelligere, quod ad hunc usum præcipue lingua sit, ut eius officio Deus innotescat. Deinde ut alios in cæteris negocijs communicatione sermonis inuemus, ad hos usus linguam

conferamus. Nullū est enim telum nocentius, quā lingua, si ad nocendum conferatur. Præterea consideremus, quantum sit miraculum, quòd linguae motu ceu plectro, dissimilia & articulata uerba efficiuntur, quæ sunt notæ picturæq; rerum, & animi cogitationum. Neq; enim satis intelligi potest, quare articulata uox hoc motu fiat, nisi quia naturam hominis Deus ita condidit.

De Supremo uentre.

Caput, κεφαλή.

Suprà monui uelut ad sacrum, religiose ad inspiciendum mirabile opificium humani corporis accedendum esse : est enim clarissimum testimonium, hanc naturam ab æterna aliqua mente conditā esse. Ideo ad inspectionem capitis & cerebri religiosissime accedendum, nam in hac parte sunt expressissima uestigia Diuinitatis, cognitio uidelicet, cogitatio seu ratiocinatio, & memoria. Hæc non potuerunt casu existere, aut à bruta aliqua natura oriri, in his actionibus lucet quædam imago Diuinitatis. Itaque uidebar auspicius exordiri descriptionem capitis, si prius admonerem Lectorem, ut in his partibus considerandis, mente etiam intueatur Deum opificem atque architectum.

De situ capitis non dicam multa, satis enim intelligi

telligi potest, hunc positum & ad speciem pulcherrimum, & ad utilitatem accommodatissimum esse.

Figuram capitis optimam scribit esse Galenus, si imitetur sphaeram exactè rotundam, sed quæ paulatim utrinq; comprimitur, & fit arctior. Ac laudat magnum caput pro proportionem, & ut ipse ait, *ὁ γυναικῶν*. Quod eo recitauimus, quia Homerus in uituperatione Thersitis, etiam hanc notam peruersi ingenij posuit, quod habuerit acuminatum caput, *φοῖτος ἐλὼ λεφάλλω*. Et Hippocrates iubet aspicere, an sit acuminatum caput. Nam mala capitis figura, significat uitiosum cerebri temperamentum. Vt minus caput iusto, significat cerebrum modicum et nimis siccum, ut sunt Aethiopum, quia in calidissimis locis degunt, ideoq; gentes illæ sunt hebetiores. Ita caput exile, acuminatum, significat aut coactum cerebrum in angustias, aut certè confusionem medijs uentriculi cerebri. Porro medijs uentriculi confusio, propriè nocet ratiocinationi, ut postea dicemus, cum erunt discernendi uentriculi cerebri, & singulis propriæ actiones tribuendæ. Significat igitur Homerus, Thersiten natura habuisse perturbatas & confusaneas ratiocinationes, hoc est, quod nos dicimus, habuisse corruptum iudicium, nec potuisse rectè ratiocinari, quid maximè deceret, aut

conueniret uiro uersanti in Republica, quæ incommoda essent reprehendenda, quæ dissimulanda.

Utilitas capitis est, continere cerebrum & sensuum organa, quæ sunt partes gubernatrices uitæ, ad cognitionem destinata, quæ est præstantissima actio.

Recitabo autem initio partes, quarum aliæ uesiunt caput, aliæ continetur in capite. Nam cum in summa proposuerimus, quæ opera contineat caput, facilius erit meminisse singula, & totum opificium in conspectu positum, plus habet admirationis. Ordinemur itaque à pilis, etsi hi sunt superfluitas quædam. Sub pilis est cutis aliquantulum crassa & carnea, ut pili in ea radices agere possint. Sub cute parum carnis est, circa frontem & tempora. Deinde est panniculus circundans totum os capitis, qui uocatur *πρόσθρον*, ortus à neruis & ligamentis per suturas prodeuntibus à dura matre, ut uocatur, conditus magnarum utilitatum causa, primum, ut aliget cranio duram matrem, deinde, ut uenas & arterias excipiat, ac sustentet. Quæ sparsæ per extrema colli ascendunt, ut ad caput perueniant, & ingressæ per suturas nutrant, & foueant cerebrum. Præbet hic panniculus etiam sensum cranio.

Sub hoc panniculo est totum os, tegens caput, quod Græcè *λεγάριον* uocatur, à galeæ figura, mu
nit

nit enim, & continet cerebrum, Latini Caluariam & Testam appellant. Quia autem oportuit esse meatus certarum utilitatũ causa, ideo hæc testa non est unum cõtinuum os, sed septem ossa coniuncta sunt futuris, quæ præbent meatus, ut postea dicam. Sub cranio proximè est dura mater, quæ est panniculus satis crassus, ideoq; uocatur à Galeno Crassa meninx, sustentans uenas, quæ nutriūt cerebrum. Deinde sequitur pia mater, quæ est tenuis membrana, immediate continens & cingens cerebrum, Galenus uocat subtilem *μλῶρις*. Deinde cerebrum, in quo sunt quædã amplæ cavitates, quæ uocantur uentriculi, distinctæ interuallis, sub quibus sunt nates binæ, uermes duo, conus unus. Et propemodum sub tota basi cerebri est rete mirabile, quod Galenus uocat *δίκτυον*. Deinde infusorium, in quod à cerebro uelut in peluim deriuatur superfluitas, quæ partim sputo, partim per nares excernitur. Præterea oriuntur à cerebro nerui, qui sunt instrumenta sensuum. Deinde contẽplandi erunt oculi, aures, nares.

Dura Mater.

Veteres Græci generaliter dixerunt Meningas pro crustis, seu membranis circũdantibus aliud corpus, postea hæsit appellatio in his membranis tantum, quæ ambiunt cerebrũ, id de nomine admonet

net

net Galenus Libro nono Anatomicôn. Est autem crassa meninx, seu (ut nunc uocât) dura mater, pāniculus nerueus, crassus & firmus, sed tamen porosus, cranio proximus, ambiens totā cerebri molem, ita ut etiam ipsum cerebrū, à fronte ad postremam partem, quæ uocatur cerebellum, diuidat secundum longitudinem (ut sic dicam) efficiatq; interstitium, ut etiam in pecudum capitibus cerni potest. Deinde cum cerebellum, quod uocatur *παρεγκεφαλῆς*, quod in postrema parte capitis situm est, magna ex parte seiūctum sit ab altera mole cerebri, hic quoq; dura mater facit interstitium inter utranq; molem, secundum latitudinem.

Utilitas huius membranæ, est munire cerebrum aliquanto molliore tegmine, quàm erat cranium, ne impingens in motu uehementiore in cranium, læderetur. Est & altera utilitas, sustentare uenas, quæ nutriunt cerebrum & uicinas partes.

Pia Mater.

Deinde proximè circūdat cerebrum alia quasi fasciola, quæ uocatur tenuis membrana. Est autem subtilis pāniculus, nerueus, proximus cerebro, non modò ipsam ambiens molem, sed etiā penetrans intra uarias plicaturas, quæ conspiciūtur in cerebro, & latera uestiens in amplioribus cavitatibus, quas
cavitates

cavitates dixi uocari uentriculos. Et quia proximè ambit cerebrum, & tanquam fouet, ut fœtus in utero à chorio fouetur, Galenus hanc membranam uocat *χωροεσθῆν*.

Vtilitates sunt, prima, ut tanquam mollis fasciola, uestiat cerebrum, ne diffluat. Secunda, uenas & arterias non solum colligit, ac sustentat, sed etiam transuehit, tanquam subtilissimos canales in ipsum cerebrum, ut uenæ nutrant ipsum, arteriæ uerò adferant calorem & spiritum. Tertia, cum cerebrum per sese non sentiat, hæc fasciola, quia est neruea, impertit cerebro sensum.

Cerebrum.

Tandem uelut in intimum templi sacrarium ingredimur, quod cum considero, rursus ingenti admiratione adficio. Constat hanc esse sedem cogitationum, quæ quomodo fiūt? Aut quid est omnino hæc moles, nisi ualde imbecille coagulum, quod è spermate efferbuit? Deinde cū in hac mole, tot sint amplæ cavitates, quasi domicilia, cur non collabatur hæc humida & liquida massa, quæ nam habet fulcra? In ædificijs uidemus testudines impositas esse certis fulcris, at cerebrum, quibus fulcris nititur, ne domicilia caua obruantur, illa tam liquida massa fluante supra has cavitates?

Sed

Sed mihi hæc cogitanti uidetur cerebrum quādam habere cœli similitudinem. Vt cœlum, quāuis est quædā seu ætherea seu aerea natura, tamen non collabitur, non excutitur ex suo loco, ita consistit cerebrum sua quadam natura diuinitus, nec obruuntur uentriculi, nisi letalis uolentia accesserit. Vetus dictum est, hominem tanquam paruum mundum esse, quare cognatio etiam sit alicuius partis in homine, cum cœlo. Ac profectò spirituum fulgor, qui à cerebro ad oculos perueniunt, testatur cerebrum aliquam cum cœlo cognationem habere. Nam spiritum illum esse, ceu flammulas quasdam, & lucidos halitus, ceu radios, seu ut Galenus loquitur *αἰθέριος*, constat. Et horum similes sunt aliquo modo cæteri spiritus, qui in cerebro quasi cœlestem & ætheream naturam accipiunt.

Quidquid est igitur cerebrum, etsi est ex semine ortum, ut supra in formatione foetus dixi, tamen cœleste quiddam est. Imò & seminis natura eo magis admiranda est, quod ipsum quoque aliquam cum illa præstanti Natura cœlesti habet cognationem. Deplorandaq; est humana infirmitas, quæ non intelligens opus diuinum, non satis reuerenter eo utitur. Iam ut magna uis ac moles halituum perpetuò petit cœlum, ita & cerebrū cum sit tanquam sponsiosum

giosum corpus, plenum est spirituum, hæc etiam uidetur causa esse, cur ita consistat. Sed describemus quasdam huius admirandi opificij partes, nam substantiam ipsam & actiones magis admirari homines, quàm describere possunt. Cōstat oriri substantiam, ex parte seminis optima, & plena spiritus.

Discerni autem debet cerebrum, quod est in priore parte capitis, ab altero, quod est in postrema parte, quod uocatur uulgò cerebellum, Græcè *παρεγκεφαλῆς*, etsi substantia similis est, & ima parte continua, ac tanquam riuus anterioris molis cerebri. Tantum durior est *παρεγκεφαλῆς*, quia ab ea spina dorsi, & nervi duriores oriuntur. Dixi autem suprà, interstitium etiam esse inter cerebrum et *παρεγκεφαλίδα*, quod ut esset firminus, etiam à dura matre factum est.

Ventriculi cerebri.

Cum uentriculi cerebri nominantur, amplæ cavitates intelligendæ sunt in cerebro, quarum præcipua in eo opificio dignitas est, sunt enim uera organa sensuum interiorum. Numerantur usitatè tres uentriculi, & nos uulgatam distributionem sequemur, nam res tamen rectè describi poterit.

Primus uentriculus.

Anterior pars cerebri habet duas amplas & longas

longas cavitates, figura Lunæ recens prodeuntis, amplitudine oui pene ad aures usq; porrectas. Hæ cavitates tametsi duæ sunt, tamen usitate dicuntur simul, primus uentriculus. Est autem altera cavitas in dextra parte, altera in sinistra, utriusq; parietes uestiti sunt pia matre, in qua hærentes uenæ & arteriæ, lambunt cerebrum, hæ cavitates plenæ sunt spirituum. Cum enim arteriæ aduexerunt spiritum uitalem à corde, is in uentriculis cerebri fit lucidior, & ex igneo cœlestis, ut cieat actiones interiorum sensuum. Vt enim & uentriculorum & spirituum usus agnosci possit, de actionibus interiorum sensuum dici necesse est.

Etsi autem hæc arcana opera, non satis clare cerni possunt, tamen cum in alijs leuioribus naturæ partibus multa deprehensa sint diligentia, aut certe coniecturæ probabiles collectæ, miror, ne quæri quidem à doctis, quo fiant modo hæ actiones: tantum rixantur de numero uentriculorum, deinde obiter dicunt uentriculos esse organa. Drusianus aliquāto eruditius inquit, spiritus esse ipsum organum actionum illarum, sed nihil addit amplius. Quæri igitur potest, an cerebrum nihil agat, an non moueatur in illis actionibus, sed tantum sit uelut alueus spirituum, quod item sit neruorum officium, an cerebro affe-

bro afferant imagines sensu acceptas, an uicissim feriatur à spiritibus? Tanta cum sit harum actionum, quibus uita præcipue regitur, obscuritas, deploramus humanam infirmitatem, ac uere petamus noua luce impressam nobis Dei imaginem renouari.

Porro si licet nobis recitare nostras coniecturas, non uidentur illæ actiones sine aliquo cerebri motu fieri. Nam ut in corde spiritus ciet cor, & tamen cor ipsum adficitur, sic etiamsi spiritus in uentriculis sunt organa, quorum motu cogitatio efficitur, tamen feriri ipsum cerebrum, aut nervos à spiritu iudico. Et ut chorda reddit sonum impulsæ, sic fieri actiones illas arbitror, cum cerebrum feritur à spiritu. Certe ab exteriori sensu, per nervos peruenit in cerebrum imago. Hæc est actionis in sensu, tanquam soni progressio, quæ progressio cum spiritui iungitur, spiritus feriens cerebrum aut nervos, nouas parit actiones.

Plato usus est similitudine sigilli, significans à spiritu, tanquam à sigillo notam imprimi cerebro. Et esse motus aliquos cerebri in illis actionibus adparet, quia ideo additi sunt uermes, ut astringant, & aperiant uentriculos, hæc astrictio & laxatio, haud dubie actionum causa institutæ sunt. Idem & defatigatio cerebri indicat, quæ sequitur acrem inten-

K tionem.

tionem. Et cerebrum cum sit spongiosum, accipit, & reddit uentriculis spiritus, sicut in Euripo fluit, & refluit unda. Et ut nervi, qui petunt sensus exteriores, acciperent uim à spiritibus, ac rursus adueherent imagines, seu simulachra, idest actionum quasi uibrationem, seu reuerberationem, origo nervorum statim sub fundo est utriusq; uentriculi, ut opportuna sit actionibus. Quamquam autem de nervorum situ postea aliquid dicemus, tamen modo feci eius mentionem, ut cogitemus quomodo spiritus ad nervos permanere queant, & quomodo nervi suos motus, ac uibrationem suam transfuehant ad spiritus. Non enim negari potest, hanc uibrationem oportere peruenire ad spiritus ac uentriculos, ante interiorum sensuum actionem.

Haecenus de loco & figura cavitatum duarum dixi, quæ uocantur primus uentriculus. Attigi etiam utilitatem, uidelicet conditas esse, ut adiuuent actiones interiorum sensuum, seu quia sunt alvei spirituum, seu quia ipsarum astrictio & laxatio etiam iuat illas actiones, & laxioribus alveis opus est, ut spiritus foueri, agitari, & ferire nervos possint. Cum enim hæc cavitates implentur fecibus, hoc est lentis & pestiferis humoribus, ut fit in apoplexia, spiritus obruuntur, & nervorum officium cessat,
amittuntur

amittuntur sensus & motus. Et quia thorax moueri desinit, amissa spiratione cor suffocatur. Galenus utilitates has tres recenset. Primam, ut spiritus animalis in his uentriculis præparetur. Secundam, ut ad inspirationem & expirationem conducant, hoc est, ut recipiant, & emittant aerem, quo opus est ad fouendos spiritus. Tertiam, ut sint spacia ac meatus ad excrementa.

Dixi de hac parte opificij, ut potui, nunc proximas partes describam, uidelicet duos uermes, qui his cavitatibus seruiunt.

Duo uermes.

Sub quolibet uentriculo est longus funiculus, ut sic dicam, constans ex uenis & arterijs, tectis pellicula cognata piæ matri. Hi funiculi quum sint longi, & iuncturas habeant, & sint rubri, uocantur uermes, porrigunturq; ad aures usq; & medium uentriculum. Vtilitas est, ut uehant spiritus ad medium uentriculum, & astringere & laxare uentriculos uoluntario motu existimantur, cum enim iuncturas habeant, uidentur ita conditi, ut se contrahere & extendere possint.

Medius uentriculus, seu meatus.

Eo in loco, ubi in fine duæ cavitates anteriores coeunt, sub ipsis est alia cavitatis, quasi testudine

quadam facta. Nam in fine uermium sunt duæ partes eminentes cerebri, quæ uocantur nates, quas uermium pellicula expansa tegit, erectæ perinde, ut duo crura, quæ in astrictione uentriculorum se contingunt, in laxatione autem disiunguntur. Inter has nates est cavitæ amplitudine uitelli oui, à cerebro quasi fornice tecta. Hæc cavitæ, uocatur medius uentriculus, sed est alia appellatio eius uetus ab Herophilo accepta, uidelicet Meatus. Quia Herophilus sensit, hanc cavitatem factam esse, ut per eam spiritus transmittatur in tertium uentriculum, qui est in una parte cerebelli, ut suppeditet uirtutem motiuam.

Conarium, pinus, glandula.

Clauditur autem medius uentriculus quadam glandula, magnitudine glandis. Quæ uocatur conarium, id enim situm est inter medium uentriculum & initium tertij. Etsi enim immobile est, & sustentat uenas & arterias, tamen ipso positu est uelut ianitor inter uentriculos, angustam semitam faciens ad tertium uentriculum.

Tertius uentriculus.

Cerebrum & cerebellum interstitio distinguuntur, ut dictum est prius. Cum autem tertius uentriculus, qui sic uocatur, sit in ima parte cerebelli, quod appellatur

appellatur *πρυκεφαλὶς*, necesse est uiam per illud interstitium esse, ut spiritus eò transuehi possint. Est igitur seu foramen, seu sinus sub dura matre penetrans in cerebelli sedem, in quam riuus ab anteriore cerebro ducitur, qui testudinem efficit, inferiore parte excauata. Estq; illi cavitati imposita massa amplior cerebelli, sic est continuum cerebrum illi postremæ parti. Et nucha cum à riuo illo, tum à cerebello oritur, & deinde spinam dorsi implet. Hactenus tres uentriculos recensui, quorum alij in cerebro conditi sunt, postremus in domicilio cerebelli.

Postquam autem opificij forma utcunq; propo-
sita est, colligantur utilitates. Ac tria genera utilitatum in summa dici possunt, quæ omnibus in conspectu sunt. Ventriculos conditos esse, ut uehant spiritus, qui cient actiones sensuum exteriorum & interiorum, item qui suppetitēt uirtutem motiuam. Hæc genera nota sunt, sed cum hæc explicanda sunt diligentius, ubi & quomodo fiant actiones sensuum interiorū, hæremus attoniti, & fatemur nos quadam caligine impediri, quo minus illos admirabiles motus perspiciamus. Ideo et de opificij dignitate leuius sentimus, & minor est cura conseruandi naturales uires. Deniq; minus agnoscitur architectus, qui hæc suæ sapientiæ, & suæ uoluntatis uestigia impressit

nobis. Cum igitur non possint hæc arcana, prorsus erui ac patefieri, sumus cōtenti cōmuni descriptione.

Commodissimum est, quod tradidit Aristoteles, duos esse sensus interiores. Prior est sensus communis, apprehendens obiecta, & discernens, ac de inde aliud ex obiectis eliciens, ac ratiocinans. Alter, est memoria. Compertum est enim amitti alium sensum interiorem sine alio. In illa celebratissima pestilentia Attica, quæ grassata est initio belli Peloponnesiaci, in quibusdam qui reualuerunt, tanta extitit obliuio, ut nec suos, nec seipsos agnoscerent, in his manserāt apprehensio & æstimatio, sed amissa fuit memoria. Quidam lapide iectus, prorsus oblitus est literas, ut scribit Plinius.

Ergo alium sensum, ad aliam cerebri partem ordine transferunt. Priores cavitates, sunt organa sensus communis, in posteriore parte cerebri memoria est. Carpus actiones illas omnes tribuit duabus amplioribus cavitatibus, quæ uocantur prior uentriculus, etiamsi alia parte, aliæ fiunt actiones. Deinde medium uentriculum arbitratur conditum esse, ad transuectionem spirituum in tertium, ubi spiritus suppeditant uirtutem motiuam. Arbitratur & hoc esse officium mediæ uentriculi, ut inde in infusorium deriuentur superfluitates. Hæc non eo commemoro, ut ueterem

ut ueterem opinionem reiſciam, quorſum enim attinet incomperta affirmare? Satis eſt in genere & ſummatim cognoſci, quod uentriculi ſint actionum domicilia, & quod alia pars cerebri alijs actionibus ſeruiat. Non eſt leuis coniectura, quod poſteriori parte læſa, amittitur memoria, ſine offenſione aliarum actionum. Exiſtimemus igitur ſpiritus imprimere notas cerebro, in aliqua poſteriori parte, memoriæ cauſa. Proinde uidemus quorſdam alijs antecelle re memoria, qui celeritate ratiocinandi longe inferiores ſunt. Hæc cum de utilitate uentriculorum neceſſario dicendum eſſet, adieci, ut reuerenter de hoc diuino opificio ſtudioſi ſentiāt, etiamſi in tanta imbecillitate humana pateſieri omnia non poſſunt.

Infuſorium.

χοδώνυ uocant Græci, quod nos dicimus ein trechter. Hanc figuram habet hæc cauitas, quæ eſt ſub medio uētriculo cerebri, ad os baſilare, in quam deriuantur craſſiores ſuperfluitates cerebri, quæ deinde in ſputum uertuntur, aut per nares excernuntur. Vocatur & πύελος, ideſt peluis, item embotum, caput roſæ, ſæpe & lacuna dicitur. Sed ſupra cerebellum, ubi duplicata dura mater interſtitium facit, eſt alia cauitas, in quam uenæ concurrentes ſanguinem infundunt, ut inde deſtillet ad rigan-

dum cerebrum. Hanc cavitationem superiorem Gale-
nus uocat *λῶον*, seu Torcular, id quoque inter-
dum appellant lacunam, quod eo annotavi, ne nomi-
num confusio errorem pariat.

Rete mirabile.

Hæc splendida appellatio non ab opificij digni-
tate, sed à figura operis sumpta est. Nam rete mira-
bile tantum est contextus quidam arteriarum, quæ
per os basilare sursum ductæ sunt, & ibi sub dura
matre scinduntur in plurimos ramos, qui uariè in-
tricati, quasi quoddam rete efficiunt. Ab his arte-
rijs inde propagantur rami, qui per duram matrem
perueniunt ad cerebrum. Existimant autem prodes-
se hunc ramorum contextum, quem rete uocant,
seu ne dura mater offendatur, si statim ab osse basi-
lari contingeretur, seu ut meatuum multitudo co-
piam spirituum suppeditet, & exilitas eos præpa-
ret, ac puriores efficiat.

Oculi.

Dominantur inter sensus oculi, quos inquit Pla-
to præcipuè nobis duces esse ad agnitionem Dei,
intuentes hanc pulcherrimā machinam cœli, ac no-
tantes motuum uarietatem, quæ non alio sensu, nisi
oculorum animaduerti potuit. Est autem mira eius
compositio, ex tunicis quatuor & tribus humori-
bus.

bus. Et si enim artifices tenuius dissecant tunicas, ac plures numerant, tamen id eo fit, quia easdem discernunt locis, anteriori & posteriori.

Prima tunica uocatur coniunctiua, quia coniungit oculum capiti, orta à pāniculo tenente ossa frontis, & ab interiore pellicula palpebrarum, hæc ambit oculum usque ad corneam.

Est igitur secunda tunica cornea, sic dicta, quia & colore & firmitate imitatur laminas pellucidas, ex cornu factas, oriri dicitur à dura matre. In anteriore parte est perspicua, in posteriore cum sit opaca & durior, uocatur sclerotica.

Vuea, est circulus intra corneam, qui uulgò Iris dicitur, propter colorum uarietate, interdum enim cærulea, interdum fulua cernitur. Nam quod Græci *ῥεγοπῶν* uocant, *Γαζα* uertit Fuluum. Et Aristoteles laudat oculos *ῥεγοπῶνς*, & dicit tales esse leonibus & aquilis. Et Oppianus loquens de leonum oculis, ait esse *ῥεγοπῶνς*. Aristoteles ait hunc colorem oculorum, significare ingenij & animi præstantiam. Et exempla testantur plerunque eos, quibus est Iris fulua, ualere ingenijs. Sed Vueam dixerunt Scriptores, quia & colore imitatur uuas, & perforata est. Nam Iris ambit pupillam, quæ est ipsum oculi foramen, quo recipiuntur species ui-

sibiles, & in quo nervi optici, qui spiritus aduehunt, defixi sunt.

Quarta tunica est, Aranea intra uueam, continens crystallinum humorem, eiq; uelut glaberrimi speculi superficiem efficiens, ut in ea reddi & fulgere imagines, seu species acceptæ possint. Ac longe omnia specula claritate uincit, orta à nervo optico. Quare hoc ipsum opificium, quum sit lucidissimum, indicat cognationem cerebri ac nervorum cum cœlesti natura.

Humores tres sunt. Albugineus, ouorum albo similis, sed multo est tenuior & fluidus, continetur inter corneam, colore suo ambitū, qui apparet candidus, in oculo pingens, et perueniens usq; ad araneā, ut irriget crystallinum, totumq; oculum. Luvat sua subtilitate, ut spiritus per eum facile penetrent.

Vitreus dicitur uitro liquefacto similis, nigredine quadā mixta albo. Nec est fluidus, sed aliquanto firmior, estq; sedes crystallini humoris, ac magna pars pupillæ. Nam humor crystallinus huic uitreo insertus est, tanquam gemma annulo. Ideo parte aliqua continentur ambo humores, uitreus & crystallinus intra araneam, ac dicit Galenus, A uitreo humore nutriri crystallinum.

Præstantissimus humor est crystallinus, in quo
imme

immediatè fit uisio. Est enim hic humor, tanquam lucidissimum speculum, non aliunde petita luce, sed sua natura lucens, & cæteras oculi partes, in quibus est lumen, illuminans. Nec est fluidus humor, sed paulo firmior penè ut cera, ut recipere imagines possit, ac tanquam gemma in media pupilla fulgens. Interdum fulgor, ut in cattis, effundit lumen extra oculos, unde existimari potest, qualis sit luciditas huius humoris.

De Naribus, & auribus.

Narium & aurium compositio, non habet opus longa descriptione, tantùm monendi sunt studiosi, de organis olfactus & auditus.

Verum organum olfactus, sunt duæ carunculæ mamillares sub cerebro, intra cranium & os basilare positæ, proximè supra nares, ortæ ex substantia cerebri, tectæ pia matre, figura papillarum mulieris. Sed longiusculæ sunt, quia enim accedunt ad foramina ossis supra nasum, ideo extremitas imitatur figuram papillarum. Proderat enim odoratus instrumentum intra cranium esse, quia sensus odorum nobis datus est, confortandi cerebri causa. Hauriunt igitur papillæ istæ uapores odoriferos, per porositas ossis supra nasum, & transmittunt eos ad anteriores cerebri uentriculos.

Vtilitates

Utilitates igitur narium tres sunt. Prima, ut per eas excernantur superfluitates ex cerebro, quæ destillant per *χῶλον*, de qua supra dictum est, fluunt ad narium initia, & ibi densantur, ac eijciuntur. Altera utilitas est, ut per nares hauriantur odores. Tertia, ut aer hauriatur per nares in ventriculos cerebri, & inde rursus expirare possit.

Organum immediatum auditus, est panniculus in foramine ossis petrosi, quod est radix, & meatus aurium. Nam hic panniculus à nervis auditivis oritur, qui ei vim suppeditant. Quare impulso panniculo nervi, tãquam chordæ tactæ, sonos accipiunt. Et quoniam nervi oriuntur statim sub ipsis cerebri ventriculis, perfertur illa nervorum vibratio usque ad uentriculos, ut si quis lapillum coniiciat in aquam, circuli alij post alios fiunt impulsæ aqua.

De Membris similaribus.

Adijcienda est & communissima divisio membrorum. Alia enim sunt *ὁμογενεῖα*, seu ut vulgò vocantur, simplicia uel similia, uidelicet in quibus pars retinet appellationem totius, & sunt novem,

Caro,

Os,

Chartilago,

Nervus,

Chorda

Chorda,
Ligamentum,
Vena,
Arteria,
Panniculus.

Ac præter carnem, omnia reliqua oriuntur ex semine, non ex sanguine. Ideoq; dicuntur spermatica, etsi ex sanguine conueniens nutrimentū accipiunt.

Caro est substantia sanguinea, quæ fit, cum crassior pars sanguinis quasi coagulatur.

Ossa fiunt è semine, cum id quod est crassissimum, à calido urente induratur, sicut lapides coquuntur è calido urente. Sunt autem ossa, uelut truncus sustinens reliquum corpus.

Chartilago est osse mollior, & alijs omnibus membris durior. Huius utilitatis causa facta est, ut sit fulcrum mollius quàm ossa, & ne ossa inter se durius collidantur.

Neruus est substantia è cerebro, aut è spinali medulla orta, tenuis, mollis & alba, tenuissimis uillis per longum contexta, quæ est instrumentū præcipuum sensus & motus. Nam nerui à cerebro & à spinali medulla, quasi transuehunt uim sensitiuam & motiuam ad membra impulsa spiritu. Ac solet quæri, an cavitae aliqua excipiant spiritus, an uerò aliter

aliter uim à spiritibus accipiant, ut cum digitis fides pulsantur. Sed recepta est sententia, duos tantum nervos cauos esse, scilicet opticos, per hos meat spiritus ceu flammula. Alios nervos negant esse cauos, & dicunt eos uim accipere à spiritu, ut Avicenna loquitur, per irradiationem, fortassis ut lumen per uitrum transit, seu uibrari à spiritu, pro modo suæ naturæ. Habet enim neruus suam quandam naturã, ad hæc officia conditus, quæ non satis perspicui potest. Oriuntur autem à cerebro septem paria, quæ partim ad sensuum organa perueniunt, partim sparguntur in alia membra, ut in uentriculum. Quod eo obseruandum est, ut membrorum *συνπράξεις* magis considerentur. Suntq; molliores nervi ex cerebro orti. Alij sunt duriores, qui à nucha, idest spinali medulla oriuntur. Conueniebat enim duriores esse, quia non solum sensus, sed etiã motus instrumenta sunt. Est autem & spinalis medulla, cognata cerebro, & quidem ab eo oritur. Hic numerantur triginta paria neruorum à nucha orientium, qui passim in totum corpus sparguntur. Etymologia nominis extat apud Galenum, *νῦν* à uerbo *νῦν*, quod est nuere, agitari, quia nervi sunt instrumenta motus.

Et quia facta est mentio uillorum, obiter dicendum est, uocari uillos subtilissima fila, tenacia & solida

lida, Græci uocant *ἰνᾶς*. Cumq; in multis membris dicantur esse uilli, sciendum est non unum esse genus uillorum. Sed neruorum uilli, nihil sunt, nisi tenuissimæ partes nerui, & his uilli in panniculis cognati sunt. Verum in corde nulla est cognatio uillorum cum neruis, ibi enim uilli sunt ex substantia cordis, quæ tota est caro cuiusdam peculiaris naturæ. Cæterum ut uoluntario motui seruiunt muscoli, sic naturalem motum cient uilli ubicūq; , ut attractionem uilli recti, expulsionem transuersi.

Ligamenta, *συνδεσμοί*, sunt membra neruis similia, alba, exanguia, & sine interiori cavitata, duriora neruis, tametsi mediocris est duricies, ne nimis dura impendant motum iuncturarum, ne uel nimis mollia rumpantur, aut faciant dislocationes. Cognationem habent cum ossibus, non cum neruis, oriuntur enim ab ossibus, & omni sensu carent. Utilitas est multiplex, alligant ossibus cætera membra, ut cor, uentriculum, matricem, uesicam, alligant musculos ossibus. Aristoteles improprie uocat neruos, sed Medici recte discernunt neruos & ligamenta, est enim dissimilis origo & natura, ut dixi.

Chordæ, *τρυόντες*, membra composita sunt ex neruis & ligamentis, uenientibus ad musculos, in quorum extremitatibus natæ, trahuntur inde ad iuncturas,

iuncturas, ut eas moueant, cum uolumus. Nam musculus est mediatum organum uoluntarij motus iuncturarum, chordæ immediatū, etsi musculus prius moueri, contrahi, aut laxari oportet. Oportuit autem iungi in chorda ligamentum & neruum, ut neruus suppedicaret sensum & motum, sed ne rumpere tur fuit opus alio duriore uinculo, ideo additum est ligamentum, quod sic uocatur. Iliados decimo Homerus ait, *Σεῦτ' ἐσσεὶ κέλλυμ' Δολονί, & δύο χορδας πρᾶσις, quia in ceruice ascendunt duæ admodum crassæ & conspicuæ chordæ, quæ alligant caput trunco. De his ait Homerus, qui quidem uidetur proprietatem amasse in talibus appellationibus,*
φασγάνῳ ἀίψας ὅτ' ἂν ἄμφο' ἕρπον' ἔρπον'.

Cum autem hic facta sit mentio musculi, addam, quid sit musculus, seu lacertus, nam utroq; nomine idem significamus. Musculus, est confertum quiddam ac thorosum, compositum ex neruis, carne & ligamento, sicut Galenus inquit, perinde ut pileos, ita musculos fieri, confarctis scilicet densius plurimis neruorū uillis, ligamento & carne. Transit autem & per medium musculus neruus uelut axis, quo ipse musculus sese relaxat, aut contrahit. In ima parte musculi oritur chorda, seu *τῶν*, à neruorum uillis & ligamento, qua chorda tra-

hit

hit musculus aliud membrum, ut antea dixi.

Nomen à figura factum est, quod una parte sint thorosiores & ampliores, altera tenuiores, unde & lacertorum figuram imitantur. Sunt in corpore plures quingentis, ut multæ sunt partes, quæ uoluntarijs motibus cientur. Sed præter partes, quas supra recensui, accedunt in musculis aliæ, quæ dicuntur extrinsecæ, quia non proprie ad naturam musculi pertinent. Cum enim eis opus sit nutritione & calefactione, inseruntur uenæ & arteriæ, & totum opificium panniculo tegitur, sed hæ partes non sunt proprie naturæ musculi.

Panniculus est tenuissima membrana, ex nervis & ligamentis facta, sed in alijs plus est naturæ nerueæ, in alijs plus naturæ ligamentalis. Alij enim alijs crassiores sunt, muniunt & alligant membra, & impertiunt sensum plerisq; ut hepati, cordi, pulmmoni, spleni, renibus.

Vena, est canalis tenui tunica, deferens sanguinem crassiorem, quo nutrimur. Oriuntur autem uenæ in hepate, ibi enim stipes est uena caua, maior & amplior cæteris omnibus, quare ab ea uelut à stipite rami, cæteræ uenæ propagantur. Sequimur enim communem sententiam, quæ in scholis graui auctoritate recepta est. Aristoteles putauit cor esse princi-

L pium

pium uenarum, sed aliter sensit Hippocrates, quem Galenus sequitur, refutans Aristotelis opinionem.

Arteria est canalis ortus à corde, uehens spiritus uitales cum aliquo sanguinis riuo, sed tenuissimi. Porrò ne exhalent spiritus, oportuit esse arteriarum tunicas firmiores & densiores, & ipsos meatus angustiores. Ideo duabus tunicis constant arteriæ, quarum interior quincuplo crassior est, quàm uenarum tunica. Hanc ambit alia tunica exterior tenuis, ita fit arteria sexcuplo crassior, quàm uena. Dixi supra iunctas esse uenas & arterias, ut uenæ suppeditent spiritui materiã, spiritus uero in arterijs calore suo foueat sanguinẽ. Sunt enim utrinq; orificia, ut spiritus ceu flammula rapiat nutrimentum ex uenis, & uenæ spiritum ac colorem ex arterijs. Sic uiuimus, ut in lychno flamma rapit nutrimentum ex cera, sic spiritus in nobis suum alimentum ex uenis haurit, eaq; in re natura ipsa pulcherrimum nobis exemplum proposuit mutue communicationis in hac civili societate. Initium arteriarum est aorta, quæ ex sinistro uentriculo cordis oritur. Etymologias uocum arteriæ & aortæ supra recensui.

Alia membra, in corpore dicuntur ἑτερογενεῖα & composita, cum partes non retinent nomen totius,

totius, ut caput, oculus, & cætera. Non enim quælibet pars capitis, est caput.

De Humoribus.

Et si fontes humorum melius conspiciuntur, modus nutritionis exponitur, tamen quia in descriptione humani corporis uersamur, non uolum prærire hic humorum discrimina, quorum magna uis est in natura corporis. Vocatur autem hoc loco humor, liquidum & fluidum corpus, in quod conuertitur nutrimentum in hepate, ut corpora nutrimintur, & conseruentur. Differunt humores naturales à uitiosis, seu præternaturalibus, ideo primum de non uitiosis dicendum est.

Humores naturales sunt quatuor, sanguis, phlegma, flaua bilis, & atra bilis, ac simul generantur in hepate hoc modo. Vt in omnibus mixtis, quæ coquantur, insunt diuersæ partes, aliæ igneæ. aliæ terrestres, aliæ aquosæ, aliæ aereæ, ita in massa tota sanguinea, postquam hæc in hepate cocta est, igneum quiddam inest ebulliens, id uocatur flaua bilis, quæ est calida & sicca. Inest & terrestre quiddam fecibus simile, id uocatur atra bilis, quæ est frigida & sicca. Manet etiã ibi aliquid aquosum, quod cœpit quidem coqui, ut fieret sanguis, nondum autem percoctum est, sed adhuc album, insipidum &

remissi caloris est, id uocatur phlegma. Reliquum est aereum, quod est calidum & humidum, seu temperatum, dulce, pingue, suauiter nutriens, id proprie uocatur sanguis. Hæc discrimina humorum Galenus pingit uenusta similitudine. Vt uidemus in mustis efferuescentibus ebullire id, quod tenuius est, quod ipse uocat αἷον, deinde quiddam inesse aquosum, subsidere etiam feces, ita sunt in massa sanguinea totidem humorum discrimina, hinc facile sumi possunt definitiones. Sed addenda est etiam utilitas singulorū humorum, non enim sunt frustra conditi, & cum non sunt uitiosi, habet necessarios usus in corpore.

Sanguis est calidus & humidus, sed temperatus, dulcis, aereus, optima & præcipua pars nutrimenti. Et si enim semper cum sanguine uehantur reliqui humores, & simul fiunt nutrimenta, ut sanguis dilutus phlegmate, magis alit frigida & humida membra, ut cerebrum, biliosus magis alit pulmonem, melancholicus magis alit ossa, tamen præcipua nutrimenti pars est id, quod proprie est sanguis. Nam nutrimentum oportet esse dulce, aut dulci succo dilutum. Constat ergo, quæ sit sanguinis utilitas.

Phlegma est humor subaquosus, qui cœpit coqui, ut fieret sanguis, sed nōdum percoctus est, ideo est

est subalbus, insipidus, tenuis, non pinguis, nec calore æquans sanguinem. Utilitas eius est, ut ardorem sanguinis mitiget, ac prohibeat, ne densior & aridior fiat, paulatim coquitur in uenis, ac fit materia sanguinis. Item phlegma cum sanguine alit cerebrum, & reliqua phlegmatica membra.

De nomine phlegmatis rixati sunt & Veteres, & apparet initio sic uocatum esse uitiosum humorem adustum. Nam populo notiores sunt uitiosi humores, accipimus autem appellationes à populo. Prodicus maluit hunc humorem, appellare Βλεφναι, id est pituitam: sed opinor etiam id nomen initio fuisse uitiosi humoris, postea docti appellationes transulere ad humorem non uitiosum.

Flaua bilis, ξανθὴ χολή, quam uulgo uocant choleram. Etsi cholera est morbus, cum bilis largiter infusa in uentriculum, erumpit per uomitus & inferiora. Id etsi non moueo litem de uocabulo, tamen propter adulescentes adscripsi, quibus interdum confusio appellationum aliquid offundit caliginis. Est autem flaua bilis non uitiosa, sanguinis spuma, calida & sicca, quæ fit cum calidiores & sicciores partes chyli, propter fortem calorem sic ebulliunt. Saporis est amari, qui propriè dicitur πικρὸς, ut Galenus clarè discernit utranque bilem saporibus,

inquiens, καὶ τοῖς ὄνχοις ἢ μὲν αἰὶ πικρὰ φαί
νεται, καὶ μικρῶ μορίῳ ψάσῃ ἐν γλώτῃ, ἢ
μέλαινα δὲ ὀφθαλμοῖς. Et aliquoties repetit hanc sen-
tentiam. Quum recenset amara, Græcè πικρὰ, no-
minat Nitrum, χολλὴν, amaras amygdalas. Hæc eo
adieci, ut saporum differentias obseruent studiosi,
quarum appellationes infra recitabimus.

Colores etiam in non uitiosa bile differunt, al-
ias magis, alias minus rubet, quare et rubram et
flauam nominant. Vtilitas eius est, dissipare ac pene-
trare, aperit meatus, ubi cum sanguine uehitur, et
simul alit membra cognata, ut pulmonem. Nec tota
uehitur cum sanguine, sed maior pars deriuatur in
folliculum fellis, quæ et ipsa est bilis non uitiosa.
Sunt autem ex felle meatus, qui uehunt flauam bi-
lem ad intestina, ut inde pellat feces.

Atra bilis non uitiosa, est humor magis crassus et
terrestris, qui in sanguine subsidit, propemodum ni-
gro et spissiori uino similis, sed est frigidus et sic-
cus. Pars uehitur cum sanguine, quæ tamen quia di-
luitur sanguine, pontici magis est, quàm acidi. Reli-
qua naturalis deriuatur in splenem, quæ est acida.

Vtilitas eius est, sanguinē reddere spissiore, et
adstringere, et ubiq; adiuuare retentionē, et unā cū
sanguine nutrire melancholica mēbra, ossa et splenē.

Plato

Plato in Timæo non recenset utilitates trium humorum, sed dicit eos esse morborum & malorum morum causas. Nam prope modum, ut uulgi loquitur, non discernit uitiosos humores à naturalibus, sed quærendum est discrimen illud, & consideranda sunt utilitates. Nam hæc diuersitas nec frustra condita est, nec tantū addita corporibus, ut uenenū ad perniciem. Est & illa utilitas obseruanda, quod alij humores, alijs animi motibus seruiūt, sicut postea dicam. Prius enim prætexam uitiosos humores.

Vitiosi humores, uocantur non naturales, singuli autem dupliciter corrumpuntur, aut quia sine alterius admixtione, substantia ipsa degenerat, aut quia miscentur alij uitiosi. Sanguis degenerat, ut quum putrescit clausis poris, ac uertitur in bilem uitiosam, unde oritur continua febris. Corruptitur etiam sanguis admixtione alterius humoris, ut in ictericis affluente bile, aut in hydrope, ubi prior sanguinis massa uitiat, adfluente crudo humore, non cocto in hepate.

Phlegma non naturale quoddam, uocatur crudum, quod est humor aquosus, frigidus & humidus, redundans in corporibus propter infirmam coctionem. Idq; aliàs tenuius est, quod sputo, uel per nares eijcitur, & interdū, ut in coryza largiter de-

stillat, aliàs crassius est, quod uomitu & egestionibus interdum eijcitur.

Aliud quoddam phlegma uocatur salsum, cum uidelicet phlegmati miscetur bilis, quod quidem ex sapore sputi facile iudicari potest, & in corporibus intemperantium, qui salsis cibis utuntur. Nasceatur copiosius, ac inde perniciosi catarrhi oriuntur, uocatur acetosum, cum miscetur atra bilis.

Bilis flaua uitiosa, aut per se degenerat, ut cum aduritur, & fit atra bilis uitiosa ac cinerea, densa et mordax. Sicut paulatim in picrocholis degenerat rubra bilis in adustam, uel ætate, uel uehementioribus motibus. Quare tales πικρόχολοι senescentes, fiunt furenter iracundi.

Aut miscetur alius humor, uidelicet tenue phlegma, ut rubor diminuatur. Hæc bilis uocatur citrina, Galenus Pallidam nominat. Sed si est crassius phlegma admixtū, fit bilis uitellina, sic dicta, quod color imitatur uitellum oui. Fiunt autem tertianæ febres nothæ, ex bile, cui phlegma admixtum est.

Præter has species, gignitur in uentriculo humor uiridi colore, qualia sæpe uidemus esse infantum excrementa, aut aliorum. Sæpe & in uomitu uiridem humorem miræ mordacitatis eijcimus. Hic humor etsi fit admixtione bilis & immodica adustione,

ne, tamen non est uerè bilis, ut Iacobus de Partibus rectè disputat, sed crudus humor in uentriculo nimis uisus, cui aliqua bilis influens in uētriculum admixta est. Ideoq; à Galeno uocatur Prasina bilis, quod uiriditas imitatur porri colorē. *πρασινον* enim significat porrum. Et quum uiriditas est obscurior, nonnihil ad fuluum colorem accedens, uocatur hæc bilis æruginosa, Græcè *ιώδης*, ab *ἰ* & *ω*, quod significat rubiginem. Nam rubigo uetus, quasi uirescere incipit, talis bilis sæpe uomitu eijcitur.

Atra bilis uitiosa est, cum uel cæteri humores, uel ipsa atra bilis ita aduritur, ut humor cineris naturam crassiores & mordacem referat. Nam & Hippocratis Aphorismus testatur, degenerare sanguinem ac rubram bilem, quum aduruntur clausis poris, in atram bilem. Verba Aphorismi hæc sunt, *ὡσαύτως τὸ ἐπίχολον, καὶ γναίμον σῶμα, μελαγχολικὸν γίνεται, μὴ ἔχον δ' ἐξέρρωσιν*. Pariter biliosum & sanguineum corpus, fit melancholicum, ubi non effluunt, seu exhalant fumi, atq; hinc existunt amentiae multiplices. Si melancholia est ex sanguine, & diluitur modico sanguine, efficit amentias ridicule lætantium. Si ex rubra bile, aut diluitur multa rubra bile, fiunt atroces furores & maniae, qualis fuit Hercules & Aiakis furor. Si diluitur phle

gmate, fit inusitata segnicies sicut ipsi uidimus mentem errantem, qui fere perpetuo dormiebat summisse loquebatur, nec excitabatur nisi citharæ sono, quæ cum audisset, attollens caput arridere incipiebat, & interrogatus hilarius ule respondebat. Si ipsa per sese atra bilis redundans adurit, fiunt tristitiæ maiores, fugæ hominum, qualis fuit Bellerophonis mœsticia.

Qui miser in campis errabat solus Aleis,
Ipse suum cor edens, hominum uestigia uitans,
ut inquit Homerus.

Sed hæc species mira uarietate miscentur, sicut temperamentorum uarietas multiplex est. Vina quàm uarie temperata sunt, Creticū, Italicum, Renanum, Neccharinum, quantum differunt? Ita iidem humores in alijs sunt generosiores, mitiores, puriores, eaq; uarietas in temperamentis habet cœlestes causas. Multo generosior est melancholia, si coniunctione Saturni & Iouis in Libra temperetur, qualis uidetur Augusti melancholia fuisse, quàm si confusa sit Saturni, Martis & Lunæ congressu in Scorpio, qualis Catilinæ melancholia fuisse uidetur. Hæc eo recito, ut admoneam lectorem, non posse enumerari omnes modos uarietatis humorum uel bonorum, uel uitiosorum.

Homerus

Homerus mœsticia mortuus dicitur, ænigmatis perplexitate uexatus. Heraclitus Ephesus sæpe lachrymabat Senex, deplorans hominum miseras, quem quidem fuisse melancholicum & Theophrastus scripsit, tribuens melancholiæ, quòd obscura et confusanea scripisset. Quæ fuit solitudines, & immundiciæ uictus, hydropicus factus est. Postea sperans se aquam illam inter cutem desiccaturum, iussit se oblini stercore bouum, & ad solem exponi, inde mortuus fertur. Democriti delirium fuit hilarius, qui ridere solebat hominum stulticiam, eaq; animi tranquillitate uitam produxit, usq; ad annum centesimum nonum suæ ætatis.

Empedocles furens insiliit in Aetnæ uoragines. Sophoclis delirium fuit multo suauius, qui uoluptatibus leuabat ætatis incommoda, & oblectabat se componendis poematis.

Marius delirans imaginabatur expeditiones, & prælia, adeo ut gestus & clamorem pugnantis repræsentaret.

At Luculli amentia fuit hilarior, ac mitior. Ita in Senibus cum degenerat melancholia, efficit dissimiles amentias.

Hic non inutile est recensere Aristotelicam disputationem de atra bile, ut natura humoris propius aspiciatur,

aspiciatur, quam quidem multis uenustis descriptionibus illustrauit. Disputat quare excellentes uiri in gubernatione reipublicæ, ut Solon, Philosophi, Poetæ, & alij excellentes Artifices, plerique omnes sint melancholici. Ac primum naturas esse melancholicas ostendit ex signis, quæ in senecta testantur, antea in illis fuisse copiosorem atram bilem. Morbi indicant humorum naturas. Herculis ulcera eruperunt ex adustione atræ bilis. Et delirasse in senecta dicuntur plerique Poetæ, Philosophi, & Artifices. ergo etiam antea in eis redundabat atra bilis, ex his signis ratiocinatur Aristoteles, fuisse illorum naturas melancholicas.

• Hic quæritur de atra bile, an & quomodo præstantiores motus in ingenijs efficiat. Aponensis non rectè iudicat, qui existimat hos motus in magnis uiris ab adusta bile esse, non à naturali : nam adusta efficit furores & amentias, non parit rectos motus & probandos, qui reguntur consilio. Deceptus est Aponensis, quum putauit Aristotelem hoc quære-
re, an paulatim ætate Heroes fiant melancholici, id enim non quærit, sed ipsas naturas, & temperameta eorum sentit esse melancholica. Ac deinde satis ostendit se non de uitioso, sed de naturali humore loqui. Ait triplicem esse atram bilem, quandam asini-
nam,

nam, dilutam multo phlegmate, quæ adfert frigidos morbos, nõ prodest ingenijs. Altera est adusta, quæ furores ciet. Tertia est non vitiosa, quæ quum est copiosior, & sanguini temperato aptè miscetur, efficit acriores, ardentiores, & tenaciores impetus. Primum enim talis melancholicus sanguis, est admodum halituosus, & multos gignit spiritus, & fiunt in eo motus durabiliores, non solum quia stabilior sanguis est, sed etiam, quia illi spiritus acrius urunt densiorem sanguinem. Vt ignis in ferro urit multo uehementius, quàm in stipula, & sunt impetus ardentiores, propter eādem causam, quia talis sanguis incensus magis flagrat, et ardet. Quantus impetus, quantus ardor est Cæsaris dimicantis, reuocātis fugientem exercitum? Non dissimilis est hic impetus fulminum, atque ut in puluere tormentorum, qui fit ex nitro & sulphure, impetus excitatur uehementissimus, ita flagrantissimos motus in sanguine melancholico spiritus incensi excitant. Nõne Poetas quum intenti aliquid componunt, uidemus uelut afflatu quodam moueri? Accidit idem alijs excellentibus Artificibus, quum in aliquam cogitationem maiore animi impetu incumbunt. Archimedes non sensit urbem capi, non animaduertit milites in domum suam irrumperè. Quid tam melancholicum, quàm quod

quod idem Artifex è balneo exiliens, per forum cucurrit nudus, & clamitans ἄνυμνα, cum inuenisset rationem, qua deprehenderet, quantum argenti admixtum esset auro, si uidelicet pondera coronæ in aqua obseruaret, quæ ratio nūc quoq; usitata est apud Aurifices. Nec Periclea & grandis eloquentia existit, nisi in tali temperamento naturæ. Non igitur Aristoteles de uitiosa atra bile loquitur, sed de naturali, & re ipsa hoc uult, excellere ingenijs eos, quorum crasis est temperata, sed declinans ad melancholiam, qualem efficit Saturni & Iouis coniunctio, quæ Heroicis ingenijs peculiaris est.

Hæc ut fiant magis perspicua, discernendæ sunt etiam crases, seu temperamenta.

Vulgò uocant complexionem, quam Græci Crafin dixerunt, & alij temperamentum uocant. Est autem crasis, congenita qualitatum primarum inter se conuenientia, uel excessus, propterea quod elementa sunt omnium mixtorum initia, etsi igitur non omnes diuisiones persequar, tamen præcipuas recitabo.

Duplex est crasis, alia temperata, alia intemperata. Temperata est æqualitas qualitatum, conueniens certæ speciei. Nec intelligitur hæc æqualitas de arithmetica æqualitate, idest de numero graduum æquali, quæ uocatur usitate æqualitas ponderis,

ris, ubi tot sunt gradus caliditatis, quot frigiditatis: nam hæc æqualitas est impossibilis, & nulli speciei conueniret. Sed intelligitur æqualitas secundum iustitiam distributiuam, idest conueniens certæ speciei. Vt crasis humani corporis melior est, quàm pecudis. Et crasis humani corporis, in fine adolescentiæ melior est, quàm antea, aut in senectâ. Et membrorum æqualitas dissimilis est. In corde quum rectè temperatum est, tamen abundat caliditas. In cerebro rectè temperato abundat humiditas, id uocatur temperamentum iustitiæ. E contra dicuntur distemperatæ crases, quæ recedunt ab hac æqualitate iustitiæ, uidelicet quum una qualitas excedit, ut si cerebrum siccitate tantum excedat, uel uentriculus frigiditate tantum excedat. Aut quum excedunt duæ qualitates, ut si hepar sit calidius & siccus, ac à iusta proportionem recesserit.

Hinc subtili enumeratione colliguntur octo distemperatæ crases. quia ex quatuor qualitatibus singulæ excedere possunt, aut possunt excedere duæ coniunctæ, hæc enumeratio est erudita. Nam Medici non modò de humorum, aut de sanguinis temperamentis loquuntur, sed de crasi cuiuslibet membri, ad hanc discernendam aptius fuit distributiones facere, per primas qualitates, ac nominare, quæ
qualitate

qualitate aliquod membrum aut corpus excedat. Postea si ad corporum & humorum crases redeatur, cum excessus sit duarum qualitatum, quatuor distemperatae crases constituuntur.

Excedens calida & humida, talis est sanguinea, ut in Alexandro adolescente.

Excedens frigida & humida, talis est phlegmatica, ut in sue.

Excedens calida & sicca, talis est biliosa, ut in cane.

Excedens frigida & sicca, talis est melancholica, ut in apibus, formicis, &c.

Porro temperamentum iusticiæ habet gradus & latitudinē, ac plus aut minus declinat ad aliquam distemperatam. Rarum est enim etiam illud ipsum iusticiæ temperamentum exactum. Vt in Platone magis declinabat temperata crasis ad melancholicam, in Alexandro magis ad sanguineam. Sic & reliqua temperamenta miscentur. In leone dominatur biliosa crasis, sed declinat ad melancholicam.

Postquam igitur temperamenta recensuimus, iam ad Aristotelis disputationem redeo, qui melancholicis naturis tribuit ingeniorum præstantiam. Et fatetur se non de asinina melancholia, nec de adusta loqui, sed de sanguine, in quo est atra bilis copiosior,

fior, hoc est loquitur de temperata crasi, declinante ad melancholicam. Hæc excellit, quia in tali sanguine spiritus efficiunt acriores, stabiliores & ardentiores motus, ut dictum est. Pertinet huc & memorabilis sententia Aristotelis, quæ extat in Secundo de Partibus animalium, Sanguis crassior & calidior, efficit maius robur, sed tenuior & frigidior, auget vim sentiendi & intelligendi. Verba Aristotelis hæc sunt, ἔστι δ' ἰχθυὸς μὲν ποικιλιώτερος, τὸ παχύτερος αἵμα καὶ θερμώτερος. αἰσθητικώτερος δὲ καὶ νοερώτερος, τὸ λεπτότερος καὶ ψυχρότερος. Vulgati libri legunt νοσερώτερος, sed apparet aliter legisse Gazam, quem nos sequimur, etsi utraq; sententia uera est. Porro in crasi temperata, sanguis est subtilior ac purior, quia autem ad melancholicam declinat, est frigidior. Talem crasim efficit Mercurius, nam huic quoq; attribuitur melancholia. Venustissimè autem confert Aristoteles atram bilem ad uinum. Vt enim uinum uarias qualitates accipit in ebris, alij fiunt hilares, alij feruēt ira, alij lachrymant, quia enim calidum, spumosum & halituosum est, ideo excitat calore sanguinem, & gignuntur spiritus pro qualitate sanguinis copiosiores. Vnde apud Græcos dictum est de uino, τοῖς μὲν τρόποις τῷ χρωμένῳ ὑποαίνουται. Sic &

M

atram

atrā bilē inquit Aristoteles, quasi obsequi sanguini, & cū sit halitiosa, copiosiores et ardētiore spiritus excitare. Proinde cū temperato sanguini copiosior miscetur atra bilis, accenditur sanguine, & supeditat copiosiores et ardētiore spiritus. Cū igitur alijs humoribus se sic attemperet, quia est densior & halitiosior, fit ut hic humor magis uariis sit, quā ceteri, & effectus habeat multiplices in ingenijs, moribus & morbis. Gubernant atram bilem, Saturnus & Mercurius, sed mixturæ luminum faciunt innumerabiles differentias. Mars rubram bilem gubernat. Præsumt sanguini Sol, Iupiter, Luna, & Venus, illi magis fouent uitali calore, istæ mouent & supeditant humorem. Id discrimen in Sententijs Ptolomæi traditur, ὁ ἡλιός ἐστι πηγὴ τῆ ζωτικῆς ἀναμεικτῆς, ἡ δὲ σελήνη τῆ φυσικῆς.

Haecenus de humoribus & temperamentis breuiter dictum est, ut uulgares distinctiones & descriptiones sint in promptu adolescentibus, quas in physices initijs tradi maxime cōuenit, conducunt enim ad considerandam naturam humani corporis, & ad intelligendas membrorum functiones, nonnihil etiam hæc prosunt moribus. Constat enim, mores imitari temperamenta corporum. Et ut infinita morum uarietas est, sicut Poeta inquit, Pectoribus mores tot sunt, quot

sunt, quot in orbe figuræ, ita existimandum est mirificas esse humorum mixturas. Ut sunt uarij stellarum positus, etsi temperamenta etiam aliquam à materia ac semine diuersitatē accipiunt. Plato postquam de humoribus dixit, postea addit morbos & mores, qui inde oriuntur. Nos supra in uitiosis humoribus, uno atque altero exemplo admonuimus Letorem, ut meminerit certos morbos, à certis uitiosis humoribus oriri, integra enumeratio pertinet ad Medicos. Et tamen prodest, cum in anatomia, tum in humorum descriptione cogitare, qui morbi quibus partibus accidant, et ex quibus causis existant, id ad ualitudinis cōseruationem, & ad eruditionem in Physicis conducit. Cognitis igitur his initijs, postea alicunde petendæ sunt morborum & remedium descriptiones.

Nec de moribus prolixè dicam. Temperata crasis gignit placidos mores, qui propriè ἡθῶς uocantur. Et quoniam declinare solent ad aliquem excessum, differunt mores, etiam in eucratis.

In Alexandro declinat temperata crasis ad sanguineam. Est igitur hilarior, amans conuiuiorum ac sodalitiarum, comitate sermonis mirifica, nec satis uerecundus, nec satis temperans, quum uino incaluit, iracundior.

In Scipione haud dubiè declinabat temperata cras-
 sis ad melancholiam, fuit enim subtristi ingenio, te-
 cto, & ironico, amans solitudinum, cogitabundus.
 Fertur enim illud Scipionis, se cum maxime solus es-
 set, minime solum esse, uerecundus, grauis, sed cum
 quadam comitate, certans etiam interdum false di-
 ctis, animo excelso, & dirigente consilia ad ueram
 rationem, non ad uulgi opiniones, patientia & mo-
 destia singulari. Cessit enim tribunitijs criminatio-
 nibus, ne si durius aduersaretur, excitaret ciuile in-
 cendium, cum haberet exercitus in potestate, ac fa-
 cillime posset illos sycophantas cõpescere, domi mo-
 dico et exiguo apparatu contentus fuit. In petitione
 honorum, nõ offundebat oculis ciuium præstigias,
 quibus alij utebantur, uidelicet comitatũ magnum,
 non certabat profusionibus & ambitione populari.
 Nihil uolebat uideri adferre ad petitionem, nisi so-
 lam uirtutem. Deniq; nullum Ducem legimus in Hi-
 storijs, in quo ita luceat id, quod proprie uocatur
 ἀνδρῶν, coniunctum cum imperatorijs artibus, &
 uirtutibus, ut in Scipione.

Sed excessus in alijs temperamentis consideren-
 tur. Cholerici sunt feruidi, præcipites, incauti, non
 satis diligentes, aperti, iracundi, sed facile placabiles,
 mutabiles. In omnibus affectibus animi, in lætitia,
 ac dolo

ac doloribus habent subitos motus uehementiores, qui uocantur πῶδες, ideò in furores aliquando incidunt, ut Ajax. Porro hi mores in alijs magis, in alijs minus turbidi sunt, & in mediocribus ingenijs, ratione nonnihil regi, & ad moderationem flecti possunt. Quare natura obseruanda est, ut discamus eam arte regere, discamus etiã cauere alios, quorũ mores ad nostram consuetudinem non cõgruunt. Hæc prudentia in uita est necessaria, & pars est philosophiæ.

De melancholicis antè dictum est, horum est mirifica uarietas. Primũ illa Heroica Scipionis, uel Augusti, uel Pomponij Attici, aut Dureri melancholia generosissima est, & uirtutibus excellit omnis generis, regitur enim crasi temperata, & oritur à fausto positu syderum, sed quo longius ad excessus acceditur, eo magis degenerat. Si dominatur melancholia phlegmatica, sunt ingenia segnia, stupida, ut supra dixi. Sed si est adusta melancholia aut diluta copiosius bile rubra, quæ etiã paulatim aduritur, hinc magna est ingeniorum ac morum prauitas.

Primũ enim tales omnes superbi sunt, quia cum melancholia sit halituenta, flatus illi efficiunt uentosa ingenia, quæ res magnas concupiscunt. Deinde sunt suspicaces, morosi, occultatores, tenaces simulaturni, immites, inuidi, obtrectatores, maleuoli,

αἰσῶροι, ut Timon, qui dictus est μισάνθρωπος,
 Diogenes, et alij Cynici, Cato. Est enim magna va-
 rietas, ut sunt humores in alijs plus, in alijs minus ve-
 nenati, & propter diuersos syderum positus, & pro-
 pter seminis naturam, & alij plus, alij minus naturæ
 uitij repugnant. Nonnihil ad differentias tempera-
 mentorū obseruandas conferunt exempla Poetarū.
 Achilles uituperans Agamemnonem, tribuit ei ca-
 ninam naturam, epulas amantem, θρασύδειλον,
 audacem & temerariam in laceffendis alijs, non in
 dimicādo fortem. Hæ notæ conueniunt cholericis,
 ut canum natura est cholericæ, qui sunt in laceffen-
 do petulantes, & leuiter icti refugiunt, auide uo-
 rant. Sapienter autem Homerus discrimen monstrat
 inter Heroicum uirum, & uulgarem naturam, in
 qua non est illa uirtutis præstantia, quæ est in Heroi-
 cis ingenijs. Sæpe enim in republica peccatur ab ijs,
 qui hoc discrimen non obseruantes, uolunt pares ui-
 deri Heroicis uiris, illorum appetunt honores, &
 mouent perniciofa certamina. Vt post Alexandrum
 Duces aliqui uix mediocres, tamen Alexandri glo-
 riam sibi promittebant. Post C. Cæsarem Anto-
 nius pollicebatur sibi imperium, cum quidem, ut A-
 gamemnon inferior fuit Achille, ita Antonius pro-
 cul absuerit à præstantia ingenij, & magnitudine
 animi,

animi, quæ in Cæsare fuit. Exercuerunt & Scipionem homines inuidi, Lentulus, Asellus, & alij quidam, qui non intelligentes præstantiam illam uirtutis, Diuinū quiddā esse, similes successus sperabant.

Deniq; sæpe in uita incidunt exempla, etiam in artibus, ut Virgilio pares haberi uolebant, Bauus & Meuius. De quibus inquit, Qui Bauum non odit, amet tua carmina Meui.

Prodest igitur intelligere discrimen, inter naturas Heroicas & uulgares, ut agnoscamus Heroicas uirtutes, diuinos adflatus esse. Quanquam enim, ut supra diximus, temperata crasis declinans ad melancholicam, materia est idonea illis ingentibus motibus, tamen hi motus à Deo in illa materia adiuuantur, & gubernantur, ut Scipio diuinitus impellitur, & adiuuatur, ut uincat. Hæc naturarum discrimina considerantes, infirmitatem nostram agnoscamus, non conemur supra uires, nec inuideamus præstantioribus. Sicut grauissimè monet Ioannis sententia, Nemo potest sibi sumere quidquam, nisi sit ei datum de cœlo.

Sed ad temperamenta & mores redeo, uide quantum sit interuallū inter illos duos. Agamemnon est cholericus, θρασύδαιμον, ferox in lace ssendo, habet impetus stultos, subitos, sed cito deflagrā-

tes, negligit negocia propter epulas, ideo enim uocat eum ebriosum. Est ergo gregarius miles, sine eximia uirtute, sicut ei ipse quoque conuiuiatur, *τιω δὲ μὴ ὅτι καὶ εὖ ἀκούει*. Quasi dicat, nec regio animo præditus est, nec uirtutis præstantiam intelligit, sed stolidos impetus habet, ut gregarius miles.

In ipso autem Achille quanta est animi celsitudo? Intelligit Principis uiri munus, uidelicet res magnas pro communi salute gerendas esse. Et acerrimis stimulis ad hoc decus excitatur, ut Rex gerat reipublicæ utiles, delectatur ipso labore, & ipsa uirtutis pulchritudine magis, quam præmijs. Sicut Philostratus eum inquit Aiaci respondisse, cum enim interrogaretur, quos labores omnium difficillimos, atque asperimos sustinuisset, tum Achilles, susceptos pro amicis. Cumque rursus interrogaret Ajax, quos sustinuisset iucundissimos, inquit illa, eosdem, significans nihil esse dulcius ingentibus animis ipsa uirtute, cum bene merentur de ciuibus. Sed à stolido duce adfectus contumelia, irascitur uehementius, nec statim deponit offensionem. Significant autem melancholicam naturam, illi acerrimi motus, & constantia in susceptis laboribus, deinde & hic ingens æstus iracundiæ ac pertinacia.

Non libet teterrima & monstrosissima exempla
plauē

pla uenenatæ melancholiæ recitare, ut Catilinam, Therfiten, & similes, ut poetam Cinesiam, quem accusat Lysias, solitum irridere religiones, & festa contraria usitatis celebrasse cum suis sodalibus. Hac nouitate & petulantia, cum famâ ingenij aucuparetur, & sibi ualde placeret, nō minus furebat, quàm Hercules, cum liberos & coniugem interficeret.

Habet & hæc ætas multa talia ingenia, plena ueneni & furoris, non dissimilia Therfitæ & Cinesiæ. Sed hæc portenta omittamus. Nec opus est hic longiore disputatione, satis est enim tenere generale præceptum, quod mores congruant temperamenti. Mixturæ uarietas uagatur in immensum, quæ tamen in consuetudine hominum consideranda est, & interdum conferendus syderum positus. Est & gentium diuersitas consideranda, de quibus Aristoteles inquit, Sanguinem hominum in regionibus frigidioribus æstare, & dēsiores fumos ac halitus ædere, q̃ in calidis & siccis locis, ubi nascuntur homines infirmis corporibus, timidi & fugaces.

De Spiritibus.

Spiritus est subtilis uapor, ex sanguine expressus, uirtute cordis incensus, ut sit uelut flāmula, supeditans uim in exercendis actionibus. Et si autem unus est fons spirituum, tamen locis discernuntur,

Et mutantur. Spiritus uitalis, est flammula in corde nata ex sanguine, calorem uitalem deuehens ad cætera mēbra, Et impertiens eis uim exercendi actiones, quas calore uitali efficiunt.

Ad hunc usum conditæ sunt arteriæ, ut hunc spiritum transuehant, cuius quanta dignitas Et uis sit, inde existimari potest, quod calore uiuifico semper opus est omnibus membris, ad substantiæ conseruationem, Et ad nutrimenti conuersionem. Huius caloris fomes est, hæc ipsa scintilla, quæ uocatur spiritus uitalis, quem sic admirati sunt uiri sapientes, ut alij dixerint animam esse, alij proximum animæ instrumētum. Nec mortem aliter definit Aristoteles, nisi extinctionem esse caloris natiui, quum ait in libello de Iuuentute, senecta, Vita Et morte, Mortem esse φθορὰν τοῦ θερμοῦ φυσικοῦ. Calorem autem spiritus impertit. Ideo de spirituū conseruatione Et instauratione diligenter traduntur præcepta, qui quidem uel nutritionis uitijis, uel morbis, uel cordis imbecillitate, motibus Et affectibus, uel laboribus immoderatis corrumpuntur, aut extinguuntur, ideo magna cura fouendi Et conseruandi sunt.

Spiritus animalis, uocatur spiritus, qui cerebri uirtute factus est lucidior, Et conueniens actionibus sensuum, Et neruis ciendis.

Affentior

Assentior enim illis, qui spiritus in corde primum
 igni tradunt, postea transmissos inde ad cerebrum
 aliam ibi naturam accipere. Apparet enim cognatio
 spiritus uitalis, & spirituum in cerebro. Quod qui
 bus cor est melius temperatum, horum sunt actio-
 nes in cerebro etiā præstantiores, id eo fit, quia spi-
 ritus melius temperati ad cerebrum perueniunt. Im-
 pediunt actiones cerebri, ira, mæsticia, amor, quia
 tunc spiritus magis turbidi sunt, ut minus fulgen-
 tes. Et Galenus Libro septimo de Dogmatum Hip-
 pocratis & Platonis consensu inquit, ὅτι τὸ ψυχὴ
 κὸν πνεῦμα ἐκ τοῦ ζωτικῦ καὶ τοῦ γαστρικοῦ
 ὡς πλεονέχει τὸν γαστρικόν.

Porro discerni has duas species, spiritum uita-
 lem, & animalelem necesse est, quia longè diuersa of-
 ficia habent. Vitalis, impertit calorem. Ψυχικὸς,
 ciet sensuum actiones, & nervos impellit. Et non-
 nulli contenti sunt his duabus speciebus., alij addi-
 derunt tertiam, scilicet spiritum naturalem in hepa-
 te, qui fouet sanguinem, & in sanguine halitus exci-
 tat. Sed Galenus dubitat, an hanc speciē ponat, in-
 quies, εἰ δ' ἐστὶ πνεῦμα φυσικόν. Nam etsi spiri-
 tum in hepate esse necesse est, tamē is per arterias eò
 trāsuehitur. Et actio est eius spiritus, qui uitalis uoca-
 tur, calore uinifico sanguinis generationē adiuuare.

Hactenus

Hactenus et mēbra humani corporis, et humores, & spiritus descripsimus. Hæc enim præcipuè consideranda sunt in nostris corporibus, quia ad necessarios usus atq; actiones destinata sunt, et mira arte facta ac distributa. Nūc redeo ad usitatas quæstiones, quæ in scholis solebant tractari in libro de Anima.

De potentijs & actionibus quærunt, nec possunt uel potentiæ agnosci, uel actiones diiudicari, nisi organa monstrantur. Ad hæc autem opus fuit descriptione humani corporis, ideo hanc ut supra monui, inferendam hic esse duxi. Redeo igitur ad quæstionem de potentijs.

Quot sunt potentiæ Animæ?

Quinque numerantur, nec de numero rixabimur, modò ne prætereatur aliqua potentia in explanatione. Sunt igitur hæ, uegetatiua, sentiens, appetitiua, motiua secundum locum, & intellectuua. Enumerant & Medici potentias, qui sentētiā retinent eandem, uerbis alicubi alijs utuntur. Virtutes, inquit, tres sunt, naturalis, uitalis, & animalis. Naturalis, est uegetatiua. Animalis subiicit Galenus tanquam partes, sensus exteriores, & interiores, ac motiuam. Vitalis, quæ est uirtus cordis, calorem uiuificum suppeditans, fouet cæteras. Et ad cor pertinet appetitio sensuum, ut postea dicam.

De Vege-

De Vegetatiua.

Tria sunt officia uegetatiuæ potentia, nutrire, augere, et gignere. Nihil repugno, si qui uolunt par-
tiri uegetatiuam in tres potentias, nutritiuam, augen-
tem, & generatiuam, nam hoc modo alij discernunt
hos gradus.

De Nutritione.

Nutritio est conuersio nutrimenti in substan-
tiam animati, facta ui caloris naturalis, ut instaura-
tio fiat in eo, quod absumi cœperat.

Quæ sunt organa in animalibus?

Nutritionis organa, uocantur membra propriè
destinata ad accipiendum, transmutandū, & trans-
uehendum nutrimentū, scilicet os, œsophagus, uen-
triculus, hepar, & uenæ deferentes sanguinem.
Hæc nomēclatura organorum est commoda discen-
tibus, quia his membris hæ functiones principaliter
competunt, ut aduehant, & præparent nutrimen-
tum. Quanquam enim nutritio fit uirtute omnium
partium corporis, quæ conuertunt nutrimentum in
substantiam suam, tamen cæteræ non uocantur hu-
ius officij organa, quia habent alias functiones prin-
cipales. Ideoq; attribuūtur singulis membris uniuersaliter
quatuor ministræ facultates, attractiua, re-
tentiuæ, alteratiua, & expulsiua, hæ facultates ser-
uiunt

uiunt nutritiue, fit enim nutritio his modis. Nutri-
mentum attrahitur, retinetur, transmutatur, & as-
similatur membro, & superfluitas expellitur. Hæc
breuiter attigi, nam de his facultatibus Medici pro-
lixè disputant.

Quomodo fit nutritio in corpore humano.

Plantæ nutrimentum per radices accipiunt. In
insectis, & alijs minutis animalibus, item in pisci-
bus desunt quædam membra. Quare omiſſis animan-
tibus cæteris, dicam de nutritione in corpore huma-
no. Ac primum de appetitione cibi & potus dicam,
quæ ad uegetatiuam pertinet, non ad affectus cæte-
ros. Ideoq; Plato uocauit hepar, sedem eius animæ,
quam ipse ὁδύμωρος καὶ ἐπιθυμητικὴ, concupiscentem nomi-
nat, intelligens, ut ego quidem iudico, appetitiones
cibi, potus, & generationis.

Et quia mutilæ descriptiones famis & sitis uul-
gò recitantur, sumantur integrè ex Galeno, qui in
primo de Causis symptomatum tradit hanc defini-
tionem. Fames est sensus suctionis uenarum, quæ
quum deest nutrimentum, mulgentur ab exhaustis
membris, quare ipsæ uicissim sugunt uentriculum.
Non igitur principale instrumentum est famis, me-
lancholia in orificio uentriculi, sicut uulgò dicitur.

Nec

Nec causa principalis appetitionis, est frigiditas stomachi, sed uera et propria causa est, uenarū suctio, quæ exhaustis membris flagitant aliud nutrimentū. Cum enim insit naturaliter omnibus, uis attrahendi ex uicino nutrimenti, membra mulgent uenas, uenæ sugunt uentriculum, inde sequitur uentriculi & orificij corrugatio. Simul autem influit tunc melancholia ex proximo attracta, quæ sua mordacitate nōnihil acuit sensum illū corrugationis, deinde imaginatio hoc irritata dolore, iudicat cibos quærēdos esse.

Cum autem cibus sit calidus & solidior, ac natura corporum habeat opus refrigeratione, & rigatione liquidiore, existit etiam sitis in orificio uentriculi. Quæ est appetitio frigidi & humidi, orta ex sensu arefactionis in orificio uentriculi, quam efficit suctio uenarum, aut calefactio, ut in labore fit. Sed præternaturalem sitim biliosi humores ibi excitant. Galenus disertè inquit famis & sitis organum esse, orificium uentriculi, propterea quòd in eo loco sentitur irritatio.

Iam addo modum nutritionis, in quo recitando eo breuior ero, quia in anatomia magna ex parte expositus est. Cum uētriculus accepit nutrimentum, amplectitur ipsum, ut coquat, & uertat in chylum. Postea chylus per *πυλωγόν* emittitur in duodenum

duodenum intestinum, & ieiunum. Ex ieiuno uenæ mesaraicæ rapiunt id, quod purius & liquidius est, ac transuehunt in hepar. Lutulentum uerò pellitur ex ieiuno in inferiora intestina. Transuectus autem chylus in hepar, ibi coquitur, ac uertitur in massam sanguineam, in qua insunt (ut dictum est) quatuor humores. Sed horum fit quædam separatio, rubra bilis magna ex parte deriuatur in folliculum fellis, multum atræ bilis in splenem transmittitur. Aquosa superfluitas, quum uentum est ad uenam cauam, plurima effunditur in uenas emulgentes, & defluit ad renes & uesticam, fitq; urina. Sed sanguis labitur ad cor, ubi dexter uentriculus haurit, & reddit sanguinem, ac uitali calore temperat, ut fiat idoneum nutrimentum. Pars sanguinis deriuatur in sinistrum uentriculum, & uertitur in spiritus uitales, quibus opus est (ut supra diximus) multis de causis, uidelicet ad conseruandum calorem uitalem, & ut inde fiant spiritus animales. Ex dextro uentriculo cordis spargitur sanguis rursus in uenas, & in earum extremitatibus fit humiditas secunda, quæ cambium uocatur. Quæ iam membris apponitur, & assimilatur, quæ quidem assimilatio re uera est generatio quædam, facta à potētia nutritiua, uirtute caloris naturalis. Hic modus est nutritiōis, in quo gradus sic discernuntur.

Digestiones

Digestiones quatuor numerantur, prima in uentriculo, secunda in hepate, tertia in uenis, quarta in membris, cum iam uertitur sanguis in secundas humiditates seu cambium, ut naturæ membri nutriendi assimilari possit. Auerrois tertiam reijcit, quod in uenis non accipiat sanguis nouam formam. Sed sequor usitatam distributionem, & concedendum est præparationes in uenis fieri. Traditur utilissima regula, Vitium prioris coctionis, non potest corrigi in posteriore. Quare cum uenter non fecit suum officium, nunquam fiet ex crudo chylo sanguis bonus. Ideo intemperantes, qui non concedunt otium primæ coctioni, replent corpus uitiosis humoribus, fiunt pallidi, & prosternunt uires uentriculi, ac deinde hepatis.

Dictum est de potentia, de organis, de modo nutritionis. Iam & de obiecto dicendum erat, uidelicet de nutrimentis, & de rebus conseruātibus hanc potentiam, quæ numerantur sex.

Aër,
Cibus ac potus,
Somnus & uigilia,
Motus & quies,
Euacuatio,
Adfectus animi.

N

Hæc

Hæc sex genera uocantur res non naturales, quia non sunt partes in hominis substantia. Nos hic recensemus, ut studiosi summam considerent, quæ res ad conseruandam nutritiuam potentiam proprie pertineant, & admoniti in singulis maiore cura obseruent, quid conducat ualitudini, quid officiat.

Longum esset, disputare de aeris qualitatibus, & de temporum differentijs. Multo longius est, discernere ciborum & potuum genera, exercitia, euacuationes. Hæc doctrina petenda est à Medicis, qui integram complexi sunt, & tamen adolescētibus prodest, communissima præcepta tenere, quæ traduntur in libellis, qui inscribuntur de Regimine sanitatis. Sæpe citatur dictum Hippocratis, in quo complexus est, & res utiles corpori, & earum modum & ordinem, πόντοι, σιτία, ποτά, ὕπνοι, πάντ᾽ ἀνὰ μέτρον. Primum locum tribuit labori, qui propter multas causas præcedere cibos debet. Excitatur calor, superfluitates consumuntur, & expelluntur, quod utile est, antequàm ingerūtur alij cibi. Vt enim si ad focum calefacias aquam, & iam feruenti infundas frigidam, rursus extinguitur calor, ita turbatur coctio, cum rursus cibi ac potus ingeruntur crudis. Id cauere iubet Aphorismus, τὰ μὴ καὶ θὰρὰ σώματα, ὅσω αὖ πρόσθεν, μᾶλλον βλάβησι. Sunt autem

autem utiliora exercitia, in quibus agitantur brachia, & thorax panditur, ut discutiantur superfluitates in pectore & pulmone. Et motus calorq; diaphragmatis uentriculo profunt.

Post cibum, cauendi sunt omnes uehementiores motus corporis & animi, cauenda & uocis contentio. Tribuenda est enim quies uentriculo, amplexo iam cibū, qui cum agitur, non potest integre concoqui. Motus enim aperit orificium, ubi exhalant calor & spiritus, aperit & pylorum, ubi crudus chylus ante tempus effunditur. Ac interdum subitum exitum afferunt, illi uehementiores motus post cibum, nec quisquam est, qui non experiatur sibi tales contentiones nocere. Itaq; uidemus natura etiam pecudibus hunc sensum inditum esse, quietem ut ament, postquam pastæ sunt. Qualis est autem immanitas, homines prorsus contemnere ordinem à Natura institutum, utilem uitæ, & conseruandis non solum uentris, sed etiam ingenij uiribus?

Est etiam quædam diligentia, quæ eruditos præcipue decet, cibi & potus discrimina considerare, qui iuuent, aut offendant corpus. Vt calidis & siccis, minimè profunt calida aromata, & pleniora uina. Ad somnum conciliandum profunt lactucæ, & cibi ex amygdalis facti. Talia discrimina signi-

ficat Hippocrates, cum ait, ὅν τροφῆν φάρμακόν τε αἰετοῦ, admonens res quasdam, simul & cibos & medicamenta hominibus esse, ut de amygdalis iam dixi. Obseruet igitur quisque, qualibus cibis opus habeat. Rursus medicamenta, quæ non sunt cibi, nequaquam cibis miscenda sunt. Ideo alteram sententiam addit Hippocrates, ὅν τροφῆν φάρμακόν τε πλάωρον.

Hæc obiter adieci, & ut animadvertant studiosi, ad hunc locum de Nutritiva potentia, pertinere multo copiosiore doctrinam, quàm quæ in his Libellis tradi solet, & ut cogitent diligentiam in tuenda ualetudine, uirtutem quandam esse, quæ etiam ad Naturæ considerationem animos inuitat.

De somno tradi solent in his Libellis descriptiones, quare nos quoque hic somni causas & utilitates colligemus. Erunt enim illustriora, quæ de nutritione diximus, collatis somni causis & utilitatibus.

Est autem somnus animantibus ingentium utilitatum causa additus, ideo id beneficium gratum nobis esse debet, & non negligendum, habent & causæ eruditæ disputationes.

Somnus est quies animalis uirtutis, quæ fit, cum uapores utiles ex nutrimento exhalant in cerebrum, qui ibi suauiter liquefcunt, & defluentes in cerebro, obstruunt

obstruunt meatus sensuum & nervorū motiuorum. Et ut copiosiores halitus non crudi ascendant, cor intro calorem & sanguinem reuocat. Conducitq; ea quies ad recreandas tres uirtutes, ad rigationem cerebri, ad generādos spiritus, & ad perficiendum officium uentriculi & hepatis. Auicenna tradidit breuem definitionem, quam antefero cæteris, quæ passim recitantur, Somnus est quies animalis uirtutis, cum intentione naturalis. Sed indico etiam uitalem tunc recreari, quia intro calorem & sanguinem reuocat, & gignit maiorem spirituum copiam.

De causa materiali, conuenit uapores esse suaues, qui cum liquefcunt, defluentes obstruunt meatus sensuum. Non enim sunt uiscosi aut lenti humores, qui lædunt cerebrum, & apoplexias efficiunt, sed suaues halitus, qui postquam ascenderunt, frigidityte cerebri densantur, ac defluunt rigantes & humectantes cerebrum. Ideoq; Aristoteles Euripod hunc uaporum motum confert, quod ascendentes refluant, & alij succedant.

Conuenit & de formali causa, quietem esse, hoc est uacationem sensuum exteriorū & motus. Nam interiores sensus minus impediuntur.

Sed causa efficiens obscurior est, constat intro reuocari calorem & sanguinem, ut ait Hippocra-

tes, ἡ αἷμα ἐν ὕπνῳ εἰσὶν μᾶλλον φθύγει, & corpora tunc, etsi intus magis calent, tamen foris minus calent. Ideo pluribus tegumentis opus est dormiendi. Fit autem caloris & sanguinis reuocatio, quia cum inchoata est coctio, naturaliter exhalant uapores, cumq; uapores liquefacti descendunt, obuij calori cordis pelluntur ad exteriora. Ita magis magisq; calor repellitur ad fontem, qui collectus & intensus perficit coctionem, ut copiosior & dulcior halitus ascendat. Sed meo iudicio, quod calor redit ad fontem, non tam fit propter uapores destillantes, quam quia diuinitus ita consociatae sunt potentiae. Habet cor hunc regium impetum, ut laborantibus membris opitulari conetur, ideo ut uentriculi & hepatis actionem necessariam adiuuet, reuocat calorem. Cumq; foris quies coepit, in eo ocio fortius attrahit calorem, quia ipsi etiam cordi opus est illo intervallo ad gignendos spiritus. Nec profecto satis illustrem causam uideo, quare calor tam copiosus reuocetur, nisi hanc potentiarum consociationem diuinitus ordinatam, ut cum foris quies incipit cor uel sua causa, uel propter uentriculum ac hepar, reuocet ad se copiosorem calorem, & adiuuet actiones interiores necessarias ad naturae conseruationem. Vt unusquisq; suo periculo maxime adficitur,
 & primum

Et primum sese tueri cupit, ita membra singula præcipue sibi consulere conantur. Indita est hæc inclinatio naturis omnibus, sese ut conseruare cupiant. Ideo cor sua causa præcipue calorem attrahit, quia sanguine et rigatione iam opus habet, et spiritus exhausti sunt, ideo adiuvat fontem sanguinis, ut foueat sese, et gignat spiritus. Huc accedit, quod interea cerebrum defatigatum, et quietem expetens, per sese desinit mouere exteriora membra. Consentunt omnium uirtutum actiones, cum naturæ opus est quiete ac recreatione. Et hunc consensum Deus indidit membris, ut post defatigationem hac quiete reficerentur.

Sunt igitur causæ finales, beneficia ingentia, quæ singulis uirtutibus confert somnus, opitulatur nutritiua, quia perficit coctionem. Nec quidquam certius est, quam immedicabiles cruditates ab insomniis effici. Quia non solum cibus non concoquitur, sed interea uirtus uentriculi prostermitur, partim onere crudi cibi, partim quia nerui læduntur, propter cerebri imbecillitatem, quam adfert insomniis. Sicut in genere ait Hippocrates, Vigiliis adferre spasmos et desipientiam, ὡς ἀρτυνὶς παρὰ τοὺς καὶ παρὰ τοὺς. Vidi enim, qui propter insomniam sentiebat spasmos crebros in cerui-

ce, & tremores in pedibus, & insignem uentriculi imbecillitatem. Exhalat etiā calor natiuus, quia non rectè fouetur uitali spiritu.

Hinc intelligi potest, quantum opus sit somno, ad conseruandas actiones uirtutis nutritiue. Verè igitur Ouidius,

Is quoq;, qui gracili cibus est in corpore somnus.

Et Virgilius, Fessos sopor irrigat artus.

Nam cum coctio rectè perfecta est, omnibus membris distribuitur nutrimentum, quod membra irrigat. Gignuntur spiritus, qui nouas uires addunt, & tamen æstus corporis ipsa quiete mitigatur. Perfunditur etiam corpus, quadam utili & suauis rigatione ex cerebro. Recipit cerebrum & uires, unde fiunt nervi uiuaciores.

Prodest igitur & uitali potentie, quia correuocans calorem, gignit magnam copiam spiritus, qui fit lucidior, quo sanguis est purior. Tertio prodest uirtuti animali, ad cuius conseruationem præcipuè datus uidetur somnus. Extinguitur enim siccitate nimia, tota cerebri & neruorū uirtus, nisi somno foueatur, in quo cerebrum suauiter humectatur, & rursus colligit uires. Quàm gratum etiam hoc interuallum est in morbis & doloribus, quibus sæpe utiliter medetur somnus.

Dic

Dic Aristotelicam definitionem.

Somnus est quies principij sensuum, seu ut Aristoteles loquitur, πρῶτον αἰσθητικόν. In hac descriptione, si cerebrum intelligeretur esse πρῶτον αἰσθητικόν, non dissideret autor à cæteris. Sed Aristoteles addit aliam rationem, intelligit πρῶτον αἰσθητικόν, cor esse. Non fit autem somnus propriè, impedito corde, aut cessante. Constat enim, in somno spirationem cordis multo fortio- rem esse, propter reuocati caloris copiam, quàm in uigilantibus. Non igitur impeditum est cor, nec cessat in somno natua ipsius actio. Quare Galenus deridet non definitionem Aristotelicam, sed enarrationem, eamq; claudicare inquit. Sed, ut fit, error parit errorem. Aristoteli persuasissimum erat, cor esse immediatum principium motus & sensuum. Ideo quum in somno cessent, motus localis & sensus, as- fingit cor impeditum esse, nec animaduertit repugnantiam. Cor enim non cessare, spiratio fortior testatur. Præterea nervi, sunt propria instrumenta sensuum, & motus localis. Nervos autem oriri à cerebro, testatur inspectio. Ideo cum cessant sensuum actiones, quærenda est causa proxima in cerebro. Hæc breuiter adieci, ut studiosi obseruēt, quam partem huius disputationis Aristotelicæ reprehende-

vint Veteres. Recentiores excogitauerunt quasdam argutias, ut mederentur huic errato, quas uolens omittere. Satius est enim, sine sophistica retinere uera & plana dogmata.

Illa quaestio addenda est, quare cum motus localis cesset, moueantur tamen musculi thoracis in somno, in spiratione, quia etsi alias musculi seruiunt uoluntarijs motibus, tamen musculi thoracis mouentur mixto motu, partim enim ciuntur uoluntario motu, partim impelluntur à spiratione. Sicut urinae meatus aperiuntur non tantum uoluntario motu, sed etiam in nolentibus cedunt erumpenti urinae. In apoplexia desinit spiratio, quia laeso & corrupto principio neruorum, uidelicet cerebro, simul extinguitur uis neruorum, qui directi sunt in musculos thoracis, prorsus igitur desinit motus. At in somno principium neruorum suauiter recreatur, quare quum nerui sint incolumes, possunt musculi cieri à spiratione.

De ordine cibi & somni, cognititis causis somni, facile est ratiocinari, nec inanes suauiter dormire, nec immodico cibo oneratos. Laudatur igitur Homeri uersus, qui in ultimo Odysseae inquit,

ἵπτεϊ λούσαστο φαγοί τε,
ὕδ' ἐμὲ καὶ μελακῶς, ἢ γὰρ δίκη ὅτι γερόντων.

Vt lauit

Vt lauit, sumpsitq; cibum, dat membra sopori,
Mollibus in stratis, uacuis curaq; metuq;
Corpora ceu prodest senio confecta foueri.
Balneæ antecedant cœnas, à cœna exiguum sit in-
teruallum ad somnū. Molli ambulatione cibus ex ori-
ficio uentriculi descendit, & orificium clauditur.
Deinde quies gratissima est uentriculo, ac primum
in dextro latere cubandum est, ne hiet os uetriculi.
Fit igitur collecto calore in somno coctio, prohibe-
tur cruditas, conseruatur calor naturalis, gignitur
sanguis suauior, sequitur & uirū et coloris bonitas.

Nec dubium est, certissimam esse perniciem ui-
rium corporis & ingenij, extendere uigilias post
cœnam in multam noctem. Quia non tantum cru-
ditas sequitur, sed dissipatur calor naturalis, langue-
scit uirtus uentriculi, gignitur sanguis impurus, cor-
pus uitiosis humoribus repletur, sequitur aut *κα-
ταρροια*, aut macies, accedunt pallor, conturba-
tio spirituum, debilitas cerebri. Quare assuefacien-
da est iuuentus, non modo ne conuiuia producat in
multam noctem, sed etiam ut lucubrationes omit-
tat principio noctis, nec tempus ad quietem diui-
nitus constitutum omnibus animantibus, transferat
ad exitiosos labores. Vidi in hac re magnorum ui-
rorum diligentiam, qui onerati publicis curis ac ne-
gocijs

gocijis, hunc morem studiose seruabant, ut à cena statim irent cubitum, matutinas autem lucubrationes tribuerent negocijs. Seneca scribit, Asinium à cena nullas epistolas solitum resignare aut legere, ut animo magis uacuo iret cubitum. Vt enim possis, sicut Homerus inquit, molliter dormire, uitanda est cruditas, & opus est animi tranquillitate. Nam dolor cordis, item sanguinis ac spirituum æstus, in metu, mœsticia, ira, nimis intēta cogitatione, impediūt cerebri quietem, nec sinūt cor uacare huic dictioni naturali. Nec nihil est sceleris, naturam corporum à Deo conditam, temerè & crudeliter affligere & corrumpere, cum Diuinæ literæ præcipiant, honorem tribuendum esse corpori. Adhibenda est igitur diligētia, ut quantū fieri potest, rectè fruamur quiete diuinitus ordinata, quæ quidem nos etiā de resurrectione nostra admoneat. Sicut diuinitus ordinata est hæc quies, ut in ea quasi renascatur uita, quia tunc maxima spirituum copia nascitur, ita cogitemus pijs mortem, non æternā miseriam esse, sed interualum, in quo nos renasci oportet ad uitam meliorem.

De Somnijs.

Et si quæstio de somnijs pertinet ad locum de interioribus sensibus, tamen hic obiter eam adiiciam, non enim persequar ambages physicorum, qui cum
conantur

resonantur omnis generis somnia ad phyzicas causas referre, ineptè faciunt. Homerus uenustè lufit, de duabus somniorum portis, quorum altera fit aditus inanium, altera significantium. Est autem somnium, imaginatio facta in somno, uariè scilicet in cerebro discurrentibus spiritibus, qui sunt cogitationum instrumenta, & efficiunt simulachra. Porro in somno, aliquanto minus impediti sunt sensus interiores, quàm exteriores.

De Diuersis somniorum generibus.

Contraham in pauca genera, docendi causa, fugacissimas maximeq; uarias imagines.

Primum genus est somniorum, quæ sunt uulgaria, & omnibus communia, quibus si appellatio certa tribuenda est, uocentur sanè phyzica, quia causæ naturales ac propinquæ sunt in conspectu, uidelicet quum offeruntur imagines ijs de rebus, quas uigilantes sæpe cogitamus. Vt Claudianus inquit, ludicibus lites, aurigæ somnia currus.

Tale & illud Theocriti est,

ἡ ἄρα λυῶν ἀφ' οὗς μαντεύεται, ἰχθυὶα καὶ γῶ.

Aut cum respondent somnia certis humoribus, quorum redundantia aut agitatio, mouet imaginem seu spiritus. Vt qui abundant uitioso phlegmate, somniant se natare. Ita ephialtæ fiunt in somno, cum cras-

sus

sus humor, seu in cerebro seu in thorace impedit motum thoracis, eaq; compressio mouet imaginationem, ut cogitet premi thoracem ab aliquo alio.

Secundum genus uoco præsagens, quod tamen nō est Diuinum. Sed ut temperamento naturæ, seu peculiari proprietate, seu naturali dono, alius alio magis musicus est, aut agilior ad scandendum, sic quodam naturali dono, seu proprietate, multi habēt præsagiētia somnia, quibusdam quasi allegorijs pingentia futuros euentus, qualia legūtur Syllæ & Luculli somnia. Augusti Medicus somniauerat, in castris diripi tabernaculum Augusti, admonitus igitur Augustus inde discessit, nec fefellit euentus. Nam post pugnam fugato illo cornu, direptum est tabernaculum, ut Medicus somniauerat. Cicero multare citat, & ipse somniauit Octauium Principem rei publicæ fore, prius quàm puerum nosset. Pontanus scribit militem Genuæ somniasse, se à serpente deuorari, quare eo die cum cæteri milites imponerentur nauibus dimicaturi cum hostibus, ipse domi se continuit, sed fortuitò tumultu orto in urbe alioqui tranquilla, iētus globo bombardæ, quam serpentem uocāt, perijt. Galenus scribit quendam phthisicum somniasse, se balneari in sanguine suo, qui cum postridie somnium narraret Medicis, iudicant illi sanguinem

guinem in eo redundare, & dehortante Galeno uenam ei incidunt, ita hic destitutus uiribus moritur, ut præuiderat, sanguine suo ablutus. Hoc genus somniorum non habet causam perspicuam in humorum motu, copia, aut qualitatibus primis, ut de primo genere diximus. Sed quædam sunt naturæ præsagentes, quas uocat Aristoteles Loquaces naturas, φύσει λαλῶς καὶ εὐθυνοεῖρας, καὶ εὐσόχους, quæ habent crebra somnia significantia, nec repugno, si quis huius proprietatis causam esse contendet, temperamenti præstantiam, ut Astrologis uidetur. Sed inepti sunt, qui præcepta de interpretationibus tradunt, & causas in humorum motu quærunt, cum quidem alij alias habeant imagines.

Tertiū genus Diuinū est, quod Deus inserit mētibus uel per sese, uel per Angelos. Talia sunt uaticinia Iacob, Ioseph, Danielis, et similiū, quæ Sacræ literæ affirmāt Diuinitus mōstrata esse, non de leuibus negotijs, sed de Christo, de gubernatione Ecclesiæ, de imperijs, et eorū ordine. Hoc genus somniorū diligēter discernendū est à cæteris, nā cætera omnia sunt fallacia, hoc unum genus certū est, ut postea dicam.

Quartum genus est diabolicum, ut cum ueneficæ uidentur sibi interesse conuiujs ac ludis, cum sæpe compertū sit eas nusquam abiisse, sed dormiētes
gestis

gestu & clamore somnia conuiuiorum & saltationum significasse. Sæpe etiam diabolus spectra terribilia dormiētibus offert, ut de Cassio Parmensi scribit Valerius. Quidam Latinus iussus erat Consuli quædam indicare de Ludis, quod cum non fecisset, diabolus ei filium interemit. Hic & causa & euentus ostendit, somnium diabolicum fuisse, nam diabolus & impios ritus stabilire conatur, & delectatur iniusta nece. Talia fuerunt multa superstitiosa superiorū ætatum, & his annis plurima audiuius phantastica Anabaptistarum somnia, scelus iubentia, aut confirmantia errores, quæ quidem facile à pijs & prudentibus dijudicari possunt.

Recensui genera, quibus consideratis, facile est iudicari de usitata quæstione, An ex somnijs diuinari possit, & an fides sit habenda somnijs. Vnum genus certum est, cui soli fides habenda est, uidelicet Diuinum. Et Diuinitas certa est tantum huius generis, quum uidelicet Deus etiam addit testimonium, ut hi quibus talia uicinia monstrantur, sciant à Deo profecta esse. Iacob, Ioseph, sciūt sua somnia Diuinitus monstrata esse, & intelligunt significationem. Ita Danieli addit Deus illustre testimonium, cum Nabugdonosor oblitus esset somniū, id rursus ostendit Deus Danieli, ut testetur se autorem esse.

Idco

Ideo hoc genus excipitur à regula, quæ prohibet credi somnijs. Quando enim Deus ea monstrat, & testatur se esse autorem, credi necesse est, de cæteris omnibus nihil adfirmādum est. Quartū genus in uniuersum detestandū est, quo multi fanatici homines decepti sunt, ut olim Manichæi, monachi, & recens Anabaptistæ. Primū genus plerunq; est æ-con-
uop. Et ad id recte quadrant uersus Tibulli,
Somnia fallaci ludunt temeraria nocte,
Et pavidas mentes falsa timere iubent.

Secundi generis somnia, etsi sunt coniecturæ, tamen adfirmatio prohibita est. Quare non est eis habenda fides, ac plerunq; aliqua inest ambiguitas, ferè genus monstrant, non diserte speciem. Ideo multi Reges & Duces hoc genere somniorum decepti sunt. Pompeius ut postremum cum Cæsare prælium committeret, somnio motus est. Victoriā sibi promitti interpretabatur, quia somniauerat, sibi Romæ in suo theatro sedenti plausum à toto populo dari. Sed errabat Pompeius in interpretatione, plausus enim non uictoriā, sed incitationes illas significabat Domitij, Lentuli, Labieni, qui postridie eum adhortantes ad pugnandum, promittebant ei certā uictoriā, & inani spe animum incendebant. Darius somniauerat se uidere Macedonicum exerci-

tum incedere ardentem, per Asiam, ac uenire Babylonem, ibiq; Alexandrum indutum ueste Persica ire in templum, ac statim euanescere. Arbitrabatur ergo Darius, Macedonico exercitui significari exitiū per flammās, & Alexandrum indutum ueste Persica, uenturum in seruitutem. Sed flammæ significabant celeritatem & uictorias. Vestis significabat Alexandrum potiturum regno Persico. Hamilcar somnians se intra Syracusas cœnare, postridie constituit oppugnare urbem, cunq; exercitum conuocat, orto tumultu capitur, & ductus in urbem captiuus ibi cœnat. Cū igitur sæpe fallat hoc genus somniorum, non est ei certa fides tribuenda. Sint sanè coniecturæ, quibus interdum respondent euentus. Sed sciamus esse fallaces & incertas coniecturas, ut aliæ multæ sunt in natura. Vitetur superstitio. Meminerimus dictum esse à Salomone, Vbi multa sunt somnia, ibi multum est uanitatis & errorum. Tu uero Deum time.

Sed ne nimium euagemur, redeo ad potentiæ uegetatiuæ descriptiones.

De Auçtrice potentiæ.

Vt de nutritiua quæsiuimus, quæ sit ea potentia, quæ habeat organa, quomodo fiat nutritio, ita deinceps de cæteris hunc sequemur ordinem.

Quid

Quid est Augmentatiua potentia?

Tempore differt à nutritiua & quantitate. Est enim potentia, quæ certo tempore prouehit animal ad iustam magnitudinem. Medici uocant uim crescendi, ac sapienter uiderunt peculiarem in natura uim ad hoc ordinatam esse, ut prouehat corpora ad iustam magnitudinē, qua absoluta deinde hæc cessat. Nam pinguesfactio plurimum differt ab augmentatione. Est enim Augmentatio cum corpus secundum omnes dimensiones longitudinem, latitudinem & spissitudinē crescit, ac proportionē omnia membra augentur, quod fit usq; ad iuuentutis initium, uel delictet usq; ad annum quintum & uicesimū, aut circiter. At in pinguesfactione non crescunt membra, sed additur carni quædam humiditas superflua, ex bono sanguine redundans. Non enim loquor de *νεκρωμιά*, quæ est humorū prauitas in toto corpore.

Quæ sunt organa?

Eadem quæ sunt nutritiuæ uirtutis, quia (ut dixi) tempore ab illa differt, non causis.

Quomodo fit eius actio?

Eodē modo, ut nutritio, sed quātitate differt. In adolescētia, donec calor natiuus fortis est, plus nutriti mēti cōuertit in substātiā, quā amissū est. Ita crescūt omnia mēbra, fiuntq; simul nutritio & augmētatio.

Postea quum uentum est ad ἀκμὴν, nutritiua non plus nutrimenti conuertit, quàm amissum est. Quia constitutæ sunt omnibus animantibus metæ incrementi ac decrementi, sicut usitatè dicitur. Galenus addit physicam rationem, ait actionem in conuertendo debiliorem esse, quia uasa tunc sunt sicciora. Sed illustrior causa est ordo Naturæ sic institutus, qui ubiq; nos admonet, Naturam non esse casu ortam. Quare non est perpetua ἀκμὴ, quum tamen in nutritione subinde sarciantur missæ partes.

Vt in flamma lychni necesse est esse quandam humiditatem glutinantem flammæ partes, sic in corpore animantis, est quoddam aereum humidum, optimum, quod uocatur radicale, fusum per totum corpus, propagatum à semine, glutinans omnes partes. In quo radicali humido immediate uehitur calor celestis & uiuificus. Hoc humido extincto, calor etiā euanescit. Depascitur autem humidum à calore, & uicissim calor pabulo deficiente fit languidior. Vt flamma attenuatur deficiente pabulo. Quinquā autem alitur humidum radicale quotidiano nutrimento, tamen quod acquiritur in omnibus membris, in nutritione est impurius. Vt in uino, dum uis est integra, facile in naturam conuertit paucillum aquæ. Sed si paulatim plus aquæ infundatur, fit uinum impurius.

purius. Paulatim igitur deficit uita, quia illud humidum, quod acquiritur, non sic nutrit calorem, ut radicale humidum. Nec calor conuertere nutrimentum ita potest, ut æquet radicale humidum. Labi ergo & depasci utrunq; necesse est, humidum radicale, & calorem innatum. Hæc est causa quare ἀκμή non sit perpetua, quare citò accedat senectus. Deniq; hæc est causa proxima & interior mortis non uiolentæ, quod uidelicet extincto radicali humido, euanescit calor innatus. Et ut extinguatur humidū, uicissim debilitate fit caloris, qui non potest ita conuertere nutrimentum, ut æquet radicale humidum, ut si flammæ subinde adderetur deterius alimentū, quo fieret, ut paulatim attenuaretur. Ideo Aristoteles definiuit Mortem, esse extinctionem innati caloris, uidelicet absumpto radicali humido. Sed externæ & uiolentæ causæ plurimæ esse possunt, quæ & calorem natium debilitent, & exhauriant, ac reddant impurius radicale humidum, ut intemperantia, defatigationes omnis generis. O deplorandam uitæ fugacitatem. Et tamen ante tempus pleriq; omnes mortem ultrò accersimus, quadam Barbarica immanitate contemnentes præcepta sanitatis. Nec cogitamus aut Dei dono reuerenter utendum esse, aut opus esse longiore spacio uitæ, ad rerum bona-

rum inquisitionem, ad iuuandos & gubernādos nostros, ad Ecclesiæ aut reipublicæ utilitatem.

Quid est generatiua?

Est potentia in animantibus, generans simile, ordinata ad speciei conseruationem, estq; hic diligenter considerandus ordo. Nutritiua conseruat in diuiduum. Augmentatiua prouebit ad iustam magnitudinem. Generatiua conseruat speciem. Hic ordo non extitit casu. Quod autē illustrius testimonium est, Naturam nō extitisse casu, quā quod non promiscue nascūtur dissimilia ex singulis. Sed sunt certæ species, & certa lege, certo modo nascuntur ex singulis similia. Id non fieret, si casu, si temere, sine consilio Opificis omnia orirentur. Quare Cyclopicas Epicuri disputationes execremur, qui sine consilio Dei extitisse hanc Naturam contendit.

Est quædam digna bonis mentibus diligentia, obseruare in Natura significationes, quæ testantur eam Diuinitus ortam esse, ut Deum agnoscamus, et ut Natura ipsa, & actionibus naturæ, nutritione, ac generatione reuerenter utamur, tanquam diuinis muneribus, quorum abusum uidemus horribilibus pœnis puniri. Quā multis non solum morbis, sed etiam alijs tristissimis casibus puniuntur belluationes & libidines? Nec profecto illæ pœnæ casu accidunt.

cidūt. Hæc cogitare in his disputationibus utile est. Cæterum de organis generatiuæ, & de semine ac formatione fœtus, suprà dictum est, inde transferendæ sunt materiæ, quæ ad hūc locum pertinent. Vt autem diligentius cogitemus de hoc admirando ordine propagationis, quòd ex similibus similia procreantur, adscribam dictum Aristotelis, quod laudari ac celebrari ab omnibus solet. Naturalissimum opus est, in uiuentibus generare simile. Multa autem significat, cum ait φυσικώτατον, uidelicet & quod omnes Naturæ appetant conseruationem speciei, & quod uis propagationis non temerè accadat animantibus, sed mirabiliter insita certa lege ac certo modo ordinata sit.

DE POTENTIA sentiente.

Quid est potentia sentiens?

Est quæ ad cognitionem singulare in corporibus animantium condita est, ac facile est iudicare de ordine & utilitate. Accedit cognitio ad priores gradus, tanquam beneficiū præstantius, quod in homine necessarium est, non solum ad quærenda uitæ præsidia, ut in pecudibus. sed etiam ad officia cōmunis societatis, & ut et sensus sint nūcij mentis. Sicut dicitur, nihil esse in intellectu, quin prius fuerit in

sensu, de quo dicto infra disputabimus. Est igitur sensus potentia, quæ certo organo apprehendit, & cognoscit singularia obiecta. Sunt autem sensus duplices, alij exteriores, alij interiores. Sensus exteriores sunt quinque, uisus, auditus, olfactus, gustus, tactus.

Quid est sensus uisus?

Est sensus percipiens oculis lucem & colorem, tanquam propria obiecta, & magnitudines & figuras, numerum, motum, situm corporum, tanquam communia obiecta. Admiranda & grata res est lumen. Nec multum à morte distaret uita, si essent perpetuæ tenebræ. Quare ingens beneficium est, frui luce. Hæc cogitanda sunt initio de fine & utilitatibus huius sensus, nam earum magnitudinem nemo potest uerbis assequi. Admiratio tamen in animis uenenum excitanda est, ut inuitentur ad considerationem Diuinorum operum. Ideo Plato his descriptionibus adiecit laudationes, & de oculis inquit, præcipue ad hunc usum datos esse, ut sint duces ad agnitionem Dei, monstrato cœli lumine, & ostensis legibus motuum cœlestium, nam horum cognitio maxime nos admonet de Deo opifice. Et illa perspicua agnitio Dei, qua in æternitate fruemur, admirabilis quædam lux est, de qua cogitare debemus, cum hoc pulcherrimum cœli lumen aspiciamus.

Quod

Quod est organum ?

Oculus, & in oculo propriè crystallinus humor, qui & sua natura lucet, & afferunt ei ex cerebro spiritum nervi optici, qui attingunt foramen iridis. Hic spiritus vitæ impertit oculis, estq; uelut flamma quædam, naturâ referens cælestis lucis, tribuens vim uiuendi. Cætera de organo suprâ dicta sunt.

Quod est obiectum ?

Propria obiecta sunt, lux & color. Est autem color, qualitas mixti corporis, participans lumen, id est orta à mixtione lucidorum cum obscuris. Sed quomodo obiecta perueniant ad oculos, magna est quæstio, an uidelicet ab obiectis spargatur lumen quoddam, quod uocatur species uisibilis. Vt cum in speculis redduntur imagines, existimamus ab obiectis aliquod lumen transmissum esse, quod cum reflectitur, & coit, integram efficit imaginem. Ideo in uulgaribus præceptis, docendi causa discernunt uocabula lucis & luminis. Lucem uocant fontem ipsum, id est qualitatem in corpore lucido, ut in sole, stellis, cælo. Sed lumen est species propagata, & diffusa à luce, sicut à sole undiq; radij sparguntur. Videmus enim radios solis in obscuris locis insertos per foramen, cum scilicet ab altero pariete reflectuntur, coit enim lumen densius, ut conspici possit. Videmus &

refractus radios, qui sic uocatur, cum in medio densiore in aqua aut uitro lumen coit. Esse igitur aliquā à luce propagatā & effusam qualitatem in aere, testantur oculi. Ita cum omnibus corporibus aliquid lucis admixtum sit, unde color oritur, aiunt à colore spargi ad eundem modum quoddam lumen, quod uocant species uisibiles. Id lumen aiunt esse, quod cum coit in speculis, aut in superficie aquæ, reddit imagines. Ac species illæ dicuntur in uidendo efficere pyramidem, cuius basis est in re uisa, conus uerò incurrit in oculum. Fitq; eo pyramis minor, quo longius ab obiecto distant oculi, nam paulatim attenuantur species. Hæc in scholis sententia communis est de speciebus, nec uolo hac de re mouere controuersiam, sic loquuntur Artifices optici. Et profectò mirifica uarietas imaginum in speculis me mouet, ut tollere species non ausim. Occam audacter tollit species, & arbitratur corpora apparere in lucida superficie, quia sic condita sit natura, ut in lucidis cerni res possint. Existimat opticos loqui de lineis mathematicis, nō quod re ipsa gignat color lumen, sed quod his lineis perferatur ad oculos.

Non faciam litem meam, sed utar uerbis ustitatis, ceu docendi causa. Species sic uocantur, seu re ipsa esse creduntur, dicam & ipse, attingi oculos per
has

has species, atque ita uisionem fieri. Mouet enim me
 & illud, quod res testatur, in uisione oculos affici,
 Ut cum oculo obijcitur fulgur, & ut uocant excel-
 lens sensibile, lædi oculos sentimus, quod nescio, an
 fieret, si non aliqua à luce propagata qualitas recipe-
 retur in oculo. Deinde cum caua specula reddunt
 prorsus inuersas imagines, ut stare in capite uidean-
 tur, nisi quia species longe aliter reflectuntur ex ca-
 uis, quàm ex planis, aut conuexis. Sed, ut antè dixi,
 hanc controuersiam omitto. Mira & imperuestiga-
 bilis est lucis natura. Et tota uisionis ratio, plena est
 miraculorum, nec potest integrè explicari.

Quis est modus uisionis?

Nonnulli existimarunt uisionem fieri, radio ex
 oculo emissso, & feriente seu comprehendente ob-
 iecta, sed Aristoteles refragatur. Nam oportet in
 oculo, non extra fieri uisionem. Iam si radij procur-
 rentes non redeunt, fit uisio extra oculum. Deinde
 radij non sunt tam longi, ut cælum attingant. Qua-
 re & Aristoteles, & Optici dicunt, ex medio per-
 spicuo ad oculum, qui & ipse lucidus est, ferri colo-
 rum species, quas ut aer, ita oculus lucidus recipit,
 hac receptione fieri uisionem statuunt.

Accedit igitur causa, sine qua non fit uisio, sci-
 licet medium perspicuum, quod ὁρατὴς uocant.

Res

Res enim testatur, obiectum sine medio oculis admotum non conspici. Sit igitur interuallum, in quo à coloribus lumen spargi possit, & sit illud interuallum perspicuum, uidelicet aer aut aqua. Quia sine luce externa, colorum lumen adeo debile est, ut nec discerni, nec percipi possit.

Dixi de medio. Est & situs considerandus, quidquid enim uidetur, secundum rectam lineam uidetur. Ideo quum concurrant lineæ in pupilla, fit (ut dixi) pyramis, ne qui disputent, propter oculi paruitatem non recipi imagines. Hinc doctrina optica, sumit inchoationem de situ, quando & qua uarietate lineæ perueniant ad oculum, ex ea igitur arte cætera petenda sunt de uisione.

Quamquam autem oculi duo sunt, tamen unum obiectum nō uidetur geminū, quia species ab utroque oculo coit in neruos opticos, qui iuncti sunt, ut concurrant ibi receptæ species. Quare una res non uidetur gemina, nisi cum species non iunguntur. Tunc enim una res apparet gemina, cū oculi distorti non similiter idem contuentur, hæc ratio extat in Problematis Aristotelis.

Quid est sensus auditus?

Est sensus in auribus, percipiens sonos per aerem uel aquam.

Quod

Quod est organum?

Panniculus in foramine ossis petrosi, quod est meatus & radix aurium. Nam ad hunc panniculum nervi auditivi porriguntur, qui ei vim suppeditant percipiendi sonos. Est autem munitus sensus anfractibus aurium, tanquam uentilabris, ut sonos colligant, nam dispersi minus propriè percipiuntur. Et fractas esse aures ad colligendos sonos eo apparet, quia equi & cætera animalia, quæ habent mobiles aures, cum subito aliquid audiunt, obuertunt aures sonis. Et magni sonitus citius læderet sensum, si non per anfractus paulatim illaberentur. Pertinet autem ad organum & spiritus, qui est in foramine ossis petrosi. Nam panniculus uelut tympani pellis extensus est, & inflatus spiritu auditur, ut pulsatus accipiat sonos. Quare aer quietus inclusus est in foramine ossis petrosi, supra & intra panniculum, qui aer nō est purus, sed temperatur spiritu. Fiunt enim omnium sensuum actiones spiritu.

Quod est obiectum?

Sonus. Est autem sonus, qualitas orta ex aeris fractione, quæ fit collisis duobus duris corporibus, latitudinem aliquam habentibus. Hæc fractio perinde in aere spargitur, ut lapillo in aquam coniecto, uideamus gyros ea agitatione proferri. Vt autē in angustis

stis fontibus, circuli illi, cum citò in parietes impingunt repulsi, gemināt circulos, ita reddita fractio in locis tectis, cauernosis aut laqueatis, aut dēstioribus syluis geminat sonos, quæ geminatio uocatur Echo.

Quod est medium?

Medium est aer, qui est duplex. Exterior, in quo gyri perferūtur ad aures. Interior & cognatus, qui est in ipso foramine ossis petrosi, qui (ut dixi) non est purus aer, sed temperatus spiritu auditiuo, ut gyrationes illas recipiat, & feriat panniculum, qui uelut tympani pellis accipit sonos. Hinc igitur tunnitus aurium oritur, cum intus uapores aliqui, aerem illum cognatum ac spiritu temperatū turbant. Porro non solum in aere fit auditio, sed etiam in aquis. Ut constat pisces audire, sed id medium est obscurius, & ad homines nihil admodum pertinet.

Modus auditionis.

Est igitur modus, ut tympani pulsatio, cum peruenit gyratio ad foramen ossis petrosi, excipitur ab aere & spiritu, & ferit panniculum percipientem sonos tanquam tympanum. Inde uibratio accipitur à nervis, ut perferatur in uētriculos cerebri, ad sensum communem. Non excitātur dormientes, nisi sono aut strepitu maiore, quia cum meatus spirituum sint impediti, tunc in organo minus est spiritus, unde facile

de facile intelligi potest, non fieri hanc actionē sine spiritu. Pertinet ad hūc locum & uocis descriptio, cuius proprium est organum larynx, idest suprema pars tracheæ arteriæ. Vbi cum epiglottis percutit, & frangit aerem, ut in fistulis, fit uox in illo angusto meatu. Itaque pisces muti sunt, quia pulmone & trachea carent. At sermonis organū lingua est, quæ suo motu uocem acceptam à larynge format, ut fiat articulata. Hæc ita breuiter recenseo, quia modus harum actionum nequaquam satis perspicui potest. Dei beneficia sunt, quæ satis explicare nemo potest, mirari debemus, & ad Dei gloriam conferre.

Quid est sensus olfactus?

Est sensus percipiens odores.

Quod est organum?

Galenus in primo de Causis symptomatum ait, Priores cerebri uentriculos, esse uerum organum olfactus. Sic enim inquit, ὅ δὲ τῷ ὀσμῶν αἰσθη-
τῆρι, αὐτὰς ὑπὸ δέκνυμιν εἶν τὰς κοιλίας τῆς ἐγκεφαλῆς. Suprà recensui aliorum sententiam, qui tradunt organum olfactus esse duas carunculas, quas uocant mamillares, sub cerebro sitas intra craniū & os basilare, supra nares, ortas ex substantia cerebri, tectas pia matre, figura papillarū mulieris. Nares enim conditæ sunt, ut deferāt obiectum,

nec

nec in ipsis sensus est odoratus. Nam principale organum longius esse positum, eo iudicari potest, quia non sentimus odores, nisi attractione aeris in spiratione. Est autem adiunctum organum cerebro, quia odores ad hoc dati sunt, ut iuuent cerebrum.

Quod est obiectum?

Odor, qui est qualitas in halitu exeunte ex mixtis, in quibus aerea humiditas, seu plus seu minus terreæ naturæ exuperanti, & igneo calore uisæ, ac uelut terrefactæ permixta est. Ut sentimus olere fumantia ligna, quæ alioqui sunt sine odore. Ideo sic Aristoteles confert inter se odores & sapes, ut dicat in odore dominari siccitatem, humiditatem uerò in saporibus. Et in Problematis ait, τὰ πυρρὸν καὶ πῦρ ὑγρότητα ἔχοντων ὀλίγη, δυνάμει γίνεται. Visæ quæ modicam habent humiditatem, sunt fragrantia. Sed tamen prorsus arida, quæ sunt, ut Aristoteles uocat, ἄχρυμα, non sunt odora, ut lapides. Tametsi in his & frigiditas & ariditas causæ sunt, ne insint odores. Non enim gigni odor potest, nisi calor substantiam defecatam terreæ & aereæ naturæ resoluat, & expellat. Itaque fragrantia omnia, etiam si sunt natura frigida, ut rosæ ac uiolæ, tamen odore ipso leuiter calefaciunt. Hinc ratiocinari possumus, quare in Oriente res nascantur

nascentur odoratiores, quia ea loca calidiora sunt. Hinc etiam ratio sumenda, quare dulcia minus sunt odorata, quia sunt humidiora. Eccontra magis fragrantia sunt, in quibus aliquid inest acrimoniæ, hæc enim sunt sicciora, & ut ita dicam, uisita seu torrefacta. Ut libanotis, seu rosmarinus, cuius odor cum sit gratissimus, lingua testatur saporem amarum esse, utrunq; indicio est libanotida calidam esse. Sicut & Nicander inquit, ἢ σὺ γὰρ καυχῆσθαι θέσσαι ἐλῶρ
 του θαλασσεῖ ῥιζῶν.

Aut tu radicem calidæ libanotidos ure,
 Ecceunda in tereti quæ gignit canchrye semen.

Sed longum esset exempla recensere, quæ tamen studiosos contemplari decet, cum propter alias multas causas, tum etiam quia hæc initia doctrinæ physicæ intelligi non possunt, nisi monstrantur exempla in natura rerum.

Descripsi utcunq; odoris causam, species duæ præcipue constituuntur. Bonus odor, qui ut in saporibus dulcedo plus refert aeræ naturæ, & cum ex partibus suauibus & bene coctis oriatur, cerebro gratus est. Contrarius huic est foetor, qui ut stercus humanum, ex partibus uitiosis, & male torrefactis exhalat, & sua natura uenenum est cerebro. Hæc duæ extremæ species facile agnosci & discerni
 P possunt,

possunt, altera uocatur ὀσάνθη, altera λυσάνθη. Adijciuntur & duæ differentiae sumptæ à saporibus, ut acris odor, qualis est citrini, allij, cepæ, & acidus, qualis est aceti odor. Cæteræ appellationes saporum, non transferuntur ad odores. Quid Plinius nominet acutum, quid ignauum odorem, nescio. Nec illud scio, quid propriè uocent graueolens. Græcis aliud est λυσάνθη, foetidum, aliud Βαρύσμου. Nam multa sunt Βαρύσμου, quæ non sunt foetida, ut aloe, folia sambuci, liliū, artemisia. Dicuntur à Dioscoride Βαρύσμου, & à Plinio Graueolentia, quum tamen non sint foetida. Imò Dioscorides ait, Πολίον esse Βαρύσμου πικρὰ πρὸς εὐωδίαν. Et Virgilius inquit, Graueolentia centaurea, quæ quidem non foetent. Notum est enim maius centaureum, quod uulgò Rha ponticum uocant, quod & Lipsiæ nasci uidemus, & dicitur appellationem à Chirone habere, qui hoc remedio fertur medicatus uulneri suo, quod sagitta Herculis in pedem delapsa fecerat. Et de cunila seu origano inquit Virgilius,

Graui ter spirantis copia thymbræ.

Non est autem ingratus odor origani, ut constat. Proinde arbitror dici Βαρύσμου, non quod foetore, sed quod nimia, ac (ut ita dicam) densiore fragrantia

gratia offendit. Interdum Plinius de foetidis usurpat, ut foetorem sub humeris, uocat Graueolentiam alarum. Et Virgilius ait, Aut ubi odor cœni grauis. Hæc de appellationibus odorum monuisse satis sit, ut plura & certiora studiosi à peritis requirant. Aiunt autem hominibus hebetiorem esse olfactum, quàm canibus, & quibusdam alijs animantibus, quia cerebrum habent copiosius & humidius.

De Medio.

Vt odor à corporibus exhalans spargi possit, medio opus est, per quod transmittatur ad organum. Nobis igitur mediū est aer. Pisces per aquam odores percipiunt, nam alijs alijs escis capiendi sunt. Et polypum aiunt fugari à saxo, cui adhæret, organo illito.

Quid est sensus gustus?

Est sensus, qui in lingua aut palato percipit sapores.

Quod est organum?

Est pellicula expansa in lingua, sub carne porosa seu spongiosa, quæ est in linguæ superficie. Eadem pellicula & in palato sparsa est, oriturq; à nervis per palatum demissis ad linguæ radicem, qui & gustum & tactum linguæ ac palato suppeditant. Nam alijs sunt nervi, qui motum linguæ impertiunt.

Medium quo fit gustatio, est uel exterius salinalis humiditas, uel interius caro fungosa. Ideoq; febris laborantibus omnia fiunt amara, quia redundat in lingua salina biliosa.

Quod est obiectum?

Sapor, qui est qualitas in succo, in quo humiditas uincit siccitatem terrestrem calore utranq; digerente. Dixi enim supra, in sapore dominari humiditatem. Quare Theophrastus sic definiuit saporem, Sapor, est partis siccae percolatio per humorem, à calore facta.

Græci quum obiectum gustus indicant, ipsum succum nominant, uidelicet χυμὸν, eaq; uoce pro sapore promiscue & pro humore utuntur. Ab hac uoce fit χύλη, liquor. Et Galenus ait, Veteres Græcos non χύλην, sed χυμὸν tantum dixisse pro humore, sapore, & liquore.

Saporum species aliter ab alijs numerantur, & Galenus inquit, difficulter eas discerni posse. Aristoteles & Theophrastus recēsent octo differētias,

dulcis,	γλυκὺς
pinguis,	λιπαρός.
austerus,	αἰσχροός.
acerbus,	στυφνός.
acris,	δριμύς.

amarus,

amarus,	πικρός.
acidus,	ὀξύς.
salsus,	ἄλμυρός.

Volui autem inferere has appellationes, quia passim obuiæ sunt in descriptionibus plantarum, ac liquorum, et eruditas disputationes continent. Non enim temerè diuersæ appellationes factæ sunt, amari, austeri, acris, acerbi, acidi saporis, indicant naturas rerum, & dissimilia temperamenta. Acrisia, calida sunt: ut piper, allium. Acerba, frigida: ut fructus glandium, acaciæ, arbuta. Breuiter igitur differentias adijciam.

Dulcis sapor, qui quadam uoluptate linguam afficit, quia naturæ sanguinis & carnis conuenit. Est enim in ijs, quæ sunt temperatè calida, & in quibus exuberat aerea humiditas, ut uinum dulce, mel, lac. Et quia naturæ sanguinis conuenit, ideo supra dictum est, nutrimentum oportere esse dulce, aut dulci permixtum. Nam dulcia inungunt, implent, & restituunt erosas particulas. Sed interdum excellenter dulcia nocent, quia cum sint ualde calida & aerea, cito in igneam naturam uertuntur. Ut mel & saccharum, celerrimè uertuntur in rubram bilem. Quare auidius usi saccharo, sæpe periculose inflammantur. Ad hæc dulces cibi intemperanter eduntur, ideo pro-

pter humoris copiam sequuntur putrefactiones.

Vicinus est dulci saporis, qui pinguis vocatur, qui est in ijs, in quibus calor debilior est, ut in butyro, oleo, carne, hunc usitatè uocāt unctuosum, hæc quoq; si sint mediocria, prosint in nutrimento. Sed nimis unctuosæ nocent, quia solent supernatare, & impedire coctionem, & oppilationes efficere.

Plinius addidit suauem saporem, quem non discernunt Veteres à dulci. Nam quatenus accedit sapor ad dulcedinem, fit suavis. Vt enim manus cum inseritur aquæ mediocriter calidæ, afficitur uoluptate, ita dulcia, quia sunt temperatè calida, & sanguinis ac carnis naturæ conueniunt, efficiunt suauitates.

Amarus, πικρὸς sapor, est propriè contrarius dulci. Tres autem sunt saporis mordentes, sed quodam discrimine. Amarus mordet, & exulcerat tantum linguam. Acris mordet, rodit, ac urit non tantum linguam, sed totam carnem. Acidus mordendo constringit, et refrigerat. Redeo igitur ad amarum.

Amarus sapor est, qui detergit, exasperat, & mordet linguam, estq; in natura terrestri crassa, in qua excedunt calor et siccitas, ut in bile, nitro, marubio, absinthio, aloë. Cumq; nutrimentum oporteat esse dulce, summè amara, acria, aut acida prorsus non nutriunt.

Acris,

Acris, ἀκρὺς differt ab amaro, quia non solum mordet, rodit, & exulcerat, sed etiam urit ac penetrat, ac ualde dissoluit, ut ferrum ignitum, estq; in natura tenui, in qua excedunt caliditas & siccitas. Et acria superant calore res amaras. Sunt autem acria, ut piper, Zinziber, pyrethrum, allium, cepa, granum gnidium, Kellershals, calx.

Acidus, ὀξύς acetosus est, qui mordendo constringit, & refrigerat, ac citra calefactionem attenuat, diuidit, & uellicat, estq; in natura tenui frigida & sicca, in qua dominatur frigiditas. Nam quæ sunt tantum acida, sunt prorsus frigida, ut oxalis, quæ uulgo acetosa dicitur, nam hæc pure hunc saporē habet. Est & species mali Punici uere acida. Alia quædam sunt mixtæ qualitatis, ut acetum, quod est subacre, quia etsi est frigidum, tamen retinet obscurum calorem, ut cinis ex uini corruptione, inde fit subacre, sed tamē dominatur frigiditas. Cum enim exhalant aereæ partes, & reliquæ manēt terreæ, dilutæ aquosa tenui parte, fit acetum, sua natura frigidum. Cient autem acida appetentiam, quia humores uitiosos in officio collectos diuidunt, & pellunt, & mordicatione non urente irritant uentriculum. Vt oxalis grata est in febribus, non solum quia pellit biliosos humores, sed etiam quia calorem biliosum mitigat.

Acerbus sapor, στυφνός est, qui contrahit linguam, & introrsum pellit, ideoq; constipandi, densandi & astringendi uim habet, estq; in natura terrestri crassa, frigida & sicca. Ideo enim acerbus sapor dicitur esse tardior, quam acidus, quia acidus est in natura tenuiore minus terrestri. Acerba sunt, ut fructus glandium, acaciæ, arbuta, castaneæ, mespila, gallæ, pyra syluestria, & in genere immatura poma, mala Cydonia, ac magis immatura: nam postquam maturuerunt, fit mixtus sapor ex acerbo & dulci, sicut nucum ex acerbo & pingui.

Quanquam autem Recentiores mutauerunt appellationes, ac pro acerbo dicunt aliàs στυφνόν, aliàs ponticum: tamen quia confusio in nomenclaturis parit errores, reuocandæ sunt ueteres appellationes. Ideo Græcas & Latinas adscripsi, quibus intellectis non difficile est conferre recentiores. στυφνόν à σύφω, idest adstringo, usitata Græcis uox est in genere, pro eo quod habet uim adstringendi. Ponticum arbitratur Pontanus dictum esse à pun-gendo, ego etymologiam nullam inuenio, saporiconuenientem. Recentiores etiam stypticum & ponticum discernunt, non specie, sed gradibus. Ponticum, ut acaciam, dicunt esse ualde στυφνόν, at stypticum minus aliquanto, ut Cydonium. Sed singulæ
saporum

saporum species, uarios habent gradus. Sunt & mixturæ saporū, quas Medicis relinquo. Hinc nomenclaturas breuiter tradere uolui, & quasdam communes saporum descriptiones.

Austerus, αὐσγρὸς sapor, asperitatem quandam in summa lingua efficit, et leuiter desiccatur, nec pellit intrò, nec cōdensat, ut acerbus sapor. Est enim quædam inter hos uicinitas, ut cum ὀμφακός sunt acerbæ, postea in eis aucto humore, sequitur austerus sapor. Est igitur austerus sapor in natura terrestri crassa, frigida & sicca, sed plus habente caloris & humiditatis, quàm habent acerbæ. Est autem inter uini saporis austerus. Et Galenus inquit, Austera uina magis corroborare uentericulum, & minus officere cerebro, inuant enim uentericulum natura siccitate, & aliquantulum astringunt, & minus calidos fumos exhalant. Sed tamen de uino non crudo, non nimis aquoso ac tenui loquitur.

Salsus, ἁλμυρὸς sapor est, qui linguam non contrahit, nec constipat, sed detergit, & abluit disgregando & exiccando. Huiusmodi est salis natura, qui ideo putrefactiones impedit, quia desiccatur, & extenuat, ac erodit humiditates, ideo mollem carnem indurat, & duram reddit molliorem: nam ut in molli absorbet superfluum humiditatem, ita rursus

duram attenuat, ac relaxat. Estq; salsus sapor in natura terrestri, crassa, calida & sicca.

Ex his descriptionibus arbitror utcunq; differentias saporum agnosci posse. Adduntur & aliæ quædam appellationes, ut insipidus dicitur, qui non notabiliter aliquam speciem supra dictam refert, ut cucurbitæ sapor. Nam in talibus propter immodicam frigiditatem & humiditatem non existit notabiliter sapor. Vulgò etiam acutum saporem nominant, & Plinius eam appellationē inter saporēs posuit. Sed uideo uulgò usurpari acutum pro eo, quem nos *acrem*, *dequæa* diximus. Argyropylos ὀξύ in saporibus uertit acutum, quod nos *acidum* interpretamur, sed is etiam cæteras appellationes confudit. Nostræ nomenclaturæ nunc sunt in usu apud omnes eruditos, & sunt ex Plinio sumptæ. Porro differentiarum observatio indicat, ut dixi, temperamentorum discrimina.

Quid est sensus tactus?

Est sensus percipiens primas qualitates, pellicula neruea expansa per carnem toto corpore, tanq̃ reti.

Quod est organum tactus?

Vt nerui cæteris sensibus uim sentiendi imperiunt, ita constat tactus organum esse pelliculam nerueam, intextam carni toto corpore, sub extre-

ma cute, eaq; pellicula comparet, quacunque carnis parte dissecta. Oritur autem à neruis & cerebri & spinalis medullæ, et si tactum acriorem suppeditant subtiliores nerui, uidelicet à cerebro propagati, ut qui ad capsulam cordis, item qui ad stomachum descendunt. Medium uerò per quod nerui, seu pelliculæ tactum percipiunt, est caro bene disposita, aut os cui neruus inseritur. Nam & dentes tactum percipiunt.

Aristoteles paucis uerbis in libello de Sensu, uidetur collocare organum tactus in corde, fortassis eo quod inde neruos oriri putat, sed nos eam sententiam non amplectimur.

Quod est obiectum?

Qualitates primæ, caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, & aliæ quædam, quæ has comitari solent, durum, molle, asperum, glabrum, graue, leue, densum, rarum.

Quot sunt obiecta communia?

Quinq; uocantur obiecta communia, quia à pluribus sensibus percipiuntur, magnitudo, figura, numerus, motus, quies. Nec opus est illis prolixis disputationibus, in quibus quærūt quomodo hæc communia obiecta percipiātur. Cum obiecta omnia sensu sint in corporibus, oportet magnitudines & figuras

ras obiectis tribui. Color est in aliqua superficie, et offertur oculis non sine latitudine. Ergo & magnitudo & figura conspiciuntur. Ita calor est in corpore, quod cum tangitur, simul magnitudo percipitur, ideo hæc communia obiecta addita sunt. Quæ-
runt, quomodo tam paruo organo compræhendi magnitudo possit. Quærun item, an species uisibilis conseruet figuras. Speculum testatur, speciebus uisibilibus reddi figuras. At tenuari etiam species, trianguli figura directas ad oculum constat, sed supra dixi, hæc non satis perspicui acie humani ingenij.

DE SENSIBVS IN- terioribus.

Quid est sensus interior?

Est potentia organica intra cranium, ad cognitionem destinata, excellentem actiones sensuum exteriorum. Nam si animantia tantum apprehenderent obiecta, sine dijudicatione, quantulum prodesset illa notitia, ut si uideremus alba ac nigra, nec discernere ea possemus? Ideo opus est quadam dijudicatione & compositione, quasi ratiocinatione, ut equus meminit foueam, & deflectit à uia etiam non admonitus, ne uidelicet labatur. Est ergo addita sensibus exterioribus superior facultas, quæ quas habeat uires, in partitione dicam.

Quot

Quot sunt sensus interiores?

Galenus tres numerat, & huius sententiam sequar. Quamquam autem cæteri Scriptores, alij aliter numerant sensus interiores, tamen reipsa consentiunt, nec opus est, de enumeratione litigare. Primum illud cõstat, plures esse interiores sensus, quia memoria amitti potest, æstimatione nõ amissa. Item in medendo applicantur remedia pro facultate memoriæ, ad posteriorem partem cerebri. Conturbata æstimatione, medemur anteriori parti, aut mediæ. Ergo distant locis organa. Hæc signa testantur, esse plures sensus interiores. Idq; tenere satis est in tanta obscuritate harum excellētium uirium & functionum, nam hæ minus etiam perspicui possunt, quàm exteriores actiones. Ingens est caligo humani ingenij, ne tamen prorsus nos ignoraremus, ut pecudes aut furiosi, aliqua ex parte Deus conspici naturam uoluit. Ergo bonæ mentis est, illa quærere & tueri, quæ utcunq; monstrari possunt. Venio igitur ad partitionem.

Tres sunt sensus interiores, sensus communis, cogitatio seu compositio, & memoria. Galenus nominat *παρθετικόν, διαγοντικόν, & μνημονευτικόν*, hæc nomina magis perspicue discrimen indicant. Nam sensus communis, apprehendit imagines

nes oblatas à sensibus exterioribus, & discernit obiecta singulorum sensuum. Deinde alia uis tanquam ratiocinatur, aliud ex alio eliciens componit, ac diuidit. Tertia retinet obiectorum memoriam, eaq; recordatur, ut leo Medicum suum, qui spinam uulnerato extraxerat, postea Romæ in Circo agnouit, et seruauit. Id non fiebat sine compositione seu rationatione aliqua, ac memoria.

Alij longiore enumeratione uidentur augere obscuritatem, recensent quinq; sensus interiores, fortassis ut numerus cum exterioribus conueniat. Sensum communem, qui primus accipit imagines, à sensibus exterioribus oblatas, deinde imaginatiuam, discernentem singulorum sensuum actiones. Tertiam æstimatiuam, quæ ex alijs aliud elicit, ut equus æstimat blandicias ex adplausu. Quartam, phantasiam seu cogitatiuam, quæ uidelicet longius progreditur componendo, ut equus admissus ad matrem, postea agnita matre, indignans se contaminatum incesto coitu, dedit se præcipitem de rupe. Et exempla mirifica sunt solertiæ animalium, quæ partim ad naturales inclinationes, partim ad agnitionem referenda est. Impresit enim Deus animantibus uarios motus, ad quærenda uitæ præsidia ac medicamenta. Vt serpentes quæerunt sceniculum, ut claritatem oculis restituant.

stuant. Capræ uulneratæ quærunt dictamum. Asini quærunt asplenum, ut minuunt atram bilem in splene. Serpens coiturus cum murena, sibilo euocat murenam, & uenenum euomens in littore deponit, postea rediens quærit depositum, quod si non inuenit, dolore ibi extinguatur propter amissa arma. Etsi hæc fiunt motibus naturalibus, tamen accedit quædam agnitio & phantasia in alijs plus, in alijs minus. Esse agnitionem aliquam & quasi ratiocinationem, seu deliberationem in equo, cane, felle, uulpe, leone, magis cõspici potest. In hirundine, apibus minor est agnitio, etiamsi ingeniosa opera moliuntur.

Sed redeo ad sensus, quantum uoluerunt esse, memoriam. Aristoteles duos numerat, sensum communem, & memoriam. Retineo appellationem sensus communis, & intersero Galeni more cogitationem seu compositionem, ut sint tres sensus interiores. Est igitur sensus communis, ad quem perferuntur imagines seu uibrationes, ab omnibus exterioribus sensibus, & qui actiones sensuum discernit, & obiecta dijudicat.

Organum est haud dubie anterior pars in geminis cavitatibus seu uentriculis cerebri, de quibus supra dixi, eò enim nerui uibrationes suas seu spiritus perferunt. Deinde spiritus imprimunt cerebro
notas,

notas, ita fieri actionem sensuum interiorum existimo. Et si profectò deploranda est caligo humanae mentis, quòd non perspicit harum pulcherrimarum actionum modum. Discernit igitur sensus communis, quæ singulis sensibus percepta sunt, deinde etià obiectorum differentias. Nam oculus pariter percipit albedinem & rubedinem, sed sensus communis discernit.

Deinde sequitur cogitatio, seu compositio, quam uim Galenus nominat *διάνοια*. Huius organum uulgò dicunt esse medium uètriculum, sed alijs uerius uidetur esse organum, media pars cavitatum anteriorum, sunt enim amplæ & longæ, ut suprà dixi. Fit igitur hic compositio, & quasi ratiocinatio; quæ in ijs est excellentior, quæ hanc partem melius constitutam habent, sicut uidemus alios alijs habere celeriores motus in inueniendo, facilius ex proposita actione seu specie elicere causas aut effectus, aut similia aut pugantia. Vt Salomon mirifica celeritate inuenit, quomodo depræhenderet mulierẽ mentientem, si infantem diffecari iuberet: componebat enim inter se, matris, & alienæ mulieris affectus.

Tertius sensus interior, uocatur Memoria. Estq; uel maxime admiranda hæc uis, tantæ uarietatis, tot imaginum capax, quas quidem tam longo tempore conseruat,

conseruat, quod quomodo fiat, explicare nemo potest, spirituum actione fieri consentaneum est, qui existimantur imprimere notas cerebro. Organum esse plerique dicunt, postremum cerebri uentriculum, qua aditus est ad cerebellum, alij transferunt & hanc uim in posteriorem partem anteriorum cauitatum. Illud constat posteriorem partem cerebri, memoriæ organum esse, ibi enim remedia adplicantur, & ea pars minus humida est, quare ad retinendas notas aptior est. Humidius cerebrū, quæ discit, citius mandare memoriæ potest, sed facilius obliuiscitur, aliquāto siccius e contra, diutius retinet quæ didicit. Frigiditas & siccitas pestifera est memoriæ. Ideo clamitant omnes, Venerem esse præcipuam memoriæ pestem, quæ exhaurit natiuum calorem & humorem. Sicut Hesiodus inquit,

Ὀὐκ ἄτ' ὁρᾷ δαίμων, καὶ ὦμω γῆρας ἐδωκεν.

Nam ut supra dictum est, senectus est, cum languescere cœperunt, calor natiuus, & innatū humidum.

Quid est potentia appetitiua?

Descripsi sensus, ut potui. Nunc adiicienda est potētia appetitiua, quæ est facultas prosequens, aut fugiens obiecta, comes est cognitionis. Ideo enim indita est animantibus cognitio, ut uitæ præsidia, & conuenientia appetant, ac contraria fugiant. Et si

Q. autem

autem de uno certo genere hic dicendum est, uidelicet de adfectibus, seu de appetitu sensus comitante, quem uulgo uocant sensitium, tamen appellationis uarietas est exponenda. Triplex est appetitus, naturalis, sensitius, & uoluntarius. De naturali appetitione paulò aliter hic loquimur, quàm suprà, ubi tantum inclinationem, non actionem aliquam significat. Vt cum dicimus, Materia appetit formam, lapis naturaliter appetit locum deorsum. Hic enim significat & naturalem inclinationem, & actiones, quæ tamen non oriuntur à sensu, uidelicet attractio nem, retentionem, expulsionem. Sic planta arefscens appetit rigationem. Exhaustæ partes corporis, appetunt nutrimentum. Et ut magnes ferrum attrahit, ita membra lambunt uenas, & uenæ attrahunt sanguinem. Rursus onerata uasa repletionem immodica, appetunt leuationem. Hic appetitus ad uegetatiuam potentiam pertinet, quæ sic appetit nutrimentum. Sed hæc uocabula, fames & sitis, significant nō tantum appetitionem cibi & potus, sed sensum illius suctionis, hoc est dolorem quendam ex appetitione ac suctione ortū, ut suprà dixi. Nos tamen non nimis subtiliter loquentes, transferimus famem & sitim ad appetitiones naturales, ut has appetitiones ab adfectibus discernamus, qui sequuntur cognitionem, & aliquo

aliquo modo regi possunt imperio rationis.

Appetitus sensitivus est, qui comitatur sensum, & tantum competit animantibus, hic duplex est, aut fit per contactum, aut sine contactu.

Appetitiones, quæ fiunt per contactum, sunt duæ, delectatio & dolor, tactum seu aliorum quorundam sensuum actionem comitantes. Est igitur delectatio, cum tangitur obiectum conveniens. Dolor, cum tangitur obiectum lædens, aut lacerans corporis partem. Ut cum ignis urit corporis partem, immodicus calor non convenit corpori animantis. Est autem ut tactus, ita delectationis & doloris organum, pellicula nervea intexta corpori, fitq; dolor acrior, cum nervi ipsi læduntur, ut in spasmodis apparet.

Ut autem sensus per sese agunt naturaliter, oculus incolumis apertus, intuens obiectum oblatum iusto intervallo, non potest id non videre, ita nervi percipiunt naturaliter delectationem aut dolorem. Illud fieri potest, voluntas imperare potest loco motuæ, ut oculos auertat, claudat, sed videntis & intenti actionem suspendere non potest. Sic de tactu dicimus, qui cum percipit qualitates, nervi natura est, ut convenientibus bene adficiatur, ac rursus doleat offensus seu læsus qualitatibus non convenientibus, ut cum uritur nimio calore, ita cum laceratur, non potest

potest non ingenti dolore affici, nec alia ratio querenda est. Ad hoc munus conditi sunt nervi, ut & cæterorū sensuum sint instrumenta, & tactus percipiant. Hæc uocare in controuersiam, est de manifesta & uniuersali experientia dubitare, quæ amentia minime decet Philosophos. Si hos dolores Stoici contenderunt opinione accersi, ualde delirauerunt. Nam in offensione ac laceratiōe nervi, satis constat naturaliter effici dolores, nec oriri eos ab ulla cogitatione, nec tolli ratiōe. De cæteris affectibus iā dicā.

Appetitiones, quæ non fiunt per contactū, sed sequuntur cogitationem, sunt motus cordis, quibus prosequimur obiecta, quæ cogitatio seu uera seu falsa, ostendit esse conuenientia, aut fugimus incommoda. Hi motus usitate uocātur adfectus ac πῶδες.

Differentiæ præcipuæ recensentur, læticia, tristitia, spes, metus, amor, odium, ira, misericordia, pudor, inuidencia, zelus, æmulatio.

Læticia est motus, quo cor præsentī bono suauiter fruitur. Nec satis dici potest, qualis hic ipse motus sit, sed dilatatio quædam est, qua uelut amplectitur obiectum præsens, & suauiter effunditur sanguis & spiritus, inde est cupiditas amplexus.

Spes est motus, quo cor futurum bonum appetit, seq̃ ad illud accipiendum, ut ita dicam, aperit, & præparat.

præparat. Est enim similis motus læticiæ, quia futuri boni cogitatione propemodum sic mouetur cor, ut aliquo præsentī bono.

Tristitia est motus, quo cor quasi percussum constringitur, premitur, angitur, tremat, & languescit cum acri sensu doloris. Ita paulatim, cum non depellitur tristitia, debilitatur, ac prosternitur uirtus cordis, ipsum cor arefcit, ac absumitur, languescit generatio spirituum, ac tandem amissa uirtute, prorsus homo extinguatur. Tam sæuum malum est tristitia. Vnde autem sint motus illi cordis, & sensus doloris quæritur. Motus esse à uillis suæ naturæ admirandis existimatur, quibus & dilatatur, & cōstringitur. & si licet uti hac comparatione, his uillis tanquam manibus attrahit obiecta, ac depellit. Habet igitur cor ex sua natura hunc motum in tristitia, uidelicet constrictionem, quæ adfert tremorem. Ac ut in *λεπτοδυμία* resolutio aut conculcatio spirituum extinguit uires, sic in tristitia languor existit, & compressio sensum doloris adfert. Contrahitur enim & sedes cordis, ad quam subtiles nerui à cerebro propagati sunt, qui adhærescunt cordi, habet igitur compressionem ex sua natura, & acrem sensum doloris propter neruos adhærescentes, & uicinarum partium constrictionem.

Timor est motus, quo cor constringitur, tanquam fugiens futurum malum, est enim similis motus tristitiæ. Nam futuri mali cogitatione mouetur cor perinde, ut aliquo præsentī malo.

Amor est motus, quo cor appetit aliquod, seu uerè bonum, seu quod uidetur bonum, idq; quasi attrahere gessit, ut eo potiatur, ac fruatur. Vicinus adfectus est spei, sed ardentior est, ideo describitur, quasi attrahens obiectum incitato corde, tanquam ad ingens bonum fruendum.

Ira est mixtus adfectus ex tristitia, & cupiditate ulciscendi. Est enim motus, quo cor offensionem aliquam auersatur, & simul conatur poena adficere autorem, seu causam offensionis. Ita cum duplex sit obiectum, sunt duo motus, fugere offensionem, & persequi ingenti impetu autorem. Quare non ut in metu aut tristitia sanguis ad cor intro refugit, sed effunditur. Cor enim uelut erumpere & propulsare obiectum conatur. Incalescit igitur cor in eo motu, et incendit spiritus, qui sanguinem agitatū etiam inflammant. Turbantur actiones omnium membrorum, propter motum sanguinis & spirituum confusionem. Sed præcipue cerebrum offenditur, quod inflammato & agitato sanguine & ardentibus spiritibus, ipsum quoque incalescit, & concutitur motu sanguinis,

sanguinis, spirituum & nervorum, qui ad cor propagati sunt. Ideo comitantur uehementem iram phreneses, ut in Aiace, & interdum apoplexiæ. Ad hanc descriptionem congruunt sententiæ plurimæ Scriptorum, ut Virgilij,

Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet.

Significanter enim describit inflammationem sanguinis & spirituum, ortam ex ingenti motu cordis. Sanderbeco aiunt concipienti flammam indignationum, ante prælium labra scissa esse, et erupisse multum sanguinis. Est & Homericæ descriptio insignis, in qua dicitur ira melle dulcior esse, & crescere, ut fumus excitatus late se diffundit. Nam quod ait melle dulciorem esse, iracundæ naturæ agnoscunt, quàm dulce sit indulgere iræ. Vt enim amor amans, cum mirifica suauitate indulget, ita irato ipsa cupiditas dulcis est. Similitudo autem de fumo aptissime quadrat ad spirituum motum & caliginem in iratis. Porro ex his descriptionibus iudicari potest & ualitudinis causa, & propter uitandam deformitatem, frenandam esse iram.

Odiū est inueterata ira, hoc est habitus ex ira ortus, quo cor auersatur aliud, tanquam malum, idq; depellere gestit. Et sunt contrarij adfectus amor, ira & odiū.

Pudor, est uicinus iræ, est enim motus, quo conscius sibi ipsi irascitur propter admissam turpitudinem, ac propemodum sese punit, & simul ueretur aliorum iudicia.

Verecundia, habitus est metuentis turpitudinem, & indignantis admissa turpitudine.

Misericordia, est tristitia propter alienas miseriae orta.

Inuidia, est tristitia propter alterius felicitatem orta.

Zelus, est mixtus affectus ex amore & ira, quum uidelicet amans aliquid, irascitur illi, à quo laeditur id, quod amat. Vt Helias Zelo interfecit pseudoprophetas: uidelicet amans Deum, uehementer indignatus est hostibus Dei. Sic iustus gubernator debet ardere Zelo, hoc est amore iusticiæ, & indignatione aduersos improbos. Similis affectus est Zelotypia, quum amans coniugem irascitur alienanti.

Ὀδύνη καὶ χαρὰ, contrarius affectus est Zelo, mixtus est odio & gaudio. Est enim odium uirtutis, & gaudere propter bonorum calamitates, & improborum successus. Exempla huius affectus supeditant non solum historiae, ut Timonis ac Neronis, sed etiam multorum hoc tempore uenenatae mentes, qui omnia misceri & perire cuperent, modo ut

ad ut causa pia, & homines pii opprimerentur.

Nunc de causis, organo & effectibus horum motuum dicendum est, ac prima de organo quaestio est. Plato dicit Cor, esse organum iræ & cognatorum affectuum, amorem ad hepar transtulit. Et quum hepar nominat, complectitur cætera membra, quæ seruiunt uegetatiuæ potentiae. Dixi autem supra, ad uegetatiuam pertinere appetitiones naturales, ut appetitionem cibi, potus, generationis. Id uoluisse Platonem consentaneum est, quum ad hepar transtulit appetitionem cibi & amorem, hoc est libidines. Sed amor non est ipsa generationis appetitio, sed est peculiaris motus, ut odium. Ac ut contrarius affectus, scilicet odium pertinet ad cor, ita sedem amoris eandem esse necesse est.

Quod autem cor sit organum horum affectuum, confirmatur hoc modo. Affectus nec sunt in cerebro, nec in ijs membris, quæ uegetatiuæ potentiae propria sunt, ergo sunt in corde. Nam cerebrum habet diuersam actionem à motibus cordis. Video meliora, proboq; deteriora sequor, inquit Medea. Sæpe iudicium improbat affectus. Ergo iudicium & affectus, non sunt in eodem organo. Hæc est Galeni ratio, quæ quidem etiā testatur, affectus non esse opiniones, sicut eos definiebant Stoici.

De membris uegetatiuæ potentia ratio perspicua est. Appetitiones naturales non possunt sedari iudicio, ut appetitio cibi aut potus. Amor, odium, ira, & similes motus extinguere consilio possunt, ergo hi motus sunt in alia parte, quàm appetitiones naturales. Restat igitur, ut cordi attribuatur, sicut ipse sensus testatur. Cor suauiter adficitur, cum sentit lætitiā, amorem, spem, rursus acres dolores experitur, cum tristitia aut metu angitur, aut odio uritur. Ac Sacrae literæ cordi tribuunt amorem Dei, hepati tribuere admodum esset absurdum.

Porro de cordis motibus supra aliquid dictum est. Proprij & naturales motus eius sunt, motus pulsuum & adfectus. Nam adfectus, sunt alij quidam motus, quàm pulsus, etsi hi quoq; fiunt uillorū astrictione & laxatione. Sed hæc admiranda opera nequaquam satis explicari possunt. Habent igitur adfectus principium in natura, quo ciuntur. Quare non sunt uiolenti motus, & rectè Galenus adfirmat Adfectus moderatos, esse ὑποφύϊας, hoc est non uiolentos motus, sed actiones ab ipsa orientes Natura. Vt autem Natura in cæteris actionibus amat conuenientem modum, nimia lux hebetat oculos, nimius cursus debilitat uires, sic immoderati adfectus corrumpunt naturam.

Dixi de organo, nunc causas recitabo. Affectuum efficientes causæ sunt obiecta, & cor. Sed cognitio, motum cordis præcedit. Vt dicitur, Ignoti nulla cupido. Ergo cum apprehendimus obiectum, & iudicamus bonum aut malum esse, spiritus moti in agnitione, feriunt cor, quod quasi ictum & pulsatum cietur, & expetit obiectum, aut fugit. Talis est enim copulatio uirium naturæ, ut motus cordis respondeant cognitioni, ita affectus partim ab obiecto, partim à corde oritur.

Multum autem refert, quale sit cordis, spirituum & sanguinis temperamentū, calidius & ficius celerius incenditur. Simul enim motus cordis ac spirituum ciet sanguinem, idq; fit aliter in alijs affectibus. In tristitia & metu, quia cor premitur, ac languescit, sanguis ad fontem recurrit, ut uelut opituletur cordi. Ideo refugiente sanguine pallescunt exteriora. In lætitia, ira, cor se dilatat, & effundit sanguinem in exteriora. Cientur & alijs affectibus alijs humores. Ira, quia fit inflammato corde, ciet ardentissimum humorem, scilicet rubram bilem, quæ effusa inficit reliquum sanguinem, qui alioqui iam à spiritibus irati cordis accenditur. Vt Virgilius libro octauo de irato Hercule loquens,

Hic uerò Alcidae furijs exarserat atro Felle dolor.

Ais

Ait enim Herculi non solum iram, sed furorem ac dolorem excitatum esse ex felle, idest moto & infecto sanguine, rubra bile. Sed fel uocat atrum, quia ut supra dictum est, de horum mutatione, rubra bilis nimium incensa degenerat in atram, & ciet furores. Et alioqui in Heroica natura sanguis est melancholicus. Sic & Silius aptè describit inuidiam, Atra ueneno

Inuidiæ, nigroq; undantia pectora felle.

Nam inuidia facilius existit in ijs, in quibus abundat melancholia, prauè diluta alio humore, scilicet rubra bile. Nam tales naturæ sunt uirulētæ, et non dēs, cum uidelicet Saturnus & Mars infausto positi iuncti, miscent humores, & uenenatos efficiunt.

In tristitia cor fugiens, attrahit ex splene lentum humorem melancholicum, qui effusus quum sub costis in sinistro latere confluit, facit oppilationes, & affert periculosos morbos hypochondrios, ut sæpe accidit his, qui diuturna cura aut mœsticia confluantur. Quanquā autem temperamentū sanguinis & spiritūū, facit affectus acriores aut remissiores, & humores, ita ut dixi, cieri soleant, tamen hic motus potius est affectus, q̃ organum, aut causa affectuum. Sint igitur propriæ causæ, obiecta & cor, quia hi impetus oriuntur à uirtute cordis, et sunt in corde

corde tanquam in subiecto, ut de ira, tristitia, nihil dubium est, sic & de amore ac odio sentiendum est. Obiectum ueri amoris, est res bona seu pulchra, seu honesta seu similis. Omnes enim non distortis ingenijs præditi, amamus excellentem uirtutem. Sic Scipio amat decus ipsum, nec tam præmijs, quàm ipsa uirtutis pulchritudine delectatur. Sic existunt ueri amores inter adolescentem & puellam, propter similitudinem. Sunt enim naturæ aliæ alijs similiores, & hanc similitudinem arcano sensu percipiunt naturæ. Quare quum obiectum simile offertur, facile incenditur amor. Sic & ueræ amicitiae existunt propter uirtutem in alio conspectam, aut propter similitudinem naturæ, morum, studiorum. Verum est enim Aristotelis dictum, ὁμοίον ὁμοίῳ φίλον. Fortassis & utilitas, & uoluptatis cogitatio seu expectatio, pariunt amorem.

Qui sunt Stoicorum errores de affectibus? tres sunt. Quod affectus sint opiniones, quod omnes sint uitiosi, quod omnes ex natura tollendi sint. Et hæ absurditates cumulatae sunt, quod miscuerunt appetitiones naturales, & affectus tactum comitantes, & motus cordis. Constat enim appetitionem cibi & potus ex natura oriri, quæ appetit sui conservationem. Deinde de dolore, qui tactum sequitur,

tur, constat nervos sua natura percipere iucundas & noxias contrectationes, sine ulla opinione. Nec ideo Possidonius Stoicus in doloribus articulorum non dolebat, quia repugnans clamitabat, O dolor nihil agis, fatetur enim affici se cruciatur.

Nec cæteri adfectus sunt opiniones, quia sunt motus cordis, quod supra confirmatum est. Et quidem hi impetus, sunt ὁρμητικὰ cordis, ut dictum est, hoc est cor in ciendis adfectibus moderatis actiue se habet.

Confirmat & hæc ratio, adfectus non esse opiniones, quia quidam adfectus seu inclinationes natura insunt animantibus sine deliberatione, ut σοφῶναι φρονεῖν erga parentes, liberos, ut etiam bestias videmus amare & propugnare catulos. Repudiantur ergo Stoicorum ineptiæ. Sed cur lamentatur Demosthenes, pulsus patria? Aeschines non lamentatur, qui quidem ait gaudere se liberatum esse à republica, tanquã à rabiosa cane. Cur dolet Ephestion, si intelligat sibi succensere Alexãdram, Craterus non dolet? Respondeo, hinc non sequitur adfectus esse opiniones, sed dolor ipse est motus cordis, uerum obiecta differunt. Aliàs cor mouetur ueris obiectis, aliàs falsis. David eiectus è regno dolet ideo, quod metuit se abiectum esse à Deo, dolet propter

pter scādalum, hic ueris causis cor mouetur. Fabius amat uirtutem, non amat uulgi applausus, in hoc rectè indicat ratio, & uerè bonum proponit. Thraso amat præconia Gnatonis, in hoc mens hebetior nō uidet uera bona, sed indicat illas laudes esse magnū decus. Hoc perinde est, ac si cui falso nūcietur mortuus filius, in hoc dolor ex errore iudicij oriretur. Ita aliqui adfectus non à ueris obiectis, sed ab opinionibus, hoc est ab obiectis non rectè monstratis, oriuntur. Hoc cum cogitarent Stoici, postea ἡσυχασταὶ transulerunt ad omnes adfectus, & addiderunt absurdiorē sententiā, Adfectus etiam esse opiniones.

Venio ad alterum errorem, non est uerum, omnes adfectus esse per se uitiosos. Sunt enim duplices in naturali adfectus, alij consentientes cum ratione, ut σοφῶς φρονεῖν, & alij multi, qui cum recto iudicio consentiunt. Ut amare uirtutem, odisse Tyrannum, hi sua natura non sunt uitiosi. De his rectè sentit Aristoteles, esse adfectus inditos hominibus utilitatis magnæ causa, ut sint uidelicet calcaria ad uirtutem. Et Plato inquit, Iram esse animæ neruum, cuius intentione & laxatione impetus gubernentur. Cum enim in natura hominis sint adfectuum organa, cum certi humores certis adfectibus

bus seruiant, necesse est aliquos non esse uitiosos. Item ut lumen in oculis Diuinū opus est, ita *σὺν* Diuinitus inditæ sunt humano cordi, quæ per sese non sunt uitiosæ. Nec uerò opus est longa confirmatione, toties uox cœlestis iubet amare Deum, diligere proximum, amare coniugem, liberos, præcipit *Ὀλοσφυρίαν*, iubet odisse scelera, damnat *ἀσώπυος*. Fatendum est igitur, non omnes affectus per sese uitiosos esse.

Quum autem non solum Aristotelici reclamant Stoicis hyperbolis, sed etiam perspicuæ rationes, et grauissima testimonia Sacrarum literarum, nequaquam Ciceroni, Senecæ, Basilio, aut alijs applaudendum est, qui sine discrimine omnes affectus uituperant, & præcipiunt *ἀπαίρειν*, quæ prorsus inane somnium est, imò cum natura pugnat. Non enim frustra sunt organa horum motuum condita. Et qualis esset segnities in hominibus, quam frigida actiones, nisi animi incitarentur affectibus? Vt naui destituta uentis tardè & difficulter prouehitur, ita sine affectibus, animi lenti sunt & ignaui. Ideo si natura humana incorrupta esset, arderet bonis motibus omnis generis, uitiosos nullos haberet. Nunc boni motus languent, & conturbata harmonia accesserunt uitiosi, qui sunt ardentiores. Et tamen boni
confor

conformādi sunt, qui quidem in Heroicis uiris sunt
 excitatiores, quibus uidelicet Deus peculiare impe-
 tus addit, quibus etsi sæpe abutuntur, quare & tri-
 stes exitus plerique habent, tamen uis ipsa animo-
 rum, Dei opus est, perinde ut lumen in oculis. Qua- *multus ino*
re & Cicero inquit, Nullum excellentem uirum *excellens*
sine aliquo Diuino adflatu fuisse. *me alio mo*
diuino afflatu

Talis est Achillea ira in prælijs, de qua inquit
 Homerus, quum Achilles Hectorē adoritur,
 ὡς δ' ἐμπλήσας θυμὸν ἄγχι.

Et sæpe Virgilius Aeneæ, etsi eum prorsus omni
 crudelitate liberat, tamen hanc iram Heroicam at-
 tribuit, quæ non est uitium, quum iustè exeritur, ut
 aduersus hostem, quem depelli aut puniri iustum
 est. Vt quum dicitur libro duodecimo,
 Terribilis sæuam nullo discrimine pugnam
 Suscitāt, irarumq; omnes effundit habenas.
 Sed hi motus regendi sunt, ne errent. Ideo in Aristo-
 telicis præceptis est, Ira non ut duce, sed ut milite
utendum esse. *ε*

Alij autem sunt affectus, cum ratione, seu lege
 Diuina pugnantes, ut inuidere alienæ uirtuti, aut ap-
 petere alterius coniugem. Hi & similes, qui cum ra-
 tione pugnant, sunt uitiosi, quos coercere & repri-
 mere omni conatu debemus. Hic alia quæstio apud

Philosophos oritur, Vnde sit hæc adfectuum in homine dissimilitudo & confusio? Cur non sunt ordinati motus, cum ratione congruentes? Cur non obtemperant cæteræ vires consilio rationis? Christiana doctrina ostēdit causam, uidelicet naturæ humanæ corruptionem. Si enim natura esset incorrupta, non esset illa rationis & aliarum uirium discordia, Philosophi ad humorum mixturas confugiunt.

De tertia quæstione facile potest iudicari ex secunda, uidelicet non omnes adfectus tollendos esse ex hominis natura, nec esse fingendam ἀπάθειαν. Et si enim dissimilitudo est adfectuum, tamen boni retinendi, excitandi & conformandi sunt. Quod autem ἀπάθεια commentitia sit, & pugnet cum Natura, hæ sunt perspicuæ confirmationes.

Prima, Non sunt frustra in nobis organa adfectuum, quare non omnes euelli possunt, aut debent.

Secunda, Vt in animantibus est amor erga sobolem, qui non accersitur opinione aliqua, sic nobiscum nascuntur σοφῶν φύσις, nec possunt eijci ex animis, nec tolli debent, cum sint impetus, qui inchoant multas uirtutes. Ac de his, inquit Plutarchus in libello de Virtute morali, ἀρχὴν τῶν πρὸς θεῶν σύμφοτον, ὃν ἐπιστάσεις εἶναι. Et addit necessarios esse hos motus, nec euellendos penitus, sicut

cut in Thracia prorsus extirpatæ sunt uites, hoc enim exemplo utitur. Sed tamen inquit, hos motus opus habere gubernatione, καὶ πᾶσι γινώσκω.

Tertia, Lex Diuina flagitat bonos adfectus, ut amorem Dei, metum iræ Diuinæ, odium impiorum, ut Psalmus inquit, Perfecto odio oderam eos. Dilectionem coniugis, liberorum, proximi, præcipit φιλοστοργίαν, damnat ἄσπορον, ergo nec eiς uult σπορον, sed reddi puriores. Nec illa uerè beata & immortalis uita sine adfectibus erit, sed ardebunt pectora amore Dei, & fruentur lætitia in agnitione Dei. Tunc autem prorsus renouata Natura tantum bonos adfectus habebit.

Quarta, Quoties ingenti mœsticia conflictatur Christus, ut cum inquit, Tristis est anima mea usq; ad mortem. Et cum Lazarum resuscitat, turbatur, fremit, illachrymat, non enim sine magno animi motu, sine uehementi inuocatione illa res perfecta est. Quoties adficitur misericordia, interdum etiam incandescit heroica ira, ut cum eiicit cauponantes ex templo, ubi citatur de indignatione testimonium, Zelus domus tuæ absumpsit me. Quam dulcis est significatio σπορον, cum infantes imponit ipse suis ulnis. Hæc exempla testantur, oportere in bonis existere, & manere adfectus. Erant

enim in Christo ueri, non simulati motus ac dolores, uera et ingens mœsticia, mixta amoris erga nos, de nostris ærumnis. Ideo plerumque utitur Scriptura uerbo ἑσπλάγχνισμα. Repudietur ergo Stoicorum ἀπάθεια, quæ etiam si cauillationibus excusari aut ornari potest, tamen est honesti animi, simplicem ueritatem amplecti. Sacra res est ueritas, nec existimandum est nihil esse sceleris, ludere in re sacra ingenij petulantia, & præcipuum Dei donum, scilicet ueritatem maliciose contaminare, & excogitatis præstigijs obruere. Hanc sophisticam procul abesse à scholis decet, quæ debent esse ueritatis custodes.

Cætera quæ de affectibus disputantur, pertinent ad Ethicem, scilicet quomodo gubernandi aut coercendi sint, quod auxilium propositum sit pijs ad domandos uitiosos affectus, qui sint bonorum affectuum gradus, ut magis amandus est Deus, quam liberi, quomodo σοφία reddantur puriores in pijs. Et si autem has quæstiones hic non explicabimus, tamen quædam delibanda sunt ex doctrina Christiana. Quum Paulus dicat, Caro concupiscit aduersus spiritum, item, Sensus carnis inimicitia est aduersus Deum, an pronunciet omnes affectus in homine non renato uitiosos esse, item quid uocet concupiscentiam.

Respondeo

Respondeo breuiter, creaturæ Dei, quatenus à Deo conditæ sunt, non sunt res malæ. Vt animæ substantia bona est, ita sensus, oculi, aures, potentia appetens cor, loco motiua, muscoli, res bonæ sunt, quatenus à Deo conditæ sunt. Et his sunt actiones attributæ Diuinitus, quæ etiam essent bonæ in natura non uitiosa. Vt σοφία, amor liberorum, coniugis, Nemesis Heroica, misericordia, appetitio generationis, essent boni motus, si essent in natura non uitiosa, & restituantur in renatis, non eijciuntur. Verum in impijs sunt motus auersi à Deo, nec re-
guntur agnitione & amore Dei. Non agnoscit impius liberos Dei donum esse, educandos ad ornandam gloriam Dei, anteferendam esse gloriam Dei liberorum uoluptatibus aut opibus. Sic in Cicerone etsi amor patriæ est σοφία, tamen non agnoscit Deum esse gubernatorem imperiorum, confidit sua sapientia, & potentia. Sed in Esaia, Hieremia, amor patriæ fuit purior, agnoscunt à Deo suam Rempubicam constitutam esse, & Deum uelle, ut gubernetur consilijs, pijs non quærantur impia præsidia, fœdera impiorum, & adfuturum ipsum pijs consilijs. Ergo in utrisq; est amor patriæ, sed in Cicerone auersus à Deo, in Esaia regitur agnitione Dei, in Cicerone mutilatus & distortus adfectus

est, in Esaia cœpit fieri purior. Rectè dici iudico, tales adfectus consentientes cum recta ratione, per sese quidem, hoc est sua natura, non esse uitia, cum sint res attributæ Diuinius humano cordi, sed per accidens fiunt peccata, uidelicet in impijs, quia in his non reguntur notitia & amore Dei, & polluntur uarijs modis. Sed præter hoc genus adfectuum, de quo iam dixi, sunt alij per se pugnantes cum recta ratione, seu lege Dei, ut appetere alterius coniugem, aut alterius prædium, tales adfectus sunt simpliciter & per se uitiosi.

At unde est hæc in natura dissimilitudo, ut eadem potentia, adfectus pariant non per se uitiosos, & alios per sese ac simpliciter turpes & monstruosos? Causa est naturæ humanæ infirmitas, quam uocant peccatum originis, quo natura auersa à Deo, etsi retinet aliquid donorum Dei, tamen uagatur sine ordine & sine lege, appetit uaria contra rectam rationem. Hæc ipsa infirmitas uirium omnium, & ἀρετῶν, uocatur à Paulo concupiscentia. Nam concupiscentia non significat substantiam à Deo creatam, nec sogyās naturæ hominum Diuinitus attributas, sed propriè est ipsa ἀρετῶν uirium omnium, quæ est horribilis labes, & corruptio humanæ naturæ, ignoratio Dei, dubitatio de Deo, contemptus

temptus uerbi Dei, audacia in fingendis opinionibus, & cultibus de Deo, sine eius uerbo, amor nostri, fiducia uirium propriarum, appetitio gloriæ & uoluptatum omnis generis, sine lege atq; ordine. Ex his radicibus, quæ seges scelerum oriatur, ostendit uita hominum plena contemptus Dei, idololatriæ, ambitionis, auaritiæ, libidinum.

Nec concupiscentia tantum est appetitus sensitui ἀταξία, seu prauitas, sed est in mente ignoratio Dei, in uoluntate contemptus uerbi Dei, uacare timore Dei, ambitio, & similes morbi. Et ut mens est imbecillis, & uoluntas auersa à Deo, sic ruit sine lege etiam sensituius appetitus, ac rapit secum uoluntatem, ut postea dicam. Et appetitio uoluptatum in corde, accendit libidines, irritat gulam, & conturbat ordinem naturalium appetitionum, cibi, potus, generationis. Hæc est ingens miseria humani generis, quæ quidem agnoscenda & deploranda est. Cum enim Deus subiecerit genus humanum morti, & ingentibus calamitatibus propter hanc naturæ prauitatem, non existimemus eam leue malum esse. Præcipue uerò considerentur illi arcani morbi, ignoratio & contemptus Dei, dubitatio de Deo, & alij similes morbi. De his præcipue loquitur Paulus, cum ait, Sensus carnis, mors est, id.

est opiniones, iudicia, motus in homine sine luce Diuina, non adferunt uitam, aberrant, & sunt peccata. Idem uult, cum ait, Caro concupiscit aduersus spiritum, uidelicet dubitat de Deo, non uerè timet eius iudicium, non ardet fiducia & dilectione Dei, habet uarios impetus pugnātes cum lege Dei, hi per sese mali sunt, & contaminat hæc prauitas etiam non uitiosos motus, ut sogyōls. Hæc breuiter monuisse hoc loco satis est, nam infra de uoluntate hæc disputatio repetenda erit.

Restabat iam, ut de appetitu rationali, seu intellectu comitante, hoc est de uoluntate, diceretur, sed infra de hac parte dicendum erit. Nunc breuiter hæc adiiciam, in hac infirmitate naturæ, intellectus ita alligatus est sensibus interioribus, ut sine eorum ope suum officium non exerceat, ut postea dicam. Ita uoluntas, cum sit infirma, rapitur, ut cum motibus cordis congruat, etsi habet præter hoc aliquen suum delectum, & suum quoddam imbecille opus, quo externa membra cohibet. Vt Achilles stringens ferrum aduersus Agamemnonem, motu cordis rapit unā potentiam superiorem appetentem, & ex animo cupit illum stolidum pœna adficere, sed reuocat eum ratio, ibi uoluntas cohibet manus. Propemodum autem se habet uoluntas ad cor, ut
puer

puer insidens contumaci equo, quem circumfert equus suo impetu, etsi interdum puer nonnihil flectit equum, & habenis in uiam retrahit, tale prope modum est uoluntatis opus atq; imperium, ut postea prolixius dicam. In uiro forti & magnanimo, ut in Hectore, cor appetit, & amat uitam, sed uoluntas statuit dimicandum esse pro patria, nec metu mortis ex acie cedendum esse. Hic cum sint diuersæ appetitiones, altera est uoluntatis, altera cordis. Sed Paris non statuit præliandum esse, quia cor uincit uoluntatem. Tanta est autem uoluntatis imbecillitas, ut uinceretur etiam in Hectore, nisi essent aliqui ueri motus ingentes in corde, adiuuantes uoluntatem, uidelicet ardens amor patriæ, & uirtutis. Etsi enim amat uitam, tamen etiam incensus est Heroico quodam amore uirtutis aut patriæ. Sicut Virgilius inquit,

Vincit amor patriæ, laudumq; immensa cupido.

Sed de uoluntate, de libero arbitrio, de causis honestarum actionum infra dicam.

Nunc adiiciam breuiter quasdam Aristotelis et Platonis partitiones, ut ostendam unde in scholâs influxerint appellationes potētiae irascibilis & concupiscibilis. Apud Aristotelem genus est appetitiuæ facultatis, ὁρεκτικόν, id partitur in hæc tria,

R 5

ὑποθυμία,

ᾠθυμίας, θυμὸν ἔ' βύλῃσι, nec attribuit singulis certam sedem, ut fecit Plato. Videtur autem complecti nomine ᾠθυμίας, appétitiones naturales, famem, sitim, ἔ' delectationes, quæ comitantur sensus, uoluptates, dolores, amorem, lætitiā. Ita promiscuè utitur nomine de utroque genere; θυμὸν uocat, non (ut opinor) iram tantum, sed omnes similes motus, quibus noxia depellere conamur. Βύλῃσις est uoluntas, quæ sequitur intellectuē. Hæc partitio ita nuda recitatur ab Aristotele, ἔ' nec ab Alexandro, nec à Themistio explicatur.

Plato sæpe repetit suam partitionem, gradus tres fecit, ᾠθυμικὸν, θυμοειδὲς ἔ' ἡγεμονικόν. Ac singulis suam sedem tribuit, ᾠθυμικὸν dicit pertinere ad hepar, quia id membrum dominatur inter ea, quæ propriè ad præparandum nutrimentum condita sunt. Significat igitur uocare se ᾠθυμικόν, facultatem seu appetitum naturalem, ad quem fames, sitis, appetitio generationis pertinent, sed sæpe improprie loquitur. Addit amorem, auariciam huic parti, cum hi adfectus ferè sint in corde, non in hepate. Etsi enim naturalis appetitio generationis, est propriè in membris conditis ad generationem, tamè aliud est amor, seu honestus seu alius, qui appetit uoluptates. Proinde rectius est discernere

nere appetitiones naturales, & alias comitantes sensum, quàm omnes in unum cumulum congerere, & uni hepati attribuere. Vnde erratum est in uulgari uersiculo, in quo dicitur, iecur amat, nisi amor pro appetitione naturali intelligatur. Sicut apud Galenum intelligenda est allegoria de Tityo, cui dicunt lacerari iecur ab alite, propter libidinem, eo quod stuprum offerre Latonæ conatus erat. Hæc ad appetitiones naturales utcunq; quadrant, quæ à sanguinis copia & calore oriuntur, ad amorē non pertinent. *Δυμοειδὲς* rectè collocat in corde. Ex hac Platonis partitione, ortæ sunt hæ appellationes, Vis concupiscendi, & uis irascendi. Et hepati uulgò tribuitur uis concupiscendi, quod (ut dixi) non est absurdum, si intelligatur de appetitionibus naturalibus, de fame, siti, appetitione generationis, sed non intelligatur de amore, aut alijs adfectibus, qui comitantur sensus.

ἡγεμονικόν uocat, rationem & uoluntatem obtemperantem rationi, ac frenantem inferiorum uirium motus atque impetus.

Frustra autem in homine esset gubernatrix Ratio, nisi aliquæ potentia obtemperare ei possent. Quare de eo discrimine potentiarum nunc dicendum est, quod Aristoteles tractat in fine secundi libri

bri Ethicorum. Sed multo uenustius in primo Politicorum, confert gubernationem partium hominis, ad ciuitatum aut familiarum imperia.

Duæ sunt enim extremæ formæ gubernationis. Altera herilis, ut domini seruis imperant, quos uidelicet cogunt, nec licet eis detrectare dominorum imperia. Altera forma uocatur ciuilis, qua ciues obtemperant non coacti, sed persuasi, ut Athenas regebat Pericles, Senatum Romanum Fabius, seu ut pius & sapiens concionator regit Ecclesiam. In hac gubernatione ciues habent proprios impetus, sed aliter persuasi, eos sæpe remittunt. Vtriusq; gubernationis imaginem, Deus impressit hominum naturæ. Ratio imperat cordi, politico more, consilio excitat, aut sedat affectus. Atque hæc gubernatio præstantissima esset, si cor semper pareret rectæ rationi. Sed quia in hac naturæ prauitate sæpe repugnat, addita est altera, quæ etiamsi cor non patitur frenum, tamen externa membra cogere potest, ut sint in officio. Id est herile imperium uoluntatis, in loco motiuam, continētem oculos, linguam, manus, pedes, ne prauis cupiditatibus morem gerant.

Sic igitur crasse & perspicue discernam potentias. Vna est libera per sese, scilicet uoluntas, quæ potest uelle & nolle honesta ciuilia, res utiles, suaves

ues & contrarias. Duae sunt potentiae obtemperantes. Altera, imperio politico obtemperat rationi, scilicet appetitus sensitivus seu cor. Nam affectus saepe consilio uel excitatur, uel sedantur. Quanquam enim cor agit naturaliter, tamen aliter proposito obiecto alius affectus excitatur. Et nonnihil uoluntas adiuuat rationem. Porro in natura integra fuisset concinna harmonia rationis & cordis, semper rectae rationi uoluntas et cor obtemperassent. Verum in hac naturae imbecillitate, cor saepe repugnat rationi, & uoluntatem secum rapit, appetit iucunda sensui, reclamante ratione. Duobus enim bonis propositis, honesto & suavi, magis mouetur amans ea re, quam suauem iudicat. Ita fertur equis auriga, nec audit currus habenas. Rursus si amanti magnitudo periculi, & sequentium poenarum acerbitas proponatur, collatio obiectorum nonnihil languefacit amorem. David iratus pergebat ad interficiendum ingratum ciuem. Sed quum occurreret eius coniunx placatura ducem, admonitus quantum dedecus esset admissurus, si iracundiae indulgeret, si illum interficeret, qui etsi fuerat ingratus, tamen erat ciuis, sedatur ergo affectus, obiecto alio ostenso, quo cor magis impellebatur. Valuitq; uersus, Apud bonum uirum cito moritur iracundia.

Hinc

Hinc intelligi possunt Aristotelis dicta, in quibus dicit, Appetitum sensuum participem esse libertatis seu rationis, uidelicet quia, ut dixi, aliquo modo obtemperare potest.

Sed ut in ciuitatibus contumaces non possunt regi politico imperio, sed ut coercendi sunt, ita mirabiliter Deus addidit nobis etiam alteram imperij formam. Cum cor non deponit uitiosum adfectum, tamen foris membra cogenda sunt, ne ruant, quò adfectus impellit. Est igitur altera potentia obtemperans, loco motiua, quæ herili imperio obtemperat, uidelicet sine recusatione. Per hanc coercentur externa mēbra, quæcunq; appetitiones fuerint contumaces, ut in febribus non sedat sitim ratiocinatio aut uoluntas, sed cum prospeximus periculum, uoluntas loco motiuae imperare potest, ne potum admittat. Sic in cruciatibus corporis, non tollitur dolor disputationibus, aut imperio uoluntatis, sed loco motiuae imperatur, ne os, manus, pedes addant deformitatem, aut facinus aliquod. Ajax enim dupliciter peccauit, qui cum & iram sedare, & manus cohibere posset, neutrum fecit. Hercules aliter cruciatus corporis sedare non potuit, alterum potuit prohibere, ne se in rogam imponeret. E contra in Dauid excellens uirtus fuit, cui etsi ingentem do-

lorem

lore[m] sceleris perpetrati conscientia, ira Dei, exilium, infamia, regni dissipatio, scandala, filij scelus, adferebant, tamen utroque modo constantiam præstitit. Erexit cor multiplici consolatione, ostendit Deum placatum esse, monuit quàm gratum sit officium Deo, non succumbere dolori, sed ab ipso petere & expectare auxilium, proposuit exitus placidos. Ita cum bona obiecta monstraret, politico imperio cor reuocauit à summa mœsticia, & à desperatione, foris etiam loco motiuam herili imperio continebat. Et si erat animus dolore impeditus, tamen nec mortem sibi consciuit, nec hominum congressus fugit, magna diligentia bellum parauit, rexit suorum consilia, monuit amicos summa prudentia, quæ profutura uidebat ad suam & illorum salutem. Fiunt illustriora exempla, cum hoc modo discernuntur & potentiarum & actionum genera. Porro ualde prodest bonis mentibus habere in conspectu, hoc ipsum Dauidis exemplum, fide animum erigentis, cum quidem non leuiter lapsus esset. Iam & illud obseruandum est, ut gubernatio duplex est uirium humanarum, ita iusticia duplex est, altera seruilis, ac pædagogica, quæ utcunque externa officia præstat, altera præstantior, quæ in corde inchoat obedientiam.

Tertiam

Tertiam potentiam, scilicet Vegetatiuam, inquit Aristoteles prorsus non esse participem libertatis seu rationis. Quia fames, sitis, actio uentriculi aut hepatis in nutritione non excitantur, nec sedantur cogitatione aut ratiocinatione, sed sunt simpliciter actiones naturales, hæc ita recenset Aristoteles. Sed quærat aliquis, quomodo igitur regendæ sunt appetitiones cibi, potus, generationis? nam hæc quoque & opus habent gubernatione. Vt in febribus repugnandum est sibi, et coerceri possunt. Ad hanc quæstionem respondendum est, & sensuum exteriorum actiones, & appetitiones cibi, potus, generationis, impediri posse per loco motiuam, eatenus hæ actiones reguntur, ut admoueo oculos, aut deflecto per loco motiuam, infundo ori potum, aut non admitto. Has appetitiones non discernit Aristoteles à cæteris, quæ ad cor propriè pertinet, quum tamen sint discernendæ, & aliter coerceantur. Nam sitis non tollitur ratiocinatione, sed perferenda est, cum loco motiua ei non morigeratur. Ex his liquet, quæ potentia obtemperare possint, & quibus modis obtemperent. Hæc discrimina intelligere prodest, non solum quia ex his fontibus oritur doctrina de moribus, sed etiam quia in quotidiana uita nos admonent, quæ partes quomodo regendæ sint, afferunt aliquid

aliquid lucis & in consideratione exemplorum. Postremo etiam iuuat contemplari mirabilem Dei sapientiam, qui formas imperiorum, qui imaginem duplicis iusticiæ, in ipsis hominum membris effigialis, nobis ostendit.

De Potentia loco motiua.

Quid est loco motiua? Est potentia, quæ quancunq; partē corporis ex alio loco in aliū transfert.

Organa sunt, nerui, muscoli & chordæ. Musculus enim trahit chordam, quæ mouet membrum, ad quod porrigitur. Transít autem per medium musculum neruus uelut axis, quo musculus se relaxat, aut cōtrahit, ut trahat chordam. Supra autem expositæ sunt appellationes nerui, musculi & chordæ.

Cum autem uoluntarijs motibus seruiant hæc organa, necesse est præcedere aliquam causam, quæ impellat organum, ea de causa prolixè disputat Aristoteles, organi nullam facit mentionem. Et suo more cor & spiritum facit causam motus, quia constat pulsus immediate à spiritu fieri, qui in corde nascitur. At pulsus, est motus naturalis, non uoluntarius. Hic de uolūtario quæritur, hoc est de eo motu, quo animalia cient membra, cum libet, & cum libet, nō cient. Huic motui locali seruiunt nerui, muscoli, & chordæ, ut dictum est.

Aphrodisiensis inquit Animam in animantibus, causam esse progressionis. Sicut gravitas in lapide, causa est motus deorsum, in igne leuitas, causa est motus sursum, id commodè dictum est ab illo, sed nos quærimus propinquas causas. Verum est, animam esse primariam causam & fontem, ut aliarum actionum, ita motus localis, sed propiores causæ quærendæ sunt, sunt autem duæ, imaginatio seu deliberatio, & appetitio. His obtemperant nerui mirabili fœdere naturæ, sed impelli tamen eos spiritu existimo, cum uidelicet in imaginatione & appetitione agitantur spiritus. Sicut dormientes etiã sine perspicua imaginatione digitos aut brachia mouent, quia spiritu nerui impulsæ sunt. Et in corporibus ægris feruentibus motus sunt, ut uidemus, magis assidui, & incompositi membrorum, propter spirituum agitationem. Sed satis est scire, quod Naturæ fœdere, imaginationi & appetitioni obtemperant nerui, ut ceruus sitiens meminit flumen, quò solet accedere. Appetitio igitur excitato spiritu, neruos impellit, qui cient musculos, muscoli chordas, chordæ trahunt membra, ita progreditur eò, quò ducit imaginatio, uidelicet ad flumen. Tantum dici solet de hoc admirabili opere in animantibus. Ad hoc officium conditi sunt nerui, ut sic obtēperent, nec potest alia causa

causa perspicua proferri. Nec magis mirum est, esse in animantibus suam quandam facultatem mouendi corporis, quàm esse hoc mirum lumen, uidelicet cognitionem, cogitationem, & delectum.

Diligenter autem discernendi sunt motus in corpore animalis, alius est naturalis, alius uoluntarius, alius mixtus. Naturalis, qui non inchoatur, nec cessat iuxta imaginationem animalis aut delectum, sed obiecto præsente, si natura non est ægra, non potest non ciere hos motus, fiunt autem quadam ui peculiari uillorum, ui caloris. Vt uenter attrahit cibum, sicut magnes ferrum. Sic motus cordis, agitat spiritus seu tardius seu celerius. Sic in ira feruor cordis, mouet bilem. Alius est motus uoluntarius, id est qui iuxta imaginationem, seu delectum inchoatur, & cessat, de hoc motu propriè hic loquimur, est autem dissimilis. In perfectis animantibus est uaria membrorum agitatio, est & progressio, uolatus, natatio, gyratio. In imperfectis, ut in uermibus aut conchis, est tantum quædam dilatatio & constrictio, qua se promouent.

Tertius motus, est mixtus ex uoluntario & naturali, ut supra de motu thoracis dictum est, qui in somno mouetur, cum spiramus. Talis est etiam motus in urinæ meatibus, partim naturalis, partim uoluntarius.

Adfert aliquid lucis & hæc quæstio, Quum
 nerui & sensuum & motus instrumenta sint, quare
 interdum in paralyfi amittitur motus, non amisso
 sensu? Ideo fit, quia alij nerui suppeditant motum,
 alij tactum. Etsi enim similis est omnium neruorum
 natura, ut possint & tactum & motum præstare,
 tamen tenuissimi tantum suppeditant sensum. Emol-
 lito igitur neruo, qui per musculum ducitur, cessat
 motus. Interea sparsi nerui & pelliculæ sub cute, ta-
 men percipiunt tactum. Sed quum fuerint molliti
 & reliqui nerui, cessat sensus. Alicubi motum &
 sensum idem neruus impertit, ubi simul & sensus
 & tactus amittuntur, cætera requirantur à Medi-
 cis. At in spasmodis acerrimus est dolor, ut quum fer-
 ro læsus est neruus, tunc enim nerui propago ad-
 huc accipit uim à sua origine, & sensum retinet.
 Sed motus impeditur propterea, quia corrugatur
 neruus, aut distortus est. Et hi morbi perspicue te-
 stantur neruos, esse organa motus, quod & curatio
 ostendit. Nam restitutus neruis, redit motus. Exem-
 pla sunt quotidiana, sed adscribam id, quod narrat
 Galenus de quodam Pausania. Huic currus percus-
 serat locum inter scapulas, unde postea ei duo digiti
 affecti sunt paralyfi, auxerant autem malum reme-
 dia imposita digitis. Sed Galenus consultus, translu-
 lit

lit remedia ad locum inter scapulas, ubi est nervorum illorum origo, qua parte curata, digitis sensus & motus restitutus est. Hæc eo recitavi, ut horum organorum natura magis agnoscat, & maiore cura tueamur nervos, qui quidem facile læduntur multis modis, defatigatione, repletionibus immoderatis, insomnia, Venere, frigore nimio.

De Potentia rationali, seu de mente.

Haëtenus tractatæ sunt organicæ potentia, id est de ijs animæ viribus diximus, quæ non possunt suas actiones exercere, nisi per organa. Nunc de potentia rationali dicendum est, quæ dicitur inorganica, quia etsi sensus interiores ei serviunt, & objecta offerunt, tamen suam quædam habet actionem. Sicut etiam discedens anima à corpore, sine organo intelligit, & habet suos motus.

Dividitur autem hæc potentia in duas, intellectum, & voluntatem. Retineo enim usitatas appellationes & distributiones, etsi alij aliter distribuunt. Augustinus ut monstret imaginem Dei in anima, tres vires nominat, memoriam, intellectum, & voluntatem. Sed de imagine Dei postea dicam.

Quid est intellectus?

Est potentia mentis cognoscens, recordans, iu-

dicans, & ratiocinans singularia & uniuersalia, habens insitas quasdam notitias, seu principia magnarum artium, habens item actum reflexum, quo suas actiones cernit, & iudicat.

Ex hac definitione discrimen inter sensus & intellectum, inter brutorum & hominum cognitiones colligi potest, sunt autem differentiae tres. Sensus tantum uersatur circa singularia, nec apprehendit, nec componit uniuersalia.

Secunda, sensus nullas habet innatas notitias.

Tertia, nulli sensus, nulla bruta habent actus reflexos. Apes extruunt mira opera, sed hanc ipsam architectonicen non iudicant.

Quæ sunt actiones intellectus?

His uerbis usitate numerantur tres actiones, simplicium adpræhensio, compositio & diuisio, ac discursus. Si cui hæ appellationes uidentur obscuræ, numeret hoc modo, simplicium cognitio, compositio & diuisio, ratiocinatio, iudicium, & memoria, nam hæc addi necesse est.

Quod etiam uulgo discernuntur sensus & intellectus his uerbis, sensus est singulare, intellectus uniuersalium, nequaquam debet exclusiue intelligi, quasi intellectus tantum sit uniuersalium, sed utrorumq;. Cum enim mens condita sit ad Dei agnitionem,

agnitionem, & Lex dicat, Diligas Dominū Deum, item, Diligas proximum, necesse est hæc singularia mente cerni posse. Hæc ratio satis perspicue refutat ineptias quorundam, qui dictum illud absurde interpretati sunt, intellectus est uniuersalium.

Quod est obiectum intellectus?

Ens quàm late patet, hoc est Deus, & tota rerum uniuersitas, est obiectum intellectus, ad cuius agnitionem cōditi sumus, ut manifeste testatur Lex Diuina, Diligas Dominum Deum tuum, & cætera. Sed quoniam natura hominis uitiata est, caligo quædam offusa est menti, ut iam nec Deum, nec spirituales naturas, nec corporum substantiam perspicue intelligat, sed tantum à posteriori eas ratiocinando, utcunq; depræhendat obscure & tenuiter, intelligit autem perspicue, omnes qualitates sensibiles. Ad hoc igitur obiectum, quod quærendum est, & circa quod aliquo modo uersatur intellectus, est Ens, quàm late patet, idest Deus, & tota rerum uniuersitas. Nam legi, quæ præcipit de agnitione Dei, obtemperandum est. Sed obiectum mouens intellectum, in hac infirmitate, est omnis res sensibilis. Inde postea ratiocinādo, mens inuenit substantias corporales, deinde collatione agnoscit utcunque spirituales. Hæc simplicissime de obiecto dicere uolui,

cum de hac quæstione in scholis sint admodum confusæ disputationes.

Quomodo fit intellectio ?

Vulgo celebratū dictum est, Nihil est in intellectu, quod non prius fuit in sensu, quod nisi dextre interpretemur, admodum absurdum fuerit. Nam uniuersales notitiæ, & dijudicatio, non prius fuerunt in sensu. Sunt & menti insitæ quædam naturales notitiæ, ut numeri, quas non accipit à sensu. Sic igitur accipio dictum illud, moueri intellectum tantum ab his, quæ sensu accepta sunt, sicut in hac infirmitate naturæ intellectus alligatus est sensibus interioribus, ne sine illis suum officium exerceat. Sicut inquit Aristoteles, Oportet intelligentē phantasmata speculari. Interea tamen intellectus postquam singularia accipit, eruit ipse uniuersalia, & excitatur, ut agnoscat noticias insitas & impressas. Proinde accipiatur dictum illud de primis mouentibus intellectū, uidelicet nihil mouet intellectum, nisi res sensu percepta, ut ordiri intellectionem sciamus ab ijs, quæ sensu accepta sunt, hæc est simplicissima interpretatio. Sic igitur fit intellectio. Primum mēs accipit singularia obiecta à sensibus, hæc uocatur simplex apprehensio, deinde ex singularibus eruit uniuersalia, quæ Plato uocabat Ideas.

Tertio

Tertio accedit collatio, qua discernit res quasq; accidentia inter sese, & à substantijs, uidet enim alia uariari in rebus, aliud quiddam esse durable, quod sustinet mutationes. Nec propius cernimus substantiam, quàm hoc modo. Hæc collatio parit ratiocinationes, quæ procul uagantur, considerant effectus, quærunt causas. Vt cum contēplamur motum cœlestium corporum, quærimus unde agitentur. Sed quia sæpe in conferendo dissimilia iungunt homines, item in ratiocinando contextunt non necessario cohærentia, ideo sæpe errant, ac hallucinantur. Vt Epicurus non rectè confert magnitudinem solis ad corpora, quæ prope aspiciamus. Neq; uerò progredi ad ratiocinandum possemus, nisi hominibus natura insita essent adminicula quædam, hoc est artium principia, numeri, agnitio ordinis & proportionis, connexio syllogistica, geometrica, physica, & moralia principia. Physica sunt, ut, Quod libet est, aut non est. Naturæ aliæ sunt uiuētes, aliæ non uiuunt, aliæ sunt brutæ, aliæ sunt intelligentes. Omnia quæ oriuntur, ab aliqua causa oriuntur. Effectus, non est præstantior causa. Intelligentia, antecellunt brutis. Corpus est clausum certis figuris. Vnum corpus, non est multa corpora, nec potest simul esse in pluribus locis, usitato Naturæ ordine.

Tempus, est continua quædam duratio seu rerum seu motus. Deus, est mens quædam infinitæ potentia. Deinde moralia. Discrimen honestorum & turpium. Nascimur ad tuenda honesta & fugiendam turpitudinem. Nascimur ad agnitionem Dei. Veritas amanda est. Pacta sunt seruanda. Nemo lædendus est. Et cætera.

Hic igitur magna quæstio oritur, an tales notitiæ nobiscum nascentur, an uerò postea tantum discendo ab alijs accipiantur. Sicut Aristoteles inquit, Intellectum esse uelut nudam tabulam, hoc est nullas notitias nobiscum nasci, sed postea primum discendo eas accipi.

An Notitiæ principiorum nobiscum nascentur?

Si integra esset humana natura, arderet, ac luceret in nobis illustris notitia Dei, & essent excitatiores νοιστὴ ἐννοίας, quàm nunc sunt, facileq; iudicari posset, eas nobiscum nasci. Cum enim ad imaginem Dei conditi simus, fulsisset in nobis Dei notitia, & discrimen honestorum ac turpium. Nam has notitias imago completitur, ut postea dicam. Sed cum hæc imago deformata sit lapsu Adæ, ingens caligo sequuta est, manserunt tamen uestigia quædam, & notitiæ subobscuræ, à quibus artes oriuntur.

untur. Solet igitur quæri, unde principia nota sint, à quibus artium certitudo pendet. Fatentur ambo, Plato & Aristoteles, Natura nota esse, sed hoc dictum non eodem modo explicant. Plato in Menone disputat Natura nota esse, quia nobiscum nascantur quædam notitiæ, etsi non statim se proferunt, sicut nec statim ingredimur, esse tamen in mente. Ut in oculis quasi lumen quoddam arbitratur, quod est quædam notitia habitualis (ut ita dicam) principiorum, quam postea confirmatis uiribus, cum iam uti mens phantasmatibus sensuum interiorum potest, quibus nunc alligata est, promere incipit.

Aristoteles in secundo Posteriorum analyticorum, negat nobiscum nasci principiorum notitias, sed foris quæri, & certitudinem principiorum esse ex obiectorum perspicuitate, seu euidencia. Ut quum magnitudinem uidemus, & cogitamus totum ac partes eius, statim ratiocinamur totum maius esse partibus, & conuincimur rebus ipsis, ut certam esse hanc sententiam statuamus. Sic intelligit principia Natura nota esse, quia scilicet eis adsentimur sine alio testimonio. Est hoc quidem argute cogitatum de Geometricis principijs, quorum termini sunt oculis subiecti. Sed principia nõ subiecta sensui, unde agnoscuntur? ut numeri, intellectus, ordinis

ordinis, & principia moralia. Nec illa totius & partium collatio fieri posset, nisi in mente prius existeret numerorum & ordinis notitia, & intellectus syllogisticæ connexionis. Vt speculatiua principia, ita practica certa & firma sunt, sed practica facilius labefieri sinimus, propter uoluntatis nostræ infirmitatem ac mobilitatem. Certa est & firma sententia, Adulterium est turpe, sed non tam firmiter eam amplectimur, ut hanc, Bis quatuor sunt octo. Re ipsa tamen certitudo similis est, non quia foris euidencia mouet oculos, sed quia & hæc sententia Diuinitus insita est menti. Itaq; nos sequemur Pauli sententiam de hac controuersia, qui testatur Diuinitus insitas esse mētibus has notitias, quòd sit Deus, quòd Deo sit obediendum, item discrimen honestorum & turpium, seu leges Naturæ. Ait enim ἡμεῖς τοῖς νόμοις ἡγαθήσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Et ut antea dixi, imago Dei in mentibus nostris, si non esset deformata, cōtineret illustres notitias de Deo, quibus sunt adiunctæ notitiæ numerorum, ordinis, discrimen honestorum & turpium, discrimen causæ & effectus, & aliæ multæ. Nam magna copulatio est primarum notitiarum. Adsentior ergo & Paulo & Platoni, & principiorum notitias non tantum foris quæri, sed insitas esse animis statuo, etsi

et si nunc quidem in hac infirmitate sunt subobscuræ. Atque hæc sunt adminicula domestica, quibus mens initio adiuuatur in conferendis obiectis externis, in ratiocinādo, in iudicando, quanquam excitanda est à sensibilibus. Excitata eruit uniuersalia, & aspicit illas notitias insitas. Hæc sententia est uera, & ostendit principiorum certitudinem à Deo esse, quæ quidem nisi essent Diuinitus insita nobis, profectò artes nullas haberemus, sed Deus, ut monstraret artes, hæc adminicula, & ut Plato uocat, has Alas nobis addidit. Galenus, & alij ueteres Philosophi quum quærent, quæ sit artium certitudo, duas ponunt causas, experientiam, & νοτιὰς ἐννοίας, has uocant λεγόμενα opinionum, quod uolunt esse certum & firmum. Fateamur ergo νοτιὰς ἐννοίας Diuinitus nobis attributas esse, tanquam uitæ duces ac magistras. Sicut Salomon inquit, Vt oculus uideat & auris audiat, Deus facit utrumq;. Idest, Dei dona sunt in mentibus certæ notitiæ, & iudicium gubernans uitam atque actiones. Erit et illustrior certitudo moralium principiorum, si Deum esse autorem statuemus, ut uerissimum est, interea hæ ipsæ notitiæ etiam ratiocinando fiunt illustriores. Mens naturaliter intelligit esse Deum, Veritatem esse amandam, & tamen accede

re ratiocinatio potest, qua fiunt hæ sententiæ illustriores. Si ueritas tolleretur ex uita, ex pactis, contractibus, iudicijs, qualis esset futura uitæ confusio? Ergo cum sit necessaria ueritas, amāda est. Hoc argumentum à posteriore ductum est, item ex hominis natura. Conditi sumus ad intelligendas res. Falsis adsentiri, non est res intelligere, sed potius obruere. Ergo ueritas amāda est. Ita multa colligi possunt de alijs principijs, & tamen sententiæ prius insunt mentibus nobiscum natæ.

De Intellectu agente & patiente.

Et si uerè adfirmare possum, me simplici animo hunc Libellum propter scholasticorū utilitatem instituisse, & pro uiribus operam dedisse, ut plana & profutura studiosis colligerem, tamen cum ferè ad metam peruenissem, intellexi adeo acerbam censuram de hoc scripto agi, ut planè pigeret huius operæ. Sed quoniam delere priora non potui, pertexam (si potero) reliqua quàm breuissime. Fugio nouas interpretationes. Retineo scholarum consuetudinem, quantum possum. Raro admodum, ac uerecunde discedo à uulgaribus sententijs. Fortassis autem hanc nostram interpretationem de intellectu agente, aliqui repræhendent, quibus per me quidem liberum est alias interpretationes quærere, nec
propono

propono meam tanquam oraculum. Accommodo Aristotelem ad popularem sententiam, ut intelligi aliquid possit. Ac si quis attentè considerabit hunc locum Aristotelis, animaduertet nostram, seu diuinationem seu interpretationem, non esse alienam ab auctoris sententia. Voluit enim Aristoteles hoc insigne discrimen ostendere, quod in hominibus miramur omnes. Oculi incolumes plurimorum intuentes aliquid, pariter id uident, at mentes, etiam quum idem quæerunt, tamen non pariter inueniunt, inuenta uerò pariter intelligere possunt, quum declarantur. Vt rationem apparandi pulueris tormentarij, & iaculandi globos, inuenire nemo potuit præter autorem, inuentam intelligunt, & probant alij artifices. Discernit igitur Aristoteles duo officia intellectus. Alterum, est inuenire: alterum, inuenta intelligere, & agnoscere, seu tanquam dictata accipere. Vna est enim substantia intellectus in singulis, quæ cum inuenit aliquid, dicitur intellectus agens, aut faciens, sic enim malim appellare, sed sequor consuetudinē, cum uerò ab alijs inuenta intelligit, dicitur patiens. Vt in omni uita, in artibus, in cōsilijs priuatis & publicis, in strategematis, in Poetica, in eloquentia, alij alijs perspicaciores sunt, & inuentione plus ualent. Vtimur ergo uel nostris in-

uentis

uentis, uel alienis. Ita in cœtu aliquo quum multi de una re deliberant, uni atque alteri ueniunt in mentem optimæ, quæ cæteri non poterant inuenire, sed inuenta intelligunt, & probant. Excellit igitur faciente intellectu inuētor, ut in Senatu Attico, Themistocles, in Romano, Fabius, aut Lælius, cæteri patiente intellectu agnoscunt horum consilia ualere. Annibal interclusus à Fabio, mira arte patefecit sibi exitum, bouum cornibus alligauit sarmenta incensa, ut exercitui Romano errorem obijcerent. Id non uenisset cuilibet in mentem, etiamsi inuentum cæteri intelligunt, & probant. Quum Alexandro in aditu Asiæ nunciaretur, sudasse Orphei statuam, idq; uideretur quibusdam triste omen, Alexander contrà inquit, Placere sibi omen, facturum se magnum laborem Poetis. Huius dicti urbanitatem intelligebant cæteri, qui tamen etiam diu quærentes non inuenissent. Quum autem ingens decus sit in omni uita, recta inuentio seu consilij, seu doctrinæ, & maximas res gubernet, meritò amplissimis laudibus Aristoteles hunc inuētozem intellectum ornat. Ut lumen oculos adiuuat, ita ait intellectum patientem ab inuētoze adiuuari. Neesse est enim nos aut inuenire ipsa consilia, aut aliorum inuentis tanquam dictatis uti. Hunc ait abstrahere à phantasmatibus,
id est

idest, hic celeriter confert multas causas, effectus, allusiones, & inde eligit, quod est aptissimum. Ait esse uelut artem, & alterum ut materiam, quam format, & expolit artifex, ut præceptor format, ac erudit discipulum. Addit etiam esse separabilem, non mixtum, non obnoxium læsioni seu ἀπαθῆν, quæ aliqui interpretantur de immortalitate, nec ego repugno. Sed si de actionibus loquitur, significat hunc intellectum non impeditum esse, non immorari rebus obuijs ac sensibilibus, sed longius recedere, & multa procul tanquam ex specula prospicere. Breuiter exposui meum iudicium de intellectu agente, ut uocant, quod sicui non placebit, non impedio, quo minus quærat interpretationem concinniores. Ego de hoc loco non magni momenti, cum alijs rixari nolo, hanc ob causam fui breuior, nec uolui adscribere longas & argutas enarrationes uerborum Aristotelis, quæ suffragantur meæ sententiæ. Satis est nos reiicere prodigiosas nēnias Auerrois, & aliorum intricatas enarrationes, quibus nullæ res subsunt. Elegi popularem sententiam, amo enim philosophiam, quæ res aliquas in uita monstrat.

Duplex est noticia.

Noticia aliàs actionem, aliàs habitū significat,

T hoc

hoc est durable quoddam lumen, ut sic dicam, mentis, quo utimur cum uolumus. Sed de actione loquamur. Noticia, est ipsa mētis actio, qua agnoscit rem, quasi formans imaginem rei, quam cogitat. Nec aliud sunt imagines illæ seu ideæ, nisi ipsi actus intelligendi. Dicitur autem noticia intuitiua, cum cognitio rei simul per sensum & mentem in præsentia accipitur, quare tantum est singularium, ut cum simul oculi & mens aspiciunt picturam in parietē. Et uenuste dicunt noticias intuitiuas, esse similes definitionum, quia sunt maxime illustres. Ac definitiones imitari debent intuitiuam agnitionem, hoc est, debent esse maxime perspicuæ. Abstractiua uocatur, qua absentia cogitamus, ut cogitamus absentes amicos. Nam memoria in cerebro seruit menti, retinens imagines, est & sua menti memoria. Est & uniuersalium abstractiua noticia, & omnium quæ non immediate sensu accipiuntur. Iam illa ad Dialecticos pertinent, quærere gradus ratiocinationum, ubi à priori, ubi à posteriori aliquid inuestigetur. Hi gradus à Dialecticis petendi sunt. Uniuersalia autem sic intelliguntur, cogitato nomine multa indiuidua significante, uel cogitata imagine indiuidui uagi, hoc est naturæ sine circumstantijs indiuiduorum.

Alia

Alia diuifio intellectus.

Vt uocabula quædam uſitata interpretemur, adi-
cienda eſt & alia diuiſio, qua diſcernūt intellectum
ſpeculatiuum & practicum. Porro hæc diſtributio
nequaquam ſignificat diuerſas potentias, ſed ſigni-
ficat unam mentem, ſeu unam potentiam uerſari cir-
ca diuerſa obieſta, aliàs circa ſpeculabilia, aliàs cir-
ca deliberationes de actionibus. Poterant & plures
differentiæ obieſtorū addi, uidelicet mechanicum.
Eſt enim & mechanicus intellectus, ut in archite-
cto. Has diuiſiones hic recensere nihil opus erat,
ſed quia in Eccleſia uſus eſt uocum quarūdam, quæ
hic explicantur, has adſcribam.

Ratio ſæpe ſignificat utranq; partem, intelle-
ctum gubernantem, & uoluntatem obtemperātem,
quas uires coniunctas uocant Platonici *ἡγεμονι-
κόν*. Ariſtoteli *λόγος* & noticiam gubernantem ple-
runq; ſignificat. Et ſic ſæpe uocabulum Ratio, tan-
tum de noticia uſurpatur. Addunt alias multas de-
ſcriptiones, quas uolens omitto.

Syntereſis, ſignificat conſeruationem noticiæ
legis, quæ nobiſcum naſcitur.

Conſcientia, ſignificat noticiā accuſantem aut
approbantem nos. Ac placet mihi, quod aiunt syn-
tereſin, tradere maiorem in ſyllogiſmo practico,

conscientiam, attexere minorem, & conclusio-
nem. Paulus totum hoc argumentum & iudicium
uocat conscientiam. Sed non tantum à synteresi, id
est naturalibus noticijs, sumitur maior, interdum su-
mitur ex alijs mandatis Dei.

Simplicissima est enarratio, cum hoc modo de-
scribuntur synteresis & conscientia esse tantum no-
ticiæ legis, addunt alij plura, ac transferunt eas ad
uoluntatem. Aiunt conscientiam esse non solum no-
ticiam, sed inclinationem in uoluntate, naturaliter
excitantem pauores & terrores, cum accusat noti-
cia legis. Deinde adfingunt pœnitentiam, esse tales
pauores naturales, hæc imaginatio falsa est.

Adsentior enim, mirabili ordinatione Dei sequi
terrores. Vt constat sceleratos quamlibet furiosos,
tamen sentire cruciatus animi & erinnyas, propter
admissa scelera. Sed hi dolores non habent unam
causam, cum sunt naturales, tantum intuentur ciui-
le honestum, aut pœnas humanas, non intuentur
Deum, & longè differunt à pœnitentia, de qua con-
cionatur Euangelium. Vt cum Alexander Clytum
interfecit, etsi magno in luctu fuit, tamen hic dolor
non intuebatur iudicium Dei. Aliàs Diuinitus incu-
tiuntur terrores ad puniendos impios, ut Iudas,
Ahitophel, & alij magnitudine terrorum extincti
sunt.

sunt. Hi motus non oriuntur à uoluntate humana, iuxta illud Psalmi, Et in ira tua turbabis eos, Imple facies eorum ignominia, &c. Cum igitur dolor non habeat easdem causas, & naturalis dolor non sit pœnitentia, de qua concionatur Euangelium, nec intueatur Deum, satis est dicere conscientiam noticiam esse. Cætera omitto, & iubeo causas & discrimina dolorum aliunde peti.

Eadem admonitione opus est de synteresi, huic profecto nimum tribuerunt, qui dixerunt esse inclinationem in uoluntate, qua naturaliter moueatur ad uitandam culpam & pœnam, & ad adipiscendam uitam æternam. Hæc descriptio arrogantiae plena, omnino repudianda est. Vetus Philosophia est magis probanda, quæ & noticias illas menti tribuit, & ait in uoluntate σοφίας esse, in alijs magis, in alijs minus expressas, sed tantum ad ciuile honestum. Vt synteresin in Esau, sequebatur interdum obscurus motus, fratri placatior. In C. Cæsare, cum illachrymasset conspecto Pompeij capite, synteresin secuta est misericordia uiri tanti, quem meminerat fuisse generum, quem ex summo fastigio rerum humanarum in acerbissimas calamitates decidisse uiderat. Cogitabat & sibi ac cæteris florentibus propositum esse exemplum inconstantiæ re-

rum humanarum, hæ cogitationes miscebant dolorem & misericordiam. Sed hi motus erant auersi à Deo, non regebantur agnitione aut timore Dei. Sicut Lucretiæ factum testatur, quæ etsi dolore afficiebatur propter turpitudinem, tamen hunc motum non recte regebat. Etsi igitur sunt in mente noticiæ legis, tamen uoluntas est contumax aduersus Deum, nō potest se sine Spiritu sancto exscitare, ut uere timeat Deum, ut ardeat dilectione, ac fiducia Dei. Sicut Paulus de gentibus inquit, agnouisse eas Deum, sed non glorificasse, & detinere eas ueritatem in iniusticia, hic discernendæ sunt potentia. Mens habet aliquam legis noticiam, sed uoluntas est contumax erga Deum, etsi fortassis habet aliquas *soyys* ad ciuile honestum, sed hæ non intuentur Deum, nec sunt iusticia, de qua Euangelium concionatur. Id discrimen obseruandū est, quod qui non retinent, magnas tenebras inducunt Euāgelio.

De Voluntate.

De uocabulo primum admonendi sunt studiosi, uariius enim usus est, & imperiti interdum errant, decepti uocis ambiguitate. Hic uocamus uolūtatem potentiam, seu, ut ita dicam, partem animæ intellectiue appetentem, quæ potentia est superior appetitu sensuum, ut cum uult Scipio præstare continentiam,

mentiam, captiua nobili adducta, aut sitiens in febribus, uult abstinere à potu. Sæpe actio & decretum huius potentiae uocatur uoluntas, ut cū dicitur, Sic uolo, sic iubeo, sit pro ratione uoluntas.

Sed hic fit mentio potentiae, hanc ita definitio, Voluntas, est potentia appetens suprema, ac libere agens, monstrato obiecto ab intellectu, actiones eius sunt, uelle ac nolle. Et medium inter hæc est, suspendere actionem, uult bona, quæ aut sunt, aut uidentur talia, repudiat mala, quæ aut sunt, aut uidentur talia. Vt postea de obiecto plura dicemus, sunt enim de eo inuolutæ quæstiones, sed nos eligemus rectiora & simpliciora. Nam ex quæstione de obiecto, oritur tota Philosophia moralis de fine bonorum, in quo uoluntas humana perfecte acquiescit. Sunt autem duplices actiones uoluntatis, aliæ uocantur elicite, quibus ipsa per sese nec simulans, nec alijs imperans, aliquid expetit, aut auersatur. Vt Scipio uere & ex animo uult patriam tranquillam esse, ideo non rixatur cum Tribunis. Auarus uere & ex animo expetit pecuniam. Aliæ actiones dicuntur imperatae, cum uidelicet uoluntas aut sic imperat, aut inferioribus uiribus, etsi his, ut dictum est, dissimiliter imperat, ut in febribus non uult morem gerere siti, ideo loco motiue imperat, ne porrigat potum. In

uiro forti, etsi cor metuit mortem, & aliqua ex parte secum rapit uoluntatem, tamen uoluntas erecta pulchritudine uirtutis, nonnihil flectit cor, ut eodem bono moueatur, & minus metuat. Præterea simulationes omnes, sunt imperatae actiones. Vt in falsa pœnitentia sunt ficticij dolores, cum adulter impius simulat pœnitentiam.

QVAE EST IMAGO DEI
in homine?

PRiusquàm de obiecto, & de libertate dicam, monendi sunt studiosi, ut cogitantes præstantiam harum uirium, intellectus & uoluntatis, erigant animos ad architecti agnitionem, nam in hoc opere præcipue lucent eius natura, sapientia, bonitas, & uoluntas erga nos. Per nos, & in nobis innotescere uoluit, ideo nos condidit, ideo attribuit sui imaginem, dedit mentem, indidit aliquam noticiam Diuinitatis, addidit discrimen honestorum & turpium, adiunxit libertatem electionis. Deinde cum hæc bona corrupta essent nostra culpa, donauit nobis Filium, ut nos restitueret, promittit uitam perpetuam, in qua dulcissima ipsius cōsuetudine fruemur. Hæc illustria testimonia ueri amoris ipsius erga nos cogitantes, excitemus nos uicissim, ut ipsum agnoscamus, amemus, credamus nos ei curæ esse, & inuocemus

uocemus eum, hoc honore præcipue à nobis adfici uult. Nunc quid uocent imaginem, dicam, qua utique considerata, sequentibus quæstionibus multum lucis accedet. Nam si imago Dei in nobis, non esset deformata, satis constaret, proprium & summum obiectum uoluntatis, & finem bonorum, esse Deum. Et de libertate nulla esset ambiguitas, cum non esset impedita, nunc propter caliginem in hac imagine, & propter conturbatam harmoniam uirtutum, existunt uarij errores. Hinc est insania Epicureorum, qui Gigantea audacia bellum cælo inferunt, negant esse Deum, & quærent fugacia bona. Et est similis furor maximæ partis generis humani, quia imago Dei deformata est. Clamitat igitur Paulus, ac iubet renouare imaginem Dei, agnitione ipsius, iusticia ac ueritate. Et alibi sic renouari inquit, cum transfundit Christus in nos, tanquam in specula, agnitionem sui, ut uera ipsius noticia luceat in nobis, & statuamus eum non esse ociosum, sed nos uerè ei curæ esse propter Filium, nos uerè exaudiri ac seruari. Est igitur imago Dei ipsa mens, sed quatenus in ea lucet uera noticia Dei, & in uoluntate uera obediëntia, hoc est ardens dilectio Dei, & fiducia acquiescens in Deo, ac libertas, quæ illi noticiæ & amoris Dei integre obtemperat. Ideo enim

dicitur imago, quia ostendit archetypum. Iam ubi non est notitia archetypi, non potest eum ostendere. Et imago referre se debet ad archetypum, tanquam ad summum bonum, ideo accedit amor Dei. Sic condita est imago, & insita Diuinitus notitia, dilectio Dei, & uera libertas, hoc est harmonia omnium uirium. Ergo si esset integra imago, constaret Deum esse proprium, & summum obiectum nostræ uoluntatis. Quia maxima est cognatio inter effigiem & archetypum, & effigies intelligens ac appetens, maximè ad illud exemplar, ex quo expressa est, ferretur. Postquàm uero contaminata est hæc imago, restituitur Verbo Dei per Spiritum sanctum, qui nouam lucem, & nouam obediētiam, per Verbum Dei in mentibus inchoat. Hæc est uera, et Veterum quorundam de imagine sententia. Impie mentes sunt quidem naturæ intelligentes, & aliquo modo liberæ, hæc dotes etsi sunt reliquiæ imaginis, tamen non sufficiunt ad imaginem. Augustinus accommodat imaginem ad substantiam, in mente Memoria gignēs intellectionem, repræsentat Patrem, Intellectio Filium, Voluntas Spiritū sanctum. Nam Pater intuens se ad cogitans, gignit Verbum, quod est imago Patris, quæ est Filius Dei, ideo Iohannis Primo uocatur Filius Dei, λόγος. Spiritus sanctus

Etus est agitatio à Patre & Filio procedens, id conuenit magis ad uoluntatem. Sed anima humana sine luce Dei, est corrupta imago. Tunc enim est imago, cum ostendit archetypum. Græci Theologi imaginem interpretantur, animam præditam ui intelligendi & libertate. Omitto rixam, utra uis præcellat, uis cognoscens, an uoluntas, pariter enim regere cæteras uires debent. Et quamuis uoluntas est præstantior, quia propter libertatem laudantur, aut uituperantur actiones, tamen non habet tyrannicum imperium, sed iudicio mentis obtemperare debet. Suntq; re ipsa una substantia, intellectus & uoluntas.

Quod est obiectum?

Vt obiectum intellectus esset ens, quàm late patet Deus, & rerum uniuersitas, si hominis natura integra esset, ita uoluntatis idem esset obiectum, & inter appetenda & amanda, summum esset Deus, ut testatur Lex Diuina, Diligas Deum ex toto corde.

Ad hoc obiectum amandum & fruendum conditi sumus, eoq; uocasset nos in mentibus (ut dixi) noticia Dei fulgens, hunc archetypum imago expectiuiisset, hunc fontem quæsiuisset natura inde orta. Perspicuum igitur fuisse Deum esse homini finem bonorum, nec exitiissent Philosophorum certamina, de fine bonorum, & tot ambages, ac labyrinthi
opinio.

opinionum . Expetiuiſſet igitur humanus animus Deum, ut ſummum bonum, deinde res bonas cæteras eo ordine, quem Deus tradidit, uirtutem, uitam, uitæ commoda propter Deum, agnouiffet ſe Deo ſeruire in uſu legitimo harum rerum, & Deum autorem celebratſet.

At nunc in hac infirmitate humanæ naturæ, ille ordo conturbatus eſt, ac penè ſimilis eſt homo illi monſtro, quod componit Plato in nono de Republica ex tribus, ex homine, leone, & ſcylla, ſignificans in homine eſſe rationem, deinde motus cordis, poſtea appetitiones cibi, potus, libidines . Difficile eſt igitur genus obiectorum conſtituere, nec mirum eſt, diſſimiles fuiſſe Philoſophorum opiniones. Proderit tamen hoc obiectū conſiderare, ut fontes Philoſophicarum diſputationum animaduerti poſſint, & diſcrimen philoſophiæ ac doctrinæ Euangelij fiat illuſtrius . Primum autem repudio opinionem recentium quorundam, qui negant bonum eſſe obiectum uoluntatis in appetendo, & cõtendunt uoluntatem, uerè & ſine ſimulatione uelle poſſe malum, nulla ratione boni. Habeo eruditæ cauſas, cur hoc ſomnium reiſciam . Eſt aliqua uoluntatis libertas, tamen ſic ordinata eſt, ut uelit bonum, hoc ſiquis non admittit, euertet totam rationem finium.

Nec

Nec magis causa erit, cur uoluntas acquiescat in Deo, quam in tauro Phalaridis. Verum omitto confutationem, ac breuiter constituo obiectū mouens uoluntatem in hac infirmitate, & in ijs, qui non gubernantur luce Euangelij. His igitur, ut Catoni aut Ciceroni, obiectum est uoluntatis, in appetendo bonum finitum, quatenus ratio aut sensus decernit, id esse bonum humanæ naturæ aut societati, rursus in fugiendo, malum contrarium illi bono, obiectum erit. Hinc potest iudicari, quousq; humanæ appetitiones, sine Spiritu sancto progrediantur. Nam illius boni species sunt, honestum ciuile, bona utilia, uita, & uitæ commoda, item iucundum, ut uoluptates, quas aut sensus aut ratio expetit, intra hanc bonorum regionem uersantur appetitiones. Ut doctrinam expetimus, est enim quædam mentis perfectio, & natura ad agnitionem rerum ducimur, prælucentibus notitijs innatis. Expetunt aliqui uirtutem, etiam si fructu carendum est, ut Scipio, Fabius. Expetimus gloriam, est enim res pulchra præstantia uirtutis, & hanc tribui nobis uolumus, seu uerè, seu falso. Sunt enim homines natura superbi, καὶ Ὀλαρχικοί. Deinde expetimus uitam, uitæ commoda & uoluptates, ultra hæc non progreditur Cato. Non amat Deum, quia etsi statuit esse

esse Deum, tamen dubitat, utrum curet, exaudiat, & adiuuet nos, somniat ociosum esse, nec bonum esse generi humano, certe in ærumnis nō amat, ubi si quid ei tribuit, arbitratur se ab eo puniri, nec uero punientem aut affligentem amat. Hinc multe sunt in Poetis dubitationes de prouidentia, & repræhensiones. Vt illud apud Virgilium,
Famamq; fouemus inanem.

Est igitur humana uoluntas auersa à Deo. Quare Paulus inquit, Qui secundum carnem sunt, carnalia sapiunt, uidelicet quæ recensui. Cato amat uirtutem, sed non propter Deum, non statuit se à Deo respici, nec diligit Deum. Hic gradus obseruandus est, ut discrimen consideretur Philosophiæ & Euangelij. Possent autem hæc copiosissime explicari, sed satis iam sit semina harum disputationum monstrasse. Discedamus igitur iam à scholis Philosophorum, & sciamus nobis uocatis ad Euangelij agnitionem obiectum esse uoluntatis, bonum infinitum, & cætera bona suo ordine appetenda. Vocamur enim ad instaurationem Naturæ, & proponitur nobis Filius Dei, Dominus noster Iesus Christus, qui testatur Deū nō esse ociosum, sed uere nos curare, recipere in gratiā, exaudire, liberare. Cum sic agnoscimus Deum, incipimus eum amare, in eo
 acquie

acquiescere, ab eo bona expectare, ei obedire, et in recte factis ipsum intuemur, uirtutem eo amplectimur, ut ipsi obtēperemus, ac ab ipso gubernari nos petimus. Nec sumus Stoici, amare licet & uitam, uitæ commoda, coniugium, politicam societatem, & uoluptates ab ipso ordinatas atq; concessas. Et quidem in his beneficijs agnoscimus eius ordinationem ac præsentiam, iudicamus hæc esse bona, sed inferiora Deo, nec anteponenda esse uoluntati Dei. Esaias amat uitam, regni tranquillitatem, coniugem & liberos, & iam annos amplius sexaginta concionatus erat, nequis imperitia eum audaciorum fuisse putet, & tamen pluris facit mandatum Dei, quam uitam suam, iussus repræhendere regū scelera. Hæc exempla nobis obiectorum gradus satis ostendunt. Sed unde oritur tanta morum atq; actionum confusio? David rapit alienam coniugem, tametsi uideat, ac intelligat facti turpitudinē. Hoc ita fit, aliud obiectum mouet cor, aliud proponitur uoluntati. Ratio monstrat uoluntati turpitudinem. Sed cor incensum est amore, qui ut est uiolentus, rapit secum uoluntatem, ne obtemperet recto iudicio. Nam uoluntas, etsi est aliquo modo libera, & repugnare ac impedire scelus posset, tamen admodum infirma est. Nunc igitur qualis sit libertas, dicendum est.

De

notatu dignum

De Libero arbitrio.

Magna est disputationum perplexitas de hac questione, sed res dijudicari facile potest, si ordine consideretur, quid agatur. Dupliciter solet detrahi libertas humanæ uoluntati. Aut enim in uniuersum tollitur contingentia omnium euentuum, non tantum humanorum, sed etiam reliquorum, ut Stoici defendebant fatalem necessitatem. Aut non defenditur illa Stoica necessitas, sed tantum monstratur infirmitas humanarum uirium, quæ non possunt sine motu Spiritus sancti concipere uerum timorem Dei, ueram fiduciam, ac dilectionem, non possunt præstare ueram constantiam & patientiam in morte & magnis agonibus, denique non possunt præstare integram obedientiam legi Dei. Cum igitur duæ sint quæstiones, altera de Stoica necessitate, altera de infirmitate uirium humanarum, breuissime de priorē respondeo. Existimo prodesse adolescentibus honestas & minime perplexas opiniones. Simpliciter sentiendum est, Deum non esse autorem peccati, sed peccatum ortum esse à libera uoluntate diaboli & hominis, & scelerate facta hominum contingenter & libere ab ipsorum uoluntate oriri. Quia Psalmus inquit, Non Deus uolens impietatem tuas. Et Christus ait, Diabolus mendacij patrem esse,

nota

esse, & ex proprio loqui mendaciū. His testimonijs contenti simus, nec quæramus prolixiorē disputationem. Cum autem constitutum est, Deum non esse autorem peccati, sequitur contingentiam concedendam esse. Quia enim Deus nec uult, nec approbat peccatum, perspicuum est, id non ab eius uoluntate oriri, sed diaboli & hominum uoluntatem se libere à Deo auertisse. Est autem libertas, fons & causa contingentiae. Estq; hic attente considerandum, Diuinitus dissimiles modos agendi additos esse creaturis, ut aliae agant naturaliter, nec suspendant actionem, ut ignis non potest non calefacere, homines uerò libere agant, aut non agant. Hi diuersi modi agendi, Diuinitus ita in natura conditi sunt, etiā si à nobis satis explicari non possunt, sicut nec creationem intelligere possumus. Cæterum differunt euentus. Alij oriuntur uere à Deo uolente & agente, ut euentus promissionum Diuinarum, liberatio populi in mari rubro, Christi aduentus, postremum iudicium, hæc sciamus non esse mutabilia, quia sic decreta sunt. De alijs contingentibus, de quibus nulum extat Diuinum decretum aliter sentiendum est, nec præuidere contingentia, mutat eorum naturam. Et cum scelera prorsus non oriantur à uoluntate Dei, cum præuidet ea Deus, non uult, sed per-

V mittit,

mittit, ac metas constituit, quousq; permissurus sit, id uulgo uocant determinare hęc contingentia. Præuidet grassaturum esse Pharaonem in Israelitas, & constituit metam, quousq; hunc furorem toleraturus sit, sicut hanc ipsam determinationē. Prophetæ multis uenustis figuris significant, ut Regi Assyrio dicitur, Ponam hamum in ore tuo, & reducam te, & cætera. Citatur ex Euripide sententia grauissima & digna memoria, εἰ θεοί τι σπῶνται ἀνθρώπων, οὐκ εἰσὶν θεοί. Quare Stoicam ἀνάγκην remoueamus, quæ multas absurdas opiniones parit. Vt Seruulus Zenonis, iniuste se plecti aiebat, quia fato coactus esset peccare. Nec de sceleribus illud Poetæ dicendum est, Fati ista culpa est, Nemo fit fato nocens. Reliquas de hac quæstione spinosas disputationes hic omitto. Alterā partem uideamus, quæ non de prouidentia loquitur, sed iubet aspici uires nostras, domum nos deducit, ut nos ipsos intueamur. Quæramus, ut Socrates monebat, οὐκ ἔστιν ὅτι μεγαλοῖς ἀγαθῶν τε καὶ κακῶν τε τέτυκται. Ut baiuli uires suas præmetiri solent, ita hic de nostris uiribus disputamus, quas intelligere in omni uita atq; actione necesse est. Satis adparet hominis naturam non posse legi Dei integram obedientiam præstare, aut sine uitio esse, ideo fatendum est impeditam esse libertatem.

libertatem. Et de his tantis rebus concionatur Paulus, quum queritur naturam hominis captiuam esse peccato. Sed reliqua est tamen in hominibus etiam non renatis aliqua libertas, ut discrimen sit inter pecudes & homines. Nam detrahere libertatem homini in actionibus civilibus, est pecudem ex homine facere. Tenendum est igitur discrimen uerum & utile. Voluntas humana, quod attinet ad actiones civiles elicitas & imperatas, est libera, id est uoluntas humana, potest uelle, aut non uelle honesta civilia, & imperare membris externas actiones honestas aut turpes, ita potest uelle mercari aut non mercari, equitare aut non equitare. Ac in imperatis actionibus magis cōspicitur libertas, in elicitis obscurior est, sed tamen esse aliquam in actionibus civilibus fatendum est. Scipio imperat membris, ne sponsam alterius attingant. Est & in uoluntate motus, quo aliquo modo uult illud honestum, siue propter hominum de se opinionem, siue propter ipsum decus uirtutis. Sed hic motus non intuetur Deum, nec regitur fide aut timore Dei. Quod autem talis libertas in actionibus civilibus adsit hominibus etiam non renatis, tenenda sunt aliqua firma & perspicua testimonia. Paulus testatur, esse aliquam iustitiam carnis, hoc est, quā præstare possunt etiā non

Aliqua est
libertas
in
civilibus

renati. Constat igitur aliquam esse libertatem, quia opera legis non possunt eligi sine aliquo delectu & libertate aliqua. Item leges magistratuum prorsus essent inutiles, si obtemperare homines non possent. Fatendum est igitur, aliquam esse libertatem. Hæc scire utile est, ut conemur præstare disciplinā, quæ aliquo modo in nostra potestate est, & propter quatuor gravissimas causas præstanda est, videlicet propter mandatum Dei, item ut poenæ vitentur, quas Deus minatur uiolantibus disciplinam, item ut paci communis societatis seruiamus. Postremo, quia est pædagogia, ut Paulus inquit, in Christū, id est dum frenum laxamus prauis cupiditatibus, dum scientes alimus uitia, & nos contaminamus sceleribus, excutitur Spiritus sanctus. Hæ non sunt leues causæ, propter quas disciplina magni facienda est, quæ cum sit aliquo modo in nostra potestate, Deus uult nos diligentiam & contentionem adhibere, ut hæc officia præstemus. Et quidem hæc diligentia in renatis, & Christum uera fide agnoscentibus, placet Deo. Hæc sunt perspicua & plana, ac prosunt moribus & pietati recte intellecta. Cæterum hæc ipsa libertas, sæpe uincitur infirmitate naturæ nostræ. Scipio abstinnit à captiua, innumeri alij uicti sunt libidine. Sæpe diabolus impellit homines etiam præstantes

stantes ad tetra flagitia, ut in Dauide flammæ aluit, & excitauit, cum exarsisset amore coniugis alterius, ideo paucissimi homines præstant disciplinam. Quanta fuit in Philosophis turpitudine? Qui quidem ipsi mirati sunt, unde hæc esset in hominibus imbecillitas, quam cum uiderent in multis tantam esse, uix ut coherceri aut flecti ad moderationem possent, dubitare cœperunt, utrum doctrina ad uirtutem assuesceri homines possint. Et infirmitas hominum per sese magna est, facile ut uincant adfectus rationem. Et diabolus irritare affectus solet obiectionibus, & auertens animos bonis cogitationibus, & offundens nocituras opiniones, ut cor impellat. Inter hæc impedimenta manet tamen, ut dixi, aliqua libertas, ut claudus aliquo modo incedere potest. Dauid imperare poterat membris, ne attingerent alterius coniugem. Nunc de alio genere actionum interiorum dicam, quæ Deum intuentur. Voluntas humana sine Spiritu sancto non potest efficere uerum timorem Dei, ueram fiduciam ac dilectionem Dei, ueram patientiam, & constantiam in magnis periculis, & similes spirituales motus, multo minus potest præstare perfectam obedientiam legi Dei. Testimonia nota sunt, nam Paulus inquit, Qui spiritu Dei ducuntur, hi sunt Filij Dei.

nota hæc

Et Christus ait, Sine me nihil potestis facere. Cum Ioseph repugnaret uoluntati coniugis heri sui, ac regeretur timore Dei & fide, concurrebant hæc causæ, uerbum Dei, Spiritus sanctus, & uoluntas Ioseph. Inchoandum est enim à uerbo Dei. Mens colligebat multa Dei mandata, cogitabat non solum de adulterio, sed etiam de scandalo, quantum mali futurum esset, si ipse, qui Aegyptias superstitiones reprehendebat, qui ueram doctrinā de Deo profitebatur, polluisset se tanto scelere. Cogitabat & illud, quia Diuinitus ad magni muneris functionem uocatus erat, non esse offendendū Deum, ne auxilio Diuino destitueretur. Hanc lucem in mēte Spiritus sanctus per uerbum Dei accendebat, mouebat & uoluntatem, ut obtemperaret mandato Dei, incēdebat timorem Dei, & uoluntas adiuta assentiebatur Spiritui sancto, cohercebat externa membra, non admittebat illecebras. Ita in hoc genere actionum concurrunt uerbum Dei, Spiritus sanctus & uoluntas assentiens, potest enim repugnare, ut constat. Non igitur tollit libertatē Spiritus sanctus, sed potius emendat. Et dictum illud ualet, ὁ δὲ ἑλκωρ τοῦ βολόμενον ἔλκει. Poterat repugnare uoluntas in Ioseph, & excutere Spiritum sanctum, sed reuocat se, & obsequitur Spiritui sancto. Hæc de causis spiritua-

lium

lium actionum tenere prodest, ut fidei exercitia discamus. Mens cogitet mandatum Dei, & promissiones, fide petat auxiliū à Christo, quē scit uere prestare promissa, & uenisse, ut destruat opera diaboli. Hac fide erecta uoluntas & adiuta à Spiritu sancto repugnat uitijs, & cohercet externa membra, ne ruant contra rectum iudicium. In hoc certamine nequaquam est ociosa uoluntas, & tamen nouit se non suis uiribus uincere, sed Christi, à quo & petit auxilium & uere adiuuatur. Huic igitur tribuit uictoriæ gloriam, cum sciat eum uenisse, uti destruat opera diaboli, ut Ecclesia Christum excipit ingredientem Hierosolyma, gerens palmas & oleam, hoc est gerens signa uictoriæ, & illi palmas, hoc est gloriam uictoriæ, offerēs, & agnoscens se per eum uincere. Ex hac nostra partitione satis intelligi arbitror, quatenus pateat libertas, quæ habet, ut dixi, suas metas, nec ita amplificanda est, ut obruatur doctrina Christiana. Hæret enim in natura hominum infirmitas, quā uocat Paulus Concupiscentiā, quæ non est leue malū, ut multa testimonia ostēdunt. Propter hanc Deus subiecit genus humanū morti, et tot horribilibus calamitatibus, quarū magnitudinē cogitatione assequi nemo potest, proinde non existimamus leue aliquod incommodū esse, ut homines ebrijs

uoluptatibus cogitant. Deinde unde omnibus temporibus, tantum est ingentium scelerum, errores de Deo, idolomania, contemptus Dei manifestus, ambitiones odia, libidines, auaricia, mendacia, cædes, si non est ingens imbecillitas humani generis? Tot sunt euidentissima testimonia impressa naturæ, quæ testentur esse Deum, & punire peccata. Et tamen hæret in animis caligo, nec testimonijs Diuinitus propositis, nec pœnis, nec uerbo Dei mouentur homines, dubitant, an Deus sit puniturus, an sit immortalitas. Quid, quod propter has tenebras homines subiecti sunt etiam tyrannidi diaboli, qui & sceleribus & calamitatibus implicat homines. Hæc considerari necesse est, ut infirmitate nostra agnita, quæramus Seruatorem Dominum nostrum Iesum Christum. Interpretabor ergo uocabulum concupiscentiæ, quod sæpe in his disputationibus de motibus uoluntatis occurrit.

Quid significat Concupiscentia?

Suprà dixi tres esse appetentes potentias, naturalem, comitantem sensus, & uoluntatem. Hæc uetus & utilis partitio est, quam & Aristoteles in tertio de Anima repetit, & distinxi duarum organa, os uentriculi, & cor. Vt autem intellectus in hac infirmitate alligatus est interioribus sensibus, ita cor rapi-

pit secum uoluntatem, ut ijsdem motibus cieantur. Et si uoluntas præter hunc motum, habet aliam actionem intemperantē externis membris, & quamuis interdum aliqua ex parte repugnat cordi, ut si amans cogitet infamiam, & se aliquantulum reuocet, aut iratus uolens moderetur impetum, tamen non prorsus dissentit à corde. Iam quæri solet, ad quam partem concupiscentia pertineat, uulgò respondēt esse appetitum sensus comitantem, in hac descriptione multa desiderantur.

Primum enim, cum concupiscentia in his ecclesiasticis disputationibus propriè uitium significet, discerni debet à substantia, hoc est à Dei opificio. Nam concupiscentia, labem significat non ortam à Deo.

Deinde sunt & in appetitu sensitiuo sogyæ Diuinitus insitæ humano pectore, quæ discernendæ sunt ab appetitionibus, simpliciter et per se uitiosis.

Præterea extenuant concupiscentiam, qui tantum putant esse errantes appetitiones cibi, potus, libidinū, cum longe maiora mala complectatur. Certum est, mentem dubitare de Deo, uacare metu & fiducia Dei. Sicut Psalmus ait, Omnis homo mendax, id est non rectè sentiens de Deo. Item Paulus inquit, Omnes carent gloria Dei, id est, non habent

lucem, qua uere agnoscant Deum, sunt sine timore
 Dei, non ardent fide & dilectione Dei. Hinc oriun-
 tur aliæ pestes, Anima sese amat, & admiratur su-
 am sapientiam, fingit opiniones de Deo, & uarib; lu-
 dit, & hoc ludo delectatur, fremit aduersus iudi-
 cium Dei in ærumnis. Hæc sunt ingentia mala, quo-
 rum turpitudine non satis cerni potest. Horum malo-
 rum agnitio pijs incutit horribiles pauores. Ideo ex-
 clamat Paulus, Miser ego homo, & cætera. Et hi
 morbi, quos recensui, proprie pertinent ad superio-
 rem potētiam, mentem & uoluntatem. Quare con-
 cupiscentia, non tantum transferenda est ad appeti-
 tiones sensuum, ut loquuntur aliqui. Id satis testatur
 hæc sententia, Omnis homo mendax. Item, Dixit
 insipiens in corde suo, non est Deus. Hæc dubitatio
 de Deo, non proprie ad sensum pertinet, sed ad men-
 tem & uoluntatem. Et has uires Scriptura appellat
 Cor, quia cordis motus cum uoluntate coniunctus
 est. Si enim natura esset integra, in mente luceret
 noticia uera Dei, cui recte obtemperare uolun-
 tas & motus cordis, læticia & dolor in corde con-
 sentirent, cum uera Dei noticia, sed illa luce obscu-
 rata, uoluntas & cor habent motus auersos à Deo,
 & uarie errantes. Voluntas cum sit sine metu, &
 fiducia Dei, sese amat, & quærit sibi præsidia suo
 consilio

consilio sine Deo, confidit sua diligētia, delectatur sua sapientia, ludit opinionibus de Deo, amat gloriā, metuit humana plus quā Deum. His motibus respondent in corde læticia & dolor, ac uicissim rapiunt secum uolūtatem, appetitiones, quæ sensui attribuntur, uidelicet cum cor amat uoluptates sensuum prohibitas, cum odit alios contra legem Dei, uoluntas unā rapitur. Ita & Christus loquitur, Ex corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, scortationes, mendacia, blasphemiae. Hic satis apparet, nomine cordis significari mentem, uoluntatem & cor. Nam alere Epicureas opiniones de Deo, aut alias impias imaginationes, & his delectari, hæc primum ad mentē ac uoluntatē pertinent, his respōdet in corde lætitia. Quare cordis appellatiōe præcipue uires significātur, quæ sunt mens, uoluntas & cor.

Cum igitur in Ecclesia usitate Concupiscentia significet totum morbum nobiscum nascentem, sic poterit simplicissime definiri. Concupiscentia, est ἀταξία in omnibus uiribus hominis, contra legem Dei, hoc est, significat defectus & impetus in omnibus uiribus, contra legem Dei, uidelicet ignorantiam Dei, seu dubitationem de Deo. Debeamus enim recte agnoscere Deum. Deinde has tenebras comitātur cætera mala, uoluntas est sine metu, sine fiducia

fiducia, sine dilectione Dei, ut dictum est. Ac ingens stupor est imaginari, hos defectus leue malum esse. Sicut monachi insulsissimè extenuant eam, quam uocant carentiam iusticiæ originalis. Nam uoluntas auersa à Deo, ualde iam infirma & distorta est, sese amat, Deum non amat, quare in rebus asperis recusat obedire Deo, & fremit aduersus Deum. Nec leue scelus est, admiratio nostræ sapiëntiæ, qua fit, ut ludant homines infinitis erroribus de Deo, nec assentiantur Verbo Dei, nec frenari mentes Verbo Dei patiantur. Deinde cor æstuat uarijs adfectibus inordinatis, amore, odio, & amor uoluptatum conturbat ordinem naturalium appetitionum, scilicet cibi, potus, generationis. ¶

Est ergo illa ἀταξία, per se & simpliciter peccatum, sic per se peccata sunt, motus prohibiti in lege Dei, qui quidem ab illa prauitate oriuntur.

Hinc arbitror & iudicari posse, quid proprie concupiscentiam uocet Ecclesia, cum de morbo naturæ loquitur, & aliquo modo conspici, quàm misere deformata sit hæc præstans humani generis natura. In mente tenebræ sunt, ut si aliqua Apellis tabula, undiq; luto conspersa esset. Voluntas & cor, ne illis quidem noticijs, quæ adhuc reliquæ sunt, obtemperant. Hanc tantam infirmatē agnoscere debemus

bemus, ut beneficia Christi magnificiamus, & cogitemus, quāta uis sit amoris Diuini erga nos, quòd Filium nobis donauit, ut per eum restitueret humanum genus, & ut interea in tanta infirmitate crederemus, nos tantum propter ipsum iustos pronūciari.

Cæterum dixi in hominibus esse *σοφῶς*, ut amorem parentum erga liberos, misericordiam, nemesis Heroicam, hi adfectus sunt Diuinitus insiti naturæ hominum, et in natura integra essent res bonæ, in hac infirmitate sunt auersi motus à Deo, & contaminantur à concupiscentia. Appetitio uoluptatum inordinata, conturbat & ordinem naturalium appetitionum, ut cibi, potus, generationis. Ita sunt in uitiosa natura & *σοφῶς*, & naturales appetitiones, peccata per accidens, sed pijs condonantur, in quibus etiam fiunt aliqua ex parte puriores.

Facile est igitur explicare argumentum, de quo aduersus Iulianum prolixè disputat Augustinus, *nota* an opus generationis, sit opus concupiscentiæ, constat enim, id Diuinitus hominum naturæ attributum esse, nec esse opus concupiscentiæ per se, sed creaturam Dei. Sed fit per accidens opus concupiscentiæ, idest accedit quædam *ἀνταγία*, quæ tamen pijs condonatur, reuerenter utentibus Diuino munere iuxta legem Dei.

Discernit

Discernit appetitiones in renatis & Paulus, inquiens, Delector lege Dei secundum interiorem hominem. Item mēte seruiō legi Dei, carne lege peccati. Id est, cum illuxit mentibus ex Euangelio uera de Deo notitia, Spiritus sanctus lucem quandam in intellectu inchoat, ut iam Deum intueamur, excitat & pios motus in uoluntate & corde, etsi nondum prorsus depulsa est caligo ex intellectu, aut infirmitas ex uoluntate & corde. Nam illa inchoatio, de qua Paulus loquitur, nequaquam est in impijs, & non renatis. Hi enim non delectantur lege Dei, non repugnant dubitationi de Deo, non possunt dicere se mente legi Dei seruire.

De Accidentibus mentis

& uoluntatis.

In parte intelligente tria insunt, notitiæ naturales, actiones, & habitus, ac uno communi nomine hæc tria appellantur notitiæ, uel naturales, uel subiectæ, uel habituales. Sunt autem gradus actionum, ut supra dixi, simplicium agnitio, connexio, diuisio, iudicium, ratiocinatio, assensus. Admirandi motus sunt, & describi non satis possunt, non enim cernuntur oculis, sed similitudine quadam, quales sint, existimetur. Vt architectus apud se imaginem & ideam ædificij pingit, ita generaliter in his motibus
mens

mens intuens aliquid, fingit apud se imagines, quæ sunt ipsi actus intelligendi. Ex his actionibus oriuntur habitus, idest agilitates, quibus celeriter & recte exercet id, quod didicit. Nisi quis mauult in mente habitus, quasi lumen quoddam esse. Hi habitus uocantur, scientia, ars, prudentia, fides, opinio. Scientia, est noticia, in qua demonstratio cogit nos assentiri dicto. Opinio, est noticia, in qua non satis assentimur alicui dicto, sed mouemur probabili ratione, magis ut in unam partem inclinemus, quam in aliam. Fides, est noticia, qua assentimur alicui dicto, sine dubitatione, seu testimonijs, seu autoritate uicti. Vt credimus testimonijs Historicorū, Pompeiū à Cæsare uictum esse in pugna Pharsalica. In Prophetico & Apostolico sermone, Fides significat nō solum adsentiri historijs, sed etiam promissionibus Diuinis. Et huic assensui respondet in uoluntate fiducia, qua acquiescit uoluntas in promissionibus Diuinis. Vt acquieuit animus Gedeonis, cum ei promissa esset uictoria. Ideo in descriptione fidei dicitur, Fides est expectatio rerum sperandarum, idest fiducia, quæ nititur promissione. Cætera uocabula habituum declarantur in sexto Ethicorum. Hæc enim tantum eo recensui, ut adolescētes discant discernere actiones, & habitus partis cognoscentis

Et uoluntatis, iam hic cogitent ex hac partitione extrui omnes disciplinas. Noticiæ naturales aliæ alias artes pariunt, aliæ enim uocantur θεωρητικαί, quæ gubernant cognitionem, unde oriuntur Arithmetica, Geometria, Et plæræque aliæ. Nonnullæ uocantur πρακτικαί, quæ gubernant actiones, unde leges de moribus, Et gubernatione civili oriuntur. Hæc monuisse satis est, ut studiosi considerent, ab animæ agnitione initia disciplinarum plurimarum oriri.

In uoluntate, seu parte appetente, sunt etiam tria, inclinationes innatæ, quarum aliquæ sunt σοφῶν, ut dixi, ad ciuilia honesta, aliæ multæ sunt uitiōsæ, quia uoluntas est auersa à Deo. Deinde sunt in uoluntate actiones Et habitus. Actiones sunt, uelle, nolle, suspendere actionem, imperare alijs potentijs. Frequentes actiones similes pariunt habitus, id est quasdam agilitates seu impetus, quibus facilius Et constantius eadem appetit, aut fugit uoluntas. Hi habitus uocantur proprie uirtutes aut uitia. Horum descriptiones, partitiones Et discrimina petantur ex doctrina de moribus, quam quidem oriri ex his fontibus adolescentes meminerint. Hic enim monstratis Animæ partibus, ostenduntur actionum causæ. Hinc iudicandum est, quæ sint actiones conuenientes

nientes naturæ hominis, quæ non sint, & unde gubernentur. Adfectus, ἡδὴ & πῶδῃ, aut sunt actiones, ut irasci, timere, aut sunt habitus durabiles, ut amor, odium, misericordia, & similes. Supra autem descripsi adfectus, & dixi cordis motibus simul trahi uoluntatem, & adfectus non tātum in appetitu sensuum, ut uocant, collocandos esse, sed etiā in superiore potentia appetente.

DE IMMORTALITATE Animæ.

FILIVS Dei perspicue nos docuit de uita perpetua, post hanc uitam agenda, ac testatus est omnibus mortuis restituenda esse corpora, piosq; qui Euangelio obtemperauerunt, in perpetua læticia uicturos esse, fruente Dei consuetudine, at hostes Dei subituros esse horribiles & æternos cruciatus, hanc sententiam insigamus animis, nec excuti nobis ullis præstigijs sinamus. Ac tota uita intueatur illud uerum iudicium, quod post mortem subituri sumus omnes, ac demus operam, ut ad illum iudicem ac uindicem adferamus mentes reuerenter de Deo sentientes, & Euangelio obedientes, hæc discimus ex cœlestibus oraculis, non ex Philosophorum disputationibus. Sed tamen si natura hominis mansisset integra, fulsisset in nobis quædā illustris

noticia de perpetua uita, uidisset mens se ad agnitionem Dei conditam esse, & futurum aliquando, ut frueretur perfecta eius noticia. Nunc autem in natura corrupta uitio originis, etsi non ita fulget illa insita noticia de perpetua uita, tamen manet quoddam eius uestigium, quod cum Epicurei quadam Cyclopica immanitate obruere conantur, manifeste cum ipsa natura hominis pugnant. Nec enim leue est hoc argumentum, etsi in ratione natum est, impossibile est, optimos quosq; tātum ad perniciem ac miseriam nasci. Constat autem, optimos plærunq; durissime adfligi, sæpiissime etiam à tyrannis, & à sceleratis alijs interfici. Necesse est igitur, restare aliquē portum, in quo boni acquiescant. Etsi fortassis ridet hanc rationem Epicurus, tamen bona mens intelligit, non esse contēnendam hanc diuinationem. Magnitudo calamitatum huius uitæ, profecto non est leue testimonium, præsertim apud bonos, hanc præstantem naturam hominum, non esse conditam tantum ad has misérias, ac mihi ipsi sæpe in magnis ærumnis, hæc ipsa Philosophia non leuiter animum erexit. Idem argumentum explicari potest copiosius. Ratio naturaliter intelligit esse Deum, ac Deo parendum esse, animaduertit ob hanc causam Diuinitus nobis inditum esse discrimen honestorū ac turpium.

pium. Hæc adfirmo uera esse & nota naturali iudicio, etiamsi deridemur ab Epicuri thiasotis, & si hi quidem rident Sardonium risum. Porro quum constet Deo obediendum esse, necesse est obedientiam non esse inutilem, esset autem inutilis, si non restaret iudicium. Videmus enim bonos exerceri ingentibus calamitatibus, ac sæpe à sceleratis crudeliter interfici. Necesse est igitur restare aliam uitam, in qua bonis bene erit, & scelerati pœnas daturi sunt. Hac cogitatione, interfecto Abel, pater mœrorem leuabat, uiderat in sacrificio filium Deo curæ esse, quare statuebat eum, cum in nece nõ adiutus esset, habiturum alium portum. Sciebat enim Deum non negligere eos, quos amat, ac probat, talibus cogitationibus & nostros animos confirmemus, & colligamus cætera testimonia. Quia enim notitiæ naturales sunt subobscuræ, Deus subinde ædedit illustria testimonia de uita perpetua.

In prima concione post interfectum Abel, statim Deus testatur se aliquando facturum esse iudicium, & sumpturum pœnas de sceleratis, & daturum bonis præmia. Si benefeceris, inquit, recipias, at si male feceris, peccatum tuum quiescet, donec reuelabitur. Magnæ res breui dicto inuolutæ sunt, significat enim differri pœnas. Ideo inquit fore, ut

quiescat tantisper peccatum, donec patefiat, eaq;
 mora confirmat securitatem & contemptum Dei
 in animis impiorum. Hanc flagitiosam securitatem
 sequuturam in toto mūdo describit hac uoce, quum
 ait, cubare peccatum. Et si autem alijs alij uerecun-
 diores sunt, tamen in uniuersum uidemus omnes ho-
 mines blandiri suis uitijs & erratis. Neroni & simi-
 libus ne dulcius quidem quidquam est, quàm turpi-
 tudine & crudelitate cæteros mortales longe uince-
 re. Deplorat igitur, & accusat hæc prima concio,
 hanc ἀναρχισίαν totius generis humani. Et addit
 oraculum de iudicio, Fore ut reueletur peccatum,
 hæc comminatio ad omnes pertinet. Neronis flagi-
 tia incipit Deus patefacere & punire, quum eum ra-
 pit ad supplicium. At non uidemus hic omnium sce-
 lera puniri, credamus uoci Diuinæ. Si hic non puni-
 tur Tiberius, aut Epicurus, necesse est restare aliam
 uitam, in qua scelerati pcenas dabunt.

Postea Enoch uiuus, & corpore integro tradu-
 ctus est in cælum, ut significaretur ibi restare aliud
 melius uitæ genus. Nec dubium est Enoch & cæ-
 teros, quorum mentes Diuina luce illustratæ erant,
 hanc sententiam de uita perpetua diligenter incul-
 casse hominibus. Et extat particula concionum E-
 noch in Epistola Iudæ, de uenturo iudicio, congru-
 ens

ens cum prima concione, quam supra recitavi. Verba hæc sunt, ἰδοὺ ἦλθε λέγειν ὑμῖν ἀγίας μυναιώσιν αὐτῷ ποιῆσαι λείσιν ἢ πάντων, ὅτι ἐλέγξει πάντας τοὺς ἀσεβεῖς πρὸς πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν. Postea Elias & Eliseus excitant mortuos. Et Elias spectantibus alijs, inter flammeos comites uiuus, & integro corpore in cœlum abductus est.

Deinde multo illustriora testimonia exhibita sunt, cum Christus multos reuocauit in uitã, cumq; ipse interfectus reuixit recepto suo corpore, ac reuixit unã cœtus Patrum ac Prophetarum, ut comitarentur ducem suum, & unã fruerentur Dei consuetudine. Itaq; cum Deus perspicua testimonia de uita perpetua sæpe proposuerit, celebrata est hæc sententia bonorum sermonibus, & hæsit apud homines ubiq; terrarum hæc persuasio; tum quia naturaliter ita iudicant homines, tum quia celebrata est res sermonibus bonorum.

Ethnici etiam spectris mouebantur, ut Cicero, Plutarchus, & alij scribunt. Plutarchus etiam oracula citat, ait oraculum respondisse cuidam Coraci Naxio, οὐχ ὅσοις ὄσι, τῆς ψυχῆς καὶ πνεύματος θάνατον. Sed nos omisissis spectris & phantasticis oraculis, petamus testimonia à ueris exemplis

Prophetarum, & à sententijs, quas scimus Diuinitus esse traditas Prophetis, ac deinde confirmatas, non tantum dictis Christi, sed exemplo eius & cæterorum, qui unà reuixerunt. Ac profecto mirum est, cum naturaliter insit mentibus quædam diuinitas de perpetua uita, cum hæc sententia Diuinitus multis dictis & exemplis confirmata sit, tamen stuporem inesse tantum in animis hominum, ut non satis adsentiantur, non præparent se ad iudicium futurum, non expauescant cogitatione æternarum pœnarum. Quare bonæ mentes se exuscitent intuentes in illa perspicua testimonia Enoch, Eliæ, Christi & comitum eius, qui unà reuixerunt, & ita uitam instituant, ne tanquam hostes Dei, post hanc uitam in æternos cruciatus abijciantur.

Sed peculiaris est quæstio, an animæ hominum sint spiritus separabiles, extinctis corporibus superstites? Id ita esse confirmant hæc sententiæ, Matthæi decimo Christus diserte inquit, Corpus occidunt, animam uerò occidere non possunt. Ad latronem inquit, Hodie eris mecum in paradiso. Si exhalans anima dissiparetur, certè non uersaretur unà cum Christo, est igitur spiritus superstes. Et cum sit spiritus, non est ociosus. Ac paradisos significat uitam beatam, quæ est noua uita, luce, sapientia, iusti-

*cia, ac læticia cumulata. Et hanc uocem omnes p̃ij
ad se pertinere existimēt, hunc enim doctorem unā
pendentem in cruce proponit nobis Filius Dei, qui,
cum Apostoli consternati conticuisissent, unus inci-
pit fungi Apostolico munere, concionatur de subli-
mi, nec enim id spectaculum ἀσυνουον esse pute-
mus. Duo ibi latrones adiuncti sunt Filio Dei, qui
significant totum genus humanum, destinatum esse
morti propter uitia. Et cum Filius Dei morte sua pla-
carit Deum, pars generis humani contemnit hoc be-
nificiū, ac insuper Filium Dei odit, ac furenter con-
tumelia adficit. Intueantur ergo hoc spectaculum
tyranni, hostes Euangelij, & horum satellites, ac se
ipsos in hac furca pendere iam cogitent, cui affixus
est latro, qui maledicit Filio Dei. Sed pars est homi-
num, qui beneficium Filij Dei accipiunt. Ac hi qui-
dem agnoscunt se p̃enam meritos esse, ut alter la-
tro, sed tamen confugiunt ad Filium Dei, per hunc
sciunt se liberari à peccato & morte. Vt hic latro
petit liberationem à peccato, & ab æterna morte,
agnoscit hunc, à quo petit opem, quanquam mori-
entem, tamen autorem esse uitæ. Audit igitur con-
cionem de uita futura, Hodie mecum eris in para-
diso, Hac uoce intelligit deleri sua peccata, & sibi
donari uitam perpetuam. Et quanquam hic pendet*

laceratus ac semiuiuus, tamen Filio Dei ueros honores & gratos cultus tribuit. Quum conticuisset tota Ecclesia, quum Apostoli dilapsi essent, hic con-
 tionatur hunc socium supplicij regnaturum esse, ac
 daturum hominibus uitam perpetuam. Inuocat eum
 tanquam Dominum, per quem placatus sit Deus, et
 autorem uitæ. Addit & alium cultum maximè ne-
 cessarium in Ecclesia, defendit gloriam Filij Dei
 aduersus maledicum latronem. Admonet igitur pios
 hæc imago de multis rebus, nam & pij omnes seip-
 sos in hac furca pendere existiment. Sumus obno-
 xij morti & omnibus calamitatibus propter pecca-
 ta nostra, nec liberari aliter possumus, nisi per hunc
 Filium Dei, hunc fide inuocemus, doceamus alios de
 eius beneficijs, propugnemus eius gloriam aduersus
 maledicos. Hos cultus, quamuis semiuiui ac lacera-
 ti, præstemus, ut singulis & ipse dicat, Hodie eris
 mecum in paradiso. Tantæ res quum in illo collo-
 quio agantur, & significantur, infigamus hoc di-
 ctum animis, & auctoritatem eius grauissimam du-
 camus. Quod quidem satis perspicuè testatur, ani-
 mam hominis esse spiritum separabilem ac supersti-
 tem, quum inquit, illum hodie unà futurū esse. Non
 enim unà conuersari posset, si anima esset tantum
 legens, aut halitus dissipatus, nec in paradiso es-
 set,

set, sed in aerem dissipatus, si talis halitus esset. Matthæi decimo septimo, Moses colloquitur cum Christo in monte, clare autem scriptum est in Deuteronomio, Moysen mortuum & sepultum esse. Ergo colloquitur cum Christo Anima, à corpore separata. Paulus inquit, Cupio dissolui, et esse cum Christo. Et ad Corinthios, Dum in corpore commoramur, peregre absumus à Domino. Confidimus autem peregre abituros nos esse, & commoratueros cum Domino. Et Petrus ait, Christi mortui spiritum, concionatum esse spiritibus in carcere, ergo uere sentit animas esse spiritus separabiles. Et si autem historia, de qua Petrus loquitur, non satis explicata est, tamen uerba perspicua sunt. Disputat Augustinus fortassis tunc liberatos esse aliquos ex Ethnicis, qui non fuerunt Epicurei, sed reuerenter de Deo senserunt. Sed hæc arcana non scrutemur. Apud Lucam recitatur historia de Lazaro in sinu Abrahamæ, in qua etsi figurate nominantur sitis, digiti, lingua, tamen summa narrationis haud dubie historica est. Nec illud alienum est ab hoc loco, Deus est Deus uiuorum. Quare cum se nomet Deum Abrahamæ, superstes est anima, & uiuit. Teneat igitur pij hanc sententiam, se morientes rectà ad Dei, Christi, Angelorum, & cæterorum beatorum consuetudinem

traduci, quæ quum nihil optabilius cogitari possit, cur inuiti hinc auellimur? E contra impij recta ad diabolos & ad supplicium abijciuntur, sicut Lucas inquit de diuite impio. Prodest primum quæri testimonia cœlestia, & de Resurrectione, & de Animæ natura. Porro de Resurrectione sunt luculentæ conciones plurimæ in Prophetis & Euāgelio, quas semper in conspectu habere pij debent.

Nunc redeo ad Philosophorum disputationes, quorum siqui restare aliam uitam existimauerunt, arbitrati sunt animas esse ortas à cœlesti natura, & discedentes postea uagari sine corporibus. Plato excellentes & heroicæ animas, non nimium pollutas contagio corporum, arbitratur tanquam puriores sursum euolare, cæteras ignauas & uoluptatibus corporum contaminatas, humi uagari circa sepulchra, eaq; esse spectra iudicat. Ac in Phædone duo argumenta recenset, & de immortalitate, & de natura Animæ. Horum prius est,

Quæ non sunt nata ex elementis, non adfi-
ciuntur corporum corruptione aut interitu,
Anima non est orta ex elementis,
Ergo non extinguitur propter corporis in-
teritum.

Minorem confirmat, Impossibile est in natura
elementari

elementari oriri notitias, & quidem uniuersales, & de rebus non corporeis, de Deo, de numeris, de ordine, de discrimine honestorum & turpium, At has notitias tenēt animæ hominum, etiam non acceptas doctrina, Ergo necesse est eas non ab elementari, sed ab aliqua præstantiori ac perpetua Natura oriri. Profectò moueor hoc argumento, nec facile labefactari posse iudico. Quare digni odio sunt Epicurei, qui hæc præfagia, & non leuia argumenta de immortalitate aspernantur. Ipse quidem Plato hoc argumento ita mouetur, ut sentiat animas non oriri ab elementis, ut dicat sibi hanc demonstrationem uideri sufficientem, nisi gloriari odiosum esset, καὶ ἐμὴ ἐπαχθὲς ὄσιν ἐπὶ τῷ, πᾶν ἡγεῖν ἀρετὴν αἰσθῆσαι. Iam collige & cæteras animæ actiones, ratiocinationem, & inuentionem artium & multarum arcānarum rerum, quæ omnes significant eam agiliorem esse, quàm sit elementaris natura. Nec insita esset nobis de Deo notitia, nisi à Deo orta esset. Id argumentum de Dei agnitione ualde fulsisset, si non accessissent tenebræ post delictum Adæ. Vidisset enim Natura integra mentem, esse imaginem Dei, & futurum, ut archetypi perfectæ notitia frueremur. Nunc in hac calamitosa natura multum ualet alterum argumētum, quod supra reci-

caui, Oportere portum aliquem esse, in quo acquiescant boni. Nam & providentiam esse non dubium est, quum certum sit esse Deum. Et impossibile est optimam generis humani partem, tantum ad perniciem conditam esse. Est bonæ mentis, has admonitiones, quas ratio proponit de immortalitate, non aspernari, & nonnihil uel ad exuscitandas uel ad confirmandas honestas opiniones conducunt, sed tamen addenda sunt testimonia cœlestia. Estq; periuicunda collatio bonis, iuuat uidere hæc præfagia in natura, miramur & studium illorum, qui ea quæ fuerunt, postremo cum uidemus ea non satis explicata esse, sed sæpe incurrere aliquas nubeculas, agnoscimus humanam imbecillitatem, & fit dulcior doctrina cœlestis, quæ hæc arcana certis testimonijs, uidelicet resurrectione mortuorum patefecit. Quid Aristoteles senserit, ambigitur, sed non puto suffragia Philosophorum colligenda esse potius, quam argumenta. Platonem eo citaui, ut rationes essent notæ adolescentibus. Cæterum existimo plebsque omnes moderatis ingenijs præditos, arcano quodam Naturæ iudicio magis sensisse, animas extincto corpore superstites esse, & hac spe excitatos ad uirtutem, & ad res honestas gerendas. Quare si testimonia colligere uellemus, multa ex omni
anti.

antiquitate congeri possent. Quàm honesta est Cyri oratio apud Xenophontem, ubi ante mortem disputat de anima? Et ex pauore conscientiae in sceleratis ratiocinatur, impendere poenas improbis post mortem, at eos qui honeste uixerunt, accepturos esse diligentiae suae ac honestorum certaminum praemia. Verum ut redeam ad Aristotelem, etsi in his libris, qui extant, non satis perspicue dicit, quid sentiat, nec integre tractet hanc causam, tamen & ipsum apparet in hanc sententiam inclinare, quum dicat mentem extrinsecus accedere, & Diuinum quidam esse. Haec enim sunt eius uerba, in secundo de Generatione animantium, λέπεται δὲ, τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιγνῆαι, καὶ δεῖον εἶναι μόνον. Et in secundo de Anima, satis ingenue discernit mentem humanam, ab anima sentiente, & uegetatiua. Et aliam quandam eius naturam, ac separabilem esse fatetur, ποῦ δὲ τὸ νοῦ οὐδέ τι φανερὸν, ἀλλ' εἰκε ψυχῆς γνῶναι ἑτέρον εἶναι, καὶ ἴδιον μόνον ἐνδέχεται χωρίζεσθαι, καὶ ἅπαρ τὸ αἰσθῆναι τὸ φθαρτὸν. Sed ut antè dixi, non suffragatores, sed argumenta citare uolui, quorum cogitatio studiosis ad eruditionem, ac ad uirtutem prodesset. Precor autem Deum toto pectore,

quum animas nostras ita condiderit, ut in eis luce-

ret impressa ipsius imago, quumq; ad eam restituendam donarit nobis suum Filium, Dominum nostrum Iesum Christum, ut Spiritu sancto has ipsas imagines in nobis renouet, ut archetypum agnoscamus, & recte celebremus. Oro etiam, ut Iuuentutis studia gubernet, & prouehat, ut Ecclesiæ prodesse possint, & illustrare gloriam Domini nostri Iesu Christi,
 Amen.

FINIS.

 MAGNI
AVRELII CASSIO-
DORI SENATORIS
DE ANIMA
LIBER VNVS.

Cassiodori ad Lectorem Barbasculum
Epigramma.

Sum de te meritus bene, tu uerò male de me,
Nam laceras nomen corripis atque meum.
Sermonis Latij si me dignabere in albo,
Fac mediam extendas, Cassiodorus ero.

MAGNI AVRELII CASSI-
SIODORI VITA.

CASSIODORVS, si Chronicis libris fides habetur, Iustiniani Cæsaris tempora attigit. Boetio abstrusarum literarū scientissimo, quem quosdam sanctum Seuerinū nuncupare accepimus, synchronus, idest coæuus, & contemporaneus. Primum Consul, mox Senator, postremò spretis rebus omnibus Monasticam uitam complexus est. De regenda republica, Senatorem adhuc agētem non parū multa literis mandasse ferunt, & monachum subinde Psalterij sententias eleganti oratione ac stylo ædidisse. Sed Cancellarium Regis Theodorici, prius quàm seculo renunciaret, extitisse Helinandus est auctor. Et ipse monachus, temporum quoq; Scriptor, cuius Principis quum pleraque literis Latinis obiret negocia, Epistolarum libros eruditione multa scatentes, dictione suauiloqua doctus Orator reliquit. Hic est Cassiodorus, qui putauit omnem rhetoricæ

ricæ splendorem eloquentiæ à Diuinis
 sumplisse scripturis exordium, quod &
 Gratianus trigesima septima Distinctio
 ne recitando commemorat. Posterita-
 tem insuper præsentis Libello de Ani-
 mæ ratione, uelut auctario locupleta-
 uit, quem Theosophus non defugiet,
 quòd eius rei nobilissimæ, quæ nos in-
 habitat, ueros fontes, æquè puluinari-
 bus aulæ cœlestis cognitionem profite-
 tur. Orator, Oratoricq; finitimus Poeta
 non negliget, quòd orationis est filo &
 elegantia incomparabile opusculum.
 Philosophus denique non dedignabi-
 tur, qui hætenus de Animæ ueritate
 uerbis nudis, nuda, lubricaq; argumen-
 tatione commisit, confligit, concerta-
 uitq; nunc nunc rei ueritatem,
 uelut sole illucescente,
 contemplaturus.

ELENCHVS

CAPITVM.

Quid Amici requisierint.	Caput I
Quid eis responsum sit.	II
Quare Anima dicatur.	III
De Definitione Animæ.	IIII
De Qualitate Animæ.	V
Animam non habere formam.	VI
De Virtutibus eius moralibus.	VII
De Virtutibus eius naturalibus.	VIII
De Origine Animæ.	IX
De Sede Animæ.	X
De Positione corporis.	XI
De Cognoscendis malis hominibus.	XII
De Cognoscendis bonis hominibus.	XIII
Quid agant Animæ post hanc uitã.	XIIII
De Futuro seculo.	XV
De Deo.	XVI
Recapitulatio.	XVII
Oratio.	XVIII

Magni

MAGNI AVRELII

CASSIODORI SENATORIS

DE ANIMA LIBER.

Quid Amici requisierint. Cap. I

VVM iam suscepti operis
optato fine gauderem, meq;
duodecim voluminibus iacta-
tum quietus portus exciperet,
ubi etsi non laudatus, certè
liberatus adueneram, amico-
rum me suauē collegium, in salum rursus cogitatio-
nis expressit, postulans ut aliqua, quæ tam in libris
sacris, quàm in secularibus abstrusa compereram,
de Animæ substantia, uel de eius uirtutibus aperi-
rem, cui datum est, * tam ingentium rerum secreta
refecare? Addens nimis ineptū esse, si eam per quam
plura cognoscimus, quasi à nobis alienam ignorare
patiamur, dum ad omnia sit utile nosse, qua sapimus.
Nulla enim peregrina res est, de sensu proprio lo-
qui, quando sibi Natura interrogata respondet, nec
longè tendit, ut se inuenire præualeat. Nobiscū sem-
per est ipsa, quam quærimus, adest, tractat, loqui-
tur, & (si fas est) inter ista nescitur. Proinde nota

dixi,

esse debet, quæ sibi præsto est, quia tunc magis ante se ponitur, quum subtilius de ipsa tractatur. Nam dum à sapientibus præceptum sit, ut cognoscamus quomodo nosmetipsos, † quemadmodum sustineri potest, si nos habemus incognitos? Cupimus enim nosse Planetarum cælo contrarios cursus, signorum consentaneum lapsum, sunt enim ex eis alia manētia, motuq; carentia, alia uerò, quæ mobili perrotatione semper uertuntur, nec ullis temporibus conquiescunt. Hæc ut mundani doctores exquirere tentauerunt, harmonicis delectationibus inæstimabili modulatione uoluuntur, quorum tinnitus atq; concentus adunitus, efficit dulcisonum melos. Desideramus & altitudinem compræhendere ætheris, mensuram telluris, nubigenas pluuias, seu grandinis procellas, tremorem stabilium terrarum, naturam spirantium uentorum, profunditatem inconstantis maris, potestates uenientium herbarum, quatuor elementorum per omne corpus dissociatas complexiones. Et uerèdum est, ipsam sese scire non posse, cui superne datum est tanta discutere? Non enim aliquid contentione quærimus, sed res profundissimas modestissime nosse desideramus. Discamus ergo primum, quare anima dicatur, deinde qualis sit eius definitio, tertio quæ sit eius qualitas substantialis, quarto si formam aliquam habere

habere credenda sit. Quinto, quas formas habeat morales, quas Græci Aretas uocant, ad decus eius et gloriam contributas. Sexto quæ illi sint uirtutes naturales, ad substantiam scilicet corporis continentiam. Septimo de origine animæ differatur. Octauo cum sit per omnia membra diffusa, ubi potius insidere credenda est. Nono de corporis ipsius forma & compositione noscamus. Decimo quas proprietates habeat anima peccatorum, per competētia nobis signa declaretur. Undecimo qua noscantur discretionē iustorum, quatinus quos oculis istis uidere non possumus, per indicia probabilia colligamus. Duodecimo in ratione, quam uerè ueresapiens credit, quid de singulis fieri sentiatur, maximè desideramus agnoscere, quatinus fragilia corda mortaliū, ad Diuinitus promissa desideria concitentur. Hæc nobis præstante Deo, ordine custodito responde, ut & nos facile possimus imbui, & tu gloriam debeas inuenire Doctōris.

Quid eis responsum sit. Cap. II

Dixi propositiones has non præceptis Regū, quæ nuper agebantur, sed profundis & remotis dialogis conuenire, qui non tam istas aures corporeas, sed interioris hominis intentum atq; purissimum quærere probantur auditum. Nec ideo fa-

cilè posse ipsa dici, quia per eam innumera nouimus explicari. Oculus enim qui usq; ad sydera tendit, se uidere non præualet, & palatus noster, cum diuersa gustu sentiat, cuius ipse sit saporis, ignorat. Nares & fragrantium corporum uarios odores attrahunt, sed quid oleant ipsæ, non sentiunt. Cerebrum deniq; nostrum, licet sensum membris reliquis tradat, ipsum tamen, sensum legitur non habere. Deinde qualia fatigatus possum differere, qui iam ad laboris terminum auda mente properarem. Postremo tam suauis amici imponitis iterum cogitare, quod à cogendo dici, absoluta cognoscitis ratione constare, præsertim * hæc res à multis disputata, sed penè inexplicabilis uidetur esse derelicta. Sed cum his actualibus ingenia illorum multis allegationibus superare nequiuerim, nec mihi concedere meum uelle decreuissent, uictus petij, ut me saltem diebus aliquot sustinerent, nec præcipitanter quærerent, quod plenum difficultatibus imperarent. Quo circa illud mihi Protei accidit, qui quod uoluntate non eligebat pandere, constrictus uinculis cogeatur absoluerè. Hoc tamen inde tolerabile uisum est, quia de tali re urgebar dicere, quæ si Deo fauente ueraciter exprimatur, & audientem meritò recreat, & sensum benè persuadentis illuminat. Quapropter
antequam

antequam rem ingrediar expeditam, oportet prius nominum similitudines, quasi ramos obuiantes abscindere, ne semitam disputationis nostræ, uocabulorum consonantium sylua, umbrosis imaginibus uideatur intexere.

Quare Anima dicatur. Cap. III.

Anima igitur hominis propriè dicitur, non etiam pecudum, quia illorum uita in sanguine noscitur constituta. Hæc uerò quoniam immortalis est, anima rectè appellatur, quasi *ἀναιμην*, id est sine sanguine, uel à sanguine lōge discreta, quando & post mortem corporis, perfectam eius constat esse substantiam, sicut in subsequentibus suo loco declaratur. Alij uerò appellatam animam dicunt eo, quòd animet substantiam corporis sui, atq; uiuificet. Animus uerò dicitur *ἀνὴρ τοῦ ἀνέμου*, id est à uento, quod uelocissima cogitatio eius, ad similitudinē uenti, motu celeri peruagatur, fit autē ex appetitu animæ, pro desiderij eius qualitate cōmotus. Mēs aut dicitur *ἀνὴρ τῆς μῆνης*, id est à luna, quæ licet uaria uicissitudine cōmutetur, quadā se tamen in id, qd fuit, perfecta nouitate restituit. Modo enim tribulationibus attenuata quasi, pbatur obscura, modò iterum in uigorē naturalē laticia cōmeāte, reparatur. Spiritus itaq; triplici modo dicitur. Appellatur enim

ueraciter & proprie spiritus nullius indigens, ipse
 uero à creaturis omnibus indigetur, inspirans quod
 uult & dispensans omnia prout uult, complens uni
 uersa, totus in toto, immobilis loco, & uolubilitate
 æternus, cunctaq; quæ summa sunt, singulariter
 potens. Vocamus & spiritum, substantiam tenuem,
 nobisq; inuisibilem, creatum immortalem, quantum
 illi utiliter datum est, uolentem. Tertio spiritum dici
 mus per totum corpus emissum atque receptum, per
 quem uita mortalium flatu necessario continetur,
 nec aliquando ocium capiens, iugi mobilitate repa
 ratur. Atq; ideo sciendum est, animum & mentem,
 proprie animam non uocari, sed quia res istæ in ani
 ma excellunt, interdum per licentiam sic dicuntur.
 Nec pro anima utiq; spiritus distincte ponitur, quia
 hoc illi nomen est commune cum cæteris, idest An
 gelis, potestatibus aereis, & quæcunq; spiritu con
 tinentur. Nec iste spiritus ueraciter potest dici ani
 ma, qui aeris alternatione resoluitur, quando cum
 pecoribus illi res ista communis est. Restat, ut segre
 gatim atq; significanter anima hominis dicatur spi
 ritualis substantia quæ nullatenus sanguinis effusio
 ne consumitur. Nunc de ipsius animæ substantia li
 berius disseramus, quando eam à similitudine nomi
 num necessaria separatione discreuimus. Quapro
 pter

propter in primis prægnantem rerum diffinitionem
cautissima deliberatione formemus, ut consequen-
tia, quæ inde potuerint nasci, fide genitoris sui fa-
cillime uideantur agnosci.

De Diffinitione animæ. Cap. IIII

Magistri secularium literarū aiunt, Animam
esse substantiam simplicem, speciem natu-
ralem, distantem à materia corporis sui, organum
membrorum, & uirtutem uitæ habentem. Anima
autem hominis est, ut ueracium doctorum consen-
tit auctoritas, à Deo creata, spiritalis propriaq; sub-
stantia, sui corporis uiuificatrix, rationalis qui-
dem & immortalis, sed in bonum malumq; conuerti-
bilis. æditum est quasi parturiale ouum, ubi uita futu-
ræ auis, pennarumq; grata uarietas cōtinetur. Nunc
aperiatur in partes, quia hominum consuetudo est
facilius discere, quæ diuisa possunt euidentius eluce-
re. A Deo fieri uel factas animas prudentium nullus
ignorat, quādo omne quod existit, aut Creator est,
aut creatura. Creatrix ergo, nulla creata potest es-
se substantia, quoniam ut ipsa subsistat, indiget Deo,
& dare non potest alteri subsistentiam, quam tan-
tum, ut haberet, accepit. Superest, ut eam uerissime
à Diuinitate cōditam esse fateamur, quæ sola potest
creare mortalia & immortalia. Euidenter enim legi-

tur in Salomone, ut reuertatur puluis in terram, si-
 cut & spiritus reuertatur ad eum, qui dedit eum. Et
 alibi, Omnem flatum ego feci. Hanc proinde spiri-
 talem substantiam, probabilis & absoluta ratio con-
 fitetur. Quia dum omnia corporalia tribus noueri-
 mus lineis contineri, longitudine, latitudine, profun-
 ditate, nec tale probatur in anima reperiri, deinde
 quod corpori sociata, quamuis ipsius mole prægra-
 uetur, opiniones rerum sollicita curiositate perpen-
 dit, cœlestia profunde cogitat, naturalia subtili inda-
 gatione uestigat, & de ipso quoq; Conditore suo ar-
 dua nosse desiderat. Quod si esset corporalis, cogi-
 tationibus suis spiritualia nec cerneret utiq; nec ui-
 deret. Cesset ergo de eius corporalitate suspicio,
 quando & definitionem corporis à se omnibus mo-
 dis reddidit alienā, & tales causas exquirat, ad quas
 solus sublimis spiritus peruenire contendit. Hinc
 est, quod & Scripturis sanctis iustissimè commone-
 tur, omnia mundi istius uisualia contemnere, quo-
 niam ipsa incorporea est, ut meritò ad spiritualia
 tendat, quibus se similem cognoscit esse formatam,
 propria est utiq; illi substantia, quando nullus spiri-
 tus alter carnem suscipit, ut eius passionibus aut con-
 doleat, aut lætetur. Illud autē, quod diximus sui cor-
 poris uiuificatrix, quia mox, ut data fuerit, ineffabi-
 li con

li conditione diligit, carcerem suum amat, propter quod libera esse nō potest. Doloribus eius uehementer afficitur, formidat interitū, quæ non potest mori, & sic est ad corporis sui casus trepida, ut ipsam magis sustinere credas extrema, quæ nō potest deficere pet naturam. Saluberrima quoq; carnis tēpatione perfruitur, oculorū speculatione depascitur, sonoris delectatur auditibus, suauissimis iucundatur odoribus, necessaria gustus epulatione delinitur, & licet his rebus nullatenus ipsa uescatur, subductis tamen talibus grauissimo mœrore cōficitur, desiderās non sibi naturaliter accommoda, sed adiunctis arti profutura. Hinc nonnunquā subripiunt uitia contraria rationi, quando anima dilecto corpori indulgentius renitendo, noscitur locū præbere peccato. Vita ergo corporis, susceptæ animæ præsentia est, mors autem, eius probatur abscessus. Sic diem dicimus lustrante sole, qui cum discesserit, nox uocatur. Viuit ergo corpus animæ præsidio, et ex ipsa probatur accipere, unde se præualet cōmouere. Sed quomodo et hoc quoq; ad uitæ genus, de quo loquimur, noscitur pertinere? Sciendū est, cū se partibus corporis ille uigor ignitus infuderit, materiāq; carnalē spiritus uitalis afflauerit, si qđ fortasse uulnus acceperit, statim cōdolet, quia ubiq; substācialiter inserta est. Quod si
uirtus

uirtus eius tantū calorq; uegetaret, incisum digitum
 non poterat condolere. Sicut nec sol probatur quic-
 quam sentire, si eius radios secare tentaueris. Tota
 ergo est in partibus suis, nec alibi minor, alibi maior
 est, sed alicubi intentius, alicubi remissius, ubi tamen
 uitali intentione porrigitur, colligit se in unum, atq;
 copulat. Membra sua non sinit defluere uel contabe-
 scere, quæ uitali uigore custodit, alimenta compe-
 tentia ubiq; dispergit, congruentiam in eis modumq;
 conseruans. Mirum præterea uidetur, rem incorpo-
 ream membris solidissimis colligatam, & sic distan-
 tes naturas in unam conuenientiam fuisse perdu-
 ctas, ut nec anima possit se segregare, cum uelit, nec
 retinere, cum iussione Creatoris agnouerit. Clau-
 sa illi sunt uniuersa, cum præcipitur insidere, aperta
 redduntur omnia, cum iubetur exire, nam si acerbus
 dolor uulneris infligatur, sine auctoris imperio non
 amittitur, sicut nec sine ipsius munere custoditur.
 Hinc est quod frequenter grauitèr uulneratos uide-
 mus euadere, & rursus leuibus occisionibus interi-
 re. Rationem uerò homini inesse quis dubitat, quan-
 do Diuina tractat, humana sapit, artibus docetur e-
 gregijs, disciplinis eruditur eximijs, & hinc cætera
 animalia decenter excellit, quod cum ratione deco-
 ra componit? Rationem uerò dico, animi probabi-
 lem

lem motum, qui per ea, quæ conceduntur, atq; nota sunt, ad aliquod ignotum ducit, perueniens ad ueritatis arcanum. Hæc coniecturis atq; argumentis ad illud properare cupit, quod in rerum natura esse cognoscit. Ipsa enim, uera & pura & certa ratio est dicenda, quæ ab omni imagine falsitatis redditur aliena. Datum est ergo illi cogitationes suas quodammo do apprehendere, & per obsequium linguæ uolubili mutatione differere. In corpore posita anima, quàm multa uidet, non à se egrediens, quàm diuersa circumspicit. Vbique quasi distenditur, & animæ fieri discessio non probatur, mouetur, erigitur, fluctuari cognoscitur, & in seipsa tanquam in magno currens spacio peruagatur. Hæc non exit ad causas, sed tractatibus suis sibi repræsentat, quod sua cogitatione respiciat, modo quod oculis uidit carnalibus, modo quod phantastica imaginatione concepit. Cogitat planè, singulatim, sicut & loquitur per ordinem. Sensus nihil perficit, quum se diuersitate confundit. Quia Diuinitatis est proprium, multæ disponere, & omnia simul modulis competentibus explicare. Rationis itaque dotata largitate, quot bona munere Diuinitatis inuenit? Literarum formas reperit, diuersarum artium utilitates defensibili muro cinxit, uarij generis amictus eiecit, meliores fructus

Etus per industriam exegit, terras transcurrit, abyf-
 sos allato nauigio, uastos montes in usum uiantium
 perforauit, portus ad utilitatem nauigantium lunari
 dispositione conclusit, ornauit pulcherrima fabrica-
 rum dispositione tellurem. Quis iam de eius ratione
 dubitet, quādo ab Auctore suo illuminata, facit arte
 conspici, quod debeat sub omni celebritate laudari?
 Conuenit nunc de eius immortalitate differere. Im-
 mortales animas Auctores secularium literarū mul-
 tifarē probauerunt dicentes, Si omne quod uiuifi-
 cat aliud, in semetipso uiuit, Anima autem quoniam
 uiuificat corpus, in semetipsa uiuit, utiq; immortalis
 est. Dicunt &, Omnia immortalia simplicia sunt,
 anima autem nō est harmonica, neq; constat ex plu-
 ribus, sed simplex natura est, anima ergo immorta-
 lis est. Iterumq; proponunt, Quicquid à contrarie-
 tate originali non corrumpitur, immortale iugiter
 perseuerat. Anima enim, quoniam simplex atq; pura
 est, sine dubio immortalis est. Adijciunt quoq;, Si
 omne rationale, quod seipsum mouet, immortale est,
 anima autē rationalis seipsam mouet, igitur immor-
 talis est. Nos autem immortales esse animas facile
 ueridicis lectionibus approbamus. Nam quū ad ima-
 ginem & similitudinem Auctoris sui legimus effe-
 ctas, quis audeat contra sanctam auctoritatem mor-
 tales

tales dicere? ut impudenter potius asseratur, eas à Creatoris sui similitudine discrepare. Nam quem admodum poterat esse imago aut similitudo Dei, si Animæ hominum mortis termino clauderentur? Ille enim ineffabiliter semper uiuens, ineffabiliter semper manens, perennitatem ipse custodiens, qui omnia continet, omnia disponit, potens est, sine dubitatione immortalis immortalia facere, & pro suo modulo uitæ competentiam dare. Dicit aliquis, Quomodo sum similis Deo, quum immortalia minime creare ualeam? Cui sic per aliquam comparationem respondendum esse iudicamus, nunquam pictura, quæ nobis est similis, potest imitari, quæ facimus. Imago enim potest aliquam habere similitudinem, cæterum hoc non potest implere, quod Veritas. Nam & hinc immortalem debemus agnoscere, quòd appetit de æternitate cogitare, desiderat enim post corporis mortem relinquere sui nominis famam, cupit sine fine laudari. Et bona conscientia plus est de futuris attonita, ne à posteris maculetur relata. Hinc est, quod inter sublimiores constat auctores, quia quicquid dignitate rationis erigitur, mortis iniuria non prematur. Adde, quòd Veritas absolute profitetur malis iuge supplicium, bonis perpetua gaudia se daturam, ut non sit fas cum hæsit

quomodo

hæſitatione recipi, quod dignatur omnipotentis Diuinitas polliceri. Verum hanc immortalitatem animæ non talem debemus aduertere, quæ nullam recipiat paſſionem. Eſt enim mutabilitati obnoxia, & mœroribus peruia, ſed tamē inter quæuis tædia uel anxietates, continuationis beneficio perſeuerat. Singulariter autem immortalis Deus eſt, ſingulariter iuſtus, ſingulariter potens, ſingulariter bonus, ſingulariter ſanctus, quoniam licet iſta uel his ſimilia, hominibus uel Angelis ineſſe dicantur, nulla tamen ad eius altitudines reuerēdæ poteſtatis attingunt. Omnes enim arduæ uirtutes, in ſummitate illa pleniffimæ atque perfectiſſimæ ſunt, quæ creaturis uniuerſis ipſius largitate pro ſuo modulo conceduntur. Nunc ſciendum eſt, hæc immortalis anima quemadmodum degere ſentiatur. Viuit in ſe, poſt huius ſæculi amiſſionem, non reflante ſpiritu, ſicut corpus, ſed æquali mobilitate, quæ illi attributa eſt, pura, ſubtilis, cita, æterna. Videt, audit, tangit, ac reliquis ſenſibus efficacius ualet, non iam ex partibus ſuis hæc intelligens, ſed omnia ſpiritualiter ex toto cognoscens. Alioquin abſurdum eſt putare, minus poſſe liberam, quàm mole brutiſſimi corporis ingrauatam. Talia enim intelligere poſſe non dubium eſt, et Angelos, & poteſtates aereas, uel cætera, quæ ſubli
mi atq;

mi atque immortalī substantia constare noscuntur. Reliquum est, ut nunc obnoxiam mobilitati, curren-
ti ordine doceamus, atque utinam etiam ambiguum,
& non facile probaremus, in qua parte frequenter
occurrimus. Quis autem dubitet, modo nos gaudio
esse subleuatos, modo mœrore deiectos, modo pie-
tate mites, modo indignatione terribiles, nunc ad
uirtutes animos erigere, nunc iterum ad uitia decli-
nare? Alia tenaciter adsumimus, alia obliuione re-
spuimus. Quod nunc placet, post displicet. Bono-
rum etiam sermonibus ædificamur, malorum collo-
quutione destruimur. Et quantum proficimus cum
rectis, tanto deteriores nouimus esse cum pessimis.
Nam si nos unus rigor, unum propositum contine-
ret, nec boni ex malis, nec beati ex improbis, muta-
bilitatis beneficio redderemur. Sed ut causa uarieta-
tis huius euidentius possit agnosci, recordemur (ut
dictum est) prudentiam non esse nobis immutabi-
lem contributam. Et ideo sapimus, quum Diuina illu-
minatione bene gerimus. Atque iterum desipimus,
quum delictis caligantibus obcæcamur. Affectio
enim, quæ uenit, & recedit, semper incerta est. So-
lus omnipotens Deus est, cui hoc est esse, quod sa-
pere, hoc est posse, quod uiuere, hoc uelle, quod fa-
cere, & merito, quando uniuersa, quæ uere bona
Z sunt

sunt, non ad illum ueniunt, sed ab ipso procedunt. Quapropter hæc animæ, quam diximus, origo, non intelligenda est pars Dei, ut quidam dementius irreligiosa uoluntate putauerunt, quia conuertibilis est, neq; Angelorum, quia carni sociabilis est; neq; ex ære, neq; ex aqua, neq; ex terra, neque ex eis quæ mutua complexione iunguntur, sed simplex & propria quædam natura, & ab alijs spiritibus discreta substantia, quam longè subtiliorem ære & lucidiorrem debemus aduertere, quando istum uulgariter **Conditione** intuemur, illam uerò † conditionem carnis aspicere non ualemus. Hanc speciem naturalis mobilitas semper exagitat, ad cogitationes suas communiter explicandas. Hinc est, quod per quietem remissi, dum materia nobis fuerit, solitæ cogitationis abstracta, nec intenti ad quotidianas fuerimus solēniter actiones, res uarias nunc falsis, nunc ueris inspectionibus somniamus. Parum est, quod sopitis sensibus uolatica imaginatione deludimur, dum frequēter etiam uigilantes à nostra contemplatione traducimur. Sæpe enim cum nos in oratione magna intentione dirigimus, ludo, nescio quo, inspiratis subitò cogitationibus amouemur, & ita prouenit, ut menti, nescio quid, aduersum suggeratur, quod dispositum non habemus. Constat ergo, animam in hoc mundo in-

stabili

stabili & uariabili uoluntate conuerti, bonarumq; rerum esse amissibilem ac receptibilem, nec uno semper uoluntatis suæ rigore subsistere, sed etiam contra dispositum suum multiplici se conuersione mutare. Nec de illis sumus, qui dicunt recolere magis animas, quàm discere usuales artes, & reliquas disciplinas, cum & ad interrogata sint paratæ, ubi potuerint intellectu perueniente contingere, & noua sic audiant, quasi nihil ex eis antè didicissent. Ecce grauida definitio illa iam facta est, ecce in lucem, ni fallor, quæ fuerūt clausa, proruperunt. Non est quicquam de proposita complexione derelictum, cuius talis est disciplina, ut id quod intendit, ita explicet, atque determinet, ut neque minus neque amplius aliquid dixisse uideatur. Nunc ad substantialem eius qualitatem sollicitis sensibus accedamus, quam interrogationis uestræ tertium locum tenere memoramini.

De Qualitate Animæ

Caput v.

Qualitatem itaque substantiæ huius, Auctores igneam esse dixerunt propterea, quod mobili semper ardore uegetetur, & iuncta corpori suo membra calore uiuificet. Denique quod cuncta cœlestia flammeo referūt uigore constare, non isto

fumeo consumptibili & temporali, sed ex tranquillo nutritore atque immortalī. Hoc neque minuitur, neque crescit, sed in susceptæ originis dignitate iugiter perseuerat, quod ideo finire nequit, quia nulla, ut corpus aliquod, elementorum diuersitate concretum est. Vnum enim atq; simplex habere nescit aduersum, & ideo semper manet, quoniam in essentia sua non habet litem. Sicut immortalia cuncta creata dicunt, quibus spiritalis est concessa substantia. Nos autem lumen esse potius non improbè dixerimus, propter imaginem Dei, quam inter conditiones rerum, quātum illi pro modulo suo necessarium fuit, decenter accepisse memoratur. Ipse enim Deus omnipotens solus habet immortalitatem, & lumen habitat inaccessibile, quod super omnes claritates uel admirationes sanitas mentis intelligit. Sed imago aliquam habet similitudinem, cæterum hæc lumen non potest habere, quod ueritas. Illud autem quod ineffabile ueremur arcanum, quod ubique totum, & inuisibiliter præsens est, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, una essentia & indiscreta maiestas, splendor super omnes fulgores, gloria super omne præconium, quod mundissima mens, & Deo dedita potest quidem ex aliqua parte sentire, sed idō quomodo nec non ualet explicare. Nam t̄quemadmodum fas est

est sufficienter de illo dici, qui creaturæ sensu non potest comprehendi? Egrediamur licet pietate nimia modum animæ nostræ, & immensa religione super nosmetipsos alta cogitatione fileamus. Trans-eamus etiam potestates cœlestium creaturarū, profundeq; tractemus, quid sit, qui tam magna, una iussione, uno momento fecerit. Tamen quicquid miramur, amplius est, quicquid sentimus, excelsius, dum ad illam imperspicabilem maiestatem mens humana non penetrat. Vna erga ratio potentiae huius est, uenerari, quod inuestigabilis est, non diffinitiuè quærere, qualis quantusq; sit. His itaq; rebus edocti, lumen aliquod substantiale animas habere, haud improbe uidemur aduertere. Quando in Euangelio legitur, Lumen, quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum. Deinde quod in cogitatione positi, nescio quid, tenue, uolubile, clarum nobis esse sentimus, quod respicit sine sole, quod uidet sine extraneo lumine. Nam si ipsum in se lucidum non esset, rerum tantam conspicientiam non haberet. Tenebrosis ista non data sunt, omnia cæca torpescunt. Istius enim tam uiolenta sunt lumina, ut etiam intueantur absentia. Quæ tamen tunc multo clariores, atq; immutabiles efficiuntur, quum à Dei gratia bonis actibus non recedunt. Earum enim spe

culam uirtute multa atq; ardua, quæ in arcano Naturæ recondita sunt, inspicere & comprehendere, usu ipso certissimū est. Nunc inspiciamus, utrū formas habere credantur, quas incorporeas esse diximus.

Animam non habere formam. Cap. VI

PRIUS scire conuenit diffinitione Maiorum formæ ipsius ueracissimam complexionem. Formam uero dico, quæ aliquod spaciū, linea lineis uel cōcludit, & sic facile datur intelligi, si eam possunt animæ suscipere, quas spiritali certum est uigore subsistere. Nam cum omnis forma aut in superficie sit, aut in corpore, superficies non nisi in corpore, corpus uero solidum atq; palpabile, ab his autem rebus animam manifestè constat exceptam. Residuum est, ut formas animæ nullatenus habere putandæ sint, sed Diuinæ figuratæ, atque incorporeales in sua qualitate permaneant. Nec illud moueat, quod Apostolus de Christo Domino dicit, qui quum in forma Dei esset, non rapinā arbitratus est esse se æqualem Deo, & cætera. Ibi enim naturam uult intelligi, cæterum incorporeus Deus, qui ubique totus, atq; incompræhensibilis est, quam potuit habere formam? Illud autem, quod in Euangelio legitur, Post huius lucis occasum, Abraham sinibus egentem Lazarum fuisse susceptum, diuitem uero flammis adurentibus æstuantem

æstuantē guttam postulasse, unde eius temperaretur incendiū, ideo intelligitur positū, ut humani generis rerū ruinosā præsumptio, quid formidare debuisset, agnosceret. Cæterū nec ille lingua locutus est, quā constat esse corporeā, nec ille digitos habuit, unde cadētibus guttis incendiū diuitis tēperare potuisset, nam & reliqua in hunc modū suscipienda sunt, quæ lectione simili continētur. Parum est enim, quod de creatura ista memorantur, ad consuetudinē humani generis instruendā. Ipsum quoq; Auctore impaſſibilem, immutabile, perenniter uno modo manentē, fuisse legimus, frequenter dormire audiuius, non quod talia Domino possint conuenire, sed ut res aliquæ ex humana cōsuetudine facilius competētiusq; noscātur. Sic animas nobis informes formas legimus frequēter accipere. Solet etiā aliquos permouere, si anima non habeat quantitātē, dum eam cōstet intra corpus hominis cōtineri. Sed si diffinitionē ueracissimā quātītatis reuocemus in medium, quæ res singulas breuiter semper absoluit, facile nobis probata ueritas elucescit. Sic enim Arithmetici eam compendiosa ueritate describunt, Omnis quātitas aut de cōtinuatis cōstat, ut arbor, homo, & mons, aut de disiūctis, ut chorus, populus, uel aceruus, et his similia. Sed cū anima neq; de continuatis, neq; de disiūctis

Z 4 sit,

sit, quia corpus non est, clarum est, eam quātitatem penitus non habere, sed ubicunque est, nec formam recipit, nec habere nobis dicenda est aliquam quātitatem. Creatori tamen circumstantias earum & quantitates patere posse credendum est, quia omnia sub mensura, numero & pondere creauit, & ipsi soli sunt nota uere, qui fecit ea. Qui mira potentia ipsas quoq; cogitationes nostras, quasi res uisibiles intuetur, qui innocentis sanguinē audit clamantem, ad postremum qui nouit omnia, & antequā fiat. Tempus est, uenire ad uirtutes morales, quæ sunt ambiendæ diuitiæ, & reuera preciosus census animarum, quas Græci Aretas uocant, quibus contra immundiciam corporalem, suam nititur bona conscientia uindicare puritatem.

De Virtutibus eius moralibus. Ca. VII

aduersus

Primum † aduersa praua uel iniqua, iusticiæ munimen obiectum est, cuius ut Veteres diffinire uoluerunt, talis noscitur esse complexio. Iusticia, est habitus animi, pro communi utilitate seruatus, suam cuique tribuens dignitatem. Contra confusa & incerta, prudentia utiliter adhibetur. Prudentia uero, est rerum bonarum & malarum uerax scientia. Contra aduersa uel prospera, remedialis opponitur fortitudo. Fortitudo autem, considerata pericu

periculorum susceptio est, & laborum firma per-
 pectio. Contra delectationes igitur illicitas & uolu-
 ptates feruidas, moderatrix nobis temperantia suf-
 fragatur. Temperantia quippe est, aduersus libidi-
 nem, atq; alios non rectos animi impetus, firma &
 moderata dominatio. His igitur munitionibus Diui-
 na opitulatione concessis, uelut quadruplici thora-
 ce circumdata in hoc mundo mortifero, salus ani-
 mæ custoditur. Nec potest à uitijs adiri, quæ tanta
 meruit tuitione uallari. Sed hoc uirtutum quadriper-
 titum decus, trina (ut ita dixerim) parte completur.
 Prima est contemplatio, quæ aciem nostræ mentis
 extendit, ad res subtilissimas intuendas. Secunda iu-
 dicialis, quæ discretione boni maliq; rationabili æ-
 stimatione pertractat. Tertia memoria, quum res
 inspectæ atq; deliberatæ, in animi penetralibus fida
 cōmendatione reponuntur, ut quasi in quodam con-
 ceptaculo suscipiamus, quæ frequenti meditatione
 conuehimus. Vestiaria nostra quum fuerint plena,
 nihil cupiunt. Hæc thesaurorum non grauatur one-
 ratu, sed quum multa condiderit, sciendi desiderio
 plus requirit. Tetigimus supradictas partes, quasi
 harmoniam trichordem. Tali numero delectatur a-
 nima gaudere, ipso noscitur Diuinitas. Solent com-
 mouere aliqui subtilissimas quæstiones dicentes, Si

Diuinitas perfectas & rationabiles animas creat,
 cur appposito sensu uiuunt infantes, aut iuuenes inue
 niuntur excordes? Sed quis non intendat animas par
 uulorū imbecillitate corporis, nec officia sensuum,
 nec ministeria posse explicare membrorum? Vt si
 ignem angusto uase concludas, altum, ut illius moris
 est, nequit appetere, quia eum arctissimum obstacu
 lum constat operire. Tunc enim unicuique rei facul
 tas sua uidetur suppetere, cum illi nihil contrarium
 præualet impedire. Sic stultis iuuenibus obuiat, quod
 aut imparilitate partium, aut crassitudine humorum
 materni uteri uitio suscepto, anima inepta nimis ha
 bitatione deprimitur, et uim suā exercere non præ
 ualet, incōueniētis domicilij sede præpedita. Quod
 stultis accidere hodie quoque cōspicimus, quos Græ
 ci Moriones uocant, nam ut de usu aliquo quæ dica
 mus euentu, quā multis morbis accedentibus, aut
 onerato cerebro, aut præcordiorū stupore confusi,
 acumen solitæ sapiētiae perdiderunt? Quanti etiam
 momentanea læsione mutati sunt? Nam & ipse, qui
 celeberrimè sapiens habetur, copiose branchore
 fertus, quā facile in crapulam dilapsus obtrūdatur,
 ut uirum illum prudentissimè differentem, difficile
 uel uiuum credas, quem se nec mouere posse conspi
 cias. Vnum tamen certissimè scio, sapientes nimis fe
 licissimos

licifsimos fieri, qui misericordia Domini à talibus aduersitatibus redduntur alieni. Fortè sunt & aliæ causæ, quæ rationabili animæ, ad motus proprios explicandos aduersum ire uideantur. Cæterum animæ nec crescunt cum paruulis, nec fatuis aliæ uaria discretione tribuuntur, sed sicut immortalitatem iugiter sumunt, ita & rationabiles esse generaliter sentiuntur. Paruulis enim ratio crescit longa meditatione, non anima. Nunc ad reliqua corrente ordine transeamus.

De Virtutibus eius naturalibus. Cap. VIII.

Virtutes animæ naturales quinque pertitas Veteres esse uoluerunt. Primam esse in utraque parte sensibilem, quæ nobis tribuit intelligentiæ sensum, per quam omnia incorporalia uaria imaginatione sentimus. Facit etiam corporales uigere sensus, id est uisum, auditum, gustum, odoratum, & tactum, quo dura & mollia, lenia asperaq; sentimus. Secundam imperatiuā, quæ iubet organis corporalibus motus diuersos, quos implere decreuerit, hoc est transferri de loco ad locum, uoces ædere, membra curuare. Hæc exēpli causa posuimus, ut in his similia dixisse uideamur. Tertiā principalem, cum omni
actu

actu remoti, in ocium reponimur, & corporalibus
 sensibus quietis, profundius aliquid firminusq; tracta-
 mus. Hinc est, quod ætate maturi melius sapere iudi-
 cantur, quia senescentibus membris, & corporali-
 bus sensibus mollitis, proxima parte in consilium
 transeunt. Vbi dum mens amplius occupatur, robu-
 stior uirtute adunationis efficitur. Sed iterum desi-
 piunt, quum nimia debilitate deponuntur, quoniam
 datum est animabus ad tempus suorum sequi corpo-
 rum necessitates. Quartam uitalem, idest calorem
 animi naturalem, qui nobis propter suum feruorem
 moderandum, auras æthereas hauriendo atque red-
 dendo, uitam tribuit & salutem. Quintam delecta-
 tionem, hoc est appetitum boni maliq;, quam sub iu-
 cunditate animus concupiscit. Ecce iterum quadri-
 partita subdiuisione ad sustentationem corporis ex-
 plicandam, pars ista refunditur. Prima est attracti-
 ua, rapiens de naturali, quod sibi necessarium sen-
 tit. Secunda retentoria, assumpta retinens, donec
 ex his utilis decoctio procuretur. Tertia translati-
 ua, quæ accepta in aliud conuertit, atq; transponit.
 Quarta expellatiua, quæ ut natura fiat libera, sic
 nocitura depellit. Soluimus, ut datū est, quasi alium
 modum, inclinauimus uelut sextum, ut difficultatis
 cacumine deplanato, inoffense ad reliqua gradia-
 mur.

mur. Nunc ad originem animæ, quoniam difficultatibus plena est, cautiſſimè ueniamus.

De Animæ origine. Cap. IX

LEgimus in conditione rerum mox de limo terræ corpus effectum, & statim Dominum insufflasse, factumq; esse Adam in animam uiuentem. Insufflauit enim, dictum est ad exprimendam operis dignitatem, ut agnosceretur aliquid eximium, quod eius ore prolatum est. Caterum hoc significat insufflatio eius, quod mandatum & iussio. Nam insufflare t̄ quemadmodū potest, qui neq; spiritum resoluit, neq; buccas habet, quæ constat esse corporeæ? Hoc nonnulli sequuti dixerunt, mox semen humanum, ut coagulatum fuerit in uitalem substantiam, illico creatas animas corporibus dare discretas atq; perfectas. Medendi autem artifices quadragesimo die humanum & mortale pecus animam dicunt accipere, quum se in utero matris cœperit commouere. Opinione quoq; fertur aliquorum, quod Creator ille potentiſſimus, sicut de corpore nostro semen carnis educit, ita & animæ qualitate animā nouam posse generari, quatenus originalis illius peccati, quod catholica confitetur Ecclesia, per traducem delicti rea possit ostendi, nisi dono fuerit baptismatis absoluta. Nam t̄ quemadmodum infans, qui peccandi

quomodo

quomodo

candi non habet uotum, reus debeat allatenus inue-
 niri, nisi aliqua ratione in ipsa origine animarum cul-
 pa uideatur esse transfusa? Vnde Pater Augustinus
 religiosissima dubitatione laudandus, nihil temere
 dicit esse firmandum, sed in ipsius esse secreto, sicut
 & alia multa sunt, quæ nosse non potest nostra me-
 diocritas. Hoc autem ueraciter fixeq; credendum
 est, & Deum animas creare, & occulta quadam ra-
 tione uicissim illis imputare, quod primi hominis pec-
 cato teneantur obnoxia. Melius est enim in tam oc-
 cultis causis confiteri ignorantiam, quàm periculo-
 sam assumere fortassis audaciam, quum dicit Apo-
 stolus, Quis enim cognouit sensum Domini, aut
 quis consiliarius eius fuit? Et iterum, Ex parte scimus,
 & ex parte prophetamus. Sed quoniam in hunc lo-
 cum tenor nos disputationis adduxit, ut animas reas
diceremus per traducem peccati generaliter esse t̄deremus,
 conuenit animam Christi in medium deducere, ne
 quis calumniosa intentione peruersus, simili eam pu-
 tet cōditione constrictam: audiamus ergo originem
 eius. sanctæ Mariæ semper Virgini digno præcone
 fuisse prophetizatam. Ait angelus, Spiritus sanctus
 superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit ti-
 bi, propterea, quod nascetur ex te sanctum, uocabi-
 tur Filius Dei. Quis rogo in hac maiestate nasce-
 di aut

di aut originalis peccati credat esse culpam, aut prophanam aliquam carnis suspicetur offensam? Absq; peccato sine dubio uenit, qui erat omnium peccata soluturus. Conceptus mystico in spiramine, natus ex Virgine, nihil de Adam traxit, qui ut malū Adæ uinceretur, aduenit. Funis ille longissimus, quo nos ligabamur, abruptus est, torrēs qui nos rapiebat, ibi siccatus est. Iura sua mors perdidit, dum cōditio nostra uitam Redemptoris accepit. Nam primus homo posteris transmisit exitium, ueniens Christus Dominus credentibus cōtulit regna cœlorū. Per istum enim reparat Anima statum, quæ per illum perdiderat meritum. Natus in gloria, conuersatus sine macula, quid potuit de illo trahere, quem contraria uenit actione destruere? Sanctæ origini uita sancta respondit. Qui sine peccato est genitus, nulla est mundi labe superatus, suscepit uerum hominem natura, non uicijs. Respuit, quod protoplastus deliquit, & assumpsit hominem purissimum, quem creauit, non peccatum suscipiens, sed carnem peccati sine aliqua iniuria pollutionis assumens. Suauis quidem nimium mihi facta digressio est, dum suspiciones improbas amouere cōtendo. Sed dum ad aliud tendimus hinc, dicere multa non possumus. Restat nunc, ut in ordinem & propositum persequentes, de sede animæ dicere debeamus.

De

De Sede Animæ. Cap. X

Quidam sedem Animæ, quamuis sit corpore toto diffusa, in corde esse uoluerunt, dicentes, quòd ibi promptissimus sanguis & uitalis spiritus continetur. Inde etiam cogitationes siue malas, siue bonas exire confirmant, quòd animæ uirtutem operari posse, non dubium est. Plurimi autem in capite insidere manifestant, si fas est cum reuerentia tamen dicere, ad similitudinē aliquam Diuinitatis, quia licet omnia ineffabili substantia sua repleat, Scriptura tamen cœlos insidere cōfirmat. Dignum enim fuit, ut arcem peteret, quæ sonuerat cœlesti operatione, sublimem, & tali loco præ cæteris uersari, unde reliqua membra debuissent competenti regimine gubernari. Nam & ipsa figura capitis sphaeroides pulcherrima est, in qua sibi immortalis atque rationalis anima dignam faceret mansionem. Certe corporalia uideamus. Ignis iste mortalis semper tendit ad summum, & quod habet subtilissimam naturam, ad superiora sine dubitatione festinat. Sunt & alia huius credulitatis indicia, nam quum medendi peritissimi testam capitis humani grauissima percussione confractam, in soliditatem pristinam reuocare cōtendunt, membranam, qua teneritudo cerebri communatur, quum à sanguine & à fece detergere cupiunt

cupiunt, frequenter attingunt. Quæ statim ut tæta fuerit, in tātum stuporem homo peruenit, ut uel percussus alibi grauius sentire non possit, sed mox iterum ut se manus à cerebri impressione suspende-rit, ad intellectum consuetudinarium redit, uocem sensumq; recipiēs, quod de se ipso iam agatur, agno-
scit. Quod in alijs utiq; membris non probatur ac-
cidere, quamuis in magnorum uulnerum foueis ex-
cauentur. Additur etiam, quod & sano corpori ad
hanc rem pertinētia non minima signa perueniunt.
Nam cum fuerit aliquis nimia indignatione inflam-
matus, animumq; suum æstu cogitationis accende-
rit, non fluctu uiscerum, non pectoris commotione
uexatur, sed statim capitis dolore percutitur, ut illic
uideatur anima fatigationis signa reliquisse, ubi ma-
gna uisa est uirtute contendere. Ibi etiam fieri abso-
lutè sentimus animæ nostræ quosdā fluctus, quos- *
dam per pectus grandiores, ut antè oculos nostros
ueniant, quæ absentia nullus ignorat. Tendimus qui-
dem uigorem animi in diuersas partes, multasq; re-
giones. Et phantastica imaginatione ad capitis no-
stri iudicium perducitur, quod per diuersas mundi
partes cognoscitur exquisitum. Deniq; oculos no-
stros defigimus omnino cogitantes, aurium sensus
obstruitur, gustus cessat, nares uacant, lingua non
a a habet

habet uocem, & multis modis per talia signa cognoscitur, animam in suis quodammodo cubiculis occupatam. Hæc ergo, ut putatur, in ædito constituta, quasi pro tribunali sedens, appetitorum suorum nescitur esse moderatrix, boni maliq; iudex, ambigua discernens, noxia respuens, cum tamen ei gratia Diuinitatis infulserit. Fuit quidē in primo homine beatitudo naturalis, arbitrij liberi, potens, & inuiolata sententia. Sed infœlici transgressione deceptus, diabolica fraude perdens, quod posteris traditurus acceperat, ad nos transmittere non potuit, quod amisit. Inde propagatus interitus, inde humani generis nutrita defectio, inde ignorantia rationi contraria, inde noxiæ curæ, inde pœnitenda consilia. Inde obscurata cognitio, turpe desiderium, iusticiæ neglectus. Inde mille criminū lapsus, & plura nobis cum pecoribus communia, quæ Diuinitas fecit esse discreta. Prænunciat enim proh dolor nobis solis discessio, serenitatis aduētum, futuras tempestates uentorum commotione dignoscimus, uenturam seculis ubertatem temporum ratione colligimus, læticiam nobis interdum gnari animi præsaitione permittimus. Sed quid tale ignorare potuisset anima, si eius fuisset dignitas custodita? Depressa est iuste ad ignorantiam, quæ scire uoluit contumaciter uetita. Modo enim

do enim signis aut coniecturis sapit aliqua, quæ sine labore potuit nosse uniuersa. Illud tamen sancta conuersatiõe purgata, Diuinitatis auxilio recepit, quod insidijs decipiētis illuminata uidet à Creatore, quæ fuscata non potest à semetipsa cognoscere. Narrata sunt de anima, quanta probantur esse concessa. Sed conuenit, ut & de eius templo dicamus, quoniam illa imago Dei non patitur, ut corpori deformi coniuncta esse uideatur.

De Positione corporis. Cap. XI.

PRocerum animal, & in effigiem pulcherrimè speculationis erectum, ad res supernas & rationabiles intuentes, cuius harmoniaca dispositio ingentia nobis sacramenta declarat. In primis caput nostrum sex ossibus compaginaturn, in similitudinem cœlestis sphaeræ rotundæ concauitatis formatum est, ut senarium illum perfectissimū numerum sedes nostri cerebri, in cuius organo sapimus, contineret. Hinc oculi, quasi sacrorū testamentorū pulcherrima duo uolumina collocantur, ad quorū similitudinem omnia nobis combinata descendunt, ut aures, nares, labra, brachia latera, crura, tibiæ, pedes. In hac enim mystica dualitate compago totius corporis continetur, & sicut illa testamenta ad unū respiciunt, unum sapiunt, ita hæc officia in unam se

conuenientiam operationemq; coniungunt. Sed licet hæc parilitas pulcherrima se distributione consociet, & alterutrum sibi mutentur ornatus. Sunt enim singularia in medio constituta, ne in unam partem præiudicialiter uergentia, alteram competenti decore nudaret, nasus, os, guttur, pectus, umbilicus, & genitalium uirga descendens. Quæ laudabilia et honorabilia monstrantur, quando in medio locata consistunt. Capiti autem nostro, qui sensus capit uniuersos, rectè ceruix, quasi quædam columna supponitur, docens nos religionem sanctam in unam fidem consistere ualidissimam firmitatē. Lingua quoq; uocis nostræ decens plectrum, data est, ad sermonum nostrorum conuenientiam temperandam, ut nos articulata uerba ab animalium cōfusione distinguerent. Nec illud uideatur incassum, quod uni gutturi duæ seruiunt digestiones, scilicet ut omnis intellectus prudentis animæ, quasi cibus acceptus, & rationis calore decoctus, per gemina testamētorum itinera, cōpetentibus tractatibus explicetur. Et quoniā neq; cornu neq; dente neq; fuga, sicut animalia, corporis humana forma se præualet uindicare, robustus illi thorax brachiaq; concessa sunt, ut illa tam iniuriā manu defenderet, & obiectu pectoris, quasi quodam clypeo uindicaret. Genitalia uerò nostra,

in ma-

in magnum mysterium quis dubitet attributa? Unde præstante Deo, hominis reparatio sæcunda procedit, unde mortales nesciunt habere defectum, quando personis pereuntibus, genus noscitur posse seruari continuum. Decorum membrum, si non fuisset, turpi libidine sordidatū. Quid enim illo preciosius esset, si inde humanum genus sine culpa descenderet? Sic omnia præconialia creata sunt, si peccatis polluentibus non redderentur obscena. Hoc autem corpus animatum quinque sensibus administratur, ac regitur, qui licet sint communes cum beluis, à nobis tamen rationabili iudicio melius distinguuntur, atque complentur. Primus eorum visus est, quia aere illuminato colores respicit corporales, & in eis suas proprietates agnoscit. Aspectus enim est, ut Veteres definire maluerunt, vis animæ spiritualis, egrediens per oculi pupillam, res non adeo longinquas attingens, sed ad quos potuerit peruenire dijudicans, illud uidens, ad quod destinatur, ut uideat. Nam si de interioribus suis oculi uideret, etiam seipsos sine dubitatione conspicerent, hoc etiam Pater sensit Augustinus. Secundus auditus est, qui concavis ac cocleatis auribus sonos accipit, aeris uerberationes concrepantes ratione dijudicans, quid sit auditum. Tertius odoratus est, qui diuersos odores assumens,

qui

uim redolentium corporum, quasi quodam inuisibili fumo naribus suscepto, competenti aspiratione perpendit. Quartus est gustus, quo multarum rerum saporem palati dijudicatione cognoscimus. Quintus est tactus, qui etiam communis membris communiter noscitur attributus, elegantior in manibus nobis est, quæ singulariter datæ sunt ad multas cogitationes nostras communiter explicandas. Altera enim per illas euenit firmiorq; memoria, nam quod obliuisci possumus, istis scribentibus sine labore retinemus. Hæc sunt diuersarum artium opifices, & penitius nostræ operationis effectus. Nam quid prodesset sensum aliqua facienda concipere, si hæc laboriosa manus non probaretur implere? Nec illud arbitror prætereundum, quod pedes nostri manusq; denaria digitorum quantitate formantur, ut cursus uitæ nostræ atq; operatio, sacramenta cœlestis Decalogi continent, ne præter legem Domini aut cogitare aliquid aut agere deberemus. Facies ipsa tamen quem admodum prudentiæ suæ patefecit indicia? In effigiem nostram exeunt occultæ cogitationes, & ex parte cognoscitur, qualis intus animus uoluntasq; uersetur. Vultus siquidem noster, qui à uoluntate nominatur, speculum quoddam est animæ suæ, & quod substantialiter non cernitur, per eius habitum euiden-

evidentiſſime declaratur . Quanta poſſint de eius membris reliquis dici ? Cur triginta duobus dentibus gingivarum noſtrarum ordo clauatus ſit ? Quare ceruicæ noſtra ſeptem modis, ſpina uiginti tribus ſpondylis colligitur, coſtæ uiginti quatuor radijs pro uiſcerum deſenſione ſelectantur, ne teneritudo illa intraneorum, importuna facillimè læderetur iniuria ? Nerui quàm congrua diſperſione corpus omne contineant ? Quomodo uenæ nutritibili ſanguine competenter irrigent membra ? Quemadmodum oſſa medullata nos corroborent ? Cur unguibus noſtris commune ſit iugiter creſcere cum capillis, quàm decorè, quàm utiliter carnes noſtras uestiat, ut nec humor internus turpiter deſluat, nec pulchritudo coloris ſubducta uenustate diſpereat. Sed cum membra ſingula diuerſa corpori præbere uideantur officia, aliudq; nobis ſublimè, aliud mediocrè, aliud ſit in ultimo conſtitutum, in tantam complexionis gratiam conuenerunt, ut omnia ſint neceſſaria, omnia probentur accommoda, ſicut Apoſtolus ait, quum Eccleſiam de ſtudio charitatis adunaret . Non poteſt dicere oculus manui, non es mihi neceſſaria, aut iterum caput pedibus, non deſidero operam ueſtram. Sed multo magis, quæ uidentur membra corporis

infirmiora esse, necessaria sunt, & quæ putamus
 ignobiliora esse, corporis honorem abundantiorē
 circumdamus. Deus enim ita tēperauit corpus, itaq;
 distribuit, ut membra se mutuis adiutorijs indige-
 rent. Sed hoc propter nimiam prolixitatem, in sum-
 mam dictum abundē sufficiat, nullum corporale ani-
 mal in tantam mysteriorum significationem fuisse
 formatum. Debit enim consilio summo fieri, quod
 uidebatur rationabili animæ esse coniungendum. O
 summi Opificis creatura mirabilis, quæ sic humani
 corporis linamenta disposuit, ut si non primi homi-
 nis essent peccatis grauantibus onerata, magnis mu-
 neribus nō fuissent exuta. Qualia enim meruit tunc
 libera habere, quæ nunc tot bona noscitur retinere
 damnata? Verum ista caro, quamuis diuersis uicijs
 appetatur, multisq; uulneribus lacerata subiaceat, ip-
 sa tamen est, quæ cœleste psalterium canit, quæ glo-
 riosos Martyres facit, quæ Conditorem suum uisi-
 tata promeruit, quæ ipsam quoq; uitalē crucem san-
 cti Redemptoris accepit. Merito iam spiritalis futu-
 ra creditur, quando & hic mortalis tanto munere
 perfuncta gloriatur. Sic enim ista magna quidem na-
 tura, sed originali delicto peccatis quotidianis ob-
 noxia, ieiunijs, eleemosynis, assiduisq; orationibus
 Diuina se suffragatione cōponit. Sic emundatis for-
 dibus

dibus peccatorum, lucidam præparat mentem, ut suum suscipere mereatur Auctorem, fidei templū, quæ se criminibus non cōcessit hospitio. Credo Diuina miseratione prouisum, ut corpus subderet animæ, animam sibi, totumq; salutariter ad Deum respeceret Creatorem. Peractis ijs, quæ dicēda fuerunt, congruum uidetur de animarū signis indicijsq; differere, quia licet earum substantia una esse uideatur, longè tamen disparibus qualitatibus segregatur. Ac primum dicam, quemadmodum malorum hominum consuetudo moresq; declarentur, quatenus quos interius uidere non possumus, quibusdam indicijs extrinsecus approbemus.

De Cognoscendis malis hominibus. Cap. XII

OMnes igitur animæ sine recta fide deterri-
mæ sunt, ut Philosophorum, qui non Crea-
toris legem, sed humanū potius sequuntur errorem.
Et quamuis doctores uideātur esse moralium, & se
disciplinarum cultibus nitantur abstergere, supersti-
tionis tamen æruginēs non declinant. Qualis enim
clementia est, illum colere & credere, qui sibi non
præualet subuenire? Nihil enim cuiquam prodest,
uitasse noxias cupiditates, eneruatam non amasse lu-
xuriam, deceptricem fugisse fallaciam, alienum se à

terrenis uicijs effecisse, quia uanus est labor & in-
 cassum, qui remuneratorem omnium sibi reddit in-
 fensum. Cuius enim præceptis obediet, qui Latorẽ
 legis ignorat? Graditur sine uia, respicit sine lumi-
 ne, cogitat sine sapore, currit ueloci gressu, non re-
 perit, ad quod peruenire disponit. Hi possunt ad præ-
 sens florere, sed fructum non probantur inferre,
 quia gratia eorum non in radice uiguit, sed in folio-
 rum se tantum ostentatione iactauit. Nam & illi in
 eadem parte sunt, qui & si rectè credunt, scedis ta-
 men sceleribus polluuntur, quoniam cum se graui-
 bus peccatis connectunt, à Creatore dissolunt.
 Tunc immortalis anima fuit mortua, tenebris suis
 incipit amare, quod pereat, incipit odisse, quod ui-
 uit, uirtutes odit, uicia semper affectat, illamentabi-
 li obscuritate fuscata, rationem mundissimam nõ ha-
 bet, quia in gurgite se peruersitatis immergit. Mox
 ab antiquo hoste capta, ad uicia præceptus agitur, &
 per corporis illecebras sumit de eius obnoxietate ui-
 ctorias. Est enim ægra, & peccati semper anxiosa,
 ipsa se condemnans, quam nullus accusat, ut merito
 mors uitalis, ac uita mortalis talibus prouenisse dica-
 tur. Hanc si miserator ille respexit, oculumq; mētis
 corporeis excessibus obcæcatū fuerit illuminare di-
 gnatus, ad beatricẽ plenitudinẽ trahit, euadendi do-
 nat esse

nat effectū, quæ pereundi primum uidebatur haussisse desiderium. Tunc scelicior, cum fleuerit, tunc celsior, cū se prostrauerit, lachrymis reparat, quod gaudendo perdidit. Et quæ ad hostem uoluptatibus inuitata peruenit, ad salutarem Dominū prosperimè cōtristata festinat. Sed quamuis eas non sit fas hominibus intueri, tamen euidentibus indicijs suas qualitates aperiūt, ut & illas possimus aduertere, de quibus aliquid non probamus audisse. Malis nubilus uultus est, in qualibet gratia corporali mœsti, etiam cum lætatur, agunt, unde paulo post pœniteāt. Deserunt ubi pectus uoluptates suæ, subito in tristitiam redeunt. Oculi interdum supra q̄ necesse est, commouentur, iterumq; cogitantes infixi sunt, incertitugi, fluctuantes, ad omnia trepidi, de cunctorū uoluntate suspēsi, curis anxij, suspicionibus inquieti. Aliena de se iudicia sollicite perscrutantur, quia dementer propria perdidit. Quærendo uitam, calamitatem infernæ mortis incurrunt, & dum lucem temporalem auide cupiūt, tenebras perpetuæ noctis acquirunt. Relationes suas inexplicatas sæpe derelinquunt, saltu quodam ad aliud transferuntur. Quum nihil agant, semper eos æstimes occupatos. Formidolose uiuunt, etiā cum nullius insecutione uexantur. Pœna illis est consciētia sua, et à se omnia sustinēt,

cum ab alijs graua nulla patiantur. Quorum & ipse odor acerbus est, nisi cum suauissimis inhalationibus superstites condiuntur. Necesse est enim, ut odore delectetur peregrino, qui offenditur proprio. Veniamus ad sanctæ Trinitatis fideles animas, quæ prædicaturam retinent Apostolicam disciplinam, & in gloriosissimam uoluntatem constantes, reuera similitudinem supernæ seruare probatur imaginis.

De Cognoscendis bonis hominibus. Cap. XIII.

Sanctarum igitur animarum & in ista communi uita magna iam uirtus est. Nam carnem expugnatricem humani generis, per quietem debellant, uictrices sui sunt, dum studentes constantiæ, uiuo corpori mortem delectantur insigere. Væ autem carni, quæ hic superata non fuerit, nam quæ in hac conuersatione uincitur, illic sine dubio coronatur. Vir deniq; fixus, purus, innocuus, omnes laudat, se semper accusat, & cū placeat uniuersis, sibi soli displicet. Nimia enim magnitudo est, suam intelligere prauitatem, nec præualet hæc nosse, nisi tanto
quanto cum iam cœperint Diuina patescere. Hi t̄ tātum expeditius ad superna uolant, t̄ quantum se onerosius in humana conuersatione castigant. Imperant corpori, quia famulantur Auctori. Et dum se exiguos
cogno-

cognoscunt, ad culmē magnæ perfectionis uadunt. Nullum lædere cupiūt, læsi semper ignoscunt. Charitatem & illis impendunt, qui eos scelerato odio persequuntur. Tales animæ Domino præstante etiā noxijs spiritibus imperant, & illi quos mundus patitur infestos, à creatura minore superantur. Adhuc in corpore carni iubent. Potestatibus aeris, † quo-
rum tentationibus non cedunt, eis Diuina uirtute quarum dominantur. Istæ enim immortales propriè sunt dicendæ, quas nulla pœnitudo discruciat, nullus mœror affligit, quæ probantur existere inopia, ditescunt, carceribus lætæ sunt, & inter hæc iure secunda illis obediunt, quia semper bonos sequuntur. Contrà persecutores fortiore semper eriguntur audacia, quando finis lucis, illis principium est bonorum. Et in æterna beatitudine recipiūt, quod in temporali conuersatione gesserunt. Si sanctorum animæ adhuc in isto seculo commorantes, dum longa sint habitationis contrarietate distractæ, tamen bonis Angelis uidetur esse conciuēs, & ex magna parte consortes. Moyses enim per maria terrenum iter aperuit, aquarum domicilia siccis pedibus transmeauit, & tam magni fluctus, quasi latere utroq; constructi in speciem rupis, peregrina soliditate rigerunt. Meruit Helias, ne plueret, obtinuit etiam, ut se
desideratus

desideratus imber effunderet. Et unus homo beatis
 supplicationibus egit, quod generalitas cum suspen-
 deretur, impetrare non meruit. Istis enim qui se cœ-
 lesti conuersatione mundificant, uirtus superna mi-
 seratione conceditur, quam homo propter origina-
 * le uicium habere non potest. Cum creati per mun-
 dum transeuntes, maiestate semper defixi sunt, qui-
 bus tamen assidue præstantur magnalia, ut penè iure
 desinant esse miracula. Helisæus discipuli sui oculos
 cœlestem militiā non uidentes aperuit, exercitus ho-
 stium cæcitate percussit. Ademerunt nonnulli flam-
 mis incendia, uitalem calorem frigidis cadaueribus
 reddiderunt, leones feroces ad sepeliendum corpus
 conuenire fecerunt. Et in uicem ratis hominem legi-
 mus uexisse crocodilos. Liquorem conuerterunt in
 duritiam silicum, latices iusserunt manare de siccita-
 te saxorum. Illæsis uestibus prunas accepimus fuis-
 se portatas, ambulare claudum. Solem præceperunt
 stare celerrimum, humano uerbo facta est Naturæ
 diuersitas. Et in tantam gratiam sunt recepti, ut &
 potuisse ipsis potuisset famulari, quo seruire mundus pot-
 uisset, mirabatur. Quid iam de imperio uocis dica-
 mus, quando & uestis eorum tacta, effectum sospi-
 tatis attribuit, & Apostolici umbra corporis, peri-
 culum mortis exclusit? Sic abundantia meritorum
 & per

Et per illud uidebatur sanare, quod constat substan-
tiam non habere. Talis anima absolutè sentitur, eti-
am * eius existèntia non uidetur. Hilaris illi semper cum
uultus est & quietus, macie ualidus, pallore decora-
tus, lachrymis assiduus, lætus promissis, barba re-
uerendus, nullo cultu mundissimus. Sic per iusti-
ciam mentis, de rebus contrariis redduntur homi-
nes pulchriores. Oculi læti & honesti. Blandus ser-
mo & ueriloquus bonorum pectorum penetrabi-
lis, cupiens amorem Dei omnibus suadere, quo ple-
nus est. Vox ipsa mediocris, nec debilis uicino si-
lentio, nec robusto clamore dilatata, asperitate non
frangitur. Accedentibus gaudijs non mouetur, mo-
ribus uultuq; unus est, templum sanctum, domicili-
um uirtutum. Cuius ora se nequeunt immutare, dum
semper probatur studere constantiæ. Gradus quoq;
ipsius nec tardos cõspicit, nec ueloces. Nullum pro-
pter semetipsum uidet, nulli propter alterum parcit.
Suasor recti, sine arrogantia docens, cum humili-
tate liber, cum charitate districtus, ut tam graue sit
illum deserere, quàm inuitum est ab ipsa quoq; uita
discedere. Amator salutiferi secreti ubi nulla libidi-
ne sauciatur, contentione nulla succenditur, super-
bia non inflatur. Inuidiam non habet, Fratrum nul-
li loquitur, quod pœniteat, nil audit absurdum.

Multa

multa turba uiciorum sine certamine uincitur, quando solitudo gratia suffragatur. Tunicam postremo suam, quamuis more cutis una sit, suauissimis implet
 non odoribus. fragrat, quod diuitis Indiæ pigmēta trans-
 scendunt. Agnoscitur in illis humanum corpus habere aromata sua, scilicet dum nulla crapulatione distentum, nidores non exudat acerrimos. Facile est aduertere, quem superna potentia dignatur inuisere. Nam & ipse quoque animus noster mox gaudet ad talem, & non admonitus intelligit, quem cœlesti inspiratione cognoscit. Verum hæc in sexu ualidior non adeo miranda sunt. Quis autem digne sufficiat Virginum ac Viduarum maximas explicare uirtutes, quæ sic ad præcepta Dei amore sancto rapiuntur, ut & magnæ patiētiae se uigore discrucient, & ad martyrij coronam uicta carnis infirmitate perueniant? Locuti sumus multa de anima, diximus etiam de corpore nostro, quæ uisa sunt, tendamus nunc acies mentis in futuras retributiones. Conuenit enim, ut postquā se creatura cognouit, ad Creatorem suum pura mente festinet.

Quid agant Animæ post hanc uitam. Cap. XIII.

Quæretis forsitan, post hoc seculum animæ nostræ quid agant, qualesque permaneant.
 Responde-

Respondemus, ut diuersa lectione collegimus, Mors est animæ corporisq; facta resolutio, uitæ huius absentia, carnis desideria uel necessitates prorsus ignorans. Nam cum fuerimus hac luce imperio Creatoris exuti, simul corporis appetitiones & imbecillitates amittimus. Non enim ulterius labore frāgimur, non cibo reficimur, non ieiunij diuturnitate quassamur, sed in animæ nostræ natura iugiter perseuerātes, nihil boni maliq; faciemus, sed usq; ad tempus iudicij aut de præteritorum actuum prauitate incereamus, aut de operationis nostræ probitate lætamur. Tunc autem recipiemus factorum omnium plenissimum fructum, quando uoce Domini aut repudiati fuerimus, aut ad regnum perennitatis admissi. Hanc igitur mortem in ista uita penè quietus somnus imitatur, quando seculi istius desideria ambitumq; deponit, & quicquid agitur, tranquillus animus sopore mentis ignorat.

De Futuro seculo. Cap. xv.

NAm dum corpora sexu suo die creationis, in illa celeritate, qua sunt omnia creata, receperint, quæ erit calamitas miseris in æternum cruciari, nunquamq; deficere? Ita enim perpetuæ pœnæ tradentur, ut infaustè semper existere comprobentur, dolor sine fine, pœna sine requie, afflictio sine

bb spe

spe, malum incommutabile. Sic enim uarietas uicio-
 sa punitur, ut eius damnatio nullatenus immutetur.
 Miserrimi omnium & perdendo quod diligunt, &
 iugiter patiendo quod nolunt. Aeuum sine dulci ui-
 ta, mors sine remediali fine, ciuitas sine læticia, pa-
 tria exosa, amara domicilia, cœtus tristem, turba
 lugentium. Et quod suprâ omnes deterius est, illos
 ibi secum torqueri posse cognoscunt, quos decepti
 Numina crediderunt. In ipso tamē supplicio pro me-
 ritorum qualitate diuersitas est. Nam & distans bea-
 titudo bonos continet, & impios dispar pœna con-
 stringit. Aetas planè omnibus una atq; perfecta fu-
 tura est. Nam † quemadmodum ibi erit minor, ubi
 non crescitur? Aut quare senex, ubi non deficitur?
 Mutabilitates istæ ad interitum tendunt. Vnum est,
 quodcunq; perpetuum est. Ex hoc igitur quasi uasto
 flumine quoddam uidi thuribulum altercationis exi-
 re, si iugi pœnæ concedatur æternitas, dum con-
 sumptio uix substantiam permittat existere, quam
 nullo se tempore permittit reparare. Sed istud omni-
 no superfluū est in causarū perennium ratione cogi-
 tare. Nam & talis esse pœna potest, quæ torqueat,
 non imminuat, & talis substātia, quæ sensum dolori-
 bus augeat, non defectū mortalitatis incurrat. Ipsa
 deniq; anima nostra quantis hic cruciatibus affici-
 tur,

tur, cum tamen solvatur? Montes quoq; quàm nimio
terrentur incēdio, & tamen inter flammās suas sta-
biles perseverant. Salamandra incendio reficitur, et
ignis calore reparatur. Vermiculi quidam æstuantibus
nutriuntur. Siccis dat viētum, quod alijs mina-
tur interitum. Quod si inter has mortales materias
talia nos extra corroborant, quid de illa æternitate
credendum est, ubi mortalem non inuenit, quem pœ-
na consumat? Erit ergo miseris conflagratio inextri-
cabilis æterna. Bonorū autem dona quis dubitet esse
perpetua, cum se cognoscunt læticiam percipere, et
ulterius tristitiam nō timere, mereri gaudium, quod
norunt esse continuum? Illic animus sua prospera
non pauescet, sed exultationem propriam semper
retinet in æternum cogitata prosperitas. Aduertunt
enim beatitudinem suam in summa esse securitate,
cum se intelligunt iam non posse peccare. Nulla ibi
quatitur uarietate nostra securitas, fixa mens nō nu-
tat, non fluctuat, nō mouetur, & in tāta pacis stabi-
litate defigitur, ut nihil præter illā contēplationem
uel quærere uel cogitare patiatur. Sic prouenit sem-
per, quod libeat, quādo nō erit, quod pœniteat. Vaca-
bimus ibi, si tamē Creatoris munere cōcedatur, non
torpore desidiæ resoluti, sed ad gloriā perfectionis
intenti. Sensus noster cōplebitur puritate mitissima,

sapiētiā

tranquillum erit omne, quod uolumus. Sine cogitatione sapiemus, sine errore sentiemus. Malum iam nec ab alio capietur, nec extra uoluntatem generabitur. Habebimus hanc esuriem assiduā, quam mens fastidire non possit, amando Creatorem, semperq; eius gloriam suauiter cōtuendo. Non ibi molesta tædia prægrauabunt, non uarietas imbecilla confundet, quādo talia sunt, quibus afficimur, ut nullum in eis finem optare patiamur, quies operosa, opera quies, animi indefecta unitas. Tunc enim Diuinæ sapientiæ agnitione complemur, nec rerū ueracissimus intellectus disciplinis onerosis imbuitur, sed in elaborato mentis lumine declaratur. Ibi numerus quantus est, notus efficitur, ibi linearum discretio absolute conspicitur. Ibi conuenientia Musicæ patet, ibi astrorum motus uisuali cognitione certissimus est, ibi ueritas superna uidendo nota est. Dei t̄ sapiētiā cōtuebimur, qua maiestate singula quæq; disponat. Ibi uidebimus, quā irritè ab hæreticis lacerabatur Ecclesia. Ibi etiam conspiciemus in uestitu deaurato astare Reginam à dextris sponsi & Regis sui. Ibi cognoscimus, quāta fuerit sub sole uanitas uanitatum. Ibi reuera cernimus, quā salubriter monebamur, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli serues. Cui omnia comparata uilissima sunt, qui nunquam
aliter

aliter fuit, nunquam aliter erit. Cum quo esse nemo nisi feliciter potest, sine quo esse nemo nisi infelicitate ualet. Sic dum talis agnitio ab anima rationali etiam purgata reuoluitur, inueniri ab ea non potest, quod amplius expectatur. Opinari quidem possumus, spiritualis homo quare causarum delectatione saginetur, sed quid sit ille suauitatis modus (sicut legitur) nec mente potest intelligi, nec sermonibus explicari. Felices habent omnia, quæ uolunt, & nulla aduersitate quatiuntur. Ibi enim caro animaq; æterna pace compositæ, nequeunt inter se sentire contraria. Ibi erūt artus, qui spiritali consensu ornent, non concupiscentia carnali degenerent. Ibi denique cœlesti sobrietate fulgebunt, non autem mundanis cogitationibus ebricæ polluentur. Domicilia planè eorum (ut putamus) in supernis erunt, & terras non appetent, † quorum necessarium usum non habent. *quarum*

Quocirca non erit permixta, sicut in hoc mundo habitatio, sed sequestratim ab impijs electi, magna locorū qualitate & regione diuidentur. Ciuitas cœlestis, mansio segura, patria totum continens, quod delectet populus sine murmure, incolæ quieti, homines humanarum rerum indigentiam non habentes. Ibi nullum auida molestat esuries, nullum morbida ægritudo consumit, nullus probatur liberam erube-

scere nuditatem, nec quenquam graua frigora contristant, non æstus anhelum corpus exurit, nullus somnos reparatores appetit. Vbi nemo cognoscitur esse lassatus, omnia blanda, omnia suauia, cuncta tranquilla. Quando & ipse mundus noxia depouens, temperiem habebit saluberrimam, perpetuis seculis unitatem. Erit etiam illic dies continuata, & serenitas æterna. Sol ibi quidem nulla nube fusatur, sed omnia de Auctoris gratia plus lucebunt. Ibi enim beatis talis splendor mentis est, & lumen intelligentiæ, ut ipsum Creatorem, sicut in maiestate sua est, mereantur conspiciere. Quocirca libristui-
 rum rationabiliter cōmonemur, quod pars illa emundata atq; meliorata, Diuino munere ueraciter speculetur Auctorem, quæ eius nihilominus portat imaginem. Inde denique uidebimus, unde credimus. Et ex parte illud summum, eximium, singulare contemplabimur, unde utiq; meliores sumus. Globus iste solis
 quomodo permulcet
 quum hic serenus infulserit, † quemadmodum animi nostri sensa † permulcent? Lumen quoq; terrenum quanta nos implet gratia, quum uidetur? Aspeti flores gratissima nos iucunditate reficiunt. Terram uiridem, mare cæruleum, aeris puritatem, stellas micantes eximijs delectationibus nunc intuemur. Quod si magnā præstant dulcedinem, cum ad obtu-

ius nostros puenerint res creatæ, quid illa maiestas
tūc uisa conferre creditur, cū nihil simile reperitur?

De Deo. Cap. xvi.

TVnc perfectè cognoscimus, quomodo saluta-
riter credimus. Nec enim aliter animaduerte-
re merebimur, nisi nunc, quæ uera sunt, fateamur:
hoc est coæternam, incommutabilem, distinctam
personis, & inseparabilem Trinitatem, replentem
omnia simul substantiali uirtute sua. Vnum triplex,
trinūq; simplicabile, paritas in omnipotentia, æ-
qualitas in charitate, unitas in natura, hæc excellen-
ter & singulariter simul iudicat iusticia sua, simul
parcit pietate sua, simul cooperatur uirtute sua. Po-
testas incompræhensibilis, beatitudo mirabilis, ex
qua beantur, quæcūq; beata sunt: uiuificantur, quæ-
cūq; uiuentia sunt: continentur, quæcūq; substi-
stunt, cuncta librans, simul cuncta discernēs. Quæ
ideo in iudicādo non labitur, quoniā in cognoscēdo
non fallitur. Cum non appareat, præsens bonis est:
& quum nusquam desit, absens malis est. Immobiles,
quia ubiq; totus est. Incessabilis, quia uoluntates suas
semper operatur. De toto se audit, de toto uidet, non
ex aliqua parte, tanquam de membro respiciens: sed
omnia undiq; ita, ut sunt, pscrutabili uirtute cognos-
cens. Dicitur etiam odorari, gustare, ambulare, sed

hæc propter intelligentiã nostram humana consue-
 tudine facere perhibetur, dum inenarrabili poten-
 perficiat tia maiestatis suæ longè aliter cuncta† perficiet. Vir-
 tus sancta, uniuersa creans atque disponens, regnat
 maiestate propria & gloria sempiterna. Incompræ-
 hensibilis, inæstimabilis, & æterna potentia cœlos
 mirabili suspensione consolidat, terras super inane
 defigit, dat fontibus cursum, mari terminum ponit.
 Serenus coruscat, pius fulminat, ima summaq; sapi-
 entia suæ lege moderatur, scilicet quia in guberna-
 tione ipsius consistunt omnia, non in suo posse dere-
 licta. Irascitur blandus, iudicat tranquillus, & sine
 mutabilitate eius præuenit, quod delinquentium rea-
 tus exciperet. Rerum humanarum ualde miserator,
 conuersis statim parcens, peccâtes expectando re-
 corrigens. Et cum pati nihil possit contrarium, ma-
 gna tolerantia sustentat aduersum, quantulumcunq;
 est. Quod hic de illa ineffabilitate sentimus, ibi ple-
 nè cognoscimus. Quàm subiecta sunt in conspectu
 eius gloriæ, quæ miramur? Cui præbet ministerium
 Angelica magnitudo, charissimo famulatur excelsi
 principatus obsequio, innumerabiles potestates fide-
 liter & constanter obediunt, cuius semper indiget
 quæuis excellētia summitatis. Quid iam de eius sin-
 gulari potentia coniiciamus, quando nec illud modò
 compræ

compræhendere sufficimus, quod ei parere posse minime dubitamus? Tunc liberati intelligimus, cui dementes resistere tentabamus, ad quam t̄ magnifica *magnificè* provocati, quibus uidebamus sordibus occupari, illud in æternum sufficere uidere, quod nos in æternum promittit ueritas intueri? Illic conuincitur omnis prauitas quæstionum. Illic male credita ueritatis ipsius facies operatur. Sine fine regnum, sine nocte lux, sine uitæ corpus, sine moribus uita. Et cum omnia dirigantur ad æternum solum, ibi morietur exitium. Magnum, ex his t̄ perfui, sed multo melius, *perfui* quod inde probatur exiri. Vincunt uota, qui uocantur ad præmia. Tunc uerè cognoscunt, quàm feliciter creati sint, qui ad tam magna peruenērūt. O incompræhensibiles maiestates & pietates. Nam inter *opera* topelas rerum, quibus mundi ambitus Opificis laude completur, nihil t̄ egregius probatur existere, *magis egregium* quàm substantiæ spirituales, quæ Creatorem suum pura noscuntur mente cogitare. Reliqua enim facta sunt ad intelligentium delectationem, hæc autem ad suam beatitudinem, quæ ueneratur Auctorem. Tempus est, ut quæstionum uarietate dimissa, dictorum copiosissimam densitatem, in quibusdam manipulis colligamus, ut fideli calculo numerata, horreis memoriæ compendiosa breuitate condantur.

Recapitulatio. Cap. XVII.

PRimo igitur ut retineatis auditores prudentissimi, propriè dici hominis animam, etymologia ipsius consonatione docuimus, sequestrantes ab ea uocabula, quæ nominum similitudine audientes confundere potuerunt. Secundo diffinitionem substantiæ huius cum suis expositionibus, ut datum conuenit, absoluimus. Tertio de substantiali eius qualitate decursum est. Quarto monstrauimus quemadmodum anima formam habere non possit. Quinto uirtutes morales relatæ sunt, quæ contrà uicia huius seculi, uelut quædam arma fortiter opponuntur. Sexto de uirtutibus animæ naturalibus non pauca posita sunt. Septimo, de origine eius. Octauo, sedem ipsius iudiciumque descripsimus. Nono, de corporis nostri positione tractatum est. Decimo, anima infidelis cum suis signis, prout concessum uidetur, ostensa est. Undecimo, lucidam mentem et plenam Diuinitatis, pro captu nostræ possibilitatis attigimus. Duodecimo, de spe futuri seculi nonnulla Domino largiente memorata sunt, ut quam immortalem credimus, perennes distributiones habere nihilominus sentiamus. Clausimus itaque nostrum munusculum numero duodenario, qui cælos signorum diuersitate decorauit, qui

qui annum menstruali uenustate composuit, qui uen-
tos principales terrenæ indigentiae prouida disposi-
tione concessit, qui diei noctisq; spacia horarū con-
grua quantitate diuisit, ut merito & animæ diluci-
dationi hæc supputatio adhiberetur, quæ tantarum
rerum naturalium dispositionibus consecrantur.
Restat nunc sapientissimi uiri, qui floretis ingenio,
ut mole mundi istius salutariter transilita, Diuinæ
misericordiæ nosmetipsos uelociter offeramus, per
quam leuissimè illuminatur cogitantis obtutus. Intel-
ligamus eum, diligamus illum, & tunc animas no-
stras uerè cognoscimus, si de illius largitate sapia-
mus. Ipse enim Magister potens atq; perfectus est,
qui & uera dicat Animæ nostræ, & quæ dixerit,
eam faciat illuminata mente conspiciere. In schola
siquidem Christi cor indocile non potest inueniri,
qui se ei tota mentis integritate tradiderit. Nec i-
gnorare potest, quod quærit: nec amittere, quod pia
remuneratione suscepit. Fit ergo magna, precio-
sa, diues anima, quum se ex proprio pauperem esse
cognoscit: potens, si humilitatem saluberrimam
non declinet: felicissima denique, si seruet in car-
ne, quæ in æthere superbi Angeli probantur ami-
sisse. Ad te enim sancte Domine, nemo se eri-
gendo peruenit, sed potius humiliatus ascendit.

Cum

creaturis

Cum altissimus sis, proximior redderis supplicatione curuatis, nostra tibi humilitas accepta est. Amas, quod pro te non quæris, desideras, quo non indiges. Ipsa est enim uitæ nostræ Mater, Germana Charitatis, æstuantis animæ singulare præsidium, contraria debellatrixq; superbicæ, ut sicut ista per diabolum origo criminum, ita illa per te noscitur fons esse uirtutum. Hanc tu Domine Christe sic nobilitare uoluisti, ut eam non solum præcipere, sed etiam suscipere dignareris. Subijsti quippe in assumpta hominis natura iudicium, qui iudicaturus es mundum. Cæsus es flagellis, qui exaltas & humilias Reges. Pertulisti in faciem odiosos consputus, quem insatiabiliter uidere cupiunt Angeli. Felle potatus es, qui humanum genus sic habuisti dulce, ut rerum Dominus, naturam serui dignareris assumere. Patiēter coronam spineam suscepisti, qui comples orbem terrarum diuerso flore præmiorum. Conditionem subiijsti mortis, qui uitam ⁊ creaturus tribuisti uniuersis. Tantaq; in sancta incarnatione humilitas, quāta est in Diuinitate incompræhensibilis maiestas. Per te enim admirande Domine pœna facta est æterna requies, passio remediabilis, mors fidelium, salutis introitus. Hæc enim perpetuè dat uiuere, quæ solebat extinguere, non iniuria, quoniā quæ uitam omnium suscepit

suscepit, meritò ius peremptionis amisit. Data in dedecore, manet in honore. Quondam res quæ pandebat inferos, nunc perducit ad ccelos. Verè omnipotens, qui & ipsas misérias fecisti potentes. Nullus Regum egentibus tuis par est. Nullæ purpuræ piscatorum tuorum retibus adæquantur, quando illæ in mundanas tempestates impellunt, hæc ad littus æternæ securitatis adducunt. Pauper de nobis, diues ex tuo, factus es socius mortalitatis nostræ, ut nos participes redderes æternitatis tuæ. Superbiam humilitatis aculeum morte prosternis, nosti enim bona facere per iniquos. Conuertis in adiutorium, quod paratum est ad nocendum, potentius esse dijudicans, læsiones ad utilitatem conuertere, quàm causas malorum radicitus amputare. Nam quomodo beneficiorum tuorum cognoscerentur signa, si & aduersæ partis non monstrarentur indicia?

Oratio. Cap. XVIII.

TV ergo Domine Iesu Christe, qui sic pro nobis flexus es, ut homo fieri dignareris, non in nobis patiaris perire, quod decreuisti miseratus assumere. Meritum nostrum, indulgentia tua est. Dona, quod offeram: custodi, quod exigas, ut uelis coronare, quod præstas. Vince in nobis inuidam potestatem, quæ sic decipit, ut deletet: sic deletat, ut perimat.

rimat. Hostis dulcis, amicus amarus est. Nosti enim, quàm feraliter lubricus anguis illabitur squamis repentibus, minutatim corpus omne sollicitat, & ne eius intelligatur aduentus, fixum non habet in prauaricatione uestigium. Inuidit proh dolor tam magnis populis, quum duo essent, & adhuc temporales persequitur, quos impio ambitu fecit esse mortales. Se intercipit, quo alios decipiat, & nullo fine corrigi meretur, quia de omnium deceptione damnandus est. *possideat* Qui propter non t̃ possit iniquus, ne conualescat interitus, dominatum in nobis non exerceat, qui nūquam præstitit. Sed uirtus tua nos possideat, quæ creauit. Doleat perijisse, quod fecit, dum nos non uiderit perire, quos uoluit. Domine, quia in nobis non est, quod remunereris, sed in te semper est, quod largiaris, eripe me à me, & conserua me in te. Impugna, quod feci: & uindica, quod fecisti. Tunc ero meus, quum fuero tuus. Via sine errore, Veritas sine ambiguitate, Vita sine fine. Dona, noxia odisse, profutura diligere. In te ponam prospera, mihi ampliter semper aduersa. Quàm nil sim sine te, sapiam: qualis uerò tecum possim esse, cognoscam. Intelligā, qui sum, ut ad illud ualeam peruenire, quod non sum. Nam sicut præter te existere non cœpimus, ita & sine te esse proficui non ualemus. Om-

via uergunt nihilominus in ruinam, quæ à Maiestatis tuæ pietate fuerunt segregata. Te autem amare, saluari, formidare, gaudere, inuenire, creuiffe, amiffisse, perire est. Tibi denique nobilius est seruire, quàm mundi regna capeffere: meritò, quãdo ex seruis Filij, ex impijs iusti, de captiuis reddimur absoluti. Quapropter contra peccata nostra, misericordiae tuæ munimen insurgat, quæ nominis sui testimonio miseris datur, ut trina remunerationis conditione sentiamus, nobis propiciam Trinitatem. Petimus, quia iubes: pulsamus, quia præcipis: & sine fine conferre maius, qui semper communes, ut rogeris. O altitudo pietatis, ô clementiæ incompræhensa profunditas, quum nemo possit aliquid recipere, si resistis. Et te precibus nostris pati posse testaris, meritò, quando à Iudice petimus, ut ad pœnale iudicium non uocemur. Et per Legislatoris gratiam speramus eripi, ne possimus à promulgata constitutione damnari. Tibi sancte Rex confidenter dicimus, Dimitte peccata, & concede † non debita. Omnis nobis creatura, operis tui bonitatem collaudat. Debemus tibi, quod existimus: obligamur etiã, quod quotidiano munere cõtinemur. Gaudemus et huic quoq; gloriosissimæ Dominæ, quod tua beneficia nõ irritè postulamus. Tempera bone Artifex organum corporis nostri

nostri, ut harmoniæ mentis possit aptari: nec sic ro-
boretur, ut superbiat: nec sic languescat, ut defi-
ciat. Tu nosti, quæ uerè moderata sunt uasa, tua sic
reple prosperis, ut capacitas non præbeatur aduer-
sis. Dominetur ratio, seruiat caro, quoniã à te solo
potest effici, ne fragilitate corporis nostri possis
offendi. Verùm hæc pro nostro modulo, non pro
rerum ipsarum magnitudine dicta sufficiant, quan-
do & amplius, quàm expetebatur, ediximus, & al-
ma lumina ueracium literarum breuiter talia cauteq;
docuerunt. Illi enim potuerunt de his inoffense dice-
re, qui purificati Diuino munere, probabili se me-
ruerunt conuersatione tractare.

CASSIODORI

de Anima Libri

finis.

IN IOANNIS LO-

DOVICI VIVIS DE ANIMA

Libros Index.

A Bſtrahentium	intente cæditur	33
non eſſe men	Aeris denſatio uel diſ-	
riri	raratio	68
Academici	Aeris naturalis indicium	
48	pag.	33
A Corpore uenire ali-	Aethiopix ſtirpes om-	
quid ad oculum tan-	nes odoratiſſimæ	
ta celeritate, ut mo-	pag.	41
mento temporis ui-	Affectiones	5
deatur longiſſima	Affectus ſeu perturba-	
penetrare ſpacia	tiones	54
4		
A ctiones	97, 69	
A ctiones uitæ & ſen-	Agens	65
ſuum, & cognitio-	Agentes aliud	80
nis et intelligentiæ	Album	28
pag.	Album & candidum	28
68	Alimentum prius co-	
A ctionum inter ſe re-	quitur, quàm diſ-	
pugnantia	cernatur	14
72		
A diuncta eſſe diuerſa,	Altrix potentia	ibi.
quum actiones ſint	Amaracinus, muſcus,	
perſimiles	nardus,	40
59	<i>Amφίβια</i>	69
A Dulcibus qui abhor-	<i>Ανάρρησις</i>	82
rent, nec odorum	Angeli boni & mali	51
preſtantia delectan-	Anima	68
tur	Anima brutorum	5
41	Anima corpori non ali-	
A er auricularis	33	
A er auri congenitus	33	
A er uirga aut ſcutica		

I N D E X.

ter innectitur, quā	gulis animalibus	71
lux aëri	Animæ altricis duo in-	
63	strumenta	9
Animæ habitare dici-	Animæ appositius or-	
tur in corpore	ganum	66
65	Animæ instrumēta	64
Animæ in uniuerso cor-	Animæ organa sunt pa-	
pore est haud aliter,	rata uelut artificii	68
quā unaquæque	Animæ quæ sedes	72
effectio in cuncta	Animæ quod sit præci-	
sua mole	puum instrumen-	
72	tum	73
Animæ, quæ altrix dici-	Animæ uegetatiuæ par-	
tur, ignea est	tes	13, 25
63	Animæ esse agens præ-	
Animæ quid	cipuum	65
56, 59, 65	Animæ nihil magis re-	
Animæ quid sit, nihil	conditum	5
interest nostra scire,	Animæ quot	71
qualis autē, & quæ	Animarum genera	70
eius opera, permul-	Animarum opera peni-	
tum	tissima	69
60	Animal nullū est quod	
Animæ rationalis	non habeat cor	74
5	Animalia perfecta	71
Animæ sub nullū cor-	Animantis corpus soli-	
poris sensum cadit	dum esse oportere	
pag.	pag.	11
4	Animantis corpus uni-	
Animæ sub sensus no-	uersum, meatibus	
stros non uenit	est quasi perforatū	
59		
Animæ suo corpori uel		
connexa, uel sicuti		
quibusdam placet,		
annexa & adiun-		
cta		
62		
Animæ uegetans		
21		
Animæ uegetatrix		
25		
Animæ unica est in fin		

I N D E X.

pag.	15	An Species aliquæ are	
Animantis iam pleni		bus ueniant ad sen	
& adulti opus, ge-		foria	44
neratio	21	Antiqui	7
Animantis meta	17	Apis, formica	70
Animâti absoluto nec		Appetitus	10
pauciores debuisse		Apud Romanos uere-	
sensus tribui, nec		res religio, igne ex-	
oportuisse plures		tinguere	17
pag.	42	Aqua pura non dicitur	
Animantes recens na-		alere, sed eluere	12
tæ	11	Aquæ reductio ad fri-	
Animantia perfecta	15	giditatem	9
Animata	12	Aquæ ex floribus distil-	
Animata quæ lingua		latae	40
carent	39	Aquila	29
Animosum	74	Aquosa	39
Animus an ex sensuû		Arabiae stirpes omnes	
nunciatione possit		odoratissimi	41
decipi	49	Araneus, bombyx	70
Animi attentio seu ad-		Argi dulces	82
uersio	79	Arida materia	13
Animi & mentis non		Aristoteles	17, 21, 34,
minus est in medio		42, 51, 55, 85	
cri corpore, quàm		Aristoteles more suo te-	
in uasto ac enormi		ctus	4
pag.	50	Aromata	41
Animorû nostrorû ui-		Arte mista & confecta	
ta calore quoq; pro		pag.	40
pagatur, nempe cha-		Artium corruptarû Lu-	
ritate Dei.	9	cubratio	4
		a a	Asia

I N D E X.

A ffanorum quidam fo-	res, quā uolucres 18
lis odoribus frugū	Biliofi 85
dicuntur uiuere 12	Biliofi ad retinendum
A sperum & læue 36	sunt aptiores 83
A trum 28	Bilis atra 67
A trum, nigrum & fu-	Bili atra laborantes 38
scum 28	Bilis flaua 67
A ttentio memoriā con-	B ipeda, quadrupeda, a
firmit 84	poda 69
A uctrix facultas 16	B ombus 33
A uditus 32	B onitas 61
A uditus aëreus 43	B onitas esse potest, ubi
A uditus disciplinæ est	non sit cognitio ei-
sensus 71	us, quod faciendū
A uditus, sensus disci-	est 61
plinæ nominatur	B rutorum animi 63
pag. 47	C
A ues 8	C æci nari, quas
A ugens facultas 16	in animo habe-
A ures aereæ 64	ant effigies, diffi-
B	cile dictu 79
B eatitudo, uelut	C æcis ac surdis Natu-
extrema quædā	ra dedit acumen ta-
manus est uni-	ctus, celerem ac fir-
uersæ perfectionis 16	mā memoriā, in-
B eatitudinis sempiter-	telligentiæ subtilita-
næ perfectio 72	tem 48
B eluxæ marinæ maio-	C alor 9, 13
res, quā terre-	C alor fundamentum
stres 18	habet in neruis, &
B eluxæ terrestres maio-	ossibus 20
	C alor

I N D E X.

Calor , instrumentum		Conditoris sapiētia	24
animę altricis et au		Concha	70
gescētis	20	Conchæ	8
Candidissimus & præ		Conchæ & spongię	54
fulgens color	41	Conchæ multarũ for-	
Caro	36	marum	70
Ceræ sigillum impres-		Coniunctio & propin-	
sum	27	quitas	61
Cerebrum , & in eo spi		Consideratio	77, 82
ritus quidã tenuis		Conspicilla	31
fimi	73	Continens & asseruās	
Cerebrum humidũ	83	pag.	25
Ceres tritici inuentrix		Conus	30
pag.	23	Cor in medio corpore	
Chrysippus Stoicus		pag.	73
pag.	74	Cor, primum in corpo-	
Ciborum fundamen-		ratione animantis	
tum	11	uiuīt	73
Cineres	9	Cor quod non habeat,	
Coctrix	14	nullum animal	74
Cognitio interior	50	Cor sine interitu ani-	
Cognitionis genera	26	mantis fauciari nō	
Color	28	potest	73
Color secundum uisi-		Cor, uitę fons est	73
le	31	Cor, ultimum emori-	
Colores	28	tur	73
Colores, luces tenues		Corporalia, spiritaliũ	
pag.	46	quædam ueluti fi-	
Colores tali ingenio,		mulachra	50
quali est lux	46	Corporis contempera-	
Concoctio	13	tio naturalis me-	
		a 3 moriæ	

I N D E X.

moriar plurimum		& poculera ad uim	
confert	84	caloris auertendam	
Corporis naturalis co		pag.	20
stitutio prima, ele		Dei charitas consum-	
menta Naturę com		mata	72
plectitur	35	Dei suprema excellen-	
Corpora	35	tia	60
Cyneas	85	<i>Διαφανής</i>	28
Cyrus	85	Domini Naturę beni	
		gnitas	60
D		E	
D Aemon	65	E Brii & ægroti	85
De Affectib. spe		Echo	34
culatio	6	Echo maior &	
De Anima cognitio	2	plenior	34
De Veritate fidei Chri		Echo minor & confu-	
stianę libri	4	sior	38
Definitio nostrę con		Echo semper, quod ul	
iecturę	42	timum est soni, ex	
Degeneratio ex semi		plicatius recipit	
ne non raro proue		pag.	34
nit	22	Effectio	59, 62
Deus 60, 61, 65, 76, 84		Effectiones	60, 61
Deus animantium cor		Effectio omnis, artifex	
pora in spongię mo		est in sua materia	
dum finxit	17	pag.	62
Deus notitiam quan		Effectiones siue speci	
dam corporum in		es uiuentium	61
dere uoluit	42	Elementorum qualita	
Deus solus res ẽ nihilo		tes	67
procreare potest	19	Elephantus	58
Deus tribuit esculenta			

Empe-

INDEX.

Empedocles	58	sci uidetur	24
Euridexia	63	Fœmina frigidior &	
Euripe	68	humidior	24
Epicurei	48	Fœmina nihil aliud est	
Epularum notitia	47	quàm mas imperfe	
Equus	82	ctus	24
Equus poturus, aquã		Fœminæ materia	24
...pede turbat	12	Fœminæ prægnantes	
Erecta, proiecta, recta,		pag.	52
curua	60	Fator	41
Ex corde, tanquam ex		Formatrix	25
castello aque riui	73	Fumenta et uineta na	
Expultrix	25	turalia sunt	33
Ex sensilibus uenire a-		G	
liquid ad sensoria,		Alenus Medi -	
manifestissimũ	45	cus	74
Extimatiua facultas	52	Generatio	20, 21
Extimatrix	50	Generatio uaria	22
Euaporatio calida a -		Generatrix	16
cerrimum odorem		Geometricæ	59
gignit	41	Globus aureus absque	
F		ulla rima operis te-	
Abulæ	83	mistitanici	34
Facultates	76	Græci	28, 34, 70, 79, 82
Facultatis altricis		Gregorius Nyssen	
multa munia	13	pag.	68
Facultatis genitricis ui		Gustatus sensoriũ	38
res particulares	25	Gustus	37, 42
Fanes	10	Gustus aqueus	64
Fœmina	23	Gustui odoratus est u-	
Fœmina ex inopia na-		tilis	46
		a	4
		Her.	

I N D E X.

H

<p>H Erba nulla est,
 nulla arbor quę
 non proprium
 quendā habeat ui-
 rorem 29</p> <p>Hispani, frequētes mo-
 riuntur in insulis</p> <p>Noui orbis 12</p> <p>Homo 75</p> <p>Homo microcosmus
 pag. 64</p> <p>Homo supra cęlos e-
 tam ascēdit ad De-
 um ipsum 63</p> <p>Hominis anima 75</p> <p>Hominis Diuina ori-
 go 63</p> <p>Homini odoratus he-
 betissimus cōtingit
 pag. 47</p> <p>Hominē, parū quē-
 dam mundum ap-
 pellari 64</p> <p>Homines ingeniosissi-
 mi, & bono memo-
 rię prolixę instru-
 cti ornatique 86</p> <p>Homines alię aliorum
 phantasiā com-
 mouent 52</p> | <p>Homines ampliores in
 locis humidis, quā
 in arentibus 18</p> <p>Homines uoraces & e-
 briosi 38</p> <p>Hortensius 85</p> <p>Hortensius uerborum
 recordatione dici-
 tur ualuisse 84</p> <p>Humor 9, 13</p> <p>Humor auget corpora
 pag. 18</p> <p>Humor immodice au-
 ctus 10</p> <p>Humor, instrumentū
 pastus caloris 20</p> |
|---|---|
-
I	
Anus 83	<p>Ignem quoq; uiuen-
tem esse existima-
runt olim quidā 17   Imaginatio 50, 51   Imaginatio admodum
colligata cum cor-
pore 52   Imaginatio concitata
efficit, quod nulla
intelligentia aut ra-
tio possent 52   Imaginationem in an-
teriore cerebro cō-
stitui</p>

I N D E X.

fitui	53	nea uel lutea multa	
Imaginatua	50	esse censentur, quę	
Immutatrix	25	non sunt	31
In Angelo spiritalis est		In Linguae radice ue-	
lux Dei, in sole au-		rus & certissimus	
tem corporalis	28	sensus fit	38
In Anima ratiōali mu-		In Lingua extrema a-	
nera	78	cutissimus gustan-	
In Animalibus quid-		di sensus	38
dam uidemus ines-		In Memoria multa ha-	
se, cuius plātę sunt		bemus nobis inco-	
expertes	25	gnita	48
In Aqua etiā audiri	33	In Natura quę coniu-	
In Bili atra, multa esse		guntur, & colligan-	
cēsentur nigra, quę		tur, ea omnia me-	
non sunt	31	dio quopiā deuin-	
In Cibus conuenit ali-		ciuntur	62
quid esse solidū	11	In Nexus ratiōe ac mo-	
In Coloribus quidam		do permagnum est	
sunt grati, alij ex-		discrimen	62
cellentes	41	In Radice tota uis	60
In Conchis et ostreis fe-		In Sensatione insunt, sen-	
ces deprehēdere	12	forium, sensibile &	
In Digitis extremis a-		medium	49
cutissimus tangēdi		In Sicilia ferunt triticū	
sensus	35	ultro prouenire	23
In Flādria Belgica mu-		In Stirpium propagine	
lierū locis gignun-		magna est inter ge-	
tur beluę multiformes	22	nitum et gignens si-	
In Iracundia, sangui-		milinudo	25
		In uidendo maior cele-	
		ritas,	8 5

I N D E X.

ritas, quàm in au-		cus	68
diendo	46	Instrumenta, sunt qua-	
Inaudibilia	35	litates, & confor-	
Inchoata	71	matio materiæ	62
Inchoata atque imper-		Instrumentorum ratio	
fecta	72	pag.	67
Incorporatrix	14	Intelligendi functio su-	
Infans, dum corpora-		prema	58
tur in utero, nihil		Intelligentia	75
ferè distat à stirpe,		Intelligētia duplex	77
natus autem à bru-		Intelligētia simplex	78
to	71	Intelligentiæ impedi-	
Ingenium à memoria		menta	79
adiuuatur	83	Inter sexus differentia	
Ingenium necessitatis		parua	24
stimulo expergisci-		Iudicium acius & effi-	
tur	48	cacius	84
Ingenij delassatio ab		Iudicium nihil statuit,	
ipso non est, sed ab		quod non sit con-	
instrumentis	81	fectum ratione	77
Ingenia inuersa atque		Iuuenes	85
infelicia	83		
Ingenia lenta recorda-			
tionis fide ualēt	85		
Inhaerentia esse eadem			
pag.	58		
Insecta	68, 70		
Instrumentum, mag-			
num momentū est			
ad opus rectè per-			
ficiendum, aut se-			

L

L ignum aridū	9
Linguae caro	39
Liquores	64
Literarum monumen-	
ta	85
Λογισμός	56
Lux	28
Lux, colorum fons &	
& parens	46
Lux	

I N D E X.

Lux exterior cū illa o-
culorum coniungi
tur ad notitiam ui-
dendi 29

Lux immodica obruit
oculorum uires 29

Lux primum uifile 31

Lux princeps uifile 30

Lux seu lumen 29

Lux ſpiritalis cum luce
mentis coniungi-
tur ad intelligentiā
pag. 29

Lucis uel luminis cer-
tior modus 29

M

MAenæ 11
Mas 23
Mas calore præ-
ſtat 24

Medicorum cura 85

Mel 39

Membrū nullum eſt,
quo non animalia
aliqua careant 74

Membra ſiue interna,
ſiue externa 64

Memoria 50, 75, 81

Memoria et recordatio
pag. 81

Memoria primum eſt

in quod ætas inua-
dit 83

Memoria tenacior eſt
in tardo 85

Memoria uaria 84

Memoriæ loco magnū
bonum ſenibus 84

Memoriæ ſedes ac ue-
lut fabrica 82

Memoriæ, ſicuti & ma-
nus, partes ſeu ui-
res duæ 83

Memoriæ quæ condu-
cant 85

Memoriam in occipi-
tio conſtitui 53

Menciæ Principis Ze-
neticæ cœmeliarchi
um 34

Mens 58

Mens ſiue intelligen-
tia 76

Mentis et phantaſiæ cer-
tamen 55

Mentis noſtræ quanti-
tas, uis, functiones,

opera 76

Mentis partes 77

Meſſis odor 40

Metalla 17

Meticuloſa 74

Miner-

I N D E X.

Minerua oleæ inuen- trix	23	Natura cæcis ac surdis dedit acumẽ tactus,	
Mola	22	celerẽ ac firmã me- moriã, intelligen-	
Moles quæ tanguntur, segniùs iritant sen- sum, quàm uisile, uel audibile	37	gentiẽ subtilitatem pag.	48
Motus	54	Natura quibus sensũ aliquẽ detraxit, di- ctu incredibile, quã	
Mulieres prægnãtes	18	sedula in compen- sando sit	47
Mulieres, putri humo- re abundant ex ali- mẽtis brassicarum, et ceruissiarum potu pag.	22	Naturę arcana sunt no- bis incomprehensi- bilis	34
Mures ambiguam ha- bent procreationẽ pag.	23	Naturæ corpora	11
Muscę, culices, formi- cę, apes, & quæ nec sexum ullũ habẽt, generationem ha- bent spontaneã	23	Naturæ Principis insti- tutio	24
		Naturæ nihil inimici- us, quàm popina- ria	41
		Naturalia	40
		Neapoli Italiæ in Mu- lierũ locis gignun- tur beluæ multiformes	22
		Necessitatis stimulo in- genium expurgis- citur	48
		Nervi spiritus	36
		Noe uini inuentor	23
		Non intelligendi dux sunt	

N Ares aeræ	64
Narium carun- culæ	41
Natantia, ingreditia, serpentia, uolantia, pag.	69
Nationes	12
Natura	37

I N D E X.

funt in totum cau-		Patres sancti	76
sa	18	Paulus	72
Nutriendi facultas	16	Pectori ad mouere ma-	
Nutrimētum	10	num de se loquen-	
Nutritio	8	tes	74
O		Phantasia	50, 51, 79
Oceani motus		Phantasia mirifice ex-	
pag.	19	pedita & libera	51
Oculus	53	Phantasia, nisi regatur,	
Oculi corporatio aque		& cohibeatur a ra-	
a est, uis autem &		tione, haud secus a	
efficacitas ignea	43	nimum percellit, ac	
Oculi facultas	77	perturbat, quā pro-	
Oculi extantes	31	cella mare	56
Oculi ignei	64	Phantasiā & extima-	
Oculis hebeti uisu, ma-		tiā in medio ce-	
iore opus est cono-		rebro constitui	55
pag.	31	Philosophus	57
Odor	42	Philosophi	9, 48
Odores	41	Philosophi recentes	3
Odoratus non erat ad		Piper, gariophylli, cin-	
modum necessarius		namomum & aro-	
in scientia rerū	47	mata	39
Opificem unū esse	72	Pisces audiunt sonitus,	
Oraculum uetustum	3	sed motum aquę ra-	
Organorum diuersi-		ctū nō sentiunt	33
tas	72	Pisces in mari	11
Ostrea, spongię	77	Pituita, alimentum ra-	
P		pacitatis igneę	67
Alpinitio	54	Plantę rota uita intror-	
Alpina	54	sum spectat	25
		Plantę	

I N D E X.

Plantanimes & planta

nimalia 70

Plus Lucis quæ partici-
pant, facilius in te-
nebris cernuntur 29

Plutarchus 17

Potionum genera in-
uenta 12

Potus 13

Potus magis extendit
corpora, quàm ci-
bus 18

Potus Naturæ 13

Potus per se in rationē
alimenti non uenit
pag. 12

Prima philosophia
pag. 7, 19

Principes peripateticæ
scholæ 42

Purudentia usu rerū col-
lecta 84

Prunæ, adamantes, py-
ropi, nix, specula,
aurum, argentum,
cuprum, orichalcū,
læuigata & polita,
cicindellæ 29

Pueri infantes 85

Pupula 30

Purgatrix 14

Q

Q Vadrupedes 8
Quæ Animantes, quos habēt
sensus 46

Qualitates primæ ele-
mentares 36

Qualitates primæ seu
principes 57

Quintilianus 83

Quod Luce aut colore
conuestitum, tertium
uifile 31

R

R Eceptraculi præ-
uitas 22
Recordatio 82

Recordatio facilior,
promptior, diutur-
nior 86

Recultus 82

Reminiscētia, uocabu-
lum scholarū usu
tritum 82

Reminisci 82

Rerum diuifio 7

Rerū productio à Na-
tura facta, imago
est mundi à primo
conditi 19

Retentrix facultas 14

Sacca-

I N D E X.

S		Sensoria	26, 45
Accarum & uinū		Sensorium bene affe-	
pag.	39	ctum	49
Saliua	39	Sensus	25, 26
Saliuæ humor	38	Sensus communis	51
Sanguis confert ad fa-		Sensus in genere	41
lutarem irrigatio-		Sensus maior, et huma-	
nem corporis	67	no uicinior in qui-	
Sapor	38, 39	busdam, quæ lon-	
Sapidissima, contempe-		gissimè ab homi-	
rata sunt ex calido		nis coronatione re-	
& humido	30	cesserunt	58
Saxa in imis terræ	17	Sensus an falli possint,	
Scrupi & lapides in su-		uetus quæstio	48, 49
perficie	17	Sensus non uidentur	
Semen	21	posse falli, & pos-	
Seneca	83	sunt fallere	48
Senectutis nullum cer-		Sensus quinque	41
tius signum, quàm		Sensuum distinctio	43
memoriam labasce-		Sensuum fons sedesq;	
re	83	in anteriore cere-	
Senes	83, 84, 85	bro	53
Sensile	26	Sensuum notitia	48
Sensilia an aliquid ex		Sensuum quinque uires	
se emittant ad sen-		pag.	42
sum	45	Sentiendi uis omnem	
Sensilia & germana ue-		corporis & adhæ-	
ra	43	rentium uim ac po-	
Sensio	26	tentiam excedit	58
Sensa exteriora	53	Sermo eorū, quæ men-	
Sensorium	26, 33, 41	te capiuntur, index	
		pag.	

INDEX.

pag.	55	Stupa et ligna arefacta	
Sitis	10	pag.	39
Sonitus in aere	32	Succus alienus	13
Sonus	32,35	Succus corpori con-	
Spacium	20	gruens	13
Species an sint	45	Superficies aspera aerē	
Species seu formæ	60	diffringit	32
Specula & oculi conca		Surculus pro semine	
ui	21	pag.	23
Specula tumentia	31	Sue nihil esse homini,	
Spirituales effētię phan		similius intrinse-	
tasiā nostrā pos-		cus	58
sunt agitare	52		
Spiritualia ex corporali-			
bus colligi, non mi			
randum	50		
Spiritalia, imagines			
Dei	50		
Spiritus agunt in phan			
tasiā	51		
Spongia	70		
Spongiæ marinæ	8		
Stirpanimantia	8		
Stirpes	8,74		
Stirpes omnes sponta-			
neam habent origi			
nem	23		
Stirpes loco affixæ	12		
Stoici	48		
Stoici molestissima lo-			
quacitate	4		

I N D E X.

cæteri	46	go	76
Tactus sensus in homi-		Triticei panis recens co-	
ne certissimus	48	cti odor	40
Tactus, sensuum pri-		V	
mus	43	V Egeratio	64
Tactus terreus	64	Vegetatrix	70
Tactus uniuerfis ani-		Vergilius	82
mantibus tributus		Veritas in natura & su-	
pag.	36	pra naturam unica	
Tactui terreus uigor		est, non duæ	4
pag.	42	Vermes	47
Tamarix et populus in		Vermes, apes, formicæ,	
felices	23	pag.	68
Tamarix & populus		Verni campi odor	40
nec fructum feren-		Vigor	26
tes nec semen	23	Viri semen	24
Tangendi sensus unus		Viridis color	42
pag.	36	Visus	27
Terræ natura ac uis		Visus ad contemplatio-	
pro semine	23	nem datus	71
Terrestria, aerea, aqua-		Visus, Autor atque in-	
tilia, ambigua	69	uentor fuit omniū	
Themistocles	85	ferè disciplinarum	
Themistocles rerum re-		& artium	47
cordatione dicitur		Visus, Dux et Magister	
ualuisse	84	suus cuiq; domesti-	
Theophrastus	42	us	47
Thus, cupressus, mus-		Visus et auditus	48
cus	41	Visus et tactus magnā	
Τὸν Νόον προσέχειν	79	habent communio-	
Trinitatis Diuinæ ima-		nem	48
		b	Visus

I N D E X.

Visus monstrat faciem ipsam uniuersitatis & Naturæ	47	dita	56
Visus, postremus sen- suum	43	Vita rationalis seu hu- mana summa est in ter uitas	8
Visus præstantissimus habetur	47	Vita unaquæque ori- ginem habet ex se suam, & metam, in qua sistit	64
Visus turbatur aere, a- qua & uitro	31	Vitarũ seu gradus seu rationes ac formæ quot sint	68
Visus sensorium exteri us et interius	29	Voluntas	75.77.79
Vita rationabilis	54	Voluntas ac memoria pag.	75
Vita rationabilis, cog- noscendo Deo, ac proinde amando cõ		Ζωόφωτα	8.70

IN PHILIPPI ME-

LANCTHONIS DE ANIMA

Commentarium Index.

A

A ctus	391.398	ad doctrinam de a- nima	373
Ad corporũ dis- sectiones olim		Adulterã gemellos pe- perisse, quorũ alter similis marito fue- rit alter mœcho	421
Studioſi domestica institutione apud Medicos & Philo- sophos assueſiebãt		Aeneæ clypeus	366
pag	423	Agitatio seu motio, est accidens	400
Adoleſcẽtia inuitanda			Ακκὺ

I N D E X.

Ἀκμή	422	Anima, calor naturalis	
Alcmena	421	pag.	386
Ἀλλαντοειδής	417	Anima in plantis & pe-	
Ἀμνίδος	147	culibus	396
Ἀνατομή	423	Anima monstrat diui-	
Ἀνατομή integra	422	nitatem	385
Anatomix scientiam,		Anima præsertim sensi-	
ducẽ nobis esse ad		tiva et uegetatiua	390
Dei cognitionẽ	384	Anima purpurea	387
Anatomicę administra-		Anima quadã discipli-	
tiones	423	na regenda et exco-	
Andronicus	395	lenda est	381
Andronicus interpre-		Anima quid	386
tans Aristotelẽ	395	Anima rationalis an	
Andronius Peripateti-		ex traduce	403
cus	389	Anima rationalis in ce-	
Andronici ingenuitas		rebro	406
pag.	395	Anima rationalis quæ	
Andronici sententiam		res sit quæstio	386
uicinam esse Aristo-		Anima rationalis spiri-	
telicæ	395	ritus	405
Anima	390.399.394	Anima sentiens & ue-	
et	395.400.401	getatiua ex traduce	
Anima à posteriori, di-		pag.	404
est ex actionibus, co-		Anima significat ip-	
gnosenda est	407	sam uitã hanc	405
Anima an ex atomis		Anima uelut excellens	
pag.	380	aliqua Appellis ta-	
Anima an sit ὑπελκτική		bula cœno consper-	
pag.	380	sa in corpore iacet	
		pag.	370
		b 2	Ani-

I N D E X.

Animæ agnitio ad pietatem conducit 371	<i>πνεῦμα</i> 389	Animā, uim esse à celestibus corporibus defluentem in corpora 387
Animæ ἀταξία 376		Animam unā in quolibet animato ponere 407
Animæ potentiārū, organorum & actiōnū descriptio 406		Animæ 395
Animæ substantia et si nō satis perspicitur potest, tamen uiam ad eius agnitionem monstrāt actiones pag. 383		Animæ diuisibiles 404
Animam amicitia esse pag. 387		Animæ unde oriuntur pag. 403
Animā, esse <i>ἡρώσιον</i> 389		Animarū organū spiritus esse 389
Animā esse spiritus uirtuales 405		Animarū tres sunt gradus 406
Animā esse spiritus uirtuales in sanguine 386		Animas obnoxias esse crudelitati ac furori superbissimi tyranni diaboli 371
Animam, esse <i>σύμφορον</i> <i>πνεῦμα</i> 389		Animas rationales Diuinitus creari 403
Animam harmoniam esse 387		Animas tres in homine esse 388
Animā id esse, quod naturaliter mouet uiuum corpus 387		Animal 394
Animam rationalē totam esse in toto, & qualibet parte totā pag. 405		Animalis semen 408
Animam uideri <i>ψυχὴν</i>		Animātum & fortum nō simul fieri 402
		Antisthenis Apologus pag. 377
		Aorta 412
		<i>Αἰτή</i>

I N D E X.

<i>Αρτηρία</i>	413	Arteria magna	412
Appetitus cōtrarij	403	Arteriæ in corde nas-	
Arabes	415	cuntur	414
Architectus ipse mon-		<i>Αρτηριώδης</i>	412
strabit naturam a-		Astrorum uis etiam est	
nimę, et simul arche		mirabilis	420
typū et exēplar	380	Athenæi sententia ue-	
Aristophanes	375	nustissima	416
Aristoteles	380, 384,	Augustini dictū	406
387, 388, 390, 391,		B	
393, 394, 395, 396,		Boetius	398
397, 398, 399, 400,		Boetij uersio	398
402, 404, 406, 409		Bouis anima	392
413, 421, 422		et	404
Aristotelis cōsiliū	397	Boni uota faciunt	376
Aristotelis definitio		Brachia et crura	414
pag.	390	<i>Βραχια</i>	424
Aristotelis explicatio		Bruta	407
pag.	399	<i>Βρῦτα</i>	418
Aristotelis sentētia	390	C	
394, 395, 396, 400		Calor naturalis	
Aristotelis sententia de		tanquam faber	
formis	399	pag.	422
Aristotelis sentētię sum-		Caput	424
ma	409	Carnis anima in fan-	
Aristotelica definitio		guine	404
pag.	401	Cerebrum	414
Aristotelica uox	399	Cerebrū et caput, ope-	
Aristotelicę doctrinę		ris fastigiū, et sedes	
periti homines	398	nobilissimarū fun-	
Arteriæ	413	ctionum	414
		b 3	Cere-

I. N. D. E. X.

Cerebrū & nucha tan- tum ex femine o- riuntur 415	Ciceronis uersio 398
Cerebrum, hepar, uen- triculus 409	Cor 368 (407
Cerebrum tantum ex femine oritur 414	Cor esse se sem animæ
Christiana doctrina pag. 401	Cor membrum calidis finum 412
Christus circumit esu- riens et sitiētes 378	Cor natura carnea 412
Christi, et illius augusti cætus Angelorum, Prophetarū ac Apo- stolorū & cætorum piorū æterna cōsue- tudine fruemur 380	Cor, principium est ui- talis caloris 413
Christi querelis et uo- ce pauci in republi- ca mouentur 378	Cor sedes o mniū affe- ctuum ac mirabiliū motionum 406
Χόριον 410.411	Cor uitæ fons 406
Chorium 411	Corporis ac præcipue humani tota natura explicanda est 383
Cicero 396.398.399. et 406	Corpora ualde debili- tantur uenere 409
Cicero à multis repre- henditur 395	Corporū naturas nos- se prodest 367
Cicero ne actē uertit in πλήχια Continua tam motionē 396	De Anima communis sententia 401
Ciceronis interpreta- tio 399.400	De Anima disputatio- nes 383
	De anima doctrina pu- erilis 372
	De Anima philoso- phiæ pars quid con- tineat 383
	De Endelechiæ uoca- bulo litigatur 395
	De Generatione ani- malium

I N D E X.

malium 399.402	Διάφραγμα 412
De Generationib. 383	Dissectiones 423
De Humani corporis partibus & mem- bris 422	Dorsum medulla 415
De Medicinarū simpli- cium uiribus 389	E
De Motu belissima re- gula 418	E cclesię decus, eru- ditio 377
De Natura animalium pag. 421	Ecclesiarū opib. fruuntur homines in docti et Epicurei 378
Democritus 380.386	Εμβρυον 418
Deus cum tantum ad- hibuerit artis in fa- bricando humano corpore, uoluit pro- fecto tam mirū cor- pus conspici 370	Embryum 417
Deus incorporeus, in- telligens, discernēs honestā & turpia pag. 384	Empedocles 387.417
Deus opificiū suū cōfi- derare nos iussit 367	Ενδιέχουσα 392
Deus orandus 379	Endelechia 397
Dei nullum uestigium expressius, quā a nima 385	Ενδιέχουσα accidentalis pag. 410
Dei solius beneficium esse artium conser- uationem 369	Ενδιέχουσα duplex 400
	Ενέργεια 399
	Εντελέχεια 395.396.399
	Εντελέχεια 404
	Εντελέχεια 395
	Επιχώσις 422
	Epicurei 281
	Epicurei deliramenta nos refutasse læta- bimur 381
	Επιστήμη 401
	Επιθυμητικόν 388
	Euangelium 410
	Euangelio magnū lu- men

I N D E X.

- men addunt literæ
pag. 377
- Eurystheus Herculi la-
bores iniunxit 419
- Eurystheus latè regna-
uit in Græcia 419
- Ex sanguine quæ pro-
prie oriuntur 415
- Ex semine solo quæ o-
riuntur 415
- F
- F**œmellæ in fini-
stra matricis parte
nascuntur 420
- Fœtus 416
- Fœtus diebus quadra-
ginta quinque uiue-
re incipit 418
- Fœtus dū in aluo est,
nutritur attrahens
sanguinem per um-
bilicum 416
- Fœtus formatus emit-
tit urinam 417
- Fœtus ramos exierit
pag. 418
- Fœtus septimo mense
mouetur ad exitū 419
- Fœtus formatio 409
- Fœtus materiam, esse
iuncta semina uiri
& mulieris 410
- Fœtus tempora uariè
discernuntur 417
- Fœtū plus habere à ma-
tre, quā à patre 416
- Forma 395
- G
- G**alenus 384, 387
388, 389, 390, 395
402, 405, 406,
410, 413, 416, 423,
420
- Galenus mos 407
- Gaza 398
- Gemelli sæpius uno cō-
ceptu nascuntur 421
- Generationis, nutritio-
nis, alterationum
in corpore huma-
no causæ 383
- Genesis 401
- Gignere aliud simile,
naturalissimum est
in iuuenibus 404
- Græci 396, 410
- Græcus uersus 377
- Græca cōsuetudo 417
- Græca lingua 396
- Grauidis mēstrua flue-
re desinunt 416
- Grego-

I N D E X.

Gregorius Nyffenus Homo totus 408 (409) frater Basilij Cæsa- Hominis anima 388 riensis 371 H Hæbræi 405 ἡμερονικῶν 377, 383 ἡμερονικῶν spreto, ruunt cæterę uires 376 Hepar 388 Hepar, esse propemo- dum coagulatū san- guinem 411 Hepar et cor 417 Hepatis, cordis et cere- bri delineatio 417 Hepatis formatio 411 Heraclitus 387 Hercules ex Ioue 421 Herodotus 376 Hippocrates 387, 409, 416, 418, 420 Hippocratis dogmata pag. 388, 389 Homerus 419 Homo 407 Homo crescit in longi- tudinē ad annos us- q; ter septenos, tū de- inde ad plenitudinē pag. 422	Hominis animæ quot sunt potentia 406 Hominis incrementa pag. 422 Hominis natura mag- nam scientia uarie tatē & copiam com- plectitur 383 Hominis oculi 405 Hominis potentiarū et diuersarum actio- nū distributio 386 Hominis prima inītia pag. 421 Homini bene instituto quā iucundū à Na- tura spectaculū 384 Homini turpe est, pror- sus ignorare sui cor- poris ædificiū 423 Hominem quasi par- uum quendā mun- dum esse 385 Hominem, quinquen- nio dimidium con- b s sequi

I N D E X.

sequi futuræ proce- ritatis 422	In Homine an distin- ctæ sint animæ 402
Homines ineruditi pag. 406	In Homine animas plures esse subordi- natas 407
Homines ingeniosi & eruditi 391	In Homine reipsa di- stinctas esse animas pag. 402
Hominū superfætatio nem rarā esse 421	In Homine tres esse a- nimas, nō absurdū erit dicere 402
Horatii uersus 397	In Homine uegetati- ua, sentiens et ratio- nalis 407
Humani corporis ana- tomia 409	In Homine unam tan- tū animā esse 402
Humor est materia 421	In Homines doctos, pi- os et recte sentiētes exercetur immanis sæuitia in omnibus regnis 379
Humores 422	In Imperijs <i>arabia</i> 376
I	In Matribus cur uehe- mentior amor sit er- ga natos, quā in patribus 416
Iacobus Milichius pag. 373	In Natis maximā uim amoris erga matres esse 416
<i>Iacobi</i> 423	In Plantis radices sunt uelut os 408
In Brutis uegetatiua et sentiens 406	In
In Docēdo prodest, ini- tio crassiora quædā tradere & magis cō- spicua 423	
In Ecclesia paulo aliter quædā dicēde sunt, quā dicuntur ab Aristotele 374	
In Gubernatoribus parricidium est ec- clesiæ, nō adiuuare studia literarū 378	

I N D E X.

In plantis tantum est uegetatiua 406	Iuuentutis studia no- uis scriptis arcenda esse 373
In Potentū odio literæ sunt ubiq; 378	Κεφάλυ 424
In Religionis explica- tione maximè op- us est tenere disci- mina uirium ani- mæ 370	Κερυφή 424
In Scholis magna & in epta cōtentio 407	Κορυμβόλυς 410
In Scholis sententiæ re- ceptæ, et usitata do- cendi forma 374	L
In Scholis usitatum tra- dere quasdā descri- ptiones animæ 369	L Ac esse mēstruis cognatum 416
Infans 418	Latini 398
Infans ex auo non ha- ber egectiones 417	Libelli Scholastici 306
Infans postremis men- sibus incipit minge- re per uirgam 417	Literæ sacre 401
Infantis uires genuina migratio affligit 420	Literæ sunt in odio po- tentum ubiq; 378
Ioachimus Camerari- us uir optimus 375	Loci utiliores 406
Iphiclus et Hercules ge- melli 421	Λογιστὸν 288
Iphiclus ex Marito 421	Lucerna pedibus meis uerbum tuum, O- raculum 374
Isenacensis copia 374	Lucianus 399
	M
	M Acedones 419
	Maris et Fœmi- næ semina con- iungi 415
	Mares nascuntur ma- gis in dextra parte matricis 420
	Mares nono mense æ- duntur, Fœmellæ uero decimo 418
	Masculi

I N D E X,

Masculi citius absol-	quanta utilitas 370
uuntur,quàm fœ-	Mens,imago Dei 384
mellæ 417	Mens sola Diuina 402
Masculi cur nascantur,	Mens sola extrinsecus
præcipua causa est,	accedit 402
calor seminis ma-	Mensis septimus,criti-
ior 420	cus est 419
Materiam moueri post	Mensis septimus qua-
criticū tempus,non	re sit criticus,astro-
prodest 420	logicam aliquā ra-
Matrix 409,410,416	tionem esse 420
Matrix duos habet fi-	Mensis octauus Satur
nus 420	no tribuitur,nascē-
Matrix tota appetit se-	tibus inimicus 420
men 411	Menstruis lac cognatū
Medici 395,423	esse 416
Medicorum ars 384	<i>Μεσσηριον</i> 412
Medulla 415	Miseriæ nostræ agnitio,
Membra cætera 418	ferocientibus ani-
Membra præcipua &	mis frenum iniicit
grandiora 423	pag. 371
Membra spermatica 415	Monstrorū causæ 421
Membra spermatica &	Moses 404
caro 415	Mosis dictum 405
Membrorū certorū im	Motus dies 418
becillitas ita in Pa-	Mulier an concurrat a-
rentibus propaga-	ctiue ad procreatio
tur in prolem, ut si	nem fœtus 409
militudo 409	Mulieris semen humi-
Membrorū discrimina	dus ac frigidius 410
nosse aliquo modo,	Mulier non tribuit se-
	men

I N D E X.

men Aristoteles 409
 Multitudo quæ & ipsa
 tyrannus 376
 Natura spiritualis 404
 Naturæ nostræ contem-
 platio 408
 Naturæ nulla pars splē-
 didiorem orationē
 suppeditat, quā
 animæ partes atq;
 actiones 375
 Naturam aliqua men-
 te regi 384
 Nerui 414
 Nerui in cerebro na-
 scuntur 414
 Nucha 415

O

Occas 402
 Oculus 394
 Officij artē nec
 sine liberis describi,
 nec sine doctrina a-
 gnosci 370
 Optici duo 414
 Organum quid 407
 Organorum et poten-
 tiarum ratio 422
 Orificia acetabulis po-
 lypi similia 410
 Οὐρανός 411, 417

P

Π *Αλλοιοι* 423
 Panniculus ex
 exteriore seminum
 parte, ac præcipue
 muliebri 410
 Parentes primi 372
 Parentes proximi 372
 Partes dextræ, propter
 hepatis uicinritatem
 calidiores sunt, fini-
 stræ, sunt frigidio-
 res 420
 Partium exteriorum
 et præcipuarum no-
 mina 423
 Partium naturæ 422
 Partus plorās uenit in
 hanc lucem, uelut
 præfagiens calami-
 tates huius uitæ 419
 Partus rite ædatur, capi-
 te primū exeunte 419
 Partus septimo mense
 editi uiuere possunt
 pag. 419
 Partus ferus 418
 Partus edendi dies 418
 Partus æditi sexto men-
 se, aut citius, non ui-
 uunt 419
 Par-

INDEX.

Partus octauo mense, editi, quod mireris, non uiuunt 419	Platonis partitio 388
Perfectio interior 399	Plenitudo 422
Phanatici 403	Plinius 419.422
Φιλαλήθης 382	Plutarchi interpretatio
Φίλιππος 382	Poëta 376 (399)
Philosophiæ moralis i- nitia 384	Poëtæ 423
Philosophi 386.423	Potentum animi 369
Φιλόσοφοι 423	Potentia quinq; 470
Philosophi cæteri 394	Psyche in fabulis 373
Physice reliqua 394	Pueri 423
Physices pars 383	Pueris animas inferi cir- ca XLV. diem 418
Phisicæ rationes 401	Pulmo 413
Physica 397.398.399	
Piorum sententia 403	Q uestiones mul- tæ 401
Piis omnibus recepta sententia 403	Q uintilian' 398
Plantæ 404	Quod Animi mores re- spondeant tempera- mento corporis 389
Plantæ an sint anima- lia, an sentiant 405	R atio seminalis pag. 404
Plantæ anima 404	Refrigerationes pag. 421
Plantæ ne sentiant 405	Religionē in docendo adhibendum esse 381
Plantæ nō sunt anima- lia nec sentiunt 405	Res magna & difficilis pag. 408
Plantę plus accipiunt a terra, quā a colono pag. 416	Romanæ reipublicę pi- ctura 366
Plato 402. 405	Sanguis menstruus pri- mum
Platonis dogmata 388	

I N D E X,

mū auget semina 419	guine augentūr 415
Sanguinem menstruū	Sensitiua & nutritiua
materiā esse foet ⁹ 409	in brutis 388
Sanguinem menstruū	Serpentes 404
materiē esse foetus	Siccitas terminat & du
negat Galenus 410	rat corpora 421
Sanguinē uehiculū ef-	Similia à similibus pro
se uitæ 405	creantur 409
Sapientix studia 398	Similitudinis causa, uis
Saturno tribuitur octa	maior paterni aut ma
uus mensis, nascenti	terni seminis 420
tibus inimicus 420	Sinciput 424
Scholæ 407	Socrates 367
Scholarū consuetudo	Sophismatum præsti-
Scholastici 379 (407)	giæ 382
Scriptura 403 (403)	Sophistica, qua artes
Scriptores ecclesiastici	conturbantur 582
Semen æstuans 411	Spiritus 401
Semen cōstat plurimū	Spiritus quomodo in
quidē à cerebro, sed	loco sit 405
totū ab omnib ⁹ mem	Stoici 386
bris deriuari 409	Studia ut extinguātur,
Semen quidā oriri tan	de industria agitur 379
tum à cerebro puta-	Syderum boni positus
runt 409	in formis uenustatē /
Semen utile alimentū	hilaritatē, et quasi lu-
est, & plenum multo	men efficiunt 429
uitali spiritu 409	Syderum fœdi positus.
Seminis magna pars	insigniter deformant
pag. 414	corpora 420
Semina menstruō san-	Temperamenta 422
	Themi-

I N D E X.

Themistius	397	defendisse gaudebit	
Theologi	385	mus	381
Theologorum ueterū		Vertex	424
cōmentarij de Ani-		Veteres	423
ma	371	Vetustiores non scrip-	
Θεολογία	401	fisse ἀνατομῶν	433
Θερμὸν ἰμφορὸν	387	Viri & Mulieris iuncta	
Thorax totus	414	semina, materiam	
Θωρακίς	388	esse foetus	410
Tyranni	376	Viri semen calidius et	
V Elcurionis dili-		crassius	410
gentia	374	Viri semen se habere a	
Vena caua	412,	ctiue	409
413		Virorum bonorum mi-	
Vena quieta	412	sera conditio	376
Venę aut arteriæ	414	Virorum bonorum uo-	
Venę in hepate nascun-		luntas laudanda	368
tur	414	Virgilius	387
Venarum & arteriarū		Virtus naturalis	388
orificia innumera de		Vis seminalis	404
finunt in matricē	410	Visus	394
Venosa	410	Vita est continua quæ	
Venere ualde debilitan-		dam agitatio	400
tur corpora	409	Viuis acumen	374
Vera & Deo grata nos		Vmbilicus	411

F I N I S.

Basileæ, per Robertum Vvinter, anno
M. D. XLIII.

